

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.

Α.' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Περιβολή από τον Καθηγητή Στέφανο Λαζαρίδη

ΑΘΗΝΑΙ 1965

Δ767

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΠΑΧΑΙΩΝ ΧΠΟΝΩΝ

ΕΛΛΑΣ ΣΤΗ ΕΠΟΧΗ

42163

ΑΘΗΝΑΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΩΣ ΤΑ 146 π.Χ.

είδη ταῦτα καὶ τούτοις φέρει τάκτην τοις αποστολοῖς οὐκ
αὐτοὺς μεταβόλεις μετατοπία ἢ ταύτην παρατείνειν εἴπειν
τοις αποστολοῖς ταῦτα ταῦτα μεταβόλεις μετατοπίαν εἰπεῖν.

Ζωῆ εἰρί.

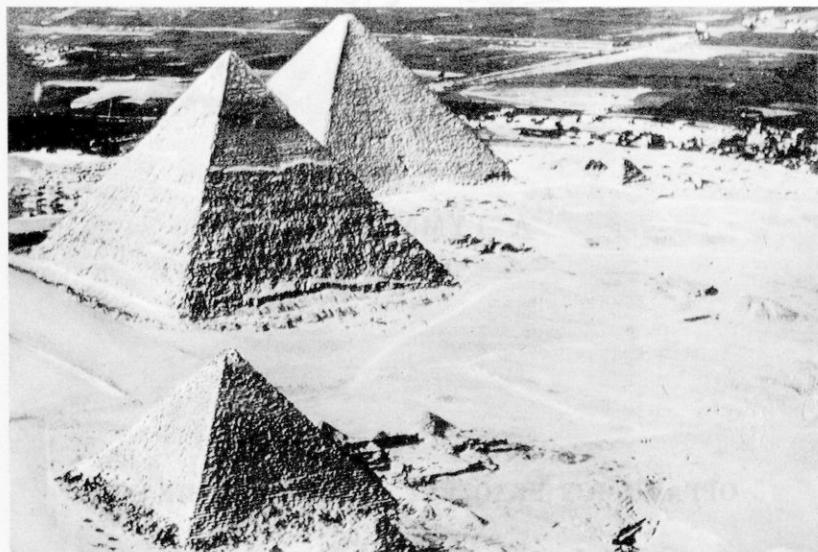
Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ, 1965

‘Ο Παρθενώνας στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, ἔργο τοῦ λαοῦ ποὺ ἔδωσε ἀξία στήν ἀνθρώπινη ὑπόσταση. Οἱ Πυραιμίδες τῆς Αἰγύπτου, κατόρθωμα τεχνικὸ χι-λιάδων ἀνθρώπων, ποὺ δὲν εἶχαν ἀξία σὰν ἐλεύθερα ζτούμα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΚΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Δεν υπάρχει περιπέτεια μεγαλύτερη καὶ πιὸ ἀληθινὴ ἀπὸ τὴν ἴστορίᾳ τοῦ ἀνθρώπου πάνω στῇ γῇ, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάστηκε στὸν πλανήτη μας ὡς σῆμερα.

Δυὸ δισεκατομμύρια χρόνια ζωῆς ὑπολογίζουν πώς ἔχει ἡ γῆ καὶ, στὸ ἀπέραντο αὐτὸ χρονικὸ διάστημα, ἀμέτρητες ἀλλαγὲς σημειώθηκαν στὴν ἐπιφάνειά της. Σεισμοὶ χώρισαν πανύψηλους ὁρεινοὺς ὄγκους, δλόκληρα κομματια στεριᾶς καταβυθίστηκαν στὴ θάλασσα καὶ κορφὲς τῶν βουνῶν ἔγιναν νησιά. "Αλλαξε πολλὲς φορὲς τὸ κλίμα καὶ πολυάριθμες ἀλλες μεταβολὲς μεσολάβησαν. Οἱ γεωλόγοι, οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες ποὺ μελετοῦν ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὸ σχηματισμὸ καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς γῆς, χωρίζουν τὴ ζωή της σὲ τέσσερεις μεγάλες φάσεις. Στὴν ἀρχὴ τῆς τελευταίας, αὐτῆς ποὺ ἀκόμη διαρκεῖ στὴν ἐποχὴ μας, παρουσιάζεται ὁ ἀνθρώπος. Ἡ φάση αὐτὴ ὅνομαζεται τεταρτογενής, κι ἔρχεται πρὶν ἀπὸ 700.000 χρόνια περίπου.

‘Η ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου στὴ γῆ στάθηκε τὸ μεγαλύτερο γεγονός στὴν ἴστορία της. Προικισμένος μὲ τὴν πολύτιμη δύναμη τοῦ λογικοῦ, ἀ-μέσως ξεχώρισε ἀπ’ ὅλα τὰ ζωντανὰ πλάσματα τοῦ Θεοῦ ὁ ἀνθρωπος, κι ἔγινε ὁ ἥρωας τῆς γῆς.

Τὰ ζῶα καὶ τὰ πουλιὰ ὑπάρχουν κι αὐτὰ ἀπὸ αἰῶνες. Καμιὰ ὅμως ἀλλαγὴ δὲ σημειώθηκε στὴ ζωὴ τους, στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ὕστερα ἀπὸ δική τους προσπάθεια. Γεννιοῦνται, χτίζουν τὶς φωλιές τους —ὅσα ἔχουν αὐτὴ τὴ δυνατότητα— φέρονταν στὸν κόσμο τὰ παιδιά τους, παλεύονταν γιὰ νὰ βροῦν τὴν τροφὴ τους καί, τέλος, χάνονται ἀπὸ τὴ ζωὴ ἀπαράλλαχτα, ὅπως ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια πρίν. Ἀγωνίζονται, ὅπως ὅλα τὰ ζωντανὰ πλάσματα, ὅπως κι ὁ Ἰδιος ὁ ἀνθρωπος. Στῶν ζώων ὅμως, τῶν πουλιῶν καὶ τῶν ἐντόμων τὴ ζωὴ καμιὰ πρόσοδος δὲ σημειώθηκε μὲς στὸ χρόνο.

Δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πῆ τὸ Ἰδιο καὶ γιὰ τὸν ἀνθρωπο. Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς παρουσίας του πάνω στὴ γῆ, οἱ σκληρότατοι ἀγῶνες του, οἱ ἀτέλειωτες καὶ ἔξακολουθητικές προσπάθειές του δὲν πῆγαν χαμένες. Τὸ λογικό του τὸν βοηθοῦσε νὰ προοδεύῃ, νὰ καλυτερέψῃ σταθερὰ τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς του· νὰ φύλαγεται ἀπὸ τοὺς ἀμέτρητους κινδύνους ποὺ τὸν παραμόνευαν σὲ κάθε βῆμα, νὰ βρίσκη πάντοτε κάτι καινούριο.

Κι ἀν ἐμεῖς, σήμερα, ἔχουμε ἔνα πλήθος εὔκολιες κι ἀγαθὰ στὴ διάθεσή μας, ἀν ὑπάρχη τὸ ραδιόφωνο, τὸ ἀεροπλάνο, οἱ διάφορες μηχανές, ὁ κινηματογράφος, τὸ αὐτοκίνητο, οἱ πύραυλοι καὶ τὰ διαστημόπλοια, καὶ τὸ σπουδαιότερο, ἀν μποροῦμε γιὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ ἐλευθερία, ὅλα αὐτά, κι δ, τι ἄλλο μποροῦμε νὰ χαροῦμε στὴ ζωὴ μας, εἶναι καρποὶ τῆς συγκλονιστικῆς προσπάθειας ποὺ, αἰῶνες διόληρους πάνω στὴ γῆ, πραγματώνει ὁ ἀνθρωπος γιὰ νὰ καλυτερέψῃ τὴ ζωὴ του, γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ στὴ φύση.

Αὐτοῦ τοῦ θαυμάσιου πλάσματος τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα, τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς προσπάθειες γιὰ τὸ καλύτερο, σ’ ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἀν ἔγιναν, σ’ ὅποια ἐποχὴ κι ἀν σημειώθηκαν, ἔχει θέμα μελέτης τῆς ἡ ἴστορικὴ ἐπιστήμη.

Γενεὲς ἀτέλειωτες ἀνθρώπων ἥβθαν στὴ γῆ καὶ χάθηκαν, ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ως σήμερα. Λαοὶ μεγάλοι ἡ ἀσήμαντοι παρουσιάστηκαν, μεγάλα κράτη δημιουργήθηκαν κι ἔξαφανίστηκαν. Τί ἀπόμεινε ἀπ’ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀμέτρητους ἀνθρώπους; Κάθε ἀξια σκέψη, κάθε ἀνακάλυψη ἡ ἐφεύρεση, κάθε σημαντικὸ ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, σ’ ὅποιο σημεῖο τῆς

γῆς κι ἀν ἔγινε, δὲν πῆγε χαμένο. Ἀτέλειωτη σειρά γενεῶν, ἀπὸ τὰ πανάρχαια τὰ χρόνια ὡς σήμερα, σὲ κάθε γωνιὰ τῆς γῆς, ἀγωνίστηκε σκληρότατα. Αὐτῶν τῶν ἀγώνων καὶ τῶν κόπων οἱ αρρεῖνοι κληροδοτήθηκαν σὲ μᾶς, γιὰ νὰ συνεχίσουμε, σὰν ἔνας κρίκος στὴν ἀλυσίδα τῆς ἀνθρωπότητας, γεμάτοι τεράστια εὐθύνη, μὲ τὴν ἵδια ἐπιμονὴ κι ἀγάπη τὴν πορεία γιὰ τὸ καλύτερο, γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ζωῆς.

2. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

‘Απὸ τ’ ἀμέτρητα γεγονότα κι ἐπεισόδια τῆς ιστορικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου σημασία ἔχει νὰ προσέξῃ κανεὶς ἔκεινα, ποὺ βάζοντάς τα στὴ σειρά καὶ συνδέοντάς τα, μπορεῖ νὰ ἴδῃ πῶς ὁδήγησαν, σιγὰ - σιγά, στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς, σ’ αὐτὸ ποὺ λέμε πολιτισμό *.

Δὲν ἔχουν ὅμως ἀξία τὰ γεγονότα, ἀν δὲ συνδυαστοῦν μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὰ προκάλεσαν ἢ τὰ ἀντιμετώπισαν. Κι ἀφοῦ ἡ Ιστορία σὰν ἐπιστήμη σκοπό της ἔχει, γνωρώντας στὰ περασμένα, νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀδιάκοπη καὶ μακραίωνη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ, ὁδηγεῖ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐπιστήμη κοντά στὸν ἀνθρώπο, στὴ γνωριμιὰ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων του, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐμφανίστηκε στὴ γῆ ὡς σήμερα.

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

‘Αν θελήσῃ καθένας ἀπὸ μᾶς νὰ διηγηθῇ τὴν ιστορία του, θὰ μιλήσῃ γιὰ μερικὰ σημαντικὰ γεγονότα στὴ ζωὴ του. Θὰ πρέπη νὰ πῆ πότε γεννήθηκε, ποιοὶ ἦταν οἱ γονεῖς του, πότε πῆγε στὸ σχολειό, πότε ἔγιναν κάποια σπουδαῖα περιστατικὰ τῆς ζωῆς του. Σὲ κάθε στιγμή, θὰ χρειαστῇ νὰ τοποθετήσῃ χρονικὰ αὐτὸ ποὺ διηγεῖται. Η ἵδια ἀνάγκη παρουσιάζεται ἐπιτακτικὰ καὶ στὴ μελέτη τῆς ιστορίας. Εἶναι ἀπαραίτητο, δηλαδή, νὰ τοποθετήσῃ κανεὶς μὲς στὸ ἀπέραντο χρονικὸ διάστημα ποὺ τὸ ἀνθρώπινο γένος ὑπάρχει στὴ γῆ, κάθε γεγονὸς ποὺ ιστορεῖ.

Τὴν ἀνάγκη αὐτή, ὅπως τὴν αἰσθανόμαστε ἐμεῖς, τὴν ἔνιωσαν ἐδῶ καὶ αἰῶνες οἱ ἀνθρώποι, ἀπὸ τὴ στιγμή, ἀκριβῶς, ποὺ ἡ μνήμη τους ἔπαψε νὰ εἴναι θολὴ καὶ ἥθελαν νὰ θυμηθοῦν ἢ νὰ ίστορησουν τὰ περασμένα.

Ξεκίνησαν ἔτσι, παρατηρώντας τί συμβαίνει γύρω τους, νὰ βροῦν μερικὰ σταθερὰ σημεῖα. Η νύχτα ἀκολουθεῖ, πάντοτε, τὴν ἥμέρα τὸ φεγ-

γάρι παρουσιάζεται, στις διάφορες φάσεις του, σὲ ίσοχρονα διαστήματα. Οι έποχές τοῦ χρόνου διαδέχονται κανονικά ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, γιὰ νὰ ξανάρθουν μὲ τὴν ἕδια σειρά. "Εφτασαν, ἔτσι, νὰ συλλάβουν τὴν ἔννοια τοῦ ἔτους. Προσδιόρισαν πότε ἔρχονται οἱ βροχές, πότε εἶναι ζέστη ἡ χρύσο, χρειάστηκε ὅμως νὰ τοποθετήσουν στὸ χρόνο μερικὰ γεγονότα.

Κάθε τόπος ἡ πόλη εἶχε διαφορετικὰ σταθερὰ σημεῖα στὴ χρονολογία. Στὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἀσσυρία καὶ στὴ Βαβυλωνία μετροῦσαν μὲ βάση τὴν περίοδο ποὺ βασίλευαν οἱ βασιλιάδες : π.χ. τὸν τρίτο χρόνο τῆς βασιλείας τοῦ φαραὼ Ραμσῆ Β' ἔγινε τὸ τάδε γεγονός.

Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ σταθερὸ σημεῖο στὴ χρονολογία τους ἔχουν τὸ συγκλονιστικὸ γεγονός τῆς γέννησης τοῦ Κυρίου. "Ο, τι ἔγινε ἀπὸ κεῖ καὶ ἔπειτα, τὸ τοποθετοῦμε προσθέτοντας τὰ χρόνια : Τὸ 1453 μετὰ Χριστὸν ἔγινε ἡ "Αλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ 1821 ξέσπασε ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐμεῖς, σήμερα, ζοῦμε 1965 χρόνια ὅπερ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

"Ανθρώποι ὅμως ἔζησαν καὶ πρὶν γεννηθῆ ὁ Κύριος. Τὰ γεγονότα ποὺ σημειώθηκαν στὴν ἐποχή τους, τὰ χρονολογοῦμε γυρνώντας πρὸς τὰ πίσω τόσα χρόνια, ὅσο ἀπέχει τὸ κάθε περιστατικὸ ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι τὸ σταθερὸ γιὰ μᾶς σημεῖο. Λέμε ἔτσι δτὶ τὸ 431 π.Χ. ξέσπασε ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Αἰώνας εἶναι τὸ διάστημα ἐκατὸ χρόνων. Πρῶτος αἰώνας μ.Χ. εἶναι ἀπὸ τὸ 1 ὥς τὸ 100, δεύτερος ἀπὸ τὸ 101 ὥς τὸ 200, είκοστος ἀπὸ τὸ 1901 ὥς τὸ 2000. Μές στὸν 20ὸ αἰώνα μ.Χ., τὸ 1914, ἀρχισε ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος.

Οἱ προχριστιανικοὶ αἰῶνες πηγαίνουν πρὸς τὰ πίσω, κι ὅσο μεγαλώνει ὁ ἀριθμός τους, τόσο ξεμακραίνουν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ: ὁ πρῶτος αἰώνας π.Χ. ἀρχίζει τὸ 100 καὶ τελειώνει τὸ 1, ὁ δεύτερος τὸ 200 καὶ τελειώνει τὸ 101. Τὸ 480 π.Χ., στὸν πέμπτο πρὸ Χριστοῦ αἰώνα, οἱ "Ἐλληνες νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα.

"Αν τὸ ἀνθρώπινο γένος ἔχῃ 700.000 χρόνων (7000 αἰῶνες δηλαδὴ) πάνω στὴ γῆ, μάρτιο εἴκοσι αἰῶνες ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ· οἱ ἄλλοι 6980 εἶναι προχριστιανικοί.

Τὴ χριστιανικὴ χρονολογία τὴν πρότεινε τὸν 6ο αἰ. ὁ μοναχὸς Διονύσιος ὁ Μικρός, ἀργησε ὅμως πολὺ νὰ καθιερωθῇ.

Οἱ ἀρχαῖοι "Ἐλληνες χρονολογοῦσαν μὲ σταθερὸ σημεῖο τὴν πρώτη 'Ολυμπιάδα (ἔγινε τὸ 776 π.Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι μετροῦσαν ἀπὸ τὴν κτίση

τῆς Ρώμης (ιδρύθηκε τὸ 753 π.Χ.). Οἱ Μουσουλμάνοι ξεκινοῦν τὴν χρονολόγησή τους ἀπὸ τὸ 622 μ.Χ. τὴν χρονιὰ τῆς Ἐγίρας, ποὺ ὁ Προφήτης Μωάμεθ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Μέκκα, γιὰ νὰ γλιτώσῃ ἀπὸ τοὺς ἔχθρούς του.

4. ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἐκατομμύρια ἀνθρώπων ἔχουν ζήσει ὡς σήμερα στὴ γῆ. Ἀμέτρητα γεγονότα ἔχουν σημειωθῆ. Ἀδιάκοπες προσπάθειες ὀλόκληρης ἀλυσίδας γενεῶν ὁδήγησαν στὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας. Ποιά μέσα ἔχουμε γιὰ τὴ γνωριμία τῆς ιστορίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους;

"Ο, τι κι ἂν γίνη στὴ ζωή, κάποιο χνάρι ἀφήνει πίσω του. Κι ἡ μακρότατη πορεία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔμεινε ἀμάρτυρη μόνο ποὺ δὲν εἶναι πάντα εὔκολο νὰ διακρίνῃ ὁ καθένας καὶ νὰ ξεχωρίσῃ αὐτὰ τὰ χνάρια.

"Αν ἥξεραν ἔξαρχῆς οἱ ἀνθρωποι τὴ γραφή, τὸ ἔργο τοῦ ιστορικοῦ θὰ ἦταν σχετικὰ εὔκολο, φτάνει νὰ εἴχαν διατηρηθῆ γραπτὰ μνημεῖα (ἐπιγραφὲς ἢ χειρόγραφα) καὶ νὰ ἦταν γνωστὴ ἡ γλώσσα τους. Τὴ γραφή, δύμας, μόνο ἐδῶ καὶ πέντε χιλιάδες χρόνια περίπου τὴ βρῆκαν οἱ ἀνθρωποι, καὶ στὴν ἔρευνα τῶν παλαιότερων ἐποχῶν πρέπει νὰ βοηθήσουν ἄλλα μέσα, μνημεῖα ἄφωνα: ἐργαλεῖα, ὅπλα, σκεύη, τάφοι, ἐρείπια σπιτιῶν, παλαιῶν ἢ ναῶν, διάφορα ἔργα τέχνης, ἀλλὰ καὶ σκελετοὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων, ἀπομεινάρια τροφῶν κ.ἄ.π.

"Ο ιστορικός, στὴν προσπάθειά του νὰ δώσῃ τὴν εἰκόνα τῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄφωνα μνημεῖα, τὰ φιλολογικὰ κείμενα, τὶς ἐπιγραφὲς ποὺ διατηρήθηκαν σὲ πήλινες ἢ πέτρινες πλάκες, στηρίζεται καὶ στὴ μελέτη τῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφόρων παραδόσεων, καθὼς καὶ τῶν μύθων τῶν λαῶν πού, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, μὲς στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, διατηρήθηκαν σὲ μεταγενέστερους λαοὺς ἢ ἀναφέρονται στὰ παλιὰ κείμενα.

"Υπάρχει μιὰ ἀκόμη πολύτιμη πηγή, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ζωῆς στὶς προϊστορικὲς περιόδους: τὴν προσφέρουν δύο ἐπιστῆμες: ἡ Ἐθνογραφία καὶ ἡ συγκριτικὴ Ἐθνολογία, ποὺ θέματα τους ἔχουν τὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν πρωτόγονων λαῶν τῆς ἐποχῆς μας.

5. ΠΡΟ·Ι·ΣΤΟΡΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗ

'Απὸ τὶς μεγαλύτερες πνευματικὲς κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου στά-

Τὸ γάλκινο ἀγαλμα (δεξιὰ) ποὺ ἀνασύρθηκε ἀπὸ τῇ θάλασσας τοῦ Μαραθώνα πρὶν λίγα χρόνια, καὶ τὸ νόμισμα τοῦ Ἀλεξάνδρου (σελ. 5) ἀποτελοῦν ἴστορικὰ μνημεῖα. Τὸ πρῶτο μαρτυρεῖ τὴν ἔξοχη τέχνη τῶν Ἑλλήνων στὸν 4ο π.Χ. αἰ., τὸ δεύτερο χρονολογεῖ τὸ στρῶμα τῆς ἀνασκαφῆς, ὅπου θὰ βρεθῇ.

"Αφωνο μημεῖο : ὁ πήλινος δίσκος τῆς Φαιστοῦ (δὲν ἀποκρυπτογραφήθηκε ἀκόμη τὸ σύστημα τῆς γραφῆς τού)."

Πήλινη πινακίδα σὲ γραμμικὴ Β γραφὴ (τὴν παλαιότερη μορφὴ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας) ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Νέστορα στὴν Πύλο. Ἡ γραφὴ αὐτὴ διαβάστηκε μόνο τὸ 1952 ἀπὸ ἕνα Βρετανὸ ἀρχιτέκτονα, τὸν M. Βέντρις.

θηκε ἡ γραφή. Δὲν τὴν βρῆκαν, ὅμως, τὴν ἵδια ἐποχὴ δὲν οἱ λαοί. Ἡ Ἰστορία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ὑπάρχει γραφή. Τὸ μεγαλύτερο διάστημα τῆς πορείας του πρὸς τὸν πολιτισμό, δὲ ἀνθρωπος τὸ ἔζησε χωρὶς νὰ ἔρῃ νὰ γράφῃ. Τὴν τεράστια αὐτὴ χρονικὴ περίοδο τὴν λέμε *Προϊστορία*.

‘Τι πῆρεν λαοὶ ποὺ γνώριζαν τὴν γραφή, ἀλλὰ ὕστερ’ ἀπὸ τὴν ἔξαφάνισή τους κανεὶς δὲν καταλαβάνει τὴν γλώσσα τους (ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Κρητικοί, οἱ ‘Ετροῦσκοι κ.ἄ.’). γι’ αὐτὸ καὶ τὰ μνημεῖα τους μένουν ἀφωνα γιὰ τὴν ἴστορία.

Αρχικὰ οἱ ἀνθρώποι, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐκφραστοῦν μὲ σύμβολα, χρησιμοποίησαν εἰκόνες. Σχεδίαζαν δηλ. τὸ ψάρι, θέλοντας νὰ γράψουν τὴν λέξη ψάρι. Δυσκολία παρουσίαζε ἡ ἔκφραση ἀφηρημένων ἐννοιῶν ἀναγκάστηκαν, ἔτσι, νὰ τὶς συνδυάσουν μ’ ἓνα ἀντικείμενο. Γι’ αὐτό, μὲ τὸ σχῆμα τοῦ ἥλιου, ἐκφράζουν ὅχι μόνο τὴ λέξη ἥλιος, ἀλλὰ καὶ τὴ θερμότητα. Μὲ τὸν καιρό, τὸ ἵδιο σύμβολο ἔφτασε νὰ σημαίνῃ καὶ τὸν ἥχο μόνο τῆς λέξης. ‘Ετσι, μὲ τὸ σχῆμα τοῦ ψαριοῦ δηλώνουν τὸ ψάρι, ἀλλά, στὴν Αἴγυπτο, καὶ τὴ συλλαβὴ νὰ (ἔτσι λέγεται τὸ ψάρι στὰ ἀρχαῖα αἴγυπτια).

Οἱ γραφές αὐτὲς —τὰ ἱερογλυφικὰ— παρουσιάζουν τεράστια δυσκολία νὰ γραφτοῦν ἢ νὰ διαβαστοῦν σωστά, γι’ αὐτὸ ἥταν λίγοι καὶ πολὺ σπουδαῖοι, ὅσοι ἤξεραν νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν στὶς ἀρχαῖες κοινωνίες.

Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐκφραστοῦν εὐκολώτερα, τοὺς δῦνήγησε στὴν ἀνάγκη νὰ ἀπλοποιήσουν τὰ σύμβολα. Τὰ διάφορα σχήματα, μὲ τὸν καιρό, δὲ σήμαιναν πιὰ ὀλόκληρη λέξη, ἀλλὰ μιὰν δρισμένη συλλαλαβή. Αὐτὲς τὶς γραφές τὶς λέμε γραμμικές, καὶ κάθε τους σύμβολο ἔχει τὴ δύναμη μιᾶς συλλαβῆς. Γραμμικὴ ἥταν ἡ πρώτη ἐλληνικὴ γραφή. Οἱ ἀρχαῖοι Βαθυλώνιοι, οἱ Χετταῖοι κ.ἄ. χρησιμοποιοῦσαν γραφὴ ποὺ βασικό τῆς σύμβολο ἥταν ἓνα σχῆμα σὰ σφήνα—διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ χαράξουν γραμμὲς πάνω στὸν ὄμβο πηλὸ — σὲ διάφορους σχηματισμούς, γι’ αὐτὸ κι οἱ γραφές τους ὀνομάζονται σφηνοειδεῖς.

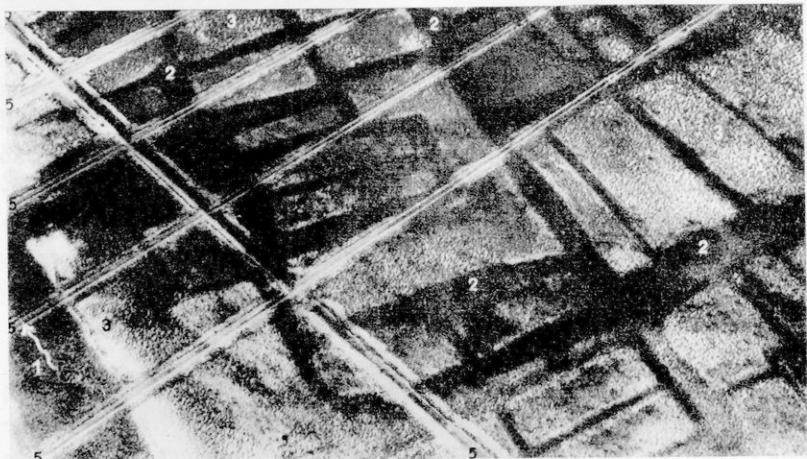
6. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Καθημερινὰ σχεδόν, τὰ τελευταῖα χρόνια, μπορεῖ κανεὶς ν’ ἀκούσῃ γιὰ τὴν τυχαία ἀνακάλυψη ἐρειπίων τῆς ἀρχαιότητας στὸν τόπο μας. Καθὼς δὲ γεωργὸς καλλιεργεῖ τὸ χωράφι ἢ τὸ ἀμπέλι του, ἵδιαίτερα στὶς μέ-

Φωτογραφία από υποβρύχια
ζευνα στήν περιοχή της Μεθώνης, το 1962. Βρέθηκαν, τότε, σαρκοφάγοι, πολλά άγγεια,
και ένα καράβι ναυαγισμένα.
Με τὸν τρόπο αὐτὸν τῆς ζευνας, που ἔχει συστηματοποιηθῆ
τὰ τελευταῖα χρόνια, μελετοῦν
οἱ εἰδικοὶ τὰ ἐρείπια καταπον-
τισμένων στὴ θάλασσα πόλεων
ἡ ναυάγια πλοιών.

Αεροφωτογραφία νεκρόπολης
τῆς Ετρουσίας (στὰ βόρεια τῆς
σημερινῆς Ρώμης). Οἱ εἰδικοὶ¹
φροντίζουν νὰ παίρνουν αὗτες
τις λήψεις, ὅταν τὸ χῶμα εἴ-
ναι βρεγμένο καλά, ὅστερ² ἀπὸ
βροχή, δόποτε μὲ σκουρότερο
χρώμα διαγράφονται ἤχη συ-
σικισμῶν, ἀρχαίων δρόμων καὶ
τάφοι, που δὲν τούς διακρίνει
τὸ μάτι στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς.

ρες μας πού ή μηχανική καλλιέργεια ἔχει γενικευθῆ καὶ σκάβεται βαθιὰ ἡ γῆ, ἡ καθώς ἀνοίγουν ἕνα καινούριο δρόμο ἡ τὰ θεμέλια κάποιου σπιτιοῦ, κομματάκια ἀπὸ σπασμένα ἀγγεῖα ἔρχονται στὴν ἐπιφάνεια, ἀλλοῦ καὶ πήλινα ἀγαλματάκια μαζί, νομίσματα παλιά κι ἐργαλεῖα, καμιὰ φορά καὶ μεγάλα ἀγάλματα κι ἀνάγλυφες πλάκες.

Στὸν τόπο μας, ποὺ γνώρισε πολιτισμὸν αἰώνων, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν χῶρος, ὅπου νὰ μὴ βρίσκωνται χνάρια τῆς ἀρχαιότητας. Ἀπὸ τὴ στιγμὴν ποὺ θὰ προσδιοριστοῦν, ἀρχίζει τὸ ἔργο τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονα, τοῦ ἀρχαιολόγου. "Αν τοῦ δοθῆ ἡ δύνατοτήτη νὰ ἐρευνήσῃ συστηματικὰ μιὰ θέση, εἶναι θαυμαστό, κυριολεκτικά, νὰ ἴδῃ κανεὶς πόσο μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη του νὰ φωτίσῃ τὰ περασμένα κι ἀνάγλυφη νὰ δώσῃ τὴν εἰκόνα τελείως χαμένων στὴ γῆ μυστικῶν τοῦ παρελθόντος. Ἀπὸ τὸ σχῆμα, τὴν ποιότητα καὶ τὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, ἀπὸ τὸ διάγραμμα καὶ τὴν κατασκευὴ τῶν τοίχων τῶν σπιτιῶν, ἀπὸ κάποια κοσμήματα, ἀπὸ ἀγάλματα κι ἐπιγραφές, ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ ἐδάφους, μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες, τὴν τέχνη καὶ, γενικά, τὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς περιοχῆς στὴν ἀρχαιότητα καὶ, τέλος, νὰ τὴν τοποθετήσῃ χρονικά. Σήμερα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθαυτὸ διασκαφή, ἡ ἀρχαιολογία ἔχει σπουδαῖα μέσα στὴ διάθεσή της: τὴν ἀεροφωτογραφία καὶ τὴν ὑποβρύχια ἔρευνα, ποὺ δίνει τὴ δυνατότητα τῆς μελέτης ναυαγίων καὶ καταποντισμένων πόλεων μὲς στὴ θάλασσα. Τέλος, μὲ διάφορες ἐργαστηριακὲς ἔρευνες, σὲ εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ κέντρα, ἔξετάζοντας μιὰ χούφτα χῶμα ἡ κόκκαλα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ οραδιενεργοῦ ἄνθρωπα 14, προσδιορίζεται ἡ χρονολογία ἑνὸς γήινου στρώματος.

7. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

Πέντε χιλιάδες χρόνια ιστορίας ἔχει, σχεδόν, ἡ ἀνθρωπότητα ἀπέναντι στοὺς ἀμέτρητους αἰώνες ποὺ προηγήθηκαν, πρὶν οἱ ἀνθρωποὶ κατορθώσουν νὰ βροῦν τὴ γραφή.

Χωρίζουν τοὺς ιστορικοὺς χρόνους σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους :

- α) Στὴν Ἀρχαιότητα, 330
- β) στὸ Μεσαίωνα, καὶ 1453
- γ) στὴ Νεώτερη Ιστορία.

Δὲν πέρασκαν τὸ κατώφλι τῆς ιστορίας ὅλοι οἱ λαοὶ τὴν ἵδια ἐποχή, οὕτε ἀρχίσει ἡ μεσαιωνικὴ κι ἡ νεώτερη ιστορία, γιὰ μᾶς τοὺς "Ελληνες,

σύγχρονα μὲ τοὺς ἄλλους Εὐρωπαϊκοὺς λαούς. Ἡ ἑλληνικὴ ἴστορία ἀρχίζει γύρω στὸ τέλος τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Οἱ ἀρχαῖοι τῆς χρόνοι τελειώνουν τὸ 330 μ.Χ., ὅταν μὲ τὴν κτίση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδρύεται ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Οἱ νεώτεροι χρόνοι, τέλος, ἀρχίζουν γιὰ μᾶς μὲ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1453).

8. ΦΥΛΕΣ

Μὲς στὶς χιλιάδες χρόνια ποὺ ὑπάρχει ὁ ἀνθρωπος, ἔξαιτίας τοῦ χώρου ποὺ κατοικοῦσε, τῶν φυσικῶν συνθηκῶν ποὺ ἀντιμετώπιζε κι ἄλλων παραγόντων ἀγνωστῶν σὲ μᾶς, διαμορφώθηκαν διάφορες φυλὲς ποὺ ξεχωρίζουν στὸ χρῶμα τοῦ δέρματος, στὸ σχῆμα τοῦ προσώπου, στὸ μέγεθος τοῦ σκελετοῦ, στὸ χρῶμα τῶν μαλλιῶν καὶ τῶν ματιῶν. Ὑπάρχουν πολλοὶ ἐπιστήμονες ποὺ πιστεύουν πώς, ἵσως, στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια ὅλοι οἱ ἀνθρωποι ἀνήκαν στὴν ἴδια φυλή. Μοιραῖα, ὅμως, πολὺ γρήγορα οἱ κλιματολογικὲς συνθῆκες, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς κι ἄλλες αἰτίες τοὺς διαφοροποίησαν καὶ τὸ ἀνθρώπινο γένος διακρίθηκε, σιγά - σιγά, στὶς φυλὲς ποὺ ὑπάρχουν σήμερα: Λευκή, Κίτρινη, Μαύρη κ.ἄ.

Ἡ Λευκὴ φυλὴ χωρίζεται σὲ δύο κλάδους:

1. **Στοὺς Ἰνδοευρωπαίους ἢ Ἀρίους.** Σ' αὐτοὺς ἀνήκουν οἱ Ἰνδοί, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσες, ἐμεῖς οἱ Ἑλληνες, οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης (Γάλλοι, Ἀγγλοι, Γερμανοὶ κ.ἄ.).

2. **Στοὺς Σημίτες:** Σ' αὐτοὺς ἀνήκουν οἱ Ἐβραῖοι, οἱ Ἀραβεῖς, ἀλλὰ κι οἱ ἀρχαῖοι Βαβυλώνιοι, οἱ Φοίνικες κ.ἄ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ: 1. Ἡ ἴστορία ἔργο τῆς ἔχει νὰ φωτίσῃ τὶς προσπάθειες τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ πολιτισμοῦ. 2. Ἀπαραίτητη εἶναι ἡ χρονολόγηση τῶν διαφόρων γεγονότων ποὺ συνέβησαν στὸ παρελθόν. 3. Γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς ἴστορικῆς ἔρευνας χρησιμοποιοῦνται μνημεῖα ἀφωνα (Προϊστορία) ἢ ἀφωνα καὶ γραπτὰ μαζὶ (Ἴστορία). 4. Ἡ ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητας χωρίζεται σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους (Ἀρχαιότητα, Μεσαίωνα, Νεώτερους Χρόνους). 5. Εἶναι τεράστια ἡ συμβολὴ τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν ἴστορικὴ ἔρευνα. 6. Ἡ σύσταση τῶν ἴστορικῶν φυλῶν δὲν εἶναι πάντα γνωστή. Στὴ Λευκὴ φυλὴ ἀνήκουν δυὸ μεγάλοι κλάδοι: οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ οἱ Σημίτες.

1. 'Ο ἀρχαῖος τραγικὸς ποιητὴς Σοφοκλῆς ὑμεῖς τὴν παντοδυναμία τοῦ ἀνθρώπου :

«Πολλά 'ναι τὰ θάματα
πιὸ θάμ' ἀπ' τὸν ἀνθρωπόν, - τίποτα
πέρ' ἀπ' τὴν ἀφρομάνιστη
τραβάει καὶ πάει τὴν θάλασσα
μὲ τοῦ νοτιᾶ τὶς φουρτοῦνες,
περνώντας κάτω ἀπ' τὰ κύματα
π' δλόγυρα τὸν βρυχιοῦνται·
καὶ τὴν τρανότερην μὲ στοὺς θεοὺς
τὴν ἄφταρτη ἀκάμαστη Γῆ,
καταπονάει μὲ τ' ἀλέτρια, ποὺ χρόνο
(μὲ χρόνο
πᾶνε κι ἔρχουνται ἀλογόσυρτ' ἀπάνω
(τῆς
δργώνοντάς την.

.

Καὶ γλώσσα καὶ νόση ἀνεμόφτερη
καὶ τὴν καλὴ μὲς σὲ πόλεις κυβέρνια του
ἔμισθε νάχη· καὶ πῶς
ἀπ' τὰ ὑπαίθρια τὰ βέλη τῆς νύχτιας
(παγωνιᾶς
καὶ τοῦ κακοῦ τ' ἀνεμόβροχου
νά φυλάγεται — δὲ παντοσόφιστος·
ἀνεφοδίαστον, τίποτα
δὲν τὸν βρίσκει ἀπ' ὅ, τι 'ναι νά ρθῃ·
μόνο ἀπ' τὸ Θάνατο
γλιτωμὸ δὲ θὰ βρῇ πουθενά·
ὅμως γι' ἀρρώστιες, ποὺ τρόπο δέν
(εἴχανε,
βρῆκε δὲ ἔνας μὲ τὸν ἄλλο γιατρειά.

Σοφοκλέους «Ἀντιγόνη», (Μετ. I. Γρυπάρη)

2. "Ενα πάλι δένο παραμύθι λέει :

«Στὶς μακρινές χῶρες τοῦ βορρᾶ βρίσκεται ἔνα παράξενο βουνό : χίλια χιλιό-

μετρα ψηλὸ καὶ ἀλλα τόσα πλατάν. Κι είναι ὀλόκληρο ἀπὸ καθαρὸ διαμαντί.

Μιά φορά, κάθε χίλια χρόνια, φτάνει ὡς ἐκεὶ ἔνα πουλάκι καὶ ἔνυει ἐπάνω του

τὸ μικρὸ που ράμφος.

Ο χρόνος που χρειάζεται, γιὰ νὰ φαγωθῇ ὀλόκληρο τὸ διαμαντένιο βουνό,
εἰν' ἔνα διατερόλεπτο ἀπέναντι στὴν αἰώνιότητα».

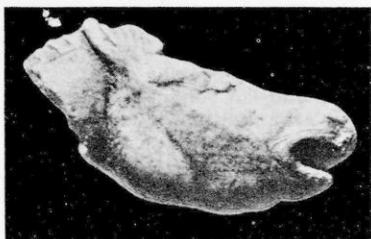
Αὐτὸ τὸ παραμύθι θὰ μποροῦσε νὰ σκεφτῇ κανείς, ὅταν θέλη νὰ φανταστῇ
τὴν ἡλικία τῆς γῆς.

3. Οἱ ἀρχαῖοι «Ἐλληνες εἶχαν διάφορες χρονολογίες. «Υπολόγιζαν τὸ χρόνο μὲ
τὶς Ὀλυμπιάδες — τοὺς Πανελλήνιους ἀγῶνες ποὺ γίνονταν κάθε πέμπτο χρόνο
στὴν Ὀλυμπία. Προσδιόριζαν, ἀκόμη, στὸ χρόνο, τὰ γεγονότα, στὶς διάφορες
πόλεις, μὲ βάση τὰ ὄνοματα τῶν ἀρχῶντων, τῶν ἱερείων, τῶν Ἐφόρων στὴ Σπάρτη, κτλ. «Υστέρε» ἀπὸ τὶς ἀτέλειωτες καταστορείες κι ἀλλαγές ποὺ σημειώθηκαν στὴ
γῆ, τὰ περισσότερα χνάρια τῶν περασμένων εἶχαν χραῆ γι' αὐτοὺς κι ἡταν ἔτοι
ἀδύνατο νὰ ξέρουν πολλὰ πράγματα προγενέστερα ἀπὸ τὴν ἐποχή τους. 'Εμεις,
σήμερα, γνωρίζουμε πολὺ καλύτερα ἀπὸ κείνους τὴν παλαιότερη ἴστορία τῆς
ἀνθρωπότητας.

Πῶς προσδιορίζει χρονολογικὰ ὁ ἀρχαῖος ἴστορικὸς Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π.Χ.).

«Δεκατέσσερα χρόνια ἔμειναν ἔγκυρες οἱ συνθῆκες ποὺ ὑπογράφτηκαν μετὰ τὴν
καθυπόταξη τῆς Εέβυσιας τὸ δέκατο πέμπτο χρόνο, ὅταν ἡ Χρυσὶς ήθελε δυὸ χρό-
νια νὰ συμπληρώσῃ τὰ πενήντα τῆς ἱεροσύνης της, κι ἔφορος στὴ Σπάρτη ἦταν
ὁ Αἰνισίας, κι ὁ Πυθοδώρος εἶχε ἀκόμη τέσσερεis μῆνes ὡς νὰ τελειώσῃ ὁ καιρὸς
του σὰν ἀρχοντας τῆς Ἀθήνας, δεκάξι μῆνες μετὰ τὴν μάχη τῆς Ποτίδαιας, καὶ μό-
λις ἀρχιεὶ ἡ ἀνοιξη, μερικοὶ ἐνοπλοὶ Θοβαῖοι ... μπήκαν τὴν ὕδρα τοῦ πρώτου
στὴν Πλάταια τῆς Βοιωτίας, πολιτεία συμμαχικὴ τῆς Ἀθήνας».

Θουκυδίδον, «Ιστορίαι» II, 2 (Μετ. "Ἐλλης Λαμπρόδη)

2

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Χωρίς τὴν ἀρχαιολογία δὲ θὰ ξταν γνωστὰ τὰ πρῶτα βήματα πού τὸ ἀνθρώπινο γένος σημείωσε πάνω στὴ γῆ. Ἀπροστάτευτος ὁ ἀνθρώπος ἀπέναντι στοὺς ἀμετρητοὺς κινδύνους πού τὸν ἀπειλοῦσαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ (ἀλλαγές στὸ κλίμα, πείνα, ἄγρια ζῶα κ.ἄ.) ἀρχισε ἔναν ἀγώνα φοβερό, μονάχα μὲ τὴ δύναμη τοῦ λογικοῦ του. Αὐτὸ τὸν ὁδήγησε νὰ ξεπεράσῃ, σιγά - σιγά, τὶς ἀπέραντες δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζε.

Οἱ εἰδικοὶ χωρίζουν τὴν Προϊστορία σὲ τρεῖς μεγάλες περιόδους, ἀνάλογα μὲ τὸ ύλικὸ πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν ἐργαλείων καὶ τῶν ὅπλων :

1. Στὴν **Παλαιολιθικὴ** Ἐποχὴ (ἡ πέτρα διόλου ἢ λίγο κατεργασμένη).

2. Στὴ **Νεολιθικὴ** (τέλεια κατεργασία τῆς πέτρας).

3. Στὴν **Ἐποχὴ τῶν Μετάλλων**.

Ἡ διάρκεια τῆς πρώτης εἶναι ἐκπληκτικά μεγάλη. Ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὴν ἐπόμενη μεσολιαζεῖ ἡ Μεσολιθική, μιὰ σύντομη φάση χωρίς νέο ίδιαίτερο χαρακτηριστικό.

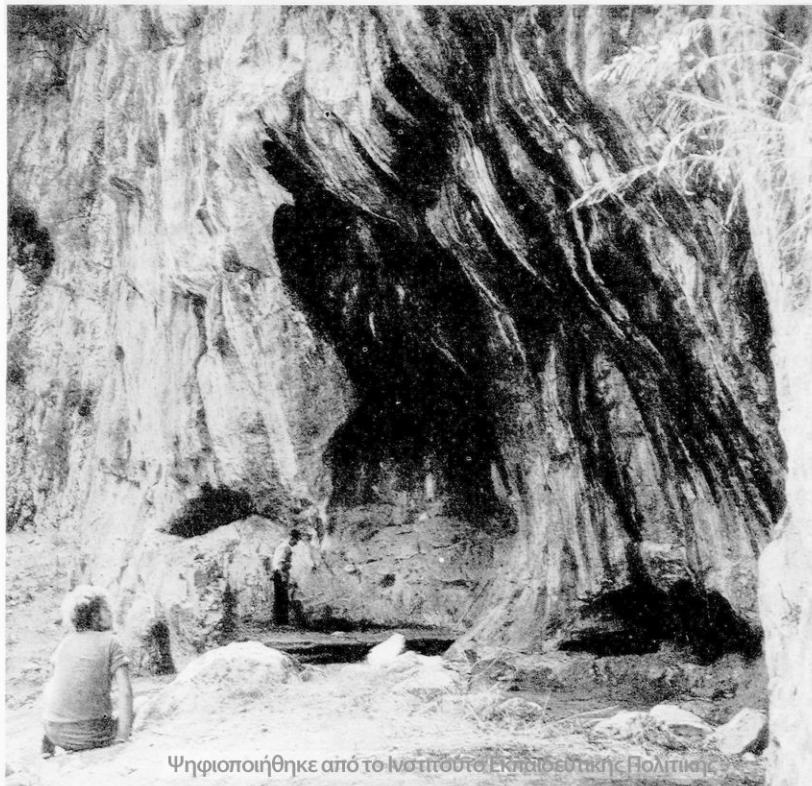
1. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἄσύλληπτες μεταβολές σημειώνονται στὴ μακραίωνη αὐτὴ περίοδο πάνω στὴ γῆ. Τὸ κλίμα καὶ ἡ μορφὴ τοῦ τοπίου ὀλλάζουν. Φάσεις θερμότατες κυριαρχοῦν, ὕστερ ἀπὸ περιόδους φοβερῆς παγωνιᾶς. Μεγάλα ζῶαν μὲς στὰ πυκνὰ δάση: λιοντάρια, ὄντινες, τίγρεις, ἐλέφαντες, ρινόκεροι. Στὰ ποτάμια ὑπάρχουν ἴπποπόταμοι.

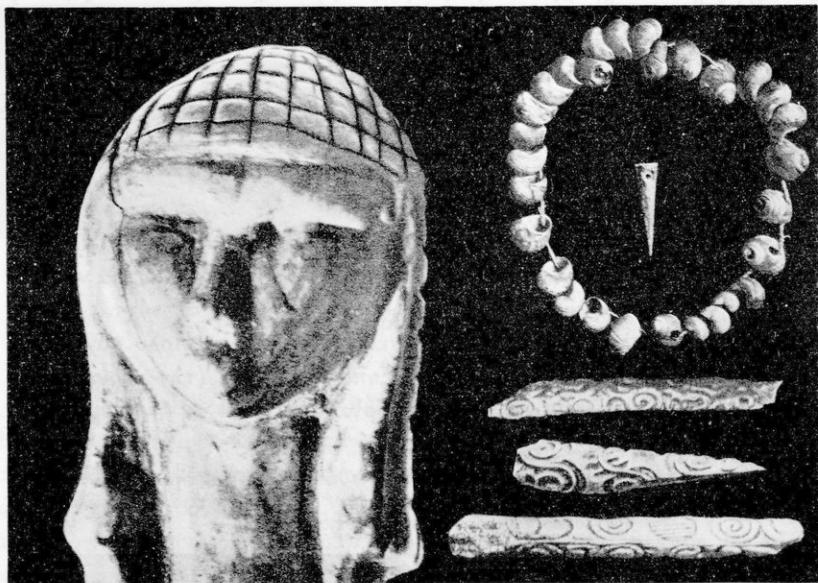
‘Ο ξνθρωπος δὲν ξέρει στήν ἀρχὴν νὰ μιλήσῃ. Φριγτὴ τὸν κυκλώνει ἡ μοναξίᾳ. “Ενας ἀπέραντος φόβος γιὰ τὸ ἄγνωστο, γιὰ τὴ φύση καὶ γιὰ τὸ θάνατο ποὺ τὸν παραμονεύει, αὐτὸ τὸν ἔδιο, σὲ κάθε του βῆμα, καὶ τοῦ παίρνει ξαφνικὰ τοὺς δικοὺς του, πρέπει νὰ κυριαρχοῦσε μὲς στήν καρδιά του. Κι ὅμως δὲ λύγισε.

Ἐξακολουθεῖ νὰ παλεύῃ φοβερὰ γιὰ τὴν ἐξουκονόμηση τῆς τροφῆς του. Εἶναι τροφοσυλλέκτης. Ζῆ ἀπὸ τὶς ρίζες τῶν φυτῶν, ἀπὸ τοὺς καρπούς ποὺ κόβει ἀπὸ τὰ δέντρα κι ἀπὸ τὶς ώμες σάρκες τῶν ζώων ποὺ σκοτώνει. Τὸ κλίμα εἶναι ζεστὸ καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη κατοικίας γιὰ νὰ προφυλαχτῇ ἀπὸ τὸν καιρό. Τρέμει ώστόσο, περισσότερο τὴν νύχτα, τὰ ἄγρια ζῶα καὶ διαλέγει γι’ αὐτὸ πρόχειρα καταφύγια. Πολὺ συχνά, κυνηγημένος ἀπὸ τὴν πείνα, ἀκολουθεῖ ξοπίσω τὰ ζῶα (τὴν κύρια τροφὴ του) ποὺ ἀλλάζουν διαμονή, δταν τὸ χορτάρι τελειώνῃ σ’ ἔνα μέρος.

Καταφύγιο (κατοικία) ἀνθρώπων τῆς Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς στὴν ‘Ελλάδα. ³ Ανακαλύφθηκε τὸ 1964 στὸ ’Ασπροχάλικο κοντὰ στὴν Πρέβεζα (χιλιάδες ἐργαλεῖα τῆς ἴδιας περιόδου βρέθηκαν ἐκεῖ γύρω).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαίδευτικής Πολιτισμού.

Γλυπτό γυναικεῖο κεφάλι, περιδέραιο ἀπὸ κοχύλια καὶ ἐργαλεῖα ἀπὸ ἐλεφαντοκόκκαλο (ἔχουν διακόσμηση μὲ γεωμετρικὰ σχέδια) ἀπὸ τὴν Παλαιολιθικὴ ἐποχὴ στὴ Γαλλία.

"Οταν σημειώνεται μεταβολὴ στὸ κλίμα καὶ οἱ πάγοι κατεβαίνουν ἀπὸ τοὺς πόλους πρὸς τὶς πεδιάδες, φριχτὸ κρύο κυριαρχεῖ παντοῦ. 'Η ἐπιβίωση γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερῃ ἀγωνίᾳ.' Άλλα ζῶα παρουσιάζονται, τώρα, μὲ πυκνὸ τρίχωμα. Εἶναι πελώρια καὶ τὰ περισσότερα δὲν ὑπάρχουν πιὰ σήμερα: μαμμούθ (εἰδος τεράστιου ἐλέφαντα), βόνασοι, τάρανδοι, γκρίζες ἀρκοῦδες κι ὅγρια ἄλογα.

'Ο ἄνθρωπος ζῆ ἀποκλειστικά, σχεδόν, τώρα ἀπὸ τὸ κυνήγι τῶν ζώων, ποὺ μὲ ἀνείπωτο κίνδυνο κατορθώνει νὰ σκοτώσῃ, παραμονεύοντάς τα ὥρες ὀλόκληρες. Μὲ τὸ δέρμα τους ντύνεται. Τρώει ὡμὸ τὸ κρέας τους καὶ δὲν ξέρει νὰ φτιάξῃ ἐργαλεῖα μόνος του. Γιὰ ὅπλο χρησιμοποιεῖ τὶς πέτρες, ὅπως τὶς βρίσκει στὴ φύση. Διαλέγει τὶς μυτερές, στὴν ἀρχή, δύσεις τὸν βολεύουν γιὰ τὸ σκοπὸ ποὺ ἔπιδιώκει. Τελικά, προτιμάει τὸν πυροτόλιθο, ποὺ τὸν χωρίζει εύκολα σὲ μυτερὰ κομμάτια, ὅταν τὸν χτυπήσῃ. Τὰ χρησιμοποιεῖ, ἀνάλογα μὲ τὸ σχῆμα τους, γιὰ ὅλες τὶς δουλειές: πελέ-

κια, σφῆνες, ξύστρες, μαχαιρία κ.ά. 'Οπλίζοντας μ' αὐτὰ τὸ θαυμαστό του χέρι προχωρεῖ στὴν κατάκτηση τῆς ζωῆς.

"Αν ζῆ κοντὰ σὲ ποτάμια, ψαρεύει μὲ ἀγκίστρι ἀπὸ κόκαλο ζώων, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ τὸ χρησιμοποιεῖ σὰ νέο ὄλικὸ γιὰ ἐργαλεῖα κ.ά. "Αλλο ὄλικὸ τοῦ προσφέρουν καὶ τὰ κέρατα τῶν ζώων.

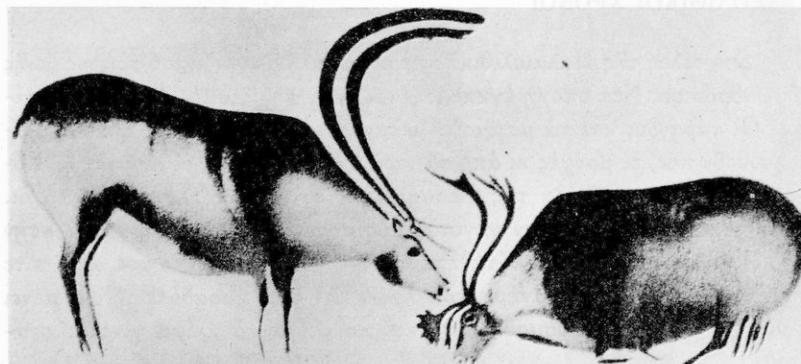
'Η παγωνιὰ τὸν ὑποχρεώνει νὰ ἀναζητήσῃ κατοικία στὰ σπήλαια. Στὴν τελευταία ψυχρή περίοδο, αὐτὴ ποὺ διαρκεῖ ἀπὸ τὰ 40.000 χρόνια π.Χ. ὡς τὰ 10.000 π.Χ. περίπου, ἔκδηλώνεται ὁ ἀνθρώπος σὰν καλλιτέχνης. Τὶς ἀτέλειωτες ὅρες τῆς ἀπραξίας σκαλίζει ἡ ζωγραφίζει μὲς στὶς σκοτεινὲς σπηλιές, μὲ ἐκπληκτικὴ φυσικότητα, σκηνὲς ἀπὸ κυνήγι (μὲ ἀνθρώπους καὶ ζῶα, ἡ κοπάδια ἀπὸ τάρανδους κ.ά.).

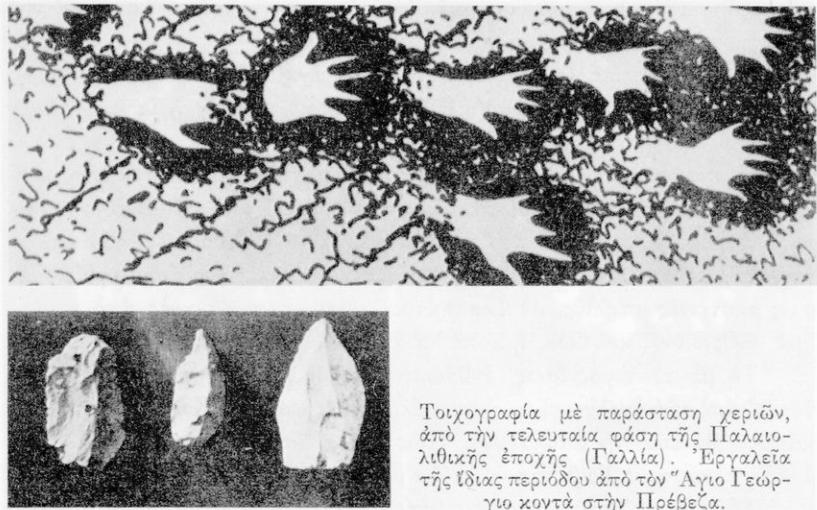
Τὸ μεγαλύτερο, ἵσως, ἀνθρώπινο κατόρθωμα σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ὕστερο ἀπὸ τὴν δμιλία, εἶναι ἡ ἀνακάλυψη τῆς φωτιᾶς. Κάποιος κεραυνός, κάποτε, θὰ τοῦ τὴν ἀποκάλυψε. Πῶς ὅμως, ὕστερα, κατόρθωσε νὰ τὴν ἀνάψῃ μόνος του; Τρίβοντας τὰ ξύλα μεταξύ τους;

Τότε γεννιοῦνται οἱ πρῶτες θρησκευτικὲς ἰδέες μέσα του κι ἀρχίζει ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν. 'Η πρόοδος παίρνει ταχύτερο ρυθμὸ ἀπὸ τὸ 40.000 π.Χ. κι ὕστερα.

'Η Παλαιολιθικὴ Ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα: Μόνο τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια, ἴδιως ὅμως ἀπὸ τὸ 1956 κι ὕστερα, ἔξακριβώθηκαν, μὲ ἔρευνες τῶν ἀρχαιολόγων, ἵχην παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, ζώων (ρινόκερου,

Τάρανδοι ἀντιμέτωποι. 'Ωραία τοιχογραφία τοῦ τέλους τῆς Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Πυρηναίων.

Τοιχογραφία μὲ παράσταση χεριῶν, ἀπὸ τὴν τελευταία φάση τῆς Παλαιοιθικῆς ἐποχῆς (Γαλλία). Ἐργαλεῖα τῆς ίδιας περιόδου ἀπὸ τὸν "Αγιο Γεώργιο κοντά στὴν Πρέβεζα.

έλέφαντα) καὶ ἐργαλείων. Στὸν τόπο μας, στὴν Πίνδο καὶ στὸν Ἐρύμανθο, ἔρομε πῶς ὑπῆρχαν παγετῶνες. Στὴ Μακεδονία, στὴ Θεσσαλία (στὶς ὅχθες τοῦ Πηνειοῦ), στὴ Δυτικὴ Πελοπόννησο, στὴ Σκύρο, ἔξω ἀπὸ τὴ Θήβα, ἴδιας ὅμως στὴν Ἡπειρο, κοντὰ στὴν Πρέβεζα, βεβαιώθηκε πῶς ἔζησαν ἄνθρωποι σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, κι οἱ ἀνασκαφὲς ὀλοένα φέρουν στὸ φῶς νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ τους.

2. ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

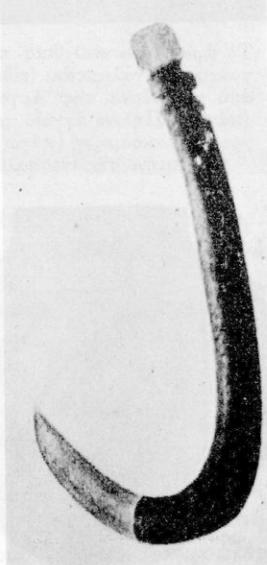
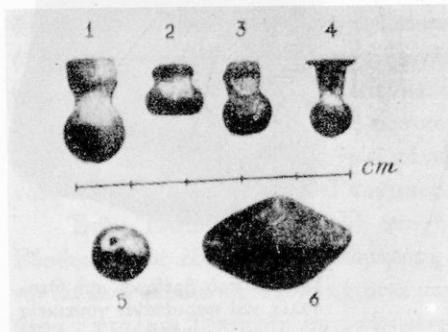
Στὸ τέλος τῆς Παλαιοιθικῆς περιόδου ἀλλάζει ριζικά ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Νέα ἐποχὴ ἐγκαινιάζεται στὸν πολιτισμό. Λιώνουν οἱ πάγοι. Οἱ τάρανδοι καὶ τὰ μαμμούθ μεταναστεύουν πρὸς τοὺς πόλους. Ἀκολουθοῦν πολλές βροχές κι ἀπὸ τὰ νερά σχηματίζονται οἱ λίμνες τῆς Εὔρωπης. Τότε ἡ πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας θὰ ἔγινε λίμνη, λένε οἱ γεωλόγοι.

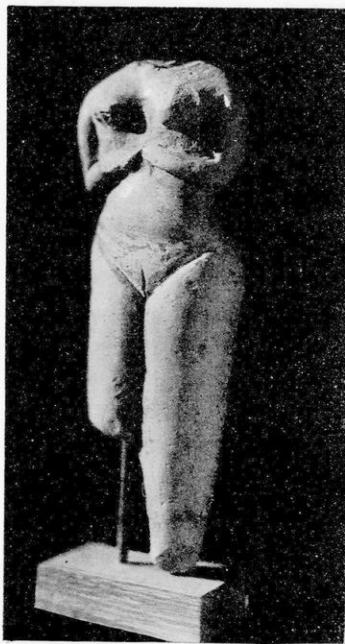
Ο κατακλυσμὸς ἥταν γεγονὸς κοσμογονικός σημειώθηκε καὶ στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀσία. Στάθηκε τόσο συγκλονιστικό, ὥστε ἀπὸ τότε ἀρχίζει νὰ λειτουργῇ ἡ μνήμη τῶν λαῶν καὶ στὶς παραδόσεις τους μένει ἡ θύμηση τοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα τὸ κλίμα γίνεται σταθερό.

Τότε σημειώνεται ή μεγαλύτερη ἀνθρώπινη κατάκτηση, που διάπλατα ἄνοιξε τὸ δρόμο στὴν πρόοδο. Ὁ ἀνθρωπὸς λυτρώνεται ἀπὸ τὴν ἀγωνία τῆς πείνας. Ἀρχίζει νὰ καλλιεργῇ τὴν γῆ. Ἐξημερώνει μερικὰ ζῶα (σκύλο, πρόβατο, κατσίκα, χοῖρο, γαϊδούρι), ἀποχτᾶ κοπάδια καὶ ζῆ πιὰ σὲ συνοικισμούς, μὲ ἄλλους ἀνθρώπους μαζί. Ἀγαπᾷ καὶ δένεται μὲ τὸ κομμάτι τῆς γῆς ποὺ καλλιεργεῖ (σπέρνει σιτάρι, κριθάρι, λινάρι). Ἀρχίζει νὰ ὑφαίνῃ κι ἔξασφαλίζει ἔτσι τὸ ντύσιμό του. Φτιάχνει πηλόχτιστες καλύβες κι ἀργότερα μικρὰ σπιτάκια μὲ λίθινα θεμέλια, γιὰ νὰ κατοικήσῃ.

Βασικὸ ὑλικὸ γιὰ τὰ ἐργαλεῖα μένει, καὶ πάλι, ἡ πέτρα. Τώρα, ὅμως, χρησιμοποιεῖται ἔκτος ἀπὸ τὸν πυριτόλιθο (στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουν κοιτάσματά του κοντὰ στὴν Καλαμπάκα) κι ὁ ὄψιανδς (σκληρὴ ἥφαιστειακὴ λάβα) ποὺ χωρίζονται εὔκολα οἱ πυρῆνες του σὲ κοφτερὲς λεπίδες. Ἐξακολουθεῖ, φυσικά, ἡ χρήση τοῦ ἔγλου καὶ τοῦ κόκαλου ὡς ὑλικοῦ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων, ὅπλων, σκευῶν, κοσμημάτων κι ἄλλων ἀντικειμένων. Τὴν πέτρα ἔφερον πιὰ νὰ τὴν κατεργάστοιν καὶ νὰ λειάνουν τὴν ἐπιφάνειά της. Τελειοποιοῦνται, γι' αὐτό, τὰ ἐργαλεῖα καὶ πληθαίνουν

Σκουλαρίκια (1 - 4), σφρανδύλι (5) ἀπὸ ἀδράχτη καὶ πεσσὸς σφρεντόνας (6), πέτρινα. Δεξιὰ κοκάλινο ἀγκίστρι. Προέρχονται ὅλα ἀπὸ ἀνασκαφὲς στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας.

Τὸ δώραιότερο νεολιθικὸ πήλινο γυναικεῖο ἀγαλματάκι (εἰδώλιο) ἀπὸ τὴ Λέονα τῆς Ἀργολίδας (πάνω). Πήλινο ἄγγειο μὲ δίχρωμη διακόσμηση (κάτω) ἀπὸ τὸ Διμήνι τῆς Θεσσαλίας.

Μενγίρ πού βρέθηκε στὴ Θεσσαλία καὶ παριστάνει γυναικεία μορφή.

τὰ σχήματά τους. Σπάλια δίνουν ωραῖα σχήματα καὶ ζωγραφίζουν τὰ τοιχώματά τους. Φτιάχνουν παράξενα ἀγαλματάκια ἀπὸ πηλὸν καὶ πέτρα (εἰδώλια). Τὰ περισσότερα παριστάνουν μιὰ γυναικεία μορφὴ παχύσαρη. Εἶναι ἡ θεᾶ τῆς γονιμότητας.

Ο παλαιότερος συνοικισμὸς τῆς Εὐρώπης ἔχει ἀνακαλυφθῆ στὴν Ἑλλάδα. Βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα ἔξω ἀπὸ τὸ Βόλο, κοντά στὸ χωρὶς Σέσκλο, κι ἔγινε γύρω στὸ 6.500 π.Χ. Ὑπάρχουν, δύμας, ἀκόμη παλαιότεροι στὴν Ἀσία, ποὺ ἔχει τὸ προβάδισμα σ' αὐτὴ τὴν ἐποχή. Στὸ Τζάρμο ἰδρύονται τὰ πρῶτα χωρὶα τῆς ἀνθρωπότητας: στὴν Ἱεριχώ γίνεται ἡ πρώτη πόλη μὲ σπίτια, δρόμους, ἀποθήκες γιὰ τρόφιμα καὶ τείχη γιὰ τὴν ἄμυνα ἀπὸ τοὺς ἔχθρους.

Μεγαλιθικὰ μνημεῖα
(κρομλέχ) ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ Στόουνχεντ
τῆς Ἀγγλίας.

Στὸ πέρασμα τῶν χρόνων γκρεμίστηκαν οἱ τοῖχοι τῶν σπιτιών, ὁ ἀνεμος ἔφερεν ἀδιάκοπα σκόνη ποὺ σκέπαζε τὰ ἔρείπια, κι ἔτσι, σιγά-σιγά, ὅλα χάθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Ἐκεῖ, ποὺ ἀλλοτε ὑπῆρχαν ἀνθρώπινες κατοικίες, σήμερα βλέπει κανεὶς μικροὺς λόφους ἀπὸ χῶμα, ποὺ δὲν ξεχωρίζουν πάντα ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς λόφους. Στὸν τόπο μας πολλοὶ πανάρχαιοι συνοικισμοὶ ὑπάρχουν κάτω ἀπὸ τέτοιους λόφους, ποὺ ἀλλοῦ τοὺς λένε μαγοῦλες κι ἀλλοῦ τοῦμπες.

Στὴν Ἑλλάδα ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ τελειώνει στὰ 2.600 π.Χ., στὴν Εὐρώπη δύμας ἔξακολονθεῖ ἀκόμη στὴ δεύτερη χιλιετία π.Χ. Τότε, στηνονται ἔκει μερικὰ παράξενα πέτρινα μεγαλιθικὰ μνημεῖα, ποὺ τὰ λένε σήμερα: *ντολμὲν* (ἐπίπεδη πέτρα), *μενχὶρ* (μακριὰ πέτρα) καὶ *κρομλέχ*.

Είναι κατασκευασμένα άπό μεγάλες πέτρες, καὶ γιὰ τὸ στήσιμό τους θὰ ἐργάστηκαν πολλοὶ ἀνθρωποὶ μαζὶ. Ὁρισμένα ἀπ' αὐτὰ εἰναι ταφικὰ μνημεῖα. Στὴν Εύρωπη ἔχουν βρεθῆ ἀφθονα, στὴν Ἀγγλίᾳ καὶ στὴ Γαλλίᾳ. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα εἰναι γνωστὰ δύο μενχίρ.

3. Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ

‘Η χρησιμοποίηση τοῦ μετάλλου ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸν εἰναι ἔνα ἀκόμη ἀποφασιστικὸ βῆμα γιὰ τὴν πρόοδό του. Παίρνει, σιγὰ - σιγά, τὴ θέση τῆς πέτρας, καὶ εὐκολύνει ἀφάνταστα, ὅταν τὸ λιώσουν στὴ φωτιά, νὰ τοῦ δώσουν τὸ σχῆμα ποὺ θέλουν καὶ νὰ φτιάσουν μ' αὐτὸ ἔνα πλήθος ἐργαλεῖα, ὅπλα, σκεύη καὶ κοσμήματα.

Τὰ πρῶτα μέταλλα ποὺ γνώρισε ὁ ἀνθρωπὸς, ήταν τὸ χρυσάφι καὶ ὁ χαλκός. Πολὺ σύντομα ἔμαθε τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο

Ἐγγειρίδιο καὶ σμίλη χάλκινα, ἀπὸ τάφους τῆς Νάξου τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ.

καὶ κατασκεύαζε ἔτσι τὸν ὀρείχαλκο (μπροῦντζο), ποὺ εἰναι στερεώτερος καὶ γι' αὐτὸ πιὸ βοικός.

Τὰ μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν πρῶτα στὴν Ἀνατολή. Δὲν τὰ γνώρισαν ταυτόχρονα ὅλοι οἱ λαοί. Σήμερα, ὑπάρχουν φυλές καθυστερημένες ποὺ ζοῦν ἀκόμη στὴν ἐποχὴ τοῦ Λίθου (Ωκεανία, Ν. Ἀφρική). Τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ἀρχίζει ἡ ἴστορικὴ περίοδος ὄρισμένων λαῶν ποὺ βρίσκουν τὴ γραφή, καὶ ἀνθίζουν στὴν Ἀνατολὴ οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοί.

Ἀργότερα, μετὰ τὸ 1500 π.Χ., ἀρχίζει ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου σὲ ὄρισμένους λαούς. Στὴν ἀρχή, τὸν εἶχαν οἱ ἀνθρωποὶ γιὰ πολύτιμο μέταλλο. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ σιδήρου ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἐκποιηθῇ μὲ τὸν καιρὸ τελείως ἡ πέτρα σὰν ὑλικὸ γιὰ ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεταλλουργίας στὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ συνταιρίαζεται μ' ἔνα ἄλλο γεγονός, ποὺ εἶχε πολλές συνέπειες στὴν Εύρωπη, στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἀφρική. Φτάνουν, μεταξὺ 2.000 π.Χ. καὶ 1.200 π.Χ., οἱ

πρῶτοι Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ σκορπίζονται, κυρίως, κοντά στὸ Μεσογειακὸ χῶρο. (Σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα κατεβαίνουν καὶ στὸν τόπο μας οἱ πρῶτες ἐλληνικὲς φυλές).

Ἡ γνωριμία τῶν μετάλλων ὁδήγησε στὴν ἀνάγκη νὰ φροντίζουν οἱ ἀνθρώποι νὰ τὰ προμηθεύωνται ἀπὸ τοὺς τόπους ὅπου ἔβγαιναν. "Ἐτσι, συστηματοποιοῦνται οἱ πρῶτες ἐμπορικὲς ἀνταλλαγὲς στὸν κόσμο (εἰχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ ἐποχὴ).

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ

Οἱ Παλαιολιθικοί: (τροφοσυλλέκτες: κυνηγοί, ψαράδες, χωρὶς μόνιμη στέγη) βρίσκουν τὴ φωτιά, ἀναπτύσσουν τὴν διμιλία. Φτιάχνουν τὰ πρῶτα σκεύη καὶ ἐργαλεῖα. Φιλοτεχνοῦν τὰ πρῶτα ἔργα τέχνης. Διαμορφώνουν τὴν πρώτη θρησκεία τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Οἱ Νεολιθικοί: (παραγωγοὶ τῆς τροφῆς). Τότε γίνεται ἡ μεγαλύτερη ἀνθρώπινη κατάκτηση ποὺ ὁδήγησε γρήγορα στὴν πρόσδο: ἀρχίζει τὸ γεωργικὸ στάδιο στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων κι ἀναπτύσσεται ἡ κτηνοτροφία. Ἐξημερώνονται δρισμένα ζῶα καὶ χρησιμοποιοῦνται ποικιλότροπα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο. Ἐγκανιάζεται ἡ δύμαδικὴ ζωή, γίνονται οἱ πρῶτοι συνοικισμοί. Γιὰ πρώτη φορὰ χρησιμοποιεῖται ὁ πηλὸς (ἀγγεῖα, ἀγαλματάκια, στολίδια κ.ἄ.). Ἀρχίζει ἡ ὑφαντική. (Οἱ πρῶτοι δργανωμένοι συνοικισμοὶ στὸν κόσμο: στὸ Τζάρμο. Ἡ πρώτη πόλη πού ἔγινε στὸν κόσμο: 'Ιεριχώ).

Ἡ Ἐποχὴ τῶν Μετάλλων: Οἱ πρῶτοι ἴστορικοὶ λαοὶ ἀρχίζουν τὴ δραστηριότητά τους. Τὰ μέταλλα εὔκολύνουν ἀφάνταστα τὴν καθημερινὴ ζωὴ. Τελειοποιοῦνται τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ σκεύη. Μαζί, δμως, καὶ τὰ ὄπλα. Ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλκοῦ μὲ τὸν κασσίτερο γίνεται νέο μεῖγμα μετάλλου, στερεώτερο: ὁ ὀρείχαλκος (μπροῦντζος). Μετὰ τὸ 1500 π.Χ. ἀρχίζει ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου σὲ μερικὲς περιοχές.

Δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα κράτη τῆς Ἰστορίας.

Στὴν Ἑλλάδα φτάνουν οἱ πρῶτοι "Ελληνες".

‘Η ἀνάμυηση τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς στὴ γραπτὴ παράδοση δύο μεγάλων λαῶν :

1. Στοὺς ἀρχαίους “Ελληνες :

«Κι δέ Δίας ἕριξε ραγδαία βροχὴ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ κατέκλυσε τὰ περιστότερα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ὡστε χάθηκαν δῆλοι οἱ ἄνθρωποι, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους, ποὺ κατάφυγαν στὰ κοντινὰ ψηλὰ βουνά τῆς (Θεσσαλίας)... καὶ τὰ μέρη ἔξω ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸν καὶ τὴν Πελοπόννησον ἔγιναν ἄνω κάτω».

‘Ἀπολλοδώρου «Βιβλιοθήκη», I, 47 (Met. A. K.)

2. Στοὺς ‘Ασσυρίους. ‘Ο κατακλυσμὸς στὸ ἔπος τοῦ Γκιλγκαμές :

«Ο, τι εἶχα, τὸ φόρτωσα. Κάθε λογῆς πράγματα. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καραβιοῦ ἔβαλα τὴν οἰκογένεια καὶ τοὺς συγγενεῖς μου. Τὰ κατοικίδια καὶ τ’ ἄλλα ζῶα τῆς ἐξοχῆς, τοὺς τεχνίτες κι αὐτοὺς τοὺς ἀνέβασσα στὸ καράβι. Μιπῆκα μέσα κι ἐγὼ κι ἔκλεισα τὴν πόρτα. ‘Ο Πουγούρ ’Ενλίλ, δὲ βαρκάρης, θὰ ὅριζε τὴν πορεία. Τοῦ ἐμπιστεύτηκα τὸ καράβι μ’ ὅλα του τὰ ὑπάρχοντα.

“Οταν χάραξε ἡ αύγη, ἀπ’ τὰ τρίσβαθα τοῦ ούρανοῦ ἀπλωσε ἔνα μαῦρο σύννεφο ‘Εξι μέρες κι ἔξι νύχτες ‘Ο ἀνεμος κι ἡ βροχὴ τρέχουν. ‘Η θύελλα κυριαρχεῖ στὴ μέρα. Τὴν ἔβδομη μέρα καταλάγιασε δὲ κατακλυσμός.

Κοίταξα τὴ θάλασσα : ‘Η φωνὴ εἶχε σβήσει. Κι δλὴ ἡ ἀνθρωπότητα εἶχε γίνει λάσπη. ‘Εφτανε ὡς τὶς στέγες τῶν σπιτιῶν. ‘Ανοιξα τὸ παράθυρο κι ἡ μέρα φώτισε τὸ πρόσωπό μου. Στάθηκα ἔκει. ‘Εκλαιγα. Στὰ μάγουλά μου κυλοῦσαν δάκρυα. Κοίταξα τὸν κόσμο, τὸν δρίζοντα, τὴ θάλασσα : Ξεχώριζε ἔνα νησί. Πρὸς τὸ Νιβίσι, μεταξὺ τοῦ Τίγρη καὶ τοῦ μικροῦ Ζάμπι, ἔφτασε τὸ καράβι.

Τὴν ἔβδομη μέρα ἀφησα ἔνα περιστέρι νὰ πετάξῃ. ‘Εφυγε καὶ ἤρθε ξανὰ πίσω. ‘Επειδὴ δὲν εἶχε χώρο νὰ σταθῇ, ξαναγύρισε. ‘Εβγαλα ἔξω ἔνα κοράκι· τὸ ἀφησα νὰ πετάξῃ. ‘Εφυγε τὸ κοράκι. Εἶδε τὰ νερά νὰ χάνωνται· τρώει, στριφογυρίζει. Δὲν ἤρθε πιά. ‘Εκαμα μιὰ θυσία, στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ ... Οἱ θεοὶ χάρηκαν τὴν καλὴ μυρωδιά. Οἱ θεοὶ σὰν τὶς μύγες μαζεύτηκαν πάνω ἀπὸ τὸν πιστὸ ποὺ πρόσφερε τὴ θυσία».

(Met. A. K.)

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Στη διαμόρφωση τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν βασικὸ ρόλο ἔπαιξαν δυὸ πολὺ σπουδαῖοι παράγοντες: τὸ κλίμα καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέση, διπού ἔζησε κάθε λαός.

Εἴδαμε ώς τώρα πῶς ὁ ἀνθρωπος ἀρχισε νὰ σημειώνῃ σταθερὰ βήματα στὴν πρόοδο, στὶς ἀρχὲς τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, ὅταν τὸ κλίμα μαλάκωσε, ἀπόχτησε ὁ ἵδιος μόνιμη κατοικία κι ἔξασφάλισε τὴν τροφή του μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς.

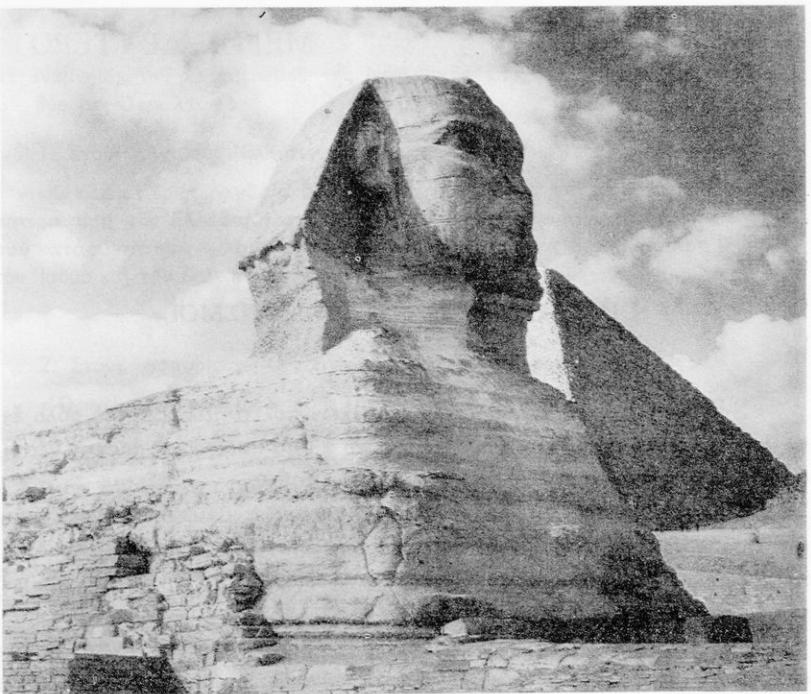
Μιὰ ματὶα στὸ χάρτη δείχνει πῶς οἱ πρῶτοι πολιτισμοὶ ποὺ ἀνθίσαν, στὴν αὐγὴ τῶν ιστορικῶν χρόνων, ἀναπτύχθηκαν στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ στὴ Δυτικὴ Ἀσία. Ἐκεῖ, τὸ κλίμα εἶναι ζεστό καὶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα ὑπάρχει ἀρθονη γῆ γιὰ καλλιέργεια, φτάνει νὰ τὴ γονιμοποιήσῃ τὸ νερό μὲ τὴν εὐλογία του.

Δύο εἶναι αὐτὲς οἱ περιοχές: ἡ Μεσοποταμία, ποὺ τὴν εὐφορία της χρωστᾶ στὰ δυὸ μεγάλα τῆς ποτάμια, καὶ ἡ Αἴγυπτος, τὸ «δῶρο τοῦ Νείλου», ὅπως χαρακτηριστικὰ τὴν δύναμασε ὁ ἀρχαῖος ιστορικὸς Ἡρόδοτος, ποὺ εἶχε ταξιδέψει ἐκεῖ καὶ γνώρισε τὸν τόπο.

‘Ακόμη, στὴ Νοτιοδυτικὴ Ἀσία, ἀντικρίζοντας τὴ Μεσόγειο, ὑπάρχει μιὰ στενὴ παραλιακὴ λουρίδα γῆς. Πίσω τῆς, ἀπέραντη ἀπλώνεται ἡ ἔρημος: Εἶναι ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη.

‘Ο τόπος αὐτὸς ἦταν ὁ φυσικὸς σύνδεσμος καὶ τὸ μοναδικὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία πρὸς τὴν Αἴγυπτο.

‘Ολόκληρος ὁ ἄλλος ἡπειρωτικὸς χῶρος τῆς ΒΑ Ἀφρικῆς καὶ τῆς ΝΔ Ἀσίας, πέρα ἀπὸ τὰ βουνά, ἦταν ἀνυδρὸς καὶ τρομερὰ ζεστός: ἀτέλειωτη ἔρημος.

Η τεράστια Σφίγγα τῆς Γκίζας. Τὸ κεφάλι τῆς (20 μ. ὅψος) κι ὁ λαιμός της ἔχουν σκαλιστὴ πάνω στὸ βράχο. Τὸ κορμὶ καὶ τὰ πόδια συμπληρώθηκαν μὲ τοῖχους ἀπὸ τοῦβλα. Πρέπει νὰ ἔγινε στὰ 2.650 π.Χ. τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ φαραὼ Χεφρῆνος.

Στὰ ὑψίπεδα, στὰ βόρεια τῆς Μεσοποταμίας, ὅπως καὶ στὰ ὅρεινὰ τῆς Ἀραβίας ὑπῆρχαν νομαδικοὶ λαοὶ ποὺ ζοῦσαν ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία. Η ζωὴ τους ἦταν δύσκολη. Συχνὰ τοὺς ἀπειλοῦσε ἡ πείνα. Λαχταροῦσαν, ἔτσι, τὰ ἀγαθὰ τῶν πολιτισμένων λαῶν, γι' αὐτὸ κι ἔκαναν συγχνὲς ἐπιδρομές στὰ πεδινά. Στάθηκαν ἡ μόνιμη ἀπειλὴ τῶν πρώτων μεγάλων πολιτισμῶν καὶ συχνὰ ἔγιναν ἀφορμὴ περιπτειῶν καὶ ἀναστατώσεων. "Ομως, ἡ ἴστορία δὲ σταματάει τὸ δρόμο τῆς. Μέσ' ἀπὸ τὶς καταστροφὲς καὶ τὰ ἔρειπια ποὺ σφράγισαν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δραστηριότητα παλαιότερων πολιτισμῶν, ὅλοι λαοὶ ξεπήδησαν. Αὐτοὶ, παίρνοντας ὅ,τι καλύτερο εἶχαν προσφέρει οἱ προηγούμενοι πολιτισμοί, ἔδωσαν μὲ τὴ σειρά τους τὴ δική του προσφορὰ ὁ καθένας γιὰ τὴν ἔξέλιξη τῆς ἀνθρωπότητας.

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

1

1. Η ΧΩΡΑ

‘Η Αίγυπτος εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ παράξενες χῶρες στὸν κόσμο: στενὴ μακριὰ λουρίδα γῆς ποὺ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ βουνά, στὸ νότο, προχωρεῖ ὡς τῇ Μεσόγειο, σὲ μῆκος πολλῶν χιλιομέτρων. Τὸ πλάτος τῆς δὲν ξεπερνάει τὰ 15 χιλιόμετρα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, στὰ νότια, τὴν κλείνουν βράχοι ἀπὸ γρανίτη. Πίσω καὶ πέρα ὑπάρχει ἡ ἀπέραντη ἔρημος, ποὺ θὰ τὴν εἶχε μάλιστα καταβροχθίσει, ἂν δὲν τὴν ἔβρεχε ἀπὸ τὴν μιὰν ἄκρη τῆς ὡς τὴν ἄλλη, κυλώντας καταμεσῆς τῆς τὸ σωτήριο ποτάμι ὁ Νεῖλος, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἀβηνσυνίας.

Ναὸς τῆς βασίλισσας Χατσεπσούτ στὴ Θήβα (σήμερα Ντέιρ ἐλ Μπάχρι), ἀφιερωμένος στὸ θεό "Αμμωνα.

‘Η “Ανικες-έν-πά-άτόν”, κάρη τῆς βασίλισσας Νεφερτίτης. “Εξοχό” έργο, δεεῖγμα τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων στὴν προσωπογραφία (γύρω στὰ 1360 π.Χ.).

‘Η γῆ φαρδαίνει λίγο στήν εξόδο της πρὸς τὴ Μεσόγειο, κι ἐκεῖ ἀκριβῶς τὸ ποτάμι, πρὸν χυθῆ στὴ θάλασσα, διακλαδίζεται σὰ βεντάλια σηματίζοντας τὸ Δέλτα, διόπου στήν ἀρχαιότητα ἀρθονος ἐφύτρωνε ὁ πάπυρος. ’Απὸ τὶς ἴνες του οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἔφτιαναν ἕνα εἶδος χαρτιοῦ.

‘Ο Νεῖλος εἶναι ὁ ζωοδότης τῆς Αἰγύπτου. Κάθε χρόνο, μὲς στήν ἀνυπόφορη ζέστη ποὺ κυριαρχεῖ σ’ αὐτὸ τὸν τόπο, ὕστερ’ ἀπὸ τὶς μεγάλες βροχὲς στὰ ὑψίπεδα τῆς ἈΒησσουνίας, τὸ ποτάμι φουσκώνει καὶ πλημμυρίζει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας, ἀπὸ τὸν Ἰούνιο ὡς τὸν Ὀκτώβρη. ’Οταν τραβηγχτοῦν τὰ νερά, ἔχει κατακαθίσει στὴ γῆ ἕνα στρῶμα λασπερὸ ποὺ εἶναι λίπασμα πλουσιότατο. ’Ακολουθεῖ, ὕστερα, ἡ σπορὰ ποὺ ἀποδίνει ἀφάνταστα, γι’ αὐτὸ κι ἡ Αἴγυπτος στήν ἀρχαιότητα ἥταν ἔνας σημαντικὸς σιτοβολώνας τῆς Εὐρώπης.

Στὰ νερά τοῦ ποταμοῦ ζοῦσαν κροκόδειλοι, ἵπποπόταμοι καὶ διάφορα ψάρια. Στὶς ὅχθες του, μὲς στὰ καλάμια, στοὺς λωτοὺς καὶ στοὺς παπύρους, πλῆθος ἥταν τὰ πουλιά. ’Ενα μέρος τῆς τροφῆς τους οἱ κάτοικοι τὸ προμηθεύονταν ἀπὸ τὸ ψάρεμα καὶ τὸ κυνήγι. Τέλος, ὁ Νεῖλος χρησίμευε καὶ σὰ συγκοινωνιακὸ καὶ μεταφορικὸ μέσο.

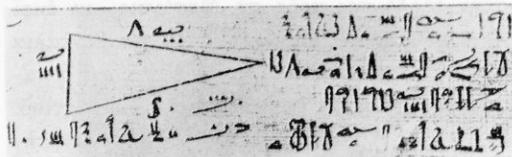
Τὰ δέντρα σπάνιζαν στήν Αἴγυπτο — ἔλειπε γι’ αὐτὸ ἡ ξυλεία. ’Υπηρχε, ὅμως, ἀρθονη πέτρα ἀπ’ τοὺς βράχους ποὺ ἔκλειναν στὰ νότια τὴ χώρα, δεξιὰ κι ἀριστερά, κι αὐτὴ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν μεγάλων μνημείων στήν ἀρχαιότητα.

Στήν ἔρημο ὑπῆρχαν ἄγρια ζῶα: λιοντάρια, τσακάλια καὶ ὄαινες. Γρήγορα οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἔζημέρωσαν τὸ γαϊδούρι καὶ τὸ βόδι.

‘Η χώρα χωρίζεται σὲ δύο μεγάλα κομμάτια: τὴν ὀρεινὴν Ἀιγύπτο, στὸ νότο, καὶ τὴν Κάτω Αἴγυπτο, στὸ βορρᾶ. Μὲ τὴν ἄνθηση ποὺ γνώρισε σιγὰ - σιγά, σημειώθηκαν πολλὲς ἐπιδρομὲς στὴν ἴστορικὴ τῆς πορεία. Τὸ ἐπικίνδυνο σημεῖο ἥταν, πάντα, ὁ σημερινὸς ἴσθμὸς τοῦ Σουέζ, γιατὶ ἀπ’ ὅλες τὶς ἄλλες πλευρὲς ἥταν φυλαγμένος ὁ τόπος. ’Απὸ κεῖ πέρασαν οἱ περισσότεροι λαοὶ ποὺ, σὲ διάφορες ἐποχές, κυρίεψαν τὴ χώρα.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

‘Απὸ τὰ μεγαλύτερα ἐπιτεύγματα τῶν Αἰγυπτίων στάθηκε ἡ γραφή. Τοῖχοι πολλοί, ναῶν καὶ τάφων, εἶναι κατάγραφοι. ’Ομως ἡ γλώσσα εἶχε ξεχαστῇ μὲ τὸ σβήσιμο τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Μόνο τὸ 1822

Γεωμετρικός ύπολογισμός (ἀπό αιγυπτιακό πάπυρο) της έπιφάνειας τριγωνικού χώρου. Από την εποχή τῶν Υκσώς.

ένας Γάλλος, δ Σαμπολλιόν, κατέβθωσε, ἀφοῦ μελέτησε χρόνια μιὰ τρίγλωσση ἐπιγραφὴ (εἶχε βρεθῆ σὲ μιὰ πόλη τοῦ Δέλτα, τὴν Ροζέττη) νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικά. Ἀπὸ τότε, ἀμέτρητες λεπτομέρειες τῆς ἴστορίας τοῦ τόπου ἔγιναν γνωστές, γιατὶ διαβάστηκαν πλῆθος ἐπιγραφὲς χαραγμένες σὲ κτίρια καὶ ἄλλα μνημεῖα. Σὲ παπύρους ἔγραψαν οἱ βασιλικοὶ γραφεῖς τὰ κατορθώματα τῶν φαραὼ ἢ διάφορες φάσεις τῆς ἴστορίας τῆς ἐποχῆς τους. Ἀκόμη, διατηρήθηκαν ποιήματα, θρησκευτικὰ κείμενα, μάργια κ.ἄ. ποὺ κατατοπίζουν στὶς ἰδέες καὶ στὶς ἀνησυχίες τῶν Αἰγυπτίων.

Εἰδικὸς κλάδος τῆς ἀρχαιολογίας, ἡ Αἰγυπτιολογία, καταγίνεται μὲ τὴν μελέτη τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἦταν ἔνα κράμα λαῶν, κι εἶναι ἀκόμη ἄγνωστη ἡ προέλευσή τους.

Γύρω στὰ 4000 π.Χ. κατοικήθηκαν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα πού, στὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου, δὲν τὰ σκέπαζαν τὰ νερά.

Οἱ κάτοικοι ζοῦσαν, βασικά, ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς. Ἡταν χωρισμένοι σὲ φυλές, ποὺ καθεμιὰ εἶχε τὸ δικό της χῶρο, τὸν ἀρχοντά της καὶ σύμβολο καὶ προστάτη της τὸ τοτέμ (ἔνα ιερὸ ζῷο, φυτό ἢ ἀντικείμενο).

Ἀνάμεσα στὶς φυλές ἀρχισαν, μὲ τὸν κακρό, διαμάχες, ὕστερα ἐντονώτερες συγκρούσεις, ὡσπου σχηματίστηκαν δύο μεγάλα βασίλεια: τῆς "Ανω Αἰγύπτου (μὲ τὸ ἀσπρό στέμμα) καὶ τῆς Κάτω Αἰγύπτου (μὲ τὸ κόκκινο στέμμα). Τέλος ὁ Μήνης, γύρω στὰ 3000 π.Χ., ἔνωσε ὀλόκληρη τὴ χώρα καὶ δημιουργήθηκε, ἔτσι, τὸ πρῶτο κράτος στὸν κόσμο.

Τρεῖς εἶναι οἱ μεγάλες φάσεις στὴν ἴστορία τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου:

I. Τὸ Ἀρχαῖο Βασίλειο (τρίτη χιλιετία π.Χ.). Ἡ πρωτεύουσά

του, ή Μέμφις, βρισκόταν στὴν ἀρχὴ τοῦ Δέλτα, κοντά στὸ σημερινὸ Κάιρο. Ἀπὸ τὰ μεγάλα παλάτια τῶν φαραὼν δὲ διατηρήθηκε κανένα ἔχονς. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴν τὸ κράτος ἀπλώνεται ὡς τὸν πρῶτο καταρράκτη, κυριεύεται ή Νουβία (χόρος ποὺ ἔβγαζε χρυσάφι) καὶ ή περιοχὴ τοῦ Σινᾶ, ὅπου ὑπῆρχε χαλκός. Μεγάλα ἔργα γίνονται τότε: ναοί, ἀνάκτορα, τεράστιοι ἐπιβλητικοὶ τάφοι: οἱ μεγάλες πυραμίδες στὴν Γκίζα ποὺ κατασκευάστηκαν ἀπὸ πέτρα, στὴ βασιλεία τῶν δυνατῶν φαραὼν: Χέοπος, Χεφρῆνος καὶ Μικερίνου. Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου σημειώνονται πολλές ἀναταραχὲς ἐσωτερικὲς καὶ, τέλος, ή ἔξουσία περνάει σ' ἄλλα χέρια.

Ίδρυεται, τότε, τὸ Μέσον Βασίλειο, μὲ πρωτεύουσα τὴ Θήβα, στὴν "Ανώ Αἴγυπτο (2000 π.Χ. περίπου ὡς τὸ 1580 π.Χ.). Οἱ πρῶτοι φαραὼν αὐτοῦ τοῦ βασιλείου ἦταν σπουδαῖοι. Φρόντισαν γιὰ τὴ διοίκηση, ὀργάνωσαν συστηματικὰ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς κάνοντας μεγάλα ἀρδευτικὰ ἔργα κι ἐνδιαφέρθηκαν πολὺ γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν τέχνη γενικότερα. Στὰ τελευταῖα διακόσια χρόνια τῆς περιόδου κυριεύουν τὴν Αἴγυπτο οἱ Ὑκσώδ (ἔνας λαὸς νομαδικὸς ποὺ ἥρθε ἀπὸ τὴν Ἀσία κι ἔφερε μεγάλες καταστροφές) καὶ οἱ δικοὶ τους ἀρχηγοὶ γίνονται φαραὼν.

Οἱ ἄρχοντες ποὺ ἔδρυσαν τὸ Νέον Βασίλειο (1580 - 1100) τοὺς ἔδιωξαν λυτρώνοντας τὴ χώρα. Διατήρησαν τὴ Θήβα γιὰ πρωτεύουσά τους.

Μεγάλα γεγονότα σημειώνονται σ' αὐτὴ τὴν περίοδο κι ἀξιόλογοι φαραὼν βασιλεύουν (ὁ Τούθμωσις ὁ Γ', ὁ Ἀμένοφις Δ', ὁ Ραμσῆς ὁ Β'). Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ γίνεται ή πρώτη γυναικα - βασίλισσα τῆς χώρας (ή Χατσεπσούτ). Δημιουργεῖται στόλος, ἀναπτύσσεται πολὺ τὸ ἐμπόριο καὶ γιὰ νὰ ἔξασφαλιστοῦν οἱ πρῶτες ὕλες (ξυλεία ἀπὸ τὸ Λίβανο, χαλκὸς ἀπὸ τὸ Σινᾶ καὶ τὴν Κύπρο) κυριεύεται ή γειτονικὴ περιοχὴ τῆς Ἀσίας, ὡς τὸν Εύφρατη, καὶ ή Κύπρος.

Σπουδαῖα ἔργα κατασκευάζονται καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἔξαιρετικὰ σπουδαῖα φάση τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας (μεγάλοι ναοὶ στὸ Λοῦξορ καὶ στὸ Καρνάκ). Τότε ζῆ καὶ ὁ φαραὼ Τουταγχαμών, ποὺ ὁ τάφος του ἔφερε στὸ φῶς ἀμέτρητους θησαυρούς.

Στὴ λαμπρὴ αὐτὴ περίοδο συγκρούονται οἱ Χετταῖοι (13ος αἰ.), μὲ τοὺς Αἴγυπτίους καὶ τοὺς ἀναγκάζουν νὰ περιορίσουν τὴν ἔξαπλωσή τους. Οἱ «λαοὶ τῆς Θάλασσας» τέλος, πειρατὲς δῆλοι ποὺ ἀναστατώνουν τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, τὸ 12ο αἰ. π.Χ., ὑποχρεώνουν τοὺς Αἴγυπτίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς κτήσεις τους στὴν Ἀσία.

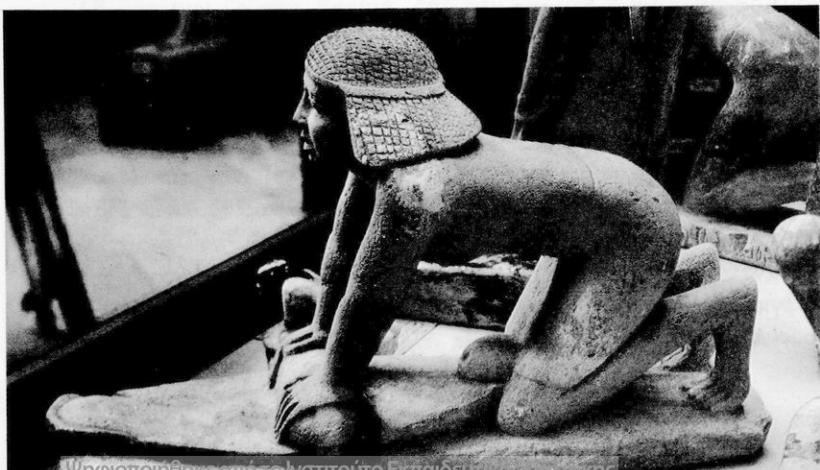
Ἀπὸ τὸν 11ο αἰ., ή ἴστορία τῆς Αἴγυπτου εἶναι γεμάτη ταραχὲς

καὶ εἰσβολές. Γιὰ ἔνα διάστημα, παίρνουν στὰ χέρια τους τὴν ἔξουσία οἱ ἱερεῖς ἀπὸ τοὺς ἀδύναμους φαραώ. Ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ παρουσάζεται τὴν ἐποχὴ τοῦ φαραὼ Ψαμμήτιχου ποὺ διώχνει τοὺς Ἀσσυρίους. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους εἶναι τώρα ἡ Σάις, στὸ Δέλτα. Ἐγκανιάζεται ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς "Ἐλληνες, τοὺς παραχωρεῖται μάλιστα ἡ Ναύαρατις, ἔνα σπουδαῖο λιμάνι. "Ἐλληνες μισθοφόροι ὑπηρετοῦν στὸν αιγυπτιακὸ στρατό. Λίγο ἀργότερα, ὁ φαραὼ "Ἀμασίς δημιουργεῖ φιλίες μὲ μερικὲς ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡ μοίρα τῆς Αἰγύπτου, δύμως, εἶχε πιὰ βαρύνει. Τὸ 525 π.Χ. τὴν κυριεύουν οἱ Πέρσες, τὸ 332 π.Χ. ὁ Μεγάλος Ἀλέξανδρος καὶ, τέλος, τὸ 30 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι.

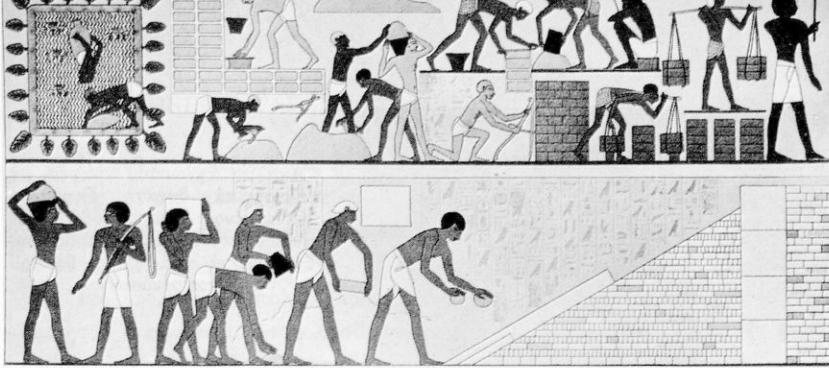
4. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ὑπῆρχαν λαὸς ἀφάνταστα ἐργατικός. "Ἐνα πλῆθος στοιχεῖα γιὰ τὶς καθημερινές τους ἀσχολίες δίνουν οἱ τοιχογραφίες τῶν τάφων καὶ τ' ἀνάγλυφα. Ἡ ζωὴ τους ὀλόκληρη κρεμάτων ἀπὸ τὸ θαυμαστὸ ποτάμι καὶ τὶς πλημμύρες του. Αὐτὸ πότιζε καὶ λίπαινε τὰ χωράφια τους. Αὔτὸ τοὺς χάριζε τὴ σοδειὰ δίνοντάς τους ταυτόχρονα κι ἄλλα εἰδὴ τροφῆς (ψάρευαν μὲ δίχτυ στὸ ποτάμι ἡ κυνηγοῦσαν στὶς ὅχθες του). "Επρεπε νὰ δουλεύουν ἀδιάκοπα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δημητριακὰ (σιτάρι καὶ κριθάρι) καλλιεργοῦσαν τὸ λινάρι, κι εἶχαν δέντρα ὀπωροφόρα καὶ λαχανόκηπους. Κατασκεύαζαν ἔνα εἴδος μπίρας, μὲ τὴ ζύμωση τοῦ κρι-

Κορίτσι ποὺ ἀλέθει σιτάρι στὸ χειρόμυλο. Εἶναι ἀπὸ πωρόλιθο καὶ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Καΐρου.

Φωτοανταγωγή κείμενο το Ματταύποτο Εκπαιδεύτη Κατερίνης Λαζαρίδη

Τοιχογραφία ἀπό τάφο ἀνώτερου κρατικοῦ ὑπαλλήλου τοῦ φαραὼ Τουθμωσί Γ'. Περιγράψετε τις διάφορες σκηνές.

Θαρένιοι ψωμιοῦ μὲς στὸ νερό. Ἡταν τὸ συνηθισμένο ποτὸ τῶν λαϊκῶν τάξεων. Κρασὶ ἔφερναν ἀπὸ τὸ ἔξωτερικό. Ἡταν ὅμως ἀκριβό, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔπινκν μόνο οἱ πλούσιοι. Στὶς ὅχθες τοῦ Νείλου μάζευαν παπύρους καὶ λωτούς. Στὰ σπίτια τους εἶχαν κότες, χῆνες, πάπιες. Διατηροῦσαν ἀκόμα κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, κατσίκες καὶ βόδια (τὸ ἄλογο μόνο ἀπὸ τὸ 1700 π.Χ. τὸ γνώρισαν στὴν Αἴγυπτο).

"Οταν τραβιόνταν τὰ νερά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γεωργικὲς δουλειές, χρειαζόταν νὰ γίνεται προσεχτικὴ συντήρηση τῶν αὐλακιῶν, ν' ἀνοίγωνται νέα. Ἡταν ἀνάγκη νὰ ἐπιθεωροῦνται δόλοένα τ' ἀναχώματα ποὺ θὰ συγκρατοῦσαν τὴ ζωοδότρα λάσπη τοῦ ποταμοῦ. Γιὰ τὶς κακὲς χρονιές, ἔπρεπε νὰ ἔχουν προβλέψει ν' ἀποθηκέψουν νερὸ σὲ δεξαμενές. Ἡταν ἀνάγκη νὰ ὑπολογίζουν ἀδιάκοπα τὶς ἐποχές, νὰ προβλέπουν καὶ νὰ μετροῦν. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι παράξενο ποὺ ἀπὸ νωρὶς ἀνάπτυξαν τὴ γεωμετρία καὶ ἔμαθαν νὰ λογαριάζουν καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὴν κίνηση τῶν ἀστεριῶν.

Γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ἔργων ἔπρεπε νὰ ἐργάζωνται πολλοὶ μαζί, γι' αὐτὸ καὶ τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη τὴν εἶχε τὸ κράτος, κι ἀπὸ νωρὶς χρειάστηκε ν' ἀναπτυχθῇ σοβαρὸ διοικητικὸ καὶ δργανωτικὸ σύστημα.

Οἱ βασιλικοὶ ὑπάλληλοι παρακολουθοῦσαν τοὺς ἀγρότες στὶς γεωργικὲς ἐργασίες κι αὐτοί, κάθε χρόνο, συγκέντρωναν τὸ ποσοστὸ ποὺ δ φαραὼ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴ συγκομιδὴ. "Ἐπρεπε νὰ τὸ δίνουν ἀδιαμαρτύρητα οἱ κάτοικοι καὶ σκληρές τιμωρίες εἶχαν προβλεφθῆ γιὰ ὅσους ἔκρυβαν τὰ εἰσοδήματά τους. Τὰ αἴγυπτιακὰ κείμενα δίνουν ἔντονη τὴν εἰκόνα τῆς δυστυχίας ποὺ κυρίευε τὴ χώρα τὶς κακὲς χρονιές: ὅταν ἔπεφταν σκουλήκια καὶ κατάτρωγαν τὴ σοδειά, ὅταν οἱ ἵπποπόταμοι πεινασμένοι ἔτρωγαν ὅ,τι ἀπόμενε. "Αλλοις κίνδυνος ἦταν τὰ ποντίκια, κάποτε, ἢ οἱ ἀκρί-

”Αγάλμα ἄγνωστου γραφέα, μὲ
ἔξαιρετικὰ δυνατὴ ἔκφραση.
Καθισμένος σταυροπόδι, ἔχει
ἀνοίξει τὸν πάπυρο ἐμπρός του,
ἔτοιμος νὰ γράψῃ ὅτι θὰ τοῦ
ὑπαγορεύσουν.

οὐαὶ τὸν ὄφατον ἐπὶ τῷ προσόντος
τοῦ βασιλέως ΙΙΙ.

Ἄρτιν διὸ τὸν θεόν ποιεῖσθαι
τὸ διπλὸν νονθαρέσθι τοντοῦ. Ανωβέβητ
τονθαρέσθι οὐ ανόδινον τεντοῦ. διὸ τον
θεόν κατέπιστο λέπτον τονθαρέσθι τον
τεκμήδησην διπλὸν καθίστασθαι πομόνο
τοντοῦ νονθαρέσθι τοντοῦ Ι.π. 001. διὸ
τοντοῦ θεόν ποιεῖσθαι ποτοῦ Κατ-

δες, οἱ φοβερὲς πληγὲς τῶν γεωργικῶν κρατῶν, ὅπως ἦταν ἡ ἀρχαία Αἴ-
γυπτιος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες τους δουλειές, οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν ἀναγκασμένοι
τὸν καιρὸν ποὺ τὸ ποτάμι πλημμυρίζει, νὰ δουλεύουν ὑποχρεωτικά στὰ με-
γάλα ἔργα ποὺ κατασκεύαζαν οἱ φαραώ.

Οἱ χωρικοὶ ἔμεναν σὲ πηγάδιτιστα καλύβια μὲ λιγοστὰ ἔπιπλα — τὰ
τελείως ἀπαραίτητα — καὶ ζοῦσαν πολὺ ἀπλά.

Γενικά, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν ἥμερο καὶ πει-
θαρικό.

Οἱ τεχνίτες διατηροῦσαν μικρὰ ἰδιωτικὰ ἔργαστήρια. Πολλοὶ ἄλλοι ὅμως,
κι οἱ καλύτεροι, ἔργάζονταν καὶ ἔμεναν μόνιμα σὲ εἰδικὰ συγκρο-
τήματα τῶν ἀνακτόρων, γιατὶ οἱ φαραὼ εἶχαν τὴ μεγάλη βιοτεχνία καὶ
τὸ ἐμπόριο στὰ χέρια τους. Ἡ καθημερινὴ παραγωγὴ ἦταν καθορισμένη
κι ἀλιμονο σὲ κεῖνον ποὺ δὲν ἀπόδινε. Σκληρὴ τιμωρία τὸν περίμενε. Στὰ
αἰγυπτιακὰ ἀνάγλυφα βλέπει κανεὶς διάφορα εἰδή τεχνιτῶν πάνω στὴ δου-
λειά τους (ξύλουργούς, σιδηρουργούς, ἀγγειοπλάστες, ναυπηγούς, ζυθο-
ποιούς).

5. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Κεφαλὴ τῆς κοινωνίας ἡταν ὁ φαραὼ, ὁ ἐπίγειος θεός. Ἡταν ἀπληγ-σίαστος, κι ἀπ' αὐτὸν πίστευαν ὅτι κρεμόταν ἡ εὐημερία τοῦ τόπου. Ἐ-ξουσίας τὰ πάντα. Γι' αὐτὸν καὶ τὶς ἐπιθυμίες του δούλευαν σκληρὰ ὅλαι οἱ κάτοικοι.

Ίερεῖς ὑπῆρχαν πολλοὶ καὶ εἶχαν τεράστια δύναμη καὶ πλοῦτο. Αὐ-τοὶ ἡταν ὁ σύνδεσμος τοῦ λαοῦ μὲ τὸ βασιλιά θεό του. Οἱ εὐγενεῖς κι οἱ ἀνώτατοι κρατικοὶ ὑπόλιθοι (ἀνάμεσά τους κι οἱ γραφεῖς ποὺ εἶχαν πολὺ σπουδαία θέση στ' ἀνάκτορα, ὅπου ὑπῆρχαν εἰδικὲς σχολεῖς γιὰ τὴν ἐκ-παιδεύση τους) κλείνουν τὸν κύκλο τῶν ἴσχυρῶν. Εἶχαν ὅλοι καλὰ καὶ πολλὰ χτήματα.

Οἱ στρατιῶτες ἀποτελοῦσαν χωριστὴ τάξη (τὸ ἐπάγγελμά τους ἡταν ἀληρονομικό). Τὸ κράτος τοὺς ἔδινε χτήματα.

Τὴ μεγάλη μάζα τὴν ἀποτελοῦσε ὁ λαὸς (γεωργοὶ καὶ τεχνίτες). Οἱ σκλάβοι, τέλος, ἡταν αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ εἶχαν χάσει τὴν ἐλευ-θερία τους ἀπὸ χρέη. Τοὺς χρησιμοποιοῦσε ὁ φαραὼ ἢ τοὺς χάριζε σὲ δι-κούς του ἀνθρώπους.

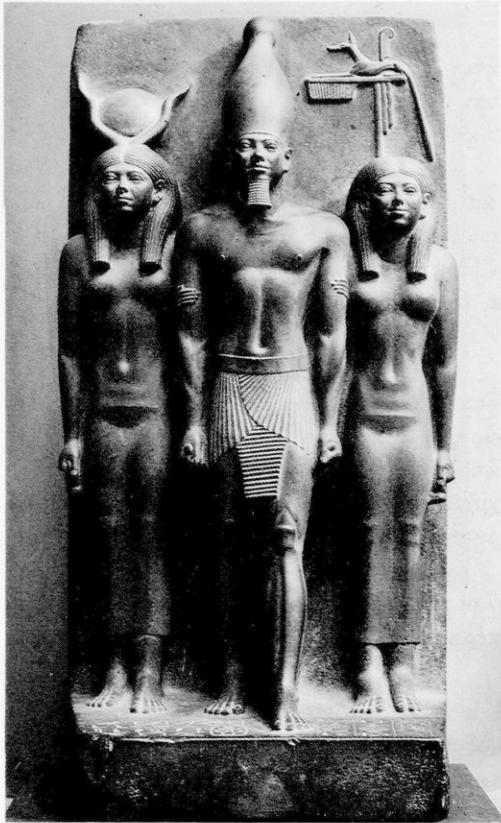
Ἄντιθετα, τῶν πλουσίων οἱ κατοικίες ἡταν πολυτελέστατες κι ἡ ζωὴ τους κυλοῦσε μὲς στὴν καλοπέραση καὶ στὶς διασκεδάσεις.

6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Οἱ αἰγυπτιακοὶ θεοὶ ἡταν πολλοὶ. Ἀπ' αὐτοὺς πίστευαν πῶς προ-ερχόταν κάθε καλὸς ἢ κακό. Τοὺς παρίσταναν συνήθως μὲ σῶμα ἀνθρώ-πινο καὶ κεφάλι ζώου. Κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της θεό. Ἀγαπητότερος ἡταν ὁ "Οσιρις, θεὸς τοῦ Νείλου, ἀλλὰ καὶ τῶν νεκρῶν, ἡ Ἰσις κι ὁ Ὄρος. "Ο Ρᾶ ἡταν ὁ μεγαλύτερος, ὁ θεὸς τοῦ ἥλιου· γιάς του ὁ φαραὼ.

Πίστευαν, ἀκόμη, πῶς ὅστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο ἡ ζωὴ συνεχίζεται στὸν ἄλλο κόσμο, ἀν δὲν καταστραφῇ τὸ κορμί. Αὐτὸ στάθηκε κι ἡ φο-βερὴ ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου σ' ὀλόκληρη τὴν αἰγυπτιακὴ ἱστορία κι ἡ ἀφορ-μὴ νὰ καθιερωθοῦν εἰδικὲς ταφικὲς συνήθειες. Γιὰ μὴ γχάλασῃ τὸ σῶμα, ἔπρεπε νὰ τὸ βαλσαμώσουν, πράγμα ποὺ κόστιζε πάρα πολὺ, κι ἡταν ἀδύνατο γιὰ τοὺς φτωχούς. Ή διαδικασία τῆς σωστῆς ταρίχευσης κρατοῦσε ἔβδομήντα μέρες. Νομίζοντας πῶς ἡ ζωὴ συνεχίζεται, ἔβαζαν μὲς στοὺς τάφους ἔπιπλα, σκεύη, τροφές, ἐργαλεῖα, καθὼς καὶ μικρὰ ἀ-

Ο Φαραώ Μυκερίνος ἀνάμεσα στὴ θεὰ Ἀθέῳ (ἀριστερά) καὶ τὴν τοπικὴν θεὰ τῆς Κυνόπολης. Καὶ οἱ δύο θεές χρατοῦν τὸ φαραὼ προστατευτικά μὲ τὸ ἔνα τους χέρι (διαχρίνεται ἡ ἄκρη τῆς παλάμης τους στὰ δύο του μπράτσα). Στὴ βάση τοῦ γλυπτοῦ εἶναι χαραγμένο τὸ ὄνομα τοῦ Μυκερίνου καὶ ὁ τίτλος του (26ος αἰ. π.Χ.).

γάλιματα, ποὺ παρίσταναν στὴν πραγματικότητα τοὺς δούλους. Αὔτοὶ καὶ στὸν ἄλλο κόσμο θὰ ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς κυρίους τους. Πολύχρωμες τοιχογραφίες, τέλοις, στοὺς τοίχους παρίσταναν τὸ περιβάλλον ποὺ ἥθελε νὰ ἔχῃ καὶ στὸν ἄλλο κόσμο ὁ νεκρός.

Οἱ πλουσιότεροι καὶ ἰδιαίτερα, φυσικά, οἱ φαραώ, ἐπιθυμῶντας νὰ ἔχουν καὶ στὸν ἄλλο κόσμο τὶς ἀνέσεις τῆς ζωῆς, κατασκεύαζαν πελώριους τάφους καὶ τοὺς γέμιζαν μὲ ἀφάνταστα πλούτη. Γιὰ νὰ παραπλανήσουν τοὺς τυμβωρύχους, ποὺ γιὰ νὰ ἀρπάξουν τ' ἀγαθά τους κατάστρεψαν ἵσως καὶ τὶς μούμιες τους, διαρρύθμιζαν στὸ ἐσωτερικὸν ἔνα κρυφὸ δωμάτιο γιὰ τὸ λείψανό τους, ἐνῶ τοποθετοῦσαν ψεύτικα φέρετρα σὲ ἄλ-

λους χώρους. 'Η πλουσιότατη σκευή τῶν τάφων κι ο διπλωτελέστατος στολισμὸς τῶν νεκρῶν ἔγινε ἀφορμή, ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ ἀκόμη, ν' ἀρχίση συστηματικὴ τυμβωρυχία.' Ετσι, ἀπογυμνώθηκαν οἱ πλουσιότεροι τάφοι.

7. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ, ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

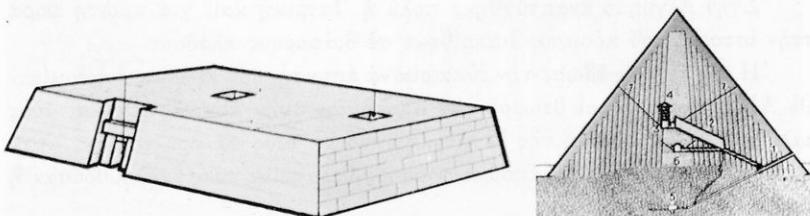
Μᾶς κάνουν καὶ σήμερα κατάπληξη τὰ ἐντυπωτικὰ μνημεῖα τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ. Τεράστιοι τάφοι καὶ πελώριοι ναοὶ μὲ «δάσην ἀπὸ κολόνες» δείχνουν τὴν ἐπίδοση τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων στὴ μνημειακὴ ἀρχιτεκτονικῆ*, προβάλλοντας τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὸ μεγάλο καὶ τὸ αἰώνιο. Ναοὶ καὶ τάφοι εἶναι ζωγραφισμένοι μὲ πλῆθος παραστάσεις καὶ στοὺς τοίχους ὑπάρχει, γραμμένη στὴν αἰγυπτιακὴ γραφὴ (ἰερογλυφικά), ὀλόκληρη ἡ ἱστορία διαφόρων βασιλέων κτλ. Στὶς ζωηρὲς καὶ πολύχρωμες παραστάσεις τῆς αἰγυπτιακῆς ζωγραφικῆς καὶ στ' ἀνάγλυφα, μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ ἀμέτρητες πτυχές τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔργων ὀλόκληρου αὐτοῦ τοῦ λαοῦ.

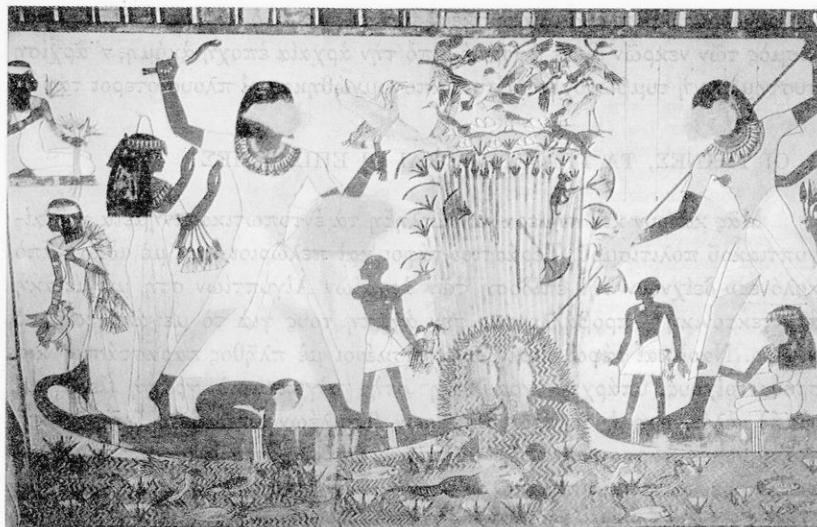
'Η Γλυπτικὴ σὲ ξύλο ἢ πέτρᾳ εἴχε μεγάλη ἀνάπτυξη κι ἔδωσε ὥραιότατα ἔργα μεγάλα καὶ μικρά, ἀνάγλυφα καὶ ὀλόγλυφα.

Στοὺς τάφους μέσα ἔβαζαν ἀγάλματα ποὺ ἔπρεπε νὰ μοιάζουν στὸ νεκρό. Σὲ κάθε ἀγαλμα προσπαθοῦσαν νὰ δώσουν θεϊκὴ μεγαλοπρέπεια, χωρὶς δύμας νὰ πάψῃ νὰ μοιάζῃ στὸ συγκεκριμένο ἀτομο ποὺ παρίστανε. Ποιλλὲς φορὲς ζωγράφιζαν τὰ ἀγάλματα καὶ, γιὰ νὰ δώσουν ζωηρότητα στὴν ἔκφραση, ἔβαζαν τὰ μάτια ἀπὸ ἄλλα ὄντια (κρύσταλλο κ.ἄ.).

'Αξιοσημείωτη στάθηκε ἡ αἰγυπτιακὴ μεταλλουργία καὶ ἡ σφραγιδογλυφία.

Δυὸς ἀπὸ τὰ εἰδὴ τῶν τάφων τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. 'Αριστερά, μασταμπδὲς (ἔχει ὑπόγειο θάλαμο γιὰ τὸ νεκρὸ καὶ, χωριστά, ίερὸ μὲ δικῇ του εἰσόδῳ). Δεξιά, τομὴ πυραμίδας.

Τοιχογραφία από τάφο άνωτερου κρατικού ύπαλληλου στη Θήβα (15ος αι. π.Χ.). Παριστάνει ψάρεμα στὸ Νεῖλο, ἀνάμεσα στοὺς παπύρους.

ὅτῳ νεολόντοι ἐν ταπετῷ διο τεκμηριών νεολαβεῖς κοδεῦ μυσθάντες εὔστοζ
‘Η Λογοτεχνία τῆς Αἰγύπτου δὲν ἀφησε πολλὰ βιβλία πίσω της, γιατὶ
ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς δὲν ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφραστοῦν μὲν αὐτὴν
πολλοὶ ἄνθρωποι. Ἐλάχιστα κείμενα διατηρήθηκαν σὲ παπύρους (θρη-
σκευτικά, λυρικά καὶ λαϊκές διηγήσεις).

Παρακολουθώντας τὶς πλημμύρες τοῦ Νείλου ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς τρί-
της χιλιετίας, ἀκόμη, δρισαν τὸ πρῶτο ἡμερολόγιο (τῶν 365 ἡμερῶν). Κατόπιν, παρακολουθώντας τῶν ἀστεριῶν τὴν κίνηση, χώρισαν τὸ χρόνο
σὲ μῆνες καὶ ἔβδομαδες. Ἀπὸ πολὺ νωρίς, τέλος, προσέχοντας τὴν σκιὰ
στὸ διάστημα τῆς ήμέρας προσδιόριζαν τὴν ἥρα. Βρῆκαν, ἔτσι, τὸ ἡλιακὸ
ώρολόγιο.

Στὴν Αἴγυπτο ἀναπτύχθηκε πολὺ ἡ Ἰατρικὴ καί, γιὰ πρώτη φορὰ
στὴν ιστορία τοῦ κόσμου, διακρίθηκε σὲ διάφορους κλάδους.

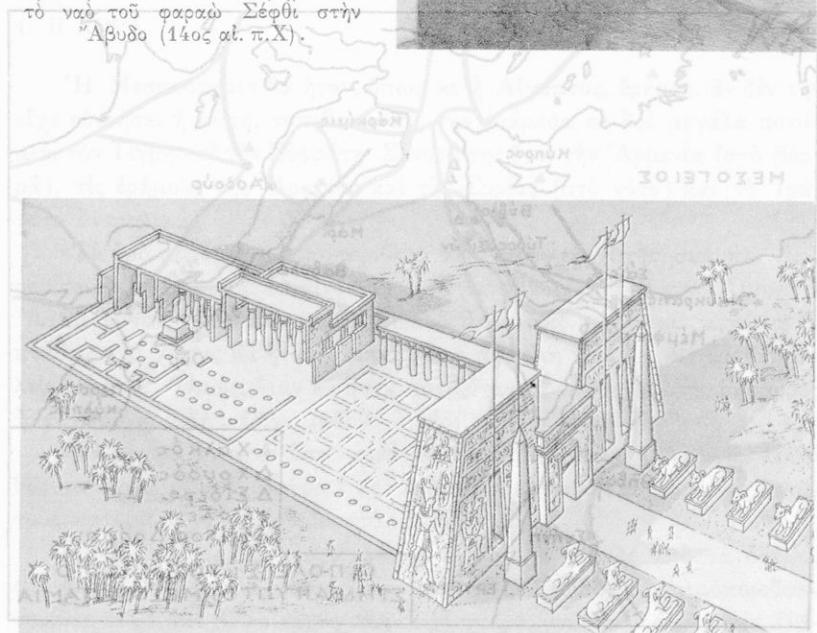
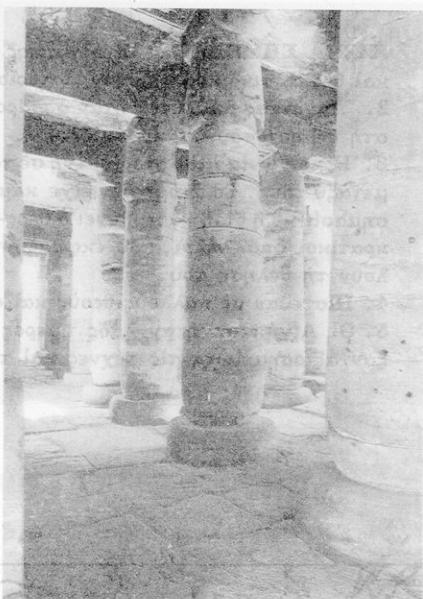
‘Η ταρίχευση ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσουν γνώσεις ἀνατομίας.
Οἱ Αἰγύπτιοι γιατροὶ θεωροῦνταν σπουδαῖοι στὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς
καλοῦσσαν σ’ ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ τοὺς συμβουλευτοῦν. Ἀπὸ
κείμενα τῶν παπύρων βλέπουμε τρόπους θεραπείας ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἢ
διαγνώσεις ποὺ ἔκαναν.

δικιγδωεγ γελάχεα οτώδην δτ μανίδ

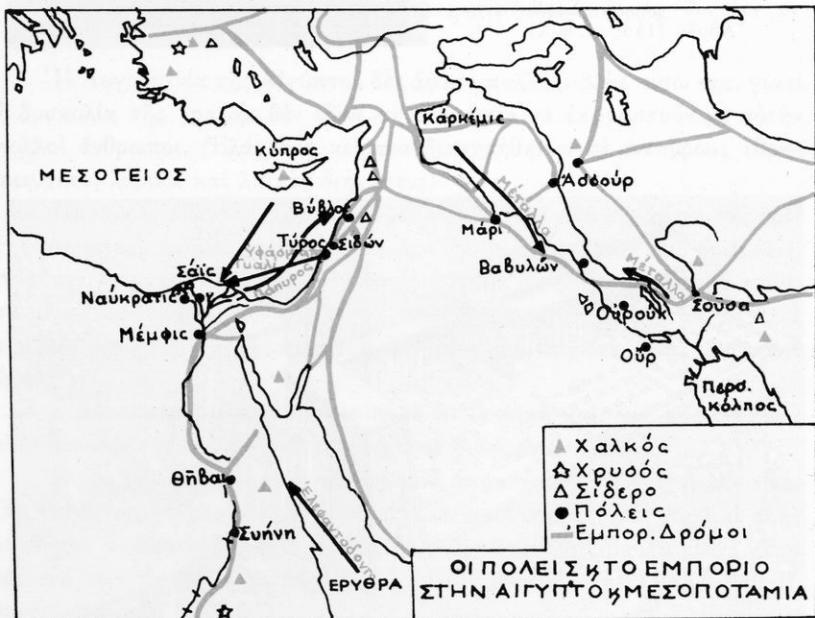
ίσκι ηρόεθ μδ υπτὸνερετηλ θοπ , θα

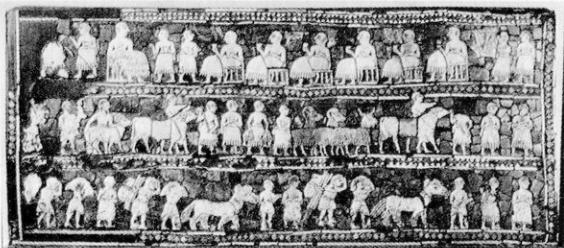
ερήιαζε πόροφαμιθ πιτρούναρετ ήμη , ειρέβη
ρρεττίκειδί ίσκι ητύσ θιόρεθυελλή διλούντη
ητετετωνδ ισ ικ ετερεά ισ , φινοφαφα
-λεθηπδ ίσκι ητετελευθηπά έτη ν

Κάτω : 'Αναπαράσταση τοῦ ναοῦ
τοῦ "Ωρού στὸ Ἐντφού. Μιὰ σει-
ρά ἀπὸ σφίγγες ὁδηγεῖ στὸν κα-
τάκοσμο μὲ ἀνάγλυφα Πυλώνα, ποὺ
ἔχει ὀβελίσκους δεξιά καὶ ἀριστε-
ρά. Στὸ ἐσωτερικό, περίστυλη αὐ-
λὴ φέρνει σὲ ὑπόστυλη αἴθουσα.
Στὸ βάθος, στὸν τελευταῖο χῶρο,
ἀπρόσιτο στὸν ποιὺ κόσμο, ὑπῆρ-
χε τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ τὰ
δωμάτια τῶν ιερέων, δεξιά καὶ
ἀριστερά. Πάνω : "Ἐνα τυῆμα ἀπὸ
τὸ ναὸ τοῦ φαραὼ Σέρθι στὴν
"Αβυδο (14ος αἰ. π.Χ.).

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ:**
1. Η Αίγυπτος είναι τὸ πρῶτο μεγάλο γεωργικό καὶ θεοκρατικὸ κράτος στὴν Ἰστορία.
 2. Ἀρχοντας ἀπόλυτος ἦταν ὁ φαραὼ, ποὺ λατρευόταν σὰ θεὸς καὶ στὴ θέλησή του ὑπάκουαν ὅλοι.
 3. Ή κοινωνία ἦταν χωρισμένη σὲ τάξεις, μὲ τεράστια διαφορὰ ζωῆς μεταξύ τους. Τὸ ἄτομο δὲν εἶχε καμιὰ ἔλευθερία οὔτε καὶ ἴδιατερη σημασία. Τὴν ζωὴν κατευθύνει ὁ θεὸς-φαραὼ, οἱ Ἱερεῖς καὶ οἱ ἀνώτατοι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἐπιθυμίες του καὶ ἐπιβάλλουν τὴν θέλησή του.
 4. Πίστευαν σὲ πολλοὺς θεούς καὶ στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.
 5. Οι Αἰγυπτιοὶ ἦταν λαὸς ἡμερος καὶ πολὺ ἐργατικός. Ἀνάπτυξαν ἀξιοσημείωτα τέχνες καὶ τὶς ἐπιστῆμες.

2

Τὸ λάβαρο τῆς Οὔρ.

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

1. Η ΧΩΡΑ

‘Η Μεσοποταμία θὰ ἡταν, δπως κι ἡ Αἴγυπτος, ἔρημος, ἀν δὲν τὴν εῖχε εὐνοήσει ἡ φύση, τοποθετώντας την ἀνάμεσα σὲ δυὸ μεγάλα ποτάμια, τὸν Τίγρη καὶ τὸν Εύφρατη. Σύνορά της ἔχει τὴν Ἀρμενία (στὸ βορρᾶ), τὶς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Συρίας (στὸ νότο) καὶ τὸ Ἰράν (στὸ ἀνατολικά).

Τὰ δύο ποτάμια γονιμοποιοῦσαν τὴ γῆ της μὲ τὶς ἐτήσιες πλημμύρες τους. Ἐδῶ, ὅμως, δὲ γίνονταν τόσο κανονικὰ ὄλα, ὅσο στὴν Αἴγυπτο. “Ἄν δὲ ρυθμιζόταν, ἀπὸ νωρίς, σωστὸ ἀρδευτικὸ σύστημα, μεγάλες ἐκτάσεις τῆς χώρας θὰ ἡταν σκεπασμένες ἀπὸ ἔλη κι ἄλλες θὰ ἔμεναν τελείως ἄγονες. “Ομως, ὅταν ἡ γῆ της ποτιζόταν κανονικά, σωστὸς θησαυρὸς ἡταν ἡ συγκομιδὴ: ἔδινε ἀφθονο σιτάρι καὶ κριθάρι.

Τὰ δέντρα ἡταν σπάνια· μονάχα χουρμαδίες ὑπῆρχαν πολλές. Πλῆθος τὰ ἄγρια ζῶα — ὄναγροι* καὶ λιοντάρια — πολὺ γρήγορα ἀνάγκασαν τοὺς κατοίκους νὰ ἐπιδοθοῦν στὸ κυνήγι.

Τέλος, λείπει διότελα ἡ πέτρα στὴ χώρα (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀρεινά, στὸ βορρᾶ). “Ἐτσι, θέλοντας νὰ χτίσουν οἱ ἄνθρωποι, χρησιμοποιοῦσαν τοῦβλα, ἔνα ὑλικὸ που εἶναι σχετικὰ πρόσκαιρο, γιατὶ εὔκολα χαλάει. Πά-

νω σὲ πήλινες πλάκες, ἀκόμη, συνήθιζαν νὰ γράφουν τὴν παράξενη γραφή τους, τὴ σφηνοειδῆ, οἱ κάτοικοι στὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ χώρα χωρίζεται στὴν Κάτω Μεσοποταμία ἢ Χαλδαία, ποὺ εἶναι στενώτερη καὶ πιὸ εὔφορη, καὶ στὴν "Ανω Μεσοποταμία, ὅπου μόνο κοντὰ στὰ ποτάμια ἡ ζωὴ ἦταν δυνατή. Ἡ βορειότερη περιοχή, ἡ Ἀσσυρία, εἶναι δρεινή.

Ἀνοιχτὴ ἡ χώρα, ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές, τράβηξε μὲ τὸν πλοῦτο της, ζηλόφθονα κι ἀρπαχτικά, τὰ βλέμματα τῶν γειτόνων της. Γ' αὐτὸ κι οἱ ἐπιδρομές ἦταν πολὺ συχνὲς καὶ γενικότερες ἀναστατώσεις καὶ καταστροφὲς σημειώθηκαν στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων.

2. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

'Ως τὸ 1840, ποὺ ὁ Γάλλος Μποττά ἀποκάλυψε, στὴ βόρεια Μεσοποταμία, ἔνα μεγάλο ἀρχαῖο ἀνάκτορο, ὁ παλιὸς πολιτισμός της ἦταν γνωστὸς μόνο ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κι οἱ "Ἐλληνες συγγραφεῖς, καθὼς καὶ ἡ Ἀγία Γραφή.

Πῶς εἶχε, ἔτσι, ἀφανιστῇ κάθει τῆς ἀρχαιότητας στὴ χώρα; Ἐπειδὴ τὰ κτίρια χτίζονταν ἐκεῖ μὲ τοῦβλα, εὔκολα καταστρέφονταν πόλεις καὶ ἀνάκτορα. Ἡ ἀμμος σκέπαζε τὰ πάντα, μὲ τὸν καιρό, καὶ κάθε σημαδί ἐξαφανίζοταν. Στὴ θέση μεγάλων ἀρχαίων συνοικισμῶν ὑψώνονταν, ἀργότερα, μόνο παράξενοι πλατιοὶ λόφοι στὴν ἔρημο, ποὺ οἱ ντόπιοι τοὺς λένε τέλ.

Μετὰ τὸν Μποττά, ὁ Βρετανὸς Λάγιμαρντ ἀποκάλυψε τὰ ἔρείπια τῆς Νίνευη, τῆς πρωτεύουσας τῆς ἀρχαίας Ἀσσυρίας. Ἀπροσδόκητο εύρημα παρουσιάστηκε, τότε: χιλιάδες πινακίδες γεμάτες σύμβολα, ἀκατανόητα, σὲ σφηνοειδῆ γραφή. Ἡ ταν τὸ πλουσιότατο ἀρχεῖο τοῦ βασιλιά Ἀσσουρμπανιπάλ.

Οἱ προσπάθειες τῶν ἀρχαιολόγων πολλαπλασιάστηκαν. Πολλοὶ ἐπιστήμονες πάσχισαν νὰ διαβάσουν τὴν ἄγνωστη γλώσσα. Στὸ μεταξὺ, ἄλλες ἀρχαιότητες ἔρχονταν στὸ φῶς (ἡ πόλη Μάρι), νέες πινακίδες, πλῆθος ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα. Ὁ Γερμανὸς Γκρότεφεντ κατόρθωσε, τέλος, νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ τὴ γλώσσα καί, μὲ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἀμέτρητων κειμένων, ἔνας μεγάλος πολιτισμὸς ἀποκαλύφθηκε. Γεννήθηκε, ἔτσι, νέος κλάδος τῆς Ἀρχαιολογίας: ἡ Ἀσσυριολογία.

Οι Σουμέριοι. Τὴν τέταρτη χιλιετία π.Χ. παρουσιάζεται στὴ νότια Μεσοποταμία, στὴν περιοχὴ κοντὰ στὸν Περσικὸ αόλπο, ἀνάμεσα στὸν Τήγρη καὶ στὸν Εὐφράτη (στὴ Χαλδαία), ἔνας ἀξιοθαύμαστος λαός, ἀφάνταστα πολυμήχανος καὶ δημιουργικός: οἱ Σουμέριοι.

Δὲν ξέρουμε ἀπὸ ποὺ ἦρθαν, οὔτε σὲ ποιά φυλὴ ἀνῆκαν. Ὁ πολιτισμὸς ὡμῶς ποὺ δημιούργησαν, εἶχε τεράστια ἐπίδραση στὴ μοίρα τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ στὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ του.

Στὴν ἀρχὴ ζοῦσαν, ὅπως κι οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι, χωρισμένοι σὲ διάφορες μικρές ἀνεξάρτητες περιοχές. Στὶς πόλεις τους, τὴν Οὔρο, Λαγκάς, Ἐριντού, Ούρούκ, σημειώθηκαν κυριολεκτικὰ θαύματα. Μεγάλα παλάτια καὶ ἰδιότυποι ναοὶ (τὰ ζιγκουράτ) ἴδρυθηκαν. Κάθε πόλη τιμοῦσε τὸ δικό της θεό, ποὺ εἶχε στὴν ἰδιοκτησίᾳ του χτήματα καὶ κοπάδια ζώων. Οἱ ἡγεμόνες ἤταν θεικὰ πρόσωπα κι αὐτοὶ ἐπρεπε νὰ γνοιαζῶνται γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ναῶν. Εἶχαν, ἀκόμη, στὰ χέρια τους τὴν ἐπίβλεψη τῆς καλῆς λειτουργίας τῶν καναλιῶν, γιὰ τὸ πότισμα τῆς γῆς. Μόνο ἔτσι ἐξασφαλιζόταν πλούσια ἡ συγκομιδὴ σ' αὐτὰ τὰ γεωργικὰ κράτη.

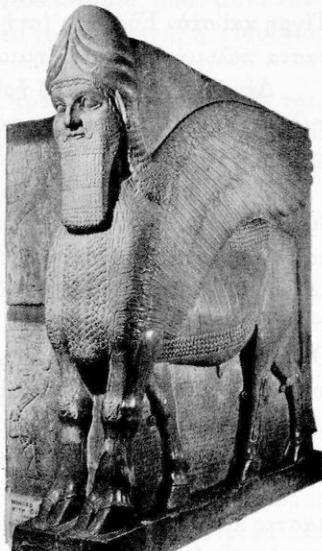
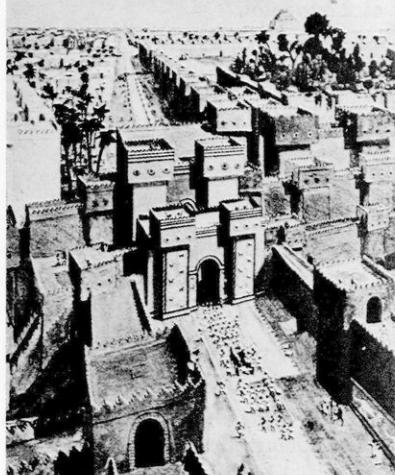
Τὸ ἀνήσυχο κι ἐφευρετικὸ μυαλὸ τῶν Σουμερίων βρῆκε ἀξιοθαύμαστες λύσεις γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς. Αὐτοὶ πρῶτοι ἀνακάλυψαν τὸν τροχὸ στὴν ἴστορία καὶ τὸν χρησιμοποίησαν στὴν ἄρδευση τῶν χωραφιῶν, ποὺ τὴν δργάνωσαν μὲ θαυμαστὸ τρόπο. Κατόρθωσαν, ἔτσι, νὰ κάμουν τὴ κώρα τους ἀληθινὴ «γῆ τῆς ἐπαγγελίας», μὲ ὀραῖα καλοποιησμένα χωράφια καὶ ἀτέλειωτους κήπους.

Αναγκασμένοι νὰ βροῦν τρόπο νὰ ὑπολογίζουν τὸ χῶρο, σύντομα, ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι, προδέδευσαν στὴ Γεωμετρία καὶ τὴν Ἀριθμητική.

Γρήγορα χρησιμοποίησαν γραφὴ (μὲ χαρακτῆρες σφηνοειδεῖς) ποὺ διαδόθηκε, ὅπως καὶ τ' ἄλλα τους ἐπιτεύγματα, γοργότατα στὴν ὑπό-Σκηνὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν απτηνοτρόφων τῆς Μεσοποταμίας. Ἀριστερά: κατασκευὴ βουτύρου (2900 - 2460 π.Χ.).

λοιπη χώρα καὶ σ' ὄλόκληρη τὴ Δυτικὴ Ἀσία. Ἔγραφαν πάνω σὲ πήλινες πινακίδες, ποὺ τίς ξέραιναν στὸν ἥλιο, τὰ παράξενα σύμβολά τους. Χιλιάδες ἀπ' αὐτὲς βρέθηκαν στὶς διάφορες ἀνασκαφές, στὰ ἐρείπια τῶν σουμεριακῶν πόλεων.

Αναπαράσταση τῆς Πύλης τῆς Ἰστάρ στὴ Βαβυλώνα (ἀριστερά). Δεξιά: φερωτός ταῦρος, χαρακτηριστικὸς φρουρὸς στὴν πύλη τῶν παλατιῶν τῆς Μεσοποταμίας.

Γιὰ τὴν τεράστια ἐμπορικὴ τους κίνηση χρειάζονταν νὰ ἔρουν νὰ λογαριάζουν σωστὰ καὶ νὰ ἔχουν δρισμένα μέτρα καὶ σταθμά: τὸ «πόδι», ὁ «πῆχυς», τὸ «τάλαντο» κι ὁι ὑποδιαιρέσεις του εἶναι δική τους ἐφεύρεση. Ἀπὸ νωρίς, ἀκόμη, σταμάτησαν τὸ ἀνταλλακτικὸ ἐμπόριο καὶ χρησιμοποίησαν τὸ πρῶτο εἰδὸς νομισμάτων στὸν κόσμο: χρυσάφι κι ἀσήμι σὲ ράβδους ἢ δαχτυλίδια ποὺ τὰ σφράγιζαν γιὰ νὰ εἶναι σίγουρο τὸ βάρος καὶ ἡ καθαρότητα τοῦ ὄλικου.

Ἡ χώρα τους δὲν ἔχει μέταλλα, ταξιδευαν γι' αὐτὸ σ' ἄλλα μέρη (Ινδίες, Καύκασο, Μ. Ἀσία) γιὰ νὰ προμηθευτοῦν πρῶτες ὕλες καὶ πολύτιμες πέτρες. Αὐτοὶ πρῶτοι τελειοποίησαν τὸ ἀλέτρι, ἀνάπτυξαν τὴ μεταλλουργία καὶ βρῆκαν τρόπο νὰ φτιάχνουν βιούτυρο ἀπὸ τὸ γάλα.

Οἱ Σουμέριοι στάθηκαν ἐργατικὸς κι ἐξαιρετικὰ ἐπινοητικὸς λαός. Αὐτοὶ πρῶτοι χρησιμοποίησαν τὸ τοῦβλο γιὰ τὴν κατασκευὴ μεγάλων

κτιρίων μνημειακῶν. Οἱ ἄρχοντές τους ἀγαποῦσαν φοβερὰ τὴν πολυτέλεια, ὅπως ἔδειξαν οἱ ἀνασκαφές τῶν τάφων τους. Ἐβαζαν μέσα κάθε εἰδούς ἀγαθὰ καὶ πολύτιμα στολίδια ὅπως κι οἱ Αἰγύπτιοι. Ἐδῶ, ὅμως, γινόταν κάτι φοβερὰ ἀνατριχιαστικό. "Οταν πέθαινε ὁ βασιλιάς, ἔθαβαν μαζὶ του, ἀφοῦ τοὺς στραγγάλιζαν πρίν, τὴ βασίλισσα κι ὅλη τους τὴν ἀκολουθία, μαζὶ καὶ τὰ ζῶα καὶ τοὺς σκλάβους τοῦ παλατιοῦ.

Ακκαδίοι: Μὲς στὴν τρίτη χιλιετία, σημιτικοὶ λαοὶ ἀπὸ τὶς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας εἰσβάλλουν στὴ Μεσοποταμία. Στὴν ἀρχὴν ἔδρυσαν πόλεις (Μάρι, Ἀγάδ, Κίς) στὰ βόρεια τῆς Χαλδαίας, γρήγορα ὅμως ἥρθαν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Σουμέριους. 'Ο Σημίτης βασιλιάς Σαργκὸν ὁ Α' κατόρθωσε νὰ κυριαρχήσῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὸ πρῶτο βασίλειο τῆς Μεσοποταμίας στὴν Ἰστορία, μὲ πρωτεύουσα τὸ Ἀκκαδ (2.350 π.Χ.). Οἱ Σουμέριοι ἔχασαν τὴν ἐλευθερία τους κι ἔσβησαν σιγὰ - σιγά. 'Ο πολιτισμός τους, ὅμως, διαδόθηκε στοὺς Ἀκκαδίους, κι ὅ,τι εἶχαν ἀνακαλύψει ἦταν πιὰ κτῆμα τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

"Αλλα κύματα ἀπὸ Σημίτες ἥρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν σὲ λίγο στὴν χώρα. Γύρω στὰ 1700 π.Χ. ὁ πιὸ σπουδαῖος βασιλιάς τῆς περιόδου, ὁ Χαμμουραμπί, κατόρθωσε νὰ ἐνώσῃ ὅλοκληρη τὴ Μεσοποταμία, σ' ἐνα κράτος, μὲ πρωτεύουσα τὴ Βαρυλώνα. Ἡταν ἀπόλυτος ἄρχοντας, ὅπως κι οἱ φαραὼ, καὶ διοικοῦσε μὲ τοὺς ὑπαλλήλους του. Ὁργάνωσε τὴ διοίκηση καὶ καθιέρωσε τὴν πρώτη συστηματικὴ νομοθεσία. 'Ο κώδικάς του, ποὺ βρέθηκε χαραγμένος σὲ μιὰ στήλη ἀπὸ μαύρη πέτρα (διορίτη), εἶναι ἡ καλύτερη γραπτὴ πηγὴ γιὰ νὰ μάθῃ κανεὶς τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση τῆς ἐποχῆς.

Στὴν ἐποχή του κατασκευάζεται ἡ τεράστια διώρυγα, μεταξὺ τοῦ Κίς καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Τότε γράφεται καὶ τὸ ἔπος τοῦ ἥρωα Γκιλγκαμές.

'Απὸ τὸ 160 ὡς τὸ 120 αἰ. π.Χ. ἀδιάκοπες εἰσβολές σημειώνονται (Χετταῖοι, Καστίτες). 'Η χώρα βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀναστάτωση.

Ασσύριοι (1150 - 612 π.Χ.): Κυριαρχοῦν, τέλος, οἱ Ἀσσύριοι, φοβερὰ σκληρὸς λαὸς ποὺ κατοικοῦσε στὰ ὅρεινὰ τῆς βόρειας Μεσοποταμίας. Πολεμοῦν ἀσταμάτητα σκορπίζοντας τὸν τρόμο. Οἱ στρατοὶ τους κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ βορρᾶ. Κυριεύουν ὅλοκληρη τὴ Μεσοποταμία, τὸ Ἐλάμ, τὴ Συρία κι ἐνα μέρος τῆς Αἰγύπτου (τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀσσουροπανιπάλ (7ος αἰ. π.Χ.) ὅλοκληρώνεται ἡ κατάκτησή της). Πρωτεύουσα γίνεται ἡ Νινευή, ὅπου συγκεντρώνονται ἀμέτρητα τὰ πλούτη ἀπὸ τὶς κυ-

Ο Γουδέας του Λαγκάς (άγαλμα άπό διορίτη) κυβερνήτης της πόλης, στο όνομα του θεού πού πίστευαν πώς ήταν ό πραγματικός βασιλιάς. Δεξιά, ή κορυφή της στήλης με τη νομοθεσία του Χαμψουραχπέ, δρυτικό έμπρος άπό το θεό - ήλιο Σαμάς (1930 - 1888 π.Χ.).

ριευμένες χώρες. Πλήθος παραστάσεις σε άναγλυφα και οι ξύφθοντες γραπτὲς πηγὲς μᾶς δίνουν άπειρα πληροφοριῶν γιὰ τὴ φοβερὴ πολεμικὴ τέχνη τῶν Ἀσσυρίων. Μεταχειρίζονταν πολεμικὰ ἔρματα κι ἀναδείχτηκαν ἴδιοφυεῖς στὶς πολιορκίες πόλεων, μὲ τὶς εἰδίκες μηχανὲς ποὺ εἶχαν ἐπινοήσει. Ὁργάνωσαν συστηματικὴ κατασκοπεία. Ζόντας γιὰ τὸν πόλεμο ἀπόκλειστικά, τελειοπόλησαν κάθε του λεπτομέρεια.

"Οταν κυρίευαν μιὰ πόλη, ἀφοῦ τὴ λεγχατοῦσαν, τὴν παράδιναν στὴ φωτιά. Οἱ αἰχμάλωτοι βασανίζονταν μὲ τὸν πιὸ ἀπάνθρωπο τρόπο. Πολλοὺς τοὺς ἔκτελοῦσαν πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν. "Οσοι ἐπιζύουσαν, ἐπρεπε σὰ σκλέψοτε νὰ δουλεύουν πολὺ σκληρά.

Νέο Βαβυλωνιακό Βασίλειο (612 - 538 π.Χ.). Οι υποταγμένοι λαοί δεν μπόρεσαν ν' ἀνεχθοῦν τὴ σκληρὴ αὐτῆ κυριαρχία για πολὺ. Ετσι, οἱ Βαβυλωνίοι ἔστηκαν, τελικά, καὶ συμπαχώντας μὲ τοὺς Μήδους, λαὸς τῆς ἀρίας φυλῆς ποὺ κατοικοῦσε στὸ Δυτικὸν Ίραν, κυρίευσαν καὶ κατέστρεψαν τὴ Νινεύη (612) καὶ κατάλυσαν τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων. Πρωτεύουσα ἔγινε, καὶ πάλι, ἡ Βαβυλών, ποὺ στολίστηκε μὲ τόσο μεγάλα καὶ ώραια κτίρια, ὡστε ἔγινε περίφημη στὴν Ιστορία για

τὸν πλοῦτο καὶ τὴ μεγαλοπρέπειά της, κι οἱ κρεμαστοί της κῆποι θεωρήθηκαν ἔνα ἀπὸ τὰ ἐφτά θαύματα στὸν κόσμο.

Τὴν ἐποχὴν ποὺ βασιλεύει ὁ Ναβουχοδονόσορ κυριεύονται τὰ Ἱεροσόλυμα. Τότε, παίρνει τοὺς Ἐβραίους στὴ «βαθυλώνια αἰχμαλωσία». Τὸ 538, δεκατέσσερα χρόνια πρὸν κατακτήσῃ τὴν Αἴγυπτο, ὁ βασιλιὰς τῶν Περσῶν Κύρος, κυριεύει τὴν Βαβυλὼνα κι ὁλόκληρη ἡ Μεσοποταμία γίνεται ἐπαρχία τῆς Περσίας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. 'Ο πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται στὴ Μεσοποταμία σύγχρονα σχεδὸν μὲ τὸν αἰγυπτιακό. Ἡ ζωὴ τῆς χώρας ἔξαρταται ἀπὸ τὴν καλὴ τῆς ἀρδευση.
2. 'Αλλεπαλληλες ἐπιδρομές καὶ κατακτήσεις σημειώθηκαν στὴν ιστορικὴ πορεία τοῦ τόπου.
3. Πηγὴ γιὰ τὴν ιστορία της οἱ χιλιάδες πήλινες πινακίδες σὲ σφηνοειδῆ γραφή.
4. Πρῶτοι ἀναπτύσσονται οἱ Σουμέριοι, ἔξαιρετικὰ ἐπινοητικὸς λαός. Κυριαρχοῦν, ὑστερα, οἱ Σημίτες ποὺ διατηροῦν κι ἀναπτύσσουν ὁτι τὸ βρῆκαν. Τότε γίνεται ἡ κωδικοποίηση τῶν Νόμων τοῦ Χαμμουραμπί. Οἱ Ἀσσύριοι, πολεμικὸς κι ἄγριος λαός, κυριαρχοῦν τὸ 12-7ο αι. π.Χ. Τὸ 612 ιδρύεται τὸ Νέο Βαβυλωνιακὸ βασίλειο ποὺ καταλύεται τὸ 538.

Άριστερά : Σουμέριος ἄρπιστής. Πήλινο ἀνάγλυφο, ἔνα ἀπὸ πολλὰ ἀλλὰ παρόμοια, ποὺ δείχνουν τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ γιὰ τὴ μουσικὴ. Δεξιά : Μεταφορὰ ἔβλων στὸ ποτάμι, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ στὸ σχῆμα καράβι τῆς Μεσοποταμίας (ἔργο τοῦ 721 - 705 π.Χ.).

Ιακ οφεζεῖσσοι στοιχῶν ἐμὸνος

4. Η ΖΩΗ

“Οπως και στην Αίγυπτο, οι κάτοικοι της Μεσοποταμίας ήταν ύποχρεωμένοι να έργαζωνται άδιακοπα. Ή σοδειά τους κρεμόταν άπο το καλδ και δργανωμένο πότισμα τῶν χωραφιῶν. Γι' αύτό, τὸ κράτος, άπο πολὺ νωρίς, φρόντισε νὰ ἐπιβλέπῃ σοβαρὰ τὶς ἀρδευτικὲς ἔργασίες κι ἡ νομοθεσία δρισε διάφορες σχετικὲς διατάξεις, προβλέποντας κι αὐστηρές ποινές γιὰ τοὺς παραβάτες.

Ἐκτὸς άπο τὸ κριθάρι και τὸ σιτάρι, ἔνα μέρος τῆς τροφῆς τὸ ἔδινε ἡ φοινικιά. Ἐτρωγαν τὶς κορφὲς τοῦ δέντρου κι ἀπὸ τὸ χυμό του ἔφτιαχναν ἔνα εἶδος ποτοῦ. Χρησιμοποιοῦσαν, ἀκόμη, τὸ ξύλο του γιὰ ἔπιπλα και μὲ τὰ κλαδιά του σκέπαζαν τὶς μικρὲς καλύβες ποὺ κατοικοῦσαν. Μὲ τὶς ἴνες του, τέλος, ὕφαιναν.

Μὲ τὴν κτηνοτροφία ἐξασφάλιζαν γάλα, βούτυρο και μαλλὶ γιὰ νὰ φτιάχνουν ύφασματα.

Οἱ τεχνίτες στὶς πόλεις ηταν ἐπιδέξιοι μεταλλουργοί, κι ὑπῆρχαν μικρὲς βιοτεχνίες ποὺ κατασκεύαζαν ἔπιπλα, κοσμήματα και ύφασματα μάλλινα και μπαμπακερά.

Μὲ τὴν τεράστια ἀνάπτυξη ποὺ σημείωσε τὸ ἐμπόριο, πλῆθος καραβάνια κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ τὴ μιὰν ἀκρη τῆς χώρας ὡς τὴν ἄλλη, ἐνῶ σὲ ξένους τόπους εἶχαν ίδρυσει ἐμπορικὲς συνοικίες στὶς πόλεις. Ή γλώσσα τους, ἡ ἀραμαϊκή, ἔγινε ἡ «διεθνής» ἐμπορικὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς, σπῶς εἶναι σήμερα τ' ἀγγλικά.

5. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Κορυφὴ τῆς κοινωνίας ηταν ὁ βασιλιάς ποὺ ἐξουσίαζε τὰ πάντα. Στὴ θέλησή του υπάκουουν εὐγενεῖς και λαός. Ζοῦσε μεγαλόπρεπα στὸ τεράστιο παλάτι του, περιστοιχισμένος ἀπὸ πολυάριθμους αὐλικούς.

Οἱ εὐγενεῖς κι οἱ ἵερεῖς ηταν χωριστὴ τάξη.

Ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ διακρινόταν σὲ ἐλευθέρους (γεωργοὺς ή τεχνίτες) και δούλους, ποὺ τοὺς σημάδευαν τὸ κορμὶ μὲ καυτὸ σίδερο και τοὺς ξύριζαν τὸ κεφάλι.

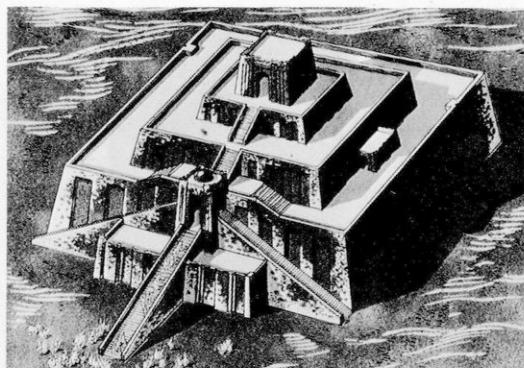
6. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

‘Η γῆ, τὸ νερό, ὁ ἀέρας, ὁ ἥλιος, τὸ φεγγάρι ἦταν γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας θεοί. Ἀπ’ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα κρεμόταν ἡ ζωή τους, τὰ λάτρευαν κι ὅλο τὸν καιρὸν ἐπιζητοῦσαν τὴ βοήθειά τους. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ’ αὐτὲς τὶς θεότητες, ποὺ ἦταν σεβαστὲς σ’ ὀλόκληρη τὴ χώρα, κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη θεὸν ποὺ προσπαθοῦσε νὰ τὸν ἐπιβάλῃ γενικά, ὅταν κυριαρχοῦσε πάνω στὶς ἄλλες. Ἔτσι, ὅταν σχηματίστηκε τὸ πρῶτο βαθυλανιακὸ κράτος, πρῶτος θεὸς ἀνακηρύχτηκε ὁ Μαρούν, ὁ προστάτης θεὸς τῆς Βαθυλώνας. Ἀργότερα, οἱ Ἀσσύριοι ποὺ εἶχαν κάμει ζωή τους τὸν πόλεμο, ζήτησαν νὰ ἐπιβάλουν τὸν ἄγριο πολεμικό τους θεό, τὸν Ἀσσούνδ, προστάτη τῆς Νινευῆς.

Πίστευαν, ἀκόμα, σὲ ἡμίθεους. Ὁ ἀγαπητότερος ἦταν ὁ Γκιλγκαμές, ἔνα πρόσωπο ἀνάλογο μὲ τὸν Ἡρακλῆ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία.

Βασιλιάς, εὐγενεῖς καὶ ἀπλοὶ θυητοὶ φοβόνταν τοὺς θεούς, γιατὶ τὴν ὥρα τῆς ὀργῆς τους θὰ μποροῦσαν νὰ ἔξαπολύσουν τὰ μεγαλύτερά δεινὰ ἐναντίον τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνθρώπων. Σὲ κάποια τέτοια στιγμὴ οἱ θεοὶ ἔστειλαν τὸν Κατακλυσμό, ποὺ ἡ μνήμη του ἦταν πολὺ ἔντονη στοὺς λαοὺς τῆς ἀρχαίας Μεσοποταμίας. Νόμιζαν, ἀκόμη, πώς κι οἱ ἀρρώστιες προέρχονταν ἀπὸ τοὺς κακοὺς δαίμονες, γι’ αὐτὸν καὶ φρόντιζαν μὲ διάφορα φίλτρα ποὺ ἔπιναν οἱ ἀρρωστοί, νὰ τοὺς διώξουν ἀπὸ τὸ κορμί τους.

Τέλος, πίστευαν πώς τοῦ ἀνθρώπου ἡ μοίρα εἶναι ἀξεδιάλυτα δε-

‘Αναπαράσταση ζιγκούρατ τῆς Ούρ. ‘Ο πύργος τῆς Βαθέλη ποὺ ἀναφέρει ἡ Βίβλος φαίνεται πώς ἦταν παρόμοιο κτίριο.

μένη μὲ τὸν ἀστερισμὸν ποὺ κυριαρχοῦσε στὸ στερέωμα τὴν ὥρα ποὺ γεννήθηκε. Παρατηροῦσαν, λοιπόν, ὅρες πολλὲς οἱ ἀστρολόγοι στὸν ὄλοκάθαρο νυχτερινὸν οὐρανὸν τῆς χώρας τὴν κίνηση τῶν ἀστρων καὶ πίστευαν ὅτι μποροῦσαν νὰ προφητέψουν τὸ μέλλον ποὺ περίμενε τὸν καθένα.

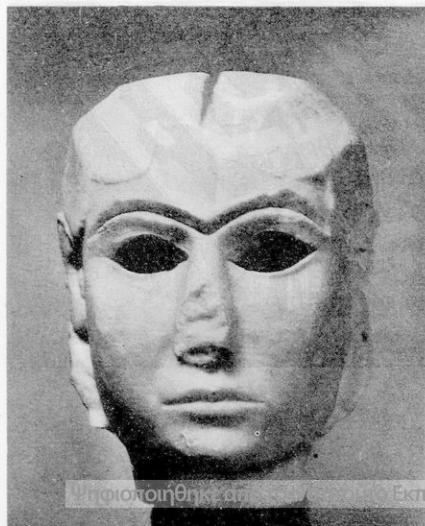
Βασιλιάδες, εὐγενεῖς καὶ κοινοὶ θνητοὶ μὲ διάφορες τελετές, θυσίες καὶ πολύμορφες προσφορές, ἀναζητοῦσαν, μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἱερέων, τὴν προστασία καὶ τὴν εὐμένεια τῶν θεῶν. Ἡ δεισιδαιμονία κι ὁ φόβος κρατοῦσαν σὲ ἀγρωνία τὴν φυχὴ τῶν ἀνθρώπων. "Οσο γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, τὸν πίστευαν σὰν τόπο σκοτεινό, γεμάτο σκόνη καὶ στενοχώρια.

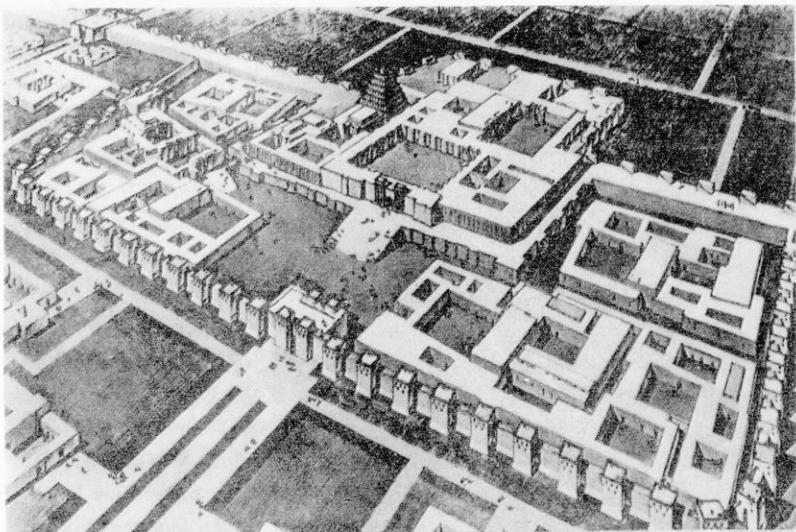
Ἡ θρησκεία αὐτὴ εἶναι φυσικὸν νὰ βάραινε πολὺ στὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀνθρώπων, γιατὶ καμιὰ ἀνακούφιση δὲν τοὺς πρόσφερε στὴ ζωή, οὔτε ἀφηγε ἔωρο γιὰ ἐλπίδα, μέστερα ἀπὸ τὸ θάνατο. Ἔτσι, οἱ μάγοι κι οἱ ἀστρολόγοι εἶχαν μεγάλη πέραση κι ἡ δεισιδαιμονία κυριαρχοῦσε σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις.

7. ΤΕΧΝΗ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Απὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Σούμερίων ἔχουν μείνει σπουδαῖα ἀγάλματα. Τὰ ἀνάγλυφά τους δίνουν εἰκόνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς (ψάρεμα, κυνήγι κ.ά.) κι ἡ τέχνη τους εἶναι ἀξιοσήμειωτη.

Μαρμάρινη γυναικεία κεφαλὴ ἀπὸ τὴν Οὐρούν (ἀριστερά)· τέταρτη χιλιετία π.Χ. Ανδρικὸν κεφάλι, ἔξοχο ἔργο σὲ χαλκό (δεξιά), δεῖγμα τῆς χαλκοπλαστικῆς τῆς ἀκαδημίης περιόδου στὴ Μεσοποταμία.

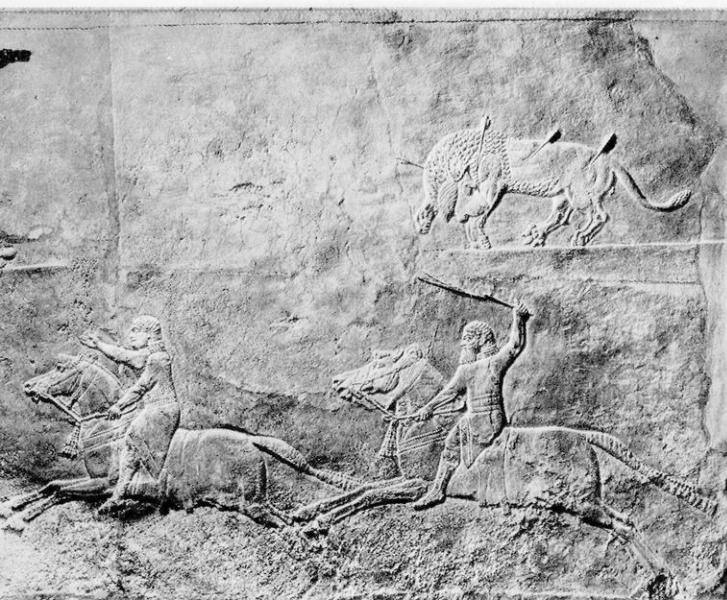

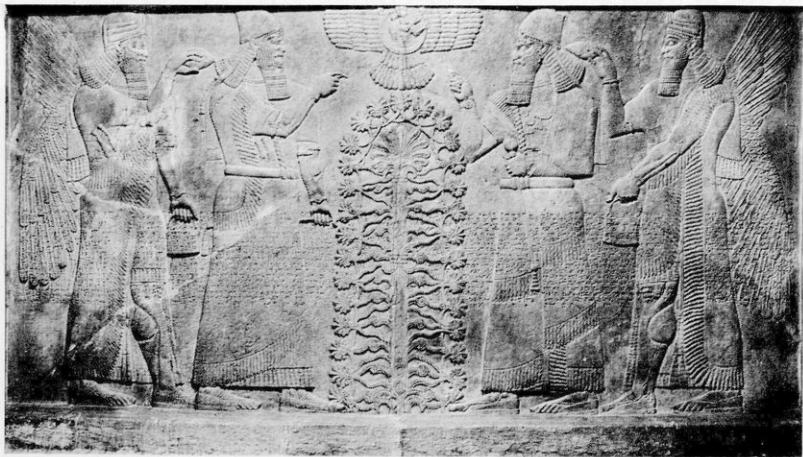
Αναπαράσταση τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων τῆς Χορσαμπάντ.

Εἶναι ἀφάνταστη ἡ πολυτέλεια τῶν βασιλικῶν παλατίων τῆς Μεσοποταμίας. Τὰ Παλαιότερα καταστράφηκαν ἀπὸ τίς πλημμύρες τῶν ποταμών καὶ μόνο τῶν τελευταίων ἐποχῶν ἔχουν διατηρηθῆ (Νινεύι, Βαβυλών, Χορσαμπάντ). Χτίζονταν σὲ ύψωματα, γιὰ νὰ γλιτώνουν ἀπὸ τίς πλημμύρες. Ἰσχυρὰ τείχη μὲ φηλοὺς πύργους σὲ κανονικά διατήματα προστάτευαν τὸ συγκρότημα. Ὁ χῶρος πού ἔπιαν τὰ ἀνάκτορα ἦταν τεράστιος σὲ ἔκταση καὶ τὸ σύνολο ἔμοιαζε σὰν κάστρο. Ἐγχιζαν μὲ τοῦβλα (μόνο στὴν Ἀσσυρίᾳ χρησιμοποιοῦσαν τὴν πέτρα). Κάθε κτίριο εἶχε τὴ δικὴ του αὐλὴ (σελ. 46), πολλὰ δωμάτια γύρω, τοίχους παχιούς, χωρίς παράθυρα. Οἱ αἴθουσες ἦταν καταστόλιστες. Οἱ τοῖχοι εἶχαν ἐπένδυση ἀπὸ συκλωμένα πολύχρωμα τοῦβλα (κίτρινα, γαλάζια, κόκκινα, ἀσπρα), ὅπου εἰκονίζονταν διάφορες παραστάσεις ἀλλοτε, τοὺς στόλιζαν μὲ τοιχογραφίες ἢ ἀνάγλυφα. Ἀγρυπνία προστάτευαν τὶς πόλες τῶν παλατίων πελώριοι φτερωτοὶ ταῦροι (σελ. 46) μὲ ἀνθρώπινο κεφάλι. Ἀντιπροσώπευαν τὰ ἀγαθά πνεύματα. Μὲς στὰ ἀνακτορικὰ συγκροτήματα ὑπῆρχαν καὶ ζιγκουράτ (ἀλεπάλληλοι τετράγωνοι πύργοι — ὡς ἐφτά — μικρότεροι δὲ καθένας ἀπὸ τὸν προηγούμενο στὴν κορυφή, ὑπῆρχε μικροὶ ναός, ποὺ χρησίμευε γιὰ νὰ παρατηροῦν οἱ λερεῖς τὴν κίνηση τῶν ἀστερῶν. Χιλιάδες πινακίδες ἀποκαλύφθηκαν μὲς στὰ παλάτια τῆς Μεσοποταμίας.

Τὰ περισσότερα, ὅμως, μνημεῖα ποὺ διατηρήθηκαν, προέρχονται ἀπὸ τ' ἀσσυριακὰ παλάτια. Ἐκεῖ, οἱ βασιλιάδες ζοῦσαν μὲ τὸ κυνήγι καὶ τὸν πόλεμο ἀποκλειστικά, καὶ ἀνάλογες παραστάσεις στόλιζαν τοὺς διάφορους χώρους.

Ασυριακά άντλημα με γαρακτηριστικές σκηνές. Πάνω : κυνήγι λιονταριού· κάτω : θρησκευτική σκηνή, ὡς βασιλιάς μὲν ἔνα φτερωτό δαιμόνα πίσω του προσεύχεται ἐμπρός ἀπὸ τὸ ίερὸ δέντρο.

‘Αμέτρητοι σφραγιδοκύλινδροι * βρέθηκαν στις ἀνασκαφές, στολισμένοι μὲ ποικιλότατες σκαλιστές παραστάσεις. Ὅταν ἀπαραίτητοι στὸ ἐμπόριο, γιατὶ μ’ αὐτοὺς σφράγιζαν τὰ διάφορα ἐμπορεύματα.

‘Η ἀστρολογία ὁδήγησε γρήγορα τοὺς λαοὺς αὐτοὺς ν’ ἀποχτήσουν πολλὲς γνώσεις ἀστρονομίας καὶ νὰ εἰναι σὲ θέση νὰ προβλέπουν τὶς ἐκλείψεις τοῦ ἥλιου ἢ τοῦ φεγγαριοῦ. Ξέρουμε, σήμερα, πῶς χρησιμοποιοῦσαν τὸ γνώμονα *, τὴν κλεψύδρα *, τὸν πόλο * κ.ἄ. ἀστρονομικὰ ὅργανα. Χώριζαν τὸ ἔτος σὲ 12 σεληνιακοὺς μῆνες (μὲ 29 ἢ 30 μέρες τὸν καθένα), τὸ μῆνα σὲ τέσσερεis ἑβδομάδες, ἀντίστοιχα μὲ τὶς φάσεις τοῦ φεγγαριοῦ. Χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἥλιακὸ ὡρολόγιο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ὥρας. Διαίρεσαν, ἀκόμη, τὸν κύκλο σὲ 360 μοῖρες.

‘Η χρήση τῶν φίλτρων κι ἡ προσπάθεια νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὰ «κακὰ καὶ δαιμόνια» ποὺ ἔφερναν τὶς ἀρρώστιες, βοήθησαν νὰ ἀποχτήσουν πολλὲς γνώσεις πρακτικῆς ἵστρικῆς καὶ φαρμακευτικῆς.

‘Η νομοθεσία τοῦ Χαμμουραμπὶ στάθηκε μεγάλος σταθμὸς στὴν ἴστορία. Στηριγμένη σὲ παλαιότερους νόμους τῶν Σουμερίων (τοῦ Οὐραγκαγκίνα κυρίως), ρύθμιζε τὶς σχέσεις τῆς οἰκογένειας, τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας, τῆς συντήρησης τῶν καναλιῶν, τοῦ ἐμπορίου, τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ τῆς κληρονομίας. Εἶναι ἡ πρώτη κωδικοποίηση νόμων καὶ ἀσκησεις τεράστια ἐπίδραση στὶς νομοθεσίες ἄλλων λαῶν.

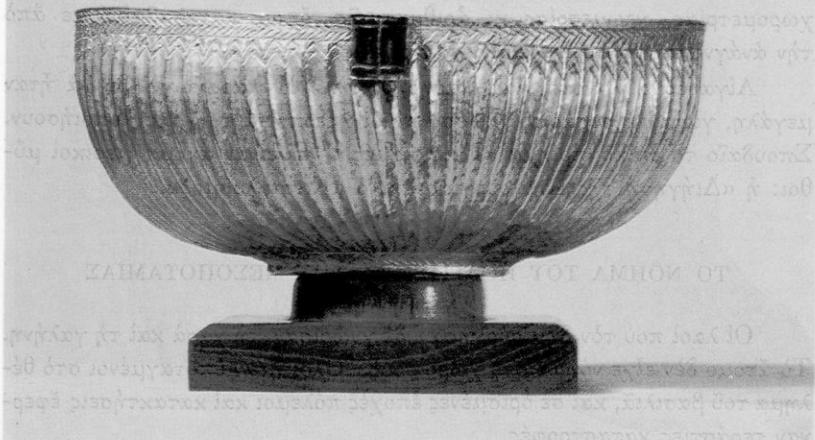
‘Ο τρόπος τῆς ζωῆς κι οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων τῆς Μεσοποταμίας τοὺς βοήθησαν ν’ ἀναπτύξουν ἔνα εἰδος πρωτόγονης λογιστικῆς, χωρομετρίας, γεωμετρίας κι ἀριθμητικῆς, ὅπως καταλαβαίνουμε ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν σφραγίδων ἐπιγραφῶν.

Λίγα ἔργα λογοτεχνίας διατηρήθηκαν. ‘Η παραγωγὴ δὲ θὰ ἦταν μεγάλη, γιατὶ τὴ δύσκολη γλώσσα λίγοι ἤξεραν νὰ τὴ χρησιμοποιήσουν. Σπουδαῖο τὸ ἐπικό ποίημα «Γκιλγκαμές». “Ἐμειναν ἀκόμη μερικοὶ μύθοι: ἡ «Διήγηση τῆς Δημιουργίας» κι ὁ «Κατακλυσμός».

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Οἱ λαοὶ ποὺ τὸν δημιούργησαν δὲ γνώρισαν τὴ χαρὰ καὶ τὴ γαλήνη. Τὸ ἀτομο δὲν εἶχε νόημα στὸ χῶρο τους. “Ολοὶ ἦταν ὑποταγμένοι στὸ θέλημα τοῦ Βασιλιά, καὶ σὲ ὅρισμένες ἐποχὲς πόλεμοι καὶ κατακτήσεις ἔφερναν τεράστιες καταστροφές.

The image shows a traditional Armenian knife (zambak) lying diagonally. The blade is long and slender with a slightly curved tip, featuring intricate geometric patterns etched into its surface. The hilt is made of dark wood and is decorated with a dense, circular pattern of small beads or rivets. A matching scabbard lies below the knife, also decorated with a similar geometric pattern. The background is plain white.

"Ομως, καθώς ή ζωή δὲ σταματάει ποτέ, οἱ ἄνθρωποι συνέχιζαν τὴν ιστορική τους πορεία καὶ στηριγμένοι στὰ ἐπιτεύγματα τῶν παλαιότερων γενεῶν προχωροῦσαν.

Στής Μεσοποταμίας τὴν ἱστορία τεράστια στάθηκε ἡ σημασία τῆς παρουσίας τῶν Σουμερίων. Τὸ δικό τους ἀνήσυχο μυαλὸ ἔβαλε τὶς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας. Οἱ Σημίτες διατήρησαν τὶς γνώσεις ποὺ βρήκαν, καὶ ἡ προσφορὰ τους στην ἀνθρωπότητα εἶναι πᾶς μπρέσσαν νῦν τὶς διατηρήσουν καὶ νὰ ἀναπτύξουν δ.τι ἔμαθαν.

Σταθμὸς στὴν ἱστορίᾳ τῆς χώρας εἶναι ὁ «κάθισμας» τοῦ Χαμμουραπί, πακό δὲ τὴν αὐστηρότερά του.

Οι Ἀσσύριοι ἀφησαν πίσω τους φοβερή τὴν μνήμη τῆς σκληρότητας καὶ τῶν ἄγριων πολέμων τους, καὶ ἡ Βαβυλώνα τὴν θύμηση τοῦ παραμυθένιου τῆς πλούτου. Ἡ ἐπικωνιάζει, ὅμως, ὅλων αὐτῶν τῶν λαῶν μὲ τὴ δυτικώτερη· Ἄσια καὶ ὅτι ἀφησαν πίσω τους σβήνοντας, ἔμεινε κτῆμα παντοτινὸν τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ πολιτισμός τους εἶχε ἐπιδραση καὶ στοὺς λαούς ποὺ τοὺς κατάκτησαν καὶ ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματά τους ὥφελήθηκαν κι οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ: 1. Ἡ Μεσοποταμία ἦταν ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος κεφαλή γεωργικό καὶ θεοκατικό.

- Οι τάξεις είχαν τεράστια διαφορά μεταξύ τους.
 - Η θρησκεία πολυθεϊστική. Οι ἄνθρωποι φοβόνταν τούς θεούς και κατάφευγαν σε μάγους και ἀστρολόγους.
 - Πλουσιότατα τά τεράστια ἀνάκτορα τῶν βασιλέων (τοιχογραφίες, ἀνάγλυφα, σμαλτωμένα τοῦβλα). Υπήρχαν μεγάλες βιβλιοθήκες μέσα.
 - Ἀναπτύχθηκε ἡ ἀστρονομία, τὰ μαθηματικά, τὸ δίκαιο (νομοθεσία Χαμμουραπί), ἡ ιατρική, ἡ φαρμακευτική.
 - Ἡ τέχνη εἶναι μηνυμειακή, ἴστορεῖ τὰ κατορθώματα τῶν βασιλέων.
 - Γραφή σφρηνοειδής.

3

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΙΤΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Σήμερα έχουμε δργανωμένο τὸ ἐμπόριο κι ὅποια στιγμὴ θελήσουμε, ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ προμηθευτοῦμε τὸ πιὸ σπάνιο προϊὸν ποὺ βγαίνει στὶς μακρινότερες ἀκριες τῆς γῆς. Συλλογίστηκε, ὅμως, κανεὶς ποτὲ πόσες προσπάθειες χρειάστηκε νὰ γίνουν καὶ πόσες περιπέτειες ν' ἀντιμετωπιστοῦν, γιὰ νὰ κατορθώσουν οἱ ἄνθρωποι νὰ θεμελιώσουν αὐτὸ τὸν τόσο σημαντικὸ κλάδο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας;

Ἡ ἴστορία τοῦ ἐμπορίου εἶναι ἀπὸ τὰ θυμαστότερα καὶ πιὸ συναρπαστικὰ κεφάλαια στὴν ἴστορία τοῦ ἀνθρώπου:

Πρὶν χρησιμοποιηθοῦν γιὰ μεταφορικὰ μέσα τὰ ζῶα, οἱ ἔδιοι οἱ ἄνθρωποι ἔπειρε ποὺ φορτώνωνται στὴν πλάτη τους τὰ διάφορα εἴδη ποὺ ἥθελαν νὰ μετακινήσουν ἀπὸ τὸ ἔνα μέρος στὸ ἄλλο. Οἱ αἰγυπτιακὲς τοιχογραφίες μᾶς δίνουν παρόδημοις σκηνές. Ἀργότερα, μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῶν ζώων, καὶ γιὰ νὰ λείψῃ ὁ φοβερὸς κινδυνὸς ποὺ ἀντιμετώπιζαν καθημερινὰ οἱ πρῶτοι ἐμποροι, ὅταν περνοῦσαν ἀπὸ ἔρημα μέρη — τὶς ἐπιθέσεις νομαδικῶν λαῶν ποὺ ὄρμοῦσαν κι ἀρπαζαν τὰ διάφορα ἀγαθά,— οἱ μεταφορὲς γίνονταν μὲ καραβάνια. "Ετσι, πολλοὶ μαζὶ κατόρθωνταν νὰ τὰ βγάζουν πέρα μὲ τοὺς ἀπροσδόκητους ἔχθρούς.

Τὰ πρῶτα μεγάλα γεωργικὰ κράτη (Αἴγυπτος — Βαθυλανία) εἶχαν ἀφθονία ἀπὸ σιτάρι καὶ κριθάρι. Χρειάζονταν, ὅμως, λάδι, ὀρόματα, ξύλο, μέταλλα, δέρμα, μαλλί, λινάρι, πολύτιμες πέτρες. Τὰ προϊόντα κάθε τόπου συγκεντρώνονταν στὶς μεγάλες πόλεις κι ἀπὸ κεῖ στὰ λιμάνια. Γιὰ νὰ γίνουν, ὅμως, οἱ ἀπαραίτητες ἀνταλλαγές, ἦταν ἀνάγκη νὰ συνδεθοῦν, μὲ καραβάνια ἢ μὲ τὴν ποταμοπολοῖα καὶ τὴν ναυσιπλοῖα, τὰ μεγάλα καταναλωτικὰ κέντρα. Σ' αὐτὸ τὸ θέμα φάνηκαν ἀξιοθαύμαστοι οἱ σημιτικοὶ λαοί, ποὺ ἀναδείχθηκαν δαιμόνιοι στὴν δργάνωση τοῦ ἐμπορίου.

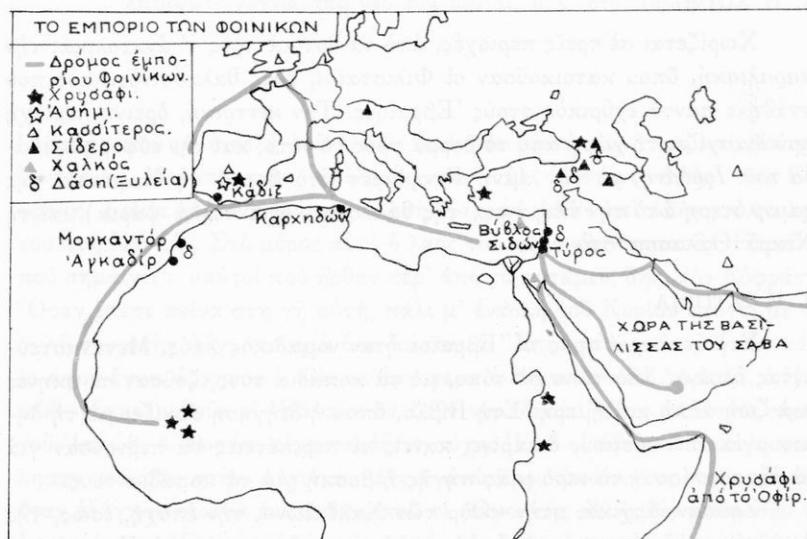
"Απὸ τὴ στιγμὴ ποὺ πέτυχαν οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὴν ἀνάμειξη τοῦ χαλ-

κοῦ μὲ τὸν κασσίτερο, καλύτερο καὶ στεφεώτερο μέταλλο, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ταξιδεύουν στοὺς μαχρινοὺς χώρους, ὅπου ἔβγαιναν αὐτὰ τὰ μέταλλα.

Τὸ λάπις - λάζουλι, μιὰ πολύτιμη πέτρα ποὺ ἔβγαινε στὸ Ἀφραντάν, τὸ ἐλεφαντόδοντο, τὸ ἀλάβαστρο (Αἴγυπτος) καὶ τέλος τὸ κεχριμπάρι (περιοχὴ τῆς Βαλτικῆς) ἦταν περιζήτητα ὑλικά, ὅπως τὸ χρυσάφι, τὸ ἀσήμι κι ὁ χαλκός.

Κρητικοί, Φοίνικες καὶ Ἐβραῖοι πῆραν στὰ χέρια τους τὸ μεγάλο ἐμπόριο· τὸ ναυτικὸ δαιμόνιο, μάλιστα, τῶν Φοίνικων τοὺς ἔφερε στὶς μακρινότερες γωνίες τῆς γῆς, ἵδιως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς ἀρχισαν νὰ ἔξασθενοῦν.

Στὴ δυτικὴ παραλία τῆς Ἀσίας, πρὸς τὴ Μεσόγειο, κατοίκησαν οἱ Ἐβραῖοι κι οἱ Φοίνικες, σημιτικοὶ λαοί. Ἡ χώρα τους, στενὴ λουρίδα ἀνάμεσα στὴ θάλασσα καὶ σὲ πανύψηλα βουνά, μὲ ἀτέλειωτη ἔρημο πίσω της, ἦταν τὸ μοναδικὸ στεριανὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία γιὰ τὴν Αἴγυπτο κι ἀντίθετα. Μποροῦσαν, γι' αὐτό, νὰ ἔξουσιάζουν

τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους. Ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς χώρας τους, ἔτσι, δρισε καὶ τὴ μοίρα τους.

Ἡ συμβολὴ τους στὸν πολιτισμὸν δλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας στάθηκε σπουδαῖα. Γιὰ τελείως διαφορετικοὺς λόγους, ἡ παρουσίᾳ τῶν Ἐβραίων καὶ τῶν Φοινίκων στὴν ἴστορία εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτη, γιατὶ ἔδωσαν, σὲ ἄλλον τελείως κύκλῳ ὁ καθένας, μοναδικὰ ἐπιτεύγματα.

A'. EBRAIOI

Ἄν δὲν ὑπῆρχε κανένα μνημεῖο τῆς ἑβραϊκῆς ἴστορίας, θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ τὰ θαυμαστὰ πλούσια καὶ πολύμορφα κείμενά της δίνουν κάθε λεπτομέρεια γιὰ τὴ ζωή, τὴν ἴστορία καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ, ὡς τὸ 2ο αἰώνα π.Χ.

Οἱ Ἐβραῖοι δὲ δημιούργησαν μεγάλο κράτος. Βασανίστηκαν σκληρὰ μὲ τὶς ἀδιάκοπες μεταναστεύσεις καὶ περιπέτειες. Ἡ σημασία τους, ὅμως, γιὰ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι τεράστια, γιατὶ αὐτοὶ πρῶτοι στὴν ἴστορία τοῦ κόσμου συνέλαβαν τὴν ἰδέα ἐνὸς θεοῦ, πνευματικοῦ, ποὺ μὲ βάση τὶς ἐντολές του πρέπει ὑπεύθυνα νὰ ζοῦν οἱ ἀνθρώποι τὴ ζωή τους.

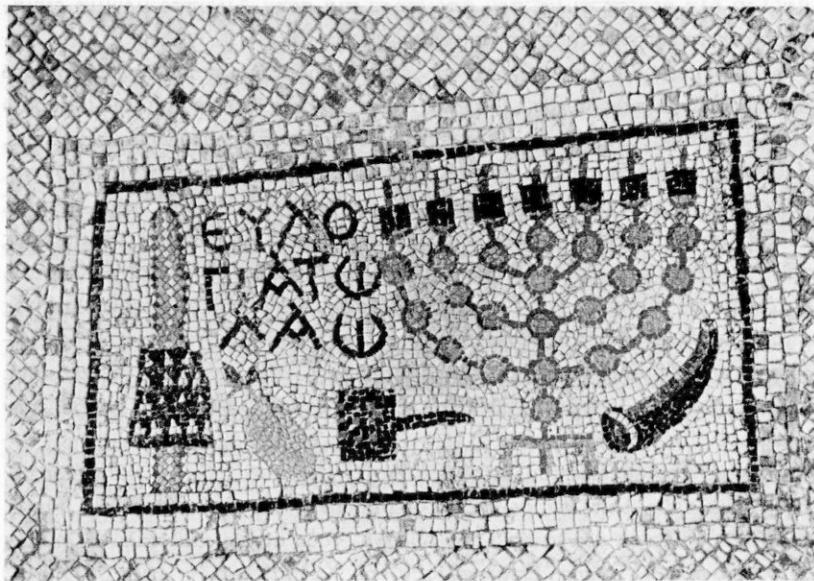
1. Η ΧΩΡΑ

Χωρίζεται σὲ τρεῖς περιοχές, ἀπὸ τὰ δυτικὰ πρὸς τ' ἀνατολικά: τὴν παραλιακή, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Φιλισταῖοι, ἔνας θαλασσινὸς λαὸς ποὺ στάθηκε πάντα ἐχθρικὸς στοὺς Ἐβραίους. Τὴν κεντρική, ὅρεινὴ περιοχὴ ποὺ διασχίζει τὴ χώρα ἀπὸ τὸ βορρᾶ πρὸς τὸ νότο, καὶ τὴν εύφορη κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη, μὲ τὴ λίμνη Γενησαρέτ στὸ βορρᾶ (ἡ ἐπιφάνειά της χαμηλότερη ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, ἔχει πολλὰ ψάρια) καὶ τὴ Νεκρὰ Θάλασσα στὸ νότο.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Στὸ ξεκίνημά τους οἱ Ἐβραῖοι ἦταν νομαδικὸς λαός. Μεταναστεύοντας ὄλοντας, ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, μὲ τὰ κοπάδια τους, ζοῦσαν σὲ σκηνὲς μιὰ ζωὴ ἀπλὴ καὶ ἡμερῃ. Στὴ Βίβλο, ὅπου ἡ διήγηση ἀρχίζει μὲ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, διακρίνει κανεὶς τὶ περιπέτειες θὰ περνοῦσαν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ νερὸ μιᾶς πηγῆς ἢ βισκή γιὰ τὰ κοπάδια τους.

Ζοῦσαν, ἀρχικά, στὴν «Οὖρ τῶν Χαλδαίων», τὴν ἐποχή, ἵσως, τῆς βασιλείας τοῦ Χαμμουραμπί. Ἀρχηγός τους ἦταν, τότε, ὁ Πατριάρχης

Τμῆμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου μὲν ἐλληνικὴ ἐπιγραφὴ (Εὐλογία τῷ λαῷ) καὶ τὴν ἐπτάφωτη λυχνία ἀπὸ ναὸς τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. στὸ Ἱσραήλ.

‘Αβραάμ ποὺ μ’ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, ἔκεινησε μὲ τὴ φυλή του καὶ διασχίζοντας τὴ Μεσοποταμία, ἀκόλουθώντας τὴν ἀριστερὴν ὄχθη τοῦ Εὐφράτη, ἔμεινε γιὰ ἓνα διάστημα στὴ Χαρράν. Ἀπὸ κεῖ δδήγησε τὸ λαό του στὴ Χαναάν. Στὸ μέρος αὐτὸν ὁ λαός του πῆρε τὴν ὄνομασία ‘Εβραῖοι, ποὺ σημαίνει : «αὐτοὶ ποὺ ἥρθαν πέρ’ ἀπὸ τὸ ποτάμιο», δηλ. τὸν Εὐφράτη. “Οταν ἔπεσε πείνα στὴ γῆ αὐτή, πάλι μ’ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου φεύγει μὲ τὴ φυλή του στὴν Αἴγυπτο, γιὰ ἓνα διάστημα. Ἐπιστρέφοντας στὴ Χαναάν, κι ἀφοῦ ἔγινε ἀρχηγὸς δὲ γιὸς κι ἀργότερα δὲ ἐγγονὸς τοῦ ‘Αβραάμ, δὲ Ιακώβ, ἔξακολουθοῦν οἱ ‘Εβραῖοι νὰ ζοῦν νομαδικά. ‘Ἐνας ἀπὸ τοὺς γιοὺς τοῦ ‘Ιακώβ, δὲ Ιωσήφ, εἶχε παράξενη τύχη. ‘Ἐνῶ οἱ ἀδελφοὶ του τὸν πούλησαν σκλάβο στὴν Αἴγυπτο, ἔγινε ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ φαραὼ, διτεν ἔξηγήσε σωστὰ ἓνα ὄνειρο ποὺ οἱ μάγοι τῆς αὐλῆς δὲν μπόρεσαν νὰ ἔρμηνεσσουν. ”Εφερε, τότε, στὴν πλούσια αὐτὴ χώρα, τὴν οἰκογένειά του

μαζί κι ὅλη του τὴν φυλή, ποὺ ἀπόχτησε πιὰ στὴν Αἴγυπτο μόνιμη ἐγκατάσταση καὶ σταμάτησε τὴν νομαδικὴ ζωή.

Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ δύνεται τὴν ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦν στὴν Αἴγυπτο οἱ Ὑκσώς. "Οταν, ὅμως, ἔδιωξαν τοὺς Ὑκσώς οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ φαραὼ τοῦ Νέου Κράτους τῆς Θήβας μεταχειρίστηκαν ἀσκημα τοὺς Ἐβραίους, ποὺ ὑποχρεώθηκαν, γιὰ νὰ γλιτώσουν, νὰ γυρίσουν ἔναντι στὴν Παλαιστίνη.

Τὴ φυγὴ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Μωυσῆ, τὴν ἰστορεῖ τὸ βιβλίο τῆς Ἀγίας Γραφῆς ποὺ ὀνομάζεται Ἐξόδος. Οἱ περιπέτειες τῶν Ἐβραίων ἦταν πολλές, γιατὶ οἱ φαραὼ τοὺς καταδίωξαν. Σώθηκαν, ὅμως, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Στὸ διάστημα αὐτῆς τῆς πορείας ὁ Θεὸς ἀποκαλύφθηκε στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους Σινᾶ, στὸ Μωυσῆ καὶ τοῦ ὑπαγόρευσε τοὺς Νόμους του, τὶς Δέκα τοῦ Εντολές. Ἀπὸ τότε, τὶς χάραξαν σὲ πλάκες ποὺ τὶς μετέφεραν πάντα μαζί, σ' ἓνα κιβώτιο ἀπὸ κέδρο, τὴν «Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης».

Νέες περιπέτειες τοὺς περιμένουν στὴν ἔρημο. Τοὺς λείπει ἡ τροφή, κι ἡ δίψα τοὺς καίει τὰ σωθικά. Ὁ Μωυσῆς, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ποὺ τοὺς ἔριξε τὸ μάννα ἀπὸ τὸν οὐρανό, τοὺς σώζει καὶ πάλι. Πλησιάζουν πιὰ στὴ «Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας», τὴ Χαναάν.

Χρειάζεται, ὅμως, ν' ἀγωνιστοῦν, γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ χώματά της, ἐναντίον τῶν Φιλισταίων ποὺ κατέχουν τὴν παραλία, καὶ τῶν Χαναναίων ποὺ ζοῦν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας.

Δυὸ δόλοκληρούς αἰῶνες πολεμοῦν ἀδιάκοπα (1200 - 1000 π.Χ.), χωρισμένοι σὲ δώδεκα φυλὲς (ὅσοι ἦταν οἱ γιοὶ τοῦ Ἰακώβ). Μερικὲς φορὲς χρειάζεται ὅμως νὰ ἐνωθοῦν δύοι, ὅταν ἡ ἀπειλὴ τῶν ἐχθρῶν αὐξαίνῃ, μ' ἔναν ἀρχηγὸ : τὸν Κριτὴ (14 Κριτὲς ἀναφέρει ἡ Βίβλος. Περίφημοι ἀνάμεσά τους ἦταν ὁ Ἰεφθάς, ὁ Γεδεὼν κι ὁ Σαμψών). Οἱ φοβεροὶ ἀγῶνες μὲ τοὺς Φιλισταίους ἔξακολουθοῦν. Κουρασμένοι οἱ Ἐβραῖοι ἀπὸ τὶς ἀσταμάτητες ἐχθρικὲς ἀπειλές, ἀποζητοῦν τὴν ἐνωση μεταξύ τους καὶ ζητοῦν ἀπὸ τὸν Κριτὴ Σαμψών νὰ τοὺς δρίσῃ ἔνα βασιλιά.

"Ἐγινε, ἔτσι, πρῶτος τους βασιλιάς ὁ Σαούλ, ποὺ σκοτώθηκε σὲ μάχη ἐναντίον τῶν Φιλισταίων. Διάδοχός του ὁ Δαβίδ. Αὐτὸς ὀργάνωσε τοὺς Ἐβραίους σὲ κράτος γεωργικό, ποὺ κυριάρχησε σ' δόλοκληρη τὴ Χαναάν. Ὁρίζει τὰ Ἱεροσόλυμα γιὰ πρωτεύουσα. Ἐπιβάλλεται στοὺς ἐχθροὺς (Φιλισταίους καὶ νομαδικοὺς λαούς), ὀργανώνει αὐλὴ μὲ γραφεῖς κι ἀνώτερους ὑπαλλήλους, δρίζει τὸν ἀρχιερέα καὶ φτιάχνει στρατό.

'Ο Δαβίδ, ποιητὴς ὁ Ἰδιος, συνθέτει ἔξοχους ψαλμοὺς γιὰ νὰ ὑμνήσῃ

τὸ Θεό. Δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τοὺς βασιλιάδες τῶν ἀλλων λαῶν ποὺ γνωρίσαμε ὡς αὐτὴ τῇ στιγμῇ. Βασιλεύει στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, χωρὶς ὁ ἔδιος νὰ θεωρῆται Θεός.

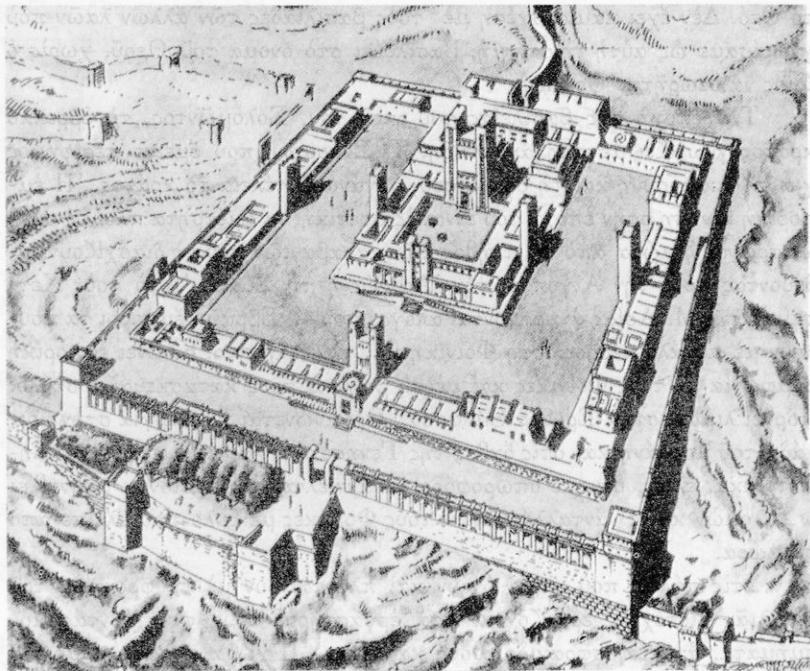
Τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ γιοῦ του, Σολομῶντος, τὸ ἑβραϊκὸ κράτος γνωρίζει μεγάλη ἀνάπτυξη. 'Ο Σολομών, ποὺ ἔμεινε περίφημος γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴ σοφία του, δργάνωσε τέλεια τὸ κράτος. 'Η ἐμπορικὴ κίνηση στὴν ἐποχή του εἶναι ἐξαιρετική, κι ἀμέτρητα πλούτη συγκεντρώνει ἡ χώρα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν καραβανιῶν ποὺ τὴ διασχίζουν, ὀδεύοντας πρὸς τὴν Αἴγυπτο, τὴν Ἀραβία ἢ τὴ Συρία. 'Απὸ τοὺς Χετταίους τῆς Μ.'Ασίας ἀγοράζονται ἀλογα, ποὺ οἱ Ἑβραῖοι ἔμποροι τὰ πουλοῦν μὲ μεγάλο κέρδος στὴ Φοίνικη καὶ τὴν Αἴγυπτο. Κλείνει ἔμπορικὴ συμφωνία μὲ τοὺς Φοίνικες καὶ μὲ τὴ βοήθειά τους κατασκευάζει στόλο. 'Ιδρύει λιμάνι στὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα. 'Οργανώνεται ἡ γεωργία στὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνη καὶ στὶς ὅχθες τῆς Γενησαρέτ, καὶ καλλιεργοῦνται δημητριακά, ἐλιές, δέντρα δύωροφόρα κι ἀμπέλια. Τὰ προϊόντα φροντίζει ὁ Σολομὼν καὶ τ' ἀνταλλάσσει μὲ τοὺς Φοίνικες μὲ ξύλο ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τὴ χώρα.

Στὶς πόλεις ποὺ μεγαλώνουν καὶ πλουταίνουν μὲ τὴ φροντίδα τοῦ βασιλιᾶ, βιοτέχνες ἐργάζονται στὰ ἐργαστήριά τους φτιάχνοντας κοσμήματα, ἀγγεῖα, σφραγιδολίθους καὶ ὅπλα. 'Η χώρα προοδεύει μὲ τὴ εἰρήνη ποὺ βασιλεύει. "Εχει τέλεια δργάνωση.

'Ο Σολομών, μὲ τὰ πλούτη ποὺ συγκέντρωσε ἀπὸ τὸ ἔμπόριο, χτίζει μεγάλο παλάτι καὶ τὸν περίφημο ναὸ στὰ Ἱεροσόλυμα (ἀπασχολήθηκαν 150.000 ἐργάτες γιὰ 7 χρόνια). ἀκόμη φτιάχνει στρατὸ γερό, μὲ πολεμικὰ ἄρματα καὶ ἵππικὸ (1.400 ἄρματα καὶ 12.000 ἀλογα). Κλείνει, τέλος, συνθήκες μὲ τὸν Χειράμ τῆς Τύρου, τὴ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ καὶ τὸ φαραὼ τῆς Αἴγυπτου.

"Γιτερὲ ἀπὸ τὸ θάνατό του (930 π.Χ.), ἀρχίζουν πάλι οἱ ἐσωτερικὲς διαμάχες, κι οἱ Ἑβραῖοι χωρίζονται σὲ δύο βασίλεια (τοῦ Ἰσραήλ, στὰ βόρεια, μὲ πρωτεύουσα τὴ Σαμάρεια —τοῦ Ἰούδα, στὰ νότια, μὲ πρωτεύουσα τὰ Ἱεροσόλυμα).

'Απὸ τὴ διαίρεση βγῆκαν ὡφελημένοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἔχθροι. Οἱ Ἀσύριοι κυριεύουν τὸ 722 τὸ βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ. Τὸ 587 ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ σέρνει τοὺς Ἑβραίους αἰχμάλωτους στὴ Βαβυλώνα. 'Ελευθερώνονται μόνο τὸ 538 π.Χ., ὅταν ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας, ὁ Κύρος, κυριεύῃ τὴ Βαβυλώνα. Δίνει τὴν ἀδεια σ' ὅσους

Αναπαράσταση τοῦ ναοῦ ποὺ ὁ βασιλικὸς Σολομῶν ἔδρυσε στὰ Ἱεροσόλυμα.
[τοῦ μεγαλύτεροῦ ὅτι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ θεοῦ μετανοεῖται τοῦ αὐτοῦ καὶ αναγέννεται]
[βλοχοντοῦ] καμπλόδοσεῖ' ἀπὸ δον ομηροῦδεπτονότιον οὐδέγειν τε
εἰς ἄφεν ὅτεστο μεντείτο φυγένει (κατόδη γάρ τιγαντεῖς 000.061 ναοῦ
ἥθελαν, νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους καὶ νὰ χτίσουν πάλι τὸ μεγάλο
ναό. "Ομως, ή Παλαιιστίνη δὲν εἶναι πιὰ ἐλεύθερη. "Εχει γίνει «ἐπαρχία
περσική».

Στὸ διάστημα τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. οἱ Προφῆτες (Ἡσαΐας, Ἱερεμίας,
Ἱεζεκιὴλ) τῶν Ἐβραίων προσπαθοῦν νὰ διαφυλάξουν τὰ ἥθη καὶ τὴν
σωστὴν πίστην. Προσκανγγέλλουν τὴν ἀφιξη τοῦ Μεσσία, ποὺ θὰ σώσῃ τὸν
κόσμο ἀπὸ τὶς ἀμαρτίες καὶ προσπαθοῦν νὰ δεῖξουν τὸ ἀληθινὸν νόημα
τῆς θρησκείας τους. Τὸ κήρυγμά τους, στὶς δύσκολες ὁρες, δυνάμωσε
τὴν ψυχὴ καὶ τὴν πίστη τῶν Ἐβραίων στὴ θρησκεία τοῦ Ἱεχωβᾶ (ὅπως
ἀποκαλοῦν τὸ Θεὸν οἱ Ἐβραῖοι) κι ἔτσι, μὲς στὶς δύρες τῆς σκλαβιᾶς τους,
μαζεύονται στὶς συναγωγές, κοντά στους ἱερεῖς, τοὺς Ραββίνους. 'Ο ναὸς

χτίζεται ξανά, για νὰ καταστραφῇ δριστικὰ ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Τίτο, τὸ 70 μ.Χ.

3. Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

‘Ο λαὸς αὐτὸς καὶ στὸ ἐμπόριο διακρίθηκε καὶ δημιούργησε νομοθεσία. Κατόρθωσε νὰ σχηματίσῃ κράτος, μόνο δταν τὰ τεράστια βασιλεια τῆς ἐποχῆς ἔχασαν τὴ σημασία τους ἢ ἔσβηναν. Τὸ μεγαλύτερο ἐπιτευγμά του στάθμηκε ἡ μονοθεϊστικὴ θρησκεία ποὺ ἔδρυσε. ‘Ο Θεὸς ἔγινε ἔννοια ὑψηλή, γεμάτη πνευματικὸ περιεχόμενο, ἡ δύναμη ποὺ δημιούργησε τὸν κόσμο καὶ διέπει τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Στὴν ἀρχὴ, εἶναι ἡ δύναμη ποὺ τοὺς σώζει, ὁ προστάτης ἀπὸ τοὺς ἔχθροὺς καὶ τοὺς θεοὺς τῶν ἔχθρῶν τους. Ἀργότερα, ἡ θρησκεία τους γίνεται καθαρὰ «ἐθνική». ‘Ο Κύριος τοὺς ξεχωρίζει, εἶναι ὁ «έκλεκτός του λαός», τὸν καὶ ρὸ ποὺ μάχονται γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Παλαιστίνης.

Τέλος, μετὰ τὴ Βαβυλώνια αἰγυμαλωσία, μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν Προφητῶν, δταν πιὰ ἔχουν χάσει γιὰ πάντα τὴν ἐθνική τους ἐλευθερία, ἡ ίουδαϊκὴ θρησκεία ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ἔβραϊκὰ δρια: ὁ Θεός τους γίνεται ὑπερεθνικός, ἀνήκει πιὰ σ' ὅλους τοὺς λαούς. Εἶχε προετοιμαστῆ ἡ ίδεα γιὰ τὴν «ἔλευση» τοῦ Μεσσία κι ὁ Χριστιανισμὸς θὰ ρίζωνε εὔκολα. ‘Η γλυκὰ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀναστάσεως θὰ ἔβρισκε ἔτοιμο τὸ ἔδαφος ν' ἀναπτυχθῇ.

‘Αργότερα, ὁ Ἰσλαμισμὸς θὰ πάρῃ ἀρχές κι ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμὸ καὶ ἀπὸ τὸ Χριστιανισμό.

Μὲς στὴ θρησκευτικὴ ἀσύναρτησία τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ὁ ἄνθρωπος ἥταν ἀνύπαρκτος σὰν ἄτομο, μὲ τὴ θρησκεία ὅμως τῶν Ἐβραίων γίνεται ξαφνικὰ ὑπεύθυνη προσωπικότητα, κι εἶναι στὰ χέρια του νὰ διαλέξῃ τὸ δρόμο ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ στὴ ζωὴ του. “Ἄν λογαριάσουμε, μάλιστα, πῶς ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας στηρίζεται θεμελιακὰ στὶς χριστιανικὲς ἀρχές, ξέροντας τὶ διφείλει ὁ Χριστιανισμὸς στὴν ίουδαϊκὴ θρησκεία, καταλαβαίνοντας ἀπόλυτα τὴν τεράστια σημασία τοῦ ἔβραϊκοῦ πολιτισμοῦ.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ :**
1. Νομαδικός λαός, δργανωμένος σε φυλές, μὲ ἀρχηγούς τοὺς Πατριάρχες.
 2. "Υστερα ἀπὸ πολλές περιπέτειες, κι ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν γιὰ 200 χρόνια στὴν Αἴγυπτο, κατακτοῦν, μὲ πολλοὺς κόπους, τὴν Παλαιστίνη κι ὁργανώνονται στὸ τέλος τοῦ 11ου αἰ. π.Χ. σὲ κράτος γεωργικὸ καὶ ἐμπορικό.
 3. 'Η μεγαλύτερη ἐποχὴ τοῦ Ἐβραϊκοῦ κράτους εἶναι ἡ περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος.
 4. Τὸ 587 οἱ Ἀσσύριοι κυριεύουν τὰ 'Ιεροσόλυμα. Οἱ Ἐβραῖοι δὲν ἀπόχτησαν ποτὲ πιὰ τὴν πολιτικὴ τους ἐλευθερία. Μόνο στὴν ἐποχὴ μας ὁργανώθηκαν καὶ πάλι σὲ κράτος.
 5. Σημείωσαν ἐπίδοση στὸ ἐμπόριο. 'Η Νομοθεσία τους εἶναι θεοπνευστὴ καὶ ἔχειρίζει, γιατὶ δρίζει τοὺς βασικοὺς ἡθικοὺς κανόνες ποὺ δὲνθρωπος πρέπει νὰ ἀκολουθῇ στὴ ζωὴ του.
 6. Θρησκεία: Μονοθεϊστική. Λατρεύουν τὸ θεὸ μὲ προσευχὲς καὶ θυσίες (ἀρχικά, στὴν Κιβωτὸ τῆς Διαθήκης καὶ ὑστερα στὸ Ναὸ τοῦ Σολομῶντος). 'Η 'Ιουδαϊκὴ θρησκεία στάθηκε σημαντικὴ σὰν ἀνθρώπινη σύλληψη καὶ πολύτιμη ὡς προετοιμασία τοῦ Χριστιανισμοῦ. "Ἐδωσε πολλὰ στοιχεῖα καὶ στὴ Μωαμεθανικὴ θρησκεία.

B'. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

1. Η ΧΩΡΑ

Καμιᾶς ἄλλης χώρας, ἵσως, τὴν ἴστορικὴ πορείᾳ δὲν τὴν προσδιόρισε τόσο ποιὺν ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέση, ὅπως τῆς Συρίας στὴν ἀρχαιότητα.

Στενὴ λουρίδα στεριᾶς, ἀπλώνεται σὲ μῆκος 300 χιλιομέτρων, στοὺς πρόποδες τοῦ τεράστιου ὁρεινοῦ ὄγκου τοῦ Λιβάνου, διαμελισμένη σὲ μικρὲς εὔφορες πεδιάδες ποὺ βλέπουν πρὸς τὴ θάλασσα. Ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς περνοῦσαν οἱ ἐμπορικοὶ δρόμοι, ποὺ ἀπὸ τὴν Ἀσία ὁδηγοῦσαν στὴν Αἴγυπτο. Μιὰ σειρὰ ἀσφαλισμένα λιμάνια ὑπῆρχαν στὶς ἀκτές της: ἡ Οὐγκαρίτ, ἡ Ἀραδος, ἡ Βύβλος, ἡ Σιδών, ἡ Τύρος.

Σ' αὐτὸ τὸν τόπο, τὸ καθετὶ ἀκατανίκητα ἐσπρωχε τὸν ἀνθρωπον νὰ ταξιδέψῃ, γι' αὐτὸ κι οἱ Φοίνικες, ἔχοντας στὴ διάθεσή τους ἀφθονη τὴν ξυλεία ἀπὸ τοὺς κέδρους τοῦ Λιβάνου γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν,

δοκίμασαν τὴν τέχνη τους στὴ θάλασσα κι ἔγιναν οἱ μεγαλύτεροι θαλασσοπόροι τῆς ἀρχαιότητας.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Οἱ ἀρχαῖοι Φοίνικες ἦταν λαὸς σημιτικός. Ὡς φύση τῆς χώρας δὲν εὐκόλυνε στὴ δημιουργία ἑνίαίου κράτους. Κάθε πεδιάδα ἦταν ἐνα μικρὸ βασίλειο. Ὡς ζωὴ συγκεντρωνόταν ἔντονη στὴν παραλιακή του πόλη. Ὁ βασιλικὸς εἶχε στὰ χέρια του τὴν ἀπόλυτη ἔξουσία ἢ κυβερνοῦσε μαζὶ μὲ τοὺς πλούσιους ἐμπόρους. Οἱ ιερεῖς εἶχαν μεγάλη δύναμη.

Οἱ κάτοικοι ἦταν φιλόπονοι καὶ δραστήριοι. Καταγίνονταν στὶς γεωργικές δουλειές, ψάρευαν, ἦταν ναυτικοὶ ἢ εἶχαν μικρὰ ἐργαστήρια, ὅπου κατασκεύαζαν ὠραῖα χάλκινα ὄπλα, κοσμήματα, ἔπιπλα, γυάλινα καὶ πήλινα ἀγγεῖα, ἢ ὑφαίναν ὑφάσματα καὶ τὰ ἔβαφαν ἐνα βαθὺ κόκκινο χρῶμα («φοίνικον»), γι' αὐτὸ κι οἱ ἀρχαῖοι «Ἐλλῆνες ὀνόμασαν ὁλόκληρη τὴ χώρα τους Φοίνικη. Τὸ ὑλικὸ γιὰ τὴ βαφὴ τὸ ἔβαφαν ἀπὸ ἐνα κοχύλι ποὺ ψάρευαν στὶς ἀκτές, τὴν πορφύρα, κι εἶχαν τὸ μονοπώλιο της σ' ὅλῳ τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Οἱ Φοίνικες στάθηκαν ὑποδειγματικοὶ ἐμποροὶ («ταξιδεύοντες κατ' ἐμπορίαν» γράφει ὁ «Ἡρόδοτος») κι ἔχοντας νιώσει καλὰ τὶς ἴδιαιτερες προτιμήσεις τῶν πελατῶν τους φρόντιζαν νὰ κατασκευάζωνται στὴ χώρα τους προϊόντα ποὺ θὰ ἀρεσαν στὸν καθένα, γι' αὐτὸ κι ἡ τέχνη τους δὲν ἔχει δικό της ξεχωριστὸ χαρακτήρα. Δινείστηκε πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ διάφορους ἄλλους λαούς, ποὺ οἱ ἐπιδέξιοι Φοίνικες τεχνίτες τὰ ἐκμεταλλεύονταν μὲ πολλὴ ἔξυπναδά.

Μὲς στὴν τρίτη χιλιετήριδα π.Χ. σπουδαίᾳ πόλη τῆς Φοινίκης στάθηκε ἡ Γκεμπάλ, ποὺ ἐμπορεύοταν πολὺ μὲ τὴν Αἴγυπτο, ἀνταλλάσσοντας τὴν ἔνδεια τοῦ Λιβάνου μὲ τὸν πάπυρο, γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάστηκε, ἀπὸ τὴν πρώτη ὥλη ποὺ συγκέντρωνε στὸ χῶρο της, Βύβλος. Ἡταν ἡ κύρια ἀγορὰ τοῦ παπύρου καὶ τῶν βιβλίων. Ὡς Οὐγκαρὸν ἔχει τεράστια σημασία μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία π.Χ. Μ' αὐτὴν ἔρχονται σ' ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία οἱ Μυκηναῖοι, ποὺ εἶχαν στὴν περιοχὴ της ἴδιαιτερη ἐμπορικὴ συνοικία.

«Ἡ ἀνθηση τῶν Χετταίων ἔξασθένησε τὶς βόρειες πόλεις τῆς Φοινίκης καὶ μεταξὺ τοῦ 16 - 13ου αἰ. π.Χ. τὴν πρώτη θέση παίρνει ἡ Σιδών, ποὺ ἰδρύει ἀποικίες σ' ὁλόκληρη τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ στὸ Αἴγαιο. Οἱ Φιλισταῖοι καταστρέφουν τὴν πόλη γύρω στὰ 1100 π.Χ. Εἶχε φτάσει ἡ σειρὰ ν' ἀνθίση ἡ Τύρος, ποὺ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Σολο-

μῶντος γίνεται, γιὰ τρεῖς αἰώνες, τὸ μεγαλύτερο ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Συρίας κι ἀπλώνει τὶς ἐπιχειρήσεις τῆς στὸ Αἴγαυο καὶ τὴ Δυτικὴ Μεσόγειο. Οἱ τολμηροὶ ναυτικοὶ τῆς ἰδρύουν ἀποικίες στὴν Κύπρο, στὴ Δυτικὴ Σικελία καὶ στὴ Β. Ἀφρική (Καρχηδὼν τὸ 814 π.Χ.). Φτάνουν ὡς τὴν Ἰσπανία καὶ τὶς Βαλεαρίδες Νήσους καὶ ἔχουν στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τῶν μετάλλων.

Ἡ μεγάλη τῆς ὄνθηση μετριάζεται ἀπὸ τὸν ὅγδοο π.Χ. αἰ., ὅταν ἀρχίζῃ ἡ μεγάλη ἔξόρμηση τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴ Μεσόγειο κι ἡ ἔδρυση δικῶν τους ἀποικιῶν. Σιγὰ - σιγὰ ἡ Τύρος, χτισμένη σὲ δυὸ ὄχυρά νησιά, χάνει τὴ σημασία τῆς, καὶ τὴ θέση τῆς τὴν παίρνει ἡ μεγάλη τῆς ἀποικία, στὴ Β. Ἀφρική, ἡ Καρχηδὼν. Αὐτὴ ἔξουσιάζει πιὸ τὶς παλιές φοινικικὲς ἀποικίες στὴ Σικελία, στὴν Ἰσπανία καὶ στὴν Ἀφρική. Ἀφοῦ πάλεψε μὲ τοὺς Ρωμαίους πάνω ἀπὸ 100 χρόνια, ἔπεισε στὰ χέρια τους τὸ 146 π.Χ.

Οἱ πόλεις τῶν Φοινίκων, ὅπως προβάλλει σήμερα ἡ εἰκόνα τους στὶς ἀνασκαφές, ἥταν ἀρκετὰ μεγάλες μὲ σπίτια πολυώροφα. Οἱ κάτοικοι ἥταν ναυτικοί, γεωργοὶ καὶ ψαράδες. Τῆρηραν πολλοὶ τεχνίτες κι εἶχαν ἐργαστήρια στὶς πόλεις, ὅπου κατασκεύαζαν ὠραῖα χάλκινα ὅπλα, πολύτιμα κοσμήματα, ὑφάσματα ποὺ τὰ ἔβαφαν μὲ τὴν πορφύρα (εἶχαν τὸ μονοπώλιό της). Αὐτοὶ (χρησιμοποιώντας τὴν ἄμμο τῆς παραλίας τους) κατασκεύασαν πρῶτοι διάφανα γυάλινα ἀντικείμενα : κύπελλα καὶ διάφορα ἄλλα ἀγγεῖα.

Χάλκινο ἀγαλμάτιο φοινικικοῦ θεοῦ (ἀριστερά). Γυναικεία προτομὴ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἔργο μὲ φοινικὴ κι ἐλληνικὴ ἐπίδραση (κέντρο). Ἐμπορικὸ καράβι τῶν Φοινίκων. Ἀπὸ ἀνάγλυφη διακόσμηση σαρκοφάγου.

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Πίστευαν σὲ πολλούς θεούς. Κάθε πόλη εἶχε τὸ δικό της προστάτη, δῆπος καὶ στὴ Μεσοποταμίᾳ. Οἱ πιὸ χαρακτηριστικοὶ ἦταν ὁ Μελκάρτ, ναυτικὸς θεός, στὴν Τύρο, ἡ Ἀστάρτη — θεὰ τῆς ὀμορφιᾶς καὶ τῆς ἀγάπης— καὶ ὁ "Ἀδωνις στὴ Βύβλο. Στὴ Φοινίκη γίνονταν ἀνθρωποθυσίες πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν.

4. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΝΙΚΩΝ

"Ο λαὸς αὐτὸς δὲν πρωτούπησε στὸν πολιτισμό. "Οπως ὅλοι οἱ καθαρὰ ἐμπορικοὶ λαοὶ στὴν ἴστορία, δανείστηκε πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς μεγάλους πολιτισμούς, ποὺ ἥρθε σ' ἐπικοινωνία μαζὶ τους.

'Η ἐκπληκτικὴ προσφορὰ τῶν Φοινίκων —καὶ αὐτὴ ἔκεινησε ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ διευκολύνουν τὶς ἐμπορικές τους συναλλαγὲς καὶ τὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία — εἶναι ἡ ἐφεύρεση τοῦ ἀλφαριθμοῦ. Ἀγωνίστηκαν γι' αὐτό, τρεῖς αἰώνες σχεδόν, ὡσπου τὸ 130 αἰ. π.Χ. σχημάτισαν ἀλφάριθμο μὲ 22 σύμβολα, ποὺ τὸ καθένα τους ἐκφράζει ἔναν ἥχο κι ὅχι πιὰ μιὰ λέξη.

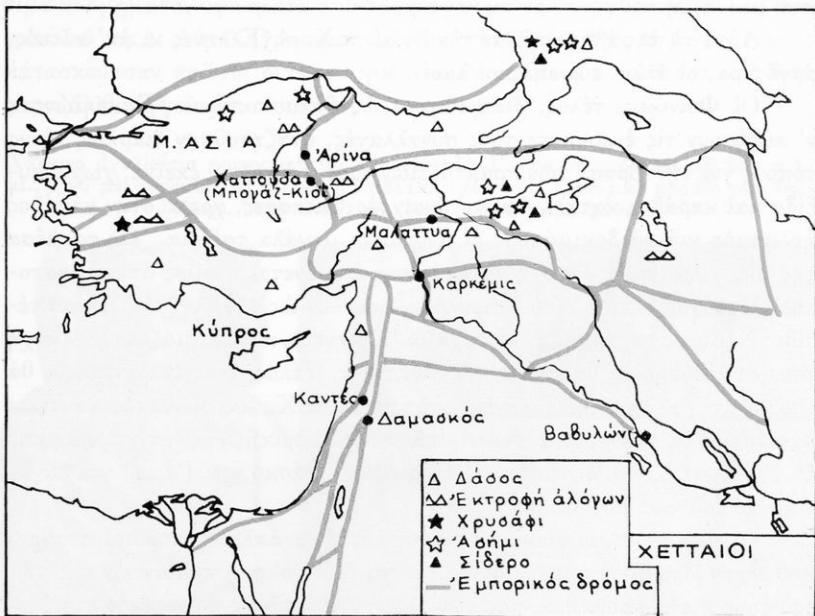
Αὐτὸ τὸ ἀλφάριθμο πῆραν τὸν 80 αἰ. π.Χ. οἱ "Ἐλληνες κι ἀπ' αὐτούς, ἀργότερα, οἱ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοί.

Οἱ Φοίνικες, τέλος, διακρίθηκαν ὡς θαλασσοπόροι. Ἐπιθυμώντας ν' αὖξήσουν τὶς ἐμπορικές τους συναλλαγές, ἀναζητοῦσαν διαρκῶς νέους τόπους γιὰ τὴν ἰδρυση τῶν πρακτορείων τους. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα, χωρὶς πυξίδα καὶ καράβια κατάλληλα γι' ἀνοιχτὲς θάλασσες, χρειαζόταν μεγάλος ἡρωισμὸς· γιὰ νὰ δοκιμάσουν οἱ ἀνθρωποι μεγάλα ταξίδια. Ὡς τὰ μέσα τῆς 2ης χιλιετίας ἡ δραστηριότητά τους ἀπλώνεται κυρίως στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο· περνοῦν τὸ Γιβραλτάρ, φτάνοντας τὰς τὴν Ἀγγλία, (Κασσιτέριδες Νήσους τὴν δύναμαζαν οἱ ἀρχαῖοι "Ἐλληνες"), καὶ δοκιμάζουν τὴν τύχη τους στὶς δύσκολες θάλασσες τῆς Βαλτικῆς. Τέλος, ἔνας Καρχηδόνιος θάκις φτάση στὸν κόλπο τῆς Γουΐνέας, τὸν 60 αἰ. π.Χ. καὶ Φοίνικες ναυτικοὶ θάκιμοιν, σὲ τρία χρόνια, τὸν περίπλου τῆς Ἀφρικῆς (τὴν ἐπιχείρηση ποὺ τὸ 150 αἰ. μ.Χ. θὰ δοκιμάσῃ μ' ἐπιτυχία ὁ Βάσκο ντὰ Γάμα) γιὰ λογαριασμὸ τοῦ φαραὼ. Νεκᾶ.

Οἱ περισσότερες φοινικικὲς ἀποικίες εἶναι ἀπλοὶ ἐμπορικοὶ σταθμοὶ ποὺ εἶχαν ἰδρυθῆ μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὴν πώληση προϊόντων τῆς χώρας τους ἢ τὴν προμήθεια πρώτων ὑλῶν. Δὲν ὑπῆρχε ἐνδιαφέρον γιὰ ἔξε-

ρεύνηση ή κατάκτηση τής ἐνδοχώρας. Φρόντιζαν, τέλος, νὰ κρατοῦν μυστικοὺς τοὺς θαλάσσιους δρόμους ποὺ τραβοῦσαν, φοβίζοντας ὅσους δὲν εἶχαν σχετικὴ πείρα μὲ τρομερὲς διηγήσεις.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ:**
1. Σημιτικὸς λαὸς ποὺ ἡ φύση τῆς χώρας τὸν ἔσπρωξε πρὸς τὴν θάλασσα.
 2. Ὁ πολιτισμός τους δὲ στάθηκε πρωτότυπος. Διακρίθηκαν, ὅμως, ὡς τολμηρότατοι θαλασσοπόροι.
 3. Ἡ σπουδαία τους προσφορά, μὲ τεράστια σημασία γιὰ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητας, εἶναι ἡ ἐφεύρεση τοῦ ἀλφαριθμοῦ.

ΟΙ ΧΕΤΤΑΙΟΙ

Χαρακτηριστικά δείγματα τῆς μεταλλουργίας τῶν Χετταίων.

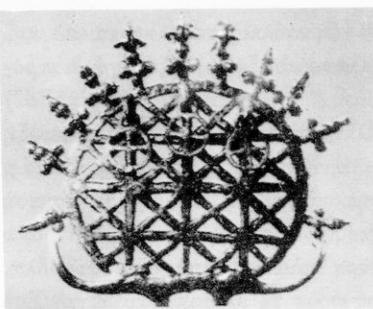
1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Λαός ἵνδοι ευρωπαϊκῆς καταγωγῆς, οἱ Χετταῖοι, στὶς ἀρχές τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ., πλημμυρίζουν τὶς πεδιάδες τῆς Μ. Ἀσίας. Συνθήσμενοι ἄλλοτε στὴ νομαδικὴ ζωή, μὲ πολλὴ δυσκολία κατόρθωσαν νὰ προσαρμόστοῦν στὴ γεωργικὴ ζωή. Ή νομοθεσία τους, ἐπηρεασμένη πολὺ ἀπὸ τὸν Κάδικα τοῦ Χαμμουραμπί, χρειάστηκε νὰ προβλέψῃ εἰδικὰ γι' αὐτό.

'Ανήσυχος καὶ δυναμικὸς λαός οἱ Χετταῖοι στάθηκαν σπουδαῖοι μεταλλουργοὶ καὶ ἀφοσιώθηκαν στὴν ἐκτροφὴ τοῦ ἀλόγου. Αὐτό, μὲς στοὺς λίγους αἰώνες ποὺ ἔζησε τὸ κράτος τους, στάθηκε ἀπὸ τὰ κύρια εἰδὴ ποὺ ἔκαναν ἔξαγωγή του στὸ ἔξωτερικό. Μὲ ἀξιοθάμαστη διορατικότητα, ὕδρυσαν πόλεις στὰ πιὸ νευραλγικὰ σημεῖα τῆς χώρας τους, στὰ περάσματα τῶν μεγάλων δρόμων τῶν καραβανῶν. Τὶς δχύρωναν μὲ σειρὲς ἀπὸ τείχη.

Πρωτεύουσά τους ἦταν ἡ Χαττούσα (τὸ σημερινὸ Μπογάζ - κιοϊ) στὸν ποταμὸ "Αλυ, ὃπου στὶς ἀνασκαφὲς ἀποκαλύφθηκε θησαυρὸς ἀπὸ ἐπιγραφὲς ποὺ ἔριξαν φῶς σὲ πολλὲς πλευρὲς τῆς ταραγμένης τους ἴστορίας.

"Αλλο μεγάλο κέντρο ἦταν τὸ σημερινὸ Καρκέμις (στὴ δεξιὰ ὁχθη τοῦ Εύφρατη), χτισμένο σὲ ἔξαιρετικὰ σημαντικὴ θέση. Μποροῦσε νὰ ἐλέγχῃ ὅλους τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ποὺ ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία ὁδηγοῦσαν στὴ Μ. Ἀσία καὶ στὴ Συρία. Τρεῖς σειρὲς τείχη, μὲ δχυροὺς πύργους, περίζωναν τὴν πόλη, ἀσφαλίζοντας τὸν πλοῦτο ποὺ συγκεντιωνόταν ἀπὸ τὴν εἰσπραξὴ φόρων ἀπὸ τὰ καραβάνια.

Οι Χετταῖοι φρόντιζαν νὰ χτίζουν τὶς πόλεις τους κοντὰ σὲ ποτάμια, σὲ χώρους μὲ κάμπους δόληγυρα, ὥστε νὰ ἔξασφαλίζεται ἡ διατροφὴ τῶν κατοίκων.

Οἱ πόλεις, μακριὰ ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲ βοήθησαν στὴν ἀνάπτυξη ἀπόλυτης μοναρχίας. Στὴν πρωτεύουσα, τὴν Χαττούσα, ἔμενε ὁ βασιλιάς. Τὰ ἄλλα ἀστικὰ κέντρα τὰ κυβερνοῦσαν ἔρχοντες, ποὺ εἶχαν ἀρκετὴ ἀνεξαρτησία. Μόνο σὲ περίπτωση πολέμου ἐνώνονταν ὅλοι μαζί.

Συγκεντρώνοντας ὁλοένα μεγαλύτερα πλούτη, ἀπληστοὶ γιὰ ὅλα, θέλησαν ν' ἀπλώσουν τὴν κυριαρχία τους πρὸς τὴν Μεσοποταμία, τὴν Συρία καὶ τὴν Παλαιστίνη. Ἡρθαν γι' αὐτὸ σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ἀκολούθησαν σκληροὶ καὶ πολύχρονοι πόλεμοι πού, τελικά, ὁδήγησαν στὴν ἔξασθένηση τοῦ κράτους καὶ στὴν ἔξαφάνισή του.

Τὸ 130 αἰ. π.Χ., τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Ἐλληνες προσπαθοῦν ν' ἀπλώσουν τὸ ἐμπόριο τους στὴ Μ. Ἀσία, ἔρχονται σὲ στενὴ σχέση μαζί τους, κι οἱ χεττιτικὲς πηγὲς δίνουν διάφορες πληροφορίες γι' αὐτοὺς (σελ. 114).

Μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μάχες ποὺ ἔγινε τὴ δεύτερη χιλιετία ἦταν μεταξὺ Χετταίων καὶ Αἰγυπτίων (τὴν ἐποχὴ τοῦ Ραμσῆ Β') στὸ Καντὲς τῆς Συρίας. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς δύο ἀντιπάλους δὲ βγῆκε νικητής. Κλείνουν, τότε, εἰρήνη, ὑπογράφοντας «συνθήκη φιλίας» ποὺ ἐπισφράγιστηκε, μάλιστα, μὲ τὸ γάμο τῆς κόρης τοῦ Ραμσῆ Β' μὲ τὸ Χεττίτη βασιλιὰ Χαττούσιλ Γ'. Τὸ κείμενο τῆς συνθήκης βρέθηκε χαραγμένο σὲ στήλη σὲ ναὸ τοῦ Καρνάκ τῆς Αἴγυπτου.

Εἶναι ἀγνωστη ἡ αἰτία τῆς τελικῆς κατάρρευσης τῶν Χετταίων (γύρω στὰ 1200 π.Χ.).

2. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλογα, τρέφουν στὶς μεγάλες πεδιάδες τῆς χώρας τους κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, βόδια, κατσίκες καὶ χοίρους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀρχίζουν νὰ καταγίνωνται μὲ τὴ γεωργία, ἡ πλούσια γῆ τους δίνει ἄφθονα δημητριακά, κρασὶ καὶ μῆλα.

Οἱ Χετταῖοι ἦταν περίφημοι μελισσοκόμοι.

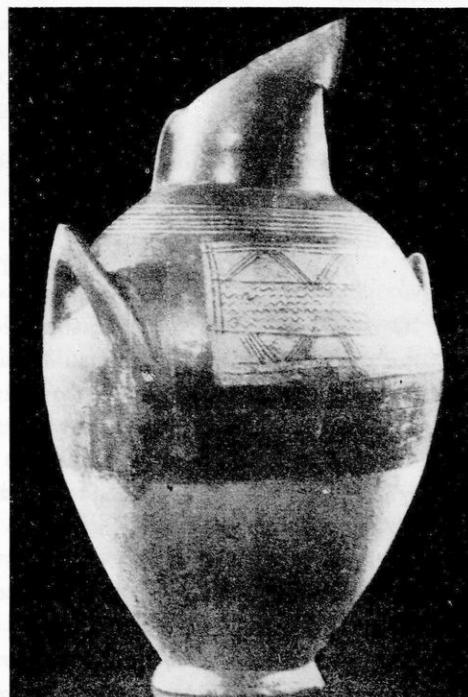
Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, τὰ ἄλογα καὶ τὰ γεωργικὰ προϊόντα τῆς γῆς τους, ἄλλη πηγὴ πλούτου στάθηκε γι' αὐτοὺς ἡ μεταλλουργία. Ἀπὸ τὶς γειτονικὲς κῶρες προμηθεύονταν εὔκολα πρῶτες ὕλες καὶ κατασκεύα-

ζαν περίφημα ὅπλα χάλκινα καὶ σιδερένια, χαλινάρια κι ἄλλα εἰδή σκευῆς γιὰ τ' ἀλογα (σελ. 71) κάνοντας μεγάλη ἐξαγωγὴ τους στὶς ἄλλες χῶρες ('Εβραίους, Αἴγυπτους). Αὐτοὶ χρησιμοποιοῦν πρῶτοι τὸ σίδερο καὶ μαθαίνουν τὴν ἐπεξεργασία του.

'Η τέχνη τῶν Χετταίων ἔδωσε πολλὰ ἀνάγλυφα πάνω στοὺς βράχους τῆς χώρας μὲ πλῆθος πολεμικὲς σκηνές, λιοντάρια, ἄρματα, εἰκόνες ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ τους ζωὴ καὶ παραστάσεις τῶν ζωόμορφων τρομαχτικῶν θεῶν τους. Θυμίζουν ἀσσυριακὰ ἔργα, χωρὶς νὰ ἔχουν τὴ λεπτὴ ἐπεξεργασία ἐκείνων. 'Η χεττιτικὴ τέχνη ἐπιδιώκει νὰ δημιουργήσῃ ἔντονες ἐντυπώσεις, δὲ γνοιάζεται γιὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν ὁμορφιά.

3. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ Η ΓΡΑΦΗ

'Επειδὴ οἱ Χετταῖοι ἀναμίχθηκαν μὲ τοὺς παλιοὺς κατοίκους τῆς Μ. Ασίας, στὴ θρησκεία τους πέρασαν πολλὲς τοπικὲς θρησκευτικὲς ἀντιλή-

Πήλινο ἀγγεῖο μὲ γεωμετρικὴ διακόσμηση. Χαρακτηριστικὸ ἔργο τῆς κεραμεικῆς τῶν Χετταίων, ποὺ στὴ χώρα τους διασταυρώθηκαν πλῆθος ἐπιδράσεις ἀπὸ τοὺς παλιοὺς ἀνατολικοὺς πολιτισμούς ἀπὸ τὴ Μ.

'Ασία κι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

ψεις. Λάτρευαν τὸ θεὸν Τεσούμπ καὶ τὴ γυναικά του Ἀρίννα. Γιός τους ἦταν δὲ Τελεπινοῦ. Ὁ βασιλιὰς ἦταν δὲ πρῶτος ἵερεὺς τῆς θεᾶς, γι' αὐτὸν ἡ θρησκεία τους εἶχε ἐθνικὸν χαρακτήρα.

Οἱ Χετταῖοι χρησιμοποίησαν τὴ σφηνοειδῆ γραφή. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ πήλινες πινακίδες, σὲ ἱερογλυφικὴ γραφή, ποὺ βρέθηκε στὶς πόλεις τους, δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποκρυπτογραφηθῆ.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Οἱ Χετταῖοι εἶναι ἴνδοευρωπαϊκὸς λαὸς ποὺ ἐγκαταστάθηκε γύρω στὰ 2.000 π.Χ. στὴ Μ. Ἀσίᾳ κι ἀναμίχθηκε μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου.

2. "Ιδρυσαν μεγάλες ὁχυρὲς πόλεις στὰ περάσματα τῶν καραβανιῶν, πλάι στὰ ποτάμια. Ἐτρεφαν ἀλογα ποὺ τὰ πουλοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα τους. Στάθηκαν σπουδαῖοι μεταλλουργοὶ κι αὐτοὶ ἔφεραν τὸ σίδερο καὶ ἔμαθαν τὴν κατεργασία του. Σπουδαῖοι μελισσοκόμοι.

3. Ἡ θρησκεία τους εἶχε ἐθνικὸν χαρακτήρα.

4. Ἡ καλλιτεχνικὴ τους διάθεση ἐκφράστηκε μὲ μεγάλα ἀνάγλυφα, ποὺ παριστάνουν σκηνὲς κυνηγιοῦ, πολεμικές, λιοντάρια κτλ.

5. Χρησιμοποιοῦσαν δύο εἰδῆ γραφῆς: ἱερογλυφικὴ καὶ σφηνοειδῆ. Μόνο ἡ δεύτερη ἔχει διαβαστῆ.

6. Οἱ ἀδιάκοποι πόλεμοι στάθηκαν ἡ καταστροφή τους.

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

‘Ο ἄνθρωπος εἶναι τὸ πιὸ ἀξιοθαύμαστο ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ παράξενο πλάσμα στὸν κόσμο. Ἡ ἱστορία του δείχνει πῶς ἔχει ἀπέραντες δυνατότητες κι εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματώσῃ ἐκπληκτικὰ ἔργα. Μπορεῖ, ὅμως, νὰ προκαλέσῃ καὶ ἀπίθμενες καταστροφές.

Οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ ποὺ ἀναπτύχθηκαν, ὅπως εἴδαμε, στὴ γῆ, πρόσφεραν σταθερὲς βάσεις γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Είχαν τὶς πολὺ σημαντικές τους πλευρές, ἀλλὰ καὶ τ' ἀδύνατά τους σημεῖα.

Καὶ τὰ δύο μεγάλα γεωργικὰ καὶ θεοκρατικὰ κράτη στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου —ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος — σημείωσαν σταθερὰ βήματα στὴν πρόοδο. Ἔδωσαν σπουδαῖα ἔργα, χάρισαν στὸ ἀνθρώπινο γένος μεγάλα, κυριολεκτικά, δῶρα. Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ τὰ κυβέρ-

νησαν, γνοιάστηκαν νὰ ἐπιβάλουν μὲ κάθε τρόπο τὴν πρόσκαιρη παρουσία τους, καὶ χιλιάδες ἀτέλειωτες ἀνθρώπων δούλευαν σκληρά, καθημερινά, γιὰ τὴν ἴκανοποιήση τῶν ἐπιθυμιῶν τους, χωρὶς ποτὲ νὰ ἐνδιαφερθῆ καπόιος ἄλλος γιὰ τὴ δική τους χαρά. Πλάι σ' αὐτοὺς ζοῦσαν, ἀκόμη σκληρότερη ζωή, ἀμέτρητοι δοῦλοι. Ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἀνθρωπό, μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, στάθηκε ἔνα ἀπὸ τὰ λυπηρὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν.

Οἱ ἀδιάκοποι πόλεμοι, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ δργανώθηκαν καὶ πλούτισαν τὰ πρῶτα κράτη στὴ γῆ, ὑπῆρξαν ἡ δεύτερη μεγάλη πληγὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Δὲν ἦταν μόνο οἱ νομαδικοὶ λαοὶ ποὺ ἡ πείνα καὶ ἡ δυστυχία τοὺς ἐσπρωχγε ὥνται ἐπιζητήσουν τ' ἀγαθὰ τῶν γειτόνων τους. Ἡταν κι οἱ ἀτέλειωτες φιλοδοξίες ἡ ἡ μανία γιὰ κυριαρχία στὸν κόσμο τῶν ἴσχυρῶν τῆς κάθε ἐποχῆς, ποὺ προκαλοῦσαν ἐσωτερικές ἀναστατώσεις ἢ φοβεροὺς πολέμους.

Ἄπὸ τὰ ἑνατομύρια τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν στοὺς αἰῶνες ποὺ γνωρίσαμε ώς τώρα, τί ἀπόμεινε; Μονάχα ὅ,τι μεγάλο σκέφτηκε γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ δ νοῦς τους κι ὅ,τι τὰ ἐφευρετικά τους χέρια κατασκεύασαν.

Τὰ λαμπρὰ παλάτια τῶν πανίσχυρων βασιλέων σωριάστηκαν σὲ ἔρείπια, οἱ πανύψηλες πυραμίδες δὲν μπόρεσαν νὰ σώσουν ἀπὸ τὴ διαρπαγὴ τὰ νεκρὰ σώματα τῶν φρασῶν οἱ πόθοι τῶν φιλοπόλεμων Ἀσσυρίων ἀρχόντων ἔσβησαν μαζὶ μὲ τὴ φθαρτὴ τους ὑπαρξὴ. Αἰῶνες δλόκληρους, ὁσπου νὰ ξεθαφτοῦν τὰ ἔρείπια ὅλων αὐτῶν τῶν παλιῶν πολιτισμῶν, καὶ τῶν σπουδαίων ἀκόμη βασιλέων τὰ δνόματα εἶχαν ξεχαστῆ.

Ἡ ἀνθρωπότητα, ὅμως, κέρδισε ἀφάνταστα ἀπὸ τὸ μόχθο τὸν καθημερινὸ καὶ τὴν προσπάθεια ὅλων αὐτῶν τῶν λαῶν. Ὁ ἀνθρωπὸς ποὺ πρῶτος συλλογίστηκε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν τροχό, ἔμεινε ἀνώνυμος. Ἡ προσφορά του ὅμως στάθηκε ἀνυποψίαστα μεγάλη. Τὸ ἕδιο ἔγινε καὶ μ' ὅλες τὶς ἀνακαλύψεις καὶ τὶς ἀμέτρητες ἐφευρέσεις.

Ἡ ἴστορία ἀκριβοδίκαια καταγράφει τὴ συμβολὴ τῶν λαῶν στὸν πολιτισμό, χωρὶς προκαταλήψεις ἢ συμπάθειες.

‘Ο τρόπος ποὺ διοικήθηκαν οἱ μεγάλες αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς κι οἱ θρησκευτικὲς ἰδέες ποὺ ἐπικράτησαν, στάθηκαν δυὸ παράγοντες ποὺ ἐμπόδισαν, βασικά, τὸ ἄπομο νὰ ἀγαπητυχθῇ. Μάζες ἀτέλειωτες κι ἀνώνυμοι ἀνθρώποι μοχθοῦν γιὰ νὰ ὑψώσουν πανύψηλους τάφους καὶ τεράστιους ναοὺς στὴν Αἴγυπτο, κυριαρχημένοι, βασιλιάς καὶ λαός, ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θανάτου.

Χιλιάδες άλλοι άνθρωποι μοχθοῦν, στή Μεσοποταμία, νὰ στήσουν πελώρια ἀνάκτορα, ίκανον ποιώντας τῶν ἀρχόντων τους τὴ διάθεση γιὰ μεγαλοπρέπεια.

Γιὰ τὸν ὕδιο λόγο ἀμέτρητα πλήθη ἀνθρώπων σπρώχνονται στὸν πόλεμο, τὸ φοβερὸ κυνήγι τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἀνθρωπὸ.

Οἱ Φοίνικες κυριεύονται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κέρδους καὶ σ' αὐτὴν ξιδεύονται ὅλη τους τὴν ἐνεργητικότητα.

Οἱ Χετταῖοι ἔμπορεύονται καὶ πολεμοῦν.

Μόνον οἱ Ἐβραῖοι ἀκολουθησαν ἄλλο δρόμο. Στὰ βάσανα τῆς πολυχρόνιας αἰχμαλωσίας, στὴ διάλυση τοῦ κράτους τους, στὶς ἀμέτρητες περιπέτειες ποὺ γνώρισαν σᾶ λαός, ὁδηγήθηκαν στὴν πίστη σ' ἓνα Θεὸν κι ὑψώσαν σ' ἓνα ἐπίπεδο ὑψηλὸ τὸ ἀτομό, ποὺ ἤταν ἐκμηδενισμένο στοὺς ἄλλους ἀνατολικοὺς πολιτισμούς.

Οἱ ὕδιοι οἱ χῶροι, ὅπου σχηματίστηκαν τὰ πρῶτα κράτη, δρισαν ὡς ἓνα σημεῖο τὴ μοίρα τῶν λαῶν ποὺ τοὺς κατοίκησαν : Τεράστιες ἐκτάσεις, πολὺ πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὰ μέτρα τῶν ἀνθρώπων, πολὺ πλούσιες κι ἀποδοτικές. Γιὰ τὴ γονιμοποίησή τους, ὅμως, χρειαζόταν πολὺς ἀγώνας καθημερινός, κι ἐκεῖνοι ποὺ κοινωνικὰ ἀνέβηκαν, κοίταξαν νὰ ἀποχήσουν ἀγαθὰ πολλὰ ἢ νὰ δεξαστοῦν μὲ κατακήσεις. Οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοί, ἔπρεπε νὰ ἐργάζωνται γιὰ νὰ συντηροῦν καὶ νὰ παράγουν. Στὶς πλούσιες αὐτὲς χῶρες, ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀκόμη μεγαλύτερου πλούτου δὲν ἀφῆσε στὴ σκέψη χῶρο γιὰ πνευματικὴ ἀνάταση. Τεράστιο ἐμπόδιο στάθηκε ἡ δυσκολία τῆς γραφῆς, ποὺ δὲν ἔδωσε τὴν εὐχέρεια μόρφωσης στοὺς πολλούς.

Τὸ ἀτομο ἐκμηδενίστηκε σ' αὐτοὺς ὅλους τοὺς τόπους. Ἀκόμη καὶ οἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης, ὅπου δημιουργήθηκαν, ἀπόβλεψαν στὴν πρακτικὴ ἔξυπηρέτηση τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς ν' ἀνταποκρίνωνται σὲ πραγματικὲς πνευματικὲς ἀνησυχίες. Γ' αὐτὸ καὶ στάθηκαν σ' ἓνα στάδιο βασικό, χωρὶς νὰ προχωρήσουν. Ἀντίθετα, κυριάρχησαν οἱ προλόγους, ἡ δεισιδαιμονία κι ἡ μαγεία.

"Ἐνας ἄλλος λαός, ποὺ μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία π.Χ. σημειώνεται ἡ παρουσία του στὴ νοτιοανατολικὴ Εύρωπη, οἱ "Ελληνες, ἤταν προορισμένοι νὰ ἀλλάξῃ τὴν ὅψη τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἀναπτύσσοντας διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς Ἀνατολικοὺς πολιτισμούς ιδανικά, ἔδωσε πρωταρχικὴ θέση στὴν ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴ δική του παρουσία ἔξυψωσε κι ἀνάδειξε σᾶν ἀξία πρωταρχική.

KEIMENA

AΙΓΥΠΤΟΣ :

1. "Ενα παλιό αίγυπτιακό αίνιγμα λέει :

«Τί είναι αύτό πού γιά τρεῖς μῆνες μοιάζει μὲ λαμπερὸ μαργαριτάρι, τρεῖς μῆνες ἔχει κατάμαυρο δέρμα, ἄλλους τρεῖς μῆνες είναι μιὰ πρασινωπὴ πέτρα καὶ ἄλλους τρεῖς στιλπνὸ χρυσάφι»;

— Τὸ ἔδαφος τῆς Αἰγύπτου τὶς τέσσερις ἐποχὲς τοῦ χρόνου.

(Μετ. A.K.)

2. "Ενα ἀρχαϊκό αίγυπτιακό τραγούδι ὑμεῖς τὸ ζωοδότη ποταμό, τὸ Νεῖλο :

«Χαῖρε, Νεῖλε, σὺ ποὺ παρουσιάστηκες σ' αὐτή τῇ γῇ καὶ ποὺ ἔρχεσαι εἰρηνικά, γιὰ νὰ δώσῃς τῇ ζωὴ στὴν Αἴγυπτο! Ποτίζεις τὴ γῇ παντοῦ, θεὲ τῶν καρπῶν, κύριε τῶν ψαριῶν, πλάστη τοῦ σταριοῦ, δημιουργὲ τοῦ κριθαριοῦ... Μόλις ὑψωθοῦν τὰ νερά σου, ἡ γῆ γεμίζει ἀπὸ χαρά, οἱ ἄνθρωποι γελοῦν... 'Ο Νεῖλος φέρνει τὶς ἔξοχες συγκομιδές, χαρίζει ὅλα τὰ καλά, δίνει διαλεχτὲς κι εὐχάριστες τροφές. Βγάζει χορτάρι γιὰ τὰ ζῶα κι ὅ, τι χρειάζεται γιὰ τὶς θυσίες στοὺς θεούς... Δὲν τοῦ στήνουν ἀγάλματα, οὔτε τὸν ὑμνοῦν μὲ λέξεις γεμάτες μυστήριο, δὲν ἔρει κανεὶς ἀπὸ ποὺ ἔρχεται. Κι ὡστόσο, κυβερνᾶ σὰ βασιλίας ποὺ οἱ νόμοι του ἰσχύουν γιὰ ὅλη τὴ γῆ, πίνει τὰ δάκρυα ἀπ' ὅποια μάτια κι ἀν κυλοῦν, καὶ σκορπίζει ἀπλόχερα τὴν καλοσύνη του».

(Μετ. A.K.)

3. 'Αρχαϊκό αίγυπτιακό κείμενο γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ παιδιοῦ στὴ μητέρα του :

«'Ο Θεὸς σοῦ τὴν ἔδωσε. "Όταν γεννήθηκες ἔκείνη ἔγινε σκλάβα σου στὴν πραγματικότητα. Οἱ κόποι οἱ πιὸ ἀχάριστοι ποτὲ δὲ στενοχώρησαν τὴν καρδιά της, ἔτοι ποὺ νὰ τὴ φέρουν στὸ σημεῖο νὰ πῆ : 'Καὶ ποιά ἡ ἀνάγκη νὰ τὸ κάμω αὐτό;'. "Όταν πήγαινες στὸ σχολεῖο γιὰ νὰ μάθης γράμματα, ἔκείνη στεκόταν κοντὰ στὸ δάσκαλό σου, φέρνοντας κάθε μέρα ψωμὶ καὶ μπίρα ἀπὸ τὸ σπίτι. Καὶ τώρα ποὺ μεγάλωσες καὶ ποὺ παντρεύεσαι καὶ θεμελιώνεις δική σου οἰκογένεια, νὰ θυμᾶσαι πάντα, ἀδιάκοπα, ὅλες τὶς φροντίδες ποὺ πῆρε γιὰ λογαριασμό σου ἡ μητέρα σου, ἔτοι ποὺ νὰ μήν τὴν κάμης ποτὲ νὰ βαρυγκομήσῃ καὶ νὰ σηκώσῃ τὰ χέρια της πρὸς τὸ θεό, γιατὶ θά 'ταν βαριά ἡ κατάρα της».

(Μετ. A.K.)

4. 'Επιγραφὴ χαραγμένη στὸ φέρετρο τοῦ φαραὼ Τουταγχαμών :

«Νύχτα, ω̄ μητέρα! "Απλωσε τὶς φτερούγες σου πάνω μου, σὰν τὰ αἰώνια τ' ἄστρα».

ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ :

1. Περιγραφὴ τῆς χώρας :

«Στὴ χώρα τῶν 'Ασσυρίων βρέχει λίγο κι ἀπ' αὐτὸ τὸ λίγο τρέφεται ἡ ρίζα τοῦ σταριοῦ. Ποτίζεται ὅμως ἀπὸ τὸν ποταμὸ καὶ ὥριμάζει τὸ σπαρτὸ καὶ δένει

τὸ σιτάρι. "Οχι, ὅπως στήν Αἴγυπτο, ποὺ τὸ ἵδιο τὸ ποτάμι πλημμυρίζει τὰ χωράφια, ἀλλὰ ποτίζεται μὲ μαγκανοπήγαδα, γιατὶ ὀλόκληρη ἡ βαθύλωνιακὴ χώρα, ὅπως κι ἡ αἰγυπτιακὴ, διασχίζεται ἀπὸ διώρυγες. Ἡ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς διώρυγες αὐτὲς εἶναι πλωτὴ καὶ βλέπει πρὸς τὸ ἔκει ποὺ βγαίνει ὁ ἥλιος τὸ χειμώνα (νοτιο-ανατολικά). Ἀπὸ τὸν Εὔφρατη χύνεται σ' ἄλλον ποταμό, τὸν Τίγρη, ποὺ στὶς ὁχθες του ἦταν χτισμένη ἡ πόλη Νινεύι. Ἀπ' ὅλες τὶς χῶρες ποὺ ἔρουμε ἐμεῖς, αὐτὴ εἶναι ἀσύγκριτα καλύτερη γιὰ νὰ παράγῃ δημητριακούς καρπούς. Γιὰ καλλιέργεια ἄλλων δέντρων οὕτε καὶ δοκιμάζουν, οὕτε συκιά, οὕτε ἀμπελόκλημα, οὕτε ἐλιά. Γιὰ δημητριακὰ δύμως εἶναι τόσο καλή, ποὺ γενικά δίνει διακόσια στὸ ἔνα, καὶ ὅταν ἡ παραγωγὴ εἶναι καλή, δίνει τριακόσια στὸ ἔνα..."

"Ηροδότου Ἰστορίαι A. 193 (Μετ. A. Θεοφίλου)

2. Τὰ καράβια τῶν Βαθυλωνίων :

Καὶ τώρα θὰ μιλήσω γιὰ τὸ πιὸ περίεργο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀπ' ὅσα εἶδα στὴ Βαθυλώνα, ὕστερα, βέβαια, ἀπὸ τὴν ἵδια τὴν πόλη : τὰ πλοῖα τους ποὺ κατεβαίνουν τὸ ποτάμι γιὰ τὴ Βαθυλώνα εἶναι ὀλὰ στρογγυλὰ καὶ πέτσινα. Ἀφοῦ δηλαδὴ, ἔκεινοι ποὺ κατοικοῦν στὴν Ἀρμενία, ποὺ εἶναι ἀπάνω ἀπὸ τὴν Ἀσσυρία, κόψουν ἵτιὰ καὶ φτιάζουν τὰ στραβόξυλα, τεντώνουν ὕστερα ἀπ' ἔξω ἀπ' αὐτά, γιὰ σκέπασμα τομάρια, σὰν πάτωμα, καὶ οὕτε πλαταίνουν τὴν πρύμη, οὕτε στενύουν τὴν πλώρη, ὀλλὰ ἀφοῦ τὰ κάνουν κυκλικὰ σὰν νὰ εἶναι ἀσπίδα, γεμίζουν ὅλο τὸ πλοίο μὲ καλάμι, τὸ φορτώνουν μὲ ἐμπόρευμα καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ τὸ πάρη τὸ ποτάμι. Κατεβάζουν ἀπὸ κεῖ σταμνιὰ φοινικικὰ γεμάτα κρασί. Τὰ κυβερνοῦν μὲ δυὸ κουπιά, δυὸ ἀντρες ποὺ στέκονται ὅρθιοι κι ὁ ἔνας τραβάει πρὸς τὰ μέσα τὸ κουπὶ κι ὁ ἄλλος τὸ σπρώχνει πρὸς τὰ ἔξω. Αὐτὰ τὰ πλοῖα γίνονται καὶ πολὺ μεγάλα καὶ μικρότερα. Τὰ πολὺ μεγάλα χωροῦν μέχρι καὶ πέντε χιλιάδες τάλαντα φορτίου.

"Ηροδότου Ἰστορίαι A. 194 (Μετ. A. Θεοφίλου)

3. Νόμοι τοῦ Χαμμουραμπί :

Τὸ 1901 Γάλλοι ἀρχαιολόγοι ἀνακάλυψαν στὰ Σοῦσα, πάνω σὲ μιὰ μαύρη πέτρα (2.35 μ. ὑψος) τὸν Κώδικα μὲ τοὺς νόμους τοῦ Χαμμουραμπί. Δὲν ἦταν τὸ μόνο μνημεῖο ὃπου ὑπῆρχαν νόμοι. Πολλὰ ἀντίγραφα πάνω σὲ πήλινες πινάκιδες χαραγμένα, κυκλοφοροῦσαν σ' ὀλόκληρη τὴ χώρα, γιὰ νὰ τὰ συμβουλεύωνται καθημερινὰ οἱ κάτοικοι. Νὰ μερικοί :

«Ἄν κάποιος δανείστηκε σπόρο καὶ τὸ σιτάρι του δὲ φύτρωσε, γιατὶ ἔλειψε τὸ νερὸ ἢ γιατὶ οἱ πλημμύρες σκόρπισαν τὴ σοδειά του, τὸ χρόνο ἐκεῖνο δὲ θὰ ἐπιστρέψῃ τὸ σπόρο καὶ δὲ θὰ πληρώσῃ τὸ φόρο.

»Ἀν κάποιος δὲ φρόντισε τ' αὐλάκια τῶν χωραφιῶν του, κι ἔγινε ζημιὰ στὴν περιοχὴ ἀπὸ πλημμύρα, θ' ἀποζημιώσῃ ὅλους ἐκείνους ποὺ ζημιώθηκαν ἔξαιτίας του, δίνοντάς τους τὸ στάρι ποὺ ἔχασαν.

»Ἀν ἔνα παιδί χτυπήσῃ τὸν πατέρα του, θὰ τοῦ κόψουν τὰ χέρια.

»Ἀν κάποιος βγάλῃ τὸ μάτι ἐνὸς ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θὰ τοῦ βγάλουν καὶ τὸ δικό του μάτι.

»"Αν κάποιος ἔσπασε τὸ μέλος ἐλεύθερου ἀνθρώπου, θὰ τοῦ σπάσουν καὶ αὐτοῦ ἔνα δικό του μέλος.

»"Αν ἔνας ἀρχιτέκτονας ἔχτισε τὸ σπίτι ἐνὸς ἀνθρώπου, καὶ δὲν τὸ ἔφτιασε γερό, καὶ χάλασε τὸ σπίτι καὶ σκοτώθηκε ὁ ἰδιοκτήτης του, ὁ ἀρχιτέκτονας αὐτὸς πρέπει νὰ πεθάνῃ. "Αν καθὼς γκρεμίστηκε τὸ σπίτι, σκοτώθηκε ὁ γιὸς τοῦ ἰδιοκτήτη, θὰ σκοτωθῇ, ἀντίστοιχα, ὁ γιὸς τοῦ ἀρχιτέκτονα».

"Ηροδότου Ἰστορίαι Δ. 196 (Μετ. A. Θεοφίλου)

EBPAIOI :

1. Ο Κύριος χαράζει στὸν Ἀβραάμ τὴν πορεία του :

Καὶ εἶπε ὁ Κύριος στὸν Ἀβραάμ: «"Αφησε τὸν τόπο σου, τοὺς συγγενεῖς σου καὶ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα σου, γιὰ νὰ πᾶς στὸν τόπο ποὺ θὰ σοῦ δεῖξω ἑγώ. Καὶ θὰ σὲ κάμω γεννήτορα μεγάλου ἔθους καὶ θὰ σὲ εὔλογήσω καὶ θὰ κάμω τόσο δοξασμένο τ' ὄνομά σου, ώστε ὁ καθένας νὰ μπορῇ νὰ εὔλογήσῃ μ' αὐτό. Καὶ θὰ εὐλογήσω ἑκείνους ποὺ σὲ εὔλογοῦν καὶ θὰ καταραστῶ ἑκείνους ποὺ σὲ καταριῶνται. Κι ἀπὸ σένα θὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθη τῆς γῆς.

Κι ἔφυγε ὁ Ἀβραάμ, ὅπως τοῦ εἶπε ὁ Κύριος· μαζί του πῆγε κι ὁ Λώτ. Κι ήταν ἔβδομηντα πέντε χρονῶν ὁ Ἀβραάμ, ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὴν Χαράν...

Γένεσις κεφ. 12 (Μετ. A.K.)

ΦΟΙΝΙΚΕΣ :

Τὸ ἀνταλλακτικὸ ἐμπόριο τῶν Καρχηδονίων ἀποίκων τῆς Φοινίκης:

Οἱ Καρχηδόνιοι λένε ἀκόμα καὶ τὸ ἔξῆς : "Οτι ὑπάρχει χώρα τῆς Λιβύης καὶ ἀνθρώποι ποὺ κατοικοῦν σ' αὐτὴ καὶ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τις Ἡράκλεις Στῆλες. Λένε ἐπίσης πώς ὅταν ἔρθουν στὴ χώρα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν καὶ βγάλουν ἔξω τὰ ἐμπορεύματά τους, τὰ βάζουν μὲ τὴ σειρὰ κατὰ μῆκος τῆς παραλίας. Ἔπι-βιβάζονται πάλι στὰ πλοῖα τους καὶ κάνουν καπνό. Οἱ ιθαγενεῖς, ὅταν δοῦν τὸν καπνό, κατεβαίνουν στὴν παραλία, καταθέτουν χρυσάφι γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ξαναγυρίζουν πίσω μακριὰ ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀποβιβάζονται καὶ ἔξετάζουν τὸ χρυσό, κι ἀν φαίνεται σ' αὐτοὺς ὅτι ὁ χρυσὸς ἴσοφαρίζει τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων τους, τὸν παιρνούν καὶ φεύγουν. "Αν τοὺς φανῆ ὅμως πώς δὲν ἴσοφαρίζει, μπαίνουν πάλι στὰ πλοῖα τους καὶ κάθονται. Τότε, οἱ ιθαγενεῖς πλησιάζουν καὶ προσθέτουν κι ὅλο χρυσό, ώστου τοὺς ἱκανοποιήσουν. Κανεὶς κι ἀπὸ τὰ δυο μέρη, λένε οἱ Καρχηδόνιοι, δὲν ἀδικεῖ τὸν ὅλλο. Γιατὶ οὕτε οἱ ἴδιοι ἀγγίζουν τὸ χρυσό ἀν δὲν ἔξισθωθῇ μὲ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων, οὕτε οἱ ιθαγενεῖς θίγουν τὰ ἐμπορεύματα προτού οἱ Καρχηδόνιοι πάρουν τὸ χρυσό.

"Ηροδότου Ἰστορίαι Δ. 125 (Μετ. A. Θεοφίλου)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Νολιτικής

Ο
4)

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

0 100 200 300 400 χιλ.

Η ΠΕΡΣΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ ἥρεμο καὶ μαλακὸ ἑλληνικὸ τοπίο. Δυὸ ὡραῖες παραλίες: ἀπὸ τὴ Νάξο (πάνω) ἀπὸ τὴν Εὔβοια (κάτω).

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. ΤΟ «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ»

Έδω καὶ δυόμισι χιλιάδες χρόνια πραγματώθηκε ἔνα γεγονός μοναδικὸν πάνω στὴ γῆ: ἡ ἀνθηση ἐνὸς ἐκπληκτικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἀπὸ τότε ὡς σήμερα σ' αὐτὸν γυρίζει τὰ μάτια καὶ τὴ σκέψη της ἡ ἀνθρωπότητα καὶ παίρνει πλήθος ἰδέες κι ἐμπνέεται ἀπὸ τίς μορφές του. Τὸν εἶπαν «έλληνικὸ θαῦμα» αὐτὸν τὸν πολιτισμό, καὶ σημειώθηκε στὴ χώρα μας. Δημιουργοί του ἦταν οἱ μακρινοί μας πρόγονοι, ποὺ ζώντας σ' αὐτὴ τὴν ἴδια γῆ ποὺ κι ἐμεῖς σήμερα κατοικοῦμε, ἀντικρίζοντας τὶς ἴδιες πεδιάδες, τὰ ἴδια βουνά καὶ τὴν ἴδια θάλασσα, ἀνακάλυψαν τὸ πιὸ σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς: τὸν ἴδιο τὸν ἀνθρωπὸ κι ὅρισαν τὴν ἀξία του καὶ τὴ σωστή του θέση στὸν κόσμο.

Οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ γνωρίσαμε τὴν ἱστορία τους, πρόσφεραν στέρεες βάσεις στὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας. Τὰ δικὰ τους ἐπιτεύγματα πῆραν καὶ σ' αὐτὰ στηρίγτηκαν ἀρχικὰ οἱ πρῶτοι «Ελληνες». Τὸ θαυμαστό, ὅμως, στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία εἰναι ὁ δημιουργικὸς τρόπος ποὺ ἀφομοίωσαν τὴν προσφορὰ τῶν προγούμενων πολιτισμῶν, καὶ ἴδιως ἡ νέα πνοή, τὰ νέα σχήματα, τὸ νέο μήνυμα ποὺ ἔφεραν στὸν κόσμο. Τὸ χαμένο στοὺς ἀνατολικοὺς πολιτισμοὺς ἀπόμο γιὰ πρώτη φορὰ παίρνει ἀξία καὶ βρίσκει μιὰ θέση στὴ ζωή. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα, ἀδέσμευτο πιά, προχωρεῖ στὶς ἀφάνταστα σπουδαῖες καὶ μοναδικὲς κατακτήσεις ποὺ θὰ γνωρίσουμε στὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

«Οσο, ὅμως, σπουδαῖο πλάσμα κι ἀν εἴναι ὁ ἀνθρωπὸς, μὲς στὴν ψυχὴ του σαλεύουν πάντοτε ἀντίμαχες δυνάμεις καὶ στοὺς σπουδαιότερους πολιτισμούς. Οἱ ὥραιες πλευρὲς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ τῶν 'Ελ-

λήνων πρόσφεραν έκπληξτικά. Είχαν όμως κι αύτοί σὸν ἀνθρωποι τὰ ἀδύνατά τους σημεῖα, κι αὐτὰ ἀκριβῶς δημιούργησαν πολλὰ προβλήματα καὶ ἀμέτρητες ἀναστατώσεις στὴν ἴστορική τους πορεία. Γι' αὐτὸ κι ἡ ἴστορία τους, ἀκόμη κι ἀπ' αὐτὴ τὴν ὅψη, τὴν ἀρνητική, ἔχει μεγάλη σημασία. Προβάλλοντας τὰ βασικά τους λάθη, μπορεῖ νὰ διδάξῃ τὶ πρέπει ν' ἀποφεύγῃ ὁ ἀνθρωπὸς στὴ ζωὴ καὶ πόσο διαλυτικὸ στοιχεῖο εἶναι ὁ πόλεμος. Οἱ ἀτέλειωτες συγκρούσεις κι οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις - κράτη ὁδηγησαν μοιραῖα στὴν κατάπτωση τῆς Ἑλλάδας καὶ στὴν κατάκτησή της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὸ 146 π.Χ.

‘Ος αὐτὴ τὴν ἐποχὴν θὰ παρακολουθήσουμε, στὰ ἐπόμενα κεφάλαια, τὴν ἑλληνικὴν ἴστορίαν.

2. Η ΧΩΡΑ

“Αν συγκρίνῃ κανεὶς τοὺς τόπους ὅπου παρουσιάστηκαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς ἀνθρωπότητας — τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Μεσοποταμία — μὲ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, θὰ ίδῃ ἀμέσως πῶς ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἔνα ἀνείπωτα μικρὸ κομμάτι στεριᾶς, στὴ νοτιοανατολικὴ ἀκρη τῆς Εὐρώπης, περιζωμένο ἀπὸ τὴ θάλασσα. Πολλὰ καὶ φηλὰ βουνὰ τὴ διαμελίζουν σὲ μικρὲς πεδιάδες, ποὺ δύσκολα ἐπικοινωνοῦν μεταξὺ τους. Τέλος, μιὰ πλούσια σειρὰ ἀπὸ νησιά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, πλαισιώνουν τὸν ἡπειρωτικὸ τῆς χῶρο (βλ. τὸ χάρτη στὴ σελ. 80 - 81).

‘Η γεωγραφικὴ τῆς θέσης ἔπαιξε τεράστιο ρόλο. Μὲ γέφυρα τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, ἥταν εύκολώτατη ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρικὴ καὶ ἡ γνωριμία τῶν πολιτισμῶν τους.

‘Απὸ τὰ πανάρχαια χρόνια τὸ νερὸ ἦταν λιγοστό. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ μεγάλα ποτάμια καὶ πολλοὶ οἱ χείμαρροι καὶ τὰ ποταμάκια ποὺ τὸ καλοκαίρι ἔσφρανται. “Οπου ὑπάρχουν πηγές, εἶναι κυριολεκτικὰ εὐλογία Θεοῦ. Οἱ βροχὲς δὲν εἶναι συχνές. Χρειάζεται γι' αὐτὸ τεράστιος μόχθος, γιὰ νὰ ποτιστοῦν καὶ ν' ἀποδώσουν οἱ φτενὲς πεδιάδες — ἐκτὸς ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας τοὺς εὔφορους κάμπους. Ἀκόμη, κι ὅταν ὅλοι οἱ παράγοντες εἶναι εὔνοϊκοί, μικρὴ εἶναι ἡ ἀνταμοιβὴ τοῦ ἀνθρώπινου κόπου, γιατὶ τὸ ἔδαφος δὲν εἶναι πλούσιο. Καμιὰ σύγκριση δὲ χωράει μὲ τὴν τεράστια γεωργικὴ παραγωγὴ στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο ἢ στὴ Μεσοποταμία.

Στὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχαν ἀκόμη, στὴν ἀρχαιότητα, ἀρκοῦδες, κά-

προι, ἐλάφια. "Οταν ἄφγισε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, λιγοστὸν ἦταν σχετικά, γιὰ νὰ θρέψῃ τους κατοίκους, τὸ σιτάρι καὶ τὸ κριθάρι ποὺ ἔβγαζαν.

'Η κτηνοτροφία καὶ τὸ ψάρεμα ἔδιναν ἀλλα εἰδη τροφῆς. Τέλος, τ' ἀμπέλια, οἱ συκιὲς κι ἴδιαιτερα οἱ ἐλιές, τὰ χαρακτηριστικὰ καλόδεκτα σημαδιὰ τοῦ ἐλληνικοῦ τοπίου, συμπλήρωναν μὲ τὰ πολύτιμα προϊόντα τους τὴν πειριορισμένη συγκομιδή.

Τὸ ὑπέδαφος δὲν ἦταν πλούσιο, γι' αὐτὸν γρήγορα ἔξαντλήθηκαν τὰ πολύτιμα μέταλλα : ἀσήμι ἀπὸ τὸ Λαύριο, χρυσάφι ἀπὸ τὸ Παγγαῖο καὶ τὴ Σίφνο. 'Αντιθετα, τὰ πυκνὰ δάση τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Θεσσαλίας ἔδιναν ἀφθονη ἔντεια γιὰ τὴν κατασκευὴ καραβιῶν καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀνάγκες. Πολλοὶ τόποι, πάλι, ἔβγαζαν ὥραϊα μάρμαρα (τὸ σχεδὸν διάφανο λεπτόκοκκο τῆς Πάρου, τὸ λυχνίτη, περιζήτητο στὴν ἀρχαιότητα, τῆς Πεντέλης τὸ λαμπρὸ λευκὸ μάρμαρο, τῆς Νάξου, τῆς Θάσου κ.ἄ.).

'Η ζωὴ ἦταν δύσκολη γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὴν Ἑλλάδα, ὅπου, ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς Ἡρόδοτος, «ἡ πενία στάθηκε παντοτινὴ σύντροφος».

"Αν ἡ γῆ δὲν ἦταν πολὺ εὔφορη, τὸ κλίμα ἦταν θαυμάσιο. Ξερὸ καὶ εὔκρατο, πρόσφερε στους κατοίκους τὴ δυνατότητα νὰ περνοῦν τὸν περισσότερο καιρὸ τους ἔξω, στὸ ὕπαιθρο.

'Η θαλάσσα μὲ τ' ὅμορφο γαλάζιο χρῶμα της, λούζοντας τὰ ἐλληνικὰ παράλια, καλοῦσσε ἐπίμονα τους ἀνθρώπους νὰ δοκιμάσουν νὰ ταξιδέψουν στὰ κοντινὰ νησιά, ποὺ οἱ γραμμές τους ἀπαλὲς διαγράφονταν στὸν ὁρίζοντα.

"Ο, τι στάθηκε ὅμως πρωταρχικὸ κι ἐπηρέασε, ώς τὶς βαθύτερες ἔνες τῆς ὑπαρξῆς τους, τοὺς "Ἐλλήνες, ἦταν ἡ ἀπέραντη ὅμορφιὰ τοῦ τοπίου. Λουσμένη ἡ χώρα τὶς περισσότερες ἡμέρες τωῦ χρόνου στὸ φῶς τοῦ ἥλιου, μὲ ἀνείπωτη διαφάνεια στὴν ἀτμόσφαιρα —ἰδίως στὴν Ἀττικὴ— ἦταν χαρὰ τοῦ ματιοῦ καὶ τῆς ψυχῆς νὰ τὴ βλέπῃ καὶ νὰ τὴ χαίρεται κανεῖς. Μαλακὲς κι ἀρμονικὲς οἱ γραμμὲς καὶ τῶν ψηλότερων ἀκόμα βουνῶν, ἥμερη κι ἐλκυστικὴ ἡ φύση, μὲ ἀπέραντη ποικιλία στὰ χρώματα, στὶς γραμμὲς καὶ στὰ σχήματα, καλλιεργοῦσε βαθιὰ τὴ σωστὴ αἰσθηση τῆς ὅμορφιᾶς καὶ τῆς ἀρμονίας.

Στὴν Ἑλλάδα, ἀντίθετα ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία καὶ τὴν Αἴγυπτο, ὁ τόπος ἦταν στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὲν τὸν ἐκμηδένιζε ὁ ἀπέραντος χῶρος.

"Ισως, ἀκόμα κι ἡ φτώχεια τοῦ ἐδάφους νὰ ἔσωσε τὸν "Ἐλληνα ἀπὸ

τὸν ἀπάνθρωπο ἐξαντλητικὸν μόχθον ποὺ βάρυνε καταθλιπτικὰ στὴ ζωὴ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. "Οσο κι ἂν προσπαθοῦσε, ποτὲ ἡ παραγωγὴ δὲ θὰ ἔφτανε. "Επρεπε νὰ φάξῃ νὰ βρῆ ἄλλες λύσεις. "Ηταν, γι' αὐτό, τὸ μυαλό του σὲ ἀδιάκοπη κίνηση. "Εμαθε, ἀκόμα, νὰ εῖναι ὀλυγαρκής καὶ νὰ μὴ δένεται μὲ τὰ νήλικὰ ἀγαθά.

Παράλληλα, ἡ διάφανη ἀτμόσφαιρα τοῦ κρατοῦσε ξύπνια καὶ καθαρὴ τὴ σκέψη· τὸ κλίμα τὸν βοηθοῦσε νὰ ἀσκήσῃ τὴν παρατηρητικότητά του ζώντας στὸ ὑπαίθρο, χωρὶς νὰ τὸν ἀποχωνώνῃ μὲ τὴ ζέστη. "Η Θάλασσα, τέλος, μὲ τ' ἀμέτρητα παιγνιδίσματά της στὸν ἥλιο, τοῦ ξυπνοῦσε τὴν περιέργεια καὶ τὸν πόθο νὰ τραβήξῃ νὰ γνωρίσῃ ἄλλους τόπους.

Κανεὶς ἵσως λαός, στὴν ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητας, δὲ δέθηκε τόσο μὲ τὸ τοπίο ὅσο οἱ Ἑλληνες, ποὺ ἔφτασαν νὰ τὸ νιώθουν σὰν ἔνα ζωντανὸ σύντροφό τους, γεμάτο παλμὸ καὶ νόημα.

"Αν ἡ ἀδιάκοπη πρόσκληση τῆς Θάλασσας τοὺς ἔκαμε ναυτικοὺς καὶ ἐμπόρους κι ἡ διάφανη καὶ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα τοὺς ὁδήγησε στὴν ἀντίληψη τοῦ μέτρου καὶ στὴ σύλληψη τῆς τέλειας ὅμορφιᾶς, δ φυσικὸς διαμελισμὸς τῆς χώρας ἐμπόδισε τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δημιουργήθηκαν, ἔτσι, πολλὰ μικρὰ κρατίδια ποὺ μάχονταν ὀλοένα μεταξὺ τους. Αὐτὲς οἱ συγκρούσεις στάθηκαν ἡ κακὴ μοίρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Οι Ἑλληνες πρῶτοι ἀνάδειξαν τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα καὶ δημιουργησαν τὸ «ἔλληνικὸ θαῦμα».

3. Η φύση τοῦ τόπου καὶ ἡ πενία τοῦ ἐδάφους διαμόρφωσαν, ίδιοτε πατα, τὸ χαρακτήρα τους κι ἐπηρέασαν βαθύτατα τὸν πολιτισμό τους.

2. Η ἔλληνικὴ γῆ, διαμελισμένη φυσικὰ σὲ μικρές πεδιάδες, ἐμπόδισε τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ στάθηκε ἀφορμὴ ἀμέτρητων πολέμων ποὺ δόκησαν στὴ διάλυση καί, τέλος, στὴν ξενικὴ ὑποδούλωση.

4. Οι Ἑλληνες ἀνήκουν στὴν ἴνδοευρωπαϊκὴ φυλὴ κι ἔρχονται σὲ διαδοχικὰ κύματα στὴν Ἑλλάδα. Πρῶτοι φτάνουν οἱ Ἀχαιοὶ (μετὰ τὸ 2000 π. Χ.), τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, φέρνοντας τὸ ἄλογο μαζί τους. Ἀκολουθοῦν οἱ Δωριεῖς, ποὺ ἡ παρουσία τους σημειώνει νέα ἡ έποχή. Χρησιμοποιοῦν τὸ σίδερο.

•Η ἔλληνικὴ ιστορία ἀρχίζει γύρω στὰ 1000 π. Χ.

3. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΦΥΛΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΣ

Οι ἀρχαῖοι "Ελλήνες πίστευαν πώς ήταν αὐτόχθονες*", δηλαδή ἔξαρχης στὸν τόπο μας. Αὐτὸς μᾶς ίστοροι οἱ ἀρχαῖοι μύθοι. Ξέρουμε δύμας σήμερα, ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς καὶ τὶς μελέτες τῶν γλωσσολόγων, πώς ήταν κλάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς κι ἔφτασαν στὴν 'Ελλάδα ἀπὸ τὸ Βορρᾶ ὕστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ.

Στὸν τόπο κατοίκησαν πρὶν διάφορες ἀλλες φυλές : Πελασγοί, Κάρες, Λέσχες κ.ά., ποὺ μ' ἔνα ὄνομα τοὺς χαρακτηρίζουμε σήμερα σὰν Ποοελλῆνες.

Ζωή, ὅπως εἰδαμε (σελ. 19), παρουσιάζεται στὸν ἐλληνικὸν χώρῳ ἀπὸ τὴν Παλαιολιθικὴν περίοδο, ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμη καλὰ γνωστὴ στὸν τόπο μας. Στὰ Νεολιθικὰ χρόνια, καθὼς ἡ χώρα βρίσκεται περισσότερο ἀπὸ τὴν ἄλλη Εύρωπη κοντά στὰ κέντρα τῶν μεγάλων λαῶν αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, σημειώνεται ἀξιόλογος πολιτισμὸς κι οἱ πρῶτοι εὐρωπαῖκοι νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ δραγανώνονται στὴ Θεσσαλία (Σέσκλο) (σελ. 23).

Στήν έποχή του Χαλκοῦ, πρὶν ἀκόμη φτάσουν οἱ "Ἐλληνες, ἀναπτύσσονται σημαντικοὶ πολιτισμοὶ μὲ μεγάλη πρωτοτυπίᾳ (ὅ Μινωικός, ὁ Κυκλαδικός, ὁ Ἑλλαδικός). Στὰ ἐπιτεύχματα τῶν πολιτισμῶν ποὺ βρῆκαν στὸν τόπο, στηρίχηκαν οἱ πρῶτες ἑλληνικὲς φυλές, οἱ Ἀχαιοί, καὶ τὰ δικά τους στοιχεῖα χρησιμοποίησαν, διαμορφώνοντάς τα ὅμως σύμφωνα μὲ τὸ δικό τους χαρακτήρα. Οἱ "Ἐλληνες τρύγησαν τοὺς καλύτερους καρπούς ποὺ εἶχαν δώσει οἱ παλαιότεροι λαοί. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ τοὺς χαρακτηρίζει, εἶναι ἡ δημιουργικὴ ἀφομοίωση τῶν ἔνων στοιχείων κι ἀκόμη ἡ γρήγορη ἐξέλιξη ποὺ σημείωσε ἡ ἀνάπτυξη τοῦ δικοῦ τους πολιτισμοῦ. «Εἶναι ἀδύνατο νὰ συλλάβουμε, σήμερα, τὴ μορφὴ ποὺ θὰ εἶχε ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας, ἢν δὲν εἶχαν ὑπάρξει οἱ ἀρχαῖοι "Ἐλληνες, κι ἢν ἡ δική τους σφραγίδα δὲν εἶχε ἀνεξάλειπτα χαράζει μὲ θυμαστὸ τρόπο τὴν πνευματικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας», ἔχει γράψει χαρακτηριστικὰ ἔνας μεγάλος Εὐρωπαῖος φιλόσοφος.

Πρώτος καθαρὸς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ μυκηναῖκός (1600 - 1100 π.Χ.), δημιουργημα τῶν Ἀχαιῶν. Ο δρός ισχύει γιὰ ὅλο τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο τῆς ἐποχῆς καὶ χρησιμοποιήθηκε ώς σήμερα, γιατὶ οἱ Μυκῆνες ὑπῆρξαν τὸ μεγαλύτερο καὶ λαμπρότερό του κέντρο.

Τούτη τερα τὸ ἀπὸ τὸ 1100 π.Χ., σὲ ἀλλεπάλληλα κύματα καὶ σὲ διάστημα δύο αἰώνων περίπου, κατεβαίνει ἡ δεύτερη ἑλληνικὴ φυλή, οἱ Δωριεῖς.

Αύτοί χρησιμοποιούν τὸ σίδερο, ποὺ ἄλλαξε τελείως τὴν πολεμικὴ τέχνη. Σταδιακὰ ἀπλώθηκαν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπίδρασή τους στάθηκε ἀποφασιστικὴ στὴν ἴστορικὴ πορεία τοῦ τόπου μᾶς, ὥπως θὰ ἴδοιμε.

4. ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

’Απὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χαλκοῦ καὶ τοὺς διάφορους πολιτισμοὺς αὐτῆς τῆς χρονικῆς περιόδου, ἀφθονα εὑρήματα, κάθε λογῆς, ἔχουν φέρει στὸ φῶς, ἐδῶ κι ἐνενήντα χρόνια σχεδόν, οἱ ἀνασκαφικὲς ἔρευνες σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν.

Πλῆθος ἀπὸ ἔρειπα σπιτιῶν καὶ παλατιῶν, τάφοι, ὅπλα, ἔργα λεῖα κι ἀμέτρητα ἔργα τέχνης δίνουν πλούσιες μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωή, τὶς συνήθειες, τὶς ἀσχολίες, τὴ θρησκεία, τὴν ἀνάπτυξην τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ δργάνωση, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀκτινοβολία τῶν πολιτισμῶν αὐτῶν καὶ τὶς ἐπιδράσεις ποὺ εἶχαν καὶ πρόσφεραν.

Ἐνῷ ὅμως γιὰ τὴν Κρήτην ὑπάρχουν γραπτὲς μαρτυρίες ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δύο ἀπὸ τὰ τρία συστήματα γραφῆς ποὺ ἀνακαλύφθηκαν στὸ μεγάλο νησί, ἡ Ἱερογλυφικὴ (δίσκος Φαιστοῦ, σελ. 10) καὶ ἡ Γραμμικὴ A δὲν ἔχουν ἀκόμη διαβαστῇ. Μένουν, ἔτσι, ἀφωνα μνημεῖα γιὰ μᾶς· κείμενα στὸ τρίτο σύστημα γραφῆς, στὴ Γραμμικὴ B (παρουσιάζεται στὸ νησὶ γύρῳ στὰ 1400 π.Χ.), βρέθηκαν χαραγμένα σὲ πλῆθος πήλινες πινακίδες στὴν Κνωσό καὶ στὴν Ἀγία Τριάδα. Διαβάστηκε μονάχα τὰ τελευταῖα χρόνια, τὸ 1952. Ὁ θησαυρός, ὅμως, δἰλων τῶν πινακίδων βεβαιώνει μονάχα πώς γλώσσα τους εἶναι τὰ ἑλληνικὰ (σὲ μιὰ μορφὴ ἀρχαιότερη κι ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου τὴ γλώσσα). Οἱ πινακίδες αὐτὲς δὲν ἔδωσαν, γιὰ τὴν ὥρα, ἔνα πραγματικὰ ἴστορικὰ κείμενο, μιὰ συνεχῆ διήγηση. Εἶναι δὲς κατάλογοι —ἔνα εἶδος ἀπὸ λογιστικὰ βιβλία— τῶν ἀντικειμένων καὶ πολλῶν ἄλλων περιουσιακῶν στοιχείων ἡγεμόνων καὶ μεγαλεμπόρων τῆς ἐποχῆς. Διαβάζουν ἀκόμα, οἱ εἰδικοὶ ποὺ καταγίνονται μὲ τὴ δύσκολη ἀνάγνωσή τους, μερικὰ ἑλληνικὰ δύναματα γνωστὰ ἀπὸ τὸν Ὁμηρο.

Ἐνῷ γραπτὰ κείμενα, τῶν Χετταίων αὐτὴ τὴ φορά, δίνουν μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Μυκηναίους, ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ ν' ἀρχίσῃ τὴν ἑλληνικὴ ἴστορία οὕτε ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, γιατὶ ἀν καὶ οἱ πήλινες πινακίδες τῆς Γραμμικῆς B γραφῆς ποὺ βρέθηκαν στὴν Πύλο, στὶς Μυκῆνες καὶ στὴ Θήβα, ὥπως κι οἱ ἀντίστοιχες τῆς Κνωσοῦ, εἶναι γραμμένες στὰ ἑλληνικά, δὲν προσφέρουν σωστὰ ἴστορικὰ κείμενα.

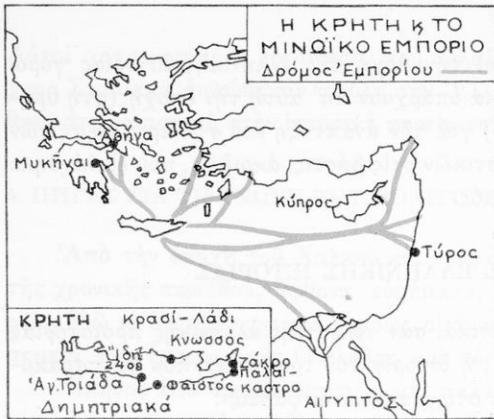
‘Ορίζουν, ἔτσι, οἱ εἰδικοὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας γύρω στὰ 1000 π.Χ. Πολλὰ σημάδια ὑπάρχουν ἀπ’ αὐτὴν ἐποχὴν (στὴ θρησκεία, στὴν τέχνη καὶ ἀλλοῦ) γιὰ τὴν ἀνάπτυξην καὶ σταθεροποίησην τῶν καθαρὰ ἑλληνικῶν χαρακτηριστικῶν στὶς βάσεις, ἀκριβῶς, ποὺ ἔξελίχθηκε ὁ κλασικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμός.

5. ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Παίρνοντας ἔτσι, συμβατικά, σὰν τέλος τῆς ἑλληνικῆς προϊστορίας τὴν περίοδο 1100 / 1000 π.Χ., ἡ ἱστορία τοῦ τόπου μας, ποὺ θὰ παρακολουθήσουμε φέτος, χωρίζεται στὶς παρακάτω φάσεις :

1. Τὴν Γεωμετρικήν, ποὺ τελειώνει γύρω στὰ 700 π.Χ.
2. Τὴν Ἀρχαϊκήν, 700 - 500 π.Χ.
3. Τὴν Κλασικήν, 500 - 332 π.Χ.
4. Τὴν Ἑλληνιστικήν, ποὺ τελειώνει τὸ 146 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι κατακτοῦν τὴν Ἑλλάδα δριστικά.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Πρὸν φτάσουν στὴν Ἑλλάδα οἱ Ἕλληνες, κατοικοῦντα στὸν τόπο διάφοροι λαοὶ ἄγνωστης προέλευσης : Πελασγοί, Κᾶρες, Λέλεγες, Κρήτες. Τοὺς λέμε μὲν ἔνα ὄνομα : Προέλληνες.
2. Οἱ Ἕλληνες κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ Βορρᾶ καὶ ἔρχονται σὲ δυὸ μεγάλα κύματα : α. Οἱ Ἀχαιοὶ (σ’ αὐτοὺς ἀνήκουν οἱ Ἰωνεῖς καὶ οἱ Αἰολεῖς), β. Οἱ Δωριεῖς. (Ἀρχίζουν γὰρ κατεβαίνουν γύρω στὰ 1100 π. Χ. Σὲ διάστημα δύο αἰώνων περίπου διλοκληρώνεται ἡ ἐγκατάστασή τους στὴν Ἑλλάδα).
3. Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἀρχίζει μὲ τοὺς Δωριεῖς. Αὐτοὶ βάζουν τὶς σταθερὲς βάσεις τοῦ κατοπινοῦ καθαρὰ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.
4. Ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας χωρίζεται σὲ τέσσερεις περιόδους : τὴν Γεωμετρικήν, τὴν Ἀρχαϊκήν, τὴν Κλασικήν καὶ τὴν Ἑλληνιστικήν.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΣΔΑ

‘Η χρησιμοποίηση του Χαλκού άρχιζει στήν ‘Ελλάδα γύρω στά 2600 π.Χ., τήν έποχή πού ένας ζήγνωστος λαός φτάνει στὸν τόπο. Γιὰ διακόσια χρόνια, σχεδόν, δὲ γενικεύτηκε ἡ χρήση του μετάλλου, γι’ αὐτὸ κι ὁνομάζουν τοὺς δύο πρώτους αἰῶνες χαλκολιθικὴ φάση, ἐπειδὴ ἔξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται τὰ πέτρινα ἑργαλεῖα.

Στήν ἀρχὴ μεταχειρίζονται καθαρὸ τὸ χαλκό. Ποιὸν γρήγορα ὅμως μαθαίνουν νὰ τὸν ἀνακατεύουν μὲ καστίτερο, φτιάχνοντας ἔτσι ἔνα μέταλλο πιὸ στέρεο, τὸν δρείχαλκο.

Στήν περίοδο τοῦ Χαλκοῦ παρουσιάζεται στήν Κρήτη ἔνας πολιτισμὸς ἐκπληκτικός, ὁ Μινωικός, ποὺ τὸν χωρίζουν σὲ τρεῖς μεγάλες φάσεις (Πρωτομινωική, Μεσομινωικὴ καὶ Υστερομινωική). Ἐπηρεασμένος ποιὸν ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἄλλος πολιτισμός, μὲ θαυμαστὴ ἴδιοτυπία στήν πρώτη του περίοδο, ἀνθεῖ στὶς Κυκλαδεῖς: ὁ Κυκλαδικός. Τέλος, στήν ἡπειρωτικὴ ‘Ελλάδα ἀναπτύσσεται ἄλλος ἀξιοπρόσεχτος πολιτισμός, ὁ ‘Ελλαδικός, ποὺ χωρίζεται, ὅπως ὁ Κυκλαδικός κι ὁ Μινωικός, σὲ τρεῖς παράλληλες μὲ τοὺς ἄλλους φάσεις:

Χρονολογία

ΜΙΝΩΙΚΟΣ	ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ	ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ
2600 - 2000 π.Χ. Πρωτομινωικός	Πρωτοκυκλαδικός	Πρωτοελλαδικός
2000 - 1580 π.Χ. Μεσομινωικός	Μεσοκυκλαδικός	Μεσοελλαδικός
1580 - 1100 π.Χ. Υστερομινωικός	Υστεροκυκλαδικός	Υστεροελλαδικός

A'. Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

‘Η δύναμη κι ό πολιτισμός τής Κρήτης, μὲς στὴ δεύτερη χιλιετία, ήταν τόσο σημαντικός, ώστε παρ’ όλο ποὺ εἶχε χαθῆ κάθε χνάρι τους γιὰ κήλια χρόνια, οἱ ἵδιοι οἱ ἀρχαῖοι “Ελληνες, ἀργότερα, μιλοῦσαν μὲ θαυμασμὸν γιὰ τὸν ἴσχυρὸ βασιλιὰ τῆς Κνωσοῦ Μίνωα καὶ γιὰ τὴ ναυτικὴ του δύναμη.

‘Ως τὸ 1900, ποὺ ό Βρετανὸς ἀρχαιολόγος Σέρ Αρθουρ Εβανς ἀποκάλυψε τὰ ἐρείπια τοῦ τεράστιου καὶ πολυδαίδαλου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ἀνασταίνοντας ἔναν ὡραῖο καὶ σπουδαῖο πανάρχαιο πολιτισμό, ἡ ὑπαρξὴ του ἦταν γνωστὴ μόνο ἀπὸ τὸν “Ομηρο, ἀπὸ τὶς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων ἴστορικῶν (Ἡρόδοτου καὶ Θουκυδίδη) κι ἀπὸ τὶς αἰγυπτιακὲς πηγές.

‘Απὸ τότε ὡς σήμερα “Ελληνες, Βρετανοί, Γάλλοι καὶ Ιταλοί ἀρχαιολόγοι, μὲ συστηματικὲς ἀνασκαφές, ἔφεραν στὸ φῶς ἀμέτρητα στοιχεῖα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

1. Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

‘Η Κρήτη εἶναι νησὶ εὐφορο μὲ βουνὰ πανύψηλα. Όρισμένοι της χῶροι εἴχουν ἀρκετὸν νερό. Στὴν ἀρχαιότητα ἔβγαζε ἄφθονο λάδι, κρασί, λινάρι καὶ ζαφορά*.

Εὐτύχησε νὰ βρίσκεται ποιὺ κοντὰ στὶς χῶρες ὅπου ἀναπτύχθηκαν νωρὶς μεγάλοι πολιτισμοὶ (τὴν Αἴγυπτο, τὴν Συρία καὶ τὴν Μ. Ἀσία) καὶ, καθὼς τὴν ἔβρεχε ἡ θάλασσα ὀλόγυρα, ποιὺ γρήγορα οἱ δραστήριοι κάτοικοι της ἀρχισαν νὰ ταξιδεύουν. Σύντομα κυριάρχησαν στὸ Αἴγαο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἔξαγοντας τὰ φυσικὰ καὶ βιοτεχνικὰ προϊόντα τοῦ νησιοῦ καὶ φέροντας ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Ἀσία καὶ τὴν Αἴγυπτο χρυσάφι, χαλκό, οφέλια καὶ διάφορες πολύτιμες πέτρες.

Εἶχαν, ἔτσι, τὴν εὐκαιρία ταξιδεύοντας πολλὰ νὰ ίδουν καὶ νὰ μάθουν. Εξυπνοι καὶ δραστήριοι ἐπηρεάστηκαν δημιουργικὰ ἀπὸ ἄλλους λαοὺς καὶ ἀνάπτυξαν, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, δικό τους σπουδαῖοτα πολιτισμό.

Εἶναι ἀγνωστὴ ἡ καταγωγὴ τοῦ λαοῦ ποὺ κατοίκησε στὴν Κρήτη καὶ ἀνάπτυξε τὸν πολιτισμὸν ποὺ ἀπὸ τὸν “Εβανς καθιερώθηκε νὰ ὀνομάζεται Μινωικός.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

‘Η ζωὴ ἀρχίζει στὴν Κρήτη, μεταξὺ 6000 - 5000 π.Χ. Οἱ ἀνθρώποι κατοικοῦν, τότε, μέσα σὲ σπήλαια, ὅπου ζοῦν πολλὲς οἰκογένειες μαζὶ.

Ανοιχτή αύλη σε διαμέρισμα τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ, όπου ἐπικρατοῦσε ἡ πολύχρωμη διακόσμηση.

Οἱ νεκροὶ θάβονται μέσα καὶ γύρω στὰ σπήλαια. Λατρεύεται κι ἔδη ἡ γυνωστὴ γυναικεία θεὰ τῆς γονιμότητας (σελ. 23), ὅπως καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀνατολή. Τὸ δείχνει μιὰ σειρὰ ἀπὸ γυναικεῖα παχύσαρκα εἰδώλια, ποὺ βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές.

Λίγα πέτρινα πελέκια κι ἀξίνες, ἐργαλεῖα ἀπὸ κόκαλο κι ἀγγεῖα ἀπὸ σκοῦρο πηλό, μὲ χαρακτὴ διακόσμηση, εἶναι τὰ εὑρήματα αὐτῆς τῆς περιόδου. Νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ ἔξαριθμηκαν στὴν Κνωσό, στὴ Φαιστό, στὴ Σητεία καὶ ἄλλοι.

Ἡ φάση αὐτῆς τελειώνει στὰ 2600 π.Χ., ὅπότε φτάνει στὴν ἀνατολικὴ Κρήτη, ἀπὸ τὴ Βόρεια Συρία ἥ τὴ Μ. Ἀσία, μιὰ νέα ἀγνωστῇ σὲ μᾶς φυλή, σὲ διαδοχικὰ κύματα.

Στὴν Πρωτομινωικὴ περίοδο ἰδρύονται πολλοὶ συνοικισμοὶ στὴν ἀνατολικὴ παραλία τοῦ νησιοῦ, στὴν ἀρχή, κι ἀμέσως ὅστερα στὴν κεντρικὴ Κρήτη. Ὁ νέος λαὸς ποὺ εἶχε φτάσει, ἥζερε καλὰ τὴ ναυτικὴ τέχνη, ἥταν εἰρηνικός, φιλοπρόδος, μὲ ἔξαιρετικὰ καλλιτεχνικὰ χαρίσματα, κι ἔδειξε θυμαστὴ ἵκανότητα στὴν ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ νησιοῦ. Στὶς πιὸ κατάλληλες θέσεις ὁργανώνει ἀστικὰ κέντρα καὶ σίγουρα λιμάνια, χρησιμοποιώντας ἀκόμη καὶ μικρά, ἀλλὰ εύνοϊκά γιὰ τὸ ναυτικὸν νησάκια.

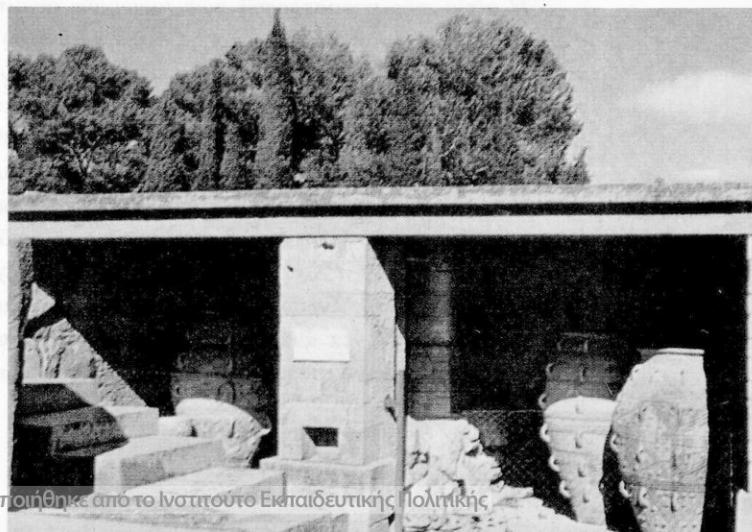
Γρήγορα κυριαρχεῖ στὸ Αἴγαο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, κι οἱ πρῶτες ὕλες ποὺ φέρνει στὴν Κρήτη, στὰ ἐπιδέξια χέρια του γίνονται

πραγματικά άριστου ρυγχίματα: έξοχα κοσμήματα, όπλα και άλλα είδη μικροτεχνίας*. Από την Πρωτομινωική έποχή έκδηλώνονται τὰ ἀξιοθαύμαστα χαρακτηριστικά του μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Οι κάτοικοι ξεχωρίζουν γιὰ τὴν καλαισθησία και γιὰ τὴν ἀγάπη στὴ φύση, ποὺ τοὺς ἐμπνέει σὲ ἀμέτρητα ἔργα τέχνης, προσφέροντάς τους εἰκόνες και σχέδια, τὴν εὐγένεια και τὴ λεπτότητα, τὴ φιλειρηνικὴ διάθεση. Αγαποῦν ἀπέραντα τὴν κίνηση, τὸ χρῶμα, και ζέρουν νὰ χαίρωνται τὴ ζωὴ. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι πὼς στὴν ψυχὴ του μινωικοῦ λαοῦ δὲν ὑπάρχει καταθλιπτικὸς φόβος οὔτε γιὰ τοὺς θεοὺς οὔτε γιὰ τὸ θάνατο οὔτε γιὰ τὸν συνανθρώπον.

Δὲ σχημάτισαν ἑνιαῖο κράτος, ἀλλὰ κάθε ἀστικὸ κέντρο ἀποτελεῖ ξεχωριστὴ δύναμη μὲ δικό της ἄρχοντα.

Μεσομινωικὴ περίοδος. Αμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. φαίνεται νὰ συγκεντρώνεται ἡ πολιτικὴ δύναμη στὰ χέρια βασιλέων, ποὺ χτίζουν μεγάλα ἀνάκτορα στὴν Κνωσό, στὴ Φαιστό, στὰ Μάλλια και στὸ Ζάκρο (στὴν ἀνατολικὴ Κρήτη). Ο βασιλιὰς φαίνεται νὰ ὅριζῃ τὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Στὸ παλάτι του, σὲ τεράστιες ἀποθήκες, συγκεντρώνει τὰ προϊόντα του νησιοῦ: λάδι και δημητριακά. Εἶναι δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς θεότητας, και στὸ παλάτι ὑπάρχουν εἰδικοὶ χῶροι λατρείας. Σ' αὐτὸ μέσα, τέλος, ίδρυει σειρὰ ἔργα στηρίων, ὅπου εἰδικοὶ τεχνίτες, ἀξιοὶ κι ἐμπνευσμένοι, ἔργαζονται τὶς πρῶτες ψέλες (χρωματιστές φλεβωτὲς πέτρες γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀγγείων, και χρυσάφι, ἀσήμι, χαλκό, δρεπάλιο, ἀχάτη, λάπις-λάζουλι, καθὼς και πλῆθος ἄλλα ύλικὰ γιὰ τὴν κατασκευὴ σπαθιῶν, μαχαιριῶν, σφραγιδο-

*Απὸ τὴ σειρὰ τῶν ἀποθηκῶν στὰ ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ, διόπου οἱ βασιλεῖς διατηροῦσαν ὅλα τὰ ἀγαθά ποὺ συγκέντρωναν. Περιγράφεται πιθάρια.

λίθων, τελετουργικῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων πολλῶν κομψοτεχνημάτων).

Γύρω στὰ 1700 π.Χ. φοβεροὶ σεισμοί, ἵσως, γίνονται ή αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν κρητικῶν ἀνακτόρων, τῶν μεγάλων σπιτιών, ἀκόμη καὶ τῶν συνοικισμῶν. Σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα χτίζονται νέα παλάτια, ἀκόμη λαμπρότερα καὶ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Εἶναι πολυώροφα καὶ προσφέρουν κάθε εὐκολία ζωῆς. Διακρίνει κανεὶς σ' αὐτὰ ὅχι μόνο τὸ καλλιτεχνικὸ δαιμόνιο τῶν ἀρχαίων Κρητῶν, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐκπληκτικές ἀρχιτεκτονικές τους γνώσεις. Τῶν δεύτερων τούτων ἀνακτόρων τὰ ἐρείπια ἀποκαλύφθηκαν στὶς ἀνασκαφές. Αὐτὴ ἡ φάση τῆς Μεσομινωικῆς περιόδου εἶναι ἡ λαμπρότερη καὶ συνεχίζεται ἀδιατάραχτη καὶ στὴν πρώτη φάση τῆς Ὑστερομινωικῆς περιόδου. 'Ο ἐμπορικὸς στόλος τῶν Κρητῶν κυριαρχεῖ στὶς θάλασσες. Προϊόντα μινωικὰ φτάνουν σὲ ὅλες τὶς ἀκτές τῆς Μ. Ἀσίας, στὴν Αἴγυπτο, στὴ Σικελία, ἀκόμη καὶ στὴν Ἰσπανία.

Τελείως ξαφνικά, ἄλλη φοβερώτερη καταστροφὴ σημειώνεται γύρω στὰ 1450 π.Χ. Εἶπαν πολλοὶ ἐπιστήμονες ὅτι ἡ φοβερὴ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζουν τὰ ἀνάκτορα (σ' ὅλη τὴν Κρήτη πέφτουν σὲ ἐρείπια καὶ δυνατὴ φωτιὰ τὰ ἀποτελειώνει) διφέλεται σὲ ἔξωτερη ἐπιδρομή, ἵσως καὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου, ποὺ ἡ δύναμη τους ἔχει αὐξηθῆ πάρα πολὺ αὐτὴ τὴν ἐποχή. 'Ο "Εβανς ποτὲ δὲν πίστεψε αὐτὴ τὴν ἀποψή. 'Απόδωσε τὴν καταστροφὴ σὲ νέο κύμα φοβερῶν σεισμῶν. 'Ο καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρ. Μαρινάτος διλοκλήρωσε τὴν ἀποψή τοῦ "Εβανς, κι ἡ θεωρία του ἐπιβεβαιώθηκε ἀπόλυτα ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἀνασκαφές.

'Η αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν μινωικῶν ἀνακτόρων. Φαίνεται ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔγινε φοβερὴ ἔκρηξη τοῦ ἥφαιστείου τῆς Θήρας. "Αφθονο ἥφαιστειακὸ ὑλικό (κίσσηρις) καὶ θειάφι ἐκτοξεύθηκαν σὲ ἀπόσταση πολλῶν χιλιομέτρων, ἐνῶ τεράστια παλιρροιακὰ κύματα σάρωσαν τὶς βόρειες ἀκτές τῆς Κρήτης. Συγνά, ὅπως ἔχει συμβῆ καὶ σ' ἄλλες σχετικές περιπτώσεις, μὲ τοὺς σεισμοὺς γίνονται καὶ πυρκαγιές. "Ετσι καταστράφηκαν τὰ λαμπρότερα ἀνάκτορα ποὺ κατασκευάστηκαν ποτὲ σὲ ἐλληνικὸ ἔδαφος, κι ἔσβησε ἡ δύναμη τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Γύρω στὰ 1400 π.Χ. ἀρχίζουν, σὲ κύματα διαδοχικά, νὰ κατεβαίνουν οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου στὴν Κρήτη καὶ γίνονται κύριοι τῆς Κνωσοῦ.

Δὲ χτίζονται νέα ἀνάκτορα. 'Η θαλασσοκρατορία τῶν Κρητῶν ἔχει πιὰ σβήσει. Τὸ ἐμπόριο περνάει σὲ ἄλλα χέρια. Γύρω στὰ 1300

π.Χ., όμως, χτίζονται μεγάλα κτίρια πού μοιάζουν με τὰ μυκηναϊκὰ σπίτια τῆς ἄλλης Ἑλλάδας (στὴν Ἀγία Τριάδα, στὸ Παλαικαστρο, στὰ Γουρνιά, στὴν Τύλισσο καὶ ἄλλοι).

Στὸ δωδέκατο π.Χ. αἰώνα ἡ κατάπτωση προχωρεῖ· ὁ μινωικὸς πολιτισμὸς βαδίζει πρὸς τὴ δύση του. Ἔτσι, ὅταν γύρω στὰ 1100 π.Χ. φτάνουν τὰ πρῶτα κύματα τῶν Δωριέων, τὸ νησὶ κυριεύεται χωρὶς ἀντίσταση. "Οσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δὲ θέλησαν νὰ ὑποταχτοῦν, βρήκαν καταφύγιο στὰ ὁρεινά.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Στὸν ἐλληνικὸν χῶρο, τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ἀνθίζουν τρεῖς πολιτισμοὶ μὲ ίδιαίτερα χαρακτηριστικά : ὁ Ἑλλαδικός, ὁ Κυκλαδικός καὶ ὁ Μινωικός, ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ ὅλους, ποὺ εἶχε μεγάλη ἐπίδραση καὶ στοὺς ἄλλους δύο.

2. Στὴν Κρήτη παρουσιάζεται ζωὴ μεταξὺ 6000 - 5000 π.Χ. Οἱ κάτοικοι τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς ζοῦν ἀπλοῦκα μέσα σὲ σπήλαια καὶ λατρεύουν τὴ γυναικεία θεὰ τῆς γονιμότητας.

3. Ἡ λαμπρότητα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἔκδηλωνται ἀπὸ τὴν πρώτη του φάση, τὴν Πρωτομινωική.

4. Μεγάλα ἀνάκτορα χτίζονται σὲ δύο περιόδους : Τὰ πρῶτα, μετὰ τὸ 2000 π.Χ. καὶ ἀκόμη μεγαλύτερα ὕστερα ἀπὸ τὸ 1700 π.Χ.

5. Στὴν Πρωτομινωική περίοδο ἰδρύονται ἀστικὰ κέντρα.

6. Στὴ Μεσομινωική περίοδο ἐπικρατεῖ ἡ βασιλεία.

7. Στὸ Μινωικὸν πολιτισμὸν κυριαρχεῖ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ φύση, ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς καὶ λείπει κάθε εἰδούς φόβος. Εἶναι μιὰ βασικὴ διαφορὰ τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ ἀπ' ὅλους τοὺς προηγούμενους.

8. Εἶναι ἀγνωστὴ ἡ προέλευση τοῦ λαοῦ ποὺ δημιούργησε τὸ Μινωικό πολιτισμό.

3. Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ — ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

'Ανώτατος ἄρχοντας εἶναι, σὲ κάθε μινωικὸν Κράτος, ὁ βασιλιάς (ἀπὸ τὴ Μεσομινωικὴ περίοδο). Σὲ μερικὲς περιόδους διακρίνει κανεὶς τὸν κυριαρχικὸν ρόλο τῆς Κνωσοῦ στὶς ἄλλες πόλεις τῆς Κρήτης. Ὁ βασιλιάς φαίνεται νὰ κατευθύνῃ τὴ ζωὴ καὶ τὴν κίνηση στὸ κράτος, ὅχι όμως μὲ τὸν ἀπολυταρχικὸν τρόπο ποὺ εἴδαμε στὴν Αἴγυπτο ἢ στὴ Μεσοποταμία. Εἶναι δὲ ἐκπρόσωπος τῆς θεότητας. Γύρω του ὑπάρχει μιὰ τάξη εὐγενῶν. "Ολοὶ τους εἶναι φιλειρηνικοί.

'Εργατικὸς καὶ φιλοπρόδοτος ὁ λαός, ἀγαπάει τὴν κίνηση, τὸ ἐμπό-

Τοιχογραφία ἀπό τὸ ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ, χαρακτηριστική γιὰ τὴν εὕθυμη ζωὴ τῶν γυναικῶν. Παρατηρῆστε τὴν ἐνδυμασία τους.

ριο, τὸ ναυτικό. Πολλοὶ ἔξαίρετοι τεχνίτες ἐργάζονται στὰ ἐργαστήρια τοῦ παλατιοῦ, ποὺ παράγουν τὰ πιὸ ἐκλεπτυσμένα προϊόντα.

‘Ο μινωικὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ πρῶτος στὸν κόσμο ποὺ ἔδωσε μεγάλη θέση στὶς γυναῖκες. Ζοῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα, ὅπως κι οἱ ἄντρες, φτάνουν μάλιστα νὰ παίρνουν μέρος σὲ ἐπικίνδυνα ἀγωνίσματα, ὅπως οἱ ταυρομαχίες. ‘Η φορεσιά τους εἶναι περίτεχνη, πολὺ πλούσια καὶ παράξενη. Δὲ μοιάζει μὲ κανενὸς ἄλλου λαοῦ. Στὶς τοιχογραφίες τῆς Κνωσοῦ, ὅπου εἰκονίζονται ὅμιλοι διλόκληροι γυναικῶν, βλέπει κανεὶς εὔκολα τὸ χαρούμενο πνεῦμα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὶς συζητήσεις τους, τὸν ἐντυπωσιακὸ τους στολισμὸ καὶ τὴν ἐλευθερία ποὺ ἀπολάμβαναν. ‘Ορισμένα ἔργα τέχνης νομίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι πώς ἔχουν κατασκευαστῆ ἀπὸ γυναικεῖα χέρια.

‘Ο κόσμος στὴν Κρήτη ἀγαπάει πολὺ τὴ μουσική, τὸ χορὸ καὶ τὶς ταυρομαχίες (ἥταν ἔνα εἴδος θρησκευτικῆς τελετουργίας, καὶ δὲν ἥταν ἀνάγκη νὰ σκοτώσουν τὸν ταῦρο).

‘Ο κρητικὸς πολιτισμὸς ἀποπνέει ἀνεση, χαρὰ καὶ κομψότητα.

4. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ

‘Ο μεγάλος πλοῦτος τῆς Κρήτης δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς εὐφορίας μονάχα τῆς γῆς τῆς. Οἱ ναυτικοὶ τῆς, ἀτρόμητοι, μὲ τὰ στενόμακρα καράβια τους (τὰ κινοῦσαν μὲ κουπὰ κι εἶχαν κατάρτια μὲ πανιά, ὅταν εὐκόλυνε ὁ ἀνεμος) διασχίζαντε τὶς θάλασσες, φέρνοντας ἀπὸ μακρινὲς χῶρες ἀφθονες πρῶτες ὕλες στὸ νησί τους: μέταλλα πολύτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα, πέτρες φανταχτερές, ξυλεία κ.ἄ.

Στὰ ἀνακτορικὰ καὶ στὰ ἰδιωτικὰ ἔργα στήριξα γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τῶν ὑλικῶν, κι ἀριστουργηματικὰ ἔργα παράγονταν, ποὺ τὰ περισσότερα τὰ πουλοῦσαν στὶς μεγάλες ἀγορὲς τοῦ ἔξωτερου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸ ἐμπόριο τοὺς στηριζόταν στὸ σύστημα τῆς ἀνταλλαγῆς, στὴν ἀρχὴν. Φαίνεται ὅτι ἀργότερα χρησιμοποιοῦσαν μεγάλα κομμάτια χαλκοῦ σὲ δρισμένο σχῆμα καὶ βάρος: τὰ τάλαντα. Μιὰ σειρὰ βρέθηκε στὴν ἔπαυλη τῆς Ἀγίας Τριάδας. Χρησιμοποιοῦσαν, ὅπως καὶ στὴ Μεσοποταμίᾳ, μεταλλικὸ νόμισμα πρωτόγονο — χρυσάφι, ἀσήμι καὶ χαλκὸ σὲ δρισμένο σχῆμα καὶ βάρος.

Τὰ ὑγρὰ προϊόντα — λάδι καὶ κρασὶ — τὰ μετέφεραν σὲ εἰδικοὺς ἀμφορεῖς, ἔκλειναν ὕστερα τὸ στόμιό τους μὲ ἔνα κομμάτι πηλό, ποὺ τὸ σφράγιζε μὲ τὸ σῆμα του δικάθε παραγωγῆς. Ἀπὸ τίς πήλινες πινακίδες καταλαβαίνουμε ὅτι χρησιμοποιοῦσαν δεκαδικὸ σύστημα στὴν ἀριθμηση καὶ κρατοῦσαν λογιστικὰ βιβλία.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, ὑπάρχουν πληροφορίες σὲ αἰγυπτιακὰ κείμενα πώς ἀναλάμβαναν καὶ μεταφορές. Ἐτσι, στὴν ἐποχὴ τοῦ φαραὼ Τούθμωσι τοῦ Γ' (1500 - 1450 π.Χ.), ἔκλεισαν συμφωνία μὲ τὴν Αἴγυπτο νὰ μεταφέρουν ἐκεῖ ἔυλεια ἀπὸ τὸ Λίβανο. Σὲ τοιχογραφίες τῆς Θήβας στὴν Αἴγυπτο, τῆς ἐποχῆς πάλι τοῦ Τούθμωσι, μιὰ σειρὰ ἀπὸ Κρῆτες (τοὺς λένε Κεφτιοῦ) φέρονταν δῶρα στὸ φαραὼ.

Στοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διατηρήθηκε ἡ μνήμη τῆς θαλασσοκρατορίας τῶν Κρητῶν καὶ τῆς κυριαρχίας τους σὲ δρισμένα σημεῖα τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου. Ἰδιαίτερα διμύθιος τοῦ Θησέα καὶ τοῦ Μινώταυρου ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ.

5. Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἡ κυρίαρχη θεότητα εἶναι γυναικεία, ἡ Μητέρα - Φύση, θεὰ τῆς γονιμότητας. Σύμβολά της εἶναι τὸ φίδι, τὸ περιστέρι. Ὑπάρχει πλάι της ἔνας ἀνδρικὸς θεός, ποὺ παρασταίνεται μικρότερος στὸ μέγεθος. Σύμβολό του εἶναι ὁ ταῦρος καὶ ὁ διπλὸς πέλεκυς.

Σὲ πολλές παραστάσεις κρητικῶν σφραγιδολίθων, μὲ περιεχόμενο θρησκευτικό, βλέπει κανεὶς δαίμονες ζωάδιμορφους ἢ πτηνόμορφους.

Δὲν κατασκεύαζαν ἴδιαίτερους ναούς. Λατρεύουν τὸ θεό σὲ «ίερὰ κορυφῆς» (στὶς κορυφὲς τῶν βουνῶν), σὲ ἴδιαίτερους χώρους μὲς στὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα ἢ στὰ θέατρα τῶν παλατιῶν, μὲ διόλικηρη σειρὰ τελετουργίες. Ἡ ταυρομαχία ἦταν ἐκδήλωση θρησκευτικῆς λατρείας, ὅπως

‘Η θεά τῶν φιδιῶν, μικρὸ^ν
ἀγαλμάτιο ποὺ βρέθηκε στὸ
ἀνάκτορο τῆς Κυωσοῦ. Πε-
ριγράψτε τὸ φόρεμά της.

κι ὁ χορός. Ὑπῆρχε τάξη ιερέων καὶ ιερειῶν. Κεφαλὴ ὅλων τους ἦταν ἡ
βασιλικὴ οἰκογένεια.

6. Η ΤΕΧΝΗ

‘Η μινωικὴ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι ἀξιοθαύμαστη. Δὲν ἔ-
πάρχει αἰλάδος τέχνης ποὺ νὰ μὴ θαυματούργησαν καλλιεργώντας τον.
Αγαποῦσαν ἀφάνταστα τὴ φύση καὶ τὰ ἀμέτρητα χρώματά της, κι αὐτὴν
ἀπόδωσαν σὲ κάθε της ὄψη : τὴ θάλασσα καὶ τὸ βασίλειό της, τὴ γῆ μὲ
τὰ λουλούδια, τὰ πουλιά καὶ τὰ ζῶα.

‘Απὸ τὴν Πρωτομινωική, ἀκόμη, περίοδο σημειώνουν ἐκπληκτικὴ
ἐπίδοση στὴ δημιουργία πλήθους κοσμημάτων (ὅλες οἱ τεχνικὲς ποὺ καὶ
σήμερα ἀκόμη ἐφαρμόζουν οἱ χρυσοχόοι τοὺς ἦταν γνωστές). Αγγεῖα πέ-
τρινα ἀπὸ πολύχρωμες φλεβωτές πέτρες, πήλινα, θαυμάσια διακοσμημέ-
να μὲ θέματα ἀπὸ τὸ φυτικὸν ἢ τὸ θαλάσσιο κόσμο, σπαθιά, μαχαίρια,
σφραγιδόλιθοι ἀπὸ πολύτιμα καὶ ἡμιπολύτιμα όλικά, ὅλα εἶναι ἀληθινὰ
κομψοτεχνήματα. Περίφημα εἶναι τὰ «καμαραϊκά» ἀγγεῖα. Μιὰ κατη-

γορία ἀπ' αὐτὰ τὰ δινομάζουμε «δώσκελυφα», γιατὶ τὰ τοιχώματά τους εἶναι λεπτὰ σὰν τὸ τσόφλι τοῦ αὐγοῦ.

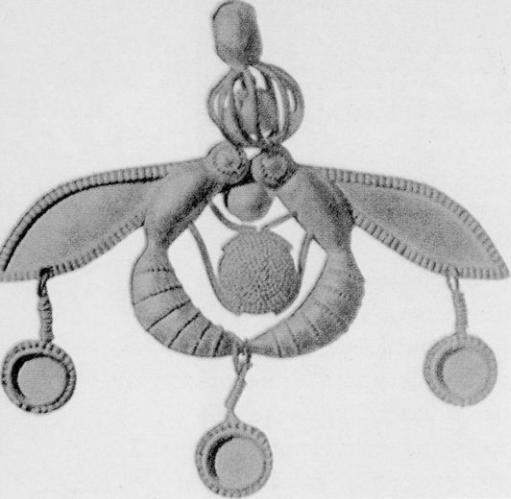
Γεμάτη φαντασία καὶ δύναμη εἶναι ἡ τέχνη τους καὶ δίνει τὸ κάθε θέμα μὲ τέλεια φυσικότητα, «νατουραλιστικά»*, στὴν περίοδο τῆς μεγάλης της ἀκμῆς.

* Η ἀρχιτεκτονική τους εἶναι πραγματικὸ ἀριστούργημα. Συνδυάζει τὴν ἄνεση μὲ τὴν πολυτέλεια καὶ μὲ τὴ μεγαλοπρέπεια. Πολυώροφα, μὲ τρία ὡς πέντε πατώματα, τὸ ἀνάκτορά τους σκαρφαλώνουν στὸ φυσικὸ χῶρο χωρὶς νὰ τὸν βαραίνουν. Ἀμέτρητα δωμάτια, αὐλές μεγάλες καὶ μικρές, πολλοὶ διάδρομοι, ἄνετες σκάλες, τεράστιες αἴθουσες, βεράντες, δόλα καταστόλιστα ἐσωτερικὰ μὲ τοιχογραφίες κι ἀνάγλυφα κι ἐξωτερικὰ μὲ πλῆθος λουλούδια, δίνουν εἰκόνα δόλοζώντανη τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς λεπταίσθητης διάθεσής τους. Εἶχαν τέλειο ἀποχετευτικὸ σύστημα κι ἀπὸ τὰ παλάτια τους δὲ λείπουν οὕτε τὰ μπάνια (εἰδικές αἴθουσες), οὕτε ἄλλος κανένας ἀπὸ τοὺς ἀπαραίτητους χώρους ποὺ σήμερα χρησιμοποιοῦμε.

* Η ζωγραφική τους δημιουργία, ὅπως ἔκφραζεται στὶς τοιχογραφίες, εἶναι πραγματικὸ ἀριστούργημα σύνθεσης, χρωμάτων πλούσιων καὶ δυορφιᾶς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονική, ποὺ ἔδωσε τεράστια κτίσματα, σ' ὅλες τὶς ἄλλες τους ἐκδηλώσεις οἱ Κρήτες καλλιτέχνες δείχνουν ν' ἀγαποῦν τὴν κομψότητα, τὴν φυσικότητα. Δὲν τοὺς ἀρέσει τὸ μνημειακό, ἀντίθετα ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς ποὺ γνωρίσαμε ὡς αὐτὴ τὴ στιγμή. "Αν ἡ τέχνη εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ψυχικοῦ κό-

Μιὰ πλευρὰ ἀπὸ τὴ ζωγραφιστὴ διακόσμηση περίφημης σαρκοφάγου ἀπὸ τὴν 'Αγία Τριάδα τῆς Κρήτης. Παριστάνει θρησκευτικὴ σκηνή.

Χρυσὸς κόσμημα, ἀπὸ τὰ ὥραιοτερα δείγματα τῆς μινωικῆς χρυσοχοΐδης (ἀρι-
στερά). Καμαράνκο ἄγγειο μὲ πολύχρωμη διακόσμηση (δεξιά).

σμου τοῦ ἀνθρώπου, στὴ μινωικὴ τέχνη τὸ κάθε ἔργο ἀναδίνει τὴ χαρὰ
τῆς ζωῆς, τὴν εὐγένειαν καὶ τὴ λεπτότητα.

Οἱ Κρῆτες πῆραν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ἄλλους πολιτισμούς
(Αἴγυπτο, Ἀνατολή). Τὰ διαμόρφωσαν, δύως, στὰ μέτρα τους καὶ δη-
μιούργησαν τὸ δικό τους κόσμο. Οἱ ἀτέίχιστες πόλεις τους δείχνουν
ὅχι μόνο τὴ φιλειρηνικὴ τους διάθεση, ἀλλὰ καὶ τὴ δύναμη ποὺ εἶχαν καὶ
τὴν ἀσφάλεια ποὺ τοὺς χάριζε τὸ πλῆθος τῶν καραβιών τους.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Κεφαλὴ τῆς μινωικῆς κοινωνίας εἶναι ὁ βα-
σιλιάς, ποὺ κατευθύνει κάθε ἐκδήλωση στὴ ζωὴ τοῦ κράτους του.
‘Υπάρχει τάξη εὐγενῶν καὶ ιερέων. ‘Ο λαός εἶναι ειρηνικός καὶ
φιλοπρόδοος.

2. Εἶναι ὁ πρῶτος πολιτισμὸς στὸν κόσμο ποὺ ἔδωσε ἴση θέση στὶς
γυναικεῖς.

3. ‘Ανάπτυξη μεγάλη τοῦ ἐμπορίου. Εἰσάγουν πρῶτες ὕλες καὶ τὶς
ἐπεξεργάζονται. ‘Εξάγουν γεωργικὰ προϊόντα καὶ τὰ θαυμάσια
ἔργα τῆς βιοτεχνίας τους. Οἱ πρῶτοι ναυτικοὶ στὸν κόσμο.

4. Λατρεύουν τὴ θεὰ τῆς γονιμότητας.

5. ‘Εκπληκτικὴ ἡ τέχνη τους. ‘Αναπτύσσουν θαυμαστὰ ὅλους τοὺς
κλάδους. ‘Αγαποῦν τὸ κομψό, τὸ χαρούμενο, τὸ πολύχρωμο καὶ τὴ
φυσικότητα. Τ’ ἀνάκτορά τους ὑπόδειγμα ἀνεστησεις καὶ μεγαλο-
πρέπειας. ‘Εξαιρετικὴ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ζωγραφικῆς. ‘Η τέχνη
τους ἀποτελεῖ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς.

ΚΕΙΜΕΝΑ

I. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

1. Ὁ θαυμασμὸς τοῦ Ἑλληνα γιὰ τὴν πατρίδα του :

«Στῆς περήφανης γιὰ τ' ἀλογά της τῆς χώρας
ἔχεις, ξένε, ἐρῦθη στὰ πιὸ δικαιοφα τὰ μέρη
μες σ' ὅπῃ τὴ γῆ, στὸν ἀσπρὸ Κολωνό μας,
ὅπου πιὸ ἀπ' ἄλλοῦ συχνάζοντας τ' ἀηδόνι
γλυκομυρίζεται σὲ δόλχλωρα ρουμάνια
μέσα στὸν πυκνὸ κισσὸ βαθιὰ κρυμμένο
καὶ στὸ ἀπάτητο τοῦ θεοῦ τ' ἄγιο δάσος
τὸ μυριόκαρπο, τ' ἀνήλιαιγο κι ἀπ' ὅλες
τὶς χειμωνιές ἀπάνεμο τὶς μπόρες.

Κάθε μέρα ἔδω μὲ τῇ δροσιὰ ἀπ' τὰ οὐράνια
ῶριοφούντωτος ὁ νάρκισσος ἀνθίζει
κι ὁ χρυσόξανθος ὁ κρόκος γιὰ τὶς δυό μας
τὶς τρανές θέες παλαιικὸ στεφάνι·
κι οὐδὲ οἱ ἀκοίμητες ποτὲ δὲ λιγοστεύουν
ἀπ' τοῦ Κηφισοῦ τὸ ρέμα, οἱ βρυσομάνες
νὰ στριφογυρνοῦν, μὰ πάντα ὀλες τὶς μέρες
τὰ καθάρια των νερά καθὼς κυλοῦνε
πιάνουν γρήγορα τοὺς κάμπους νὰ καρπίζουν
τῆς πλατύστηθης γῆς...

Σοφοκλέους «Οἰδίπονς ἐπὶ Κολωνῷ» (Μετ. I. Γρυπάρη)

2. Ἡ ἑλιὰ ἀγαπητὸ δέντρο :

«Κι εἶναι ἀκόμα ἔδω τέτοιο, ποὺ ἔγώ
πουσθεν' ἀλλοῦ παρόμοιο δέντρο
δέν ἀκούων νὰ βλάστησε ποτέ
οὐδὲ στὶς χῶρες τῆς Ἀσίας, οὐδὲ
στὸ μεγάλο τοῦ Πέλοπα δώριο νησὶ (τὴν Πελοπόννησο),
ἀνέγγιχτο, αὐτόφυτω δέντρο
τρόμος καὶ φόβος στὰ κοντάρια τοῦ ἔχθροῦ
ποὺ ἀνθίζει πιὸ παρ' ὅπου ἀλλοῦ
σ' αὐτὴ τῇ χώρᾳ :
ἡ σταχτόχλωρη ἑλιὰ ἡ παιδοτρόφα,
ποὺ ποτὲ του κανεὶς ἡ νέος ἡ γηραιὸς
μὲ χέρι ἔχθρικὸ θὰ σώσῃ ν' ἀφανίσῃ,
γιατ' ἀπάνω της πάντ' ἀνοιχτὰ
ὁ Μόριος Δίας κι ἡ γλαυκόφθαλμη Ἀθηνᾶ
ἔχουν τὰ μάτια.

Σοφοκλέους «Οἰδίπονς ἐπὶ Κολωνῷ» (Μετ. I. Γρυπάρη)

II. Η ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

«Ο Μίνως εἶναι ὁ παλαιότερος, ἀπ' ὅσους ἔχομε ἀκουστά, ποὺ ἀπόχτησε
ναυτικὴ δύναμη καὶ κυριάρχησε στὶς περισσότερες ἀπ' ὅσες λέμε τώρα ἔλληνικὲς
θάλασσες, κι ἔγινε ἀρχοντας στὶς Κύκλαδες κι ἔγκατάστησε ἀποικίες στὶς περισ-
σότερές τους, ἀφοῦ ἔδιωξε τοὺς Κάρες κι ἔβαλε ἡγεμόνες τούς γιούς του».

Θουκυδίδου «Ἴστορία» A, 4 (Μετ. Ἐλλην. Λαμπρόλη)

B'. Ο ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

"Ενας τελείως ιδιότυπος πολιτισμός, στήν πρώτη του φάση κυρίως (2600 - 2000 π.Χ.), άποκαλύφθηκε γύρω στά τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο "Ελληνα ἀρχαιολόγο, τὸ Χρῆστο Τσούντα, ποὺ εἶναι καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ κυριότερος ἐρευνητής του. Ἐκεῖνος τοῦ ἔδωσε καὶ τὴν δνομασία *Κυκλαδικός*.

'Απὸ τότε οἱ ἀνασκαφές ποὺ ἔξακολουθοῦν, φέρνουν ὅλοντα νέα δείγματα τῆς δραστηριότητας τῶν κατοίκων τῶν νησιῶν αὐτῶν, χωρίς, ἀκόμη, νὰ ἔχῃ σχηματιστῇ γενική εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ τους.

'Η Ἀμοργός, ἡ Πάρος καὶ ἡ Ἀντίπαρος, ἡ Νάξος, ἡ Σίφνος, ἡ Θήρα, ἡ Σύρος καὶ ἡ Μῆλος ἔχουν δώσει πολλὰ εύρήματα.

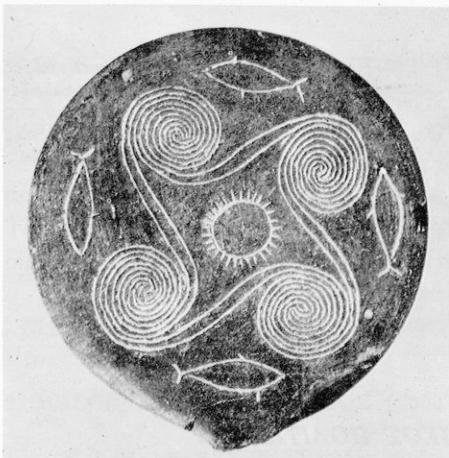
Ζωὴ ἔξακριβώθηκε, τελευταῖα, σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ νησιὰ στὴ Νεολιθικὴ περίοδο. "Ομως, ἡ πρωτοτυπία τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ σημειώνεται στήν πρώτη περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. "Ύστερα ἀπὸ τὸ 2000 π.Χ. ἡ ἔξαπλωση τῶν Κρητῶν κι ἀργότερα τῶν Ἀχαιῶν, στὴ Μυκηναϊκὴ περίοδο, φέρνει τόσες ἐπιδράσεις στὰ νησιά, ὥστε κάθε δικό τους παλιὸ χαρακτηριστικὸ ὑποχωρεῖ κι ἡ καθαρὰ κυκλαδικὴ τέχνη ἔξαφανίζεται.

Οι Κυκλαδίτες στάθηκαν περίφημοι ναυτικοὶ κι αὐτοὶ πρῶτοι βρῆκαν τὸ καράβι ποὺ μπορεῖ νὰ ταξιδέψῃ στήν ἀνοιχτὴ θάλασσα. Διασχίζοντας ἔτσι ὅλα τὰ πέλαγα ἐμπορεύονταν μὲ πολλοὺς λαούς.

Τὰ νησιὰ ἦταν πλούσια σὲ ὄρυκτα : χρυσάφι καὶ ἀσήμι στὴ Σίφνο κι ἀρθρονο μάρμαρο στήν Πάρο καὶ στὴ Νάξο. Τοῦ πάλλευκου αὐτοῦ ὄντοῦ ἡ χρήση χαρακτηρίζει τὴν πρώτη φάση τοῦ Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ, συναρπαστικὴ στήν πρωτοτυπία καὶ στήν ὁμορφιά της.

Τέλος ἡ Μῆλος, σταυροδρόμι στὴ συνάντηση τῶν γειτονικῶν πολιτισμῶν (Μινωικοῦ καὶ Ἑλλαδικοῦ), πρόσφερε ἀπὸ τὰ νεολιθικὰ χρόνια ἔφθονο τὸ σκληρὸ ἡραιστειογενὲς πέτρωμά της, τὸν ὅψιαν, ποὺ τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων, ὅπλων, ἀκόμη κι ἀγγείων (στήν Κρήτη).

Οι κάτοικοι τῶν Κυκλαδῶν ἦταν σπουδαῖοι ναυτικοί. Σημείωσαν, ὅμως, ἔξαιρετικὴ ἐπίδοση καὶ στὴ μεταλλοτεχνία. Φιλοτεχνοῦσαν ἀκόμα μαρμάρινα ἀγάλματα, μὲ τύπο μοναδικὸ στήν ιστορία τῆς τέχνης, ποὺ θυμίζουν ἔργα γλυπτικῆς τῆς ἐποχῆς μας. Παριστάνουν τὰ περισσότερα μιὰ γυναικεία θεότητα τὰ ἔβαζαν στοὺς τάφους πιστεύοντας πῶς ἡ παρουσία τους χάριζε προστασία στὸ νεκρό.

Πήλινο τηγανοειδές σκεύος ἀπό τη Νάξο (πάνω).

Πυξίδα (κουτί) ἀπό στεατίτη (κάτω). Προσέξτε τὸ σπειροειδὲς χαρακτηριστικό κυκλαδικὸ μοτίβο.

"Αγάλμα μαρμάρινο γυναικίας κυκλαδικῆς θεάτητας ἀπό τὴν Ἀμοργό. Είναι τὸ μεγαλύτερο ποὺ ὑπάρχει (ύψος : 1.52 μ.).

Τὸ μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε πολὺ καὶ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀγγείων καὶ σκευῶν, σὲ χαρακτηριστικὰ σχήματα, στὴν Πρωτοκυκλαδικὴ περίοδο. Τότε κατασκευάζονται καὶ ἴδιότυπα ἀγγεῖα ἀπὸ σκοῦρο καστανὸ πηλὸ μὲ χαρακτὴ διακόσμηση.

Μιὰ σειρὰ ἀπ' αὐτά, μὲ σχῆμα παράξενο, ἀνάμεσα σὲ πλῆθος σπειροειδῆ κοσμήματα ποὺ παριστάνουν τὴν θάλασσα, ἔχουν χαραγμένο στὸ κέντρο ἔνα καράβι, σχῆμα γνώριμο κι ἀγαπητὸ στοὺς Κυκλαδίτες.

Ο Κυκλαδικὸς πολιτισμὸς ἔχει τελείως δική του πρωτότυπη μορφή, μὲ χαρούμενο νησιώτικο χρῶμα.

Πήλινα ἀγγεῖα (σαλτσιέρες καὶ κύπελλαι), πρωτοελλαδικὰ ἀπὸ τὸ Ασκηταρίο τῆς Ραφήνας ('Αττική). Τί σᾶς θυμίζει τὸ σχῆμα μερικῶν;

Γ'. Ο ΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Έλλαδικός εἶναι δὲ πολιτισμὸς ποὺ ἀναπτύχθηκε στὶς διάφορες περιοχὲς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδας, χωρὶς νὰ περιλαμβάνωνται σ' αὐτὸν οἱ πολιτισμοὶ τῶν Κυκλαδῶν, τῶν ἄλλων νησιῶν, τῆς Κρήτης κι ἀργότερα τῶν ἑλληνικῶν κέντρων τῆς Μ. Ἀσίας.

1. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Γύρω στὰ 2600 π.Χ. νέος λαὸς φτάνει στὴν Ἐλλάδα, ἔγνωστης καταγγῆς κι αὐτός. Πιστεύουν πῶς ἥρθε ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία, χρησιμοποιώντας σὰ γέφυρα τὶς Κυκλαδες. Ἡ ἐγκατάσταση τῶν νέων κατοίκων φαίνεται εἰρηνική. "Ισως νέα κύματα ἐπιδρομέων, πρὸς τὸ τέλος τῆς Πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς ὅταν εἴχαν δργανωθῆ πιὰ ὁρισμένα ἀστικὰ κέντρα, ἀνάγκασαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὀχυρωθοῦν μὲ ἰσχυρὰ τείχη (Αἴγινα, Λέρνα στὴν Ἀργολίδα). Ό νέος λαὸς ἔφερε μαζὶ του τὸ χαλκό, ποὺ ἡ χρησιμοποίησὴ του ἀλλάξει τὸ ρυθμὸ διλόκηρης τῆς ζωῆς.

Οἱ συνοικισμοὶ χτίζονται σὲ φυσικὰ ὑψώματα, μὲ τὰ σπίτια κοντὰ τὸ ἔνα στὸ ἄλλο. Εἶναι ἀπλά, σὲ σχῆμα δρθογώνιο ἢ καμπυλόγραμμο, ἔχοντα πέτρινα θεμέλια, ἐνῶ οἱ τοῖχοι τους κατασκευάζονται μὲ πλίθρες (Εὔτρηση κι Ὁρχομενὸς στὴ Βοιωτία, Ἀσίνη καὶ Λέρνα στὴν Ἀργολίδα, "Αγιος Κοσμᾶς καὶ Ἀσκηταρίο στὴν Ἀττική, Διμήνι στὴ Θεσσαλία). Στὴ Λέρνα καὶ στὴν Τίρυνθα ἔχουν βρεθῆ καὶ μεγαλύτερα οἰκοδομήματα (κατοικίες ἢ χῶροι γιὰ λατρεία).

Τὰ ἀγγεῖα τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου εἶναι ἀπλά, ἀλλὰ κομψό-

τατα στὸ σχῆμα καὶ μὲ λεπτὰ τοιχώματα. Χαρακτηριστικὰ εἶναι μερικὰ μὲ στόμιο ποὺ θυμίζει πουλὶ (ραμφόστομα, σελ. 104). Στὶς ἀνασκαφές ἔχουν βρεθῆ καὶ λίγα μεταλλικὰ ἀγγεῖα.

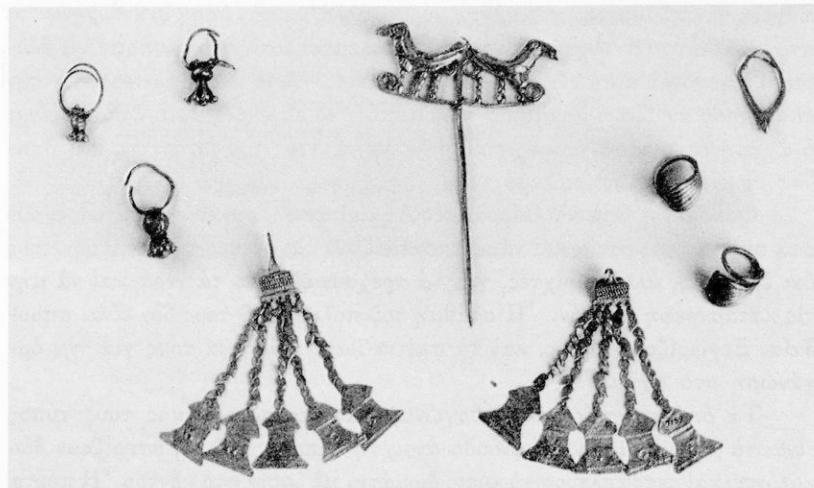
Ἐξακολούθουν οἱ κάτοικοι νὰ λατρεύουν τὴ γυναικεία θεὰ τῆς γονιμότητας, τὰ εἰδώλια τῆς ὄμως (πέτρινα ἢ πήλινα) σχηματοποιοῦνται. Τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ὅπλα εἶναι λίθινα ἢ μετάλλινα : σφύρες καὶ πελέκια, σμίλες, μαχαίρια καὶ αἰχμὲς ἀπὸ βέλη.

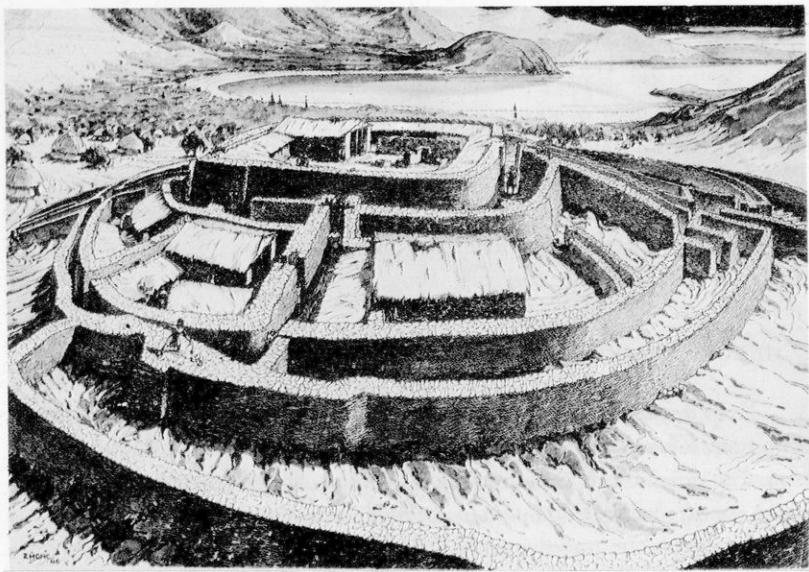
Τύπαρχει ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ κέντρα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἐλάδας μὲ τὶς Κυκλαδες καὶ τὴν Τροία.

2. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (2000 - 1600 π.Χ.)

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐποχῆς φτάνουν οἱ πρῶτοι "Εληνες (οἱ Ἀχαιοὶ) στὸν τόπο μας. Εἶναι λαὸς τῆς ἵνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μὲ πολιτισμὸν κατώτερο ἀπὸ αὐτὸν ποὺ κυριαρχοῦσε ὡς τότε στὸν ἑλληνικὸν χῶρο. Εἶναι ὄμως γεροί, δυνατοί, μὲ μναλὸν καθαρὸν καὶ ὁργανωμένο. Ἀπὸ τοὺς παλιοὺς κατοίκους μαθαίνουν πολλά, ἀφομοιώνουν ὄμως μόνον ὅσα ταιριάζουν στὸ δικό τους χαρακτήρα.

Χρυσὰ κοσμήματα ἀπὸ τὴν Ποιλίχνη τῆς Λήμνου. Παρόμοια ἔχουν βρεθῆ στὴν Τροία.

Αναπαράσταση τῆς ὀχυρωμένης ἀκρόπολης τοῦ Διμηνίου στὴ Θεσσαλίᾳ στὰ τέλη τῆς 3ης χιλιετίας. (Σχέδιο Δ. Ζήση).

Τὰ χρόνια αὐτὰ σημειώνεται πολὺ σπουδαία τεχνική πρόοδος. Τὰ ἀγγεῖα δὲν πλάθονται πιὸ μὲ τὰ χέρια, ἀλλὰ μὲ τὸν τροχό, καὶ ψήνονται στὸν κλίβανο. Οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι φυλὴ πολεμικὴ καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ ἄλλο γο. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἰχε μεγάλες συνέπειες. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα, ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνθίζει ὁ κλασικὸς πολιτισμός, τὸ εὔγενικὸ αὐτὸ ζῶο θὰ εἶναι ὁ ἀγαπητότερος σύντροφος τοῦ "Ελληνα, πιστός του ὑπηρέτης καὶ βοηθὸς σὲ εἰρήνη ἢ σὲ πόλεμο.

Φτασμένοι ἀπὸ τὸ Βορρᾶ, οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι συνηθισμένοι νὰ ἔχουν στὰ σπίτια τους ἑστία καὶ νὰ κατασκευάζουν τὶς στέγες τῶν σπιτιών τους δχι ἐπίπεδες, ἀλλὰ δίριχτες, γιὰ νὰ τρέχουν εύκολα τὰ νερὰ καὶ νὰ μὴν τὶς καταστρέψῃ τὸ χιόνι. Ἡ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ τους δὲν εἶναι σπουδαία. Ξεχωρίζουν, ὅμως, καὶ τὰ σπίτια καὶ τὰ ἀγγεῖα τους γιὰ τὴν ὁργάνωση στὸ σχῆμα.

Τὰ σπίτια χτίζονται ὀρθογώνια. Ἀντιπροσωπευτικός τους τύπος εἶναι τὸ μέγαρο μὲ μικρὴ εἴσοδο ἀνοιχτὴ ἐμπρός, ποὺ τὴ στηρίζουν δύο κολόνες, καὶ τετράπλευρο τὸ κύριο δωμάτιο μὲ ἑστία στὸ κέντρο. Ἡ πόρτα

είναι συνήθως στὸν ἀξονα τοῦ κτιρίου. Παράλληλα κατασκευάζονται και τώρα τὰ καμπυλόγραμμα τῆς προηγούμενης περιόδου (ἀψιδωτά).

Τὰ ἄγγεῖα τους (τὰ λένε μινυακά) είναι μονόχρωμα, σταχτιὰ ἢ κιτρινωπά. Δίνουν τὴν αἰσθηση πῶς μιμοῦνται μεταλλικά. Ξεχωρίζουν για τὸ στέρεο σχῆμα και γιὰ τὴ γερή και σταθερὴ βάση.

Οἱ τάφοι είναι ἀτομικοὶ (κιβωτιόσχημοι) ἢ διμαδικοὶ (τύμβοι τῆς Ἀφιδνας κοντὰ στὸ Μενίδι τῆς Ἀττικῆς). Βάζουν μέσα ἐλάχιστα κτερίσματα (ένα - δυὸς ἄγγεῖα, μικρὰ ἐγχειρίδια ἢ δοσῆμαντα κοσμήματα). Οἱ πιὸ πολλοὶ είναι ὅλότελα ἀδειοι.

Ἡ εἰκόνα ποὺ ἔχομε γιὰ τοὺς πρώτους "Ελληνες, γιὰ τὴ ζωὴ και γιὰ τὶς ἐγκαταστάσεις τους, είναι πολὺ θαυμπή." Ετσι, ὅπως προβάλλει ὁ πολιτισμός τους ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές, τίποτα δὲν προμηνάει τὴν ἐκπληκτικὴ ἀνάπτυξη ποὺ θὰ σημείωνε ἀμέσως ἀργότερα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ: 1. Ἔνας ἰδιότυπος συναρπαστικὸς πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται στὶς Κυκλαδες μεταξὺ 2600 - 2000 π.Χ. Χαρακτηριστικὰ τὰ παράξενα μαρμάρινα εἰδώλια του. Οἱ Κυκλαδίτες πρῶτοι κατασκεύασαν καράβια γιὰ ἀνοιχτές θάλασσες.

2. Στὸν ἑλλαδικὸν χῶρο, στὴν Πρωτοελλαδικὴ περίοδο, λαὸς ἀγνωστῆς προέλευσης φέρνει τὸ χαλκό. Κατασκευάζει μεγάλα οἰκοδομήματα, κομψὰ ἄγγεῖα, χρυσὸν κοσμήματα και χάλκινα ὅπλα και σκεύη.

3. Στὴ Μεσοελλαδικὴ περίοδο φτάνουν οἱ πρῶτοι "Ελληνες, οἱ Ἀχαιοί. Χαρακτηριστικό τους είναι ἡ ἔγνωια γιὰ τὸ λογικὸ και ὁργανωμένο σχῆμα στὰ σπίτια και στὰ ἄγγεῖα. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴν χρησιμοποιεῖται στὴν Ἑλλάδα ὁ κεραμεικὸς τροχὸς κι ὁ κλίβανος, κι ἐπικρατεῖ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ ὁ τύπος τοῦ μεγάρου. Εἰσάγεται τὸ ἄλογο.

Σφρανδόνη ἀπὸ χρυσὸς μυκητῶν δαχτυλίδι μὲ παράσταση τελετουργικῆς σκηνῆς.

"Τοτερα ἀπὸ τὸ 1600 π.Χ., ἀφοῦ σταθεροποιήθηκαν στὸν ἑλληνικὸν χώρῳ οἱ Ἀχαιοὶ, ἀρχίζει ἡ ἄνθηση ἐνὸς νέου πολιτισμοῦ μὲ ἵσχυρότατες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν μινωικὴν Κρήτην. Στὴ διάρκειά του, οἱ ἄνθρωποι ποὺ τὸν θεμελίωσαν, θὰ ἀποχτήσουν συνειδήση τοῦ ἔαυτοῦ τους καὶ θὰ φανοῦν, καθαρὰ πιά, τὰ χαρίσματα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

1. ΠΗΓΕΣ

'Ολόκληρος ὁ πολιτισμὸς τῆς ἡπειρωτικῆς 'Ελλάδας, στὴν 'Τοτεροελλαδικὴ περίοδο, δύνομάστηκε μυκηναῖκός, παρ' ὅλο ποὺ στὶς γενικές του γραμμές δὲν παρουσιάζει μεγάλη διαφορὰ στὰ περισσότερα κέντρα ποὺ ἀναπτύχθηκε. 'Επειδὴ, ὅμως, ἡ πρώτη γνωριμίᾳ αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἔγινε μὲ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν Μυκηνῶν —τὸ λαμπρότερο καὶ ἵσχυρότερο κράτος τῆς ἐποχῆς— καθιερώθηκε νὰ χαρακτηρίζεται ὁλόκληρο τὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ 1600 - 1100 π.Χ. ὡς *Μυκηναῖκή περίοδος*.

'Η ἀποκάλυψη τοῦ μυκηναῖκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἔργο ἐνὸς Γερμανοῦ μεγαλεμπόρου, τοῦ 'Ερρίκου Σλήμαν, ποὺ ἀφοῦ πραγματοποίησε τὸ μεγάλο πόθῳ τῆς ζωῆς του, σκάβοντας στὴ Μ. 'Ασία κι ἀνακαλύπτοντας τὴν ἀρχαία Τροία (1870), ἐξακολούθησε ὑστερα τὶς ἀνασκαφές στὴν 'Ελλάδα, μὲ σκοπὸ νὰ βρῇ τὶς μεγάλες πόλεις ποὺ ἀναφέρει ὁ 'Ομηρος.

'Ως τὴ συγκλονιστικὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Σλήμαν βρῆκε τοὺς τάφους στὶς Μυκῆνες (1876), κανεὶς εἰδίκης δὲν πίστειε στὴν ὑπαρξὴ τοῦ μυκηναῖκοῦ πολιτισμοῦ. Νόμιζαν ὅλοι πῶς τὰ πρόσωπα, τὰ γεγονότα κι ἡ εἰκόνα τῆς ζωῆς ποὺ ὀλοζώνταν καὶ συναρπαστικὴ παρουσιάζουν τὰ ὄμηρικὰ ποιήματα ἥταν δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ μεγάλου ποιητῆ.

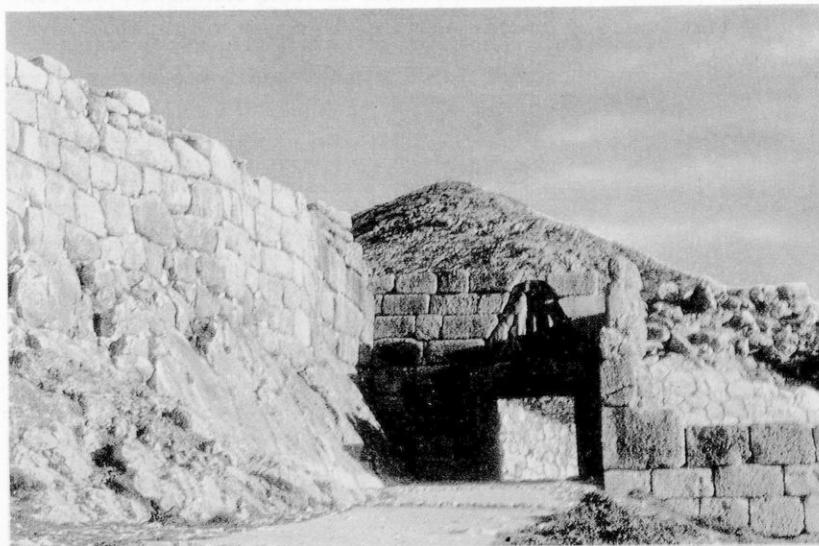
Μὲ τὴν ἀνήσυχη φαντασία καὶ τὴν παιδικὴ πίστη τοῦ Σλήμαν ἔνας νέος πολιτισμὸς βγῆκε στὸ φῶς, ποὺ ἡ εἰκόνα του, ἐντυπωτική, προκάλεσε τὸ θαυμασμὸ κι ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ 'Ελλήνες καὶ σὲ ξένους ἀρχαιολόγους καὶ τὴν ἔρευνα τῆς «πολύγραμης Μυκήνης» (ὅπως τὴ χαρακτηρίζει ὁ

"Ομηρος) νὰ συνεχίσουν ως τὶς μέρες μας, κι ἄλλους τόπους νὰ μελετήσουν μὲ ἀνασκαφικὲς ἐργασίες. (Σπουδαῖος ἔρευνητὴς τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ Χρῆστος Τσούντας· βλ. σελ. 98).

'Ενδη στὸ Μινωικὸ πολιτισμὸ (σελ. 88) μιλήσαμε γιὰ τρία εἰδη γραφῆς, στὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα καὶ σὲ μεγάλα σπίτια τῆς ἐποχῆς ἀνακαλύφθηκαν πολλὲς πήλινες πινακίδες (τεράστιο εἶναι τὸ ἀρχεῖο τῆς Πύλου) γραμμένες στὴ γραμμικὴ Β γραφὴ — ὅπως καὶ στὴν Κνωσό. Δὲ δίνουν ὅμως καθαρὰ ἴστορικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ λεπτομέρειες τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἰδιαίτερα τῶν γεγονότων ποὺ σημειώνονται στοὺς δύο τελευταίους του αἰῶνες, δὲν εἶναι μὲ θετικότητα γνωστές.

"Αν ἔχομε μιὰ ζωντανὴ ἰδέα τῆς ἐποχῆς, αὐτὸ τὸ διείλομε στὰ δημητικὰ ποιήματα (τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὄδύσσεια), ποὺ γραμμένα τέσσερεις σχεδὸν αἰῶνες ὑστερα ἀπὸ τὸ σβήσιμο τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, δίνουν μιὰ γενικὴ εἰκόνα γεγονότων καὶ σπουδαίων προσώπων, στηριγμένη στὶς ἀναμνήσεις ποὺ οἱ μεταγενέστεροι "Ελληνες εἶχαν γιὰ τὴ μυκηναϊκὴ περίοδο.

'Η Πύλη τῶν Λεόντων στὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν. Παρατηρῆστε τὰ κυκλώπεια τείχη, χτισμένα χωρὶς συνδετικὸ ὄλικό.

2. ΑΚΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΑ

"Ετσι, σειρὰ ἀπὸ μεγάλα ἀνάκτορα, χτισμένα πάνω σὲ ὁχυρὲς ἀκροπόλεις καὶ προστατευμένα ἀπὸ ἵσχυρότατα τείχη, εἶναι σήμερα γνωστά, ἐκτὸς ἀπὸ τις Μυκῆνες, στὴν Τίρυνθα, στὴν Πύλο, στὴ Θήβα, στὴν Ἀρνη (Γλᾶ Βοιωτίας), στὴν Ἰωλκὸ (στὸ Βόλο τῆς Θεσσαλίας).

Κεντρικὸς πυρήνας τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων εἶναι πάντα τὸ μέγαρο μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ἐστία στὸ κέντρο του καὶ τὸ πρόπυλο ἐμπρός, ποὺ ὅδηγει σὲ μιὰν αὐλὴν ὑπαίθρια. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ ὄλγυρα, ἄλλα διαμερίσματα ἀπλώνονται.

Τὰ ἀνάκτορα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς εἶναι κτίρια μεγάλα, ὅχι ὅμως πολυώροφα σὰν τὰ μινωικά. Υποθέτουν οἱ εἰδικοὶ ὅτι θὰ εἶχαν δύο πατώματα. Τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους στόλιζαν μεγάλες τοιχογραφίες πολύχρωμες. Ο βασιλιάς κατοικεῖ στὴν ἀκρόπολη, ὅπου ἔχουν ξεχωριστὲς ἐπαύλεις μερικοὶ συγγενεῖς του.

'Αντίθετα μ' ὅτι συμβαίνει στὴν Κρήτη ψηλὰ καὶ γερὰ τείχη, μὲ γάλο πάχος καὶ πύλη ποὺ τὴν προστατεύουν πύργοι, περιζώνουν τὴν ἀκρόπολη. Οἱ ἔδιοι οἱ ἀρχαῖοι θαύμαζαν βλέποντας τὶς πελώριες πέτρες ποὺ εἶχαν χρησιμοποιήθη γιὰ τὴν κατασκευὴ τους. Τὰ εἴπαν γι' αὐτὸν Κυκλώπεια, γιατὶ μόνον ὅντα ὑπερφυσικά, σὰν τοὺς Κύκλωπες, πίστευαν πώς θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ μετακινήσουν καὶ νὰ χτίσουν αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ὄγκολιμους.

Χρυσὴ μάσκα «Ἀχαιοῦ» βασιλιά (ἀριστερά), καὶ χρυσὴ φιάλη μὲ διακόσμηση θαλασσινοῦ τοπίου (δεξιά). Ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν.

Χρυσά ποτήρια, άσημένιο ρυτό σὲ σχῆμα κεφαλιοῦ ταύρου μὲ χρυσὰ κέρατα, μάσκα χρυσὴ καὶ χάλκινα ἐγκόλπητα ἐγχειρίδια. Εἶναι κτερίσματα ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν.

3. ΤΑΦΟΙ

Τρία εἶναι τὰ εἰδή τῶν τάφων ποὺ χρησιμοποίησαν στὶς διάφορες φάσεις τῆς περιόδου οἱ ἄνθρωποι :

α. Οἱ κάθετοι : ἀπλοὶ τετράπλευροι λάκκοι μὲ τοιχώματα χτιστὰ ἀπὸ πέτρες (στὴν Ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν). Ἐπάνω, ἀφοῦ τοὺς ἔκλειναν, τοποθετοῦσαν στῆλες πέτρινες διακοσμημένες.

β. Οἱ λαξευτοὶ ἢ θαλαμωτοί : τοὺς ἔσκαβαν στὸ μαλακὸ βράχο μᾶς πλαγιᾶς. Ἔχουν συνήθως ἔνα στενόμακρο διάδρομο ἐμπρός, ποὺ ὁδηγεῖ στὸ θάλαμο ὅπου γινόταν ἡ ταφὴ.

γ. Οἱ θολωτοί : μνημειακὰ κτίσματα. Ὁ θάλαμός τους χτίζεται σὲ σχῆμα κυψέλης, μὲ κανονικὰ λαξευμένες πέτρες. Ἐμπρὸς ἔχουν κι αὐτοὶ ἔνα στενόμακρο διάδρομο μὲ χτιστὲς πέτρες ἀνοικτὸν ἐπάνω. Μετὰ τὴν ταφὴ σκέπαζαν μὲ κῶμα διάδρομο καὶ θάλαμο, καὶ σχηματιζόταν ἔτσι ἔνας μικρὸς τεγχητὸς λόφος. Οἱ θολωτοὶ τάφοι ὀνομάστηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα «θησαυροί».

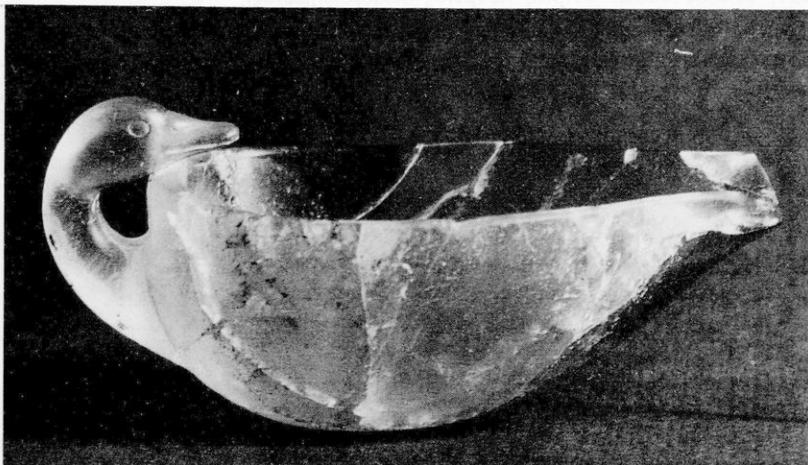
Πλῆθος ἀπὸ κτερίσματα κάθε λογῆς : κοσμήματα, ὅπλα, χρυσὲς προσωπίδες, δαχτυλίδια, ἀγγεῖα (πέτρινα, χάλκινα καὶ πήλινα), πήλινα ἀγαλματάκια καὶ πλῆθος ἄλλα ἀντικείμενα ἔφεραν στὸ φῶς οἱ ἀνασκαφὲς τῶν τάφων τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου. (Πλουσιότεροι εἶναι τῶν Μυκηνῶν, ἴδιαίτερα οἱ κάθετοι ποὺ βρέθηκαν στὸν περίβολο τοῦ Σλῆμαν).

Οι 'Αχαιοί τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων θαμπώθηκαν κυριολεκτικά, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴ γνωριμία τῆς μινωικῆς τέχνης, ποὺ τὴ μιμήθηκαν ἢ ἔφεραν στὶς πόλεις τους ἔργα τῆς ἀτόφια. "Οπως δύως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σφραγίζεται μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δικοῦ τους χαρακτήρα, τὸ ἕδιο καὶ στοὺς ἄλλους αὐλάδους τῆς τέχνης, κυρίως στὴ ζωγραφικὴ καὶ στὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, βλέπει κανεὶς δτι, σιγὰ-σιγά, τὰ μοτίβα γίνονται σχηματικά. 'Η ζωντάνια τῶν Κρητῶν, ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὴ φύση δὲ βρίσκει χῶρο στὴν ψυχὴ τῶν πολεμικῶν 'Αχαιῶν.

Τὰ φρέσκα λουλούδια καὶ τὰ κλαδιά χάνουν τὴ φυτικὴ τους ὑπόσταση καὶ γίνονται στεγνὰ διακοσμητικὰ σχέδια (σχηματοποιημένα), ὀργανωμένα αὐστηρὰ καὶ πειθαρχημένα. Δὲ στολίζεται πιὰ ἐλεύθερα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. Στὴν τοιχογραφία πάλι χάνονται οἱ γεμάτες χάρη χαρούμενες σκηνὲς τῆς μινωικῆς Κρήτης. Προτιμοῦν νὰ παρασταίνουν πολεμικὲς σκηνὲς ἢ κυνήγια.

'Ο ἑλληνικὸς κόσμος δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἐκφραστῇ μὲ τὴν κρητικὴ ἀμεριμνησία. Στὴ μεγαλύνησο φόβος ἀπὸ ἔχθρο δὲν ὑπῆρχε. Στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, δύως, τῆς 'Υστεροελλαδικῆς περιόδου ὁ κίνδυνος δόλοένα

'Αγγεῖο ἀπὸ κρύσταλλο σὲ σχῆμα πάπιας, ἀπὸ τάφο ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν.

‘Η είσοδος του θολωτού τάφου του ’Ατρέως στις Μυκῆνες. Οδηγεῖ ώς ἔκει μακρύς διαδρόμος (δρόμος) με πλευρές χτιστές από μεγάλες πέτρες. Τὸ μῆκος τοῦ δρόμου στὸ θησαυρὸ τοῦ ’Ατρέως εἶναι 36 μέτρα καὶ 6 τὸ πλάτος του.

αὔξαινε καὶ ἡ ἀπειλὴ τῶν συνανθρώπων ἦταν αἰσθητὴ σὲ κάθε στιγμή. Οἱ γερὰ ὄχυρωμένες ἀκροπόλεις εἶναι ἡ ζωντανότερη μαρτυρία. Ο ἁνθρώπος χρειαζόταν ἄγρυπνη προσοχή, καθημερινὴ ἀσκηση καὶ σκληρὴ προσπάθεια γιὰ τὴ διατήρηση τῶν ἀγαθῶν του. Αὐτὴ τὴν αἰσθηση δίνει κι ἡ μυκηναϊκὴ τέχνη· αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιαιτερός της χαρακτήρας.

Τὰ εὐρήματα τῶν τάφων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς δείχνουν ἐκπληκτικὴ ἐπίδοση σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τέχνης: μεταλλοτεχνία, χρυσοχοΐα, σφραγιδογλυφία*, ζωγραφική, γλυπτική, ἐπεξεργασία τῆς πέτρας, ἐλεφαντοκόκαλου κ.ἄ. ὑλικῶν. Ἐξαίρετα ἔργα εἶναι τὰ ἐγκόλλητα χάλκινα μαχαίρια, ποὺ στὴ λεπίδα τους ὑπάρχουν παραστάσεις φιλοτεχνημένες μὲ ἄλλα πολύτιμα ὑλικά, προσαρμοσμένα στὸ χαλκό.

5. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΙ Η ΕΞΑΙΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

’Απὸ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰ. π.Χ. οἱ ’Αχαιοί, ἔχοντας κυριαρχήσει στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, δοκιμάζουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα. Παίρνουν τὴν Κνωσό, στὰ 1400 π.Χ. Παράλληλα, φτάνουν στὴ Ρόδο καὶ στὴν Κῷ καὶ προχωροῦν πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. ’Ιδρύουν κι ἔκει ἐμπορικοὺς σταθμοὺς κι διοίνα ἐπιζητοῦν ν' ἀπλωθοῦν περισσότερο. Στὴ Ράξ-Σάμρα (τὴν ἀρχαία Οὐγκαρίτ) στὴ Β. Συρία, ὅπου παλαιότερα ἔ-

φταναν οι Κρήτες ἔμποροι, ἔχουν τώρα ἐγκατασταθῆ σὲ ίδιαίτερη συνοικία τῆς πόλης κι ἔχουν δικό τους λιμάνι. Ἀγγεῖα τοῦ 13ου αἰ. μυκηναϊκὰ βρίσκονται σήμερα, δύοένα καὶ περισσότερα, ἀκόμη νοτιότερα, στὴν Παλαιστίνη καὶ στὴν Αἴγυπτο (Τέλλ Ελ Αμάρνα).

Ἐχουν πιὰ τόση δύναμη οἱ Ἀχαιοί, ὡστε εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνοίγουν ἐπίσημες σχέσεις μὲ τὴ μεγάλη δύναμη τῆς ἐποχῆς, τοὺς Χετταίους. Πολλὲς πινακίδες ποὺ βρέθηκαν στὸ ἀνάκτορο τῆς πρωτεύουσάς τους, τῆς Χαττούσας, μιλοῦν γιὰ τὸ «βασιλέα τῶν Ἀχιγιάβων» ποὺ δὲ ἴσχυρὸς Χετταῖος βασιλιάς, ἔνας ἀπὸ τοὺς δυνατότερους τῆς ἐποχῆς, τὸν δόνομάζει «ἀδερφό» του, μιλῶντας μὲ σεβασμὸν γι' αὐτόν. Σὲ ἄλλη πινακίδα, δὲ βασιλιάς τῶν Ἀχαιῶν θεωρεῖται ἵσος μὲ τοὺς μεγάλους ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς (Αἴγυπτου, Ἀσσυρίας κ.ἄ.). Ἄλλοι φαίνεται πόσο καλόδεχτα ἦταν τὰ δῶρα του στὴν αὐλὴ τῶν Χετταίων. Οἱ καλὲς αὐτὲς σχέσεις κρατοῦν ἔναν αἰώνα σχεδόν, τὸ 13ο π.Χ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔχουμε καὶ τὸ τελευταῖο χεττιτικὸ σχετικὸ κείμενο, δῆπου δὲ Χετταῖος βασιλιάς παραπονιέται στὸν «ἀδερφό» του γιὰ κάποια ἐπιδρομὴ Ἀχαιῶν. Ἡ Κύπρος εἶναι ἡ σπουδαιότερη ἀποικία τῶν Ἀχαιῶν, γύρω στὰ 1230 π.Χ., δῆπος δείχγουν οἱ πρόσφατες ἀνασκαφὲς στὴν «Ἐγκωμη». Ἡ κατεργασία τοῦ χαλκοῦ ποὺ γινόταν στὸ νησί, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποχήσῃ μεγάλη σημασία. Κάποιοι Ἀχαιοί, τέλος, θὰ εἶναι οἱ «Ἀχαιϊβάσσων» τῶν αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν, ποὺ μὲ τοὺς «λαοὺς τῆς θάλασσας» εἰσβάλλουν στὴν Αἴγυπτο στὸ τέλος τοῦ 13ου αἰ. π.Χ. «Τὰ νησιά ἦταν ἀνάστατα, δῆπος καὶ οἱ ἤπειροι», γράφει χαρακτηριστικὰ μιὰ αἰγυπτιακὴ ἐπιγραφὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Ο δωδέκατος αἰώνας π.Χ. εἶναι ἡ δύσκολη ἐποχὴ τῶν Μυκηναϊών. Καταλύεται γιὰ ἀγνωστους λόγους, δῆπος εἰδαμε, τὸ χεττιτικὸ κράτος (σελ. 72). Ἡ Αἴγυπτος ἀρχίζει καὶ λυγίζει σοβαρά. Οἱ μεγάλες ἀλλοινὲς ἔμπορικὲς ἀγορὲς ἀφανίστηκαν ἡ χαροπαλεύουν. Νέες δυνάμεις κυριαρχοῦν, ποὺ ἔφεραν ἀναστάτωση στὴν ἴσορροπία ποὺ ὑπῆρχε ὡς τότε. Τὸ ἔμπόριο τῶν Ἀχαιῶν δέχεται ἀποφασιστικὸ χτύπημα. Τοῦ λείπουν οἱ ἀγορὲς κι οἱ δρόμοι κλείνουν. Πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ αἰώνα, τελείωνες ξαφνικά, ὅλα τὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα στὴν Ἐλλάδα καταστρέφονται ἀπὸ φοβερὴ φωτιὰ καὶ ἀφανίζεται ἡ δύναμη τῶν βασιλέων τους. Στὰ 1100 π.Χ. νέο σκληρότερο κι δριστικὸ χτύπημα ἔρχεται, γιὰ νὰ φέρῃ ἄλλη πιὰ ἐποχή: οἱ Δωριεῖς ἀρχίζουν νὰ κατεβαίνουν στὴν Ἐλλάδα. Ἐγκαινιάζεται ἡ Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου.

6. Ο ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια πίστευαν οἱ ἄνθρωποι πῶς ὁ Τρωικὸς πόλεμος ἦταν ἔνα παραμύθι, πλασμένο ἀπὸ τὸν "Ομηρο. Εἴδαμε δῆμως πῶς ὁ Σλῆμαν ἔφερε στὸ φῶς τὰ ἐρείπια τοῦ Ἰλίου (Τροίας) στὰ 1870, καὶ ὁ μύθος ἀποδείχτηκε πραγματικότητα. Ἐννιά πόλεις, χτισμένες ἡ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, ἀποκαλύφθηκαν στὶς ἀνασκαφὲς ποὺ συνεχίστηκαν ἀργότερα, καὶ προσδιορίστηκε μὲ ἀκρίβεια ποιά ἀπ' αὐτὲς ἦταν ἡ Τροία τῆς ἐποχῆς τοῦ Πριάμου.

Σὰν αἰτία τοῦ πολέμου, ποὺ κράτησε δέκα χρόνια, ἀναφέρει ὁ "Ομηρος τὴν ἀρπαγὴ τῆς ωραίας Ἐλένης, ἀπὸ τὸν Πάρι, γιὸ τοῦ Πριάμου, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Τροίας. "Ολα τὰ μυκηναῖα κράτη ἐνώνουν τὶς δυνάμεις τους κι ἐκστρατεύουν μὲ ἀρχηγὸ τὸ δυνατότερο βασιλιά, τὸν Ἀγαμέμνονα, γιὰ νὰ πάρουν πίσω τὴν Ἐλένη.

Ποιά, δῆμως, στάθηκε ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς ἐπιχείρησης αὐτῆς τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὴν Τροία, ποὺ ἡ θέση τῆς ἦταν νευραλγικὴ γιὰ τὴν ἐμπορικὴ κίνηση στὸ ΒΑ Αἰγαϊο καὶ τὸν Εὔξεινο Πόντο; Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ ἀκόμη θετικὴ ἀπάντηση. Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ παράδοση τοποθετοῦσε τὸν Τρωικὸ πόλεμο στὰ 1184 π.Χ., τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ οἱ Ἀχαιοὶ ἀγωνίζονταν νὰ βροῦν ἀγορὲς καὶ νὰ ἔξασφαλίσουν τοὺς ἐμπορικοὺς τους δρόμους, ποὺ ἔκλειναν ὀλοένα ἀπ' ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Θέλησαν, μ' αὐτὸ τὸν πόλεμο, νὰ ἔξασφαλίσουν τὸ πέρασμα τῶν στενῶν τοῦ Ἐλλησπόντου, ἀπαραίτητων γιὰ τὴν προμήθεια βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς καὶ πλήθους ἀπὸ πρῶτες ψλες; Θεωροῦσαν ἀναγκαῖο ν' ἀποκτήσουν πρακτορεῖα στὴ σπουδαίᾳ ἐμπορικῇ θέση τῆς Τροίας; Πάντως, ἡ αἰματηρὴ ἐκείνη ἐπιχείρηση δὲν ὠφέλησε πολὺ, γιατὶ δὲ δείχνουν οἱ ἀνασκαφὲς ἐγκατάσταση Ἐλλήνων στὴν περιοχὴ, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο. Τὰ σχέδια τῶν Ἀχαιῶν ματαιώνονται ἀπὸ τὸν ἐρχομό τῶν Δωριέων.

Χάλκινες κνημίδες, ἀπαραίτητο ἀμυντικὸ δύπλο τῶν πολεμιστῶν τῆς Μυκηναῖες περιόδου. Βρέθηκε τελευταῖα σὲ τάφο τῆς ἐποχῆς αὐτῆς στὴν Καλλιθέα, κοντά στὴν Πάτρα.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1.** 'Ο μυκηναϊκός πολιτισμός είναι ό πρώτος μεγάλος πολιτισμός πού δημιούργησαν οι "Ελλήνες." Έχει πολλές μινωικές έπιδράσεις (1600 - 1100 π.Χ.).
- 2.** Πηγές του έκτδς από τὰ ἀνασκαφικὰ εύρήματα είναι: α) οι πινακίδες σὲ Γραμμικὴ Β γραφή, β) τὰ διμηρικὰ ἔπη (γράφτηκαν τέσσερεις αἰῶνες μετά τὴν ἔξαράνισθ του).
- 3.** Χτίζονται μεγάλα ἀνάκτορα σὲ λόφους δύναμένους μὲ ισχυρότατα τείχη (τὰ Κυκλώπεια).
- 4.** Τρία τὰ εἶδη τῶν τάφων (κάθετοι, θαλαμωτοί, θολωτοί), ὅπου οἱ νεκροὶ θάβονται μὲ πλῆθος κτερίσματα.
- 5.** 'Η τέχνη είναι ἀξιοθαύμαστη.' Αρχικά, πολὺ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν κρητική. Ἀναπτύσσονται ὅλοι οἱ κλάδοι: ἀρχιτεκτονική, πλαστική, σφραγιδογλυφία*, χρυσοχοΐα, μεταλλοτεχνία, μνημειακή ζωγραφική. Χαρακτηριστικό τους ἡ πειθαρχημένη δργάνωση στὴ διαικόσμηση. Θέματα ἀγαπητά: τὸ κυνήγι καὶ οἱ πολεμικὲς σκηνές.
- 6.** 'Αξιοθαύμαστη ἡ ἔξαπλωση τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὸ 150 αἰ. κι ἡ διείσδυση τῶν Μυκηναίων στὴ Μ. Ασία, Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτο, N. Ιταλία καὶ Σικελία.
- 7.** 'Ο Τρωικὸς πόλεμος (1184 π.Χ.) ίστορικὸ γεγονός ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Σλῆμαν. Μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες προσπάθειες τῶν Μυκηναίων ποὺ φθίνουν, είναι νὰ ἔξασφαλίσουν τὸ ἐμπόριο τους. Τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα καταστρέφονται φοβερά στὸ τέλος τοῦ 12ου αἰ. π.Χ. 'Η κάθοδος τοῦ δεύτερου ἐλληνικοῦ κύματος, τῶν Δωριέων, κλείνει τὴν 'Υστερομυκηναϊκὴ περίοδο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

« Γιατὶ κι δ γυρισμὸς τῶν Ἐλλήνων ἀπὸ τὴν Τροία χρόνισε καὶ πολλὲς καινούριες καταστάσεις ἔφερε στὶς πολιτεῖες, ὅπου γίνονταν κάθε τόσο ἐσωτερικὲς ἐπαναστάσεις, κι ὅσοι ἔχαναν τὴν ἔξουσία ἀπὸ αὐτές, ἔφευγαν κι ἔχτιζαν καινούριες πόλεις ».

Θουκυδίδου « Ἰστορία » A, 12 (Μετ. "Ελληνική Λαμπρότητη")

3

Γεωμετρικὸς ἀμφορέας (ὕψος 1.80 μ.).

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ – ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ

1. ΟΙ ΔΩΡΙΕΙΣ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τὴν ἐποχὴν ποὺ ἀρχίζουν νὰ κατεβαίνουν οἱ Δωριεῖς στὴν Ἑλλάδα, γενικότερη ἀναστάτωση καὶ μετακινήσεις λαῶν σημειώνονται στὴ Βαλκανικὴ καὶ στὴν ἀλλη Νότια Εὐρώπη.

“Τοστερα ἀπὸ τὴν φοιβερὴ καταστροφὴ τῶν μυκηναϊκῶν κέντρων, ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ εἰχε ἵσως βαρύτατα πληγωθῆ, ἂν δὲ δυνάμωνε ἔχανά, μὲ τὸ νέο αἷμα ποὺ ἔφεραν οἱ Δωριεῖς.

“Η ἔξαπλωσή τους στὴν Ἑλλάδα δὲν πραγματοποιήθηκε ἀμέσως. Χρειάστηκαν, σχεδόν, δυὸς αἰῶνες. Στὸ διάστημα αὐτό, ὡσπου νὰ ἔρθῃ καὶ πάλι μιὰ ἴσορροπία, πολλὲς ἐσωτερικὲς μεταβολὲς γίνονται στὴ χώρα. Ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα ἐσιδηροφόρει, γράφει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ ἴστορικὸς Θουκυδίδης, ὑστερα ἀπὸ πέντε σχεδὸν αἰῶνες.

2. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΔΩΡΙΚΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ

‘Ο ἀφανισμὸς τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων, ἡ ἔξαφάνιση τῶν βασιλικῶν παλιῶν γενιῶν κι ἡ μετανάστευση τῶν εὐγενῶν καὶ πολλῶν γε-

νικά Ἀχαιῶν ποὺ δὲ θέλησαν ἢ δὲν μπόρεσαν νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τοὺς νέους αὐστηροὺς κατακτητές, τοὺς Δωριεῖς; εἰχε ἔνα ἀπροσδόκητο ἀποτέλεσμα: τὴν ἐξαφάνιση τῆς γραμμικῆς *B* γραφῆς (συλλαβογραφικῆς). Δύσκολη νὰ τὴ μάθῃ κανείς, ὅπως σχεδὸν καὶ τὶς γραφὲς τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, δὲ φαίνεται πῶς εἶχε διαδοθῆ σὲ μεγάλα στρώματα λαοῦ. Θὰ ὑπῆρχαν καὶ στὰ μυκηναϊκὰ παλάτια καὶ στὰ σπίτια τῶν μεγάλων ἀστῶν γραφεῖς, ποὺ χάνοντας τοὺς κυρίους τους ἔψυγαν σ' ἄλλους τόπους. "Ετσι, ἡ γραφὴ γιὰ δύο αἰῶνες ἔχεινέται στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὸν ἔνατο μόνο αἱ. π.Χ. θὰ παρουσιαστῇ ἔναντι γραφή, ἀλφαβητικὴ (φθοιγγογραφικὴ) ὅμως, ποὺ οἱ "Ἑλλήνες τὴν ἔμαθον ἀπὸ τοὺς Φοίνικες, ἀλλάζοντας στὸ φοινικικὸ ἀλφάβητο κάποια σύμβολα γιὰ ν' ἀποδώσουν τὰ φωνήντα. Ἡ πρώτη χρησιμοποίηση τοῦ ἀλφαβήτου θὰ ἔγινε στὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας.

Βαθύτατες πολιτικὲς ἀλλαγὲς σημειώθηκαν σ' ὁλόκληρη τὴν χώρα. Ἐγκαταλείπονται οἱ παλιοὶ ἀγροτικοὶ συνοικισμοὶ (κῶμες), καὶ οἱ νέοι τοικοὶ τους πηγαίνουν νὰ ἔγκατασταθοῦν, ὅλοι μαζί, σὲ μιὰ πόλη. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ σημειώνωνται ἀπὸ τὸ δέκατο αἰώνα.

Καταρρεῖται ή βασιλεία στὶς περισσότερες ἐλληνικὲς μεγάλες πόλεις πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου, καὶ τὴν ἔξουσία παίρνουν στὰ χέρια τους οἱ ἀριστοκράτες.

Μὲ τοὺς Δωριεῖς, τέλος, διαμορφώνεται βασικὰ ἡ μορφὴ τῆς θρησκείας. Ἡ προελληνικὴ θεὰ τῆς γονιμότητάς παύει νὰ εἶναι ἡ κυρίαρχη θεότητα. Οἱ θεοὶ ἀνεβαίνουν τώρα στὸν "Ολυμπο, τὸ συναρπαστικὸ βουνὸ τῆς Θεσσαλίας, καὶ πρῶτος ἀνάμεσά τους εἶναι ὁ Ζεὺς, ἀνδρικὴ θεότητα πιά. Ἰδρύονται χωριστοὶ ναοί, πλάι ἢ πολὺ κοντά στὰ παλιὰ μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους κατοίκους ὑποτάχθηκαν στοὺς Δωριεῖς, ποὺ τελικὰ σταμάτησαν καὶ κυριάρχησαν στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου. Στὴν Ἀττικὴ δὲν ἔγκαταστάθηκαν, πράγμα ποὺ θὰ τὸ τονίζουν σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς ἴστορίας τους οἱ Ἀθηναῖοι. Στὴ Λακωνική, ἡ ἔγκατάσταση τῶν Δωριέων ὑπῆρξε περισσότερο σκληρὴ καὶ τελείως ἰδιότυπη.

3. Ο ΜΥΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ "ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ"

"Ἡρωαὶ τῆς δωρικῆς φυλῆς ἦταν ὁ Ἡρακλῆς. Αἰῶνες μετὰ τὴν ἐγ-

κατάσταση τῶν Δωριέων στὴν Ἑλλάδα, πλάστηκε ὁ μύθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν παιδιῶν του στὴ γενέθλια γῆ τους. Σύμφωνα μ' αὐτόν, δὲν ἦταν ἐπιδρομεῖς οἱ Δωριεῖς, ἀλλὰ βοήθησαν τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἡρακλῆ νὰ ἐγκατασταθοῦν ἔναντι στὴν πατριογονική τους χώρα, τὴν Πελοπόννησο, ἀπ' ὅπου παλαιότερα εἶχαν διαχειμάσει πρόγονοί τους.

Πίσω ἀπὸ τὸ μύθο μπορεῖ νὰ κρύβωνται πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἵσως πολλὰ διαφωτιστικὰ στοιχεῖα δίνουν οἱ λεπτομέρειές του.

4. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

Ἡ δωρικὴ κάθιδος προκάλεσε πολλὲς μετακινήσεις μὲς στὸν ἑλληνικὸν χῶρο, ποὺ τὶς διαπιστώνει σήμερα ἡ γλωσσολογία. Πρὸν ἀκόμη φτάση ἡ πολεμικὴ καὶ αὐστηρὴ δωρικὴ φυλή, ἀπὸ τὸ 13ο αἰ. ἵσως π.Χ., οἱ Ἀχαιοὶ εἶχαν ἐπιζητήσει νὰ ίδρυσουν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα, ὅπως εἴδαμε, στὶς ἀκτὲς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ στὰ νησιά.

Ἡ νέα φυλή, ὥσπου νὰ κυριαρχήσῃ στὴ ζωὴ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, δημιούργησε πολλὲς ἀνωμαλίες, δυσφορία καὶ τέλος πολλὲς ἀναστατώσεις. Τὸ ἐμπόριο μὲ τὸ ἔξωτερικὸ σταματάει· τὰ ἑλληνικὰ καράβια δὲν ταξιδεύουν πιά. Αὐτὴ τὴν ἐποχή, καθὼς οἱ θάλασσες ἐλευθερώνονται ἀπὸ ἀνταγωνιστές, γίνονται θαλασσοκράτορες οἱ Φοίνικες. Θὰ φτάσουν μὲ τὰ καράβια τους ὡς τὴν Ἑλλάδα, καὶ πολλὰ θὰ ἔχουν νὰ διδάξουν στοὺς ἀπομονωμένους "Ἑλληνες (ἀπὸ τὸν 9ο αἰ. π.Χ.). Αὐτοὶ φέρνουν τώρα πιὰ στὸν ἑλληνικὸν χῶρο ὑφάσματα, γυάλινα ἀγγεῖα, πολλὰ κομψοτεχνήματα, ἀρώματα καὶ στολίδια.

Οἱ κατοικοὶ, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ἐπρεπε μόνο ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς φτωχῆς γῆς νὰ ἔξοικονομήσουν τὴν ζωὴ τους. Οἱ καλοὶ τεχνίτες δὲ βρίσκουν πλούσιους ἀγοραστές γιὰ τὰ ἔργα τους· ἔτσι φεύγουν κι αὐτοί.

"Οσοι ἀπὸ τοὺς παλιοὺς κατοίκους δὲν μπόρεσαν νὰ ὑποφέρουν τὴν περιορισμένη αὐτὴ ζωή, σὲ διαδοχικὰ κύματα, ἀπὸ τὸ 10 αἰ. π.Χ., σηκώνονται καὶ φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀναζητώντας ἀλλοῦ γῆ γιὰ ἐγκατάσταση δριστική. Ἀρχίζει, ἔτσι, μιὰ κίνηση πρὸς τὴν Ἀνατολὴ τοῦ ζωτικότερου καὶ πιὸ θαρρετοῦ στοιχείου ἀπὸ τὸν παλιὸ πληθυσμό.

Ἡ δυτικὴ παραβολία τῆς Μ. Ἀσίας θύμιζε ἀφάνταστα τὸ ἑλληνικὸ τοπίο κι ἡ γῆ τῆς ἦταν πλουσιότερη. Εἶχε ἀκόμη καὶ τὸν ἴδιο φυσικὸ διαμελισμό, εύνοώντας τὸ σχηματισμὸ μικρῶν κρατιδίων. Γι' αὐτὸ ἐκεῖ καὶ στὰ

κοντινά νησιά ἀναζήτησαν χώρους για ἐγκατάσταση πλῆθος ἀπὸ "Ελλήνες.

'Απὸ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Βοιωτία κύματα πλημυσμοῦ, οἱ Αἰολεῖς, φτάνουν στὴ Μυτιλήνη καὶ στὴν ἀπέναντι τῆς παραλία, τὴν περιοχὴ τῆς Τρωάδας. 'Απὸ κεῦ, ἀργότερα, θὰ ἀπλωθοῦν νοτιότερα καὶ θὰ ιδρύσουν σειρὰ ἀπὸ πόλεις : τὴ Μύρινα, τὴ Σμύρνη, τὴν Πιτάνη, τὴν Κύμη.

"Ιωνες ἀπὸ τὴν Ἀττική, τὴ Φωκίδα, τὴν Εὔβοια, τὴν Ἀργολίδα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν Πύλο τῆς Μεσσηνίας, φτάνουν στὴ μικρασιατικὴ παραλία περνώντας ἀπὸ τὶς Κυκλαδες. Μερικοὶ βρίσκουν μόνιμη ἐγκατάσταση στὴ Χίο καὶ στὴ Σάμο, ὅλοι, δύμας, περνώντας στὴν ἀπέναντι ἀκτή, ιδρύουν, σταδιακά, τὶς κατοπινὲς μεγάλες δώδεκα πόλεις τῆς Ἰωνίας (Κλαζομενές, Φώκαια, Τέα, Κολοφώνα, "Εφεσο, Μίλητο κ.ἄ.).

'Απομακρυσμένοι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τους πατρίδα οἱ "Ιωνες τῆς Μ. Ἀσίας, μὲ λαοὺς ξένους πίσω τους, νιώθουν τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχουν κάποια σχέση μὲ τοὺς συμπατριῶτες τους. 'Ιδρύουν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης ἵερὸ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ὅλοι μαζὶ συγκεντρώνονται μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, γιὰ νὰ γιορτάσουν τὰ Ἀπατούρια — θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ γιορτὴ τῶν Ιώνων.

Τὰ ἀλεπάλληλα κύματα τῶν Δωριέων ποὺ κατέβαιναν στὴν Ἑλλάδα, σχεδὸν δυὸ αἰῶνες, δημιούργησαν νέα στενότητα στὸ χῶρο. Εἶχαν πιὰ συνηθίσει οἱ παλαιότεροι τὴ θάλασσα καὶ ἔτσι πολλοὶ ἐγκαταλείπουν τὴ χώρα. Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο φτάνουν στὴ Θήρα, στὴ Μῆλο, στὴν Κρήτη, στὴν Κᾶ καὶ στὴ Ρόδο. Μερικοὶ μένουν μόνιμα στὰ νησιά. "Αλλοι, ἀμέσως ἢ ἀργότερα, θὰ περάσουν στὸ νότιο τμῆμα τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, στὴν Κυίδο καὶ στὴν Ἀλικαρνασσό. 'Ιδρύουν καὶ οἱ Δωριεῖς ἄποικοι δικό τους κοινὸ ἵερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, στὸ Τριόπιο ἀκρωτήριο.

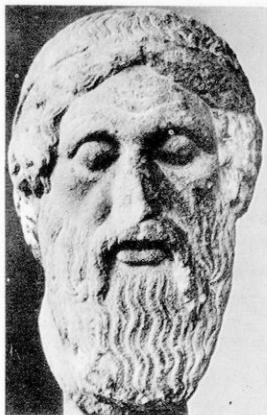
Οἱ συνέπειες τῆς κίνησης αὐτῆς στάθηκαν ἀνυπολόγιστα μεγάλες. Ζωτικοὶ καὶ ἔξυπνοι οἱ ἄποικοι, βρίσκοντας γῆ πλούσια καὶ δρός ζωῆς θαυμάσιους, ἀναπτύσσονται ἐκπληκτικά. Ξύπνιος ὁ νοῦς τους, φιλοπεριέργος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο ἔχει καὶ ἄλλες ἀνησυχίες. 'Ανοίγοντας ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἀπογόνους τῶν μεγάλων παλιῶν πολιτισμῶν, πολλὰ θὰ ἔχουν νὰ μάθουν καὶ ἀφομοιώνοντάς τα, μὲ τὸν καιρό, θ' ἀναπτύξουν δικό τους ἀξιόλογο πολιτισμό. Εἶχαν νικήσει τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἀμέτρητες δυσκολίες τῆς. Πάλευαν δύμας, γιὰ χρόνια, μ' ἔναν ἔχθρο πολὺ ἴσχυρό : τὴ νοσταλγία γιὰ τὴν παντοτινὰ χαμένη πατρίδα.

- KYPRIA ΣΗΜΕΙΑ : 1.** Οι Δωριεῖς ριζώνουν σὲ διάστημα δύο αἰώνων στὴν Ἑλλάδα. Ἐρχονται ἀπὸ τὸ βιορρᾶ κι ἡ κάθισδός τους ἀρχίζει στὰ 1100 π.Χ.
2. Ἐγκαινιάζεται ἡ ἐποχὴ τοῦ σιδήρου.
3. Μεγάλες μεταβολές συμπίπτουν μὲ τὴν παρουσία τους: α) κατάλυση τῆς βασιλείας πρὸς τὸ τέλος τῆς περιόδου κι ἄνοδος τῶν ἀριστοκρατῶν στὴν ἔξουσία, β) ἔξαφάνιση τῆς γραμμικῆς Β γραφῆς, γ) δημιουργία τῶν πρώτων πόλεων, δ) βασικὴ διαμόρφωση στὴ θρησκεία. Ἰδρύονται χωριστοὶ ναοὶ γιὰ τοὺς θεούς.
4. Τὸ ἔξωτερικὸ ἐμπόριο κι ἡ ναυτιλία σταματοῦν. Στὴ θάλασσα κυριαρχοῦν οἱ Φοίνικες τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς δωρικῆς κατακτήσεως.
5. "Οσοι ἀπὸ τοὺς παλιοὺς κατοίκους δὲν ὑποτάχθηκαν, συνέχισαν, ὅπως καὶ πρίν, νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ Μ. Ἀσία καὶ γιὰ τὰ νησιά. Ἐκεῖ, μὲ τὸν καιρὸ δημιουργήθηκαν τρεῖς ὅμαδες ἐλληνικῶν πόλεων: οἱ αἱ ὥραι καὶ τέλος, οἱ ἵωνες καὶ τέλος, οἱ δωρικοὶ καὶ τέλος.
6. Τὸν 9ο αἰ. π.Χ. νέο εἶδος γραφῆς ἐγκαινιάζεται: τὸ ἀλφαβητικό. Τὸ μαθαίνουν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες προσθέτοντας κι ἄλλα γράμματα γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν φωνηγέντων.
7. Ὁ μύθος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἡρακλειδῶν πλάστηκε πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Δωριέων στὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

« Γιατὶ τὸν παλιὸ καιρὸ τόσο οἱ "Ἐλληνες" δσο καὶ οἱ βάρβαροι ποὺ κατοικοῦσαν τὴν ἤπειρο κοντὰ στὴ θάλασσα, ἀφότου ὅρχισαν συχνότερα νὰ περνοῦν μὲ καράβια ὃ ἔνας ἐνάντια στὸν τόπο τοῦ ἄλλου, τὸ γύρισαν στὴ ληστεία, ἔχοντας ἀρχηγούς ἄντρες ποὺ δὲν ἤταν βέβαια ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀσύμαντους, γιὰ τὸ ἴδιο τους τὸ κέρδος, καὶ γιὰ νὰ βροῦνε συντήρηση γιὰ τοὺς πιὸ ἀδύνατους, καὶ πέφτοντας ἀπάνω σὲ πολιτεῖες ἀνοχύρωτες, ποὺ ἤτανε μᾶλλον συμπλέγματα ἀπὸ χωριά, λεηλατοῦσαν καὶ κέρδιζαν ἔτσι τὸ περισσότερο βιός τους, ἐφόσον τέτοια δουλειὰ δὲ λογιζόταν ἀκόμα ντροπή, ἀλλ᾽ ἀπεναντίας τοὺς ἔδινε καὶ κάποια δόξα... δλόκληρη ἡ Ἑλλάδα σιδηροφοροῦσε μὲ θώρακες καὶ ἀσπίδες, ἐπειδὴ κατοικοῦσαν σὲ ἀνοχύρωτους συνοικισμούς καὶ δὲν πήγαινε κανεὶς στὶς ἄλλες πολιτεῖες χωρὶς κίνδυνο, κι ὃ τρόπος αὐτὸς τῆς ζωῆς, νὰ είναι ὀδρματωμένοι πάντα, τοὺς ἤταν συνήθεια, ὅπως είναι σήμερα στοὺς βαρβάρους. »

Θουκυδίδου « Ἰστορία » A, 5 - 6 (Μετ. "Ἐλλῆς Λαμπρίδη)

Ο ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΗ ΤΟΥ

1. Η ΙΛΙΑΔΑ ΚΑΙ Η ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Φεύγοντας γιὰ πάντα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐκπός ἀπὸ λιγοστὰ κινητὰ ἀγαθά, ἔπαιρναν μαζὶ τους οἱ "Ἑλλῆνες στὴ Μ. Ἀσία ἔναν κόσμο ὄλοβοληρο ἀπὸ παραδόσεις καὶ συνήθειες, ἀπὸ παλιοὺς μύθους. Οἱ Ἰωνες, μάλιστα, εἶχαν ὄλοιζώντανα στὴ μνήμη τους τὰ κατορθώματα τῶν παλιῶν ἥρωων ποὺ πῆραν μέρος στὸν πόλεμο τῆς Τροίας. Πολλὲς διηγήσεις ἀπ' αὐτὲς σχετίζονται μὲ τὶς ἀλλοτινές τους ἴδιαιτερες πατρίδες. "Αλλοι, μέσα στὴν οἰκογένειά τους, εἶχαν προγόνους ποὺ ἀγωνίστηκαν, ἀκόμη παλαιότερα, γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἀχαιῶν στὰ μικρασιατικὰ παράλια.

Στοὺς νέους χώρους ὅπου κατοίκησαν, κράτησαν τὶς ἰδιες συνήθειες, τὸν ἴδιο τρόπο ζωῆς. Ἡ πιὸ ἀγαπητὴ τους διασκέδαση ἔγινε τὸ ἀκουουσμα ὅλων ἐκείνων τῶν ἀξέχαστων ἴστοριῶν, ποὺ πλανόδιοι τραγουδιστές, οἱ ραφωδοί, γυρίζοντας ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, στὶς γιορτές καὶ στὰ πανηγύρια, ἢ στὶς αὐλές τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων τραγουδοῦσαν γιὰ τὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων ἥρωων στοὺς ἥχους τῆς λύρας τους.

Στὶς ἀρχές τοῦ ὅγδου αἰώνα π.Χ. ἔνας μεγαλόπνοος ποιητής, ὁ "Ομηρος", ἔγραψε τὸ ὀραιότερο ἔπος ποὺ ἔχει ὡς σήμερα ἴδει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας σ' ὄλοβοληρο τὸν κόσμο. Χρησιμοποιώντας ὅλα αὐτὰ τὰ παλιὰ τραγούδια, τὰ γεμάτα ἥρωικὰ κατορθώματα, δεμένα μὲ τὸν Τρωικὸ πό-

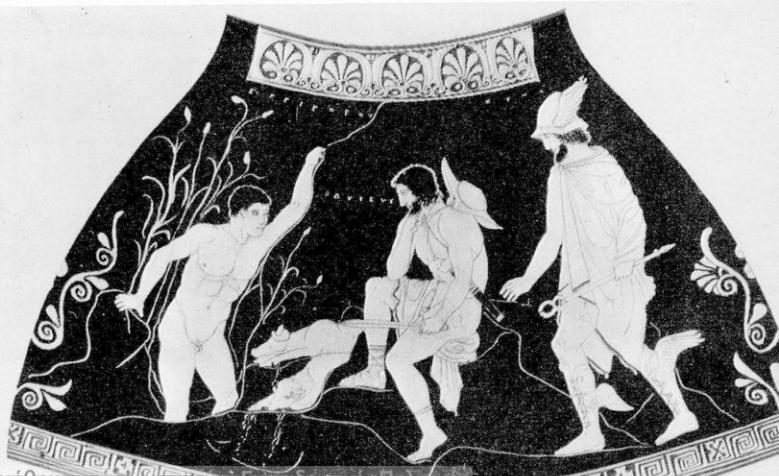
λεμο, σύνθεσε τὴν Ἰλιάδα (15693 μεγάλοι στίχοι), περιγράφοντας τοῦ Ἀχιλλέα τὸ θυμό, ὃταν ἀδικημένος ἀπὸ τὸ βασιλιά Ἀγαμέμνονα ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὸν πόλεμο, μὲ συνέπειες πολὺ φοβερές γιὰ τὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο. Γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ κεντρικὸ γεγονός πλέκονται ἀμέτρητες διηγήσεις κι ἀριστουργηματικὰ διαρθρώνονται πλῆθος ἐπεισδόια τοῦ πολέμου γύρω στὰ τείχη τῆς Τροίας, ὅπου θεοὶ κι ἄνθρωποι ἀγωνίζονται γιὰ ἔνα τέλος.

Τὸ δεύτερο δόμηρικὸ ἔπος, ἡ Ὁδύσσεια (12110 στίχοι), περιγράφει τὶς ἀφάνταστες περιπέτειες τοῦ ἥρωα-βασιλιᾶ τῆς Ἰθάκης, ποὺ δέκα χρόνια περιπλανήθηκε, ὡσπου ν' ἀξιωθῇ νὰ γυρίσῃ πίσω στὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἡ ἀκατανίκητη νοσταλγία γιὰ τὸ νησί του κυριαρχεῖ στὸ ποίημα ὀλόκληρο, ποὺ ἐκφράζει, ἵσως, καὶ τὴ νοσταλγία ἀμέτρητων ἑλληνικῶν ψυχῶν, ποὺ ζώντας αἰώνες στὴν πλούσια μικρασιατικὴ γῆ, θὰ εἶχαν τὴν Ἱδια λαχτάρα μὲ τὸν Ὁδυσσέα: νὰ τοὺς δοθῇ ἡ χαρὰ ν' ἀντικρίσουν «καὶ τὸν καπνὸ μονάχα νὰ ἀνεβαίνῃ ψηλὰ ἀπὸ τὸ τζάκι τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ νὰ πεθάνουν».

Τὰ δύο αὐτὰ ἀρταστα σ' δόμορφια καὶ ἀπλὸ μεγαλεῖο τραγούδια δὲν ἦταν δύο ἀριστουργήματα μονάχα γιὰ τοὺς ἀρχαίους "Ἐλληνες. Μέσα τους κλεινόταν ὀλόκληρη ἡ παλιά τους ἱστορία, ζωγραφίζονταν οἱ θεοὶ τους, περιγράφονταν τὰ ἔργα τῶν ἥρωών τους: ἦταν ἔνα ἐθνικό, καὶ, μαζί, θρησκευτικὸ ποίημα, ἔξοχο σὲ ποιότητα.

Σ' ὀλόκληρη τὴν ἀρχαιότητα αὐτὰ τὰ δύο ἔπη θὰ πρωτοδιάβαζαν οἱ "Ἐλληνες, μικρὰ παιδιά ἀκόμη στὸ σχολεῖο, κι αὐτὰ θὰ τοὺς διαμόρφωναν τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς ἰδέες γιὰ τὶς εὐγε-

Τὰ δόμηρικὰ ἔπη ἐμπνέουν τοὺς καλλιτέχνες σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα. Ἐρυθρόμορφο ἀττικὸ ἀγγεῖο (γυρω στὰ 430-π.Χ.), ποὺ παριστάνει τὸν Ὁδυσσέα (κέντρο) στὸν κάτω κόσμο. Δεξιὰ δὲ θεὸς Ἐρμῆς, μὲ τὰ φτερωτὰ πέδιλα, καὶ ἀριστερά δ σύντροφος τοῦ Ὁδυσσέα Ἐλπήνωρ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ναυποτίτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νικής πλευρές τῆς ζωῆς. Αὐτὰ θὰ ἔδιναν φτερά στὴ φαντασία τους καὶ θὰ τούς καλλιεργοῦσαν τὴν καλαισθησία.

Αἰώνες πολλοὺς ἀργότερα, ὁ στρατηλάτης Μέγας Ἀλέξανδρος θὰ κοιμᾶται μὲ τὴν Ἰλιάδα κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό του, λαχταρώντας νὰ βρεθῇ κάποιος ἄλλος "Ομηρος, στὴ σύντομη ἀλλὰ συγχλονιστικὴ ζωὴ του, γιὰ νὰ γράψῃ τὴ δικὴ του ἴστορία. Τὸ ἀθάνατο ἔπος θὰ τὸν ἐμπνέη στὸ μεγάλο του ἔργο.

Καὶ μόνο τὰ ὄμηρικὰ ποιήματα ἀν εἶχε δώσει ἡ Ἀρχαία Ἑλλάδα, θ' ἀξίζει μὲ σεβασμὸ κι ἀγάπην νὰ μελετάῃ ὁ κόσμος τὴν ἴστορία της. Κι ὅμως ἦταν ἀκόμα ἡ ἀρχὴ τῆς προσφορᾶς της στὴν ἀνθρωπότητα.

2. ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΣΑΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΗΓΗ

Γράφοντας ὁ "Ομηρος γιὰ τοὺς ἥρωες τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, γιὰ τὰ τελευταῖα χρόνια δηλαδὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, στηρίχτηκε μόνο στὶς ἀναμνήσεις ποὺ ὑπῆρχαν στὰ παλιότερα τραγούδια ἀπ' αὐτὴ τὴν περίοδο. Καὶ τὰ δύο ἔπη δὲν εἶναι, ὅπως τονίστηκε, ἀπλὰ ποιήματα. Μέσα σ' αὐτὰ καθηρεφτίζεται ἡ ζωὴ ἡ καθημερινή, οἱ ἀσχολίες, οἱ συνήθειες, ἡ θρησκεία, κι ἡ τέχνη ἀκόμα ἐνδὲ ὀλόκληρου πολιτισμοῦ.

Εἶναι φυσικὸ στὶς πηγὲς ποὺ τὸν εἶχαν ἐμπνεύσει, νὰ μὴ δινόταν κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, συνθέτοντας τὸ ἔργο του, γρειάστηκε νὰ συμπληρώσῃ ἐκεῖνος πολλὰ κενὰ μὲ συνήθειες τῆς ἐποχῆς του.

Γιὰ τὴν τέχνη τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ βοήθεια Πήλινα παπούτσια, κτέρισμα ἀπὸ τάφο τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου. Βρέθηκαν σὲ τάφο στὴν περιοχὴ τῆς Ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.

Μεγάλη περίτεχνη χάλκινη ἀσπίδα ἀπὸ τὸ Ἰδαῖο θυντρὸ τῆς Κρήτης, ἔξαρτο δεῦτο τῆς ἀνθορῆς μεταλλουργίας τῆς Γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

ποὺ προσφέρουν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα: πολλὰ ἀπὸ τὰ εύρήματα τῶν ἀνασκαφῶν σὲ χώρους τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ θυμίζουν τόσο πολὺ τὶς περιγραφὲς ἀνάλογων ἀντικειμένων, ὡστε δίνουν τὴν ἐντύπωση πώς τὰ εἶχε ἰδεῖ δὲν ιδιος δ ποιητῆς.

Γενικά, οἱ μυκηναϊκὲς ἀναμνήσεις συνταιριάζονται μὲ στοιχεῖα τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς στὸν "Ομηρο, ἔτσι, ποὺ χρειάζεται πολλὴ προσοχὴ, ἀν θελήσῃ κανεὶς νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ γιὰ πηγὴ τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου.

Τὰ δημηρικὰ ἔπη στάθηκαν, ἀκόμα, πλούσια πηγὴ ἔμπνευσης σ' ὅλους τοὺς αἰώνες τῆς τέχνης, ὡς τὸ σβήσιμο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. "Ομως κι ἀργότερα, ἀπὸ τότε ποὺ γνώρισε ἡ Εὐρώπη, στὰ νεώτερα χρόνια, τὸν "Ομηρο, πλῆθος ἀπὸ ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες κίνησαν δημιουργικὰ τὴ φαντασία τους χάρη στὶς ἐπικές διηγήσεις καὶ τοὺς ἥρωές τους.

3. Η ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

'Ενῶ τὸν πρῶτο αἰώνα, ὕστερα ἀπὸ τὴν κάθιδο τῶν Δωριέων, συνεχίζεται ἀδιάσπαστη ἡ τέχνη ἀπὸ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, σιγὰ-σιγὰ ἀλλάζει πνεῦμα καὶ σταθεροποιεῖται σὲ μιὰ μορφὴ πειθαρχημένη, γεμάτη δυναμισμό, ποὺ ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα θὰ ἔξελιχθῇ φτάνοντας σὲ τελειότητα

Δωμάτιο μὲς αὐλὴ ἐμπρός, ἀπὸ σπίτι τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου, που βρέθηκε στὴν Παλαιόπολη τῆς "Ανδρου" μερικοὶ τοῖχοι του σώζονται σὲ ὅψη πάνω ἀπὸ 2 μέτρα.

μοναδική, διατηρώντας ὅμως πάντα τὰ ἴδια βασικὰ χαρακτηριστικά.

Όνόμασαν Γεωμετρικὴ τὴν τέχνη καὶ τὴν ἐποχὴ ὀλόκληρη, γιατὶ τὰ περισσότερα ἔργα ποὺ ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τότε, πήλινα ἀγγεῖα κυρίως, ζεχωρίζουν γιὰ τὴ διακόσμησή τους: ποικιλία γεωμετρικῶν σχεδίων σὲ διάφορους σχηματισμούς καὶ παραλλαγές (βλ. φωτ. τῆς σελ. 117).

Ἡ γεωμετρικὴ τέχνη εἶναι γνήσια Ἑλληνικὴ τέχνη, δημιούργημα τοῦ λαοῦ ποὺ σχηματίστηκε ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τῶν Ἀχαιῶν μὲ τοὺς Δωριεῖς.

Τ' ἀγγεῖα εἶναι καλοφτιαγμένα, μὲ στέρεο ἀλλὰ καὶ ἀρμονικὸ σχῆμα. Τὰ αἰσθάνεται κανεὶς νὰ στηρίζωνται γερά στὴ βάση τους καὶ νὰ ἔχουν τέλειες ἀναλογίες. Στὴ διακόσμηση, ἡ ἐλευθερία τῆς μινωικῆς τέχνης, καὶ ἡ σχετικὴ τῆς μυκηναϊκῆς, ἔξαφανίζεται. "Εχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, τακτοποιημένα σὲ διάφορες ζῶνες, ἀκολουθοῦν σχεδὸν στρατιωτικὴ πειθαρχία.

Τόσο ἀποφεύγονταν τὸ ἐλεύθερο σχεδίασμα, ὥστε στὴν ἀρχὴ τοὺς κύκλους ἢ τὰ ἡμικύκλια τὰ βάζουν μὲ διαβήτη. Τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλοι, ρόμβοι, σὲ ἀμέτρητη ποικιλία, ἀργότερα μαίανδροι πολύμορφοι ἀπλώνονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου. "Αν προσέξῃ κανεὶς τὰ μεγάλα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, κανένα δὲ μοιάζει ἀπολύτως μὲ τ' ἄλλο, μ' ὅλο ποὺ οἱ τεχνίτες χρησιμοποιοῦν λίγα μοτίβα* μόνο.

Ἡ ἐξωτερικὴ ὅψη τῶν ἀγγείων, γυαλισμένη ὅμορφα μὲ σκοῦρο μαύρο βερνίκι, θυμίζει μεταλλικὰ σκεύη. Ἀργοῦν νὰ ζωγραφίσουν ζῶα

καὶ πουλιά, ἡ τὸν ἀνθρωπο, κι ὅταν τὸ δοκίμασαν, κι αὐτῶν τὸ σχῆμα δίνεται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια.

Τὸ ἀγάλματα τῆς περιόδου, ὅσα ἔχουν σωθῆ, εἶναι μικρὰ στὸ σχῆμα. Ξεχωρίζουν γιὰ τὴ στερεότητα στὴ μορφὴ καὶ γιὰ τὴν ἄγρυπνη ματιά. Τοὺς λείπει ὅμως ἡ πλαστικότητα*. Οἱ ἀναλογίες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος δὲν εἶναι, ἀκόμη, σωστές. Κατασκευάζονται πήλινα, χάλκινα καὶ ἐλεφάντινα μικρὰ ἀγάλματα ἀνθρώπων καὶ ζώων, πλῆθος χάλκινα σκεύη, λέβητες, πόρπες, περόνες, κράνη, χρυσὰ διαδήματα καὶ ὅλα κοσμήματα.

Τὰ κτίρια ποὺ σώθηκαν δείχνουν ἀρχιτεκτονικὴ ἀπλή. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴν κατασκευάζεται ὁ ναὸς τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη.

4. Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Τὸ ἔξαγωγικὸ ἐμπόριο, ποὺ ἔδινε ζωὴ καὶ πλοῦτο στὴ χώρα, σταμάτησε, ὅπως εἰδαμε, γιὰ τρεῖς αἰώνες σχεδόν, κι ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων περιορίστηκε μόνο στὶς γεωργικὲς δουλειές καὶ στὴν κτηνοτροφία. Ἡ πειρατεία ἔγινε γενικὸς κανόνας καὶ κανεὶς δὲν τὴ λογάριαζε γιὰ ντροπή. Ἡταν ἀνάργη.

Ανάμεσα στὸ 100 καὶ τὸν 90 αἰ. π.Χ. σχηματίστηκαν οἱ πρῶτες πόλεις (τότε ἔγινε κι ὁ «συνοικισμὸς τοῦ Θησέα» κι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς συγκεντρώνονται στὴν Ἀθήνα). Ἡταν ἀπαραίτητη κι αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ, γιατὶ πολλοὶ κίνδυνοι ἀπειλοῦσαν τοὺς παραγωγούς, καθὼς μετέφεραν τὰ ἐμπορεύματά τους σ' αὐτὰ τὰ ἀνήσυχα χρόνια. Οἱ πόλεις ἔγιναν κοντὰ στὶς ἀκροπόλεις, ἐκεῖ ὅπου συγκεντρώνονταν, ὅλοτε, οἱ ἀνθρώποι σ' ἕνα εἴδος ἀγορᾶς, γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων.

Ἡ ἀλλαγὴ δὲν ἦταν γενικὴ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα· ὅρισμένες περιοχὲς συνέχισαν τὸν παλιὸ τρόπο ζωῆς. Βιοτεχνία δὲν ὑπάρχει τοὺς πρώτους αἰώνες. Κάθε ἀνθρωπος (ὁ βασιλιάς, οἱ εὐγενεῖς κι ὁ λαός) καταγίνεται μὲ τὴ γεωργία ἡ τὴν κτηνοτροφία καὶ φτιάχνει μόνος του τὰ εἰδη ποὺ χρειάζονται στὸ σπίτι. Τὸ ἴδιο κι οἱ γυναῖκες ἀκόμη κι οἱ βασίλισσες ὑφαίνουν, γνέθουν καὶ καταγίνονται μὲ τὶς σπιτικὲς δουλειές. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, ὅμως, καὶ ἡ βιοτεχνία ἀναπτύσσεται καὶ ἡ μεταλλοτεχνία ἰδιαίτερα προοδεύει. Τῆς κεραμεικῆς ἡ ἔξτριξη συνεχίζεται ὅμαλά.

Μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν Δωριέων γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν, ποὺ οἱ τάφοι τους εἶναι γεμάτοι «κτερίσματα», ὅπως δείχνουν οἱ ἀνασκαφές.

‘Η βασιλεία, δόσο οπάρχει, δὲν εἶναι ἀπόλυτη στὴν Ἑλλάδα. ‘Ο βασιλιάς κυβερνᾷ μαζὶ μὲ τὴ «Βουλὴ τῶν γερόντων», τοὺς «ἀρίστους». Τοὺς καλεῖ σὲ συμβούλιο γιὰ νὰ πάρουν ἀποφάσεις, ποὺ ἀνακοινώνονται στὸ δῆμο (λαό). Αὐτὴ τὴν εἰκόνα δίνει ὁ Ομηρος. ‘Η σύναξη τοῦ λαοῦ, ποὺ καθιερώνεται σ’ αὐτὰ τὰ χρόνια, θὰ ἔξελιχθῇ στὴν Ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀργότερα, ὅπως κι ἡ Βουλὴ τῶν γερόντων προετοιμάζει τὴν ἄνοδο τῆς ἀριστοκρατίας στὴν ἔξουσία.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Ὁ "Ομηρος στάθηκε δὲ θυνικὸς ποιητὴς καὶ δὲ μεγάλος παιδαγωγὸς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τὰ ἔπη του ἦταν ἔνα εἰδος Βίβλου γιὰ τοὺς "Ελληνες.

2. Ἀτέλειωτη πηγὴ ἐμπνευστῆς γιὰ τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς ποιητὲς τῆς ἀρχαιότητας καὶ τῶν νεώτερων χρόνων τὰ δημητριὰ ἔπη, ἔχουν περιορισμένη ἀξία σὰν ίστορικὴ πηγὴ.

3. Ἡ Γεωμετρικὴ τέχνη ἐκφράζει ἔνα νέο πνεῦμα, γεμάτο δυναμισμό, στερεότητα καὶ πειθαρχία. Τὸ δνομά της προέρχεται ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀγγειῶν, ποὺ στολίζονται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια.

4. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀπλὴ καὶ περιορισμένες οἱ ἔργασίες στὴ γεωργία καὶ στὴν κτηνοτροφία. Πληγὴ τῆς ἐποχῆς ἡ διαρπαγή, ποὺ καθιερώνεται ἀπὸ ἀνάγκη καὶ δὲ θεωρεῖται ντροπή.

5. Γενικεύεται ἡ καύση τῶν νεκρῶν. Μαζὶ μὲ τὴ στάχτη στοὺς τάφους βάζουν ἀφθονα κτερίσματα.

5

«Οθελοί», πρωτόγονο είδος νομίσματος.

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ

(805 - 705 αι. π.Χ.)

1. «ΓΕΝΟΣ» ΚΑΙ ΦΥΛΗ

Ο βασικός πυρήνας στήν πανάρχαιη έλληνική κοινωνία ήταν τὸ γένος, ἡ πλατύτερη δηλαδὴ οἰκογένεια (πατέρας, μητέρα, γιοί, ἀδέρφια, παιδιά, ἀνίψια, ἔγγονοι, δισέγγονοι κι οἱ δικοὶ τους ἀπόγονοι). Ἀρχηγὸς ἀναγνωρίζεται ὁ μεγαλύτερος στήν ἥλικια, κι ὅλοι ὑπακούουν σ' αὐτόν. Ἐκεῖνος παρακολουθεῖ τὴν ζωὴν, τὶς ἀσχολίες καὶ τὸ φέρσιμο ὅλων τῶν μελῶν τοῦ γένους. Τακτοποιεῖ τὶς διαφορές τους κι εἶναι μαζὶ καὶ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς στὶς ιεροτελεστίες ποὺ γίνονται γύρω ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν ἐστία. Στενὴ ἀλληλεγγύη ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ μέλη κι ὁ γένος ποὺ θὰ προσβάλῃ ἔνα ἀπ' ὅλα, ἔχει ν' ἀντιμετωπίσῃ ὀλόκληρο τὸ γένος. «Ἄν γιαὶ ἀνόσια συμπεριφορὰ ἡ γῆ ἄλλο παράπτωμα διωχτῇ ἔνα μέλος ἀπὸ τὸ γένος του, δὲν ὑπάρχει φοβερώτερη τιμωρία. Καμιὰ προστασία δὲν ἔχει πιά, ὅλοι τὸν περιφρονοῦν κι εἶναι ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα «ἄνθρωπος χωρὶς ἀπογόνους καὶ οἰκογενειακὴν ἐστία». Πολλὰ γένη μαζὶ ἀποτελοῦν τὴν φυλή. Προστάτης τῆς εἶναι ἔνας θεός.

Οἱ μεγάλες φυλὲς (Ἴωνες - Δωριεῖς) ξεχώριζαν μεταξύ τους καὶ ἀπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ποὺ μιλοῦσαν, τὴ διάλεκτο. Ἀπὸ φυλὴ σὲ φυλή, ὑπῆρχαν στὴ γλώσσα μερικὲς διαφορές, φωνητικὲς ἢ ἄλλες, ὅπως ὑπάρχουν καὶ σήμερα σὲ πολλὲς ἑλληνικὲς περιοχὲς (Κρήτη, Κύπρο κ.ἄ.). Κοινὲς θρησκευτικὲς γιορτές, κοινοὶ πρόγονοι, κοινὴ διάλεκτος ήταν τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἔνωνται μὲ στενοὺς δεσμούς τὰ μέλη κάθε φυλῆς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

2. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ - ΚΡΑΤΗ

Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων ἀνοίξει νέους ὄριζοντες στοὺς "Ἐλληνες, σιγὰ-σιγά, σὲ ἄλλες βάσεις.

Οι χῶροι ὅπου ἄλλοτε συγκεντρώνονταν, κάθε τόσο, οἱ ἀνθρωποι γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων μεταξύ τους, οἱ ἀγορὲς κοντὰ στὶς ἀκροπόλεις, ἔγιναν τὰ κέντρα τῶν πόλεων. Ἐκεῖ ἐδρυσαν τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν. Διαμορφώθηκε, ἀκόμη, ὁ χῶρος τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς καὶ ὁ χῶρος γιὰ τὴν συγκέντρωση τῶν πολιτῶν.

Οἱ κάτοικοι ἐγκαταστάθηκαν γύρω ἀπὸ τὶς ἀκροπόλεις. Ἀρκετοὶ ἄλλοι ἐξακολούθησαν ἀκόμη νὰ κατοικοῦν στὴν ὑπαιθρὸ: κοντὰ στὰ χωράφια ἢ στ' ἀμπέλια τους, ἢ κοντὰ στὴ θάλασσα, ὅπου καταγίνονταν μὲ τὸ ψάρεμα. Ἐξακολούθησε δηλαδὴ νὰ ὑπάρχῃ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, κι ἔνας ἀριθμὸς ἀπὸ χωριὰ («δήμους»). Σὲ μερικὲς περιπτώσεις πόλη καὶ χωριὰ ἀποτελοῦσαν τὸ ἴδιο κράτος, ποὺ τ' ὅνομά του τὸ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα — ὅπως θὰ τὴ λέγαμε σήμερα. «Ἐτσι, δταν μιλᾶμε γιὰ τὴν Ἀθήνα ἢ τὴ Σπάρτη στὴν ἀρχαιότητα, ἐννοοῦμε διάλκηρη τὴν Ἀττικὴν ἢ τὴ Λακωνική. (Πόλεις δὲν ὄργανώθηκαν σὲ δῆλη τὴν Ἑλλάδα, αὐτὰ τὰ χρόνια. Σὲ ἀρκετὲς περιοχὲς ἡ ζωὴ ἐξακολούθησε ὅπως καὶ πρίν).

Κάθε πόλη - κράτος εἶναι τελείως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς ἄλλες, συγνὰ μάλιστα πολεμοῦν μεταξύ τους. Συνήθως ὑπάρχει φιλικὴ διάθεση ἀνάμεσα στὶς πόλεις ποὺ ἀνήκουν στὴν ἴδια φυλὴ (ἰωνικές, δωρικές).

Ἡ δημιουργία τῶν πόλεων στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ φυσικοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας καὶ ἔργο τῶν βασιλέων τῆς ἐποχῆς. Ἀργότερα, οἱ μεγάλες πόλεις - κράτη θὰ ἀποχήσουν στρατό, νομοθεσία καὶ νόμισμα δικό τους (βλ. σελ. 136, 140). Θὰ γίνουν, δηλαδὴ, σωστὰ κράτη, μόνο ποὺ θὰ εἶναι μικροσκοπικὰ σὲ ἕκταση.

Στὴν Πελοπόννησο δημιουργήθηκαν ἡ Σπάρτη, τὸ Ἀργος, ἡ Κόρινθος, ἡ Σικουών (κοντὰ στὸ σημερινὸ Κιάτο κ.ἄ.). Στὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα σημειώνουν γρήγορη ἀνάπτυξη ἡ Ἀθήνα καὶ τὰ Μέγαρα. Στὴν Εύβοια, τέλος, ἡ Χαλκίδα κι ἡ Ἐρέτρια. Παράλληλα, στὴ Μ. Ἀσία οἱ ἀλλοιονές ἀποικίες (Μίλητος, Ἐφεσος, Φώκαια) ἔχουν μεγαλώσει κι ἀντιμετωπίζουν ἀρκετὰ προβλήματα ἐσωτερικά. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς πόλεις - κράτη θὰ παίξουν σπουδαῖο ρόλο στὸ δεύτερο ἀποικισμό.

3. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ δημιουργία τῆς πόλης - κράτους πρόσφερε ἀσφάλεια στοὺς κατοίκους, ἀνεσηγιὰ τὴν κίνηση τοῦ ἐμπορίου καὶ δόθηγε στὴ δημιουργία

νέων πόρων ζωῆς. Εἶχε δύμας καὶ μερικές δυσάρεστες συνέπειες. 'Η κυριότερη ἡταν οἱ διαμάχες καὶ οἱ διάφορες ζυμώσεις, ποὺ τὶς προκάλεσαν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἡ θήθελαν νὰ πάρουν τὴν ἔξουσία.

"Οσοι δὲν πετύχαιναν τὸ σκοπό τους ἡ τοὺς παραμέριζαν οἱ ἄλλοι, σχημάτιζαν, μὲ τὸν καιρό, τὴν μερίδα τῶν δυσαρεστημένων καὶ κάποια στιγμὴ αἰσθάνονταν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσουν ἀλλοῦ μόνιμη ἐγκατάσταση. 'Η γῇ πάλι, ὅσο αὔξαινε ὁ πληθυσμός, δὲν ἔφτανε γιὰ διλούς. Νέοι «αληροί» ἔπειπε νὰ βρεθοῦν.

Στὶς πόλεις ἔξαλλου ἡ ἐμπορικὴ κίνηση κι ἡ βιοτεχνία ποὺ ἀναπτύχθηκαν, πρόβαλαν νέες ἀνάγκες: ὁ πληθυσμὸς αὐξήθηκε πολὺ κι ἔγινε δύσκολη ἡ ζωή. Τὰ προϊόντα τῆς βιοτεχνίας πλήθαιναν κι ὅσα περίσσευναν ἦταν ἀνάγκη νὰ ἀπορροφηθοῦν σὲ ἄλλες ἀγορές. "Οταν ἀρχισαν τὰ μακρινὰ ταξίδια, πρόβαλε ἡ ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουν οἱ ἐμποροὶ σταθερές καὶ μόνιμες ἀγορές στὸ ἔξωτερικό, γιὰ νὰ προμηθεύωνται καὶ τὰ εἰδη διατροφῆς ποὺ ἔλειπαν στὸν τόπο τους, καὶ τὶς πρῶτες ὕλες τὶς ἀπαραίτητες γιὰ νὰ δουλέψουν οἱ βιοτέχνες.

Χρειαζόταν, βέβαια, μεγάλη ψυχικὴ δύναμη καὶ τόλμη, γιὰ νὰ ξεκινήσουν μὲ τὰ μικρὰ καραβάκια τῆς ἐποχῆς καὶ, διασχίζοντας ἄγριες θάλασσες, νὰ κατακτήσουν ἄλλους τόπους γιὰ νὰ στήσουν νέα πατρίδα. Σ' αὐτὸ πολὺ βοήθησε τὸ φιλοπερίεργο τοῦ "Ελληνα, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν περιπέτεια, ὁ πόθος γιὰ τὸ καλύτερο καὶ τὸ ἔμφυτο θάρρος του.

4. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

"Οσοι ἀποφάσιζαν ν' ἀφήσουν τὰ πατρικὰ χώματα, δὲν ἔφευγαν ἀδέσποτοι. 'Η διαφορὰ στὸ δεύτερο ἀποικισμὸ εἶναι πώς παρουσιάστηκε τῆς κάθε νέας ἀποικίας ἡ ἔδρυση σὰν προσπάθεια κρατική, ποὺ τὴν ὀργάνωνε καὶ τὴ βοηθοῦσε ἡ ἔδια ἡ γενέθλια πόλη.

Στὴν περίοδο τοῦ δεύτερου ἀποικισμοῦ, ποὺ συνεγίζεται ἔντονα καὶ τὸν ἔβδομο αἰώνα, εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ θέση ποὺ πήρε τὸ *Mareteio* τῶν Δελφῶν. Πρὶν ξεκινήσουν οἱ ἀποικοί, ἐπίσημα ἡ πόλη ρωτοῦσε τὴ γνώμη τῆς Πυθίας, ποὺ συχνὰ ὅριζε καὶ τὸ χῶρο τῆς νέας ἐγκατάστασης κι ἔδινε τὶς γενικές κατευθύνσεις. 'Ακόμη κι οἱ πρῶτες δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ ἀποικοί, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀπόλλωνα, τοῦ φωτεροῦ θεοῦ τῶν Δελφῶν, ἔβρισκαν τὴ ρύθμισή τους.

'Η ἀποστολὴ τῆς ἀποικίας γινόταν μὲ τρόπο πανηγυρικό. 'Η πόλη

δριζε τὸν οἰκιστή, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀπόστολῆς (ἥταν συνήθως ἔνας σπουδαῖος ἄνθρωπος ἀπὸ παλιὰ οἰκογένεια, ἔχυπνος καὶ δραστήριος), ἀκόμη καὶ τὶς οἰκογένειες ποὺ θὰ ἔφευγαν, κάποτε. Γίνονταν λαμπρὲς γιορτὲς πρὶν ξεκινήσουν οἱ ἄποικοι, κι ἀπὸ τὸ βωμὸν τῆς «μητρόπολης» (τῆς πόλης τους ποὺ τοὺς ἔστελνε) ἔπαιρναν μαζὶ τὸ ἵερό πῦρ, ποὺ ἀσβηστο θὰ ἔκαιγε στὸ βωμὸν ποὺ θὰ ἔδρυαν ἀμέσως στὴ νέα πόλη.

Εἶχαν σχέση μητέρας καὶ κόρης, ὅχι ὅμως δυναστική. Τηπήρχε φυσικὰ βαθὺς σεβασμὸς γιὰ τὴ μητρόπολη καὶ ἔσχε πνεῦμα ἀμοιβαίας βοήθειας, σὲ περίπτωση ποὺ κάποια ἀπὸ τὶς δύο ἀντιμετώπιζε σοβαρὸ κίνδυνο. Οἱ ἄποικοι ἔπαιρναν μέρος στὶς μεγάλες θρησκευτικὲς γιορτὲς τῆς μητρόπολης, κι ὅταν τύχαινε νὰ ἰδρύσουν, αὐτοὶ πιά, νέα ἄποικια, τῆς πρόσφεραν τὸ δικαίωμα νὰ διαλέξῃ ἐκείνη τὸν οἰκιστή. Εἶχαν τόση ἐλευθερία στὴ σχέση μεταξύ τους, ὥστε, σὲ περίπτωση διαφωνίας, ἔφταναν κάποτε καὶ σὲ σύγκρουση. Αύτό, ὅμως, τὸ θεωροῦσαν δεῖγμα ἀσέβειας. Συνήθως, νιώθουν δικούς τους ἔχθρους τῆς μητρόπολης τοὺς ἀντίπαλους.

Οἱ ξενιτεμένοι ἄποικοι ἔφερναν μαζὶ τους ὀλόκληρο τὸν κόσμο τῶν παραδόσεων, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες καὶ τὸν παλιὸ τρόπο τῆς ζωῆς. Ἡ νοσταλγία τοὺς δημιουργοῦσε στενάτερη προσκόλληση στὴ γενέθλια γῆ. Καθὼς μάλιστα ζοῦσαν μὲ ξένους λαοὺς γύρω τους, γιὰ πρώτη φορὰ ἀπόγχητησαν οἱ «Ἐλληνες συνείδηση τῆς ἐνότητας τῆς φυλῆς τους καὶ ἐθνικὴ περηφάνια. «Ο, τι δὲν εἶχαν αἰσθανθῆ κατοικώντας αἰῶνες ὀλόκληρους στὴν Ἐλλάδα, τὸ κατάλαβαν μόνο ὅταν ξεριζώθηκαν καὶ βρέθηκαν ξένοι ἀνάμεσα σ' ἄγνωστους ἀνθρώπους.

KYRIA ΣΗΜΕΙΑ : 1. Χαρακτηριστικὴ δύναμη στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τὸ «γένος».

2. Στοὺς βασιλεῖς ὁρείλεται ὁ σχηματισμὸς τῆς πόλης - κράτους.
3. Αἰτίες τοῦ δεύτερου ἄποικισμοῦ είναι: ἔντονες ἐσωτερικὲς διαμάχες, στενότητα τῆς γῆς, αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, ἀνάγκη ἔξασφάλισης σταθερῶν χώρων γιὰ τὴν προμήθεια πρώτων ὄλῶν, τὸ φιλοπερίεργο, τὸ ριψοκίνδυνο κι ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν περιπέτεια.
4. Ο «Ἐλληνισμὸς μὲ συστηματικὴ καὶ γενναίᾳ προσπάθεια κατορθώνει ν' ἀπλωθῇ, σχεδὸν μέσα σὲ δυὸ αἰῶνες, στὶς παραλίες ὀλόκληρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου (8ος-7ος αἰ. π.Χ.), δημιουργώντας πλῆθος νέα κέντρα ἀπὸ τὴ Μαύρη θάλασσα ὡς τὴν Ισπανία καὶ τὴ βόρεια παραλία τῆς Αφρικῆς.

5. ΕΙΔΗ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Πρὶν ἀπὸ τοὺς "Ελληνες, οἱ Φοίνικες διασχίζοντας τὶς θάλασσες εἶχαν ἰδρύσει ἀποικίες σὲ διάφορα λιμάνια. Καμιὰ σχέση ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς ἐλληνικὲς καὶ στὶς φοινικικὲς ἀποικίες.

Στὴν περίοδο τοῦ δεύτερου ἀποικισμοῦ οἱ περισσότερες ἀποικίες ἥταν ἀποικίες ἐγκατάστασης· οἱ ἀποικοι, δηλαδή, πήγαιναν νὰ βροῦν γῆ, κλῆρον αὐτές ἔξελιγθηκαν σὲ πόλεις. Σὲ πολὺ μακρινὰ μέρη, χωρὶς ἀσφάλεια, ὅπου ὅμως ἡ προσέγγιση τῶν ἐλληνικῶν καραβιῶν ἥταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν προμήθεια πρώτων ὑλῶν, ἴδρυσαν ἔνα εἰδος ἐμπορικῶν πρακτορείων, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα. Αὐτές εἶναι οἱ ἀποικίες ἐκμεταλλεύσθησαν. Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία ἀνήκουν καὶ οἱ περισσότερες φοινικικὲς ἀποικίες.

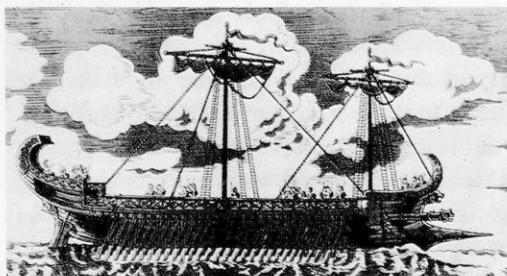
Μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς ἱστορίες ποὺ ὀδοζώντανα δίνει ὁ Ἡρόδοτος, ἀναφέρεται στὴν ἴδρυση τῆς Κυρήνης, ποὺ ἀποικίστηκε ἀπὸ κατοίκους τῆς Θήρας μὲ τὴν καθιδήγηση τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν. Ἡ χώρα, σπουδαία γιὰ τὰ ἄλογά της στὴν ἀρχαιότητα, ἔβγαζε ἔνα φυτό, τὸ σίλφιο (καρύκευμα καὶ φάρμακο), ποὺ σήμερα ἔχει χαθῆ. Ἀπόχτησε τὸ μονοπώλιό του καὶ καθὼς ἥταν περιζήτητο, τῆς πρόσφερε μεγάλο πλοῦτο.

Στὶς σύντομες πληροφορίες ποὺ δίνουν οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοί, πολὺ λίγα στοιχεῖα μπορεῖ κανεὶς νὰ βρῇ γιὰ τὶς ἀνυποψίαστα σκληρὲς προσπάθειες ποὺ θὰ ἔκαμαν οἱ "Ελληνες, ὥσπου νὰ κατορθώσουν νὰ κυριαρχήσουν, ἄγνωστοι, σὲ ξένους τόπους καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ νέα ἐδάφη, ὅπου δημιούργησαν μὲ τὸν καιρὸν ἀμέτρητες ζεστὲς ἐστίες πολιτισμοῦ καὶ ἀνθρωπιᾶς.

6. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΕΤΞΕΙΝΟΥ

Ἡταν τόση ἡ σημασία τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου, καθὼς ἀνοιγαν τὸ πέρασμα γιὰ τοὺς πλουσιότατους σὲ πρῶτες ύλες (σιτάρι, ψάρια, δέρματα, δούλους) τόπους στὴν παραλία τῆς Μαύρης θάλασσας, ὥστε ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἔγινε ἀγώνας ἀνάμεσα στὶς ἐλληνικὲς πόλεις γιὰ τὴν ἔξασφάλιση τῆς κατοχῆς τους. Στὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ ξεχώρισαν δύο πόλεις: ἡ Μίλητος καὶ τὰ Μέγαρα. Ἡ δεύτερη πόλη κατόρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ σὲ καίριες θέσεις στὰ στενά, ἰδρύοντας τὴν Χαλκηδόνα, τὴν Σηστό, τὴν Σηγλυβρία, τὸ Βυζάντιο. (Δὲν εἶναι παράξενο ποὺ τὴν ἴδια ἔξοχη

Τριήρης (ἀναπαράσταση).

Θέση θὰ διαλέξῃ αἰῶνες πολλούς ἀργότερα ὁ αὐτοκράτωρ Μ. Κωνσταντῖνος γιὰ νὰ ἰδρύσῃ τὴν πρωτεύουσα τῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας). Μὲς στὴ Μαύρη Θάλασσα ἰδρυσε τὴν Μεσημβρία στὴ δυτική της ἀκτή, καὶ τὴν Ποντοχράκεια στὴ νότια. Ἀκράτητη ἡ Μίλητος, καθὼς εἶχε αὐξηθῆ ἡ δύναμή της, κατέλαβε στὰ Στενὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Προποντίδας, ποὺ εἶχε μείνει ἐλεύθερη ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς. Σὲ σπουδαῖες θέσεις ἰδρύει τὴν Ἀβυδο καὶ τὴν Κύζικο. Προχωρώντας μὲς στὸν Εὔξεινο οἱ Μιλήσιοι ἐγκαταστάθηκαν στὴ Σινάπη καὶ στὴν Τραπεζούντα. Οἱ κάτοικοι τῆς Φώκαιας πέτυχαν τὸ μερίδιό τους στὰ Στενὰ ἰδρύοντας τὴν Λάμψακο.

Σὲ λίγες δεκαετίες μέσα, ὅλα τὰ παράλια τοῦ Εὔξεινου γέμισαν μὲνέες ἑλληνικὲς πόλεις.

7. ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Οἱ κάτοικοι τῆς Χαλκίδας, μὲ γέφυρες τὴ Σκίαθο καὶ τὴ Σκόπελο, ἀποίκισαν τὴ Χαλκιδικὴ σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὀλόκληρη ἡ χερσόνησος πῆρε τ' ὄνομά τους. Ἡ Ἐρέτρια ἴδρυσε ἐκεῖ τὴν Παλλήνη καὶ ἡ Κόρινθος τὴν Ποτίδαια.

8. ΟΙ ΆΛΛΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

"Ἄλλο κύμα ἀποικιῶν πρόβαλε στὴ Κάτω Ἰταλία καὶ στὴ Σικελία πρὸς τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. Ἰδρύονται, ἔτσι, ἡ Νεάπολις καὶ ἡ Κύμη. Τῆς τελευταίας ἡ ἴδρυση ἔχει τεράστια σημασία, γιατὶ τὸ ὀλφά-βητο τῆς μητρόπολης Κύμης στὴν Εὔβοια, ἀπ' αὐτὴ τὴν πόλη διαδόθηκε σ' ὀλόκληρη τὴν Ἰταλία· τὸ χρησιμοποίησαν οἱ Ρωμαῖοι κι αὐτὸ μεταχειρίζονται σήμερα ὅλοι οἱ δυτικοὶ εὐρωπαῖοι λαοί.

Στὴ Σικελία ἰδρύουν ἐξάλλου οἱ Μεγαρεῖς τὰ Ὑβλαῖα Μέ-

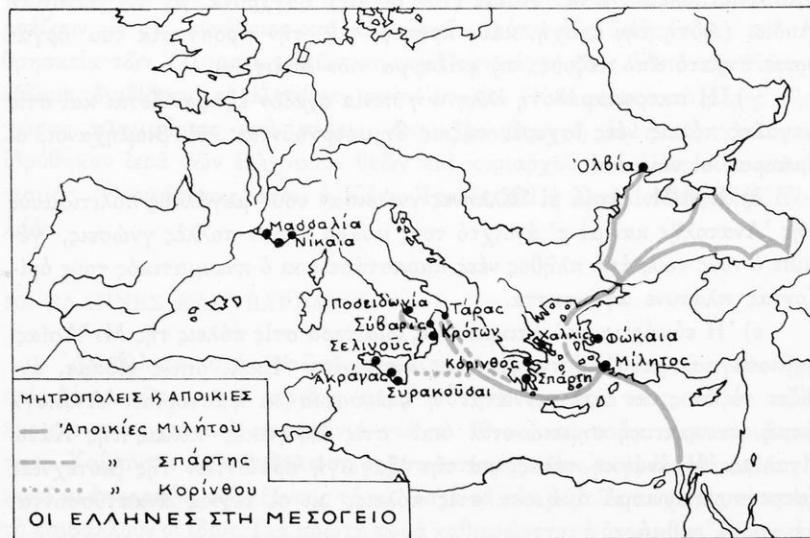
γαρα, κι οι Κορίνθιοι, ἀφοῦ ἀποίκισαν τὴν Κέρκυρα καὶ τὶς ἀκτὲς τῆς Β. Ἡπείρου, ἔχτισαν τὶς Συρακοῦσες (734 π.Χ.), τὴν σπουδαιότερη ἑλληνικὴ πόλη - κράτος στὴ Σικελία. Ἀλλες πόλεις τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν νησιῶν ἰδρύουν τὴν Κατάνη, τοὺς Λεοντίνους, τὴν Νάξο, τὴν Γέλα, τὸ Σελινούντα (628) καὶ ἀργότερα (τὸ 580) τὸν Ἀκράγαντα, τὴ δεύτερη σπουδαίᾳ ἑλληνικῇ πόλη στὸ νησί.

Κάτοικοι τῆς Φώκαιας, ἀπὸ τὴν Ἰωνία ἔκεινωντας, θὰ ἰδρύσουν τὴ Μασσαλία, ποὺ μὲ τὴ σειρά της θὰ γίνη ἡ μητρόπολη μιᾶς σειρᾶς ἀποικιῶν στὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας (Νίκαια, Ἀντίπολις, Ἐμπορία, Μαινάκη), ποὺ μὲ τὴν καλοδιαλεγμένη τους θέση θὰ τῆς ἔξασφαλίσουν τὸ ζωτικό της ἐμπόριο.

Οἱ Μιλήσιοι στὰ 620 π.Χ. παίρουν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ φαραὼ Φαμμήτιχο νὰ ἰδρύσουν τὴ Ναύκρατι, σπουδαῖο λιμάνι στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, ὅπου κι ἄλλες πόλεις ἑλληνικὲς ἀπόχτησαν πρακτορεῖα.

Οἱ κάτοικοι τῆς Θήρας, τέλος, θὰ φτάσουν, ὅπως εἰδαμε, στὴν Κυρήνη, κι ἀπὸ κεῦ θὰ ἀπλωθοῦν στὰ παράλια τῆς Κυρηναϊκῆς.

Στὴν ἀποικιακή τους ἔξαπλωση οἱ "Ἐλληνες ἥρθαν ἀντιμέτωποι, χωρὶς νὰ φτάσουν σὲ σύγκρουση, μὲ τοὺς Φοίνικες, ποὺ διατήρησαν τὰ δικά τους ἐμπορικὰ κέντρα στὴ Β.Δ. Σικελία καὶ στὴν Ἰσπανία. Ἡ μεγά-

λη τους πάλι αποικία, ή Καρχηδών, στή Β. Ἀφρικὴ ἦταν προορισμένη νὰ γράψῃ ἀργότερα δική της σπουδαία ιστορία.

9. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀποικιακὴ ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων εἶχε τεράστιες συνέπειες γιὰ τὴν ιστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους. Νέοι ὄριζοντες ἀνοιξαν ξαφνικὰ—μαζὶ παρουσιάστηκαν καὶ νέα προβλήματα — κι ἡ ζωὴ στὶς καινούριες πόλεις καὶ στὶς μητροπόλεις πῆρε δλλο ρυθμό.

α) Ἐλάφρωσαν οἱ μητροπόλεις ἀπὸ τὸν πολὺ ἡ δυσαρεστημένο πληθυσμὸ καὶ ὅσοι κάτοικοι ἔμειναν μπόρεσαν νὰ προκόψουν.

β) Ἀνθίσε τὸ ἐμπόριο, γιατὶ ἐξασφαλίστηκε ἡ προμήθεια τροφίμων καὶ πρώτων ὄλῶν γιὰ τὴ βιοτεχνία (κασσίτερος, χαλκός, σίδερο, χρυσάφι, ἐλεφαντόδοντο, μαλλί), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθῇ ἐκπληκτικὴ ἀνθησή της. Μεγάλη στάθηκε ἐπίσης ἡ ἐξαγωγὴ τῶν προϊόντων τῆς στὶς ἀποικίες. Τὸ ἐμπόριο σημείωσε ἀφάνταστη ἐξέλιξη, κι ἔγινε ἀνάγκη γρήγορα νὰ κατασκευαστῇ νέος τύπος καραβιοῦ, μεγαλύτερος, γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων (ἡ ὀλκὰς). Ἀκόμη σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, χρειάστηκε νὰ ὄριστον μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ γιὰ πρώτη φορὰ κόπηκε νόμισμα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας (τὸν 60 αἰ.). σύγχρονα μὲ τὴ γειτονικὴ Λυδία. (Αὐτὴ τὴν ἐποχὴν, κάθε κράτος γιὰ τὴν προστασία του δργάνωσε στρατὸ ἀπὸ πεζούς: τὴ φάλαγγα τῶν δριτῶν).

γ) Ἡ πατροπαράδοτη ἑλληνικὴ πενία σχεδὸν ἐξαφανίζεται καὶ στὶς μεγάλες πόλεις νέες ισχυρὲς τάξεις δημιουργοῦνται: οἱ βιομήχανοι, οἱ ἔμποροι, οἱ ναυτικοί.

δ) Στὴ Μ. Ἀσία οἱ Ἑλληνες γνώρισαν τοὺς μεγάλους πολιτισμοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ μὲ τ' ἀνοιχτὸ τους μυαλὸ πῆραν πολλὲς γνώσεις, γέμισε ὁ νοῦς τους ἀπὸ πλῆθος νέες παραστάσεις κι ὁ πνευματικὸς τους ὄριζοντας πλάτυνε ἀφάνταστα.

ε) Ἡ εὐμάρεια ποὺ ἐπικράτησε, ἰδιαίτερα στὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, δημιούργησε μεγάλες πνευματικὲς ἀνησυχίες. Ἐκεῖ, ὅπως εἴδαμε, ἀνθοῖζει τὸ ἔπος κι ἐκεὶ γεννιέται ἡ φιλοσοφία κι ἡ ιστορία. Ἀνάλογη ἀκμὴ πνευματικὴ σημειώνεται καὶ στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ἡ ἀνάγκη, τέλος, γιὰ τὴν ἐξαγωγὴ προϊόντων τῆς βιοτεχνίας ἔφερε συναγωνισμὸ ἀνάμεσα στὶς πόλεις, κι οἱ τέχνες ἀναπτύσσονται μὲ γοργὸ ρυθμό.

Η έλληνική φάλλαγγα τῶν ὄπλιτῶν. Παράσταση σὲ ἀττικὸ μελανόμορφο ἀγγεῖο.
Περιγράψτε τὴ σκηνή.

Ζώντας στὶς νέες πόλεις οἱ "Ελληνες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ιθαγενεῖς πληθυσμοὺς καὶ τοὺς ἐπηρεάζουν μὲ τὶς συνήθειες καὶ τὸν ὡραῖο τρόπο τῆς ζωῆς τους, μὲ τὴ θρησκεία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν τους, μὲ τὴν τέχνη τους. Ἀπὸ τὴν Κύμη, εἴδαμε, διαδίδεται τὸ ἀλφάβητο στὴν Ἰταλία. "Ενα σημαντικὸ μέρος τῆς χώρας πλημμύρισε ἀπὸ πόλεις, ὅπου μιλιόταν ἡ έλληνικὴ γλώσσα, ιδρύθηκαν ἱερὰ τῶν έλληνικῶν θεῶν καὶ κυριαρχοῦσσε ὁ έλληνικὸς πολιτισμός. Ὄνομάστηκε, ἔτσι, ἡ Κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία *Megálη Ἑλλάδα*.

10. ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ «ΒΑΡΒΑΡΟΙ»

"Αν ἄλλοτε, στὸν πρῶτο ἀποικισμό, εἶχαν οἱ "Ελληνες αἰσθανθῆ, στὶς ξένες χῶρες, γιὰ πρώτη φορὰ ἐνότητα μεταξὺ τους, τώρα τοὺς κυριεύει πραγματικὴ περηφάνια γιὰ τὸ ἔθνος καὶ τοὺς συμπατριῶτες τους. Χαίρονται κάθε ἐκδήλωση τοῦ πολιτισμοῦ τους πού, ἐλεύθερα, συγχίνει κι ἐπηρεάζει τοὺς ξένους τόσο, ὡστε νὰ τὸν μιμοῦνται χωρὶς νὰ τοὺς τὸ ἐπιβάλλουν οἱ ἥδιοι. Γιὰ πρώτη φορὰ καθιερώνεται ἡ ὄνομασία "Ελληνες,

καὶ ξεχωρίζουν ἔτσι ἀπὸ τοὺς «βαρβάρους», (ὅσους δὲ μὴ οὖν ἐλληνικά).

‘Η Ἰταλία πρόσφερε πλούσια γῆ καὶ ἄνοιξε σπουδαίους δρίζοντες στὸ ἐμπόριο. Η γνωριμία ὅμως μὲ τὴν Ἀνατολὴν καὶ μὲ τὴν Αἴγυπτο στάθηκε ἀποκαλυπτική. “Ολα τὰ ἐπιτεύγματα τῶν παλιῶν μεγάλων πολιτισμῶν γίνονται κτῆμα τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ νοῦς τους γεμίζει ἀπὸ πλῆθος νέες παραστάσεις, γνώσεις καὶ ιδέες. Τὸ θαυμαστὸ εἶναι πῶς τὶς ἀφομοίωσαν καὶ τὶς χρησιμοποίησαν μὲ τελείως δική τους ἔκφραση, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, καὶ οἱ ἀποικίες καὶ οἱ μητροπόλεις.

“Οταν ἀρχισε ὁ δεύτερος ἀποικισμός, κανεὶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποψιαστῇ τὴν ἔκταση ποὺ θὰ ἔπαιρνε, τί νέους κόσμους θὰ ἄνοιγε καὶ τί πνοὴ θὰ πρόσφερε στὸν Ἑλληνισμό.

“Αν στὴν περίοδο τῆς Γεωμετρικῆς τέχνης σταθεροποιοῦνται τὰ ἐλληνικὰ χαρακτηριστικά, στὰ ἀρχαῖκα χρόνια ἀρχίζει νὰ θεμελιώνεται τὸ κατοπινὸ μεγαλεῖο τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ:**
1. Σὲ δυὸ αἰῶνες μέσα τὰ ὅρια τοῦ ‘Ἐλληνισμοῦ ἀπλώνονται σ’ ὅλη τὴν παραλία τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου.
 2. Πλῆθος νέες μεγάλες πόλεις δημιουργοῦνται, ποὺ παίρνουν ὑλικὰ ἀγαθὰ καὶ διαδίδουν τὸν πολιτισμό τους.
 3. ‘Ο δεύτερος ἀποικισμὸς εἶχε τεράστιες συνέπειες: οἰκονομικές, κοινωνικές καὶ πνευματικές.
 4. Οἱ “Ἐλληνες συνειδητοποιοῦν τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς τους καὶ ξεχωρίζουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τοὺς βαρβάρους.

6

Πλάκα με νομοθεσία της Γόρτυνας (Κρήτη).

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

1. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Από την άρχαιότητα ως σήμερα δὲν υπάρχει πολίτευμα, πού, στὶς γενικές του γραμμές, νὰ μὴν ἐμφανίστηκε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Οἱ ἀπόλυτες μοναρχίες στὰ τεράστια κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἦσαν ὁι διλιγαρχίες τῶν πλούσιων ἐμπόρων στὴ Φοινίκη ἐσβησαν μαζὶ μὲ τὰ ἔδια τὰ κράτη, ἀναλλοίωτες μὲς στους αἰῶνες. Οἱ πολλοὶ ποτὲ δὲν ἀπόχτησαν συνείδηση ἀτόμων ποὺ θὰ ζητοῦσαν δικαιώματα. Ἀγνοῶντας δόλοτελα τὴν ἔννοια τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἔμειναν μάζες σιωπηλὲς κι ἐργατικές. Στὴν Ἑλλάδα, ὅχι μόνο ἐλευθερώνεται τὸ ἄτομο —γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἴστορία τοῦ κόσμου,—ἀλλὰ ἀποχτᾶ καὶ συνείδηση τῆς ἐλευθερίας του. Γι' αὐτὸ κι ἥρθε στιγμὴ ποὺ πρόβαλε τὴν ἀπαίτηση νὰ ἀκουστῇ ἡ γνώμη του, νὰ πάρῃ μέρος στὴ διοίκηση. Ἐνδιαφερόταν ἐνεργά γιὰ τὴν τύχη τοῦ κράτους του.

2. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Τὸν παλιὸ καιρό, ὅταν οἱ "Ἑλληνες κατοικοῦσαν ἀκόμη σὲ συνοικισμοὺς κι ως τὴν ἐποχὴ τοῦ δεύτερου ἀποικισμοῦ, ὅταν εἶχαν πιὰ ἰδρυθῆ ὁι πόλεις - κράτη, τὶς τύχες τῶν ἀνθρώπων ὅριζε ὁ βασιλιάς. Τὸ πολίτευμα αὐτὸ τ' ὀνομάζουμε μοναρχία.

Στήν Έλλάδα, καντά στὸ βασιλιὰ ὑπῆρχαν ἰσχυροί, οἱ «ἄριστοι», ποὺ κυβερνοῦσαν μαζὶ του. Βασιλιάς καὶ ἄριστοι εἶχαν μεγάλη ατηματικὴ περιουσία καὶ κανεὶς δὲ συλλογιζόταν, τὰ πρῶτα χρόνια, νὰ τοὺς παραμερίσῃ ζητώντας μέρος στὴ διοίκηση. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν πόλεων ὅμως ακλόνισε σιγὰ - σιγὰ αὐτὴ τὴν ἰσορροπία.

Ἡ συγκέντρωση τῶν ἀνθρώπων στὶς πόλεις ὁδήγησε στὰ περισσότερα μέρη στὴ μείωση τῆς βασιλικῆς δύναμης, καὶ σιγὰ - σιγὰ πῆραν τὴν ἔξουσία στὰ χέρια τους οἱ πλούσιοι γαιοκτήμονες, οἱ «ἄριστοι», καὶ ἡ βασιλεία καταργήθηκε σὲ πολλὲς πόλεις. Τὸ πολίτευμα ἀπὸ μοναρχικὸ ἔγινε δημιαρχικό, πέρασε δηλαδὴ ἡ δύναμη ἀπὸ τὸν ἕνα στοὺς περισσοτέρους, ποὺ πάλι ὅμως ἦταν οἱ λίγοι.

Ἄπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ μὲ τὸν ἀποικισμὸ καὶ τὴν ἐφεύρεση τοῦ νομίσματος σημειώνουν ἀνάπτυξη τὸ ἐμπόριο κι ἡ ναυτιλία, κι ἡ βιοτεχνία γίνεται σχεδὸν βιομηχανία, πολλὲς ζυμώσεις ἀρχισαν. Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς δὲν ἀπόδινε τόσο, ὅσο οἱ νέοι τομεῖς τῆς δραστηριότητας ποὺ ἀναπτύχθηκαν. Δημιουργήθηκε, δηλαδὴ, νέα τάξη πλούσιων ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων πού, ἔχοντας περιουσία σὲ χρῆμα καὶ νιώθοντας τὴ δύναμή τους, ἀρχισαν νὰ ζητοῦν νὰ πάρουν μέρος στὴ διοίκηση. Ἔτσι, ἀρχισε περίοδος ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων στὶς ἐλληνικὲς πόλεις.

Ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς νέους πλουσίους καὶ τοὺς παλιοὺς ἀριστοκράτες γινόταν ὀλοένα ἐντονώτερη, γι' αὐτὸ καὶ στὶς περισσότερες πόλεις, ὅταν ἔφτασαν στὸ ἀπροχώρητο, οἱ παλιοὶ εὐγενεῖς ὑποχώρησαν καὶ τὸ πολίτευμα ἀπὸ ἀριστοκρατικὸ (ὅπου διοικοῦν οἱ εὐγενεῖς), γίνεται τιμοκρατικὸ (ὅπου τὴν ἔξουσία ἔχουν οἱ οἰκονομικὰ ἰσχυροί).

Ταυτόχρονα, οἱ ἀνθρωποὶ στὶς πόλεις (ὁ δῆμος) ποὺ δούλευαν στὶς βιοτεχνίες, στὸ ἐμπόριο καὶ στὰ καράβια, καθὼς καὶ οἱ γεωργὶοι ποὺ σὲ δύσκολες περιστάσεις χρεώθηκαν καὶ ἔχασαν τὰ μικρὰ ατήματά τους, κινήθηκαν ζητώντας γραπτούς νόμους, κι ἡ φωνὴ τους ὀλοένα δυνάμωνε.

Ἡ ἀναστάτωση ποὺ ἐπικρατοῦσε ἦταν μεγάλη, γιατὶ καμιὰ τάξη δὲν ἤθελε νὰ ὑποχωρήσῃ. Χρειαζόταν, ὅμως, κάποια λύση. Ἀνάθεσαν, ἔτσι, σὲ ἀνθρώπους σοφοὺς μὲ πείρα καὶ γνῶση, στοὺς νομοθέτες, νὰ συντάξουν νόμους, γιὰ νὰ συμβιβάσουν τὶς μεγάλες διαφορές.

Οἱ νομοθέτες ἔκαμαν ἔνα εἶδος συντάγματος, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα. «Ορισαν τὸν τρόπο τῆς διακυβέρνησης, τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ ρύθμισαν τὶς ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν. Μεγάλοι νομοθέτες στὴν Κάτω Ιταλία στάθηκαν ὁ Ζάλευκος στοὺς Λοχρούς κι ὁ Χαρών-

δας στήν Κατάνη. Στήν Μυτιλήνη νομοθέτης ήταν ὁ Πιττακός, στήν Ἀθήνα ὁ Δράκων καὶ ὁ Σόλων.

Οἱ ἀπαιτήσεις ὅμως ἦταν πολλές καὶ καμιὰ τάξη δὲν ίκανοποίηθηκε ἀπὸ τὴν νομοθεσία. 'Ο λαὸς ἔξακολουθοῦσε νὰ εἴναι δυσαρεστημένος. Οἱ ἐσωτερικοὶ ἀγῶνες συνεχίστηκαν. Σὲ δρισμένες πόλεις, μερικοὶ φιλόδοξοὶ ἀριστοκράτες κατέρθωσαν παίρνοντας τὸ λαὸν μὲ τὸ μέρος τους νὰ ἀνέβουν στήν ἔξουσία, παραμερίζοντας καὶ τοὺς ἀριστοκράτες καὶ τοὺς πλουσίους. Τοὺς ὀνόμασαν τυράννους οἱ ἀρχαῖοι. Παρ' ὅλο ποὺ ἔκαμαν πολλὰ ἔργα, βοήθησαν τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ γεωργία καὶ προστάτεψαν τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα, γρήγορα ἔγιναν ἀντιπαθητικοὶ στοὺς πολίτες. "Ετσι τὸ καθεστώς αὐτὸν σὲ καμιὰ ἑλληνικὴ πόλη δὲ συνεχίστηκε πέρα ἀπὸ τρεῖς γενιές. "Τστερα ἀπὸ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας, σὲ μερικὲς πόλεις σταθεροποιήθηκε τὸ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα, ἐνῷ σ' ἄλλες πῆρε ὁ δῆμος (οἱ πολλοὶ) στὰ χέρια του τὴ διοίκηση, κι ἰδρύθηκε ἡ δημοκρατία.

3. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Οἱ πολιτικὲς ἀναταραχὲς ποὺ στάθηκαν αἰτίᾳ τοῦ ἀποικισμοῦ, δὲ σταυμάτησαν κι ὕστερα ἀπ' αὐτόν. 'Απὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ ἀρχαῖοι "Ελλήνες ἀπόχτησαν τὰ μέσα νὰ ζήσουν καλά, ἀκολούθησαν ὀλότελα διαφορετικὸ δρόμο ἀπ' ὅ,τι οἱ μεγάλες παλιές αὐτοκρατορίες τῆς Ἀνατολῆς. 'Εκεῖ, ἡ προσπάθεια γιὰ ἐπέκταση σὲ νέες χῶρες δὲν εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ ἀνάγκη, ὅπως στήν Ἐλλάδα. "Παγαρεύόταν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ν' αὐξηθῇ ἡ δύναμη κι ὁ πλοῦτος τῶν ἀρχόντων. Αὐτὸς ηταν ὁ σκοπὸς τῶν κατακτήσεων κι αὐτὸς ζητοῦσαν ὑποτάσσοντας τὶς ξένες χῶρες.

'Η δραστηριότητα τῶν "Ελλήνων ἐκδηλώθηκε διαφορετικά. 'Αναζήτησαν νέους χώρους γιὰ ἐγκατασταση. Οἱ περισσότεροι ἀπ' ὅσους ζήτησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ ἄλλα μέρη, ἔφυγαν δυσαρεστημένοι γιὰ πολιτικοὺς λόγους ἀπὸ τὴ γενέθλια γῆ. Πάλεψαν σκληρὰ γιὰ ν' ἀποχήσουν νέες ἑστίες. 'Απὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ρίζωσαν καὶ βρῆκαν ὅ,τι ζητοῦσαν, δὲν ἔστρεψαν τὰ μάτια τους ἀχόρταγα σὲ νέες κατακτήσεις. Φρόντισαν να καλυτερέψουν τὴν ἴδια τους τὴ ζωή, καὶ, βελτιώνοντας τὸ πολίτευμά τους, νὰ ρυθμίσουν τὴ θέση τοῦ κάθε ἀτόμου στήν πόλη ποὺ ηταν ὀλόκληρος ὁ κόσμος του. "Ετσι, ἀρχισαν νέες πολιτικὲς ζυμώσεις κι ἔξελιχθηκε τὸ πολίτευμα.

Οἱ "Ελλήνες ἀποικοι, εἰδαμε, ηρθαν σ' ἐπαφὴ μὲ ἄλλους λαούς γει-

τονικούς. 'Αγόραζαν τὸ προϊόντα τους, ποτὲ δύμως δὲν ἐπιζήτησαν νὰ κυριαρχήσουν μὲ τὴ βίᾳ σ' αὐτούς. 'Αντίθετα, ὅταν σταθεροποιήθηκαν στὶς νέες πατρίδες τους, πλούσια ἡ ἀκτινοβολία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς τους ἀντικαθρεφτίστηκε στοὺς «βαρβάρους».

"Οταν γνώρισαν τὴν εὐμάρεια, ἀντὶ γιὰ κατακτητικὴ διάθεση, μὲς στὴν ψυχὴ τους ξύπνησε ἔνας κόσμος δλόκληρος ἀπὸ πνευματικὲς ἀνησυχίες. Γιὰ πρώτη φορά, στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, ἀναρωτιοῦνται οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ψάχνοντας νὰ βροῦν μιὰν ἀπόκριση λογικὴ παραμερίζοντας τὰ παλιὰ παραμύθια, ποὺ εἶχαν θρέψει αἰώνες ἀτέλειωτους τὴν ἀνθρωπότητα. "Ετσι, γεννήθηκαν οἱ πρῶτες ἐπιστημονικὲς ἀνησυχίες, ἡ φιλοσοφία κι ἀκόμη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔπος, ἡ λυρικὴ ποίηση κι ἡ ἴστορία. 'Απὸ τὴ στιγμὴ αὐτή, ἡ ἐλληνικὴ σκέψη παίρνει στὰ χέρια τῆς τὸν κόσμο, γιὰ νὰ πετάξῃ σὲ ὑψη ἀφάνταστα.

Θὰ ἦταν, ἵσως, ὀλότελα διαφορετικὴ ἡ μοίρα τοῦ 'Ελληνισμοῦ, ἂν εἶχαν νιώσει σταθερὰ οἱ "Ελληνες τὴν ἀνάγκη νὰ ἐνωθοῦν μεταξύ τους. Δὲν ἐπιζήτησαν κατακτήσεις σὲ ξένες χῶρες. Σ' ὅλο δύμως τὸ διάστημα τῆς ἴστορικῆς τους πορείας στὴν ἀρχαιότητα, δὲ σταμάτησε ἡ μιὰ ἐλληνικὴ πόλη νὰ μάχεται τὴν ἀλλη — ίδίως οἱ γειτονικὲς — καὶ νὰ φτάνουν σὲ πολέμους μεταξύ τους. "Ετσι, ἀδελφικὸ αἷμα χυνόταν κι ἡ ἑθνικὴ δύναμη ἔξασθενιζε. Μόνο σὲ πολὺ δύσκολες ὥρες, καὶ τότε προσωρινά, ἐνώθηκαν οἱ ἐλληνικὲς πόλεις. Οἱ λίγες φωνὲς μεγάλων ἀνθρώπων ποὺ μίλησαν, στὴν ἀρχαιότητα, γιὰ συνένωση τοῦ 'Ελληνισμοῦ, δὲ βρῆκαν ἀπήγηση.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ :** 1. Ἡ ἀρχαία 'Ελλάδα πρόσφερε ὅλες τὶς μορφές τῶν πολιτευμάτων ποὺ ὑπάρχουν ὡς σήμερα.
2. Στὴν 'Ελλάδα ἀνακαλύφθηκε ἡ ἀξία τοῦ ἀτόμου κι ίδρυθηκε ἡ δημοκρατία.
3. Μὲς στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο Ὁστερα ἀπὸ πολλὲς ἐσωτερικὲς ζυμώσεις τὸ πολιτευμα ἔξελισσεται ἀπὸ τὴ μοναρχία στὴ δημοκρατία.
4. Σταθμὸς σύντομος ἡ ὑπαρξὴ τῶν τυράννων, ποὺ δὲν ἀγαπήθηκαν δύμως καὶ δὲν εἶχε μεγάλη συνέχεια τὸ καθεστώς ποὺ προσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν.
5. Ἡ ἔλλειψη ἐνότητας στάθηκε τὸ μεγάλο μειονέκτημα τοῦ 'Ελληνισμοῦ.

Κορινθιακό όγγειο.

7

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

1. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Έκτὸς ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ποὺ θὰ παρακολουθήσουμε παρακάτω λεπτομερειακὰ τὴν ιστορία τῆς, στὴν ἀρχαικὴ περίοδο εἶναι μεγάλη ἡ ἀνάπτυξη ποὺ σημειώνουν τρεῖς πόλεις : τὸ Ἀργος, ἡ Σικινὼν καὶ ἡ Κόρινθος.

Ἡ Ἀρκαδία, ἡ Μεσσηνία καὶ ἡ Ἀχαΐα, γιὰ διαφορετικοὺς λόγους ἡ καθεμιά, δὲ γνώρισαν ίδιαίτερη ἀνάπτυξη. Ἡ Ἀρκαδία, ὅρεινὴ χώρα, κλεισμένη μὲ βουνὰ ψηλὰ ἀπὸ τὸν ἄλλο χῶρο, ἔμεινε καθυστερημένη, ὅπως καὶ ἡ Ἀχαΐα. Μικρὲς πόλεις (Μαντινεία - Τεγέα) ἡ καὶ συνοικισμοὶ ἀσήμαντοι (κῶμες) ἀναπτύχθηκαν στὸ χῶρο τῆς καθεμιᾶς, χωρὶς κακιὰ ἀκτινοβολία. Ἡ Μεσσηνία, πάλι, νωρὶς τράβηξε ἀρπαχτικές τὶς διαθέσεις τῶν Σπαρτιατῶν μὲ τὸ πλούσιο ἔδαφός τῆς, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπόρεσε, ὑποδουλωμένη, ν' ἀναπτυχθῆ αὐτόνομα. Ἀκολούθησε ἀναγκαστικὰ τὸ δρόμο τῶν Σπαρτιατῶν.

α. **Τὸ Ἀργος.** Σημειώνει ἔξαιρετικὴ ἀνάπτυξη μετὰ τὴ δωρικὴ κατάκτηση καὶ οἱ βασιλιάδες του κυριαρχοῦν σ' ὀλόκληρη τὴν Ἀργολίδα. Πρὸν ἡ Σπάρτη ἀπλώση τὴν ἐπιρροή τῆς, εἶναι τὸ πρῶτο κράτος στὴν Πελοπόννησο.

‘Ονομαστὸς ἔμεινε ὁ Φείδων (7ος αἰ. π.Χ.) ποὺ πρῶτος ὅρισε τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ στὴ χώρα (τὰ φειδώνεια). Ἀπὸ κεῖ τὰ πῆραν καὶ οἱ ἄλλες Ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡ φήμη του γιὰ πολλοὺς αἰώνες ἔμεινε ζωντανὴ στὴ μνήμη τῶν Ἑλλήνων.

β. Ή Σικυών. Ή πόλη σημειώνει έξαιρετική δύναμη στήν αρχαιοκη περίοδο, όταν παίρνουν στάχεια τους τήν έξουσία τύραννοι από τήν οἰκογένεια τῶν Ὀρθαγοριδῶν. Ο τύραννος Κλεισθένης τή διοικεῖ στὶς ἀρχές τοῦ βου αἱ. π.Χ. Τεράστια εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς τέχνης στή Σικυώνα, ὅπου ἡ κεραμεική καὶ ἡ χαλκοπλαστική ἀνθίσαν ἀξιοσημείωτα. Ή κόρη τοῦ Κλεισθένη, ἡ Ἀγαρίστη, παντρεύτηκε μὲ τὸν Ἀθηναῖο Μεγαλῆ ἀπό τὴν μεγάλη γενιὰ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν.

γ. Ή Κόρινθος. Ή σπουδαία γεωγραφικὴ θέση τῆς Κορίνθου ὅρισε καὶ τὴ μοίρα τῆς στήν αρχαιοκή περίοδο. Πήρε μεγάλο μέρος στὸ δεύτερο ἀποικισμό, κι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνοιξαν ἀγορὲς στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, καθὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ μεταφέρωνται προϊόντα ἀπὸ τὶς μικρασιατικὲς πόλεις στήν Ἰταλία κι ἀντίθετα, κι ἐπειδὴ τὸ πέρασμα τοῦ Μαλέα μὲ τὶς ἀτέλειωτες τρικυμίες ἦταν δύσκολο γιὰ τὰ μικρὰ καράβια τῆς ἐποχῆς, ἡ Κόρινθος μὲ τὰ δυό τῆς λιμάνια πρόσφερε σπουδαία λύση.

Τὰ καράβια μποροῦσαν νὰ πλευρίζουν στὸ ἀνατολικό τῆς λιμάνι, τὶς Κεγχρεές, νὰ ξεφορτώνουν ἐκεῖ τὰ ἐμπορεύματα κι ὕστερα, πλοῖα καὶ ἀγαθὰ νὰ μεταφέρωνται στὸ Λέχαιο, τὸ ἄλλο λιμάνι, στὸν Κορινθιακό, γιὰ νὰ τραβήξουν ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ Ἰόνιο πέλαγος καὶ τὴν Ἰταλία. Η Κόρινθος ἀναπτύχθηκε πολὺ τὸν καιρὸ ποὺ τὴν κυβέρνησαν οἱ τύραννοι.

Ο τύραννος Περίανδρος, γιὸς τοῦ Κύψελου, ποὺ εἶχε τὴν έξουσία

“Ενα τμῆμα τοῦ «Διόλκου» τῆς αρχαίας Κορίνθου. Διακρίνονται οἱ δύο αὐλακώσεις. Πάνω τους κυλοῦσαν οἱ τροχοὶ τῶν δημητών ποὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων.

Έφτα κολόνες άπό τὸ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνα διατηροῦνται στὸ κέντρο τῆς ἀρχαίας Κορίνθου, σημάδι τῆς ἀκμῆς της στὰ ἀρχαῖα χρόνια. Γλίτωσαν ἀπ' ὅλες τις φοβερὲς καταστροφὲς ποὺ γνώρισε ἡ πόλη στὴν ἴστορική της πορεία.

στὶς ἀρχὲς τοῦ θου αἱ., ἔδωσε τεράστια ἀνάπτυξη στὴν πόλη, ποὺ γέμισε μὲ πλῆθος ναούς, μεγάλα κτίρια καὶ ἐργαστήρια. "Ἐκαμε τὴν Κόρινθο τὸ μεγαλύτερο κέντρο τῆς ἐποχῆς καὶ γιὰ νὰ διευκολύνῃ τὶς μεταφορές, σκέφτηκε νὰ κατασκευάσῃ ἔνα δρόμο μεγάλο, τὸ Δίολκο, ἀπὸ τὸ Σαρωνικὸ στὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Ὁ δρόμος αὐτός, στρωμένος μὲ μεγάλες πελεκητὲς πέτρες, εἶχε εἰδικὰ αὐλάκια γιὰ νὰ σέρνωνται πάνω του τὰ ἀμάξια ποὺ μετέφεραν τὰ καράβια (ἔνα μεγάλο του μέρος ἔχει ἀποκαλυφθῆ σὲ ἀναστραφές).

Ἡ Κόρινθος εἶναι τὸν 6ο αἰ. ἡ μεγαλύτερη καὶ πλουσιότερη πόλη στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνθίζει στὸ χῶρο της, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, καὶ ἡ τέχνη. Θαυμάσια τὰ κομψὰ ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα της — πολλὰ μικροσκοπικὰ κυκλοφοροῦσαν γεμάτα μὲ ἀρώματα — καλοφτιαγμένα τὰ χάλκινα σκεύη καὶ τὰ ὅπλα ποὺ κατασκεύαζαν τὰ ἐργαστήριά της, ὥραια τὰ ὑφαντά της, πλημμύρισαν τὶς ἀγορὲς τοῦ ἔξωτερικοῦ.

Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι ἔφτιαξαν τῷμῆρεις.

Οἱ Περίανδρος διοίκησε τὴν πόλη γιὰ 44 χρόνια καὶ ἔμεινε ὀνομαστὸς στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴ λαμπρότητα τῆς αὐλῆς του, γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα ποὺ κατασκεύασε καὶ γιὰ τὰ πολύτιμα δῶρα ποὺ ἔστειλε στὸ μεγάλα Ἑλληνικὰ ἱερά. Στὴν ἐποχή του τὰ "Ισθμία, οἱ μεγάλοι ἀγῶνες ποὺ γίνονταν στὸ ἱερὸ τῆς Ἰσθμίας πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, πῆραν τεράστια αἰγλῆ. Θεωρήθηκε ἔνας ἀπὸ τοὺς ἔφτα σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ ἡ φήμη του διατηρήθηκε γιὰ αἰῶνες.

Την τέτοια ή άνθηση τῆς Κορίνθου, που έριξε σχεδόν στή σκιά τίς άλλες έλληνικὲς πόλεις. Τὸ ἐμπόριο τῆς χυτήθηκε ἀργότερα, ὅταν ἡ Ἀθήνα ἀπόχτησε στόλο κι ἀρχισε μεγάλη ἔξαγωγὴ τῶν δικῶν της προϊόντων. Αὐτὸ ποτὲ δὲν τὸ συγχώρησαν οἱ Κορίνθιοι στοὺς Ἀθηναίους.

Παρ' ὅλες τὶς σκληρὲς περιπέτειες, ἡ πόλη θὰ ἔξακολουθήσῃ νὰ ἔχῃ σημασία, ώς τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Ρωμαῖοι θὰ κυριαρχήσουν στὴν Ἑλλάδα. Στὰ χώματά της, μάλιστα, θὰ δοθῇ ἡ τελευταία μάχη, ποὺ σφράγισε τὴν ιστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας.

2. Η ΧΑΛΚΙΔΑ ΚΑΙ Η ΕΡΕΤΡΙΑ

Καὶ οἱ δύο πόλεις ἀναπτύχθηκαν γρήγορα καὶ μὲ τὶς ἀποικίες τους σταθεροποίησαν τὴ δύναμή τους. Μεγάλα βιοτεχνικὰ κέντρα καὶ οἱ δύο ἔστελναν ἄφθονα τὰ προϊόντα τους στὸν ἔξω κόσμο. Στὸν 7ο αἰ. π.Χ., ἔξοντάθηκαν κυριολεκτικά, νικητὲς καὶ νικημένοι, στὸ φοβερὸ πόλεμο ποὺ ξέσπασε ἀνάμεσά τους γιὰ τὸ Αηλάντιο πεδίο (τὴ μεγάλη πεδιάδα ἀνάμεσά τους), τότε πού, ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ ιστορικὸς Θουκυδίδης, ἡ Ἑλλάδα μοιράστηκε σὲ δύο στρατόπεδα.

Τὰ ὅπλα (ἔνα εἶδος σπαθία) τῆς Χαλκίδας καὶ τ' ἀγγεῖα τῆς Ἐρέτριας σκορπίζονταν σ' ὅλες τὶς ἀγορὲς τοῦ κόσμου. Ἡ ἀκμὴ ποὺ σημειώσαν στὴν πρώτη φάση τῆς ἀρχαίης περιόδου, κάμφηθηκε μετὰ τὸν πόλεμο μεταξύ τους.

3. Η ΑΙΓΑΙΝΑ

Ξερὸ κι ἀγονο νησὶ ἡ Αἴγινα προικίστηκε μὲ ἔξαιρετικὰ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα καὶ σπουδαῖα θέση στὸ Σαρωνικό. Ἡ ἔλλειψη φυσικῶν προϊόντων ἔσπρωξε νωρὶς τοὺς Αἴγινῆτες στὴ θάλασσα κι ἔγιναν ἀτρόμητοι ναυτικοί, ποὺ ταξίδευαν σ' ὅλες τὶς έλληνικὲς θάλασσες μεταφέροντας πλῆθος προϊόντα καὶ κερδίζοντας, ἔτσι, πολλὰ πλούτη.

Ονομαστοὶ καλλιτέχνες ἐργάστηκαν στὰ ἐργαστήριά της, ὅπου χρησιμοποιήθηκαν ἐκατοντάδες δοῦλοι. Τὸ νόμισμά της, οἱ περίφημες «χελῶνες», κυκλοφοροῦσε ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία καὶ τὸν Εὔξεινο ώς τὴν Αἴγυπτο, τὴν Κρήτη καὶ τὶς Κυκλαδες.

Ἡ Αἴγινα, ώς τὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., εἶχε κατορθώσει νὰ κρατήσῃ σπουδαῖα θέση στὸν έλληνικὸ κόσμο παρ' ὅλο τὸν ἀνταγωνισμὸ τῆς Χαλκίδας, τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σάμου. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅμως ποὺ ἀνα-

·Η Ἀθηνᾶ, κεντρική μορφή στὸ ἀνατολικὸ
δέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας στὴν Αἴγινα.

πτύχθηκε ἡ Ἀθήνα, ἐπιζήτησε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὴ ρίξῃ στὴ σκιά, καὶ
στὸ τέλος τὸ κατόρθωσε.

4. ΤΑ ΜΕΓΑΡΑ

‘Η πόλη πλούτισε μὲ τὸν ἀποικισμὸ καὶ μὲς στὸν ἔβδομο αἰ. ἀνα-
πτύσσεται πολὺ, τὴν ἐποχὴ ποὺ τύραννός της ἦταν ὁ Θεαγένης. Ἐχοντας
στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ δωρικὸ κόσμο, ίδιαίτερα μὲ τὴν Κόρινθο, ποτὲ
δὲ στάθηκε φιλικὴ ἀπέναντι στὴν Ἰωνικὴ Ἀθήνα. Τελικὰ ἔφτασαν σὲ σύγ-
κρουση οἱ δυὸ πόλεις γιὰ τὴν κυριαρχία στὴ Σαλαμίνα καὶ νίκησε ἡ
Ἀθήνα, δπως θὰ ίδοῦμε.

5. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

‘Απ’ ὅλες τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας ἡ σπουδαιότερη καὶ ἡ πιὸ
ἐκπληκτικὴ στάθηκε ἡ Μίλητος. Σ’ αὐτὴν ἔφταναν οἱ μεγάλοι χερσαῖοι
δρόμοι τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, κι ἀπὸ τὰ λιμάνια της ξεκινοῦσαν
πλῆθος καράβια γιὰ τὶς πολλές της ἀποικίες στὸν Εὔξεινο (γύρω στὶς 80),
γιὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ γιὰ τὴ Δ. Μεσόγειο. Πλούσια σὲ προϊόντα χώρα, ἔ-
γινε πολὺ ναρικίσ σπουδαία ἀπὸ κάθε ἀποψή καὶ σημείωσε τεράστια ἀκμὴ
ὅχι μόνο στὸ ἐμπόριο, ἀλλὰ καὶ στὶς τέχνες καὶ στὰ γράμματα.

Στὴ γῆ της θὰ ἀναπτυχθῇ, γιὰ πρώτη φορά, ἡ φιλοσοφία, καὶ ἡ πόλη
θὰ στολιστῇ μὲ δμορφα κτίρια καὶ ναούς. Δὲν εύτυχησε, δμως, οὕτε ἐκεί-
νη οὕτε οἱ ἄλλες Ἰωνικὲς ἀποικίες νὰ μείνουν ἐλεύθερες, σὰν τὶς ἄλλες
ἔληνικὲς πόλεις. Παραλιακὴ πόλη, μὲ ξένους λαούς στὸ ἐσωτερικό, γρή-

γορα θὰ τραβήξῃ ζηλόφθονα τὰ βλέψματα τῶν Περσῶν. 'Ο τύραννος τῆς Σάμου Πολυκράτης πρῶτος κατάλαβε τὸ φοβερὸ περσικὸ κίνδυνο που ἀπειλοῦσε τὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Θέλησε, μάλιστα, νὰ ἐνώσῃ γι' αὐτὸ τοὺς "Ἐλληνες ὄλους καὶ σκέφτηκε νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τοῦ φίλου του 'Αμαστοῦ Γ', φαραὼ τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Πέρσες δύμως εἶχαν γίνει πολὺ ἴσχυροὶ καὶ ὁ ἔδιος ὁ Πολυκράτης δὲν κράτησε τὶς συμφωνίες. 'Ετσι, μιὰ - μιὰ οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. 'Ασίας ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Περσῶν, καθὼς στάθηκε ἀδύνατο νὰ ἐνωθοῦν ὄλες μεταξύ τους.

6. ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ Μ. ΕΛΛΑΔΑΣ

Εἶναι ἐκπληκτικὴ ἡ ἀνθηση ποὺ σημείωσαν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Καθεμιά τους στάθηκε ὄλόκληρος κόσμος καὶ ἐστία πνευματικῆς, ἐμπορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς. Πλούσιοι τόποι σὲ γεωργικὰ προϊόντα, χωρὶς ἀνταγωνισμὸ μὲ τοὺς ξένους λαούς, σ' ὅλῃ τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς κατοίκους τους, ἥρεμα καὶ κανονικά, νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ κάθε πόλη νὰ γίνη ἔνα σπουδαῖο κέντρο πολυάνθρωπο ὅπου, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους, πλῆθος οἱ καλλιτέχνες, οἱ ποιητὲς κι οἱ σοφοὶ ἔφταναν γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν.

Οἱ πρῶτοι ἀποικοι βρῆκαν ἐκεῖ μιὰ χώρα ποὺ θύμιζε τὴν Ἑλλάδα, μόνο ποὺ ἦταν σὲ μεγαλύτερα μέτρα. 'Αγάπησαν, ἔτσι, πολὺ τὸ ἐπιβλητικό, καὶ χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ μεγάλοι ναοί, διπλάσιοι σὲ μέγεθος ἀπὸ τοὺς ἑλληνικούς, ποὺ κατασκεύασαν στὸ Σελινούντα, στὸν Ἀκράγαντα κ.ἄ. Ἡ ρητορική, ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη, τὰ μαθηματικὰ καὶ ἄλλοι κλάδοι τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης πῆραν τεράστια ἔξέλιξη στὶς πόλεις τῆς Μ. 'Ελλάδας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. 'Αμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποικιακὴ ἔξαπλωση οἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδας ἀνθίζουν ἐκπληκτικά. 2. Ξεχωριστὴ θέση πήρε ἡ Κόρινθος. Μεγάλο πλοῦτο ἀπόχτησε ἡ Αἴγινα μὲ τὸ ναυτικό της. 3. Οἱ πόλεις τῆς Εὔβοιας, Χαλκίδα κι Ἐρέτρια, σημειώνουν μεγάλη ἀκμὴ στὴν τέχνη καὶ στὸ ἐμπόριο. Μεγάλο χτύπημα στάθηκε ὁ πόλεμος γιὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο. 4. Τεράστια ἡ πνευματικὴ κι ἡ καλλιτεχνικὴ κίνηση στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. 'Ασίας καὶ τῆς Μ. 'Ελλάδας.

ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

’Απὸ τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δύο ξεχώρισαν τελείως, πάνω ἀπ’ ὅλες, καὶ ἐμειναν σύμβολο αἰώνιο ἐνὸς ἴδιαίτερου τρόπου ζωῆς ποὺ καθεμιὰ καλλιέργησε μὲ πίστη, καὶ μὲ συνέπεια ἀκολούθησε σ’ ὅλη της τὴν ἴστορική πορεία: ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Ἀθῆνα.

Τὰ δυὸς αὐτὰ ἑλληνικὰ κράτη στηρίχτηκαν σὲ τελείως διαφορετικὰ ἰδανικά· καὶ τὰ δύο ὅμως εἶναι ἔκφραση τοῦ ἴδιου κόσμου ποὺ τὰ γέννησε, τὰ ἔθρεψε καὶ τ’ ἀνάπτυξε στοὺς κόλπους του. Στάθηκαν δυὸς μεγάλα πρότυπα οἱ δυὸς τόσο διαφορετικὲς αὐτές πόλεις, καὶ ὅσο καὶ ἀν θαυμάση κανεὶς τῆς Ἀθήνας τὴν ἐκπληκτικὴ προσφορὰ, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ σταθῇ γε μάτος σεβασμὸς μπροστὰ στὴν ψυχικὴ δύναμη, στὴν εὐγένεια καὶ στὸ αὔστηρὸ μεγαλεῖο τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ὅποια ἀπ’ τίς δυὸς καὶ ἀν προτιμήση κανείς, μένει γεμάτος θαυμασμὸς γιὰ τὴν ἄλλη.

A'. Η ΣΠΑΡΤΗ

Μιὰ ὁμάδα ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς ποὺ κατάκλυσαν τὴν Πελοπόννησο προχωρώντας στὸ νότο, στὴ Λακωνική, ἵδρυσε στὴ βαθιὰ κοιλάδα τοῦ Εύρωτα τὴν Σπάρτη.

’Ανατολικὰ καὶ δυτικά, ἔκλειναν τὴν χώρα πανύψηλα βουνά, καὶ ἡ θάλασσα, γιὰ τὶς συνθῆκες τῆς μακρινῆς ἐκείνης ἐποχῆς, δὲν ἤταν πολὺ κοντά. ’Ωστάσο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἡ πόλη γρήγορα ἀναπτύχθηκε, καὶ ἀνθισε στὸ χῶρο τῆς τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ βιοτεχνία. ’Απὸ

τὸν ἔξω κόσμο ζήφθονες ἔφταναν οἱ πρῶτες ὕλες (ἔλεφαντόδοντο, ἥλεκτρο, χαλκός, σίδερο, μολύβι, χρυσάφι κι ἀσήμι) γιὰ νὰ γίνουν στὰ ἐπιδέξια χέρια τῶν τεχνιτῶν της πλῆθος κομψοτεχνήματα καὶ ὅπλα πού, μαζὶ μὲ τὰ ὄμορφα ἀγγεῖα τῆς, πλημμαύριζαν τὶς ξένες ἀγορὲς ἀπὸ τὴ Μ. Ασία (τὴ Λυδία) ὡς τὴν Ἰταλία (τὴν Ἐπερουρία). Τοὺς πρώτους αἰώνες φαινεται νὰ στάθηκε πόλη γεμάτη κίνηση καὶ δραστηριότητα, ἀνοιχτὴ σὲ ποικίλες ἐπιδράσεις ποὺ τὶς ἀφομοίωνε δημητριακά.

Ἐφαρικά, Ὁστερα ἀπὸ δύο πολὺ ἐπίμονους καὶ σκληρούς πολέμους μὲ τοὺς Μεσσηνίους, ὀλλάζει τελείως ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς. Ἡ ἐμπορικὴ κίνηση μὲ τὸ ἔξωτερικὸ σταματάει, ἡ βιοτεχνία περιορίζεται καὶ ἡ Σπάρτη δικαιορφώνεται σ' ἕνα κλειστὸ στρατόπεδο, ὅπου οἱ πολίτες τῆς καταγνονται μόνο μὲ τὶς στρατιωτικὲς ἀσκήσεις καὶ τὸν πόλεμο.

Σιδερένια πειθαρχία κυριαρχεῖ καὶ ἡ καθημερινὴ ζωή, ὡς τὶς παραμικρές της λεπτομέρειες, δρίζεται ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ νομοθεσία. Χαρακτηριστικὸ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἔξαφάνιση τοῦ ἀτόμου μὲς στὴ στρατιωτικὴ μονάδα. Θέση γιὰ ἀτομικὴ ζωὴ καὶ γιὰ σκέψη δὲν ὑπάρχει. Κάθε Σπαρτιάτης ἔπρεπε νὰ εἶναι σὲ κάθε στιγμὴ ἔτοιμος νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ ἔσωτερικὴ ἢ ἔξωτερικὴ ἐπίθεση.

1. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Οἱ Δωριεῖς ποὺ κατέβηκαν στὴ Λακωνικὴ ὑποδούλωσαν τοὺς παλιοὺς κατοίκους, μοίρασαν τὰ κτήματά τους σὲ ἵσα μερίδια μεταξύ τους (κλήρους) καὶ τοὺς ὑποχρέωσαν νὰ τὰ καλλιεργοῦν. Ἡ τάξη αὐτὴ, οἱ Εἴλωτες, ἦταν πάντοτε πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, γι' αὐτὸ καὶ ζοῦσε κάτω ἀπὸ τὴ σκληρή τους ἐπίβλεψη, χωρὶς κανένα δικαιώματα κοντὰ στὰ κτήματα ποὺ καλλιεργοῦσαν. Ἡ ζωὴ τῶν Εἴλωτων ἦταν στὴ διάθεση τῶν Σπαρτιατῶν.

Οἱ Δωριεῖς κάτοικοι, οἱ πολίτες Σπαρτιάτες, ἦταν οἱ μόνοι ποὺ εἶχαν πολιτικὰ δικαιώματα. Μοναδικὴ τους ἀπασχόληση στάθηκε ὁ πόλεμος καὶ μόνιμη ἀπειλὴ ἢ ἔργοση τῶν Εἴλωτων. Γι' αὐτὸ δὲν ἔκαναν καμιὰ δουλειά, ἀλλὰ καταγίνονταν μόνο μὲ τὶς στρατιωτικὲς ἀσκήσεις.

Οἱ πρωτότοκοι γιοὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἔπαιρναν τὸν πατρικὸ κλῆρο καὶ ἀνῆκαν στοὺς πολίτες Σπαρτιάτες. Τὰ δευτερότοκα καὶ τριτότοκα παιδιά ἔμπαιναν στὴν τάξη τῶν Περιοίκων. Αὐτοὶ ἦταν ἐλεύθεροι πολίτες, ζοῦσαν γύρω ἀπὸ τὴ Σπάρτη σὲ συνοικισμοὺς καὶ καταγίνονταν μὲ

Μικροσκοπικά φτωχικά χαρίσματα ἀπό μολύβι. Ήταν τὸ μόνο δῶρο ποὺ μποροῦσαν νὰ προσφέρουν οἱ δυστυχισμένοι εἴλωτες στοὺς θεούς. Εεχωρίζουν ὅμως γιὰ τὴν ποικιλία στὶς παραστάσεις καὶ τὰ διακοσμητικὰ θέματα, ποὺ εἶναι ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία. Πολιτικὰ δικαιώματα δὲν εἶχαν, ήταν μόνο ὑποχρεωμένοι νὰ στρατεύωνται.

2. Η ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Ἡ ζωὴ στὴ Σπάρτη πῆρε μιὰ μορφὴ ποὺ δὲν τὴ συναντοῦμε σὲ καμιὰ ἄλλη πόλη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Κύριο χαρακτηριστικό τῆς στάθηκε ἡ μόνιμη ἐπιθυμία τῶν κατακτητῶν Δωριέων νὰ μείνουν φυλετικὰ καθαρόσαιμοι καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν κυριαρχία, λίγοι αὐτὸι ἀπέναντι στὸ πλῆθος τῶν δυσαρεστημένων Εἰλώτων. Ὅστερα, μάλιστα, ἀπὸ τὸ δεύτερο Μεσσηνιακὸ πόλεμο (7ος αἰ.), ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν κατακτημένων αὐξήθηκε ὑπερβολικὰ κι ὁ κίνδυνος ἔξεγερσής τους δυνάμωσε, θέλοντας οἱ Σπαρτιάτες νὰ κρατήσουν γερὰ τὸ ζυγό, ἔπεσαν οἱ ἔδιοι Θύματα τῆς ἴδιότυπης νοοτροπίας τους καὶ ὑποδουλώθηκαν σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη. Ὁ φόβος τῶν Εἰλώτων τοὺς ἔσπρωξε στὴν ἀδιάκοπη στρατιωτικὴ ἀσκηση, τοὺς ἀνάγκασε νὰ κλείσουν τὴν πόλη τους καὶ νὰ διαμορφώσουν πάνω σὲ αὐστηρότατους κανόνες τὴ ζωὴ τους. Τοὺς ὀδήγησε στὴν ἀπάργηση τοῦ ἔαυτοῦ τους.

Ἡ παραδόση ἀποδίνει τὴ νομοθεσία τους στὸ Λυκοῦργο, ἔνα πρόσωπο σχεδὸν μυθικό. Σήμερα, ὅμως, πιστεύεται ὅτι σταδιακὰ διαμορφώθηκε σὲ στρατιωτικὸ κράτος ἡ Σπάρτη κι ὅτι ἡ νομοθεσία τῆς δλοκληρώθηκε τὸν 7ο αἰ. π.Χ., τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔζησε ὁ Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος, ἔνας ἀπὸ τοὺς ἔφτα Σοφούς.

3. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Στὴ Σπάρτη ὑπῆρχαν δυὸς βασιλεῖς ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας. Ἡταν ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀρχοντες καὶ τὸ ἀξίωμα τους ήταν κληρονομικό. Εἶχαν κλῆρο μεγαλύτερο καὶ διπλὴ μερίδα στὸ

συσσίτιο καὶ στὰ πολεμικὰ λάφυρα. Ὁ ἕνας βασιλιάς ὁδηγοῦσε τὸ στρατὸν στὸν πόλεμο. Τὴν πραγματικὴν ὅμως ἔξουσία τὴν εἶχαν στὰ χέρια τους οἱ πέντε Ἐφόροι, ποὺ ἄλλαζαν κάθε χρόνο. Εἶχαν τὴν ἐπίβλεψη τοῦ κράτους καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τιμωροῦν ἀκόμη καὶ τοὺς βασιλεῖς. Αὐτὸι ἀποφάσιζαν γιὰ δλα τὰ σπουδαῖα ζητήματα. Ἐφόρος μποροῦσε νὰ ἐκλεγῇ κάθε πολίτης Σπαρτιάτης.

Ἐλκοσὶ δχτὼ γέροντες (πάνω ἀπὸ 60 χρονῶν) ἀπὸ τὶς παλιότερες οἰκογένειες ἀποτελοῦσαν μαζὶ μὲ τοὺς δυὸ βασιλεῖς τὴν Γερουσία. Ἡταν ἰσόβιοι ἄρχοντες, δίκαζαν τὶς ὑποθέσεις φόνου καὶ προετοίμαζαν τὰ θέματα ποὺ θὰ ἀνακοινώνονταν στὴν Ἀπέλλα.

Στὴν συνέλευση τοῦ λαοῦ ἔπαιρναν μέρος δλοι οἱ πολίτες Σπαρτιάτες ποὺ ἦταν πάνω ἀπὸ τριάντα χρονῶν. Ἀποφάσιζαν «διὰ βοῆς», χωρὶς νὰ συζητοῦν τὰ διάφορα προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸ κράτος. Τὰ μέλη τῆς Γερουσίας καὶ οἱ Ἐφόροι ἀνακηρύσσονταν ἀπὸ τὴν Ἀπέλλα.

Τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης, ἴδιότυπο στὴν οὐσία του, διατηρήθηκε ἀπαραίλλαχτο ὡς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας της. Συντηρητικοὶ στὴ φύση τους οἱ Σπαρτιάτες, ἀντιπαθοῦσαν κάθε ἀλλαγὴ καὶ, ἐπιζητώντας νὰ ἔξουσιάσουν τὸ μέλλον, ἀπόφευγαν κάθε νεωτερισμό. Συμπαθοῦσαν ἀκόμη καὶ ὑποστήριζαν τὰ δλιγαρχικὰ πολιτεύματα καὶ στὶς ἄλλες γῶρες.

4. Η ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Ἐνα κράτος ποὺ ζῆ διοένα μὲ τὸ φόβο τοῦ πολέμου καὶ μόνιμή του φροντίδα εἶναι ὁ καλὸς καὶ ἀσκημένος στρατός, εἶναι φυσικὸ νὰ δίνῃ τεράστια σημασία νὰ ἔχῃ γερούς καὶ πειθαρχικούς πολίτες. Ἔτσι, ἀγόρια καὶ κορίτσια, ἀφοῦ τὰ ἔξεταζαν οἱ Ἐφόροι ὅταν γεννιόνταν ἢν ἦταν γερά, ἀνατρέφονταν ὡς ἑφτὰ χρονῶν ἀπὸ τὶς μητέρες τους, κι ὕστερα τὰ ἀναλόγιαν τὸ κράτος.

Τὰ παιδιὰ ἔπερπε νὰ συνηθίσουν στὴν ἀπλὴ ζωή, στὴν ἀδιάκοπη ἀσκηση, στὴ σκληραγωγία καὶ στὴν ὑπακοή. Ἡταν, ἀκόμη, ἀνάγκη νὰ νιώθουν ἀκατάλυτη ἀφοσίωση στὴν πατρίδα τους καὶ ἔντονη ἀγάπη γιὰ τοὺς συνομηλίκους, τοὺς μέλλοντες συμπολεμιστές. Γι' αὐτὸ ζοῦσαν δλοι μαζὶ σὲ ὅμαδες (ἀγέλες) καὶ τὴν ἐπίβλεψη τοὺς εἶχαν οἱ παιδονόμοι.

Ἡ μόρφωσή τους ἦταν πολὺ ἀπλή. Διάβαζαν τὰ ὅμηρικὰ ποιήματα καὶ μάθαιναν πολεμικὰ τραγούδια καὶ χορούς. Βασικὴ γραμμή στὴν ἀνατροφὴ ἦταν νὰ τοὺς ἐμπνεύσουν τυφλὴ ὑπακοὴ στοὺς νόμους καὶ στὶς διαταγὲς τοῦ κράτους, θαυμασμὸ γιὰ τὴν ἀνδρεία, περιφρόνηση γιὰ τὸ

θύνατο και σεβασμὸ γιὰ τοὺς γερουτότερους. Μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἀρετὲς ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς καλλιεργήσουν ἦταν ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ σύντομη ἔκφραση (λακωνισμός).

Γιὰ νὰ γίνουν καλοὶ στρατιῶτες, ἔπειτε νὰ ἀποχήσουν ἀντοχὴ στοὺς φυσικοὺς πόνους καὶ, γιὰ ν' ἀντιμετωπίζουν τὶς δυσκολίες ἐπιστητισμοῦ στὶς μελλοντικὲς ἔκστρατεῖς, τοὺς ἔδιναν λίγη τροφή, ποὺ ἦταν ἀνάγκη νὰ τὴ συμπληρώνουν μόνοι τους, ὅρπαζοντας κρυφὰ ὄ, τι τοὺς ἔλειπε. Ἡταν, ὁστόσο, φριγῆ ντροπὴ νὰ τοὺς ἀνακαλύψουν.

Τὰ παιδιὰ κοιμόνταν πάνω σὲ καλάμια, ποὺ μόνα τους ἔκοβαν στὶς ὅχθες τοῦ Εὔρωτα, και φοροῦσαν ἐλάχιστα φορέματα, τὰ ἵδια χειμώνα και καλοκαίρι.

Καλλιεργοῦσαν στενὴ ἀλληλεγγύη και ἀγάπη μεταξὺ τους.

5. Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

Εἴκοσι χρονῶν γίνονταν στρατιῶτες, και ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἡλικία ὡς ἔξήντα χρονῶν κοιμόνταν—δεκαπέντε μαζὶ—σὲ σκηνὲς και ἔτρωγαν σὲ κοινὰ συσσίτια. Τὸ φαγητό τους ἦταν ἀπλό. Τὸ πιὸ συνηθισμένο ἦταν ὁ «μέλας ζωμός», ζουμὶ ἀπὸ χοιρινὸ κρέας μὲ ξίδι. Γυμνάζονταν δλοιόνα και πήγαιναν στὸ κυνήγι. Τριάντα χρονῶν μποροῦσαν νὰ παντρευτοῦν, πήγαιναν, ὅμως, σπάνια σπίτι τους. Ἀπαγορευόταν νὰ καταγίνωνται μὲ δόπια δήποτε ἐργασία. Οἱ Εἰλώτες καλλιεργοῦσαν τὴ γῆ και αὐτοὶ ἔδιναν ὑποχρεωτικὰ τὰ μέσα γιὰ νὰ ζοῦν οἱ οἰκογένειες τῶν Σπαρτιατῶν, καθὼς και τὸ μερίδιο τῶν πολιτῶν στὰ συσσίτια.

Ἡ πολυτέλεια, ἡ σπατάλη, ἡ φιλοχρηματία θεωροῦνταν ἀτιμωτικὰ ἐλαττώματα. Γιὰ νὰ μὴ δένωνται μὲ ὑλικὰ ἀγαθά, κυκλοφοροῦσε σιδερένιο νόμισμα βαρύ, μὲ λίγη ἀξία. Χρυσὰ και ἀσημένια νομίσματα δὲν ὑπῆρχαν στὴ Σπάρτη.

Ἡ δύσκολη αὐτὴ ζωὴ εἶχε ἐπιβληθῆ ἀπὸ τοὺς νόμους. Χρειαζόταν μεγάλη ψυχικὴ δύναμη νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ κανέις, γι' αὐτὸ και δὲν ἐπιτρεπόταν στοὺς ξένους νὰ μείνουν καιρὸ στὴ Σπάρτη (ξενηλασία), οὔτε στοὺς πολίτες νὰ πηγαίνουν σ' ἄλλα μέρη, γιὰ νὰ μὴ συγκρίνουν τὴ δικὴ τους ζωὴ μὲ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων Ἐλλήνων.

Οἱ ἀδιάκοποις φόβοις ἔξέγερσης τῶν Εἰλώτων ἔκαμε τοὺς Σπαρτιάτες νὰ μὴ θέλουν τὶς μακρινές ἔκστρατεῖς.

6. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Κράτος στρατιωτικό ή Σπάρτη ήταν ἀνάγκη νὰ διαμορφώσῃ ἀνάλογα καὶ τὸ χαρακτήρα τῶν γυναικῶν, ποὺ ἔπαιρναν τὴν ἴδια ἀνατροφὴ μὲ τοὺς ἄντρες κι εἶχαν μεγάλη θέση στὴν κοινωνία. Τις σέβονταν καὶ ἀκουγαν τὴ γνώμη τους. Γεννώντας καὶ μεγαλώνοντας ἀνθρώπους γιὰ τὸν πόλεμο, ἔπρεπε νὰ γίνουν σκληρές κι αὐτές καὶ νὰ πιστεύουν πάνω ἀπ' ὅλα στὴν πατρίδα. Πνίγοντας τὸ μητρικό τους φύλτρο, παράγγελναν στοὺς γιοὺς καὶ στοὺς ἄντρες τους τὸ περίφημο «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς», δηλαδὴ ἡ νὰ γυρίσουν νικητὲς μὲ τὰ ὄπλα στὸ χέρι ἢ νὰ τοὺς φέρουν νεκρούς. "Εμειναν περίφημες στὴν ἴστορία γιὰ τὴν περηφάνια καὶ τὴ γενναιότητά τους.

7. Ο ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Οι Σπαρτιάτες, πρῶτοι στὴν Ἑλλάδα, ὀργάνωσαν τὸ πεζικὸ σὲ ἔξαιρετικὴ μαχητικὴ δύναμη. Χρησιμοποιοῦσαν ὄπλα ἀμυντικὰ καὶ ὄπλα ἐπιθετικά. Αὗτοι πρῶτοι δημιούργησαν τὴ φάλαγγα, ἓνα στέρεο σῶμα, μὲ τοὺς ὀπλίτες ταχτικὰ παραταγμένους τὸν ἕνα πλάι στὸν ἄλλο, σὲ ἀρκετὸ βάθος καὶ πλάτος, ποὺ ὁ ἐχθρὸς ἦταν δύσκολο νὰ τὸ διασπάσῃ. Στὴ μάχη προχωροῦσαν στοὺς ἥχους τῶν αὐλῶν. Πολεμικό τους ἐμβατήριο ἦταν ὁ παιάν.

8. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΠΑΡΤΙΑΤΩΝ

'Απὸ τότε ποὺ οἱ Σπαρτιάτες ἔκλεισαν τὴν πόλη τους στὸν ἔξω κόσμο κι ἀφοσιώθηκαν στὰ στρατιωτικά, δὲν ἀνάπτυξαν οὔτε τὶς τέχνες οὔτε τὰ γράμματα.

"Αφησαν πίσω τους, αἰώνιο παράδειγμα, τὶς ἀρετὲς ποὺ ἀγωνίστηκαν νὰ καλλιεργήσουν : φλογερὴ φιλοπατρία, ἀνδρεία, σεβασμὸ στοὺς νόμους καὶ στοὺς ἄρχοντες, λιτότητα στὴ ζωὴ καὶ στὴν ὅμιλία, αὐταπάρνηση καὶ περηφάνια. "Εδωσαν ἀνθρώπινους τύπους ἀξιοθαύμαστους.

Πάσχισαν νὰ χαλυβδώσουν τὴν ψυχὴ τους κι ἀπαρνήθηκαν κάθε ἀπλὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. 'Η ἰδιότυπη, ὅμως, νοοτροπία ποὺ ἀνάπτυξαν, κι ὁ φόβος ποὺ εἶχαν ἐμπνεύσει στὶς ὅλλες ἑλληνικὲς πόλεις ἔσβησαν μαζί τους. Τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ δύναμή τους τὶς στήριξαν στὴν ὑπο-

δούλωση χιλιάδων Είλωτων. Αύτδ στάθηκε ἡ καταστροφή τους καὶ ὁδῆγησε αὐτοὺς τοὺς ἔδιους νὰ χάσουν τὴν κάθε μέρα τους στὴ ζωή, νὰ ὑποδουλωθοῦν αὐτοῖς οἱ ἔδιοι στὸ φόβο καὶ στὴν ἀγωνία. Πρόσφεραν ὥραιες Ἰδέες καὶ πολὺ εὐγενικὰ παραδείγματα, ἡ συμβολή τους, ὅμως, στὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητας ὑστέρησε, γιατὶ οἱ ἔδιοι περιφρόνησαν τὴ ζωή. Πάσχισαν νὰ εἰναι ἡ πρώτη πόλη στὴν Ἑλλάδα, ἡ πιὸ δυνατή. Δὲν τὸ κατάφεραν ως τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ξέδεψαν, ἔτσι, ἀφάνταστη δύναμη ψυχῆς γιὰ πρόσκαιρα ἀποτελέσματα. Τὸ παράδειγμά τους, ὅμως, ἔμεινε μοναδικὸ καὶ αἰώνιο.

9. Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Στὴν ἀρχαικὴ περίοδο οἱ Σπαρτιάτες, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ Μεσσηνιακοὺς πολέμους (80 καὶ 70 αἱ. π.Χ.) ἔκαμαν κι ἄλλη σειρὰ ἀπὸ ἀγῶνες μὲς στὴν Πελοπόννησο. Χτύπησαν τὸ "Ἀργος καὶ τὴν Ἀρκαδία καὶ ἔτσι πρόσθεσαν κι ἄλλους χώρους στὴν κυριαρχία τους (Κυνουρία, Κύθηρα, Θυρέα). Τέλος, ὑποχρέωσαν τὶς περισσότερες περιοχὲς καὶ τὶς μεγάλες πόλεις νὰ συμμαχήσουν μαζί τους, διατηρώντας τὴν ἐλευθερία τους. Ἡ συμμαχία αὐτὴ ὀνομάστηκε Πελοποννησιακὴ κι ἀνάδειξε τὴ Σπάρτη στὴ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα. Εἶναι ἡ πρώτη σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ συνένωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ στάθηκε πολύτιμη στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ φοβεροῦ κινδύνου ποὺ ἀπείλησε τὸν Ἑλληνισμὸ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἱ. π.Χ.: τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν. Στὴ συμμαχία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ "Ἀργος καὶ τὴν Ἀχαΐα ποὺ δὲν προσχώρησαν, ἀνῆκαν ἡ Ἡλεία κι ἡ Ἀρκαδία, ἡ Κόρινθος, τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Αἴγινα.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Ἡ πόλη - κράτος τῆς Σπάρτης στάθηκε δημιούργημα τῶν Δωριέων.

2. Βασικό τους χαρακτηριστικὸ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς Είλωτες ποὺ ὑποδούλωσαν.

3. Τὸ πολίτευμά τους στάθηκε ἰδιότυπο. Ἡταν διπλὴ βασιλεία κληρονομικὴ. Τὴν ἔξουσία είχαν στὰ χέρια τους οἱ πέντε Ἐφοροι, ποὺ ἐκλέγονταν μέσα ἀπὸ τοὺς πολίτες.

4. Ἡ ἀνατροφὴ ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν ἡταν αὐστηρὴ καὶ ἐπιζητοῦσε νὰ χαλυβδώσῃ τὴν ψυχὴν καὶ νὰ δώσῃ γερούς καὶ γενναίους στρατιῶτες.

5. Οἱ σπαρτιατικὲς ἀρετὲς στάθηκαν ὑποδειγματικές. Ἐδωσε ἡ πόλη τους ὠραῖα ἀνθρώπινα παραδείγματα. Ἡ βασικὴ τους ὅμως ἐπιδιωξῆ καὶ ἡ ἀφοσίωσή τους στὸν πόλεμο στοὺς ἐστέρησε τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς. Ἀγωνίστηκαν γιὰ πρόσκαιρα ἀποτελέσματα.

6. Τὸν δο αἰ. π. Χ. ἡ Σπάρτη δργανώνει τὴν Πελοποννησιακὴ συμμαχία καὶ γίνεται ἡ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα.

B'. Η ΑΘΗΝΑ

1. Η ΓΗ

Ἡ χώρα εἶναι λεπτόγεως, ὅπως τὴν ἔλεγχον οἱ ἀρχαῖοι. Λιγοστὴ ἡ συγκομιδὴ, ὅσο ἐντατικὰ καὶ ἀν καλλιεργηθῆ ἡ γῆ, καὶ τὰ ποτάμια τῆς, ὁ Ἰλισός, ὁ Κηφισός καὶ ὁ Ἡριδανός, τὸ καλοκαίρι ἔσφραίνονταν σχεδόν. Ἔβγαζε λίγο σιτάρι, κρασί, μέλι, σύκα καὶ τὸ πολύτιμο λάδι ποὺ πρόσφερε τὸ ἀγαπημένο δέντρο τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἐλιά.

Οἱ λίγες δυνατότητες τῆς χώρας ἔσπρωξαν νωρὶς τοὺς κατοίκους πρὸς τὴν θάλασσα. Τὸ ναυτικὸ τοὺς ἄνοιξε τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους καὶ ἔτσι πήρε ζωὴν ἡ βιοτεχνία τους.

Ἄπο τὴ στιγμὴ ἐκείνη, εἴδαμε, ἀρχισαν καὶ οἱ διαμάχες στὸ ἐσωτερικό, ἀνάμεσα στὶς διάφορες τάξεις. Ὁλοι οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ συγκρούσεις στὴν Ἀθήνα στάθηκαν σ' ἕνα ἐπίπεδο. Δὲ χύθηκε αἷμα. Κι ὅλες οἱ μεταβολὲς ποὺ σημειώθηκαν, διδήγησαν στὸ τελειότερο πολίτευμα ποὺ γνωρίσε ὁ κόσμος, στὴ δημοκρατίᾳ, ποὺ στὸν πέμπτο αἰώνα θὰ πάρῃ τὴν ὥραιαίτερή της ἔκφραση.

Μὲ ἀνοιχτὴ καρδιά, ζώντας οἱ Ἀθηναῖοι κάτω ἀπὸ τὸν καθαρότερον οὐρανό, στὸ πιὸ διάφανο κλίμα, ἀνακάλυψαν, πρῶτοι στὸν κόσμο, τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς: τὸ μέτρο. Νιώθοντας ὡς ποῦ φτάνουν οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες, δὲν ἀρχισαν, στὸ ξεκίνημά τους, μὲ διαθέσεις κυριαρχικές. Παντοτινή τους φροντίδα στάθηκε ὁ ἄνθρωπος καὶ τὴ δική του ἀξία κοίταζεν νὰ προβάλουν.

Οἱ Σπαρτιάτες, περήφανοι γιὰ τὴν καταγωγὴ τους, ὑποδούλωσαν

τούς παλιούς κατοίκους, γιατί νά τοποθετηθούν οι ίδιοι, με τη σειρά τους, στὸ μάταιο ἀγώνα που σ' ὅλη τους τὴν ἱστορία μόχθησαν νὰ πραγματώσουν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ ίδιο περήφανοι γιὰ τὴ δική τους ἴωνικὴ καταγωγή, πῆραν ἄλλο δρόμο. Ζώντας ἐλεύθερα, χωρὶς φόβο κι ἀγωνία, μπορώντας νὰ χαροῦν τὴ φύση καὶ τὴν δμορφιά της, ἔχοντας καιρὸν νὰ παρατηρήσουν τὸν κόσμο γύρω τους καὶ νὰ στοχαστοῦν, κέντρο τῆς προσοχῆς τους ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπο. Καὶ τὴ δική του θέση κοίταζαν νὰ καταξιώσουν, καλυτερεύοντας τὴν ἴδια τους τὴ ζωή.

Θεὰ τῆς πόλης, κυρίαρχη καὶ προστάτισσα μαζί, ἀνακηρύχθηκε ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ προσωποποίηση τῆς σοφίας καὶ τῆς εἰρηνικῆς δουλειᾶς. Ἐκείνη, λέει ἔνας παλιὸς ἀθηναϊκὸς μύθος, ἀγωνίστηκε μὲ ἀντίπαλο τὸν Ποσειδῶνα, τὸ θεὸν θάλασσας, γιὰ τὸ ποιός θὰ πάρῃ στὴν προστασία του τὴ νέα πόλη, δίνοντάς της τ' ὄνομά του. Ὁ Ποσειδῶν χτυπώντας μὲ τὴν τρίαινά του τὸ βράχο στὴν Ἀκρόπολη ἔκαμε ν' ἀναβλύσῃ τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο. "Ενα περήφανο ἀλογο πεταχτηκε, σύμβολο τῆς πολεμικῆς δύναμης. Ἡ Ἀθηνᾶ χτυπώντας τὸ δόρυ της ἔκαμε νὰ φυτρώσῃ ἡ ἐλιά, σύμβολο τῆς εἰρηνικῆς ἀνάπτυξης κι εὐημερίας. Κέρδισε ἡ Ἀθηνᾶ κι ἔτσι ἔκείνη χάρισε τ' ὄνομά της στὴν πόλη καὶ τῆς παραστάθηκε σ' ὅλους της τοὺς ἀγῶνες. Στὴν Ἀκρόπολη, τὸ θρησκευτικὸ κέντρο τῆς πόλης, στήθηκε ὁ ναός της. Σ' αὐτὸν ἔφτανε ἡ μεγάλη Πομπή, ὅταν κάθισε τέταρτο χρόνο γιορτάζονταν τὰ μεγάλα Παναθήναια.

2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Τῆς Ἀττικῆς ἡ ἱστορία χάνεται στὰ σκοτάδια τῆς προϊστορίας. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς εἶναι γνωστό, σήμερα, πὼς κατοικήθηκε στὰ πρώιμα νεολιθικὰ χρόνια, κι ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία τῶν πανάρχαιων μύθων βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς ὑπῆρχαν διάφοροι ἰσχυροὶ συνοικισμοὶ τὴ δεύτερη γιλιετία στὸ χῶρο της, ποὺ ὀρισμένοι, στὴ μυκηναϊκὴ ἐποχή, ἀπόχτησαν μεγάλη σημασία. Τότε, κατασκευάζονται τὰ πανάρχαια τείχη καὶ τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Στὸ Μαραθώνα, στὴν περιοχὴ τῆς Βραυρώνας καὶ στὴν Ἐλευσίνα ὑπῆρχαν οἱ δυνατότερες κῶμες.

Ἡ ἀθηναϊκὴ παράδοση στὸ βασιλικὸ Θησέα ἀπόδινε τὴν ἵδρυση τῆς πόλης τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκεῖνος ὑποχρέωσε τοὺς εὐγενεῖς τῶν γύρω περιοχῶν νὰ ἔρθουν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἀθήνα. Τὴ θύμηση του

γεγονότος αὐτοῦ, τοῦ συνοικισμοῦ, τὴ γιέρταζαν λαμπρὸν σ' ὄλόκληρη τὴν ιστορική τους ζωὴ μὲ τὴ μεγαλύτερη γιορτὴ τῆς πόλης, τὰ Παναθήναια, ποὺ στὴ μνήμη τους ἔφερεν ὅλη τὴ παμπάλαιη ιστορία τους, τὴ χαμένη γιὰ μᾶς σήμερα.

Τὴν Ἀθήνα κυβέρνησε μιὰ σειρὰ ἀπὸ βασιλεῖς. Τὴ θύμηση ὅλων, ὅμως, κάλυψε τὸ πρόσωπο τοῦ Θησέα. Γι' αὐτὸν διηγήθηκαν πλῆθος ιστορίες (μύθους). Ἐκεῖνος σκότωσε τὸ Μινώταυρο καὶ τοὺς λύτρωσε ἀπὸ τὸ φοβερὸ φόρο αἴματος ποὺ πλήρωναν κάθε χρόνο στὸ Μίνωα, τὸ βασιλιὰ τῆς Κρήτης. Μὲ τὸ ἐφευρετικό του μυαλὸ καὶ τὴ γενναιότητά του τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τοὺς ληστὲς καὶ τὰ ἄλλα δεινὰ ποὺ μάστιζαν τὴ χώρα. Ἀναγορεύθηκε, μὲ τὸν καιρό, ἥρωας τῆς Ἀττικῆς, ὅπως ὁ Ἡρακλῆς ἦταν ἥρωας τῶν Δωριέων.

Τελευταῖο βασιλιὰ ἀναφέρουν τὸν Κόδρο, ἕνα γεμάτο γενναιότητα ἀρχοντα, ποὺ μὲ τὴ θέλησή του θυσιάστηκε γιὰ χάρη τῆς πόλης, γιὰ νὰ μὴν πατήσουν τὴν Ἀττικὴ οἱ Δωριεῖς. Ἦταν τόση ἡ ἀξία τῆς θυσίας του, ποὺ δὲ θέλησαν πιὰ ἄλλον βασιλιά, ἐλεγαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι.

"Ολοι αὐτοὶ οἱ παμπάλαιοι μύθοι, ἀπήχηση ιστορικῶν γεγονότων μὲ ἀγνωστες λεπτομέρειες γιὰ μᾶς, σχηματίζουν τὴν ἀρχὴ τῆς ιστορίας τῶν Ἀθηνῶν στὴν ἀρχαιότητα.

Ἀθήνα λέγοντας ἐννοοῦμε ὄλόκληρη τὴν Ἀττική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέντρο, τὴν πόλη, ἔξακολουθησαν νὰ ζοῦν οἱ ἀγράτες, οἱ ἔνδοικοι κι οἱ ψαράδες στὶς περιοχὲς ὅπου προσφερόταν ἡ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν. Ἡ ἀξία, ὅμως, τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Θησέα συνοψίζεται στὸ γεγονός, πῶς ἀπὸ τότε κάθε κατοικος τῆς Ἀττικῆς ὅπου κι ἀν κατοικοῦσε, στὸ κέντρο ἡ στὰ χωριά, ἦταν πολίτης Ἀθηναῖος, ὅπως κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ποὺ ἔμεναν μὲς στὴν πόλη.

"Ετσι, ἔξαρχης, εἶναι διαφορετικὸ τὸ ξεκίνημα τῆς Ἀθήνας. Ἡ πόλη εἶναι ἀπλῶς τὸ κέντρο, δὲν εἶναι, ὅπως στὴ Σπάρτη, ὁ κυρίαρχος σ' ὅλη τὴν ὄλλη χώρα.

3. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Τὴ βασιλεία ὁμαλὰ τὴ διαδέχτηκε στὴν Ἀθήνα ἡ ὀλιγαρχία. Ο βασιλιάς, ποὺ ἦταν ἰσόβιος στὴν ἀρχή, ἔμενε στὴν ἔξουσία ὑστερά γιὰ δέκα χρόνια. Στὸ τέλος, ἄλλαξε κάθε χρόνο.

Οι ἀριστοκράτες πήραν τὴν ἔξουσία στὰ χέρια τους καὶ κυβέρνηση ἦταν οἱ ἐννέα ἄρχοντες. Ἀνάμεσά τους ἦνας ὁ νομαζόταν ἄρχων - βασιλεύς. Ἡταν ἡ θύμηση τοῦ παλιοῦ πρώτου ἄρχοντα καὶ ἦταν ὁ ἀνώτερος θρησκευτικὸς ἄρχων. Οἱ ἄλλοι ἦταν: ὁ πολέμαρχος, ὁ ἐπώνυμος ἄρχων, καὶ οἱ ἔξι θεσμοθέτες.

Ο ἐπώνυμος ἔδινε τὸ ὄνομά του στὸ ἔτος, καὶ εἶχε καθήκοντα διοικητικά. Ὁ πολέμαρχος φρόντιζε τὸ στρατὸ καὶ τὴν ἄμυνα τοῦ κράτους. Οἱ ἔξι θεσμοθέτες παρακολουθοῦσαν τὴν τήρηση τῶν νόμων, ποὺ δέσο ἦταν ἄγραφοι, αὐτοὶ τοὺς διατάπωναν στὰ δικαστήρια.

Πλάι στοὺς ἑννέα ἄρχοντες ὑπάρχει ἔνα συμβούλιο ἀπὸ εὐγενεῖς, διὸ "Ἀρειος Πάγος". Γιστερά ἀπὸ τὸ 682 π.Χ., τὸν ἀποτελοῦσαν δοὺς εἶχαν γίνει πρὶν ἄρχοντες. Τὰ μέλη του ἦταν ἰσόβια. Ἔργο τους εἶχαν τὸν ἔλεγχο τῶν ἄρχοντων καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὴ διαιτήση τῶν παραδόσεων. Πρότειναν τοὺς νέους ἄρχοντες κάθε χρόνο καὶ δίκαιζαν τὶς ὑποθέσεις φόνου, ἐμπρησμοῦ καὶ δηλητηριάσεως. Συνεδρίαζαν στὸν "Αρειο Πάγο, στὸ μικρὸ λόφο στὰ δυτικὰ τῆς Ἀκρόπολης, ποὺ τοὺς ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομά τους.

4. ΟΙ ΤΑΡΑΧΕΣ — ΚΥΛΩΝΕΙΟ ΑΓΟΣ

Τὴν ἔξουσία εἶχαν, ἔτσι, στὰ χέρια τους οἱ ἀριστοκράτες. Μὲ τὴ διαιμόρφωση τῶν νέων τάξεων: ἐμπόρων, ναυτικῶν καὶ βιοτεχνῶν ποὺ πλοιούτισαν, δημιουργήθηκαν νέες ἀπαιτήσεις. Οἱ νέοι πλούσιοι ἥθελαν νὰ παίρνουν καὶ αὐτοὶ μέρος στὴ διοίκηση.

Ταυτόχρονα, ὁ πολὺς λαὸς δυσφοροῦσε μὲ τοὺς ἀριστοκράτες, ἵδιως στὸ θέμα τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Σοβαρὰ παράπονα εἶχαν πολλοὶ ἀγρότες ποὺ χρεώθηκαν σὲ δύσκολες χρονιές καὶ εἶχαν γίνει δοῦλοι. ("Οσοι δὲν εἶχαν ἄλλη περιουσία δανείζονταν ὡς τότε μὲ ἐγγύηση τὴν ἀτομικὴ τους ἐλευθερία. "Αν δὲν κατάφερναν νὰ ξεχρεωθοῦν, ὁ δανειστὴς τοὺς ἔπαιρνε δούλους). Οἱ δυσαρεστημένοι ὅλοένα διαμαρτύρονταν περισσότερο καὶ ἡ κατάσταση γινόταν πολὺ στενόγωρη.

"Ενας εὐγενής, ὁ Κύλων, ἀγαπητὸς στὸ λαό, γιατὶ ἦταν ὀλυμπιονίκης, κοίταξε νὰ ἐκμεταλλευτῇ τὴν εὐκαρία καὶ νὰ γίνη τύραννος (ἦταν γαμπρὸς τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένη).

Κατέλαβε μὲ μερικοὺς διπαδούς του τὴν Ἀκρόπολη (636 π.Χ.) καὶ ἐτοιμάστηκε νὰ πάρῃ τὴν ἔξουσία. Ἀμέσως οἱ ἀριστοκράτες ὀργανώ-

θηκαν ἐναντίον του. Αὐτὸς δραπέτευσε στὸ Μέγαρα. Ἐγινε, δημως, μιὰ φοβερὰ ἀνδριά πράξη. Οἱ ὀπαδοὶ του, παρ' ὅλῳ ποὺ πρόσφυγαν ἰκέτες στὸ βωμὸ τῶν Εὔμενίδων, σκοτώθηκαν. Ἡ πράξη αὐτὴ ὀνομάστηκε Κυλώνειο ἄγος. Οἱ πρωταίτιοι (ἢ οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν) ἔξορίστηκαν, κι ἀπὸ τὴν Κρήτη ἔφεραν τὸν μάντη Ἐπιμενίδη νὰ ἔξαγνίσῃ τὴν πόλη. Τότε οἱ κάτοικοι τῶν Μεγάρων πῆραν τὴ Σαλαμίνα, γιὰ νὰ ἔκδικθησύν τὴ σφαγὴ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κύλωνος.

5. Ο ΔΡΑΚΩΝ

Ἐπειδὴ οἱ ταραχὲς ἔκαπλάθηκαν τὸ 624 π.Χ., οἱ εὐγενεῖς πρότειναν θεσμοθέτη τὸ Δράκοντα, ἔναν εὐγενῆ, γιὰ νὰ γράψῃ τοὺς νόμους. Ρυθμίστηκαν διάφορα θέματα στὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, δρίστηκαν δημως ποινὲς τόσο σκληρὲς πού, ἀπὸ τότε ὡς σήμερα, λέγοντας δρακόντεια μέτρα, ἐννοοῦμε τὰ πολὺ αὐστηρά. Οἱ πλούσιοι ἀστοὶ δὲν ἱκανοποιήθηκαν διόλου, οὕτε κι ὁ λαός.

Ἐτσι, τὸ 594 π.Χ. ἀναθέτουν οἱ Ἀθηναῖοι σ' ἔναν κοσμογυρισμένο ἔμπορο, παλιὸν ἀριστοκράτη, ποιητὴ καὶ ἔναν ἀπὸ τοὺς ἔφτὰ σοφούς, τὸ Σόλωνα, νὰ ρυθμίσῃ τὴ νομοθεσία.

6. ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΟΣ

Ο Σόλων, πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια, εἶχε κατορθώσει νὰ ἐνθουσιάσῃ τόσο τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νὰ πάρουν πίσω ἀπ' τοὺς Μεγαρεῖς τὴ Σαλαμίνα, ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐμπορικὴ τους κίνηση. Εἶχε γίνει γι' αὐτὸς κοσμαγάπητος.

Πῆρε μιὰ σειρὰ ἀπὸ σωτήρια μέτρα καὶ ἡ νομοθεσία του ἦταν προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιμαχόμενων μερίδων. "Οπως γράφει ὁ Ἰδιος, κοίταξε νὰ συναρμόσῃ «τὴ βία καὶ τὴ δίκη».

Πρῶτο του μέτρο ἦταν ἡ σεισάχθεια, ἀπάλλαξε δηλαδὴ τοὺς πολίτες ἀπὸ τὰ χρέη τους. Ἐλευθέρωσε μὲ χρήματα τῆς πόλης ὅσους εἶχαν γίνει δοῦλοι γιὰ χρέη, κι ἀπαγόρευσε νὰ δανείζωνται ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα μὲ ἀντίβαρο τὴν προσωπικὴ τους ἐλευθερία. Βοήθησε μὲ εἰδικοὺς νόμους τὶς μεσαῖες τάξεις.

Τέλος, γιὰ νὰ πάψῃ ἡ κυριαρχία τῶν εὐγενῶν, ἀλλαξε τὴν παλιὰ διάκριση σὲ τάξεις ἀνάλογα μὲ τὴν καταγωγὴ. "Ορισε τὰ καθήκοντα

καὶ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν, μὲ βάση τὸ εἰσόδημά τους. Δημιούργησε, ἔπισι, τέσσερεις τάξεις: τοὺς πεντακοσιομέδιμνους*, τοὺς τριακοσιομέδιμνους (ἴππεῖς), τοὺς διακοσιομέδιμνους (ζευγίτες) καὶ τοὺς θῆτες* (αὐτοὺς ποὺ εἶχαν ἐλάχιστα εἰσόδηματα).

"Αρχοντες γίνονταν ὅσοι ἀνήκαν στὶς δυὸς πρῶτες τάξεις. Οἱ διακοσιομέδιμνοι μποροῦσαν νὰ πάρουν κατώτερα ἀξιώματα, καὶ οἱ θῆτες ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τοὺς φόρους. Οἱ δυὸς πρῶτες τάξεις εἶχαν καὶ ὑποχρεώσεις οἰκονομικές. "Επρεπε νὰ προσφέρουν χρήματα γιὰ διάφορα χρατικὰ ἔργα καὶ πλήρωναν φόρους. "Ολοι στρατεύονταν.

Στὴ διοίκηση διατήρησε τοὺς 9 ἄρχοντες καὶ περιόρισε τὴ δύναμη τοῦ Ἀρείου Πάγου. Δημιούργησε ὅμως καὶ νέες ἔξουσίες: α. *Tὴ Bouηλὴ* τῶν τετρακοσίων (ἔπαιρναν μέρος 100 πολίτες ἀπὸ κάθε τάξη). "Εργο τῆς ήταν νὰ σκέψεται καὶ νὰ προτείνῃ στὴ γενικὴ συνέλευση δὲλων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, τὰ διάφορα θέματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸ κράτος.

β. Στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἔπαιρναν μέρος ὅσοι ήταν πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρονῶν.

Τέλος, γιὰ τὴν καλύτερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ὅρισε νέο δικαστήριο, τὴν Ἡλιαία, μὲ 6000 μέλη (Τὰ 1000 ήταν ἀναπληρωματικά).

Δίνοντας λαμπρὸ παράδειγμα, ἀφοῦ τέλειωσε τὴν νομοθεσία, ἔγινε καὶ πάλι ἀπόλες πολίτης, προβάλλοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀξία τοῦ ἀπλοῦ πολίτη. Γιὰ νὰ μὴν τοῦ ζητοῦν, μάλιστα, ἀλλαγές, ἔφυγε γιὰ 10 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. *Τελευτὴς*

7. Ο ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Καμιὰ τάξη δὲν ἴκανοποιήθηκε ἀπολύτως. Οἱ εὐγενεῖς δυσαρεστήθηκαν, γιατὶ ἔχασαν τὰ προνόμια τους. Οἱ πλούσιοι γιατὶ ἔξισώθηκαν μόνο μὲ τοὺς εὐγενεῖς. 'Ο λαὸς ἀνακουφίστηκε ἀπὸ τὴ σεισάγθεια, ζητοῦσε ὅμως νὰ μοιραστῇ ἔανα ἡ γῆ (ἀραδασμός), γιὰ ν' ἀποχήσουν κτήματα οἱ φτωχοὶ γεωργοί.

Στὸ μεταξύ, ἐπειδὴ καὶ πάλι οἱ ταραχὲς συνεχίζονταν, ἔνας εὐγενής, δ. Πεισίστρατος, ἔξυπνος καὶ δραστήριος, κατέρθωσε κι ἀναγνωρίστηκε ἀρχηγὸς τῶν λαϊκῶν τάξεων, καὶ μὲ τὴ βοήθειά τους πῆρε τὴν ἔξουσία στὰ 561 - 560 π.Χ.

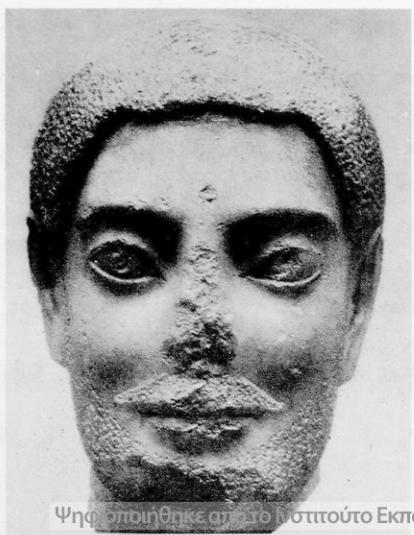
Παρ' ὅλο ποὺ ἀκολούθησε ἔξυπνη καὶ συμβιβαστικὴ πολιτική, δυὸ

φορές τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Κατόρθωσε ὅμως καὶ πῆρε
ξανὰ τὴν ἔξουσία, ώς τὰ 528-527 ποὺ πέθινε.

Διατηρώντας τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, ίκανοποίησε τοὺς ἀγρότες. Δήμευσε τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν ποὺ ἔφυγαν ἢ ἔξορίστηκαν, καὶ τὰ μοίρασε στοὺς φτωχοὺς γεωργούς. "Εδωσε μαζὶ δάνεια γιὰ νὰ τὰ καλλιεργήσουν. Τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν νέα φορολογία ποὺ ὅρισε γιὰ τοὺς εὐπόρους (δεκάτη), ἔκαμε δρόμους καὶ διευκόλυνε τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης μὲ περιοδεύοντα δικαστήρια ποὺ Ἰδρυσε.

"Οργάνωσε τὸ στρατὸ κι ἔκαμε πλῆθος ἀπὸ ἕργα κοινωφελῆ (ὑδραγωγεῖο). Τέλος, Ἰδρυσε ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Ἀκρόπολη, τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ἀρχισε τὴν κατασκευὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὁλυμπίου Διὸς στὴν Ἀθήνα, καὶ προστάτευσε τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες. Ρύθμισε τὸν ἑορτασμὸ τῶν Παναθηναίων καὶ φρόντισε νὰ καταγράψῃ τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου. Στὸ ἔξωτερικό, φρόντισε νὰ ἀναπτυχθοῦν ἀγορὲς γιὰ τὴν ἀπορρόφηση τῶν προϊόντων τῆς ἀθηναϊκῆς βιοτεχνίας καὶ νὰ καταληφθῇ τὸ Σίγειο στὰ στενὰ τοῦ Ἐλληνσπόντου. "Ανοιξε πλῆθος ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Στὴν ἐποχὴ του σημειώθηκε μεγάλη ἀνθηση. Πεθαίνοντας ἀφῆσε τὸ γιό του Ἰππία διάδοχό του. "Η κατάστασῃ ὅμως ἥλλαξε. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν κουφαστὴ ἀπὸ τὴ διοίκηση ἐνὸς μόνον ἀνθρώπου, κι ὁ Ἰππίας δὲν εἶχε τὴν ἴδια συμπεριφορὰ μὲ τὸν πατέρα του. Ἀπὸ τὸ 514 π.Χ. μάλιστα ποὺ δολοφονήθηκε ἀπὸ δύο εὐγενεῖς Ἀθηναίους (τὸν Ἀρμόδιο καὶ τὸν Ἀριστογείτονα), ὁ ἀδελφός του Ἰππαρχος, ἔγινε κακύ-

Ψηφιοποιηθεκε από το Μουσεούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πιστὴ ἀπόδοση τῶν ἀπομικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ κάθε ἀνθρώπου (πορτραΐτο) δὲν ὄπαρχει στὴν ἀρχαϊκὴ καὶ στὴν κλασικὴ τέχνη. Σὲ μερικὰ σπουδαῖα ἔργα αὐτῶν τῶν δύο περιόδων, ἀφιερωμένα σὲ μεγάλα ιερά, ἀναγνωρίζουν οἱ ἀρχαιολόγοι μερικὲς προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς. Τὸ κεφάλι αὐτό, ἀπὸ τὰ ὡραίωτερα τοῦ τέλους τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, πιστεύουν ὅτι παριστάνει τὸν Πεισίστρατο (βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου).

Τὸ δέ γαλμα αὐτὸν παριστάνει ἔφιπ-
πο νέο καὶ λέγεται “ἰππέας Ραμ-
πέν”. Μαζὶ μὲ ἄλλο παρόμοιο ποὺ
ἔλαχιστα κομμάτια του σώζονται,
ἀποτελοῦσε ἔνα σύμπλεγμα ποὺ
εἶχε ἀφιερωθῆ στὴν Ἀρχόπολη
τῶν Ἀθηνῶν λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ
τὴν κατάλυσην τῆς τυραννίας. Νο-
μίζουν δὲ τὸ ὠραίωτατο αὐτὸν
σύμπλεγμα θὰ εἰκόνιζε δυὸς ἀπὸ
τοὺς γιοὺς τοῦ Πεισιστράτου.

ποπτος καὶ κατάντησε σωστὸς τύραννος, μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια τῆς λέξης.

Ἐτσι, τὸ 510 π.Χ. ἐπαναστάτησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μὲ τὴ βοή-
θεια τῶν Σπαρτιατῶν ἔδιωξαν τὸν Ἰππία, ποὺ κατέφυγε στὴν αὐλὴ
τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν.

8. Ο ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ

Ο Κλεισθένης, ποὺ ὕστερα ἀπὸ τοὺς τυράννους ἔγινε προστάτης τοῦ δῆμου, εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας (σύμβολό της, ἵερὸ σχεδόν, ήταν οἱ Τυραννοκτόνοι : ὁ Ἀρμόδιος κι ὁ Ἀριστογείτων, καὶ τὰ ἀγάλματά τους στήθηκαν στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν).

Σκοπὸς τοῦ Κλεισθένη, ποὺ ἔγινε ἄρχων τὸ 508 π.Χ., ήταν νὰ δώσῃ τὸ τελικὸ κτύπημα στοὺς παλιοὺς εὐγενεῖς. Υπῆρχαν πολλοὶ πολίτες νεοφερμένοι κι ἄλλοι φτωχοὶ καὶ ἔνοι ποὺ δὲν ἀνήκαν στὶς τέσσερεις παλιὲς φυλὲς τῆς Ἀττικῆς, δργανισμούς ισχυρότατους. “Ολοὺς αὐτοὺς τοὺς ἔγραψε στοὺς Καταλόγους τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν κι ἐλευθέρωσε πολλοὺς δούλους. Χωρισμένη σὲ περιφέρειες ἡ Ἀττική, στὴν Παραλία, στὴ Μεσόγαια καὶ στὰ Ὁρεινά, βοηθοῦσε στὴ διατήρηση τῆς παλιᾶς νοοτροπίας. Στοὺς παραλιακούς δῆμους κατοικοῦσαν πολλοὶ πλούσιοι ναυτικοί, στὰ Ὁρεινά οἱ φτωχοί, καὶ στὴ Μεσόγαια οἱ παλιοὶ εὐγενεῖς ποὺ εἶχαν τὰ μεγάλα κτήματα.

Χώρισε, λοιπόν, τὴν Ἀττικὴ σὲ 100 δῆμους, καὶ μὲ δέκα δῆμους ἀνάμεικτους ἀπὸ τὰ Ὁρεινά, τὴν παραλία καὶ τὴ Μεσόγαια δημιούρ-

γησε τὴν καθεμιὰ ἀπὸ τὺς 10 φυλές. Τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν ὅρισε τοὺς γενάρχες τους. "Ετοι, κάθες Ἀθηναῖος ἀνῆκε στὸ δῆμο ποὺ κατοικοῦσε καὶ στὴν ἀντίστοιχη φυλῇ. Τὰ μέλη τῶν παλιῶν γενῶν σκόρπισαν ἔτσι σὲ διάφορους δῆμους καὶ ἡ συνοική τους διαλύθηκε.

"Ορισε Βουλὴ ἀπὸ 500 μέλη (50 ἀπὸ κάθε φυλῆ).

"Η Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἔγινε σῶμα πανίσχυρο. Η δύναμη, ἔτσι, πέρασε στὰ χέρια τοῦ λαοῦ. Οἱ βουλευτὲς ἔβγαναν μὲν κλῆρο κι ἐπρεπε νὰ ἔχουν περάσει τὰ 30. Διοικοῦσαν αὐτοὶ τὸ κράτος, ἀπὸ 36 μέρες οἱ βουλευτὲς κάθε φυλῆς (πρυτανεύοντα φυλῆ). Μὲ κλῆρο πάλι ὁρίζεται καθημεριὰ ὁ Πρόεδρος (λεγόταν Ἐπιστάτης τῶν Πρυτάνεων).

Γιὰ νὰ μποροῦν οἱ φτωχοὶ νὰ ἐκλέγωνται, δρίστηκε νὰ σιτίζονται οἱ βουλευτές, ὅσο διοικοῦσαν, στὸ Πρυτανεῖο.

"Η Βουλὴ ἑτοίμαζε τὰ σχέδια τῶν Νόμων ποὺ συζητοῦσε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.

Τέλος, ὁ Κλεισθένης δημιούργησε νέο ἀξιώματα, τοὺς 10 στρατηγούς, ποὺ ἐκλέγονταν γιὰ ἔνα χρόνο. Γιὰ νὰ λείψῃ ὁ φόβος τῶν τυράννων, ποὺ εἶχαν ἐπιβληθῆ στηρίζοντας τὴ δύναμή τους στὴ μεγάλη τους φήμη καὶ στὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχαν στοὺς πολίτες, θέσπισε τὸν δστρακισμό. Κάθε ἄνοιξη, συγκεντρώνονταν οἱ πολίτες στὴν Ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ ἔγραφαν πάνω σ' ἔνα δστρακό (κομμάτι ἀπὸ ἄγγειο) τὸ ὄνομα ἐκείνου ποὺ θεωροῦσαν ἐπικίνδυνο γιὰ τὸ καθεστώς. "Οποιου τὸ ὄνομα ἦταν γραμμένο πιὸ πολλές φορές, τὸν ἔξοριζαν γιὰ δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν πόλη.

Τὸ πολίτευμα ποὺ καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης ἔδινε δύναμη στοὺς πολλοὺς καὶ πρόσφερε τὴ δυνατότητα ἀνάδειξης τῶν καλυτέρων στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, χωρὶς καμιὰ προκατάληψη καταγωγῆς.

"Η σταθεροποίηση τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα ἀνησύχησε μερικοὺς ἔξοριστους ἀριστοκρατικούς, ποὺ ξεσήκωσαν τοὺς Σπαρτιάτες καὶ τοὺς συμμάχους τους (μαζὶ τους πῆγαν οἱ Θηβαῖοι κι οἱ Χαλκιδεῖς) νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο στοὺς Ἀθηναίους, τὸ 506. Νίκησαν ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἡ νίκη τους εἶχε μεγαλύτερη σημασία, γιατὶ μὲς στὰ μέτρα ποὺ πήραν γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς πατρίδας τους, ἤταν ἡ ἀποστολὴ ἀκτημόνων Ἀθηναίων (τῶν κληρούχων) στὴν Αἴγινα, στὴν Εὔβοια καὶ σ' ἄλλα μέρη, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα. Αὐτοί, ἀν καὶ ἔμεναν μακριὰ ἀπ' τὴν Ἀθήνα, διατηροῦσαν τὸν τίτλο τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, πλήρων τοὺς φόρους τους καὶ ἀποτελοῦσαν μιὰ ἐστία φιλικὴ γιὰ τὴν Ἀθήνα στοὺς ξένους τόπους.

Αντίθετα ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, οἱ Ἀθηναῖοι δέχονται ἐλεύθερα ξένους στὴ χώρα τους (τοὺς μετοίκους). Τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκατασταθοῦν καὶ ν' ἀπασχολοῦνται μὲ τὸ ἐμπόριο, χωρὶς ὅμως νὰ μποροῦν ν' ἀποχήσουν ίδιοτητήσια ἢ νὰ ἔχουν πολιτικὰ δικαιώματα. Τὸ ἐμπόριό τους ἔτσι ἀναπτυσσόταν ὅλο καὶ περισσότερο μὲ τὰ νέα μέτρα.

Στὰ τέλη τοῦ θου αἰ. π.Χ. ἡ Ἀθῆνα δὲν ἔχει τὴ φήμη τῆς Σπάρτης. Ἀπόχτησε, ὅμως, κάτι πολὺ σπουδαῖο. Βρῆκε τὴν πολιτική της ἴσορροπία. Κι αὐτὸ τῆς ἔδωσε πολλὴ δύναμη καὶ σταθερότητα, ποὺ θὰ φανῆ καθαρὰ στοὺς Μηδικοὺς πολέμους.

- KYRIA SΗΜΕΙΑ : 1.** Ἡ Ἀθῆνα ἀκολούθησε τελείως διαφορετικὸ δρόμο ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴν ἱστορική της πορεία.
2. Οἱ ἀρχές της βυθίζονται στὸ σκοτάδι τῆς προϊστορίας.
 3. Στὴν Ἀθῆνα μιὰ σειρὰ ἀπὸ κοινωνικὲς ἀλλαγές ὁδήγησαν ἀναίμακτα ἀπὸ τὴ μοναρχία στὴ δημοκρατία.
 4. Ἰδρυτὴς τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ήταν ὁ Κλεισθένης (508).

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Κρίσεις τῶν ἀρχαίων γιὰ τὴ Σπάρτη καὶ τὴν Ἀθῆνα :

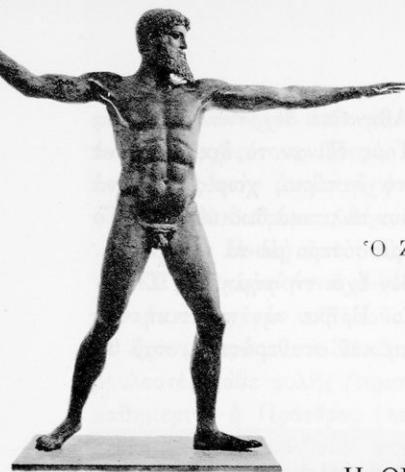
«... γιατὶ ἄν ἐρημωνόταν ἡ πολιτεία τῆς Σπάρτης κι ἀπόμεναν μόνο οἱ ναοὶ καὶ τὰ θεμέλια τῶν οἰκοδομῶν, θαρρῶ πῶς ὅμα περνοῦσε πολὺς καιρός, θὰ ἀμφισβητοῦσαν οἱ κατοπινοὶ τὴ δύναμι τους, ἄν τὴν ἐσύγκριναν μὲ τὴ δόξα καὶ τὴ φήμη της (ἄν καὶ ἔχουν στὴν ἄμεση διοικητικὴ ἔξουσίᾳ τους τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἴναι ἀρχηγοὶ τῆς ὀλόκληρης καὶ πολλῶν συμμάχων ἔξω ἀπ' αὐτή; ἐπειδὴ ὅμως οὔτε συγκεντρώθηκαν σὲ μιὰ κεντρικὴ πολιτεία οὔτε κατασκεύασε αὐτὴ πλούσιους ναούς καὶ δημόσια κτίρια, ἀλλὰ ἔμεινε κατοικημένη σὲ χωριὰ κατὰ τὸν παλιὸ ἐλληνικὸν τρόπο) θὰ φαινόταν κατώτερη. "Αν ὅμως πάθαιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἀκριβῶς τὸ ἵδιο, θὰ συμπέραιναν οἱ κατοπινοὶ ἀπὸ τὴ φανερὴ δψη τῆς πολιτείας, πῶς ἡ δύναμι τῆς ήταν διπλὴ ἀπ' ὅ,τι πράγματι είναι".

Θουκυδίδου “Ιστορία” A, 10 (Μετ. “Ελληνική Λαμπρόδη

2. Τὰ σημάδια τῶν θεῶν στὴν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθῆνας :

«Στὴν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἐρεχθίους τοῦ λεγόμενου «γηγενοῦς». Μέσα σ' αὐτὸν βρίσκονται μιὰ ἐλιὰ καὶ πηγὴ γλυφοῦ νεροῦ, ποὺ ὅπως λένε οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ ἔβαλαν ἐκεῖ ὁ Ποσειδών καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, σὰ μαρτυρία τῆς φιλονικίας τους γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς χώρας. Αὐτὴ ἡ ἐλιὰ μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο Ἱερὸ κάηκε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους (τοὺς Πέρσες) ...»

“Ἡρόδοτον “Ιστορία” H, 55 (Μετ. A. Θεοφίλον)

Ο Ζεύς τοῦ Ἀρτεμισίου.

9

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

‘Η θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε τὴν πιὸ παφάξενη διαμόρφωση. “Αν καὶ ἦταν πολυθεῖστική, ξεχωρίζει ὀλότελα ἀπὸ τῆς θρησκείες ὅλων τῶν ἄλλων λαῶν ποὺ γνωρίσαμε ώς τώρα.

Οἱ φοβεροὶ θεοὶ κι οἱ δαιμονες τῆς Ἀνατολῆς, κι ὁ φόβος ποὺ πότιζεν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποτὲ δὲν ἔγινε τὴν ἐλληνικὴ ψυχὴ. Ὁπως οἱ ἄλλοι λαοί, ἔτσι καὶ οἱ Ἑλληνες θεοποίησαν τὴ φύση γύρω τους. Ἔβλεπαν παντοῦ θεούς. “Οπως ὅμως κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς στὸν ἐλληνικὸν χῶρο πῆρε ἄλλο χρῶμα, ἔτσι καὶ ἡ θρησκεία, τὸ πιὸ πνευματικὸν ἄνθος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, εἶχε τελείως δικό της χαρακτήρα.

Οἱ Ἑλληνες δὲν εἶχαν ίερὸ βιβλίο, ὅπως οἱ Ἐβραῖοι, ποὺ νὰ ὅριζῃ τοὺς κανόνες τῆς πίστης τους. “Ἐτσι, οἱ θεοὶ ζοῦσαν στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων. Κεντρίζοντας τὴ φαντασία τῶν ποιητῶν, πῆραν ἐλεύθερη ὑπόσταση μὲ τὴ βοήθεια τῆς ποίησης, καὶ μορφὴ μὲ τὴ σμίλη καὶ τὸ χρωστήρα τῶν καλλιτεχνῶν.

“Αν ὁ Ὄμηρος ἔδωσε τὴν περιγραφὴ τῶν θεῶν στὰ ἔπη του, ἔνας ἄλλος ποιητής, ὁ Ἡσίοδος, ἔναν αἰώνα ἀργότερα γράφει τὴ γενεαλογία τους, στὴ «Θεογονία» του.

Πρόσχαρη καὶ φωτεινὴ ἡ ἐλληνικὴ φύση δὲ γεννοῦσε φόβο στὸν ἀνθρωπό. Τὰ πάντα ὀλόγυρα ἦταν ὅμορφα. Γι’ αὐτὸν κι οἱ θεοὶ ἦταν κι αὐτοὶ ὅμορφοι. Καὶ καθὼς στὴν Ἑλλάδα ὁ πολιτισμὸς ποὺ ἀναπτύχθηκε εἶχε τὸν ἀνθρωπό κέντρο του, κι οἱ θεοὶ πῆραν ἀνθρώπινη μορφή.

‘Ωραῖοι, καλοφτιαγμένοι, δυνατότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀδάνατοι ἦταν οἱ θεοὶ τῶν ἀρχαίων. Οἱ θεοὶ κατοικοῦσαν στὸν “Ολυμπο-

έτρωγαν άμβροσία κι ἔπιναν νέκταρ. Δὲν ήταν τέλειοι τοὺς βάραιναν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα : θύμωναν, ζήλευναν, ἔνιωθαν ἔχθρα ἢ συμπάθεια γιὰ μερικοὺς ἀνθρώπους. Τὸ παράξενο ὄμως εἶναι πῶς ποτὲ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ δὲν ἐνόχλησε τὴν εὔσεβεια τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα, χαίρονταν τὶς ἴστορίες τῶν θεῶν καὶ μὲ πολλὴ ἀγάπη τὶς ἀπεικόνιζαν στὴ γλυπτὴ διακόσμηση τῶν ναῶν τους.

Κάθε θεὸς εἶχε τὸ δικά του σύμβολα καὶ τὶς δικές του προτιμήσεις. "Οσο ἀνέβαινε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, τόσο κι ἡ προσωπικότητα τῶν θεῶν γινόταν πνευματικότερη. Ὁστόσο καὶ στῶν θεῶν ὅπως καὶ στῶν ἀνθρώπων τὴ ζωὴ βάραινε δυνατὴ κι ἀδυσώπητη ἡ Μοίρα.

1. ΟΙ ΘΕΟΙ

Τρεῖς γενιές θεῶν, ἔλεγε ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία*, πῆραν διαδοχικὰ καὶ μὲ μεγάλους ἀγώνες μεταξὺ τους τὴν κυριαρχία στῶν κόσμου : ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, ὁ Κρόνος καὶ ἡ Ρέα, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἡρα. Τοῦ Διὸς ἡ προσπάθεια νὰ πάρῃ τὸν "Ολυμπο στάθηκε ἡ πιὸ δύσκολη καὶ πολύχρονη, γιατὶ ἀντιπάλους του εἶχε τοὺς τρομεροὺς Γίγαντες, τοὺς ἄγριους γιους του Οὐρανοῦ. Ἡ Γιγαντομαχία ἦταν ἀγαπητὸ θέμα τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ κάποιες σκηνές της δὲν ἔλειπαν, σχεδὸν ποτέ, ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῶν ἀρχαίων ναῶν.

"Ο Ζεὺς ἐγκαταστάθηκε στὸν "Ολυμπο, τὸ ψηλότερο ἑλληνικὸ βουνό, ποὺ ἡ κορυφὴ του χάνεται συχνὰ στὸ σύννεφα. Ἐκεῖ καλοῦσε τοὺς ἀλλούς θεούς σὲ συμβούλια, κι ἀπὸ κεῖ, κυρίαρχος τοῦ κόσμου, παρακολουθοῦσε τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. "Οταν θύμωνε, ἔριχε τὴν ἀστραπὴν καὶ τὸν κεραυνὸ μὲ τὸ δυνατό του χέρι, χτυπώντας τοὺς ἐπίορκους ἀνθρώπους. Ἡταν προστάτης τῶν ξένων (ἡ φιλοξενία στάθηκε πανάρχαιη ἑλληνικὴ ἀρετή). Ἡ "Ἡρα, ἡ γυναίκα του, προστάτευε τὸ γάμο.

"Η κόρη του, ἡ Ἀφροδίτη, γεννήθηκε ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῶν κυμάτων. Ἡταν θεὰ τῆς ὁμορφιᾶς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἀντρας της ἦταν ὁ ἐργατικὸς θεὸς τῆς μεταλλουργίας, ὁ "Ηφαιστος, ποὺ κάποτε θυμωμένος ὁ Ζεὺς τὸν πέταξε ἀπὸ τὸν "Ολυμπο, κι ἔμεινε κουτσός. Ἡ Ἔστια, ἀδελφὴ τοῦ Διὸς, προστάτευε τὸ σπίτι. "Ο Ἀρης ἦταν ἄγριος πολεμικὸς θεός, ἐνῷ ὁ Ἀπόλλων, ὁ φωτερὸς θεὸς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς μαντικῆς, ὁ δήγησε τοὺς ἀνθρώπους στῶν πολιτισμό. Ἡ ἀδελφὴ του ἡ Ἀρτεμις, παρθενικὴ κι αὐστηρὴ θεότητα του φεγγαριοῦ καὶ τῆς ἀγνότητας, λάτρευε τὸ κυ-

νήγιι στὰ δάση. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ θεὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, βγῆκε πάνοπλη ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ πατέρα της. Ὁ πανέξυπνος Ἐρμῆς, ὁ ἀγγελιαφόρος τῶν θεῶν, προστάτευε τὸ ἐμπόριο καὶ τοὺς δόδιοπόρους. Αὐτὸς παράδινε τὶς ψυχὲς τῶν νεκρῶν στὸ Χάροντα (ψυχοπομπός).

Στὴ γῆ κυριαρχοῦσε ἡ Δήμητρα, ἡ θεὰ τῆς γεωργίας. Ἡ κόρη της ἡ Περσεφόνη, γυναῖκα τοῦ θεοῦ τοῦ Κάτω Κόσμου, ἔμενε ἔξι μῆνες μαζί της στὸν Πάνω κόσμο.

Οἱ Διόνυσος, ὁ θεὸς τοῦ ἀμπελιοῦ, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς χαρᾶς, μὲ χορούς ἀπὸ Σατύρους, Σιληνούς καὶ Μαινάδες, πίστευαν ὅτι τριγύριζε τὴ γῆ σκορπίζοντας τὴν εὐθυμία στοὺς ἀνθρώπους.

Οὐλόκληρη ἡ γῆ, τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ δέντρα, τὰ ποτάμια κι οἱ πηγὲς ἥταν γεμάτα Νέμφες, καὶ κάθε ἥχος στὴ φύση ἥταν ἐκδήλωση τῆς δικῆς τους παρουσίας. Τῇ θάλασσᾳ δριζε ὁ Ποσειδών, καὶ πληθοῖς κόρες του, οἱ Νηρηίδες, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς θαλασσινῆς τους κατοικίας ἡμέρωναν τὰ ἄγρια κύματα.

Στὸν Κάτω Κόσμο, ἀραχνιασμένο καὶ σκοτεινὸ τόπο, εἶχε τὴν κυριαρχίαν ὁ Πλούτων, ποὺ ἥταν ἀδελφὸς κι αὐτὸς τοῦ Διός. "Ενας γέρος σκληρός, ὁ Χάρων, ἔφερε τὶς ψυχὲς στὴν εἴσοδο τοῦ "Αδη, ποὺ τὴ φύλαγε ἔνας φοβερὸς σκύλος, ὁ Κέρβερος.

Πολλὲς ἄλλες θεότητες πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι πόλεις ὑπῆρχαν. Αὔτες ποὺ ἀναφέραμε εἶναι οἱ κυριότερες.

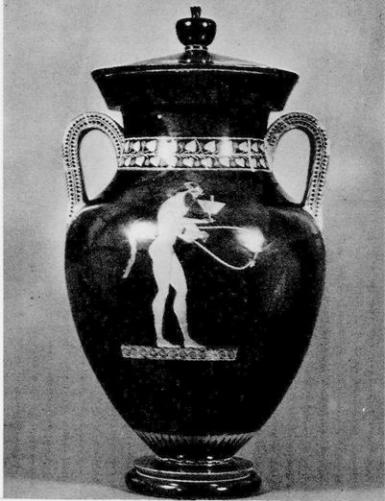
2. ΟΙ ΗΡΩΕΣ

Κατώτεροι ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἥταν οἱ ἡμίθεοι ἡ ἥρωες. Τοὺς ἀπόδιναν ἐκπληκτικὰ κατορθώματα καὶ πολλὲς βασιλικὲς οἰκογένειες στὴν Ἑλλάδα τοὺς θεωροῦσαν προγόνους των.

Ἄναγλυφο, γύρω στὰ 470 π.Χ. μὲ παράσταση τῆς γέννησης τῆς Ἀφροδίτης. Καθὼς ἀναδέεται ἡ θεὰ ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας τὴ βοσκοῦν διὸ γυναικεῖες μορφές (οἱ Ὁρες). Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῶν Θερμῶν τῆς Ρώμης.

Ἐρυθρόμορφος ἀμφορέας μὲ παράσταση
Σατύρου ποὺ παιζει λύρα.

Σπουδαῖος ἦταν ὁ Ἡρακλῆς, ἥρωας τῆς δωρικῆς φυλῆς, ποὺ ἀφοῦ τέλειωσε τοὺς δώδεκα «ἄθλους» του, ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὸν δέχτηκαν οἱ Οὐράνιοι θεοὶ στὸν "Ολυμποῦ".

‘Ο μεγάλος ἥρωας τῆς Ἀττικῆς, ὁ Θησεύς, ἦταν πρόσωπο θαυμαστὸν (σελ. 158). ‘Ο Βελλεροφόντης ποὺ σκότωσε τὴ Χίμαιρα ἀνεβασμένος στὸ φτερωτό του ἄλογο, τὸν Πήγασο, ὁ Περσεύς, ὁ γιὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς θυητῆς Δανάης, ὁ Ιάσων κ.ἄ. εἶχαν κάμει ἐξαιρετικὰ κατορθώματα.

‘Η Μοίρα βάρυνε παράξενα στὴ ζωὴ μερικῶν ἡρώων. “Ἐτσι, ὑπόφεραν ἡ ἀφανίστηκαν ὀλόκληρες οἰκογένειες πανάργαιες : ὁ Οἰδίπονος, βασιλιὰς τῆς Θήβας καὶ ἡ οἰκογένειά του· ὁ βασιλιὰς τῶν Μυκηνῶν Ἀγαμέμνων καὶ τὸ σπιτικό του.

3. ΟΙ ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΘΡΥΛΟΙ

Γιὰ κάθε θεό, ήμιθεο ἢ ἥρωα ύπηρχε μιὰ σειρὰ ἀπὸ ποιητικὲς ἴστορίες, οἱ μόθοι, ποὺ διατηρήθηκαν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα μὲς στοὺς αἰώνες. Οἱ μόθοι αὐτοὶ παράλλαξαν ἀπὸ πόλη σὲ πόλη. Στάθηκαν ἡ κύρια πηγὴ ἔμπνευσης καὶ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν καλλιτεχνῶν, ώς τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

4. Η ΛΑΤΡΕΙΑ

Οἱ “Ἐλληνες ἦταν πολὺ θρησκευτικὸς λαός, μὲ πνεῦμα ὅμως τελείως ἐλεύθερο, ὅπου ποτὲ δὲν κυριάρχησε ὁ φόβος. Πρὶν ἀπὸ κάθε

Μελανόμορφο άγγειο μὲ παράσταση δυο πολεμιστῶν ποὺ παιζούν ζάρια (ἀριστερά). Κεφάλι κούρου (δεξιά). Βρέθηκε στὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ εἶναι ἔξοχο δεῖγμα τῆς ἀρχαϊκῆς ἀττικῆς τέχνης.

σπουδαία πράξη, ὅστερα ἀπὸ τὴ συγκομιδή, συνήθιζαν νὰ κάνουν θυσίες (προσφορὰ καρπῶν, γλυκισμάτων ἢ σφαγὴς ζώων).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσευχές, ἄλλο εἰδος λατρείας ἦταν οἱ σπονδὲς (ἔχυναν στὴ γῆ ἢ στὴ Θάλασσα λίγες σταγόνες κρασί, λάδι, μέλι ἢ γάλα ἀπὸ μιὰ κούπα). Πέρα ἀπὸ τὶς ἐπίσημες γιορτὲς ἢ τελετὲς τῆς πόλης (Διονύσια, Παναθήναια στὴν Ἀθήνα) ὑπῆρχαν καὶ οἰκογενειακές. Γίνονταν γύρω ἀπὸ τὸ σπιτικὸ βωμό.

Ὑπάρχει στὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα καὶ λατρεία τῶν νεκρῶν. Θάβονταν μὲ διάφορα κτερίσματα, κι ὅρισμένες μέρες τὸ χρόνο ἔρχονταν οἱ συγγενεῖς στὸν τάφο μὲ κάνιστρα γεμάτα προσφορὲς κι ἔκαναν πρὸς τιμήν τους χόρες (ὑγρὲς θυσίες ποὺ μὲ εἰδικὰ αὐλάκια ἔφταναν ὡς τὸν τάφο κάτω).

5. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ

Οἱ "Ελληνες στὴν ἀρχαιότητα δὲν κατάλαβαν ποτὲ πόσο ὑπέρτατη ἀνάγκη ἦταν νὰ ἐνωθοῦν. Τονίστηκε παραπάνω (σελ. 137) ὅτι μὲ τὸ δεύτερο ἀποικισμὸ αἰσθάνθηκαν πῶς ἀνῆκαν στὴν Ἰδια οἰκογένεια καὶ μὲ περηφάνια δέχτηκαν αὐτὸ τὸ αἴσθημα. Σκορπισμένοι στὰ κράσπεδα τῆς Μεσογείου, λίγοι, ἐλάχιστοι, «σ' ἔνα χῶρο ποὺ τὰ μέσα τῆς

έπικοινωνίας, τὰ δύσκολα κι ἀργά, τὸν ἔκαναν νὰ μοιάζῃ ἀπέραντος, εἶχαν ἀνάγκη νὰ διατηροῦν τὴ συνοχή τους καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ αἰσθημα τῆς κοινῆς τους καταγωγῆς. Μόνον ἔτσι μποροῦσαν ν' ἀντέχουν στὴν ἀπόσταση, στὴν ἔσεντιά, στὸ ἔχθρικὸ ἥξενο περιβάλλον καὶ ν' ἀντιμετωπίζουν τοὺς κινδύνους».

Δὲν ὑπῆρχε ὥραιότερη εὐκαιρία ἀπὸ τοὺς Πανελλήνιους ἀγῶνες γιὰ τὴ συνάντηση τῶν σκόρπιων Ἑλλήνων.

Οἱ μεγαλύτεροι ἦταν οἱ Ὀλυμπιακοί, ποὺ γιορτάζονταν κάθε πέμπτο χρόνο στὸ σεβαστὸ ἱερὸ τοῦ Διός, στὴν Ὁλυμπία. (Ἡ πρώτη Ὁλυμπιάδα γίνεται τὸ 776 π.Χ.). Μὲς στὸ Στάδιο τῆς συναντιόταν τὸ γενναιότερο καὶ εὐγενέστερο ἄνθος τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, γιὰ ν' ἀγωνιστῇ ἔναν ἀγώνα εὐγενικὸ πρὸς τιμὴν τοῦ πρώτου τῶν θεῶν. (Οἱ ἀρχαῖοι ποτὲ δὲν ἀγωνίστηκαν γιὰ ρεκόρ, ὅπως συμβαίνει στοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνες τῆς ἐποχῆς μας.) Ἐκεῖ μαζεύονταν νὰ χαροῦν τὸ θέαμα ἄνθρωποι ἀπὸ τὶς μακρινότερες ἀκριεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ οἱ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων πόλεων.

Τὸ ἀπέριττο Στάδιο τῆς ἀρχαίας Ὁλυμπίας. Στὸ βάθος ἀριστερὰ διακρίνεται ὁ ποταμὸς Ἀλφειός.

Τρεῖς κίονες μένουν ὅσθιοι ἀπὸ τὸ Ναὸς τοῦ Διὸς στὴ Νευμέα (πάνω). Ἀρχαϊκὸ λιοντάρι ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴ Δῆλο (κάτω).

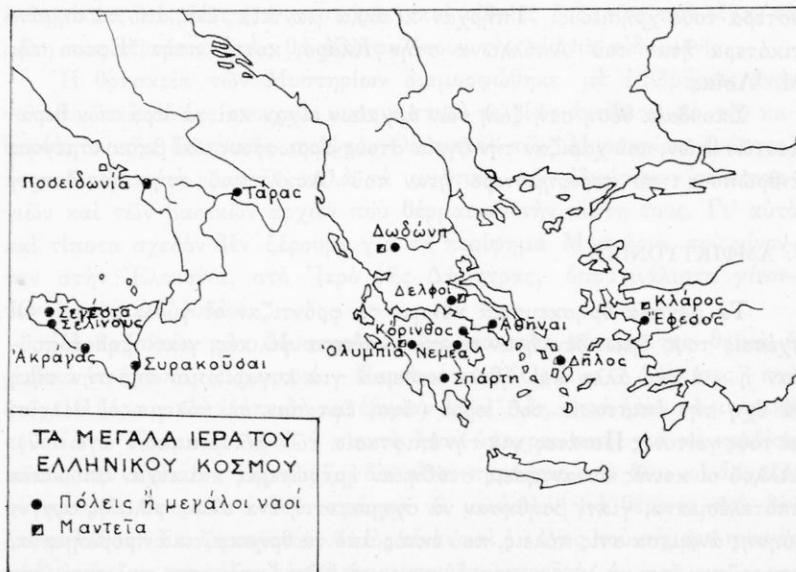

Στὰ πλαίσια τῶν ἀγώνων γίνονταν κι ἄλλες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις.
Ἐτσι στὴν Ὀλυμπία, μετὰ τὸν Περσικὸν πολέμου, θὰ διαβάσῃ γιὰ
πρώτη φορὰ μέρη ἀπὸ τὶς «Ιστορίες» του ὁ Ἡρόδοτος.

Οἱ Ὀλυμπιονίκες ἦταν ἔξαιρετικὰ τιμημένα πρόσωπα. Κάποιοι
ἀπ' αὐτοὺς ἀξιώθηκαν ν' ἀκούσουν τὸν 5ο αἰ. π.Χ. νὰ φάλη τὶς νίκες τους
ὅ ἔζοχος ποιητῆς Πίνδαρος, χαρίζοντάς τους μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν
ἀθανασία. Τὸ βραβεῖο τους ἦταν ἕνα ἀπλὸ στεφάνι ἑλιαῖς, ἡ δόξα τους
ὅμως ἔμεινε αἰώνια. «Οταν γύριζαν στὶς πατρίδες τους, οἱ συμπολίτες
τους γκρέμιζαν τὰ τείχη γιὰ νὰ τοὺς δεχτοῦν, γιατὶ δὲν τὰ εἶχαν πιὰ
ἀνάγκη μὲ τέτοια παλικάρια. Δὲν ὑπῆρχε "Ελληνας" — μόνο οἱ ἑλεύθεροι
ἔπαιρναν μέρος — ποὺ νὰ μὴ λαχτάρησε μιὰ τέτοια νίκη.»

Γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν στὴν ἡμερη δλυμπιακὴ κοιλάδα οἱ "Ελληνες,
σταματοῦσε κάθε διαμάχη, κάθε πόλεμος" γινόταν ἐκεχειρία. Δινόταν ἡ
εὐκαιρία νὰ σμίξουν ἐχθροὶ καὶ φίλοι, συχνὰ νὰ κλειστοῦν καὶ διάφορες
συμφωνίες ἀνάμεσα στὶς πόλεις.

Στὴ Νεμέα, στοὺς Δελφοὺς καὶ στὴν Ἰσθμία, δργανώθηκαν ἀντί-
στοιχοὶ μεγάλοι ἀγῶνες (*Νέμεα, Πύθια, Ἰσθμία*), τόποι κι αὐτοὶ συνάν-

τησης τῶν Ἑλλήνων καὶ νέα εὐκαιρία νὰ νιώσουν ἔθνικὴ περηφάνια τόσο οἱ ξενιτεμένοι, δσο καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδας.

6. TA MANTEIA

Ἡ ζωὴ ποτὲ δὲν περνάει χωρὶς ἀγωνίες κι ἀνησυχίες. Τὸ ἄγνωστο ἀναστατώνει τὸν ἀνθρώπο, γι' αὐτὸ καὶ παλεύει νὰ βρῇ τρόπο νὰ τὸ ξεπεράσῃ. Ἀδύνατη ἡ ἀνθρώπινη φύση πάντοτε ζήτησε, σ' ὅλους τοὺς πολιτισμούς, κάποιες παρηγοριές. Ὕπηρξαν θεοὶ ποὺ στὰ ιερά τους πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι θὰ μάθουν τὸ μέλλον : στὰ μαντεῖα.

Τὸ παλαιότερο ἑληνικὸ μαντεῖο ἦταν τοῦ Διὸς στὴ Λαδώνη. Οἱ ιερεῖς ἐκεῖ (οἱ Σελλοὶ) μάντευαν τὴ θέληση τοῦ Διὸς παρακολουθώντας τὸ πέταγμα τῶν πουλιῶν καὶ τὸ θρόισμα τῶν φύλλων τῆς ιερῆς φηγοῦ.

Τὸ μαντεῖο ὅμως μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀκτινοβολίᾳ ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφούς. "Οχι μόνον "Ελληνες, ἀλλὰ καὶ ξένοι βασιλεῖς (ό Κροῖσος τῆς Λυδίας) ζητοῦσαν τοὺς χρησμούς του. Ἐκεῖ, ἡ Πυθία, καθισμένη σὲ χάλκινο τρίποδα καὶ μασώντας φύλλα δάφνης πρόφερε τὰ συγκλονιστικά της λόγια, ποὺ οἱ ιερεῖς τὰ κατάγραφαν κι ἔδιναν ὕστερα τοὺς χρησμούς. Ὅπηρχαν κι ἄλλα μαντεῖα· ἔνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἦταν τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Κλάδο, κοντά στὴν "Ἐφεσο τῆς Μ. Ἀσίας.

Σπουδαία θέση στὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων εἶχαν καὶ τὰ ιερὰ τῶν θεραπευτῶν θεῶν, ποὺ χάριζαν τὴν ὑγεία στοὺς ἀρρωστούς καὶ βασανισμένους ἀνθρώπους : τὸ περιφημότερο ἦταν τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Ἐπίδαρο.

7. ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΕΣ

Τὰ μεγάλα θρησκευτικὰ κέντρα τὰ φρόντιζαν οἱ γύρω πόλεις. Οἱ σχέσεις τοὺς ὅμως δὲν ἦταν πάντα ιδιαίτερα φυλικές, γιατὶ ζηλοτυπούσαν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ ἥθελε καθεμιὰ γιὰ λογαριασμό της τὴν τιμὴ νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιστασία τοῦ ιεροῦ (ἔτσι ἔφτασαν σὲ πόλεμο οἱ Ἡλεῖοι μὲ τοὺς γείτονες Πισάντες γιὰ τὴν ἐπιστασία τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων). Ἀλλοι οἱ κοινὲς συναντήσεις στάθηκαν ἡμερώτερες καὶ εἶχαν σπουδαῖα ἀποτελέσματα, γιατὶ βοήθησαν νὰ σχηματιστῇ ἔνα εἶδος φιλικῆς συνενόησης ἀνάμεσα στὶς πόλεις, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ προβλήματα, μποροῦσαν ἔτσι νὰ λύνουν μεταξύ τους καὶ ἄλλα ζητήματα: πολιτικά, ἐμ-

πορικάδ κ.ά. Σχηματίζονταν συμβούλια μὲ ἀντιπροσώπους τῶν πόλεων, ποὺ συνεδρίαζαν στὰ ἱερὰ μιὰ ἡ δυὸ φορές τὸ χρόνο. Οἱ συνελέσεις αὐτὲς ὀνομάστηκαν Ἀμφικτυονίες. Σπουδαιότερες ἦταν τῶν Δελφῶν (τὴν ἀποτελοῦσαν 12 πόλεις) καὶ τῆς Δήλου (μὲ μεγάλη ἀκτινοβολία στὸν κόσμο τῶν Ἰώνων).

8. ΤΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

’Απὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἡ μεγάλη ἀγωνία τῆς ἀνθρωπότητας ἦταν τὸ ἄλυτο μυστήριο τοῦ θανάτου. Τί γινόταν ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔκλεινε τὰ μάτια του ὁ ἀνθρώπος; Υπῆρχε συνέχεια τῆς ζωῆς; Τί εἰδους ἦταν καὶ πῶς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὴν κερδίσῃ;

Εἴδαμε πῶς στὴν Αἴγυπτο ἡ πίστη στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἦταν γενικὸς κανόνας τῆς θρησκείας. Στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἡ θρησκεία τῶν Ολυμπίων θεῶν μιλοῦσε γιὰ ἔναν ἀραχνιασμένο καὶ σκοτεινὸ τόπο, ὃπου πήγαιναν οἱ νεκροί. Δὲν ἔφτανε ὅμως αὐτὸ στοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ζητοῦσαν κάποια μεγαλύτερη ἐλπίδα γιὰ τὸν ἄλλο κόσμο. Σχηματίστηκαν ἔτσι, μὲ τὸν καιρό, ἔνα εῖδος θρησκευτικοὶ σύλλογοι ποὺ μὲ δρισμένες ἐκδηλώσεις λατρείας (τὰ μυστήρια) καὶ εἰδικές δοξασίες ποὺ εἶχαν τὰ μέλη τους, πίστευαν πῶς θὰ ἔξασφαλίσουν τὴν αἰώνια εὐδαιμονία.

’Η θρησκεία τῶν Μυστηρίων διαμορφώθηκε μὲ ἐπιδράσεις ἀνατολικές, παίρνοντας στοιχεῖα μυστικιστικὰ τελείων ἀντίθετα μὲ τὴν καθαρότητα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης. Οἱ πιστοὶ τῶν Μυστηρίων (μύστες) ἦταν ἀνάγκη νὰ κρατοῦν καλὰ τὰ μυστικὰ τῶν ἴδιαίτερων τελετουργιῶν καὶ τῶν βασικῶν ἀρχῶν ποὺ θέρμαναν τὴν πίστη τους. Γι’ αὐτὸ καὶ τίποτα σχεδὸν δὲν ξέρουμε γιὰ τὰ περίφημα Μυστήρια ποὺ γίνονταν στὴν Ἐλευσίνα, στὸ Ἱερὸ τῆς Δήμητρας, ὃπου μάλιστα γίνονταν δεκτοὶ καὶ δοῦλοι.

’Η θρησκεία τῶν Μυστηρίων εἶχε πάντοτε κέντρο τὴς θεῖκὰ ἡ μυθικὰ πρόσωπα (Δήμητρα — Περσεφόνη — Ὁρφεὺς — Διόνυσος) ποὺ ἔτυχε νὰ ξέρουν καλά, ἐπειδὴ κατέβηκαν στὸν “Ἄδη, ποιά ἦταν τὰ μυστικὰ τοῦ Κάτω Κόσμου. ’Αφοῦ ἡ σιωπὴ ἦταν ὑποχρεωτική, γιὰ νὰ κερδίσῃ κανεὶς τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, δὲν εἶναι παράξενο ποὺ ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς θεωροῦν ἀνόσιο πράγμα νὰ μιλήσουν γιὰ θέματα ποὺ δὲν ἐπιτρέποταν νὰ συζητοῦνται. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ σήμερα πυκνὸς πέπλος ἀκόμη σκεπάζει αὐτὲς τὶς μυστικές λατρείες.

9. ΟΙ ΚΟΙΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

‘Ο ‘Ελληνισμὸς ποτὲ δὲ γνώρισε τὴν χαρὰ τῆς ἔνωσης. ‘Η συνείδηση ὅμως τῆς κοινῆς καταγωγῆς (ὅμαιμον), ἡ κοινὴ γλώσσα (ὅμόγλωσσον) κι οἱ συνήθειες, ἡ κοινὴ θρησκεία (ὅμόθρησκον), οἱ μεγάλοι ἀγῶνες ποὺ ὅλοι μαζὶ γιρόταξαν, οἱ συγκεντρώσεις στὰ ιερὰ κι οἱ τελετές τῶν Μυστηρίων σιγὰ - σιγὰ ὀδήγησαν στὴ συναίσθηση μιᾶς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς στενῆς σχέσης ἀνάμεσα στοὺς “Ελληνες, που οἱ ἴδιοι περηφανεύονταν νὰ τὴν τονίζουν, καλώντας «βάρβαρο» ὅποιον δὲ μιλοῦσε τὴ γλώσσα τους.

Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ἐπικρατεῖ τ’ ὄνομα “Ελληνες.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. ‘Η θρησκεία τῶν’ Ολυμπίων θεῶν διαμορφώνεται μὲς στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο παίρνοντας ἔκφραση πνευματικότερη.

2. Οἱ θεοί, προσωποποίηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων, εἴναι ἀνθρώπομορφοι, ὠραῖοι κι ἀθάνατοι. Ἐχουν ὥστόσο πολλὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα. Δὲν ἔμπνέουν φόβο.

3. Θεοί, ἡμίθεοι καὶ ἥρωες ακείνουν τὸν κύκλο τῆς θρησκείας στὴν ‘Ελλάδα.

4. ‘Η θρησκεία μαζὶ μὲ τὴν κοινὴ γλώσσα καὶ τὰ κοινὰ ἔθιμα ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στοὺς “Ελληνες νὰ συνειδητοποιήσουν τὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς τους.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Πῶς ίδρυθηκε τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης :

«Οἱ μάντισσες τῆς Δωδώνης . . . λένε . . . : Δυὸς μαῦρα περιστέρια πέταξαν ἀπὸ τὴ Θήβα τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸ ἔνα ἀπὸ αὐτὰ πῆγε στὴ Λιβύη, καὶ τὸ ἄλλο στὴ Δωδώνη. Τὸ τελευτῷ τοῦτο κάθισε πάνω σὲ μιὰ βαλανίδια (ἅπ’ τὸν ψίθυρο τῶν φυλλωμάτων τῆς ιερῆς βαλανίδιας ἔβγαζαν τοὺς χρησμοὺς στὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης) κι εἶπε μὲ ἀνθρώπινη λαλιὰ πώς πρέπει νὰ γίνη ἐκεῖ μαντεῖο τοῦ Διός· τὰ λόγια αὐτὰ τὰ θεωρήσαν γιὰ θεία προσταγὴ καὶ τὰ ἔξετέλεσαν.

‘Ηροδότου “Ιστορίαι” B, 55 (Μετ. A. Θεοφίλου)

Κεφάλη, κόρης, σὲ μικρὸ μέγεθος. «Ἡ αἰώνιότητα αἰχμαλωτισμένη σὲ μιὰ χούφτα μάρμαρου». Μουσεῖο Λαρυγνά.

10

Η ΑΡΧΑΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Αληθινὴ κοσμογονία σημειώνεται στὴν τέχνη τοῦ 7ου καὶ τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. στὴν Ἑλλάδα.

Ἐνα πλῆθος ἐργαστήρια σ' ὅλες τὶς πόλεις, σὲ μητροπόλεις καὶ ἀποικίες, ἐντατικὰ δουλεύουν, παράγοντας ἀληθινὰ ἀριστουργήματα. Δὲν ὑπάρχει κλάδος τῆς τέχνης ποὺ νὰ μὴ στάθηκε ἐκπληκτικὴ ἡ ἔξέλιξη του στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο, ποὺ εἶναι τὸ προσανάκρουσμα κι ἡ προετοιμασία τῆς μεγάλης ἐποχῆς : τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., τοῦ χρυσοῦ αἰώνα στὴν ἀρχαϊκὴ Ἑλλάδα.

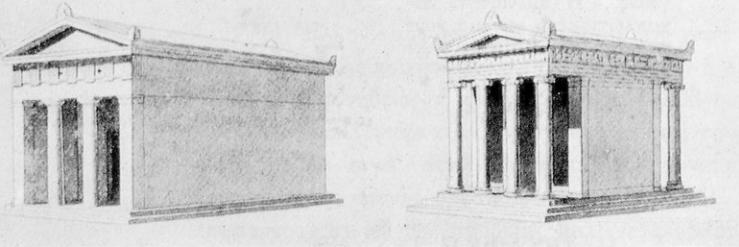
Τὰ διακόσια χρόνια ποὺ μεσολαβοῦν, ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Πέρσες (700 - 500 π.Χ.), εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοσημείωτα στὴν ἑλληνικὴ τέχνη.

Ἡ γνωριμία τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἔφερε κυριολεκτικὰ κατάπληξη στοὺς Ἑλληνες. Εἶδαν πολλὰ νέα πράγματα: ἀπόρησαν καὶ θαυμάθηκαν. Τὸ θαυμαστὸ στὴν περίπτωσή τους εἶναι πὼς ὅ,τι ἀντίκρισαν στὸν κόσμο ποὺ ζαφνικὰ ἀνοίχτηκε διάπλατος στὰ ἐκπληκτὰ μάτια τους, τὸν συγκλόνισε, χωρὶς νὰ τοὺς σπρώξῃ νὰ μιμηθοῦν δουλικὰ ὄτιδηποτε.

Ἡ ἑλευθερία ποὺ χαρακτηρίζει κάθε ἐκδήλωση στὴ ζωὴ καὶ στὴ σκέψη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, προβάλλει ἀνάγλυφα στὴν τέχνη τους, ποὺ στὴν ἀρχὴ θὰ ἔσκινήσῃ μὲ πολλὰ δάνεια ἀπὸ τοὺς παλιοὺς πολιτισμούς, γιὰ νὰ ἀκολουθήσῃ ὑστερα τελείως δικό της δρόμο.

1. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἰδρύθηκαν οἱ νέες πόλεις, ἔνιωσαν τὴν ἀνάγκη οἱ ἀνθρώποι νὰ τιμήσουν τοὺς προστάτες θεούς των, μὲ ἴδιαιτερα κτίρια, τοὺς ναούς, ἀφιερωμένους ἀποκλειστικὰ στὴ λατρεία τους.

Μικρὸς ναὸς («θησαυρὸς» τῶν Μεγαρέων ἀπὸ τὴν Ὁλυμπία) (ἀριστερά). Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (ἀμφιπρόστυλος), στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν (δεξιά).

Τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ τὸ ἔδωσε ὁ κεντρικὸς πυρήνας τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων, τὸ μέγαρο. Ὁ δρθιογύνιος κλειστὸς χῶρος του ἦταν κατάληγλος γιὰ νὰ τοποθετηθῇ τὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Κι ἐπειδὴ δὲ γινόταν ἡ λατρεία μὲν στὸ ναό, δὲ δόθηκε ἰδιαίτερη σημασία στὸ ἑσωτερικό του. Γνοιάστηκαν ὅμως πολὺ γιὰ τὴν ἔξωτερική του ἐμφάνιση. Στὴν ἀρχὴ δυὸ κοιλόνες στολίζουν τὴν πρόσοψη. "Οταν ὁ ναὸς ἔχῃ στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ κοιλόνες εἶναι πρόστυλος, καὶ ἀμφιπρόστυλος ὅταν ἔλλη μιὰ σειρὰ ὑπάρχῃ στὴ δυτικὴ πλευρά. Μὲ τὸν καιρὸ δόλογυρα στὸ ναὸ προστέθηκε μιὰ σειρὰ ἀπὸ κίονες σὰν ἔνα εἴδος στοῦς, ἀνοιχῆς ἀλλὰ στεγασμένης, γιὰ νὰ καταφεύγουν οἱ πιστοὶ τὶς φρεσ ποὺ ὁ καιρὸς χαλοῦσε ἢ ἔκαιγε ὁ ἥλιος (περιστύλιο).¹ Η πρόσοψη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εἶναι πάντα πρὸς τὰ ἀνατολικά, κι ἐκεῖ ἐμπρὸς συνήθως κατασκευάζεται ὁ βωμός, ὅπου στὶς ἐπίσημες γιορτές γίνονται οἱ θυσίες.

Δύο τύποι ναῶν διαμορφώθηκαν στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο : ὁ δωρικὸς κι ὁ ἱωνικός. Βασικό τους χαρακτηριστικὸ ἦταν ἡ μορφὴ τοῦ κίονα καὶ ἡ ἔξωτερικὴ διαμόρφωση τοῦ κτιρίου. Πολὺ σύντομα οἱ ναοὶ στολίστηκαν μὲ ἀνάγλυφες διακοσμήσεις, ὅπου δόθηκε ἡ εὐκαιρία στὴ φαντασία τῶν καλλιτεχνῶν νὰ παραστήσουν μὲ θαυμαστὸ τρόπο τοὺς μύθους τῶν θεῶν.

"Ο ἑλληνικὸς ναὸς δὲν ἔχει τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ αἰγυπτιακοῦ. Εἶναι κι αὐτὸς στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ χώρου. Κύριό του μέρος ἦταν ὁ σηκός, ἡ αἰθουσα ὅπου τοποθετοῦσαν τὸ ἄγαλμα, κι ἐκτὸς ἀπὸ ἔναν προθάλαμο (πρόδομο) πίσω ἀπὸ τὸ σηκό, σὲ δρισμένα κτίρια ὑπάρχει καὶ ἔλλος χῶρος, ποὺ χρησιμεύει γιὰ τὴ φύλαξη πολύτιμων ἀφιερωμάτων (θησαυρὸς) ἢ εἶναι τὸ ἄδυτο, στὰ ίερὰ ὅπου ὑπῆρχε μυστηριακὴ λατρεία. Οἱ δυὸ μεγάλοι ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ ἐκφράζουν τὰ ἴδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς ποὺ τοὺς δημιούργησε. Ο δω-

ρικός εἶναι στέρεος, σοβαρός, λιτὸς καὶ, σχετικά, βαρύς. Ὁ ίωνικὸς εἶναι κομψός, μὲν μεγάλη ἀγάπη γιὰ τὴν κάθε λογῆς διακόσμηση, γελαστός, δαντελένιος.

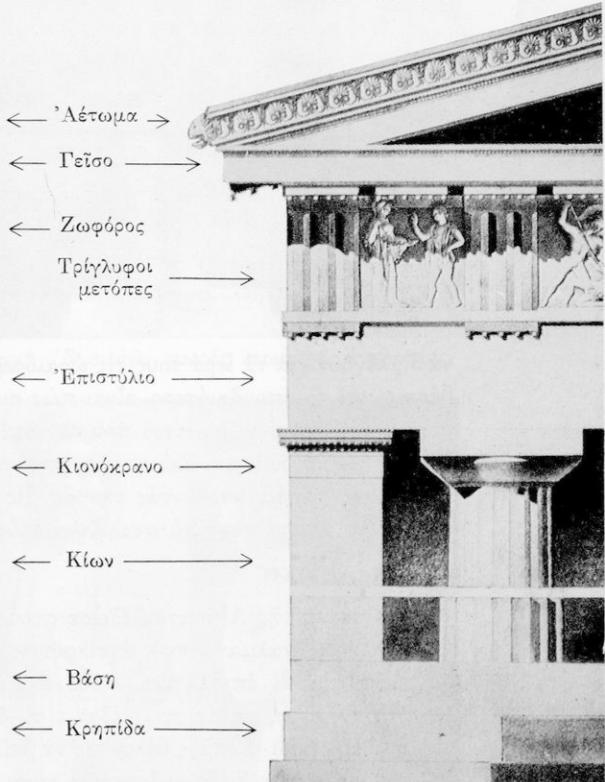
Τὰ ὡραιότερα χαρακτηριστικὰ τῶν δύο αὐτῶν ρυθμῶν θὰ συνθέσουν μὲ τρόπο ἐκπληκτικὰ δημιουργικὸ οἱ καλλιτέχνες στὴν Ἀττική, τὸν 5ον αἰ. π.Χ., γιὰ νὰ δώσουν τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς.

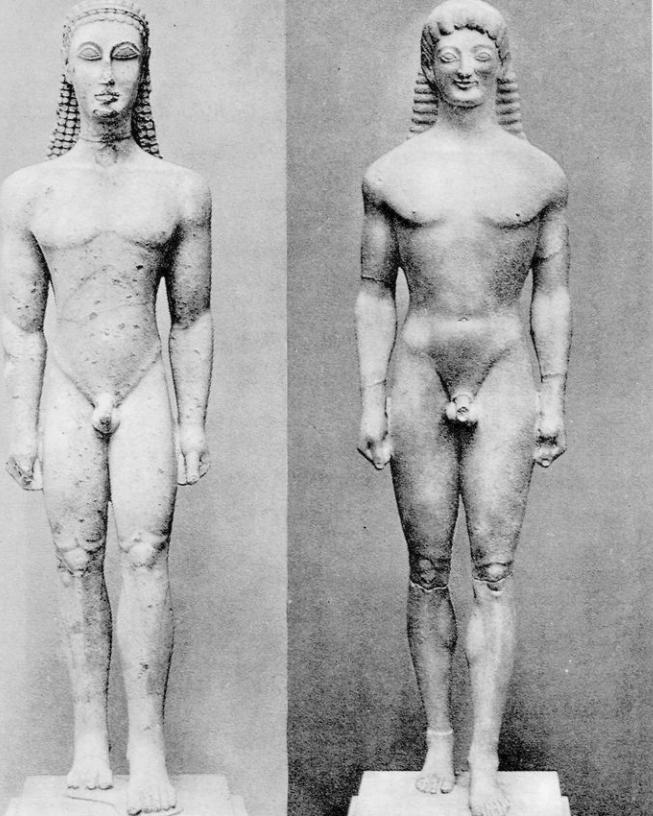
‘Απὸ τὰ μεγαλύτερα χαρίσματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στάθηκε ἡ αἰσθηση τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς ἀναλογίας στὶς κατασκευές τους.’ Ήξεραν

Ιωνικὸς ρυθμὸς

Δωρικὸς ρυθμὸς

Τύπερφυσικός κούρος τοῦ τέλους τοῦ 7ου αι. π.Χ., δεῖγμα τῆς πλαστικῆς τῆς Αττικῆς (ἀριστερά). Βρίσκεται στὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Νέας Υόρκης.
Ο Κούρος τῆς Τενέας (δεξιὰ) ἔργο πελοποννησιακό, στὰ μέσα τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα. Περιγράψετε τὶς λεπτομέρειές τους καὶ βρήκτε τὶς διαφορές μεταξύ τους.

νὰ διαλέγουν γιὰ τὰ ίερά τους τὶς ώραιότερες καὶ τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς θέσεις· καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι πῶς συνταίριαζαν τὸ μέγεθος τοῦ κτιρίου μὲ τὸ γύρω χῶρο, ἔτσι ποὺ τὸ τοπίο νὰ μὴν ἀλλοιώνεται, ἀλλὰ νὰ δένεται μὲ τὸ κτίσμα. Ζώντας δόλοένα στὴ φύση, ἀκούγοντας τὶς μυστικές της φωνές, νιώθοντάς την ώς τὶς βαθύτερες ἔνες τους, κατόρθωσαν μὲ τὰ κτίριά τους νὰ στολίζουν τοὺς χώρους της.

2. Η ΠΛΑΣΤΙΚΗ

Η τέχνη τῆς Αἰγύπτου ἔδωσε στοὺς "Ελληνες τὸ πρῶτο θάμπωμα. Τὰ πελώρια ἀγάλματα ποὺ ἀντίκρισαν στὰ μεγάλα της ίερά, ἀκίνητα, μεγαλόπρεπα κι ἐπιβλητικά, τοὺς ἔκαμαν μεγάλη ἐντύπωση. Χρησιμοποίησαν τὰ πρότυπα ποὺ εἶδαν: τὸ ὄρθιο ἀνδρικὸ ἀγάλμα ποὺ ἔχει τὸ ἀριστερὸ πόδι ἐμπρὸς θέλοντας νὰ δείξῃ πῶς κινεῖται, διὰ περπατάσι, καὶ τὸν καθιστὸ σοβαρὸ κι ίερατικὸ τύπο.

Τρεῖς χιλιάδες χρόνια, σχεδόν, μὲ ἀπαράλλαχτο τρόπο οἱ Αἰγύπτιοι σκάλιζαν τὰ ἀγάλματά τους, κι ἐνῶ θέλησαν νὰ ἐκφράσουν κίνηση καὶ ζωή, τὰ ἔργα τους ἔμεναν δεμένα μὲ τὸ βαρύ τους ὄντα, τὴν πέτρα, ἀκίνητα, μὲ τὰ μάτια τους ἀπλανῆ, βυθισμένα σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ συλλογή.

Μὲς στὸν ἔβδομον αἰώνα, δοκιμάζουν οἱ γλύπτες στὴν Ἐλλάδα τὴν δύναμή τους στὴν πέτρα, γιὰ νὰ πλάσουν τῶν θεῶν τους τ' ἀγάλματα δίνοντάς τους ἀνθρώπινη ὅψη. Στὴν Ἐλλάδα ἔξαφανίζονται οἱ ζωόμορφοι θεοὶ ποὺ γέμιζαν φύσθι τὴν ψυχὴ τῶν δῆλων λαῶν.

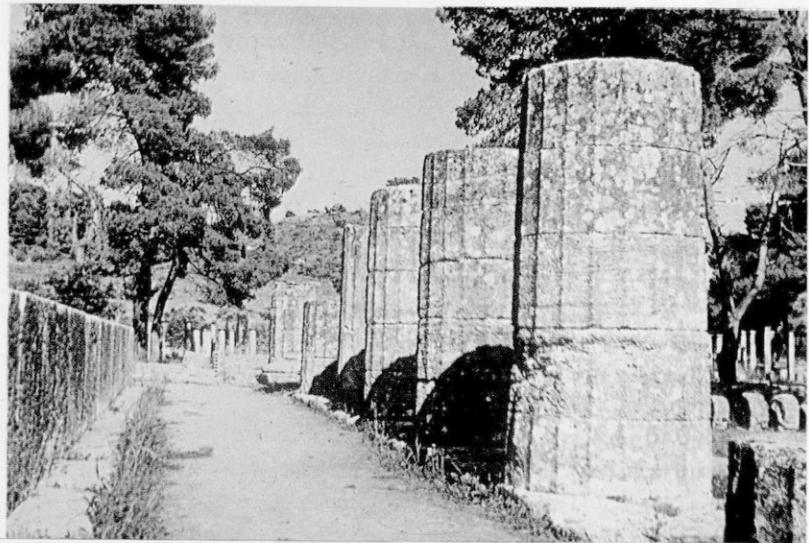
Χρησιμοποιοῦν στὴν ἀρχὴ μαλακὲς πέτρες (τὸ πουρὶ) ποὺ λαξεύονταν εὐκολώτερα, κι ὕστερα τὸ μάρμαρο. Ξεκινοῦν μετρημένα, χωρὶς νὰ ἐπιζητοῦν τὴν ποικιλία. Δουλεύουν ἀδιάκοπα τοὺς ἰδίους τύπους, τὴν ἴδια στάση, μὲ μοναδικὴ φιλοδοξία νὰ τελειοποιήσουν ὅ,τι βρῆκαν οἱ προγενέστεροι τους καλλιτέχνες.

Δίνουν σὲ δυὸ στάσεις τὶς μορφές: καθιστές ἢ ὅρθιες, γεμάτες δόμως δύναμη καὶ ζωή. Φτιάχνουν σ' ὅλη τὴν ἀρχαικὴν περίοδο τοὺς κούρους καὶ τὶς κόρες. Ὕπηρχε τέτοιος ἐσωτερικὸς παλμὸς στὸ ἔργα, ὥστε οἱ ἀνθρώποι βλέποντάς τα ἔμεναν θαυμωμένοι, καὶ πλῆθος ἵστορίες ἐπλασαν γύρω ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες ποὺ τὰ δημιούργησαν. Πρῶτος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ὁ ἔξοχος τεχνίτης Δαιδαλος «ἀνοιξε τὰ μάτια στοὺς ἀνδριάντες καὶ κίνησε τὰ σκέλη». Εἶπαν πῶς χρειάστηκε νὰ δένουν τ' ἀγάλματα γιὰ νὰ μὴ φύγουν. Τόση ἦταν ἡ ζωὴ κι ἡ κίνηση ποὺ πλούσια ἀναδινόταν ἀπὸ τὰ ἔργα.·

Τὸ κορυμὸν εἶναι, στὴν ἀρχὴ, δοσμένο χωρὶς σωστές ἀναλογίες,

‘Ωραιά κόρη τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως. ‘Ο ‘Μοσχοφόρος’, ἀφιέρωμα στὴν Ἀθηνᾶ (στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν), πλούσιου ἀγρότη τῆς Ἀττικῆς.

Η βόρεια πλευρά του αρχαιού ναού της Ἡρας στήν αρχαία Ολυμπία.

χωρὶς τέλεια τὴ γνώση τῆς ἀνατομίας. Γρήγορα ὅμως ξεπερνοῦν κι αὐτὴ τὴ δύσκολία, γιατί, μὲ μάτια ἀνοιχτὰ παρατηρώντας γύρω τους οἱ καλλιτέχνες στὶς παλαιῖστρες τοὺς ἀθλητές, μαθαίνουν τὰ μυστικὰ τῆς ἀνατομίας τοῦ ἀνθρώπινου κορμοῦ. "Ετσι, τὰ ἐλληνικὰ ἵερὰ σ' ὅλες τὶς πόλεις γεμίζουν, κυριολεκτικὰ, ἀπὸ ἀγάλματα μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, γεμάτα παιγνὶδα καὶ ζωή, ἀφιερώματα τῶν πιστῶν.

Τὸ ἀνδρικὸ σῶμα προτιμοῦν νὰ τὸ παριστάνουν γυμνό, ἐνῶ οἱ γυναικεῖς μορφὲς φοροῦν ἀπλὰ τὸ δωρικὸ χιτώνα ἢ περίτεχνα πτυχωμένα τὸν ἴωνικό. Χρησιμοποιοῦν καὶ χρώματα πάνω στὸ μάρμαρο, γιὰ νὰ σημειώνουν τὶς κόρες τῶν ματιῶν, τὰ μαλλιά καὶ τὰ φορέματα.

Εἶναι θαυμαστὸ πόσο κάθε μεγάλη πόλη στήν κυρίως Ἑλλάδα, κάθε νησί, κάθε μητρόπολη στὸν ἔξω Ἑλληνισμὸ ἀφοσιώθηκε στήν καλλιτεχνικὴ δημιουργία.

Παράλληλα μὲ τὰ ἀγάλματα, ἀναπτύσσουν καὶ τοῦ ἀνάγλυφου * τὴ δύσκολη τεχνική. Στήν ἀρχῇ εἶναι πολὺ ἐλαφρό· μὲ τὸν καιρὸ ὅμως, ἰδίως στὰ ἀετώματα τῶν ναῶν, θὰ σημειώσῃ τέτοια ἐξέλιξη, ὡστε διάβρωτα ἔργα θὰ συνθέτουν τὶς μυθολογικὲς σκηνὲς ποὺ ἀπεικονίζονται.

‘Η Κρήτη, ή Πελοπόννησος, ή ‘Αττική, τὰ Νησιά τοῦ Αἰγαίου, οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Μ. Ἐλλάδας γεμίζουν ἀγάλματα, γλυπτὰ καὶ ναούς.

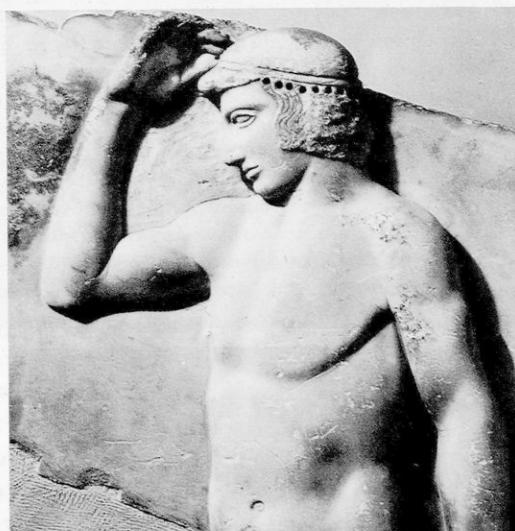
Δυὸς μεγάλοι τεχνίτες στὴ Σάμο, τὸν δο αἰ. π.Χ., θὰ βροῦν τὸν τρόπον νὰ φτιάνουν χυτὰ χάλκινα ἀγάλματα, γεγονὸς ποὺ θὰ δώσῃ φτερὰ στὴ χαλκοπλαστική.

3. Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

‘Η ἐξέλιξη τῆς βιοτεχνίας κι ὁ συναγωνισμὸς ποὺ δημιουργήθηκε γιὰ τὴν ἔξαγωγὴ τῶν προϊόντων τῆς στὶς Ἑλληνικὲς πόλεις, ἔδωσε ἀνθηση στὴν κεραμική. Καθὼς πλούτιζαν οἱ καλλιτέχνες τὰ σχήματα τῶν ἀγρέων καὶ τὴ ζωγραφιστὴ τους διαικόσμηση, μπορεῖ νανεῖς νὰ ἰδῃ καὶ τὶς ἐπιδράσεις ποὺ εἶχαν οἱ ‘Ἐλληνες.

Τὸ πλῆθος τῶν φανταστικῶν ζώων καὶ τῶν παράξενων μορφῶν ποὺ ἀπεικονίζει ἡ τέχνη τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, ὕστερα ἀπὸ τὸ 700 π.Χ. κατακλύζουν τὴν Ἐλλάδα. Τὰ μοτίβα αὐτοῦ τοῦ εξδους κυριαρχοῦν ἔτσι στὴν ἀγγειογραφία τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. (γι’ αὐτὸ λένε ἀνατολίζουσα αὐτὴ τὴ φάση τῆς τέχνης).

Γρήγορα ὅμως ἡ σκέψη τῶν καλλιτεχνῶν θὰ γυρίσῃ στὴν ὁμορφιὰ

‘Αττικὸ μαρμάρινο ἀνάγλυφο ποὺ βρέθηκε στὸ Σούνιο. Παριστάνεται νέος ἀθλητὴς ποὺ μόνος του περνάει τὸ στεφάνι τῆς νίκης στὸ κεφάλι του («αὐτοστεφανούμενος»). Τὸ ἔργο ὑπάρχει στὸ Εθνικό ‘Αρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

τῶν Ἑλληνικῶν μύθων, κι αὐτῶν τὰ ἐπεισόδια θὰ καταπιαστοῦν νὰ ζωγραφίσουν οἱ ἀγγειογράφοι.

Στὴν ἀρχή, οἱ παραστάσεις θὰ ζωγραφίζωνται μὲ μαῦρο χρῶμα πάνω στὸν πηλό. Οἱ λεπτομέρειες στὶς μορφὲς ἀποδίνονται μὲ χάραγμα καὶ χρησιμοποιεῖται βοηθητικὰ τὸ ἄσπρο καὶ τὸ βισσινὶ χρῶμα (μελανόμορφος ρυθμός) στὴν Ἀττική.

Πολὺ σύντομα, ὅμως, ὀλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἀγγείων θὰ σκεπαστῇ μὲ μαῦρο στιλπνὸν βερνίκι καὶ μόνο οἱ μορφὲς τῶν παραστάσεων θὰ προβάλλουν ρόδινες, ἀφημένες στὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ καὶ πλουτισμένες μὲ μαῦρες γραμμὲς γιὰ νὰ δοθοῦν οἱ λεπτομέρειες (ἐρυθρόμορφος ρυθμός).

‘Η κεραμεικὴ τῆς Ἀττικῆς θὰ φτάσῃ σὲ ἀφάνταστη τελειότητα, καὶ μὲς στὸν δο αἰ. π.Χ. τ’ ἀγγεῖα τῆς γίνονται περιζήτητα σ’ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο, ὅπως δείχνουν, σήμερα, οἱ ἀνασκαφές. Μ’ αὐτὸν τρόπο, θὰ ρίξῃ στὴ σκιὰ τὴν παραγωγὴ τῆς Κορίνθου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ὅλοι οἱ οἰκάδοι τῆς τέχνης σημειώνουν ἀδιάκοπη ἔξελιξη καὶ ἀνθίζουν ἔξαιρετικά.

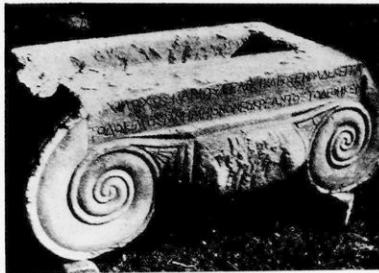
2. Στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ διαμορφώνονται δύο ρυθμοί: ὁ δωρικὸς καὶ ὁ ἵωνικός.

3. Στὴν Πλαστικὴ γίνονται, γιὰ πρώτη φορά, μεγάλα πέτρινα ἀγάλματα, ἀρχικὰ ἀπὸ μαλακὸ πουρὶ καὶ ὑστερα ἀπὸ μάρμαρο. Παλιότερα ἔφτιαχναν ἔγλινα ἀγάλματα, τὰ ἔσσανα, ποὺ τὸ φθαρτὸ ὑλικό τους δὲ βοήθησε νὰ διατηρηθοῦν. Δύο τύποι ἀγαλμάτων δημιουργοῦνται: ὁ κοῦρος καὶ ἡ κόρη. Οἱ καλλιτέχνες δὲν ἐπιζητοῦν τὴν πρωτοτυπία ἀλλὰ τὴν τελειοπόίηση τῆς μορφῆς.

4. ‘Η Κεραμεικὴ ἐπηρεασμένη πολύ, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν στὴ διακόσμηση τῶν ἀγγείων, δίνει ἔργα μὲ παραστάσεις φτερωτῶν ζώων, φανταστικῶν πουλιῶν κτλ. (ἀνατολίζουσα). Δύο ρυθμοὶ ἀναπτύσσονται στὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο: ὁ μελανόμορφος πρῶτα, καὶ ὑστερα ὁ ἐρυθρόμορφος. Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ ἀνθηση τῆς κεραμεικῆς στὴν Ἀττική.

(‘Ἀριστερά.) Συκηνὴ Γιγαντομαχίας σὲ ἐρυθρόμορφο ἀττικὸ ἀγγεῖο. (Δεξιά.) Θεατὲς παρακολουθῶν ἀγώνισμα ἀρματοδρομίας πρὸς τιμὴν νεκροῦ (μελανόμορφο ἀττικὸ ἀγγεῖο). Παραστάσεις ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὰ ἔπη.

11

Ιωνικό ἐνεπίγραφο κιονόκρανο ἀπὸ τὸ
Ἡρῷο τοῦ ποιητῆ Ἀρχιλόχου στὴν Πάρο.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. Η ΠΟΙΗΣΗ

Ἐνας μεγάλος ποιητής, δὲ Ἡσίδος, στὸν 7ο αἰ. π.Χ. θὰ δώσῃ συστηματικά, μὲ τρόπο ἀληθινὰ συγχλονιστικό, τὴ γενεαλογία καὶ τοὺς μαθίους τῶν θεῶν σ' ἔνα ἔξοχο μεγάλο ποίημα : τὴ Θεογονία.

Οἱ ὕδιοι ποιητής, ἔπειρονώντας τὸ ἡρωικὸ ἔπος, θὰ στρέψῃ πρῶτος τὴν προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του στὴν ἀπλὴ καθημερινὴ ζωή, στὶς ἀγωνίες, στοὺς κόπους καὶ στὶς μικροχαρές της. Λαχταρώντας τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν εὐπρέπεια, στὴν ἐπιθυμίᾳ του νὰ συμβουλεύσῃ τὸν ἀδελφό του τὸ σωστὸ τρόπο ζωῆς, θὰ δημιουργήσῃ τὸ διδακτικὸ ἔπος, μὲ τὸ θαυμάσιο ἔργο του: *"Εργα καὶ Ήμέραι."*

Οἱ ἄνθρωποι στὶς ιωνικὲς πόλεις, στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, στὴ Σπάρτη καὶ ἀλλοῖς θὰ νιώσουν τὴν ἀνάγκην νὰ μαλήσουν ποιητικὰ γιὰ τὶς χαρὲς τῆς ζωῆς καὶ τὶς λύπες της, γιὰ τὶς λαχτάρες, τὶς ἀγωνίες καὶ τὶς ἀγάπες τους (ἀδή). Θὰ τοὺς γεννηθῇ ἡ ἰδέα νὰ ἀστειευτοῦν, νὰ σατιρίσουν μὲ τὸ στίχο τους (*λαμβός*), νὰ συνοδέψουν μ' αὐτὸν τοῦ κρασιοῦ τὴ χαρὰ ἢ τὸν χορὸ (χορικὸ ἀσμα).

Στῆς μουσικῆς τοὺς ἥχους θὰ ταιριάσουν στίχους γιὰ νὰ δρμήσουν μ' ἐνθουσιασμὸ στὴ μάχη ἢ γιὰ νὰ θρηνήσουν τὰ χαμένα τους ὅνειρα (έλεγεία). Θὰ δημιουργήθουν ἔτσι κατηγορίες ὄλοκληρες ἀπὸ ποιήματα, που δὲν ἐκφράζουν μεγάλα κατορθώματα ἢ ἴστορίες ἡρώων (ἔπη), ἀλλὰ τῶν καθημερινῶν ἀνθρώπων τὶς ψυχικὲς ἔγνοιες. Γεννιέται, ἔτσι, ἡ λυρικὴ ποίηση, που ἀφήνοντας τὸ μάκρυ στίχο τοῦ Ὄμηρου καὶ τοῦ Ἡσιδού (δακτυλικὸ ἔξαμετρο), θὰ πλάσῃ ποικιλία ἀπὸ στίχους.

'Ατέλειωτη σειρὰ ποιητῶν ξεπροβάλλει σ' ὅλες τὶς πόλεις σχεδὸν τῆς Μ. Ἀσίας, στὰ νησιά, στὴν Ἐλλάδα καὶ στὶς ἀποικίες τῆς Ἰταλίας.

Τὸ τραγούδι ποὺ συνοδεύει τὸ χορὸν θὰ ἔξελιγθῇ σὲ ὑμνο, ἀφιερωμένο στὸ θεὸν τῆς εὐφορίας, τὸ Διόνυσο. Θὰ τὸ χορεύουν χορευτὲς μεταμφιεσμένοι σὲ σατύρους. Θὰ δημιουργηθῇ, ἔτσι, ὁ διθύραμβος, ποὺ μὲ τὸν καιρὸν χρησιμοποίησε ὅχι μόνο θέματα γύρω ἀπὸ τὴν ἴστορία τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ καὶ ἄλλους μύθους, κι ἔδωσε τὴν εύκαιρια νὰ δημιουργηθῇ ἐνα ἀπὸ τὰ ἔξαιρετικότερα πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ ἐλληνικοῦ στοχασμοῦ: τὸ δράμα, ποὺ θὰ φτάσῃ σὲ θαυμαστὴ τελειότητα τὸν 5ο αἰώνα.

Ἡ Σαπφώ, ὁ Ἀλκαῖος (διδή), ὁ Ἀρχίλοχος (ἴαμβος), ὁ Τυρταῖος, ὁ Σόλων κι ὁ Ξενοφάνης ὁ Κοιλοφώνιος (έλεγεία), ὁ Στησίχορος (χορικὸ δόσμα), ὁ Ἀρίων κι ὁ Σιμωνίδης (διθύραμβος) δημιουργησαν πραγματικὰ ἀριστουργήματα σ' αὐτὰ τὰ χρόνια.

2. Ο ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στὴν ἴστορία τοῦ πνεύματος πάντοτε παρουσιάζεται πρώτη ἡ ποίηση. "Ὕστερα, σημειώνεται ἡ ἀνάπτυξη τῆς πεζογραφίας.

Στὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἰωνίας, καὶ πάλι, ἐμφανίστηκε ὁ πεζὸς λόγος. Μές στὸν 6ο αἰ. π.Χ., ὅταν πιὰ ἔχουν δργανωθῆ οἱ πόλεις - κράτε, δημιουργήθηκε ἀμεσητὴ ἡ ἀνάγκη νὰ γυρίσουν πίσω στὰ περασμένα οἱ ἄνθρωποι, νὰ θυμηθοῦν τὶς παλαιότερες γενιές, τοὺς προγόνους τους, νὰ σημειώσουν οἱ ἀρχοντες τὴν καταγωγὴ τους.

"Ἀρχισαν νὰ κρατιοῦνται κατάλογοι (μητρῶα) μὲ τὰ ὄνόματα τῶν ἀρχόντων, τῶν ἱερέων, τῶν ἱερειῶν καὶ τῶν νικητῶν στοὺς ἀγῶνες. Γράφτηκαν οἱ νόμοι στὶς διάφορες πόλεις. "Ἐμποροι καὶ ναυτικοὶ κρατοῦσαν σημειώσεις γιὰ τὶς ποικίλες παρατηρήσεις ποὺ ἔκαναν στὰ ταξίδια τους, γιὰ τὶς σκέψεις τους, γιὰ τὶς νέες τους γνώσεις.

"Ἐτσι ἔκαμε τὴν ἐμφάνισὴ της ἡ ἴστοριογραφία, κι ἔκεινοι ποὺ ἔγραψαν τὶς πρῶτες ἴστορίες δινομάστηκαν λογογράφοι. Οἱ σημαντικότεροι εἶναι τρεῖς: ὁ Κάδμος ὁ Μιλήσιος, ὁ Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος καὶ ὁ σπουδαιότερος ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος.

"Ηταν ἄνθρωποι πολυταξιδεμένοι καὶ μὲ πολλὲς γνώσεις. Ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔγραφαν γιὰ πρώτη φορᾶ ἴστορία, ἀνάμεσα στὰ διάφορα γεγονότα ἀνακάτευν κι ἀρκετοὺς μύθους. Ἡ σημασία τους ὠστόσο εἶναι τεράστια,

γιατί αὐτοὶ χάραξαν τὸ πρῶτο βῆμα στὴν προσπάθεια τῆς ἀνθρωπότητας νὰ διατηρήσῃ μὲ κείμενα τὴν μνήμη τῆς.

Οἱ πρῶτοι λογογράφοι κατάγιναν καὶ μὲ τὴ γεωγραφία. Ξεκίνησαν γράφοντας τὴν ἴστορία τῆς πόλης τους, τὴν γενεαλογία τῶν ἀρχόντων τῆς κ.ἄ. Τὰ δύο ἔργα του Ἐκαταίου εἶναι «Περιήγηση τῆς γῆς» (ένα εἰδός Γεωγραφίας) καὶ «Γενεαλογίες».

3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἴστορία τοῦ κόσμου, καὶ πάλι στὶς Ἰωνικὲς πόλεις, ξύπνησε γεμάτο ἐρωτηματικὰ τὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων, θέλοντας νὰ μάθῃ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὴν αἰτία τῶν φυσικῶν φαινομένων, νὰ τὰ ἔξηγήσῃ ὅλα μὲ τὸ λογικό του καὶ νὰ τὰ καταλάβῃ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γαργὴ ἔξελιξη τῆς τέχνης, καὶ τῆς ποίησης τὴν ἐκπληκτικὴ δημιουργία, τῆς φύλοισοφίας ἡ τόσο γρήγορη ἐμφάνιση ὑψώνει ἀφάνταστα τὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ κόσμο.

Προόδους τεχνικὲς κι ἀνακαλύψεις ἀναφέραμε ἀπειρες στοὺς πολιτισμοὺς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. «Ολες ὅμως ἀποσκοποῦσαν στὴν ἔξυπηρέτηση τῆς πρακτικῆς πλευρᾶς τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Κι ἀν δημιουργήθηκαν ἀπορίες γιὰ τὸν κόσμο καὶ τὴ δημιουργία του σ' ὅλους τοὺς ἄλλους παλιοὺς πολιτισμούς, διάφοροι μάθοι ἔδιναν ἔξηγήσεις, ποὺ οἱ ἀνθρώποι τὶς δέχονταν χωρὶς ν' ἀμφιβάλλουν γιὰ τὴν ὁρθότητά τους.

Γιὰ πρώτη φορά, στὴν Ἐλλάδα, ὁ ἀνθρωπὸς στοχάζεται, κι ἡ σκέψη του ξύπνια, φρέσκια κι ἐρευνητικὴ δὲν πείθεται μὲ τὰ παραμύθια. Βάζει σὲ κίνηση τὸ λογικό του γιὰ νὰ βρῇ τὶς πραγματικὲς αἰτίες.

Οἱ ἥλιοι δὲ βγαίνει γιατὶ κάποιος θεὸς σέρνει τὸ ἄρμα του πάνω ἀπὸ τὸν ὄροιζοντα, οὔτε ἡ βροντή, ἡ ἀστραπὴ κι ἡ βροχὴ εἶναι σημάδια τῆς ὄργης τῶν θεῶν. Μὲ ἀφάνταστη τόλμη οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὴν ἔξηγήσουν.

Αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, ποὺ κι αὐτὴ θεμελιώθηκε στὴν ἀρχαία Ἐλλάδα.

Στὴν προσπάθεια τους νὰ ἐρμηνεύσουν τὸν κόσμο οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι (ὁ Θαλῆς, ὁ Ἀραξίμαρδος κι ὁ Ἀραξιμένης τὸν 6ο αἰ. π.Χ., ἀπὸ τὴ Μίλητο ὅλοι) πάσχισαν νὰ βροῦν τὴν πρώτη οὐσία ποὺ μὲ τὶς διάφορές της μεταβολές δημιουργήθηκε ὁ κόσμος. Οἱ ἀνθρώποι αὐτοὶ ἤταν σοφοὶ καὶ ἤξεραν ὅλες τὶς γνώσεις τῆς ἐποχῆς τους (μαθηματικά, ἀστρονομία κ.ἄ.).

‘Ο Θαλῆς φαντάστηκε ἀρχὴ τοῦ κόσμου τὸ νερό. Αὐτὸς δίνει στὰ πάντα ζωὴν (φυτά, ζῶα κι ἀνθρώπους) κι ἐπάνω του πίστευε πόδις ἔπλεις ἡ γῆ, σὰ μιὰ σανίδα. ‘Ο Αναξίμανδρος πίστεψε ἀρχὴ τοῦ κόσμου μιὰ οὐσία ἀκαθόριστη, τὸ ἄπειρο, ποὺ μὲ πολλές της μεταβολές δημιουργήθηκαν τὰ πάντα στὴ γῆ (ἀύτὸς ἔκαμε καὶ τὸν πρῶτο γάρτη τῆς γῆς). ‘Ο Αναξίμένης σκέφτηκε σὰν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τὸν ἀέρα, ποὺ δίνει ζωὴν στὰ πάντα καὶ περιβάλλει τὸν κόσμο.

“Αλοι φιλόσοφοι, δ. Ἡράκλειτος, δ. Πυθαγόρας, δ. Ξενοφάνης, δ. Παρμενίδης, ἀπὸ τὰ νησιὰ ἢ τὶς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ἔδωσαν ἄλλες ἀποκρίσεις. Τὸ ἀνήσυχο μυαλό τους καλλιέργησε τὴ σκέψη κι ἀνέβασε τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμό.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Στὴν ἀρχαικὴ περίοδο παίρνει τεράστια ἀνάπτυξη ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός.

2. Στὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας, στὰ νησιὰ καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα θὰ γεννηθοῦν νέα εἶδη ποίησης, ποὺ θὰ τραγουδήσουν τὶς ἀτομικές χαρὲς καὶ τὶς λύπες, τὶς ἀγωνίες καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς ἢ τοὺς φόβους τῶν ἀνθρώπων. Θὰ γεννηθῇ, ἔτσι, ἡ λυρικὴ ποίηση καὶ θ' ἀναπτυχθοῦν οἱ διάφορες κατηγορίες της.

3. ‘Η ἀνάπτυξη τοῦ διυράμβου θὰ ὀδηγήσῃ στὴ διαμόρφωση τοῦ δράματος.

4. Στὶς ιωνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας θὰ παρουσιαστῇ, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἴστορια.

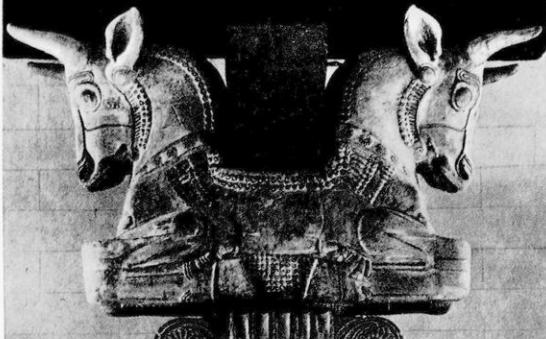
5. ‘Η φιλοσοφία, ἔξοχο δεῖγμα τῆς Ἑλληνικῆς σκέψης, θὰ ἀνθίσῃ τὸν θο αἰ. π. Χ. στὶς Ἑλληνικὲς πόλεις, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ Μίλητο.

ΚΕΙΜΕΝΑ

‘Ο ποιητὴς Θεόγνις ὑμνεῖ τὸ θεὸν Ἀπόλλωνα:

«Ω βασιλιά, γιὲ τῆς Λητῶς, τέκνο τοῦ Δία, ποτὲ δὲ θὰ σὲ λησμονήσω ἀρχίζοντας ἢ τελειώνοντας,
ἄλλα πάντοτε σένα πρῶτο καὶ τελευταῖο καὶ στὴ μέση
θὰ σὲ τραγουδήσω· καὶ σύ εἰσάκουσέ με
καὶ δίνε μου ἀγαθά».

(Ἀπόδοση A.K.)

12

Κιουνόκρανο μὲ δυὸς ταύρους γονατιστούς. (Απὸ τὸ ἀνάκτορο τῶν Περσῶν βασιλέων στὰ Σοῦσα).

ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

‘Η ἐξάπλωση τῶν Ἑλλήνων στὴ Μ. Ἀσίᾳ τοὺς ἔφερε σ’ ἐπαφὴ μὲ δυὸς σημαντικοὺς λαούς, ποὺ διαδοχικὰ πῆραν στὴν κυριαρχία τους τὶς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις: τοὺς Λυδούς, ἵνα πλουσιότατο ἀλλὰ λιγόζωοι κράτος, καὶ τοὺς Πέρσες, ποὺ τὸν ἔκτον αἰώνα θὰ στρέψουν τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴ Μ. Ἀσία καὶ θελήσουν, τελικά, νὰ κατακτήσουν διλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.

A'. ΟΙ ΛΥΔΟΙ

« Εἶναι σωστὸς Πακτωλός», λένε ἀκόμη σήμερα πολλοί, ὅταν Θέλουν νὰ τονίσουν πόσο ἀποδοτικὴ εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση. Γιατί δμως, καὶ ποιές ἦταν ὁ Πακτωλός; «Ἐνα μικρὸ ἀλλὰ θαυμαστὸ ποτάμι, ποὺ στὴν ἄμμο του ὑπῆρχε σκόνη ἀπὸ χρυσάφι στὴν ἀρχαιότητα. Τὰ νερά του περνοῦσαν ἀπὸ χώματα μὲ κοιτάσματα χρυσαφιοῦ ποὺ τὸ παρέσυραν στὴν ἄμμο. Σήμερα, τὰ κοιτάσματα ξεπλύθηκαν πιά. »

‘Ο Πακτωλὸς βρισκόταν στὴ Λυδία, μιὰ περιοχὴ ποὺ ἀπλωνόταν στὰ ἀνατολικὰ περίπου τῶν ἴωνικῶν ἀποικιῶν τῆς Μ. Ἀσίας.

Οἱ κάτοικοι τῆς ἦταν Ἰνδοευρωπαῖοι, ποὺ μόνο τὸν 7ο αἰ. π.Χ. κατέρθωσαν νὰ σχηματίσουν ἓνα μεγάλο ἀλλὰ ἐφήμερο κράτος, ποὺ ἀπλώθηκε σ’ διλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παράλια, ὅπου εἶχαν ιδρυθῆ ὁι ἑλληνικὲς πόλεις. Ἡταν τότε βασιλιάς ὁ Γύγης, ποὺ τὰ πλούτη του τὰ ἀναθυμάται ὁ Παριανὸς ποιητὴς Ἀρχίλοχος στὰ τραγούδια του.

‘Η Λυδία ἦταν χώρα εὔφορη καὶ πλούσια σὲ μέταλλα: ἐκμεταλλεύόταν ἀκόμη τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ποὺ ἀπὸ τὴν καρδιὰ τῆς Ἀσίας ὁδηγοῦσαν στὴ μικρασιατικὴ παραλία.

"Ετσι ήταν φυσικό νὰ ἔρθη σὲ ἐπαφὴ καὶ μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Μεσοποταμίας, καὶ μὲ τοὺς "Ελληνες." Απὸ τὴ γνωριμία αὐτὴ ὀφελήθηκε ἀφάνταστα, κι ὁ λαός της, συγκεντρώνοντας πολὺ χρυσάφι, φιλοπρόδος κι ἐργατικὸς καθὼς ἦταν, κατάγινε καὶ μὲ τὶς τέχνες. Τὰ δραῖα προϊόντα τῆς βιοτεχνίας του (πολύχρωμα ὑφάσματα καὶ χαλιά) ἦταν περιζήτητα στὶς ξένες χῶρες.

Πρωτεύουσα τῆς Λυδίας ἦταν οἱ Σάρδεις, ὅμορφη καὶ ὄχυρὴ πόλη κοντά στὴ Σμύρνη, ποὺ ἔμειναν θρυλικὰ τὰ πλούσια ἀνάκτορά της.

Τὴ μεγαλύτερὴ τῆς ἀκμὴ γνώρισε ἡ χώρα τὴν ἐποχὴ ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιὰς Κροῖσος (560 - 546). Ἐκεῖνος μεγάλωσε πολὺ τὸ κράτος του κι ἀποχήτησε δύναμη, πλοῦτο καὶ φήμη παραμυθένια. Ἐνδιαφέρθηκε πολὺ γιὰ τὸ ἐμπόριο, ποὺ συντελοῦσε στὴν ἀνάπτυξη τῆς χώρας του καὶ, γιὰ νὰ ἀνταποκριθῇ στὶς ἀνάγκες του, ἔκοψε νομίσματα. Ο ἕδιος ἦταν μεγάλος θαυμαστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μιλοῦσε ἐλληνικὰ καὶ στὴν αὐλή του, ποὺ τὴ χαρακτήριζε ἀνατολίτικη μεγαλοπρέπεια, συνήθιζε νὰ προσκαλῇ σοφοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας του, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι τόσο μεγάλη στὴ Λυδία, ὥστε πολλοὶ τῆς κάτοικοι ξέρουν τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, σέβονται τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ συμβουλεύονται τὰ μαντεῖα τους.

Στὸ λαμπρὸ του παλάτι ὁ Κροῖσος, ἀναφέρει ἡ παράδοση, ἀξιώθηκε νὰ φιλοξενήσῃ τὸν Ἀθηναῖο Σόλωνα, καὶ ἡ συνάντησή τους ἔμεινε θρυλική. Ο Κροῖσος, ὅσο κι ἀν θαύμαζε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό, δὲν μπόρεσε νὰ νιώσῃ τὴ βαθύτερὴ του οὐσία, τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀνθρωπιά του. Μὲ τοὺς θησαυροὺς του δοκίμασε νὰ θαυμάσῃ τὸν "Ἐλληνα σοφό," ποὺ στὴν ψυχὴ του ἀναδεύονταν εὐγενικὲς ἰδέες μονάχα καὶ δὲν ἔδινε σημασία στὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ τὰ θεωροῦσε ὑπόβαθρο καὶ δχὶ σκοπὸ της.

Αὐτὸς δ ἕδιος βασιλιὰς ἔστελνε πλούσια δῶρα στὰ ἑλληνικὰ ἴερά (στὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν "Ἐφεσο") καὶ ζητοῦσε χρησμοὺς ἀπὸ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν.

Μ' ὅλο τὸ θαυμασμὸ ποὺ ὁ Κροῖσος εἶχε γιὰ τὸν "Ἐλληνισμό, δὲ δίστασε νὰ ἔρθη σὲ σύγκρουση μὲ τὶς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις γιὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴ χώρα του. Τὶς ὑποχρέωσε, ἔτσι, νὰ τοῦ πληρώνουν φόρο καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία του. Λογάριαζε νὰ προχωρήσῃ καὶ στὰ ἑλληνικὰ νησιά, γιὰ νὰ κάμη τὴ χώρα του μεγάλη ναυτικὴ δύναμη.

Τὰ σχέδιά του δύμας ματαιώθηκαν, μὲ τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς μεγάλου βασιλιᾶ στὴ γειτονικὴ Περσία, τοῦ Κύρου, ποὺ τὴν ἴδια ἐποχή, ἀφοῦ κυριάρχησε στὴ χώρα τῶν Μήδων, θέλησε νὰ ἀπλώσῃ τὴν ἔξουσία του καὶ στὴ Μ. Ἀσία. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσά τους στάθηκε μοιραία. "Οχι μόνο ὁ Κροῖσος νικήθηκε, ἀλλὰ κι ὁλόκληρο τὸ βασίλειό του διαλύθηκε κι ἔγινε περσικὴ ἐπαρχία (546 π.Χ.).

B'. ΟΙ ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

"Οταν οἱ ἵνδοευρωπαῖκὲς φυλές, στὶς ἀρχές τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ. μετανάστευσαν πρὸς τὸ νότο, ἔνα μεγάλο κύμα τους ἐγκαταστάθηκε στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ μεγάλου ὄροπεδίου τοῦ Ἰράν, ποὺ ἀπὸ τὴν Κασπία θάλασσα φτάνει ὡς τὸν Περσικὸ κόλπο. Ἡ χώρα βρίσκεται στ' ἀνατολικὰ τῆς Μεσοποταμίας. Τὰ ἄφθονα λιβάδια τῆς πρόσφεραν κάθε εὐκολία στοὺς νεοφερμένους, ποὺ ἀχώριστη συντροφιά τους εἶχαν τ' ἔλογο.

Στὰ βορινὰ κατοίκησαν οἱ Μῆδοι· στὰ νότια, οἱ Πέρσες. Καὶ οἱ δύο περιοχὲς εἶναι εὕφορες, γι' αὐτὸ καὶ γρήγορα οἱ κάτοικοι συνήθισαν στὴν ἀγροτικὴ ζωὴ.

1. ΟΙ ΜΗΔΟΙ

"Ἡ παλαιότερη ἴστορία τῆς χώρας χάνεται στὴν ὁμίχλη τῆς προϊστορίας.

Τὸν ὅγδοο μόλις π.Χ. αἰώνα, βρίσκουμε τοὺς Μῆδους, χωρισμένους σὲ μικρὲς ἡγεμονίες, νὰ πληρώνουν φόρο ὑποτελείας στοὺς Ἀσσυρίους. Στὰ τέλη τοῦ ἴδιου αἰώνα ξεσηκώνονται καὶ, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Δηιόκη, ἀποχτοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ τὸν ἀνακηρύσσουν βασιλιά τους.

Πρωτεύουσα ἔγιναν τὰ Ἐκβάτανα, ὅπου χτίστηκε τὸ παλάτι τοῦ βασιλιᾶ, κι ἡ πόλη ὁχυρώθηκε μὲ ἔφτα σειρὲς τείχη. Σὲ λίγο οἱ Μῆδοι κυρίευσαν τὴν Περσία καὶ, τὴν ἐποχὴ τοῦ βασιλιᾶ Κυαζάρη, συνεννοημένοι μὲ τοὺς Βαβυλωνίους, εἰσβάλλουν μαζὶ στὴν Ἀσσυρία καὶ καταστρέφουν τὴν πρωτεύουσα της, τὴν Νινεύη (612 π.Χ.).

2. ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ

Γιὰ λίγα χρόνια τὸ κράτος θὰ μεγαλώνη, γιὰ νὰ συνορέψῃ τελικά, στὸν ποταμὸ "Αλυ, μὲ τὴ Λυδία. Θὰ κρατηθῇ στὴ ζωὴ ὡς τὸ 550 π.Χ.,

ποὺ οἱ Πέρσες ἐπαναστάτησαν καὶ μὲ ἀρχῆγὸ τὸν ἔξυπνότατο καὶ δραστήριο Κύρο κατέρθωσαν ν' ἀποχήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους, καὶ ὑπότασσοντας τοὺς Μήδους νὰ ἴδρυσουν τὸ Περσικὸ κράτος.

Ο Κύρος (550 - 528) ἔδωσε μεγάλη πνοὴ στὸ Περσικὸ κράτος, καὶ ἡ κατακτητικὴ του μανία τὸν ἐσπρωξε νὰ κινηθῇ ἐναντίον τῶν Βαβυλωνίων, ἀφοῦ πρὸν νίκησε τὸν Κροῖσο καὶ ἀπόχτησε τὴν Λυδία (μαζὶ καὶ τὶς ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ασίας). Κυριεύει χωρὶς δυσκολία τὴν χώρα τους καὶ δίνει τὴν ἄδεια στοὺς Ἐβραίους νὰ γυρίσουν πίσω στὴν Παλαιστίνη, ποὺ ἔγινε κι αὐτὴ περσικὴ ἐπαρχία μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους.

Τὰ σύνορά του, ἔτσι, ἔφτασαν ὡς τὴν Αἴγυπτο, καὶ πρὸν τῆς ἐπιτεθῆ, θέλησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Σκυθία, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσῃ. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἔκαμε τοὺς Πασαργάδες.

Οἱ διάδοχοὶ του, ποτισμένοι μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη γιὰ κυριαρχία, θέλησαν νὰ μεγαλώσουν ἀκόμη περισσότερο τὸ τεράστιο κράτος τους. Κυριεύουν, ἔτσι, τὴν Αἴγυπτο, τὴν Λιβύη καὶ τὴν Κυρηναϊκή.

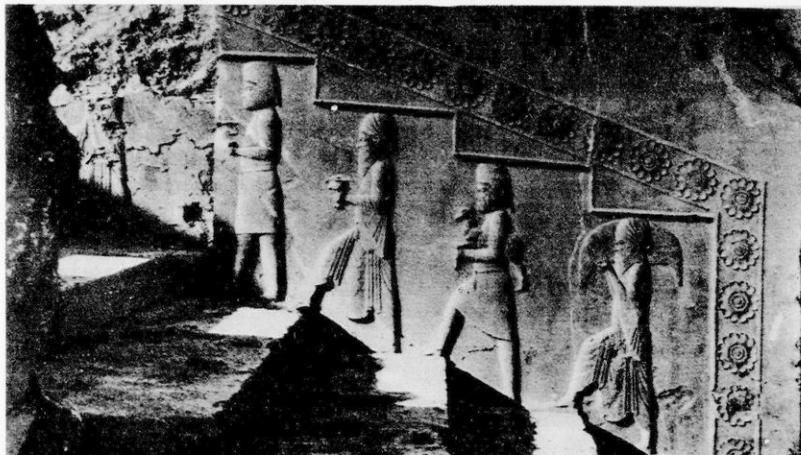
Τὸν καὶ ρὸ ποὺ ἔγινε βασιλιὰς ὁ Δαρεῖος ὁ Α' (521 - 485), ἔχοντας κυριαρχήσει οἱ Πέρσες σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Ασίας, θὰ θελήσουν νὰ προχωρήσουν καὶ στὴν Εὐρώπη. Τὸ κράτος τους εἶχε τόση δύναμη, πλοῦτο καὶ φήμη, ὥστε θὰ πίστευε κανεὶς πῶς θὰ ἥταν ἀδύνατο νὰ σκεψῇ ὅποιοισδήποτε λαὸς νὰ τοὺς φέρῃ ἀντίσταση.

Πρῶτο ἐμπόδιο καὶ δριστικό, σ' αὐτὴ τὴν ἐξάπλωση πρὸς τὴν Δύση, στάθηκε ἡ Ἑλλάδα. Στὸν τελείως ἀνισού ἀγώνα ποὺ θὰ ἐπιχειρήσουν οἱ Πέρσες, ὁ Ἑλληνισμὸς δχι μόνο δὲ θὰ λυγίσῃ, δὲλλὰ θὰ τοὺς σταματήσῃ δριστικὰ τὴν πορεία πρὸς τὴν Εὐρώπη.

Η Περσικὴ αὐτοκρατορία, ὕστερα ἀπ' αὐτό, θὰ συνεχίσῃ τὴν ζωὴ τῆς ὡς τὴν ἐποκὴν ποὺ ἔνας περίφημος Ἑλληνας κατακτητής, ὁ Μεγάλος Ἀλέξανδρος, θὰ τὴν κυριεύσῃ.

3. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η Περσικὴ αὐτοκρατορία ἥταν ἀπόλυτη μοναρχία, ὅπως τὰ δὲλλα μεγάλα κράτη τῆς Ανατολῆς ποὺ γνωρίσαμε. Η ζωὴ κι ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων ἥταν στὴ διάθεση τοῦ βασιλιά, ποὺ ἔξουσίαζε τὰ πάντα. Ζώντας σὲ πολυτελέστατα ἀνάκτορα, πλουσιότατος χάρη στοὺς ἀμέτρητους φόρους ποὺ συγκέντρωνε ἀπὸ τοὺς κατακτημένους λαοὺς καὶ

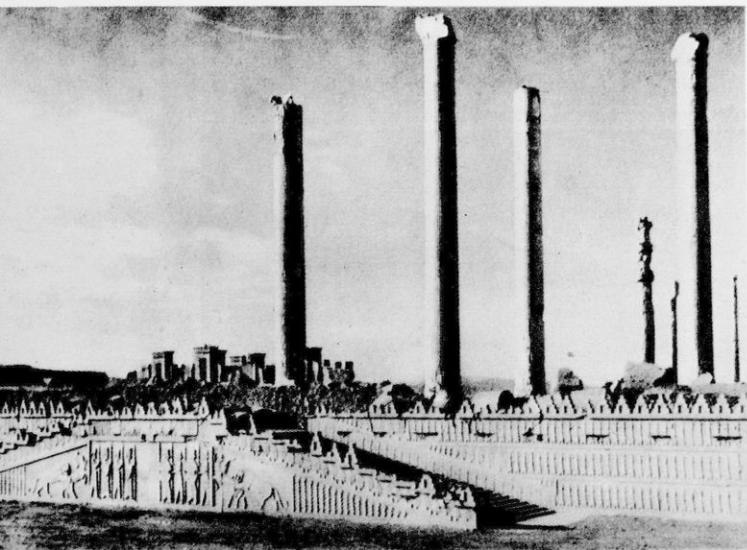

Σκάλα τῶν ἀνακτόρων στὴν Περσέπολη. Σὲ κάθε σκαλὶ ἀντιστοιχεῖ καὶ μιὰ μορφή, ποὺ φέρνει δόρα στὸ Μεγάλο Βασιλέα. Ἡ ποικιλία στὴ στάση τους δείχνει τὴν ἐπίδραση τῆς τέχνης τῶν μικρασιατικῶν ἑλληνικῶν πόλεων.

τοὺς ὑπηκόους του, περιστοιχιζόταν ἀπὸ πολυάριθμη αὐλή, κι ἦταν γιὰ τὸν πολὺ κόσμο ἀπρόσιτος. "Οποιος τὸν ἀντίκριζε, γονάτιζε κι ἔσκυβε ἐμπρός του.

"Ο Κύρος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἀπέραντης αὐτῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ σύντομα ἀπλώθηκε ἀπὸ τὶς Ἰνδίες ὡς τὴν Κασπία, τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κυρηναϊκή, στάθηκε ὁ μεγάλος κατακτητής. 'Ο Δαρεῖος ὁ Α' ὑπῆρξε ὁ ὁργανωτὴς τοῦ κράτους, γιατὶ κατάλαβε πῶς διαφορετικὰ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διατηρήσῃ στὴν κατοχή του τοὺς ποικίλους ὑπηκόους του. 'Ενδιαφέροθηκε, ἔτσι, γιὰ τὴ διοίκηση καὶ χώρισε τὴν αὐτοκρατορία σὲ περιφέρειες, τὶς σατραπεῖες. Τὴ διοίκησή τους ἀνάθεσε σὲ ἕναν εὐγενῆ Πέρση, τὸ σατράπη, ποὺ μαζὶ μὲ τὸ βασιλικὸ γραμματέα καὶ τὸ στρατιωτικὸ διοικητὴ ἀντιπροσώπευναν τὴν ἔξουσία του. 'Επειδὴ ὅμως ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα του, τὰ Σοῦσα, ἦταν πολὺ μεγάλη κι εὔκολα καλλιεργοῦσε ὁ κάθε σατράπης τὸν ἔγωισμὸ καὶ τὴ διάθεση νὰ γίνη ἀνεξάρτητος, ὑπῆρχαν ἐπιθεωρητές, «τὰ μάτια καὶ τ' αὐτιὰ τοῦ βασιλέως», ποὺ τοῦ ἔξασφάλιζαν τὴν κυριαρχία περιοδεύοντας σ' ὅλες τὶς σατραπεῖες.

Στάθηκε ἀνάγκη γιὰ τὸ Περσικὸ κράτος ἡ κατασκευὴ δρόμων, γιὰ νὰ διευκολύνεται ἡ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων, καθὼς καὶ ἡ κίνηση τῶν βασιλικῶν ταχυδρόμων, ποὺ μὲ

Τὰ ἐρείπια τῶν ἀνακτόρων τῆς Περσέπολις κατασκευάστηκαν ἀπὸ τῶν Δαρεῖο καὶ τὸν Ἐρέχην. Ἐμπρός, διακρίνεται ἡ διπλή σκάλα. Ή πρόσοψή της εἶναι διακοσμημένη μὲν ἀνάγλυφα ποὺ παριστάνουν βασιλικούς φρουρούς καὶ ζῶα. Πίσω, οἱ τεράστιες κολόνες, οἱ μόνες ποὺ ἔμειναν ὅρθιες ἀπὸ τῆς 72 ποὺ στήριζαν τὴν τεράστια αἴθουσα ὑπόδοχῆς τοῦ ἀνακτόρου.

τὰ γρήγορα ζλογά τους μποροῦσαν νὰ βρίσκωνται, σὲ συντομώτατο διάστημα, ὅπου ἦταν ἀνάγκη. Ἡ «βασιλικὴ ὁδός», ποὺ ἀπὸ τὰ Σοῦσα ἔφερνε στὶς Σάρδεις, εἶχε μῆκος 2.400 χιλιόμετρα.

Καθε σατράπης ἦταν ὑποχρεωμένος, τὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, νὰ στέλνῃ ταχιτικὰ τοὺς καθορισμένους φόρους σὲ χρήματα ἢ σὲ εἶδη στὸ βασιλιά. Σὲ περίπτωση πολέμου, εἶχαν ὁριστῆ ὡἱ ὑποχρεώσεις σὲ στρατὸ ἢ καράβια, ποὺ κάθε περιοχὴ ἔπειτε νὰ προμηθεύσῃ.

«Ο Μέγας Βασιλεὺς», ὅπως τὸν δημότακον οἱ «Ἐλληνες, δὲν ἐνδιαφερόταν ίδιαίτερα γιὰ τὸ ἐμπόριο. Περισσότερο ἀπὸ καθετὶ τὸν ἔνοιαζε ἡ ταχιτικὴ εἰσπραξὴ τῶν φόρων κι ἡ πειθαρχία τῶν ὑπηκόων του. Ο Δαρεῖος ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα, τοὺς περίφημους «δαρεικούς», ὃχι ὅμως σὲ πολὺ μεγάλον ἀριθμό. Χωρὶς ἔξαλιρεση, ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας προτιμοῦσαν νὰ συγκεντρώνουν τὸ χρυσάφι στ' ἀνάκτορά τους (γ' αὐτό, ὅταν δὲ Μέγας Ἀλέξανδρος θὰ κυριεύσῃ τὴν περσικὴ πρωτεύουσα, ἀμέτρητους θησαυροὺς θὰ βρῇ στὰ βασιλικὰ παλάτια).

4. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Παρ' ὅλη τὴν καλὴ του ὀργάνωση τὸ Περσικὸ κράτος εἶχε ἀρκετὲς ἀδυναμίες.

α. Ἡ ἔκτασή του ἦταν τεράστια, γι' αὐτὸ κι οἱ σατράπες τῶν μαχρινῶν περιοχῶν συχνὰ ἐπαναστατοῦσαν ἢ συγκρούονταν μεταξύ τους.

β. Ή άπολυταρχική διοίκηση κι ή δεσποτική νοοτροπία τῶν βασιλέων δημιουργοῦσε εὔνοιες μεταξύ τῶν εὐγενῶν, καὶ συχνὰ ἐπιβαλλόταν ἡ γνώμη ἑκείνων ποὺ κολάκευαν πιὸ ἐπιτήδεια τὸ μονάρχη. Οἱ σατράπες ὑπέβλεπαν ὁ ἔνας τὸν ὄλλον.

γ. Οἱ λαοὶ ποὺ ἀνῆκαν στὸ ἀπέραντο κράτος ἦταν τελείως διαφορετικοί, μὲ ἄλλη γλώσσα, διαφορετικὴ θρησκεία καὶ διαφορετικὲς συνήθειες, χωρὶς τὴν παραμικρότερη αἰσθηση ἐνότητας μεταξύ τους. "Εχοντας χάσει τὴν ἑθνική τους ἐλευθερία, δὲν ἔνιωθαν κανένα δεσμὸν μὲ τὴν ὑπόσταση τῆς αὐτοκρατορίας, γι' αὐτὸν κι η ἀγωνιστική τους διάθεση στοὺς πολέμους ἦταν πολὺ περιορισμένη.

δ. Στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ὁ βασιλιάς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ χρησιμοποιῇ στρατιωτικὰ σώματα ἀπὸ διάφορες ἑθνικότητες καὶ μὲ διαφορετικὴ ἀγωγή, στολὴ καὶ συνήθειες.

ε. Οἱ Πέρσες, σὰν ἡπειρωτικὸς λαός, δὲν εἶχαν ἰδέα ἀπὸ ναυτικό, γι' αὐτὸν κι ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ στηρίζωνται στοὺς ὑπηκόους των: στοὺς Φοίνικες, στοὺς Αἰγυπτίους καὶ στοὺς "Ἐλληνες τῆς Μ. Ἀσίας.

"Οἱ ἴδιαιτεροι αὐτὸς χαρακτήρας τοῦ Περσικοῦ κράτους ὀδηγήγησε ἀναγκαστικὰ τοὺς ἀρχοντες σὲ μερικὲς ὑποχωρήσεις, γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ συνοχὴ τῶν λαῶν ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν.

Δὲν ὑπῆρχε στὴν Περσίᾳ ἡ σκληρότητα ποὺ χαρακτήριζε τοὺς Ἀσσυρίους. "Οταν οἱ ὑπήκοοι πλήρωναν ταχτικὰ τοὺς φόρους ἢ τὰ δῶρα ποὺ ζητοῦσε ὁ βασιλιάς, κι ἔμεναν ἥσυχοι, τὸ κράτος δὲν τοὺς ἐνοχλοῦσε. Κάθε ὑπήκοος τῆς Περσίας μποροῦσε νὰ λατρεύῃ ὅποιον θεὸν ἤθελε, καὶ κανεὶς δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ ζῆ σύμφωνα μὲ τὶς ἴδιαιτερές του συνήθειες. Αὐτὴ ἡ ἀνοχή, γιὰ πρώτη φορά, παρουσιάζεται σὲ αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητας. "Ετσι, ἡ ὑποδούλωση δὲν ἦταν φοβερὰ αἰσθητὴ καὶ δὲν ὑπῆρχε στὴν Περσίᾳ τὸ μίσος ποὺ ἄλλα μεγάλα κράτη ἔκαμαν τοὺς κατακτημένους λαοὺς νὰ αἰσθάνωνται.

5. Ο ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

"Η περσικὴ τέχνη δὲν ἔχει καμιὰ πρωτοτυπία. "Εξυπνα δανείστηκε πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς παλιότερους πολιτισμούς, ποὺ τὰ προσάρμοσε στὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ κράτους.

Στὴν Περσέπολη (ὅπου ὑπῆρχαν οἱ τάφοι τῶν βασιλέων), καὶ στὰ Σοῦσα τεράστια ἀνακτορικὰ συγκροτήματα ἵδρυθηκαν ἀπὸ πέτρα καὶ λευκὸ μάρμαρο. Πελώριες σκάλες συνδέουν τὰ ποικίλα διαμερίσματα,

τοποθετημένα σὲ διαφορετικά ἐπίπεδα. Μεγάλες πύλες ὅδηγοῦσαν στὸ χῶρο τους, στολισμένες μὲ φτερωτοὺς ταύρους ποὺ εἶχαν ἀνθρώπινο κεφάλι. Πελώριες ἦταν οἱ αἴθουσες τῆς ὑποδοχῆς, καὶ ἰδιαίτερη μεγαλοπρέπεια χαρακτήριζε τὴν αἴθουσα τοῦ θρόνου.

Χλιδή, ἀνατολίτικη πολυτέλεια κι ἀγάπτη γιὰ τὸ μνημειακὸ σφράγιζε τὴν εἰκόνα αὐτῶν τῶν ἀπέραντων συγκροτημάτων, ποὺ στολίζονταν μὲ πλῆθος ἀνάγλυφες παραστάσεις, ὅπου σειρὲς ἀτέλειωτες ἀπὸ ἀνθρώπινες μορφὲς εἰκονίζονταν νὰ ἔρχωνται γιὰ νὰ προσφέρουν δῶρα στὸ Μεγάλο Βασιλέα. Οἱ Πέρσες ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους τὴν χρήση τοῦ σμαλτωμένου πολύγρωμου τούβλου γιὰ τὴ διακόσμηση. Πλῆθος σειρὲς ἀπὸ πολεμιστές, ζῶα καὶ δράκοντες παριστάνονται. Περίφημη ἔχει μείνει στὴν ἱστορία ἡ ἀγάπτη τῶν Περσῶν γιὰ τοὺς κήπους (τοὺς ἔλεγαν «παραδείσους» οἱ «Ἐλληνες»).

Τὸ πρωτότυπο στοιχεῖο στὸν περσικὸ πολιτισμὸ εἶναι ἡ θρησκεία. "Ενα βιβλίο εἰδικό, ἡ Ζέντ 'Αρβεστα, δίνει τὴν εἰκόνα της. Τὸ περιεχόμενό της διαμορφώθηκε ἀπὸ ἕνα ἱστορικὸ πρόσωπο, τὸ σοφὸ Ζαρατούστρα, ποὺ ἔζησε τὸν 7ο ἡ τὸν 6ο αἰ. π.Χ.

Στὸν κόσμο, πίστευαν, ὑπάρχουν δύο μεγάλες δυνάμεις, τὸ Καλὸ καὶ τὸ Κακό, ποὺ παλεύουν ἀδιάκοπα ποιό νὰ κυριαρχήσῃ. Θεὸς τοῦ Καλοῦ εἶναι ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς, ὁ Ὁρμούνδ· τοῦ Κακοῦ ὁ σκοτεινὸς Ἀριμάν. Πότε ὁ ἐνας καὶ πότε ὁ ἄλλος ὑπερισχύει, καθὼς ἡ ζωὴ συνεχίζεται. "Ὕψιστη ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ βοηθήσῃ στὴν τελικὴ νίκη τοῦ Καλοῦ καλλιεργώντας μέσα του ὅ,τι καλὸ καὶ χρήσιμο, μένοντας τίμιος κι ἀγνός, λέγοντας πάντα τὴν ἀλήθεια κι ἀγαπώντας τὴ δικαιούσην.

"Η ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κρίνεται ἀπὸ τὴν συμβολὴ του σ' αὐτὸ τὸν ἀγνῶν. "Αν μείνῃ ἐνάρετος, ἡ ψυχὴ του, ὑστερα ἀπὸ τὴν κρίση τοῦ Ὁρμούνδ, πετάει στὸ χῶρο ὃπου κυριαρχεῖ αἰώνια εύτυχία. Τοὺς ἀδικους ἀνθρώπους, ποὺ ἔγιναν ὅργανα τοῦ Ἀριμάν, οἱ Πέρσες τοὺς ἀφηναν, ὅταν πέθαιναν, νὰ τοὺς κατασπαράξουν τὰ ἄγρια πουλιά. Δὲν ἤθελαν οὔτε νὰ τοὺς θάψουν, οὔτε νὰ παραδώσουν τὰ κορμιά τους στὴ φωτιά, γιὰ νὰ μὴ λερωθοῦν τὰ δύο αὐτὰ ἀγνὰ στοιχεῖα (ἡ φωτιὰ καὶ ἡ γῆ).

"Η λατρεία τῶν Περσῶν δὲ γινόταν σὲ ναούς, ἀλλὰ στὸ ὑπαίθρο, ὅπου πάνω στοὺς βωμοὺς οἱ ιερεῖς τους, οἱ Μάγοι, ἀναβαν φωτιὰ (Πυρολατρεία). "Η περσικὴ θρησκεία ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς δοξασίες δλῶν τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν γιὰ τὴν ἀνώτερή της ἡθική.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Λυδοί, Μῆδοι καὶ Πέρσες ὑπῆρξαν ἵνδοευρωπαῖκοι λαοί.

2. Τῶν Λυδῶν ἡ ἐμφάνιση σημειώνεται τὸν 7ο αἰ. π.Χ. Πλούσιο κράτος, ἀλλὰ ἐφήμερο, ἥρθε σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμό, κυριάρχησε στὶς μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις καὶ ἀφῆσε πίσω του τὴν φήμη τῶν ἀμύθητων θησαυρῶν τῶν βασιλέων του. Περιφημότερος στάθηκε ὁ Κροῖσος, ὁ τελευταῖος βασιλιάς. Στὴν ἐποχὴ του ἡ Λυδία ὑποτάσσεται στοὺς Πέρσες.

3. Μῆδοι καὶ Πέρσες κατοικοῦν στὸ εὐφόρο Ίραν. Λαός νομαδικὸς ἄλλοτε, μένουν περίφημοι γιὰ τὸ ἴππικό τους.

4. Ἀρχικὰ οἱ Μῆδοι σχηματίζουν κράτος. 'Ο Πέρσης βασιλιάς Κύρος (555 - 529), μεγάλος κατακτητής, ἐνώνει ὀλόκληρη τὴν χώρα, ὑποτάσσει τὴν Λυδία καὶ τὴν Μεσοποταμία. 'Ο Δαρεῖος ὁ Α' ὀργανώνει τὴν Περσία σὲ σατραπεῖες, φτιάνει δρόμους καὶ κόβει νόμισμα.

5. 'Η Περσικὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κράτος ἱμπεριαλιστικό. 'Η διοικηση, ὅμως, ἥταν ἀνεκτική. 'Η κυριαρχία τῶν Περσῶν στοὺς κατακτημένους λαούς δὲν ἥταν τυραννική.

6. Τὸ κράτος τὸ ἀποτελοῦσσαν λαοὶ μὲ διαφορετικὴ θρησκεία, γλώσσα καὶ συνήθειες. Τοῦ ἔλειπε ἡ ἔθνικὴ συνοχή.

7. 'Ο πολιτισμὸς τῶν Περσῶν δανείστηκε πολλὰ στοιχεῖα ἀπό τοὺς παλιότερους λαούς. 'Ανωτερης ποιότητας ἥταν ἡ θρησκεία του.

197

ΚΕΙΜΕΝΑ

Οἱ συνήθειες τῶν Περσῶν :

«Οἱ Πέρσες, καθὼς ἔρω, ἔχουν τὰ ἔξῆς ἔθιμα : Δὲ συνηθίζουν νὰ κάνουν ἀγάλματα καὶ ναούς καὶ βωμούς, μάλιστα θεωροῦν μωρούς ἔκεινους ποὺ τὰ κάνουν, γιατί, κατὰ τὴ γνώμη μου, δὲν πιστεύουν, ὅπως οἱ Ἑλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ἀνθρώπομορφοι (μὲ μορφὴ δηλ. ιδιότητες ἦδεις καὶ ἀνάγκες μὲ τοὺς ἀνθρώπους). "Ἔχουν τὴ συνήθεια ν' ἀνεβάσινουν στὰ ψηλότερα βουνά καὶ νὰ προσφέρουν θυσίες στὸ Δία (ταυτίζει τὸ Δία ἐδῶ μὲ τὸν 'Ορμούνδο) καὶ ὀνομάζουν Δία τὸ θόλο δλου τοῦ οὐρανοῦ. Κάνουν θυσίες καὶ στὸν ἥλιο καὶ στὴ σελήνη, στὴ γῆ, στὴ φωτιά, στὸ νερὸ καὶ στοὺς ἀνέμους. Στὴν ἀρχὴ μόνο σ' αὐτούς τοὺς θεούς θυσίαζαν, ἀργότερα ὅμως ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς 'Αραβεῖς νὰ θυσιάζουν καὶ στὴν Ἀφροδίτη Οὐρανίᾳ . . . »

'Ηροδότου "Ιστορίαι" A, 131 (Μετ. A. Θεοφίλου)

197

Ἐπιτύμβια στήλη «όπλιτο-δρόμου».

ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Στίς ἀρχές τοῦ δου αἰώνα ὀλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος θ' ἀντιμετωπίση ἔνα θανάσιμο κίνδυνο : τὴν ἀπειλὴ τῶν Περσῶν, πού, θέλοντας ν' ἀπλωθοῦν στὸν Αἴγαον καὶ νὰ βάλουν πόδι στὴν Εὐρώπη, γύρεψαν νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Ἑλλάδα.

“Αν οἱ “Ἑλληνες κατόρθωσαν νὰ φέρουν ἔνα νέο μήνυμα στὸν κόσμο καὶ νὰ δώσουν πρωτόφαντα πρότυπα ζωῆς, εἶναι γιατὶ ἔμειναν ἐλεύθεροι καὶ νίκησαν, τότε, τοὺς Πέρσες. Ποιά θὰ ἦταν ἡ μοίρα τῆς ἀνθρωπότητας κι ἡ ἔξτιλη τοῦ πολιτισμοῦ της, ἂν δὲν εῖχαν κερδίσει αὐτὴ τὴν μεγάλη νίκη; Τί θὰ ἦταν σήμερα ὁ κόσμος, ἂν εἶχε λείψει ἡ προσφορὰ ποὺ ἡ Ἑλλάδα πραγμάτωσε μὲς στὸν δου αἰώνα;

Στὸ δραματικὰ ἄνισον ἀγώνα τῶν μικρῶν ἑλληνικῶν κρατῶν μὲ τὴν ἀπέραντη καὶ πάμπλουτη αὐτοκρατορία διακρίθηκαν δυὸ πόλεις : ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Ἀθῆνα.

Τὸν «μέχρι θανάτου» ἀγώνα τῆς Σπάρτης ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν περιμένη κανεὶς μὲ τὰ ἴδαινακα ποὺ εἶχαν ἀναπτύξει οἱ πολίτες της. Τῆς Ἀθήνας δῆμος ἡ παρουσία σ' αὐτοὺς τοὺς πολέμους ἐκάλυψε τὰ πάντα, ἀκόμα καὶ τὴ Σπάρτη. Οἱ ἥρωικοι πολίτες της, ὑστεραὶ ἀπὸ φριγτὰ δεινά, κέρδισαν μὲ τὸ θάρρος, μὲ τὴν αὐτοθυσία καὶ μὲ τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὴν ἐλευθερία τὴν πρώτη θέση στὸν ἑλληνικὸ κόσμο.

1. ΑΙΤΙΕΣ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

"Οταν ένα κράτος βάλη πρόγραμμά του τὴν ἀδιάκοπη ἐπέκταση τῶν συνόρων του, γίνη δηλαδὴ ἡμεριαλιστικός*, σπάνια συνειδητοποιεῖ πού καὶ πότε πρέπει νὰ σταματήσῃ τὶς κατακτήσεις.

"Ἐχοντας κυριαρχῆσει οἱ Πέρσες σ' ἔνα μεγάλο μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς στὰ τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ., ἔστρεψαν τὰ μάτια τους στὴ Δύση καὶ θέλησαν νὰ γίνουν κύριοι στοὺς Θαλάσσιους ἐμπορικοὺς δρόμους τοῦ Αἰγαίου, νὰ περάσουν στὴν Εὐρώπη καὶ νὰ ἀποχτῆσουν τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς Δακίας.]

"Ήταν δύνατοί καὶ πλούσιοι. Ἡ μικρὴ Ἑλλάδα ἦταν ἐμπόδιο στὸ δρόμο τους. Καὶ ξεκίνησαν νὰ τὴν κατακτήσουν.

Τὴν ἀφορμὴ τὴν ἔδωσε ἡ ἔχαρικὴ ἐπανάσταση στὶς Ιωνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. (499-498)

"Οταν νικήθηκε ὁ Κροῖσος καὶ καταλύθηκε τὸ κράτος τῶν Λυδῶν, οἱ μικρασιατικὲς ἑλληνικὲς πόλεις ἡ μιὰ ὑστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, μὲ δραματικὲς συνθῆκες, ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Περσῶν, χωρὶς νὰ κατορθώσουν νὰ ἐνωθοῦν σὲ κοινὸν ἀγώνα ἐναντίον τους. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Δαρείου τοῦ Α', ὅταν γενικεύθηκε τὸ σύστημα τῶν σατραπειῶν, καθὼς τὸ Περσικὸ κράτος σεβόταν τὶς ἴδιαιτερες συνθῆκεις τῶν κατακτημένων λαῶν, φέρθηκε μὲ εἰδικὸ τρόπο στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. "Εδωσε τὴ διοίκηση τῆς καθεμιᾶς σὲ "Ἑλληνες τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Πέρση βασιλιά, στοὺς τυράννους.

Αὐτοὶ κυβερνοῦσαν γιὰ λογαριασμὸ του, συγκέντρωναν καὶ τοῦ ἔστελναν τοὺς φόρους καὶ φρόντιζαν γιὰ τὴ διατήρηση τῆς περσικῆς κυριαρχίας. Οἱ Ἱωνες τῆς Μ. Ἀσίας δὲν ἔνιωσαν βέβαια τὸν περσικὸ ζυγὸ νὰ βαραίνῃ ἀνυπέφορα ἐπάνω τους. Οἱ τύραννοι ὅμως ποὺ τοὺς κυβερνοῦσαν στὸ δόνομα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἔκφραζανε τὴ δικὴ του βούληση κι ἐργάζονταν γιὰ λογαριασμὸ του. "Ετσι, οἱ πόλεις ἀφορμὴ ζητοῦσαν νὰ ἀποχτῆσουν τὴν ἐλευθερία τους.

Τὸ 514 π.Χ. ὁ Δαρεῖος ὁργάνωσε ἐκστρατεία γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὴ χώρα τῶν Σκυθῶν, ποὺ κατοικοῦσαν πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη, στὴ νότια Ρωσία, κι ὅριζαν τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους ἀπὸ τὸν Εὔξεινο καὶ τὸ στόμιο τοῦ ποταμοῦ, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Εὐρώπης. Στὴ Δακία ὑπῆρχαν, ἔξαλλοι, μεταλλεῖα χρυσαφιοῦ, ποὺ ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν ἐπιθυμοῦσε ν' ἀποχτῆσῃ τὴν κυριότητά τους. 'Ο Μιλτιάδης, ὁ τύραννος τῆς

(546 n. X.)

Θρακικῆς Χερσονήσου, κι οἱ τύραννοι τῶν Ἰωνικῶν πόλεων ὑποχρεώθηκαν νὰ τὸν συνοδέψουν σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία. Μὲ ἐπέμβαση μάλιστα τοῦ Ἰστιαίου, τοῦ τυράννου τῆς Μιλήτου, σώθηκε ἡ ζωὴ τοῦ Δαρείου, ὅταν ἡ ἐκστρατεία ἀπότυχε.

Ο βασιλιάς τῶν Περσῶν κίνησε νὰ γυρίσῃ πίσω στὴ χώρα του· ὁ στρατηγός του ὅμως Μεγάβαζος, μ' ἐντολή του, ἔκαμε φόρου ὑποτελεῖς τὶς ἐλληνικὲς ἀποικίες τοῦ Ἐλλησπόντου, τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ ὡς τὸ Στρυμόνα.

2. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΙΩΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (499 π.Χ.)

Ο Δαρεῖος χρωστοῦσε στὸν Ἰστιαῖο, τὸν τύραννο τῆς Μιλήτου, τὴν ζωὴ του. Δὲν τὸν ἐμπόδισε, ὁστόσο, ἡ εὐγνωμοσύνη του αὐτὴ νὰ τὸν ὑποψιαστῇ, ὅταν τοῦ τὸν κατηγόρησαν. Γι' αὐτὸν πῆρε μαζί του στὰ Σοῦσα γιὰ σύμβουλό του, κι ἐκεῖ τὸν κρατοῦσε αἰχμάλωτο.

Αντικαταστάτης τοῦ Ἰστιαίου στὴ Μίλητο ἔμεινε ὁ γαμπρός του Ἀρισταγόρας, ποὺ γρήγορα ἤρθε σὲ πολὺ δύσκολη θέση ἀπέναντι στὸ βασιλέα, ὅταν ἀπότυχε ἡ περσικὴ ἐκστρατεία στὴ Νάξο, ποὺ τὴν εἶχε ὁ ἄδιος συμβουλέψει.

Ἐνῶ σκεφτόταν νὰ ἀποστατήσῃ, ταχυδρόμος ἀπὸ τὰ Σοῦσα, σταλμένος ἀπὸ τὸν Ἰστιαῖο, τοῦ ἔδωσε τὴν ἔδια ἐντολή. Κήρυξε τότε ἐπανάσταση στὴ Μίλητο ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ, «κατάλυσε τὶς τυραννίδες στὴν ἄλλη Ἰωνία», διὸς γράφει ὁ ἴστορικὸς Ἡρόδοτος ποὺ περιγράφει τοὺς Περσικοὺς πολέμους, καὶ κίνησε γιὰ τὴ Σπάρτη νὰ ζητήσῃ βοήθεια, «γιατὶ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ συμμαχία δυνατή».

Οι Σπαρτιάτες δὲν ἀγαποῦσαν τὶς μακρινὲς ἐκστρατείες. Υπῆρχε πάντοτε ὁ φόβος ν' ἀποστατήσουν οἱ Εἴλωτες. Μαθαίνοντας πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Περσίας (τρεῖς μῆνες δρόμο) ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια. «Ετσι, ὁ Ἀρισταγόρας πῆγε στὴν Ἀθήνα, ὅπου τόνισε τὴν ὑποχρέωσή της νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἰωνες, ποὺ εἶχαν ίδιαιτερους δεσμοὺς μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

Εἴκοσι πλοιῖα ἀποφάσισε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου νὰ στείλῃ ἡ Ἀθήνα. Μαζὶ μ' αὐτὰ ἔφτασαν στὴν Ἰωνία καὶ πέντε ἀκόμη, σταλμένα ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια.

Οι Ἰωνες χτύπησαν τὴν πρωτεύουσα τῆς σατραπείας, τὶς Σάρδεις, καὶ τὴν κυρίευσαν· ἐνῶ ὅμως πολιορκοῦσαν τοὺς κλεισμένους στὴν ἀκρό-

οι Πέρσες νίκησαν τον Αρτιωνίου και τον Ερετρίο το 498 π.Χ.
είτε "Ερετρία".

πολὺ Πέρσες, πυρκαγιά πού ἀπλώθηκε ἔχαφνικὰ στὴν κάτω πόλη δημιούργησε σύγχυση καὶ ἀποσύρθηκαν. Σπίτια καὶ ναοὶ κάηκαν στὶς Σάρδεις. Οἱ Πέρσες δύμας κυνήγησαν τοὺς "Ἐλληνες καὶ τοὺς νίκησαν κοντὰ στὴν Ερεσο. 498

"Τστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἀπογοητευμένοι μπῆκαν στὰ πλοῖα τους καὶ γύρισαν στὴν Ἑλλάδα, ἀφῆνοντας στὴν τύχη τους τοὺς ἔεστηκαμένους "Ιωνες.

"Η ἐπανάσταση συνεγίζοταν καὶ ἀπλώθηκε καὶ στὶς Ἑλληνικὲς πόλεις στὸν Ἑλλήσποντο.

"Ἡ εἰδῆση τῆς ἀποστασίας ἔξόργισε τὸ Δαρεῖο, ποὺ ὄρκίστηκε νὰ «ἐκδικηθῇ τὴν Ἀθήνα καὶ παράγγειλε σ' ἓνα του δοῦλο νὰ τοῦ λέῃ, κάθε φορὰ ποὺ κάθιτε γιὰ φαγητό, νὰ θυμᾶται τοὺς Ἀθηναίους».

Στὸ νησάκι ἔξω ἀπὸ τὴ Μίλητο, τὴ Λάδη, ὁ περσικὸς στόλος νίκησε τοὺς ἐπαναστατημένους "Ιωνες (494 π.Χ.) καὶ κατάστρεψε τὸ στόλο τους. Σὲ λίγο κυριεύτηκε ἡ ἀνθηρὴ Μίλητος, καὶ οἱ κατοικοὶ τῆς πουλήθηκαν δοῦλοι. Μιὰ ἔξοχη πόλη ἀφανίστηκε σκληρότατα.

Οἱ Ἀθηναῖοι πόνεσαν πολὺ γιὰ τὴ συμφορά. "Οταν, σὲ λίγο, παίχτηκε στὸ θέατρο τὸ δράμα «Μιλήτου ὅλωσις» τοῦ ποιητῆ Φρυνίχου, οἱ πολίτες ἔσπασαν σὲ κλάματα βλέποντας στὴ σκηνὴ τὶς συμφορές τῶν Μιλησίων. «Καὶ ἡ πόλη καταδίκασε τὸν ποιητὴ σὲ χίλιες δραχμὲς πρόστιμο, γιατὶ τοὺς θύμισε δικές τους συμφορές, καὶ τοῦ ἀπαγορέψανε ὅλη φορὰ τὴν παράσταση τοῦ ἔργου», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος, μ' αὐτὴν τὴν εὐκαρίστια.

Οἱ ὑπόλοιπες Ἑλληνικὲς πόλεις κυριεύτηκαν μὲ τὴ σειρὰ ἀπὸ τοὺς Πέρσες, καὶ οἱ κατοικοὶ τους τιμωρήθηκαν παραδειγματικά.

"Ἡ ἀναστάτωση αὐτὴ ἔφερε τὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐπίθεση τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας.

3. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ

Τὸν πληγωμένο ἔγωισμὸ τοῦ Δαρείου καὶ τὸ θυμό του ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ποὺ τόλμησαν νὰ βοηθήσουν τὴν ιωνικὴ ἐπανάσταση, τὰ ὑποδαύλιζε ὁ Ἰππίας ποὺ εἶχε καταφύγει στὴν περσικὴ αὐλή. Πίστευε πως θὰ γινόταν ξανὰ τύραννος στὴν Ἀθήνα, ἢν ἡ πατρίδα του ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Περσῶν.

Τὸ 492 ἀρχισε ὁ φοβερὰ ἀνισος ἀγώνας, ποὺ κατάληξή του ἦταν ἡ λαμπρή, ἀλλὰ ἀνέλπιστη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ο γαμπρὸς τοῦ Δαρείου, ὁ Μαρδόνιος, μὲ ποὺ στρατὸς καὶ στόλο πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο προχωρώντας ἀπὸ τῆς Θράκης στὴ Μακεδονία. Τὰ περσικὰ καράβια παρακολουθοῦσαν τὸ στρατό. Οἱ τρικυμίες ὅμως στὸν Ἀθω ἔγιναν αἰτία νὰ καταστραφοῦν πολλὰ καράβια καὶ νὰ πνιγοῦν τὰ πληρώματά τους. Μὴν μπορώντας νὰ προχωρήσῃ ὁ Μαρδόνιος, γύρισε πίσω ντροπικασμένος στὴν Περσία.

Ἡ κρίσιμη καμπὴ στὴν ιστορία τῆς Ἑλλάδας εἶχε φτάσει. Μαζί, εἶχε σημάνει καὶ ἡ μεγάλη ὥρα τῆς Ἀθήνας. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ διαλεγούντων ἄνδρες, ποὺ πῆραν τὴν τύχη της στὰ χέρια τους, θὰ τὴν ἀνάδειγγαν στὴν πρώτη πόλη τῆς Ἑλλάδας, χαρίζοντάς της μιὰν ἀφάνταστα λαμπρὴ νίκη.

Θρησκευτική 490

4. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΑΤΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΤΑΦΕΡΝΗ

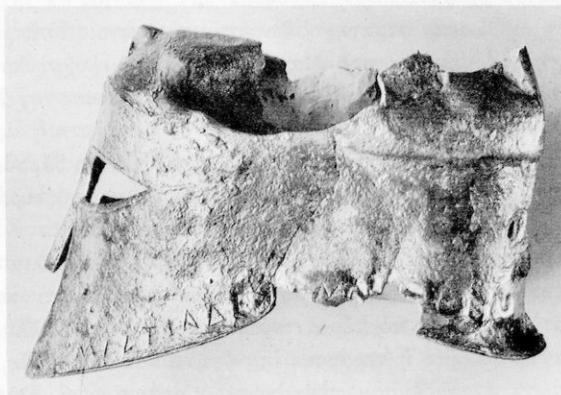
Ο Δαρεῖος δὲν μποροῦσε νὰ ξεχάσῃ τὴν προσβολὴ ποὺ τοῦ εἶχαν κάμει οἱ ἄγνωστοι του, ὡς ἐκείνη τὴν στιγμή, καὶ ἀνύπαρκτοι στὴ σκέψη του Ἀθηναῖοι. Ἐχοντας συναίσθηση τῆς τεράστιας δύναμής του καὶ πιστεύοντας πὼς εἶναι ἀκαταμάχητος, κίνησε δεύτερη ἐκστρατεία, διορίζοντας τώρα ἀρχηγοὺς τὸν Δάτη καὶ τὸν Ἀρταφέρνη. Θὰ τοὺς συνόδευε ὁ γερασμένος πιὰ Ἰππίας. Τὴ φορὰ αὐτὴ διάλεξαν ἄλλο δρόμο.

Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ Δαρεῖος εἶχε στείλει κήρυκές του στὴν Ἑλλάδα νὰ ζητήσουν «γῆ καὶ ὕδωρ», σημαδία ὑποταγῆς. Πολλὲς πόλεις δείλιασαν, οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως καὶ οἱ Σπαρτιάτες ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά.

Στόχος τῆς ἐκστρατείας, ποὺ ἀρχισε τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 490, ἦταν ἡ Ἐρέτρια καὶ ἡ Ἀθήνα. Ο Μέγας βασιλεὺς εἶχε διατάξει νὰ τὶς καταστρέψουν καὶ νὰ τοῦ φέρουν δούλους τοὺς κατοίκους των. Πλῆθος στρατὸς ἀπὸ τὶς φόρου ὑποτελεῖς περιοχές ἔφτασε στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐπιβιβάστηκε σὲ 600 καράβια στὴ Σάμο. Χωρὶς νὰ πειράξουν τὴν ιερὴ Δῆλο, καταστρέψαν οἱ Πέρσες τὴ Νάξο· ἀπὸ κεῖ ἔπλευσαν πρὸς τὴν Ἐρέτρια.

Ο φόβος εἶχε ἀπλωθῆ στὴν καρδιὰ τῶν περισσοτέρων Ἑλληνικῶν πόλεων· στὴν ἵδια τὴν Ἐρέτρια στάθηκε ἀδύνατο νὰ μονοιάσουν οἱ πολίτες. Τρέμοντας πολλοὶ ἦταν ἔτοιμοι νὰ ἀνοίξουν τὶς πύλες τῆς πόλης, χωρὶς ἀνίσταση. «Ἐτοι, οἱ Ἀθηναῖοι ποὺ εἶχαν ἔρθει γιὰ βοήθεια, ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν.

‘Η πόλη ἔπεισε στὰ χέρια τῶν Περσῶν ὅστερα ἀπὸ ἐξι μέρες πολιορκία. Κατασκάφτηκαν τὰ ιερά της, ἡ φωτιὰ ἀφάνισε τὰ σπίτια καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἔξανδραποδίστηκαν.

6.2.30

5. Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ (490 π.Χ.)

‘Ο περσικὸς στόλος, ὅστερα ἀπὸ τὸ χαλασμὸν τῆς Ἐρέτριας, τράβηξε ἀπέναντι, γιὰ τὴν παραλία τοῦ Μαραθώνα, ἀκολουθῶντας τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἰππία. Εἶχε τὴν μάταιην πεποιθησην ὃ γιὸς τοῦ Πεισιστράτου, πῶς οἱ παλιοὶ φίλοι τοῦ πατέρα του, οἱ Διάκριοι, ποὺ κατοικοῦσαν στὶς παρυφὲς τῆς Πεντέλης, θὰ τὸν βοηθοῦσαν, ὅταν μάθαιναν πῶς ἔφτασε μαζὶ μὲ τοὺς Πέρσες.

Σ’ αὐτὴ τὴν περίσταση οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες ἔδειξαν τὴν ἀξία τους, κι ἐτοιμάστηκαν ν’ ἀντικρίσουν κατὰ πρόσωπο τὸ φοβερὸ κίνδυνο. Τὸ δημοκρατικό τους πολίτευμα τοὺς εἶχε κάμει νὰ νιώσουν, πάνω ἀπὸ καθετὶ ἄλλο, τὴν ἀνατικατάστατη ἀξία τῆς ἐλευθερίας, γι’ αὐτὸ καὶ ἀποφασισμένοι ὅρμησαν νὰ τὴν προστατέψουν μὲ κάθε θυσία.

Οἱ δέκα στρατηγοὶ ἔστειλαν τὸν ἡμεροδρόμο Φειδιππίδην, ποὺ ἔφτασε σὲ διάστημα δύο ἡμερῶν τρέχοντας στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθειά της. Πρώτη δυσκολία: οἱ Σπαρτιάτες δὲν μποροῦσαν νὰ ἐκστρατεύσουν πρὸν γίνη πανσέληνος.

Τὸ θάρρος τῶν πολιτῶν τῆς Ἀθήνας δὲ λύγισε. Θ’ ἀντιμετώπιζαν μόροι τους τὸν κίνδυνο, μὲ τὶς 10.000 στρατὸ ποὺ μποροῦσαν νὰ παρα-

τάξουν. Στή δύναμη αὐτή προστέθηκαν αὐθόρυμητα 1000 Πλαταιεῖς. Τὴ συμπαράσταση αὐτὴ δὲ θὰ τὴν ἔχογοῦσαν ποτὲ οἱ Ἀθηναῖοι.

Αὐτὲς οἱ 11.000 στρατιῶτες ἔπρεπε νὰ πολεμήσουν μὲ 50.000 περίου ἐχθρούς.

Οἱ δέκα στρατηγοὶ δὲν ἦταν σύμφωνοι ἀν ἔπρεπε νὰ δώσουν τὴ μάχη οἱ Ἀθηναῖοι στὸ Μαραθώνα, ὅταν ἡ ψυχρὴ λογικὴ ἔλεγε πὼς ἦταν ἀδύνατο νὰ τὴν κερδίσουν μὲ πενταπλάσιους σχεδὸν ἐχθροὺς ἀπέναντί τους.

Τὴν περίσταση ἔσωσε τὸ ἀκαταδάμαστο θάρρος κι ἡ ἔξοχη στρατιωτικὴ ἴκανότητα τοῦ Μιλτιάδη, τοῦ ἀλλοτινοῦ τυράννου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου ποὺ εἶχε καταφύγει στὴν Ἀθήνα.

Ἐκεῖνος ἐπιδίωξε, σὲ ἀλλεπάλληλα συμβούλια μὲ τοὺς ἄλλους στρατηγούς, νὰ δοθῇ ἡ μάχη στὸ Μαραθώνα, καὶ τὸ κατόρθωσε παίρνοντας στὸ τέλος μὲ τὸ μέρος του τὸν πολέμαρχο Καλλίμαχο. Στὰ συμβούλια αὐτὰ φάνηκε ἡ τεράστια ἴκανότητα τοῦ Μιλτιάδη, κι εἶναι συγκινητικὸ πόσο ἀναγνώρισαν τὴν ἀνωτέροτέτα του οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ — ἔνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ δίκαιος Ἀριστείδης. Πρόθυμα ὁ καθένας τοῦ παραχωροῦσε τὴν ἡμέρα τῆς στρατηγίας του (σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ἄλλαζαν καθές μέρα). Ἔτσι, ὁ Μιλτιάδης ἔμεινε ὁ μόνος ποὺ κατεύθυνε τὸν ἀγώνα. Ξέροντας καλὰ τὴν τακτικὴ τῶν Περσῶν στὸν πόλεμο, ρύθμισε τὸν τρόπο τῆς παράταξης τῶν Ἀθηναίων, ἀπλώνοντας τοὺς στρατιῶτες του στὸ πλάτος τῆς περσικῆς παράταξης. Μόνον ἔτσι θὰ μποροῦσαν νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τὴν πενταπλάσια περσικὴ δύναμη.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ἐλάχιστοι, γι' αὐτὸ ὁ Μιλτιάδης ἀναγκαστικὰ ἀραιώσε καὶ ἀδυνάτισε σὲ βάθος τὸ κέντρο τῆς παράταξης, ἐνῶ ἐνίσχυσε τὰ δύο ἄκρα. Μόλις δόθηκε τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἐπίθεση, οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τοὺς Πλαταιεῖς ὅρμησαν ἀκράτητοι ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ αὐτὸι «πρῶτοι ἀπὸ τοὺς «Ελληνες ἀντίκρισαν ἀτάραχοι τὴν περσικὴ ἐνδυμασία καὶ κείνους ποὺ τὴ φοροῦσαν. Μέχρι τότε, καὶ τ' ὅνομα μόνο τῶν Μήδων προκαλοῦσε τρόμο στοὺς «Ελληνες», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῶν Ἰστοριῶν του.

Τὸ κέντρο τῆς ἑλληνικῆς παράταξης, ἀδύνατο καθὼς ἦταν, ὑποχώρησε, τὰ δύο ἄκρα ὅμως, ἀφοῦ χτύπησαν μὲ ἀφάνταστη ὅρμὴ τοὺς ἐχθρούς ποὺ ἥρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ἔξαλλοι, ἐνώθηκαν καὶ κυνήγησαν ὡς τὴν παραλία τοὺς ἀντιπάλους. «Εξι χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ 192 Ἀθηναῖοι. Ἐφτὰ περσικὰ πλοῖα κυριεύτηκαν. Στὸ

σκληρὸς ἀγώνα σκοτώθηκε κι ο διγενναῖος πολέμαρχος Καλλίμαχος.

Μὲ ἀφάνταστη βίᾳ ἐπιβιβάστηκαν οἱ Πέρσες στὰ καράβια τους καὶ τράβηξαν ὀμέσως γιὰ τὸ Φάληρο, πιστεύοντας πῶς θὰ ἔβρισκαν τὴν Ἀθήνα ἀνύπεράσπιστη. Τὸ μήνυμα τῆς ὑπέροχης νίκης τὸ ἔφερε στὴν πόλη ἔνας ὀπλίτης. "Εφτασε τρέχοντας στὴν ἀγορὰ κι ὑψώνοντας τὸ χέρι του φώναξε τὸ «Νενικήκαμεν» καὶ σωριάστηκε νεκρός.

"Οταν οἱ Πέρσες ἔφτασαν μὲ τὰ καράβια τους στὸ Φάληρο, ὁ στρατὸς τῶν Ἀθηναίων, μὲ διαταγὴ τοῦ Μιλτιάδη ποὺ κατάλαβε τὸ περσικὸ σχέδιο, εἶχε φτάσει ἔγκαιρα στὸ Κυνόσαργες, παρ' ὅλη τὴν τρομαχτικὴ κόπωσή του μετὰ τὴν μάχη. Ἀναγκάστηκαν, ἔτσι, νὰ φύγουν οἱ ἔχθροι.

"Οταν οἱ Σπαρτιάτες ἔφτασαν στὴν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔτρεξαν τρεῖς ὀλόκληρες ἡμέρες, ἤταν πολὺ ἀργά. Τὴν ἐλευθερία τῆς ἡ Ἑλλάδα τὴν χρωστοῦσε στοὺς Ἀθηναίους. Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν χάσει μιὰ λαμπρὴ εὐκαιρία. «Πεθύμησαν νὰ ἀντικρίσουν τὸ πεδίο τῆς μάχης, γι' αὐτὸ πῆγαν στὸ Μαραθώνα. «Τίστερα ἀπ' αὐτό, συγχάρηκαν τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὸ ἔργο τους καὶ γύρισαν στὴν πατρίδα τους», γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

"Ἐπειτα οἱ Ἀθηναῖοι φόροντισαν γιὰ τοὺς νεκρούς. Τοὺς τίμησαν ἰδιαίτερα θάβοντάς τους στὸ πεδίο τῆς μάχης κι ὅχι στὸ «δημόσιο σῆμα» στὸν Κεραμεικό, τὸ νεκροταφεῖο τῆς πόλης, ὅπως ἤταν ἡ συνήθεια. Χωριστὰ θάφτηκαν σ' ἔναν τύμβο οἱ Ἀθηναῖοι, σὲ ἄλλο οἱ Πλαταιεῖς καὶ σὲ τρίτο οἱ δοῦλοι. "Ενα μέρος ἀπὸ τὰ λάφυρα ἀφιερώθηκαν στὴ θεὰ Ἀθηνᾶ.

"Ο Μιλτιάδης, ὁ ἡρωας τῆς ἡμέρας, τιμήθηκε μὲ δυὸ ἀνδριάντες. Ό ἔνας στήθηκε στὴν Ἀθήνα· ὁ ἄλλος περιλαμβανόταν στὸ σύμμπλεγμα ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν στὸ ἱερὸ τῶν Δελφῶν, ἀναμνηστικὸ τῆς λαμπρῆς τους νίκης. Δίκαια θεωρήθηκε σωτήρας τῆς Ἑλλάδας, γιατὶ αὐτὸς πρῶτος διέλυσε τὸ θρύλο τῶν Περσῶν, καί, σώζοντας τὴν Ἀθήνα, ἔσωσε μαζί της τὸν ἔξοχο πολιτισμὸ ποὺ ἡ πόλη αὐτὴ θ' ἀνάπτυσσε μὲς στὸν αἰώνα ἐκεῖνον.

6. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΚΑΙ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Τοῦ Μιλτιάδη ἡ δόξα δὲν κράτησε πολὺ. "Η ἀποτυχία μιᾶς ἐκστρατείας ποὺ αὐτὸς συμβούλεψε νὰ κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Πάρο (489), στάθηκε μοιραία. Τοῦ ἔβαλαν, γι' αὐτὸ τεράστιο πρόστιμο, κι ἐπειδὴ δὲν ἤταν σὲ θέση νὰ τὸ πληρώσῃ, τὸν ἔκλεισαν στὴ φυλακή, ὅπου πέθανε πολὺ γρήγορα ἀπὸ μιὰ πληγὴ ποὺ εἶχε πάρει στὴν Πάρο.

Πορτραῖτο ἐνεπίγραφο τοῦ Θεμιστοκλῆ.
Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς "Οστιας στὴν
Ἴταλία.

Στὸ μεταξὺ, στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχε μεγάλη μεταξὺ τῶν παλιῶν ἀριστοκρατικῶν ποὺ νοσταλγοῦσαν τὴν ἔξουσία, καὶ τῶν δημοκρατικῶν ποὺ θύμελαν νὰ ἔκεκαθαρίσουν τ' ἀπομεινάρια τῶν φίλων τῶν τυράννων καὶ νὰ δυναμώσουν τὴν πόλη.

Δυὸς σημαντικοὶ πολιτικοὶ παρουσιάζονται σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, ἀπὸ καλὴ γενιά καὶ οἱ δύο : ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς.

"Οσο συντηρητικὸς καὶ ἔχθρος τῆς ἀλλαγῆς ἦταν ὁ Ἀριστείδης, τόσο φιλοπόροδος, ἀνήσυχος καὶ ἀποφασιστικὸς ἦταν ὁ Θεμιστοκλῆς. Μὲ τὴν ἀπίστευτη διορατικότητά του ἔνιωθε πῶς οἱ Πέρσες δὲ θ' ἄφηναν γιὰ πάντα τὴν Ἰδέαν νὰ κατακτήσουν τὴν Ἑλλάδα. Τὰ καράβια τους, ἔξαλου, ἀρμένιζαν στὸ Αἰγαῖο, καὶ στὰ χέρια τους εἶχαν τὴν Αἴγυπτο καὶ τὸ στόλο της. "Ονειρό του ἦταν νὰ δοξαστῇ καὶ βαθιά του ἐπιθυμίᾳ νὰ κάμη τὴν Ἀθήνα μεγάλη ναυτικὴ δύναμη, πρώτη στὴν Ἑλλάδα. Σὰν ἔξυπνος πολιτικός, ἤξερε πότε πρέπει νὰ ὑποχωρῆ, ποὺ νὰ ἐπιμένῃ καὶ πότε, ἀκόμη καὶ τεχνάσματα νὰ μεταχειρίζεται, γιὰ νὰ κατορθώνῃ αὐτὸς ποὺ πίστευε σωστό. "Η δική του παρουσία ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα διλοκληρῷ ἀπὸ τὴν τρίτη περσικὴ εἰσβολή, καὶ ἀνάδειξε τὴν Ἀθήνα σὲ μεγάλη ναυτικὴ δύναμη, προετοιμάζοντας τὸ κατοπινό της μεγαλεῖο.

"Η πόλη εἶχε πλουτίσει ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου. "Ετσι, εἶχε τὰ οἰκονομικὰ μέσα νὰ φτιάσῃ στόλο. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὅμως καὶ ὁ ἀρχιγγός τους, ὁ Ἀριστείδης, δὲ συμφωνοῦσαν. "Εβρισκαν πῶς ὁ κίνδυνος εἶχε περάσει καὶ ἔτρεμαν τὸν ἔξοπλισμὸν ποὺ θὰ ἔδινε δύναμη στὸ δῆμο καὶ θὰ αὔξαινε τὶς ἀπαιτήσεις του. Μόνο ἀπὸ τὸ 483 π.Χ. ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε ἐλεύθερος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ πρόγραμμά του, ὅταν ἔξιστρακίστηκε ὁ Ἀριστείδης καὶ σταμάτησε, ἔτσι, ἡ ἀντίδραση.

Οἱ ἀνδρεῖς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχαν ἀφάνταστο μεγαλεῖο. Φεύγοντας

ό 'Αριστείδης, ἐξόριστος, γιὰ τὴν Αἴγινα, δὲν ἀκούστηκε νὰ παραπονεθῇ.
"Τψωσε μόνο τὰ χέρια του στὸν οὐρανὸ κι εὐχήθηκε «νὰ μὴ χρειαστῇ ποτὲ
ἡ πατρίδα τὴν ἀνάγκη του».

"Επεισε τότε ὁ Θεμιστοκλῆς τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀρχίσουν τὴν ναυ-
πήγηση μεγάλων καραβιῶν, μὲ τρεῖς σειρὲς κουπιὰ (τριήρεις), καὶ μὲ
τὴ θαυμαστὴ του δέξιαρκεια διάλεξε τὸν Πειραιὰ γιὰ ναύσταθμο κι ἔρ-
χισε τὴν ὁχύρωσή του. "Ετσι μέσα σὲ τρία χρόνια ἡ Ἀθήνα ἀπόχτησε
διακόσια καινούρια καὶ δυνατὰ πολεμικὰ καράβια.

7. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΞΗ (480 π.Χ.).

'Ο Δαρεῖος πέθανε τὸ 486, ἐνῷ ἔκανε νέες προετοιμασίες γιὰ ἐπίθεση
στὴν Ἑλλάδα. 'Ο γιός του ὁ Ξέρξης συνέχισε τὴν προσπάθεια καὶ, τὸ
480, ὁδηγώντας ὁ Ἰδιος ἀτέλειωτο πλῆθος ἀπὸ στρατό, πέρασε τὸν Ἑλ-
λήσποντο, μὲ σχέδιο νὰ τραβήξῃ ἀπὸ τὴ στεριὰ στὴν Κάτω Ἑλλάδα,
ἐνῷ 1200 τριήρεις τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ τὴ θάλασσα.

"Ολοὶ οἱ λαοὶ οἱ ὑποταγμένοι στοὺς Πέρσες ὑποχρεώθηκαν νὰ στεί-
λουν στρατὸ ἢ καράβια.

"Οταν μαθεύτηκε ὁ ἀριθμὸς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, οἱ καρδιὲς τῶν
Ἑλλήνων, σὲ ἀρκετὲς πόλεις, πάγωσαν κυριολεκτικά. Τόσο μεγάλη στρα-
τιὰ δὲν εἶχε καν ἀκούστῃ ὥς τότε. Πῶς θὰ τὰ ἔβγαζαν πέρα οἱ μικρές τους
πόλεις;

"Ετσι πέρασαν οἱ Πέρσες τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσ-
σαλία, χωρὶς νὰ συναντήσουν ἀντίσταση. Πολλὲς πόλεις «έμήδισαν»,
δῆλωσαν δηλαδὴ ὑποταγὴ στοὺς Πέρσες.

Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἑλληνες καταλαβαν πῶς μόνο ἡ ἔνωση κι ἡ
κοινὴ ἄμυνα θὰ τοὺς ἔσωζαν. "Ετσι, μὲ πρωτοβουλία τῆς Σπάρτης, ἀν-
τιρόσωποι ἀπὸ 31 πόλεις τῆς Ἑλλάδας συνεδρίασαν στὴν Ἰσθμία, στὸ
ἰερὸ τοῦ Ποσειδῶνος. Πῆραν ἀποφάσεις γιὰ τὸ πῶς θὰ ἐνεργήσουν
κι ὅρισαν ἀρχηγοὺς στὸν κοινὸν ἀγώνα τοὺς Σπαρτιάτες, σὲ στεριὰ καὶ
σὲ θάλασσα. "Εστειλαν ἀκόμη νὰ ζητήσουν τὴ βοήθεια τῆς Κέρκυρας καὶ
τῶν πόλεων τῆς Σικελίας.

Σὲ λίγο ἔμαθαν πῶς ὁ Ξέρξης εἶχε φτάσει ἀνενόχλητος στὴ Θεσ-
σαλία. Γι' αὐτὸ σκέφτηκαν νὰ ἀντισταθοῦν στὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν
μὲ τὸ πεζικό τους, καὶ τὰ ἑλληνικὰ καράβια νὰ πειριμένουν στὸ ἀκρωτή-
ριο τῆς Εὔβοιας, τὸ Ἀρτεμίσιο, γιὰ νὰ μὴν ἀφήσουν τὸν περσικὸ στόλο

νὰ μπῆ στὸ Μαλιακὸ κόλπο ἀνενόχλητος, ἀκολουθώντας τὸ τεράστιο στράτευμα.

‘Ο Ξέρξης καὶ πάλι ἔστειλε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἀπεσταλμένους ζητώντας «γῆ καὶ νερό». Οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Βοιωτοί, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Πλακαταιῶν καὶ τοὺς Θεσπιεῖς, δήλωσαν ὑποταγὴν. «Κι οἱ Ἑλληνες που ἀνάλαβον τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἔκαμψαν τὸν ἔξης ὄρκο», προσθέτει ὁ Ἡρόδοτος. «Ολοὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐνῷ ἦταν Ἑλληνες παραδόθηκαν στὸν Πέρση, χωρὶς νὰ ἔξαναγκαστοῦν, ἀμαχήσασον τὰ πράγματα, θὰ πληρώσουν τὸ δέκατο στὸ θεὸν Δελφῶν».

8. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ

‘Αν τίποτα ἄλλο δὲ θύμιζε σήμερα τὴν ἴστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, κι ἔμενε μόνο στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐκπληκτικὴ θυσία τῶν Σπαρτιατῶν στὶς Θερμοπύλες, θὰ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ πιστέψῃ κανεὶς τὴν μεγαλοσύνη τοῦ ἔθνους.

Σ’ αὐτὴ τὴν περίσταση καταξιώθηκε ἡ σπαρτιατικὴ ἀγωγὴ. Ἐνῷ τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν προχωροῦσε ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὸ νότο, ἔφτὰς χιλιάδες Ἑλληνες συγκεντρώθηκαν στὶς Θερμοπύλες. Ἀρχηγὸς τοὺς ἦταν ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Λεωνίδας. Σκοπός τους: νὰ φυλάξουν τὰ στενά καὶ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ἔχθρους νὰ τὰ περάσουν.

Φτάνοντας κοντά δὲ Ξέρξης, παράγειεις στὸ Λεωνίδα νὰ παραδοθῇ. Κατάπληκτος ἀκούσε τὴν ἀπάντηση ποὺ τοῦ ἔφεραν οἱ κήρυκες του: «Μολὼν λαβέ».

Τέσσερεις μέρες περίμενε μὲ τὴν ἐλπίδα πώς οἱ Ἑλληνες θ’ ἀλλάξαν γνώμη: τὴν πέμπτη πρόσταξε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπίθεση. Γρήγορα, δμως, διαπίστωσε πώς δὲ στρατός του θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ διαβῇ τὴ στενότατη θέση κι ὅτι οἱ γενναιότεροί του στρατιῶτες θὰ θερίζονταν, λίγοι - λίγοι, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες.

‘Η προδοσία τοῦ ἔδωσε τὴ λύση στὴ φοβερὴ θέση ποὺ βρέθηκε. Κάποιος Ἑλληνας ἀπὸ τὴν περιοχή, δὲ Ἐφιάλτης, «ἐλπίζοντας νὰ λάβῃ μεγάλη ἀμοιβὴ ἀπὸ τὸ βασιλιά», γράφει ὁ Ἡρόδοτος, μαρτύρησε ἄλλο πέρασμα ἀπὸ ἕνα μονοπάτι ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε τὸν περσικὸ στρατὸ στὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. ‘Η πληροφορία ἦταν σωστή. Κι ὅταν δὲ Λεωνίδας ἔμαθε τί εἶχε συμβῆ, ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες νὰ μὴ μείνουν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ὑπερασπιστοῦν σ’ ἄλλη περίσταση τὸ ἔθνος. Ἐκεῖνος

κι οι τριακόσιοι Σπαρτιάτες του, πιστοί στους νόμους της πατρίδας τους, θὰ ἔμεναν νὰ πέσουν ἐκεῖ ὅπου τάχθηκαν. Οἱ ἄλλοι ἔψυγαν. Τὸ ἐκπληκτικὸ δῆμος εἶναι πὼς οἱ 700 πολίτες ἀπὸ τὶς Θεσπίες τῆς Βοιωτίας δὲν ἀκουσαν τὴ συμβουλὴ τοῦ Λεωνίδα. Στάθηκαν στὸ πλευρὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀποφασισμένοι νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν στὴν τραγικὴ θυσία, ποὺ κανεὶς νόμος τῆς πόλης τους δὲν τοὺς ἐπέβαλε.

Ο ἀγώνας, σῶμα μὲ σῶμα, στάθηκε φοβερός. Ἀποφασισμένοι νὰ πληρώσουν ἀκριβά τὴ ζωὴ τους οἱ "Ελληνες, κοίταξαν νὰ φθείρουν ὅσο περισσότερο μποροῦσαν τοὺς ἔχθρους. Πολέμησαν ἡρωικὰ κι ἔπεσαν ἔνας-ἔνας, ὡς τὸν τελευταῖο, ἀφήνοντας αἰώνιο παράδειγμα τὴν αὐτοθυσία ποὺ ἔδειξαν καὶ τὴν ἀφοσίωση στοὺς νόμους τῆς πατρίδας.

Ο ποιητὴς Σιμωνίδης ἔγραψε τὸ συγκλονιστικὸ ἐπίγραμμα ποὺ χαράχτηκε στὸ μνημεῖο ποὺ ἔστησαν στὸν τόπο τῆς θυσίας οἱ ἄλλοι "Ελληνες: «Ἐσύ, διαβάτη, ποὺ περνᾶς, πὲς εἰς τὴ Σπάρτη κάτω πὼς εἴ-μαστε θαμμένοι ἐδῶ, πιστοὶ στὸ θέλημά της».

Τὸ ἡρωικὸ παράδειγμα τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα ἔφησε ἀσθηστη μὲς στοὺς αἰῶνες τὴ θύμηση τῆς Σπάρτης.

9. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

Διὰ έκκοπτες καὶ βαρούμενες
480 ταῦτα εἰν κόπων τῷ περικλείσθαι
νέμυντάσθαι

Ο περσικὸς στόλος μὲ πολὺ κόπο καὶ μὲ μεγάλες φθορὲς ἀπὸ τὶς τρικυμίες ποὺ βρῆκε στὴν περιοχὴ, κάτω ἀπὸ τὸ Θερμαϊκό, παρακολουθοῦσε τὴν κάθιδο τοῦ στρατοῦ. Τὰ 300 ἑλληνικὰ καράβια, ποὺ δδηγοῦσαν ὁ Σπαρτιάτης Εύρυβιάδης κι ὁ Θεμιστοκλῆς, τοῦ ἔκοβαν τὸ δρόμο κι ἤταν ἐμπόδιο στὴ συνέχιση τῆς πορείας του.

"Ετσι ἔγινε ἡ ναυμαχία στὸ Ἀρτεμίσιο ταυτόχρονα, σχεδόν, μὲ τὴ μάχη στὶς Θερμοπύλες. Νέες ἀπώλειες ἔφερε στὴ δύναμη τῶν Περσῶν καὶ νέα κόπωση στὰ πληρώματα τῶν καραβιῶν τους.

Αφοῦ χτυπήθηκαν μὲ τὰ περσικὰ καράβια οἱ "Ελληνες, κανονικὰ καὶ πειθαρχημένα ὑποχώρησαν πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ Σαρωνικοῦ κι ἀγκυροβόλησαν στὴ Σαλαμίνα.

«Πολλὰ πλοῖα ἑλληνικὰ χαθήκανε καὶ πολλοὶ "Ελληνες, ἀλλὰ πολὺ περισσότερα πλοῖα βαρβαρικὰ καὶ βάρβαροι. "Τστερα ἀπὸ τέτοιον ἴσσοπαλον ἀγώνα χωρίστηκαν τὰ δύο μέρη», σημειώνει ὁ 'Ηρόδοτος.

10. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

‘Ο ἀμέτρητος στρατὸς τοῦ Ξέρξη προχωροῦσε σκορπίζοντας τὴν συμφορά. Περνώντας ἀπὸ τὰς Θεσπιές καὶ τὰς Πλαταιές τὶς παράδωσε στὴν φωτιὰ.

“Οταν ρώτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Πυθία τί ἔπρεπε νὰ κάμουν στὴν περίπτωση αὐτῆ, δὲ χρησμὸς ἦταν φοβερός. «Ἡ καρδιά τους γέμισε θλίψη», γιατὶ μεγάλες καταστροφὲς προμηνοῦσε, κι ἐλεγε πῶς μόνο τὰ «ξύλινα τείχη θὰ ἔσωζαν τὴν πόλη». Οἱ Θεμιστοκλῆς ἔδωσε τὴν ἐρμηνεία: τὰ καράβια ἦταν τὰ ξύλινα τείχη. Οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν πόλη. ‘Ἀρχισε, ἔτσι, μιὰ θλιβερὴ ἔξοδος: γυναῖκες, παιδιά καὶ γέροι ἀνέβηκαν στὰ καράβια καὶ πήγαν πρόσφυγες στὰ γειτονικὰ νησιά (Σαλαμίνα καὶ Αἴγινα) καὶ στὴν Τροιζήνα.

‘Η ἔξοχη στάση ποὺς κράτησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὸ συνέδριο καὶ στὴν ἐκκένωση τῆς πόλης τους εἶχε ἔξαιρετικὸ μεγαλεῖο: Μ’ ὅλο ποὺ εἶχαν τὴν μεγαλύτερη ναυτικὴ δύναμη, δέχτηκαν, γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ ἡ ὁμόνοια στὸν κοινὸν ἀγώνα, νὰ δριστῇ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου Σπαρτιάτης. Ἡ πόλη ἐπίσης ἀδειασε ἀδιαμαρτύρητα καὶ γρήγορα, γιατὶ ὅλοι οἱ πολίτες εἶχαν σιγουριά, ξέροντας πῶς ἡ τύχη τους βρισκόταν στὰ χέρια τοῦ μεγάλου Θεμιστοκλῆ, ποὺ ἀναδείχτηκε ἀξιοθαύμαστος στρατηγός.

‘Ἐνδο οἱ περισσότεροι Ἀθηναῖοι ἔψυγαν, ἐλάχιστοι παρερμηνεύοντας τὸ χρησμὸ τῆς Πυθίας ὑψώσαν πρόχειρο ξύλινο τείχος γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, κλείστηκαν ἐκεῖ μέσα καὶ περίμεναν. Μαζὶ ἦταν κι οἱ ταμίες τοῦ ναοῦ.

‘Η πόλη παραδόθηκε στὶς φλόγες ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Σὲ λίγο ἀκολούθησε τὴν ἔδια τύχη κι ἡ Ἀκρόπολη, ὅπου γενναιότατα ἀγωνίστηκαν ἔκεινοι ποὺ εἶχαν κλειστῇ μέσα. «Οἱ ἔχθροι ωιχήκανε στὶς πύλες τοῦ ναοῦ, κι ἀφοῦ τὶς ἀνοίξανε, σκοτώσανε τοὺς ἵκέτες· κι ὅταν τοὺς στρώσανε δῆλους καταγῆς νεκρούς, διαρράξανε τὸ ναὸ καὶ πυρπολήσανε τὴν Ἀκρόπολη», σημειώνει ὁ Ἡρόδοτος.

11. Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ (480 π.Χ.)

Οἱ δύο στόλοι βρίσκονταν πιὰ στὰ νερὰ τῆς Σαλαμίνας.

‘Ἡ κατάσταση, ὅμως, στὴν ἐλληνικὴ παράταξη παρουσίαζε τεράστιες δυσκολίες. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πελοποννησιακῶν δυνάμεων δὲν ἤθελαν

Τὰ ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ τῆς Νέμεσης στὸ Ραιμούντα, ἔναν ἀπὸ τοὺς μεγάλους δήμους τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, κοντὰ στὸ Μαραθώνα. Ἡ θεῖα αὐτὴ πίστευαν ὅτι τιμωροῦσε τὴν ἀνόντη περηφάνια τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ στήθηκε πρὸς τὰ τέλη τοῦ δου αἰώνα καὶ τὸ ἀγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργο τοῦ γλύπτη Ἀγορακρίτου, μαθητὴ τοῦ Φειδία. Εἶχε γίνει ἀπὸ ἔνα κομμάτι μάρμαρο ποὺ οἱ Πλέρσες είχαν φέρει ἀπὸ τὴν Πάρο, σίγουροι ἀπὸ πρόν, γιὰ τὴ νίκη τους, στὴν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τους ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καὶ τοῦ Μαραθώνα.

νὰ πολεμήσουν στὴ Σαλαμίνα. Λαχταροῦσαν νὰ βρεθοῦν κοντὰ στὶς πόλεις τους, γιὰ καὶ νὰ τὶς ὑπερασπίσουν ἀν κινδύνευαν, γιατὶ ὁ περσικὸς στρατὸς προχωροῦσε πρὸς τὸν Ἰσθμό. Φοβόνταν μὴν ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὸν τεράστιο ἔχθρικό στόλο στὰ στενά, ἀκινητοποιηθοῦν ἐκεῖ, καὶ μείνουν ἀβοήθητοι οἱ δικοὶ τους.

‘Ο Θεμιστοκλῆς εἶχε διπλὴ καὶ βασανιστικὴ ἔγνοια μὲς στὴν καρδιὰ του. Τὰ δυστυχισμένα γυναικόπαιδα τῶν Ἀθηναίων βρίσκονταν, τὰ περισσότερα, στὴ Σαλαμίνα καὶ στὴν Αἴγινα. Εἶχαν ἀφήσει μὲ πόνο μὰ καὶ μὲ περηφάνια τὴν Ἀθήνα, χωρὶς νὰ ἀκουστῇ διαμαρτυρία, καί, πρόσφυγες στὰ δυὸ νησιά, δὲν ἤξεραν ἀν θάξανάβλεπαν πιὰ τὴν ἀγαπημένη πόλη. ‘Αν ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἔφευγε ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα γιὰ τὸν Ἰσθμό, θὰ ἔπειφταν ἀνυπεράσπιστοι στὰ χέρια τῶν ὀργισμένων Περσῶν, ποὺ εἶχαν ἐρειπώσει κιδλας τὴν Ἀθήνα.

‘Ακόμη μεγαλύτερη δύμας ἀγωνία ἔδινε στὸν ἔξοχο στρατηγὸ καὶ πολιτικό, ποὺ τὴ στιγμὴ ἐκείνη σκεφτόταν πανελλήνια, ἡ βεβαιότητα πὼς οἱ ἐλληνικὲς δυνάμεις, λίγες ἀπέναντι στὸν περσικὸ στόλο, ἀν ἀγωνίζονταν στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα μὲ ἀντιπάλους τὰ γρήγορα φοινικικὰ πλοῖα ποὺ

είχαν έξαρτετα γυμνασμένα πληρώματα, δὲν είχαν έλπιδα νὰ νικήσουν. Τὸ ναυτικὸ τῆς Ἀθῆνας, ποὺ ἀποτελοῦσε τὴ μεγαλύτερῃ δύναμῃ στὸν ἐλληνικὸ στόλο, εἶχε βαριὰ πλοῖα, καὶ ναῦτες ποὺ δὲν είχαν προλάβειν ἀσκηθεῖν καλά, γιατὶ τὸ ναυτικὸ πρόγραμμα ἦταν τελείως πρόσφατο.

"Αν δύναμις νικοῦσαν οἱ Πέρσες στὴ ναυμαχίᾳ, σὲ λίγο δὲ θὰ ὑπῆρχε ἐλεύθερη ἐλληνικὴ πόλη. Τὰ πελοποννησιακὰ κράτη δὲ θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ συγκρατήσουν τὸν ἀμέτρητο στρατὸ τοῦ ἔχθροῦ, καὶ τὸ τεῖχος ποὺ ὕψωσαν βιαστικὰ στὸν Ἰσθμὸ πολλοὶ Πελοποννήσιοι μὲ τὸ Σπαρτιάτη στρατηγὸ Κλεόμβροτο, ἀδελφὸ τοῦ ἡρωικοῦ Λεωνίδα, ἦταν μάταιη ἐπιχείρηση.

Στὰ πολεμικὰ συμβούλια, ὁ Θεμιστοκλῆς κατέρθωσε νὰ πείσῃ τέλος τὸν Εὐρυβιάδη, μόνον ἀφοῦ ἀπείλησε πῶς ἂν δὲν ἀκουγόταν ἡ γνώμη του, οἱ Ἀθηναῖοι θ' ἀποτραβιώνταν ἀπὸ τὸν ἄγωνα καὶ μὲ τὰ καράβια τους θὰ πήγαιναν νὰ ζητήσουν ἀλλοῦ πατρίδα (στὴ Σίρη τῆς Ἰταλίας).

Εἶχε φτάσει ἡ μεγάλη στιγμή. Ἡ παρουσία τῶν Περσῶν, ποὺ βρίσκονταν πλάι στὸν ἐλληνικὸ στόλο, γέμιζε τρόμο τὴν ψυχὴ τῶν ναυάρχων τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων.

Τὸ ἀκαταδάμαστο θάρρος, ἡ διορατικότητα, ἡ γενναιότητα κι ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Θεμιστοκλῆ ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα, τότε, καὶ μαζί της τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμό.

"Ἡ ναυμαχίᾳ θὰ δινόταν τὴν ἄλλη μέρα. Ὁ ἔξοχος Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε μήπως τὴν τελευταία στιγμή, ἢν κι είχαν πάρει ὅλοι οἱ Ἑλληνες μαζὶ τὴν ἀπόφαση, φύγουν πολλὰ ἐλληνικὰ πλοῖα γιὰ τὴν Πελοπόννησο, πρὶν ἀπὸ τὰ χαράματα.

"Αναγκάστηκε νὰ χρησιμοποιήσῃ δύσκολο τέχνασμα. Ἔστειλε κρυφὰ τὸν ἔμπιστο δοῦλο του Σίκινο στὸν Ξέρξη νὰ τοῦ παραγγείλῃ «φιλικά», πῶς ἔπρεπε νὰ ἀποκλείσῃ μὲ τὰ καράβια του τὸ Στενὸ τῆς Σαλαμίνας, γιατὶ οἱ Ἑλληνες ἐτοιμάζονταν νὰ φύγουν καὶ θὰ ἔχανε τὴν εὐκαιρία νὰ τοὺς νικήσῃ πέρα γιὰ πέρα.

Οἱ Πέρσες πίστεψαν τὸ μήνυμα καὶ ἐνῶ ἀκόμη ἦταν σκοτάδι ἔφτασαν στὸ ἄνοιγμα τοῦ στενοῦ. Τὴν ἔδια ὥρα ἔνα μέρος τοῦ στρατοῦ τους ἀποβιβάζοταν στὴν Ψυττάλεια.

"Ἐκείνη τὴν κρίσιμη νύχτα παρουσιάστηκε στὸ Θεμιστοκλῆ κι ὁ Ἀριστείδης, ποὺ κατέρθωσε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Αἴγινα μ' ἔνα μικρὸ καράβι, νὰ ξεγλιστρήσῃ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἔχθρικὰ πλοῖα καὶ νὰ βρῇ

τὸ Θεμιστοκλῆ. Τοῦ εἶχε δοθῆ ἔξαφνα, ὅπως καὶ σὲ ἄλλους ἔξορίστους, ἀμνηστία κι ἀφοῦ ἀνάγγειλε πώς οἱ Πέρσες πλησίαζαν, δήλωσε ὅτι ἡταν πρόθυμος ν' ἀγωνιστῇ, αὐτὴ τῇ στιγμῇ τοῦ ὑπέρτατου κινδύνου, ὅπου τοῦ ὅριζαν, ἔσχεντας τίς παλιές διαιμάχες.

Μόλις ἔημέρωσε, ἀρχισε ἡ σύγκρουση. Ἀπὸ τὸ Αἰγάλεω ψηλὰ ὁ Ξέρξης, καθισμένος σὲ θρόνο ποὺ εἶχε διατάξει νὰ τοῦ στήσουν εἰδικὰ γιὰ τὴν περίσταση, περίμενε νὰ ίδῃ τὴν ἔξελιξη τῆς ναυμαχίας.

Χίλια πλοῖα περίπου καὶ γύρω στὶς 300.000 ἄντρες εἶχαν οἱ Πέρσες. Οἱ "Ελληνες 378 καράβια (180 ἡταν τῆς Ἀθήνας).

Μόλις δόθηκε τὸ σύνθημα, στοὺς ἥχους τῶν παιάνων, ὅρμησαν τὰ ἐλληνικὰ καράβια πάνω στὰ περσικά, ποὺ λίγα - λίγα χιμοῦσαν νὰ μποῦν μὲς στὰ στενά. Ἡ γενναιότητα κι ἡ τέχνη ποὺ ἔδειξαν οἱ Αἰγινῆτες κι οἱ Ἀθηναῖοι ναῦτες, ἐμψύχωσαν ὅλους τοὺς "Ελληνες. "Τσερα ἀπὸ μερικὲς ὕρες, πλῆθος ἀπὸ σπασμένα ἔντλα καραβιῶν καὶ πτώματα τῶν ἐγθρῶν γέμιζαν τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ περσικὰ πλοῖα, στὴν προσπάθειά τους νὰ φύγουν βιαστικά, συγκρούονταν μὲ ἄλλα δικά τους ποὺ ἔρχονταν ξοπίσω, καὶ διαλύονταν. Ἡ καταστροφὴ ἡταν φοβερὴ. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος εἶχε κερδίσει νίκη ἀφάνταστα λαμπτρή.

Ο Θεμιστοκλῆς πρότεινε νὰ καταδιώξουν τὰ περσικὰ καράβια καὶ νὰ καταστρέψουν τὰ γεφύρια στὸν Ἐλλήσποντο, ἀπ' ὅπου θὰ περνοῦσε τὸ περσικό πεζικό. Δὲν είσακούσθηκε. Γιὰ νὰ εἴναι μάλιστα σίγουρος πὼς ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν θὰ ἔφευγε τὸ γρηγορώτερο, ἔστειλε ξανὰ τὸ Σίκινο στὸν Ξέρξη νὰ τοῦ παραγγείῃ, «φιλικὰ δῆθεν καὶ πάλι», πὼς ἡταν ἀνάγκη νὰ περάσουν τὸ ταχύτερο οἱ Πέρσες τὸν Ἐλλήσποντο, γιατὶ οἱ "Ελληνες θὰ χαλάσουν τὰ γεφύρια.

Απογοητευμένος ὁ Ξέρξης ἀπὸ τὴ συμφορά, πίστεψε καὶ πάλι. Βιαστικά γύρισε πίσω μὲ τὸ στρατὸ του ἀποδεκατισμένο ἀπὸ τὶς κακουγίες, τὶς ἀρρώστιες καὶ τὶς στερήσεις. Πίσω του ἄφησε τὸ Μαρδόνιο μὲ 300.000 στρατὸ νὰ ἔσχειμωνιάσῃ στὴ Θεσσαλία, ἔτοιμάζοντας ἐπίθεση γιὰ τὸν ἐρχόμενο χρόνο.

Ο ἵδιος ὁ Μεγάλος Βασιλεὺς, ταλαιπωρημένος ἀφάνταστα, ὅταν ἔφτασε στὸν Ἐλλήσποντο, βρῆκε τὶς γέφυρες χαλασμένες ἀπὸ τὶς ἄγριες τρικυμίες. Πέρασε στὴν ἀπέναντι ἀκτὴ πάνω σ' ἔνα θλιβερὸ καραβάκι. Τὰ ὄντειρά του γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ στὴν Ἐλλάδα τὰ ἔβλεπε νὰ σβήνουν. Ο στόλος του μετέφερε στὴν Ἀσία τὰ λείψανα τῆς μεγάλης στρατιᾶς, ποὺ ὅταν λίγους μῆνες πρὶν ἐμφανίστηκε στὴν Ἐλλάδα, εἶχε σπείρει

Η Στοά τῶν «Ἄρκτων», στὸ μεγάλῳ ἵερὸ τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, στὴ Βραυρώνα τῆς Ἀττικῆς. Τὰ ἐρείπια της, ἀποκαλύφθηκαν στὶς ἀνασκαφὲς ποὺ δέχησαν τὸ 1958. Ἀναστήλωθηκε τελευταῖα.

τὸν τρόμο καὶ τὸν πανικό. Ἡ μικρὴ κι ἀσήμαντη Ἑλλάδα, ποὺ πίστευε ὅτι θὰ ἔπεφτε στὰ χέρια του καὶ μόνο στὸ ἄκουσμα τῆς ἀριθμητικῆς δύναμης τοῦ στρατοῦ του, τοῦ εἶχε ξεφύγει, ὅπως καὶ πρὸν δέκα χρόνια στὸν πατέρα του.

(12) ΤΙΜΕΣ ΣΤΟ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Ἐνωμένοι γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Ἔλληνες ἀγωνίστηκαν καὶ νίκησαν στὴ Σαλαμίνα. Πολέμησαν μὲ ἀφταστη γενναιότητα τὴν ὥρα τῆς σύγκρουσης. Ἡ ἐκπληκτικὴ ὅμως αὐτὴ ἐπιτυχία ἦταν κυρίως ἔργο ἑνὸς μονάχα ἀνδρα, τοῦ Θεμιστοκλῆ.

Αὐτὸς ὁραματίστηκε τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου καὶ πρόβλεψε τὴν ἐπανάληψη τῆς περσικῆς ἐπίθεσης. Αὐτὸς ὁργάνωσε τὸ σχέδιο τῆς ναυμαχίας, αὐτὸς ἐπίσης σκέφτηκε καὶ πραγματοποίησε τὰ τεχνάσματα ποὺ ἔσπρωξαν τὸν Ξέρξη νὰ ἐνεργήσῃ, ὅπως ἦταν βολικὸ στὰ σχέδια του. Στὴ σύνεση, στὴν ἐπιμονή, στὴν ὑπομονὴ καὶ στὴν εὐφυΐα του χρωστοῦσε ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα τὴ σωτηρία της.

“Γίτερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τῶν Περσῶν ὀλόκληρη ἡ χώρα μιλοῦσε γιὰ κεῖνον. Οἱ ἔδιοι οἱ Σπαρτιάτες τὸν κάλεσαν στὴν πόλη τους, ὅπου τὸν ἐτίμησαν ἔξαιρετικά. Τὸ βραβεῖο ποὺ τοῦ πρόσφεραν γιὰ τὴ σύνεσή του ἦταν ἔνα στεφάνι ἐλιάς καὶ, μαζί, τοῦ χάρισαν ἔνα ὠραῖο ἄρμα. “Οταν

έφυγε, τριακόσια πελικάρια τὸν συνόδεψαν ὡς τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς.

‘Η ὁραιότερη μέρα τῆς ζωῆς του, ὅπως ἔλεγε ἀργότερα ὁ ἴδιος, ήταν ἡ μέρα ποὺ μπαίνοντας στὸ στάδιο τῆς Ὀλυμπίας γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς ἀγῶνες, ἀντίκρισε τὸν ἔξαλλο ἐνθουσιασμὸ τοῦ πλήθους, ποὺ σταματώντας νὰ προσέχῃ τ’ ἀγωνίσματα τὸν καταχειροκρότησε, χαρακτηρίζοντάς τον σὰ σωτῆρα τοῦ ἔθνους.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ποὺ κερδήθηκε ἡ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα, ἐναὶ ἄλλο μεγάλο γεγονός ἔγινε στὴ Δύση. Οἱ Καρχηδόνιοι, μεγάλοι ἀνταγωνιστὲς τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας, θέλησαν νὰ χτυπήσουν τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ νησιοῦ.

‘Ο Γέλων, ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, μὲ τὸν πεθερό του Θήρωνα, τύραννο τοῦ Ἀκράγαντα, ἀνάλαβαν τὸν ἀγώνα. Ἔτσι, ὅταν πολιορκήθηκε ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους ἡ πόλη Ἰμέρα, μὲ τὴ βοήθεια ποὺ ἔστειλαν ὁ Γέλων κι ὁ Θήρων, οἱ κάτοικοι τῆς κέρδισαν λαμπρὴ νίκη. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκας σκοτώθηκε, κι ὁ στόλος του πυρπολήθηκε. Μὲ τὴν ἐπιτυχία αὐτὴ σώθηκαν οἱ Ἑλληνες τῆς Δύσης.

13. ΟΙ ΑΘΗΝΑΙΟΙ ΚΙ ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΡΔΟΝΙΟΥ

Παρ’ ὅλη τὴ δόξα ποὺ κέρδισαν οἱ Ἀθηναῖοι ὕστερα ἀπὸ τὴ δεύτερη ἑλληνικὴ νίκη, οἱ Σπαρτιάτες δὲν πικράθηκαν. Στὴν Ἑλλάδα ἐπαψάν νὰ ἔχουν ἐκεῖνοι μόνο τὴ φήμη τῆς πρώτης πόλης. Κάθε Ἑλληνας, τώρα, πλάι στὸ ὄνομα τῆς Σπάρτης σκεφτόταν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἀθήνας.

Στὸ μεταξύ, ἡ περισκὴ ἀπειλὴ δὲν εἶχε σβήσει. Πολυάριθμος ἐχθρικὸς στρατὸς βρισκόταν στὴ Θεσσαλία κι εἶχε γιὰ συμμάχους τοὺς ὄντιους τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς Θηβαίους.

‘Ο Μαρδόνιος, κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση τῶν Ἀθηναίων, προσπάθησε νὰ τοὺς πάρῃ μὲ κάθε τρόπο μὲ τὸ μέρος του. Τοὺς ὑποσχέθηκε τὴν ἡγεμονία διόλκηρης τῆς Ἑλλάδας καὶ μεγάλη ἀποζημίωση γιὰ τὴν καταστροφὴ ποὺ εἶχαν προξενήσει στὴν πόλη τους οἱ Πέρσες, ἀν συμμαχοῦσαν μαζὶ του.

Οἱ προτάσεις ἔγιναν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας. Μαθαίνοντας οἱ Σπαρτιάτες τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, βιάστηκαν νὰ στείλουν κι αὐτοὶ δικούς τους ἀπεσταλμένους στὴν Ἀθήνα, μήπως λυγίσουν οἱ δυστυχισμένοι πολίτες της. Ἐπειδὴ δὲν κατέρθωσαν νὰ καλλιεργήσουν τὴ γῆ τους οἱ Ἀθηναῖοι, μὲ τὴ φοβερὴ περιπέ-

τεια ποὺ πέρασε δὲ πληθυσμός, καὶ τὴν ἐρείπωση τῆς πόλης, προσφέρθηκαν οἱ Σπαρτιάτες ν' ἀναλάβουν μαζὶ μὲ τοὺς συμμάχους τους τὴ διατροφὴ τῶν ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, ὅσο θὰ κρατοῦσε δὲ πόλεμος. Ἐμπρὸς στοὺς Σπαρτιάτες πρέσβεις, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Ἀριστείδη, οἱ περήφανοι ἔκεινοι ἀνθρώποι ἀποκρίθηκαν στὸν ἀπεσταλμένο τοῦ Μαρδονίου πὼς «ὅσο δὲ ἡλιος πηγαίνει καὶ ἔανάρχεται τὸν ἔδιο δρόμο του, ποτὲ δὲ θὰ συμμαχήσουμε μὲ τὸν Ξέρξην ἀλλὰ θὰ τοῦ ἀντιστεκόμαστε ὑπερασπίζοντας καὶ ἔχοντας βοηθούς μας τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἡρωες, ποὺ ἔκεινος χωρὶς φόβο τοὺς ἔκαψε τοὺς ναοὺς καὶ τὸ ἀγάλματα».

'Αμέσως ὕστερα ἀπάντησαν καὶ στοὺς Λακεδαιμονίους πὼς «δὲν ὑπάρχει τόσο πολὺ χρυσάφι στὴ γῆ πουθενά, οὔτε γάρα τόσο ὑπέροχη στὸν πλοῦτο καὶ στὴν δμορφιά, ποὺ ἐμεῖς γι' αὐτά της τὰ καλὰ θὰ δεχτοῦμε νὰ πᾶμε μὲ τὸ Μῆδο καὶ νὰ ὑποδούλωσωμε τὴν Ἑλλάδα». Μὲ περηφάνια ἀρνήθηκαν, ὕστερα, τὴν πρόταση νὰ ἀναλάβουν τὴ διατροφὴ τους οἱ Λακεδαιμόνιοι κι οἱ σύμμαχοί τους. Τὸ μόνο ποὺ ζήτησαν ήταν αὐτὰ ἔκεινήση γρήγορα στρατός, γιατὶ τοὺς φαινόταν ὅτι δὲ θὰ ήταν μακριὰ δὲ καιρός, ποὺ δὲ βάρβαρος θὰ ἔδειχνε τὴν παρουσία του, ἀργίζοντας τὴν εἰσβολή του στὴν Ἀττική, μόλις ἔπαιρνε τὴν εἰδηση πὼς δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ κάμουν τίποτα ἀπὸ ὅσα τοὺς ζητοῦσε.

14. Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ (479 π.Χ.)

'Η ἄρνηση τῶν Ἀθηναίων δὲν ἀπέλπισε τὸ Μαρδόνιο, ποὺ ἔρχισε στὸ μεταξὺ νὰ κατεβαίνῃ ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὰ κάτω.

Γιὰ δεύτερη φορὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείψαντε τὴν πόλη τους μὲ τὴν ἀπέραση ν' ἀντισταθοῦν καὶ πάλι στοὺς βαρβάρους, ἀν χρειαζόταν καὶ χωρὶς τὴ σπαρτιατικὴ βοήθεια, ποὺ ἀκόμη δὲν εἶχε φανῆ.

Οἱ νέες προτάσεις τοῦ Πέρση στρατηγοῦ στοὺς Ἀθηναίους συνάντησαν νέα ἄρνηση. "Ἔτσι, βάδισε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας καὶ τὴν «κυρίευσε ἔρημη», ὅπως γράφει δὲ Ἡρόδοτος. Παράδωσε στὴ φωτιὰ καὶ στὴν καταστροφὴ δὲ, τι εἶχε ἀπομείνει ὅφθιο : «τείχη η κατοικία η ναό, ὅλα τὰ ἔριξε καὶ τὰ σώριασε κατατῆς».

Οἱ Σπαρτιάτες ἔφτασαν, τέλος, μὲ ἀρχηγὸ τὸ βασιλιὰ Παυσανία. Μαζὶ τους ἦρθε βοήθεια κι ἀπὸ ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Σ' αὐτὴ τὴ δύναμη ἐνώθηκαν καὶ 8.000 Ἀθηναῖοι ὀπλίτες.

'Ο στρατὸς τοῦ Μαρδονίου, ἀφοῦ ἀφῆσε τὴν Ἀθήνα, στρατοπέ-

δευσε στήν πεδιάδα τῶν Θηβῶν, κοντά στὸν ποταμὸν Ἀσωπό, γιὰ νὰ μπορῇ ν' ἀναπτυχθῇ τὸ ἱππικό του. Ἀπέναντί τους παρατάχθηκαν οἱ ἐλληνικὲς δυνάμεις (70.000 περίπου).

Στὴ μάχη ποὺ ἀρχισε, ὑστερὸν ἀπὸ ἀναμονὴ δέκα ἡμερῶν, τὴν νίκη καὶ πάλι τὴν κέρδισαν οἱ ἐλληνικὲς δυνάμεις. Οἱ Πέρσες ἀγωνίστηκαν μὲ γενναιότητα, οἱ "Ἐλληνες ὅμως στάθηκαν ἀκαταμάχητοι, γιατὶ πολεμοῦσαν γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Ἰδιας τῆς χώρας τους.

"Απὸ τὶς τριακόσιες χιλιάδες τὸ στρατὸ τοῦ Μαρδονίου μόνο 43000 σώθηκαν (159 νεκροὺς θρήνησε ὁ ἐλληνικὸς στρατός).

Τὰ λάφυρα στὸ πεδίο τῆς μάχης ἦταν πολυτιμότατα. "Ενα μέρος τους προσφέρθηκε στοὺς θεούς: στὸ Δία τῆς Ὄλυμπίας καὶ στὸν Ποσειδώνα τῆς Ἰσθμίας. Στοὺς Δελφοὺς ἔστησαν χρυσὸς τρίποδα πάνω σὲ γάλικη βάση, ποὺ τὴ σχηματίζαν οἱ κορυφοὶ 3 φιδιῶν. Πάνω τους σκάλισαν τὰ δύναματα τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ποὺ πήραν μέρος στὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Βαρβάρων.

"Ο Παυσανίας πρότεινε νὰ κηρυχθῇ ἵερὸς τόπος τὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ δι ποιητῆς Σιμωνίδης ἔγραψε ἔνα θαυμάσιο ἐπίγραμμα: «"Αν ἡ μεγαλύτερῃ ἀρετῇ εἶναι νὰ πεθαίνῃ κανεὶς παλικαρίσια, αὐτὸ ξέχωρα τὸ χάρισε σὲ μᾶς ἡ τύχη! Γιατὶ στὴν προσπάθειά μας νὰ δώσουμε τὴν ἐλευθερία στὴν Ἐλλάδα, πέσαμε καὶ πήραμε τὴν ἀγέραστη δόξα».

"Γιστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, δὲν πάτησε πιὰ περσικὸ πόδι στὴν Ἐλλάδα.

15. Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΜΥΚΑΛΗΣ

Τὴν ἴδια μέρα ποὺ οἱ ἐλληνικὲς πεζικὲς δυνάμεις μάχονταν στὶς Πλαταιὲς, στὴ Μυκάλη, ἀπέναντι στὴ Σάμο, δὲνωμένος ἐλληνικὸς στόλος, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἀθηναῖο Ξάνθιππο καὶ τὸ Σπαρτιάτη Λεωτυχίδη νίκησε μεγάλη περσικὴ δύναμη στὴ στεριά κι ἔκαψε τὸ στόλο τους.

16. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι στάθηκαν γιὰ τὸν Ἐλληνισμὸ ἔνα γεγονὸς μὲ τεράστια σημασία, ποὺ τ' ἀποτελέσματά του παρουσιάστηκαν καθαρὰ στὴ διάρκεια τοῦ 5ου αἰ., τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ σημειώνεται ἡ πιὸ δημιουργικὴ περίοδος καὶ σταθεροποιεῖται ἔνας πρωτόφαντος πολιτισμός.

Μιὰ χούφτα δινθρωποι ἀντιστάθηκαν στὴ μεγαλύτερη καὶ πλουσιότερη αὐτοκρατορίᾳ τῆς ἐποχῆς καὶ νίκησαν. Οἱ πόλεμοι αὐτοὶ ἔδειξαν πόσο ἀσήμαντη εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ δύναμη στὸ στρατό, ἀν δὲν τὴ θερμαίνη ἡ φιλοπατέρια καὶ ἡ ἀπέραντη ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία ἔστειλε σὲ ἄλλη ἥπειρο ἔνα στρατὸ ἀπὸ κάθε κατακτημένο κράτος, ποὺ δὲν εἶχε συνοχὴ μεταξὺ του, καὶ οὕτε πολεμοῦσαν οἱ στρατιῶτες του γιὰ ίδανικά. Μοιραῖα διαλύθηκε ἡ τεράστια ἐκείνη δύναμη στὴν ἀπόφαση τῶν λιγοστῶν 'Ἐλλήνων' ἀγωνιστοῦν γιὰ νὰ διατηρήσουν τὰ μικρὰ κράτη τους, ποὺ ἤταν δικά τους, καὶ γιὰ μὴ γάσουν τὴν ἐλευθερία τους, ἔνα μεγάλο ἀγαθὸ ἐξαφανισμένο στὴν ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Δαρείου, τοῦ Ξέρξη καὶ τοῦ Μαρδονίου.

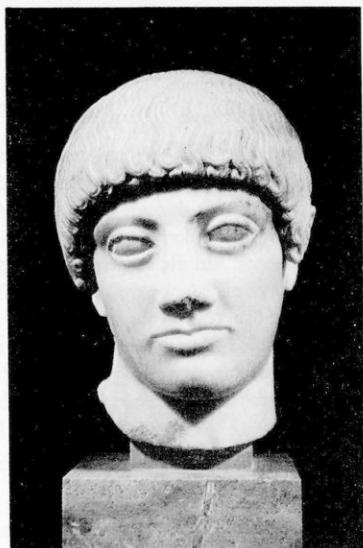
Οἱ λίγοι, ἔτσι, νίκησαν πέρα γιὰ πέρα τοὺς πολλοὺς. Τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι ἡ περηφάνια καὶ ἡ αὐτοπεποίθηση ποὺ οἱ 'Ἐλληνες ἀπόγτησαν, ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀνέπιστη ἐπιτυχία. 'Ενιωσαν τὴν ἀνωτερότητα τοῦ πολιτισμοῦ τους καὶ μ' αὐτὸ τὸν ψυχικὸ πλοῦστο προχώρησαν καὶ δημιούργησαν τὸ μεγάλο αἰώνα στὴν πολιτική, στὴν τέχνη καὶ στὰ γράμματα.

'Αν ἡ 'Ἐλλάδα χανόταν τότε, δὲ θὰ ἔβλεπε ποτὲ ἡ ἴστορία τοῦ κόσμου τὸ θαῦμα τοῦ χρυσοῦ αἰώνα, ποὺ ἀκόμη καὶ σήμερα, πλάι στὶς ὑψηλές ἰδέες τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, θρέφει τὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας (τὸν ἐλληνοχριστιανικὸ). Στοὺς γεμάτους αὐτοθυσία ἀγῶνες τῶν 'Ἐλλήνων στοὺς Περσικοὺς πολέμους χρωστάει ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς τεράστια δύναμη.

'Η 'Αθήνα πρόσφερε πάνω ἀπ' ὅλες τὶς πόλεις στοὺς Περσικοὺς πολέμους. Σὰ νὰ ἐνηλικιώθηκε ἔφινικὰ κι ἔνιωσε ποιά ἤταν ἡ ἀποστολὴ τῆς στὸν κόσμο, μὲ μεγάλη σοβαρότητα κι αἴσθημα εὐθύνης πῆρε ἡγετικὴ θέση καὶ κατόρθωσε νὰ ἀνταποκριθῇ θαυμαστὰ στὴν τόσο κρίσιμη περίσταση.

Καλύτερα ἀπὸ καθετὶ ἄλλο ἡ τέχνη τῶν 30 χρόνων μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἀντικαθρεφτίζει αὐτὴ τὴν ἔντονη ἀλλαγὴ στὴ νοοτροπία τῶν 'Αθηναίων κι ὅλων τῶν 'Ἐλλήνων, ποὺ θὰ ὁδηγήσῃ στὸ θαῦμα τῆς αλλασσικῆς ἐποχῆς. Τὰ τριάντα χρόνια μεταξὺ 479 - 450 π. Χ. τὰ λένε στὴν ἴστορία τῆς Τέχνης αὐστηρὸ ρυθμό. 'Η ἀλλαγὴ εἶναι φανερή: Τὸ κορμὶ στὰ ἀγάλματα στερεώνεται πιὰ μὲ ἄλλο τρόπο, σὲ μιὰ στάση φυσικὴ καὶ ζυγισμένη. Τὸ χαμόγελο χάνεται ἀπὸ τὰ πρόσωπα, ἀντίθετα μὲ τὴν προηγούμενη περίοδο, τότε ποὺ ἀκόμη κι ὅταν ἤταν

Μαρμάρινο κεφάλι νέου της περιόδου του αύτητροῦ ρυθμοῦ. Βρέθηκε στις ἀνασκαφές τῆς Ἀκρόπολης τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ λένε «ξανθὸς ἔφηβος», γιατὶ στὰ μαλλιά του διατηρεῖ χράξια ἀπὸ τὸ ξανθὸς χρῶμα ποὺ σκέπτεται τὴν κόμμωσή του.

πληγωμένος ἡ ἐτοιμοθάνατος ὁ ἄνθρωπος, χάραξε στὴ μορφή του τὸ «ἀρχαϊκὸ» μειδίαμα. Αὔστηρὴ συλλογὴ καὶ συγκέντρωση χαρακτηρίζει τὴν ἔκφραση στὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν δόλων γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶναι γεμάτα χυμό, φλόγα καὶ δύναμη.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ :**
1. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ λαμπρές νίκες στὸ Μαραθώνα (490) στὴ Σαλαμίνα (480) καὶ στὶς Πλαταιὲς (479) γλίτωσαν τοὺς Ἐλληνες ἀπὸ τὸ φοβερὸ Περσικὸ κίνδυνο.
 2. Στὶς συγκρούσεις μὲ τοὺς Πέρσες φάνηκε ἡ ἀξία τῶν Ἀθηναίων, ποὺ ἀρχικὰ μὲ τὸ Μιλιτιάδην κι ὑστερὰ μὲ τὸ Θεμιστοκλῆ κατόρθωσαν καὶ τοὺς Ἐλληνες νὰ βοηθήσουν νὰ κερδίσουν τὶς λαμπρές νίκες, καὶ τὸ γόντρο τῆς πόλης τους νὰ ὑψώσουν.
 3. Ἀξέχαστη ἔμεινε μὲς στοὺς αἰῶνες ἡ θυσία τοῦ Λεωνίδα μὲ τοὺς 300 Σπαρτιάτες του στὴ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν.
 4. Οἱ ὀγώνες ἐναντίον τῶν Περσῶν δυνάμωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἐλλήνων. Ἐνωμένοι προσωρινὰ ἔσφυγαν τὸν κίνδυνο. Μιὰ χούφτα ἀνθρώπων κατόρθωσε καὶ νίκησε διέρεαντη αὐτοκρατορία, μόνο γιατὶ ἦθελε νὰ ζήσῃ ἐλεύθερη κι εἶχε τὸ αἰσθῆμα πῶς μάχεται γιὰ νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα ποὺ ὑπεραγαποῦσε.
 5. Ἡ αὐτοπεοίθηση κι ἡ περηφάνια ποὺ δημιούργησε ἡ νίκη, δόκιγησε στὸ θαῦμα τοῦ πέμπτου αἰώνα.

KEIMENA

1. Ό χαρακτήρας τοῦ Θεμιστοκλῆ :

«Φαίνεται πώς τὰ πολιτικά τράβηξαν τὸ Θεμιστοκλῆ γρήγορα καὶ ζωηρά, καὶ ἐντονη ὄρμῃ τὸν κυριέψε γιὰ τὴ δόξα . . . κι ἥταν τόσο παράφορος γιὰ τὴ δόξα . . . ώστε νέος ἀκόμα, ὅταν ἔγινε ἡ μάχη ἐναντίον τῶν βαρβάρων στὸ Μαραθώνα καὶ διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτὸς φαινόταν σκεφτικός πολλές φορές, καὶ τὶς νύχτες ἔμενε ἀγρυπνος, δὲν πήγαινε στὰ συνηθισμένα συμπόσια κι ἔλεγε σὲ κείνους ποὺ τὸν ρωτούσαν κι ἀπόροῦσαν γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς τοῦ, πώς δὲν τὸν ἀφήνε νὰ κοιμηθῇ τὸ τρόπαιο τοῦ Μιλτιάδη. Γιατὶ οἱ μὲν ἄξιοι νόμιζαν πώς ἡ ἥπτα τῶν βαρβάρων στὸ Μαραθώνα ἤταν τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῶ δὲ θεμιστοκλῆς πώς ἤταν ἡ ἀρχή μεγαλύτερων ἀγώνων καὶ γι' αὐτοὺς ἐτοίμαζε πάντοτε τὸν ἑαυτό του γιὰ τὸ συμφέρον δλόκληρης τῆς 'Ελλάδας . . . »

Πλουτάρχου "Βίος Θεμιστοκλέους", κεφ. 3 (Μετ. Α.Κ.)

2. Η ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας :

Μὰ ἡ νύχτα προχωρεῖ, κι οἱ "Ελληνες κρυφὸ δρόμο ν' ἀνοίξουν ἀπὸ πουθενά δὲ δοκιμάζουν· ὅταν ὅμως μὲ τ' ἀσπρα τ' ἀτια της ἡ μέρα φωτοπλημώριστη ἀπλωσε σ' ὅλο τὸν κόσμο, μιὰ πρῶτ' ἀκούστηκε ἀπ' τὸ μέρος τῶν 'Ελλήνων βουῇ τραγουδιστὰ μὲ ἥχο φαιδρὸ νὰ βγαίνη καὶ δυνατ' ἀντιβούζαν μαζὶ κι οἱ βράχοι τοῦ νησιοῦ γύρω, ἐνῶ τρομάρα τοὺς βαρβάρους ἔπιασεν δλους, ποὺ ἔβλεπαν πώς γελαστῆκαν.

Γιατὶ δὲν ἤταν γιὰ φευγιὸ ποὺ ἔψαλλαν τότε σεμνὸν παιάνον οἱ "Ελληνες, μὰ σὰν νὰ ὅρμοῦσαν μ' δλόψυχη καρδιά στὴ μάχη, ἐνῶ ὅλη ὡς πέρα τὴ γραμμὴ των τῆς σάλπιγγας φλόγιζε ὁ ἥχος· κι ἀμέσως τὰ πλαταγιστὰ μεμιᾶς κουπιά τους χτυποῦνε μὲ τὸ πρόσταγμα τὴ βαθιάν ἄρμη καὶ δὲν ἀργοῦνε νὰ φανοῦν δλοὶ μπροστά μας. Τὸ δεξὶ πρῶτο, σὲ γραμμὴ, κέρας ἐρχόνταν μ' ὅλη τὴν τάξη, κι ἔπειτα κι ὁ ἄλλος ὁ στόλος ἀπὸ πίσω ἀκλουθός· καὶ τότε ἤταν ν' ἀκούστης φωνὴ μεγάλη ἀπὸ κοντά: «Ἐμπρός, τῶν 'Ελλήνων γενναῖα παιδιά! νὰ ἐλευθερώστε πατριδία, τέκνα, γυναῖκες καὶ τῶν πατρικῶν θεῶν σας νὰ ἐλευτερῶστε τὰ Ἱερὰ καὶ τῶν προγόνων τοὺς τάφους· τώρα γιὰ δλα 'ναι ποὺ πολεμᾶτε».

Αἰσχύλου "Πέρσαι" στ. 386 κ.ξ. (Μετ. Ι. Γρυπάρη)

28.2.1980

Η ΑΘΝΑ ΣΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

‘Ο μεγάλος ἀγώνας ἐναντίον τῶν βαρβάρων εἶχε τὴν τελευταία στιγμὴν ἐνώσει τοὺς Ἑλληνες. “Οταν δύμως ἤρθε ὁ καιρὸς τῆς εἰρήνης, κάθε σπουδαία ἑλληνικὴ πόλη - κράτος θυμήθηκε τὰ παλιὰ κι εἶδε τὶς ἄλλες πόλεις ὅχι σὰ μονάδες τοῦ ἔδιου ἔθνους, ἀλλὰ σὰν ἀντιπάλους. Κι ἐνῷ ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων στοὺς Περσικοὺς πολέμους στάθηκε μιὰ στιγμὴ ἐκπληκτικὴ στὴν ἴστορία τους, μὲ συνέπειες ἀνυπολόγιστα μεγάλες, ἡ ἔλλειψη ἐνότητας, ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὸ ἔξοχο φεγγοβόλημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, ὁδήγησε σὲ ἀτέλειωτη σειρὰ ἐμφύλιων πολέμων, ποὺ τελικὰ πλήγωσαν ἀνεπανόρθωτα τὴν Ἑλλάδα. “Ετσι οἱ πολίτες της μὲ τὰ ἔδια τους τὰ χέρια σύντριψαν ὅ,τι εἶχαν μὲ τόση πνοὴ καὶ μὲ τόση προσπάθεια δημιουργήσει.

Στὰ πρῶτα πενήντα χρόνια — τὴν λαμπρὴν Πεντηκονταετία — ἡ Ἀθήνα θὰ πάρῃ τὴν ἡγετικὴν θέσην κι αὐτὴ θὰ χτίσῃ καὶ θὰ προβάλῃ τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα», δημιουργώντας μὲ τὸ μεσουράνημά της τὸν «χρυσοῦν» αἰώνα.

1. Η ΠΡΩΤΗ ΑΘΗΝΑΙΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ — ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

Οἱ Ἀθηναῖοι, θαμπωμένοι κι οἱ ἔδιοι ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴν ποὺ ἀπόχτησαν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, πίστεψαν χρέος τους νὰ ἔξαχολουθήσουν τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγώνα τῶν ἀλύτρωτων Ἑλλήνων στὰ νησιὰ καὶ στὴ Μ. Ἀσία, ποὺ βρίσκονταν ἀκόμα στὴν κατοχὴ τῶν Περσῶν.

Στὸ πρόγραμμα αὐτό, γιὰ ἐλάχιστο διάστημα, ἡγήθηκαν ἀρχικὰ οἱ Σπαρτιάτες. Μὲ ἀρχηγὸ τὸν Παυσανία τὰ ἑλληνικὰ καράβια ἐλευθερώσαν τὰ νησιὰ στὸ Αἴγαο καὶ τράβηξαν γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῶν Στενῶν στὸν Ἑλλήσποντο, παίρνοντας τὴ Σηστὸ κι ὕστερα τὸ Βυζάντιο ἀπὸ τοὺς Πέρσες.

Σ’ αὐτὸ τὸ σημεῖο οἱ Σπαρτιάτες ἀποσύρθηκαν. Τὰ προβλήματα

Ἐκτραπεῖ
θίστησε

στὸ ἔσωτερικὸ τῆς χώρας τους, φλοιοφέρὰ πάντα καὶ κρίσιμα, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πανελλήνια πολιτικὴ καὶ νὰ περιοριστοῦν στὴ χώρα τους. Δὲν ἀγαποῦσαν ἔξαλλου ποτὲ τὶς μακρινὲς ἐπιχειρήσεις.

Οἱ Πέρσες εἶχαν προσωρινὰ ἀποσυρθῆ, κανεὶς ὅμως δὲν ἤξερε πότε θὰ γύριζαν πίσω καὶ ἀν' ὁ ἀργηναν τὴν Ἑλλάδα ἡσυχῇ γιὰ καιρό. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἔπειπε ν' ἀγρυπνοῦν. Γι' αὐτὸ ἥταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἔνας ἀρχηγὸς ποὺ νὰ ὀργανώσῃ ὅλη αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ Σπαρτιάτες ἀφῆσαν ἐλεύθερο τὸ δρόμο καὶ περιορίστηκαν στὰ θέματα τῆς Πελοποννησιακῆς Συμμαχίας, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία καὶ ἀποφάσισαν νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὴ ρύθμιση τῆς προστασίας τῶν νησιῶν καὶ τῶν μικρασιατικῶν πόλεων. Ἔτσι οἱ ἑλληνικὲς πόλεις ἥταν ἡσυχεῖς γιὰ τὴν ἔσωτερική τους ἀσφάλεια καὶ μποροῦσαν ν' ἀφοσιωθοῦν στὰ καθημερινά τους ἔργα.

Τὸ 478 συγκροτήθηκε ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία μὲ τὴν Εὔβοια, τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, τὶς περισσότερες Κυκλαδες, τὴ Σάμο, Χίο, Μυτιλήνη, καὶ πολλὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Προποντίδας. "Εδρα τῆς δρίστηκε ἡ ίερὴ Δῆλος καὶ ἀρχηγὸς ἡ Ἀθήνα.

Στὸν Ἀριστείδη, ποὺ τὸν εἶχαν ἔσχωρίσει οἱ ἄλλοι "Ελληνες γιὰ τὴ λαμπρή του συμπεριφορὰ στὶς ἐπιχειρήσεις τῆς Προποντίδας, ἀνάθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ρυθμίση τὶς ὑποχρεώσεις κάθε πόλης. Στὴ δύσκολη αὐτὴ ὑπόθεση, ὁ «δίκαιος» Ἀθηναῖος τόσο σωστὰ τακτοποίήσεις πάντα, ὥστε δὲν ἀκούστηκε τὸ παραμικρότερο παράπονο.

"Ολες οἱ πόλεις θεωροῦνταν ἵσες μεταξὺ τους στὴ συμμαχία, τὶς ἐπιχειρήσεις μόνο θὰ τὶς κατεύθυνε ἡ Ἀθήνα. "Αλλες θὰ ἔδιναν καράβια (οἱ μεγαλύτερες) καὶ ἄλλες χρήματα, ποὺ θὰ φυλάγονταν στὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴ Δῆλο. "Η εἰσφορὰ αὐτὴ σὲ πλοιαῖα ἡ χρήματα ἥταν ἐτήσια.

2. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΟΣ

Δεύτερο ζωτικὸ πρόβλημα στὴν ἔσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀθήνας ἥταν τὸ ἐμπόριο τῆς ποὺ ὀλοένα ἀνέβαινε. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ δυνατοῦ τῆς στόλου δόδηγησε στὴν ἐπιθυμία τῆς κυριαρχίας στοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους: στὸ Αἴγαιο καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ἀπὸ τὸν Ἐλλήσποντο ὡς τὴν Κύπρο, ὅπου ἀκόμη ἀρμένιζαν ἐλεύθερα τὰ περσικὰ καράβια.

Τὸν σπουδαῖο αὐτὸν ἀγώνα τὸν ἀνάθεσαν σ' ἓνα μεγάλο στρατηγό,

τὸν Κίμωνα, γιὸν τοῦ Μιλτιάδη. Εὔγενικός, γενναῖος, καὶ συνετὸς ὁ Κίμων θεμέλιωσε τὴν ναυτικὴν ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντίθετος στὸν χαρακτήρα καὶ στὶς πεποιθήσεις ἀπὸ τὸ μεγάλο Θεμιστοκλῆ, ἀκολούθησε ὥστόσο τὴν πολιτικὴν ποὺ χάραξε ἐκεῖνος, μὲ πρόγραμμα τὴν ἀνάδειξη τῆς Ἀθήνας σὲ πρώτη ναυτικὴ δύναμη στὴν Ἑλλάδα.

Δικῇ του γραμμὴ ἦταν ὅχι ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ἡ συνενόηση καὶ ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. (Οἱ Πλούταρχος, ἔνας μεταγενέστερος συγγραφέας, τὸν δινομάζει «ἑλληνικὸν ἡγεμόνα»). Κι ἐπειδὴ πίστευε πῶς ἔπρεπε νὰ διατηρήσουν φιλικοὺς δεσμοὺς οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴ Σπάρτη, ἐργάστηκε πολὺ γ' αὐτῇ τὴν ἰδέα.

Επεκθάρισε τοὺς φοιβεροὺς πειρατὲς τῆς Σκύρου καὶ μὲ μιὰ σειρὰ νίκες του ἔξασφάλισε στοὺς Ἀθηναῖούς τὴν συμμαχία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων στὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, καθὼς καὶ ἀρκετῶν πόλεων στὰ παράλια τῆς Κιλικίας, τῆς Καρίας καὶ τῆς Παμφυλίας (ὕστερα ἀπὸ τὴ θαυμαστὴν νίκην ἐναντίον τοῦ Περσικοῦ στόλου, στὸν ποταμὸν Εὔρυμέδοντα, τὸ 467 π.Χ.). Ἡ τεράστια αὐτῇ νίκη τοῦ Κίμωνος ἐλευθέρωσε τὸ Αἴγαον ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία τεράστιας ἀνάπτυξης στὸ ἀθηναϊκὸν ἐμπόριο.

Στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τῆς Ἀθήνας, ἐνῷ ὑπάρχει ἀκόμη ὁ Θεμιστοκλῆς, κυριαρχεῖ ἡ γραμμὴ τοῦ Κίμωνος ποὺ συνεργαζόταν στενά μὲ τὸν Ἀριστείδη (ἀνῆκε καὶ αὐτὸς στὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα).

3. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ

Συληρὴ τύχη περίμενε τὸν ἐμπνευστὴν τῆς νίκης τῆς Σαλαμίνας. Μὲ τὴν ἀφόνταστη διορατικότητά του διέκρινε πῶς κάποτε θὰ ἔφτανε ὥρα νὰ συγκρουσθῇ ἡ Ἀθήνα μὲ τὴ Σπάρτη. Ἡταν δυὸς κόσμοι διλότελα ἀντίθετοι καὶ ἡ συνενόηση μεταξὺ τοὺς, δόσο κι ἀν τὴν πίστευε δυνατὴν ὁ Κίμων, ἦταν γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ ἀπραγματοποίητη. Τὸ ὄγρυπνο μάτι του, ἔξαλλου, καὶ τὸ ἔξοχο αἰσθητήριο του τὸν προειδοποιοῦσαν πῶς, γρήγορα, ὅχι μόνο ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ κι ἀλλες ἑλληνικὲς πόλεις, ἴδιαίτερα τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Κόρινθος, ποὺ ἡ ἀνθηση τῆς Ἀθήνας τὶς ἔριγνε στὴ σκιά, δὲ θὰ τῆς συγχωροῦσαν τὰ πρωτεῖα ποὺ τόσο ἔαφνικὰ εἶχε ἀποκτήσει.

Ἐνῷ ἀνοικοδομοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν κουρσεμένη τους πόλη, ὁ Θεμιστοκλῆς πρότεινε νὰ τὴν περιζώσουν μὲ τεῖχος ἵσχυρό, κι ἐκείνη

Eπριέδοντας
467 π.Χ.
KIMON.

Τέσσερα «δόστρακα» — κομμάτια ἀπό πήλινα ἀγγεῖα — ἀπό χύτα πού χρησιμοποιοῦσαν στὴν Ἀθήνα, ὅταν οἱ πολίτες ψήφιζαν γιὰ ἔξοστρακισμό. Ἐχουν δύναματα μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰώνα : Ἄστειδης Λυσιμάχου, Θεμιστοκλῆς Νεοκλέους Φρεάρριος, Κίμων Μιλτιάδου καὶ Περικλῆς Ξανθίππου.

καὶ τὸν Πειραιά. Οἱ Σπαρτιάτες ἔφεραν μεγάλη ἀντίδραση σ' αὐτὸν τὸ σχέδιο. Βάζοντας, λοιπόν, τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὑψώσουν ὅσο γινόταν γρηγορώτερα, καὶ μ' ὅποιο ὄλικὸ ἔβρισκαν ἐμπρός τους τὰ τείχη, ξεκίνησε ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ πάγι νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Σπαρτιάτες. Ὁ ἔξοχος πολιτικὸς νοῦς του, εἶδαμε πῶς ὅπου δὲν μποροῦσε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπόφασή του, ἔβρισκε τρόπο νὰ τὴν πραγματοποιῇ μὲ πλάγια μέσα.

Φτάνοντας στὴ Σπάρτη, ἀργοποροῦσε νὰ συναντηθῇ μὲ τοὺς Ἐφόρους, ἔχοντας συνεννοηθῆ μὲ τοὺς συμπολίτες του νὰ τὸν εἰδοποιήσουν μόλις τὸ χτίσιμο τῶν τειχῶν θὰ εἴχε ἀρκετὰ προχωρήσει. Ἔτσι, ὅταν ἔφτασε τὸ μήνυμα, κι ἐπισκέφθηκε τὶς ἀρχές τῆς Σπάρτης, στὴ νέα τους ἀρνηση ἡ ἀπάντηση ἦταν ἔτοιμη : τὰ τείχη ποὺ θ' ἀσφάλιζαν τὴν Ἀθήνα εἶχαν πιὰ ὑψωθῆ ἀρκετά.

Τὸ περιστατικὸ αὐτὸν στάθηκε μοιραῖο γιὰ τὴν κατοπινή του ἴστορία. Οἱ Σπαρτιάτες δὲν τὸν συγχώρησαν ποτὲ γιὰ τὴν ἀνειλικρίνεια του καὶ, ὅταν παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία, τὸν ἐκδικήθηκαν.

Τὸ ἀστρο τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου, ποὺ ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νὰ πιστέψουν στὸν ἕαυτό τους καὶ στὴ δύναμή τους, εἶχε ἀρχίσει νὰ γέρνη στὴ δύση του. Δὲν τὸν ἔβγαλαν ποτὲ πιὰ στρατηγὸ οἱ συμπατριῶτες του, καὶ στὴ διαμάχη μὲ τοὺς ἀριστοκρατικοὺς ἔχανε ὄλοένα. Στὸ τέλος κατόρθωσαν νὰ τὸν ἔξοστρακίσουν (472). Μὲ πληγωμένη τὴν περηφάνια ζήτησε ἀσυλο στὸ "Ἀργος, ὅπου προσπάθησε, ξεσηκώνοντας τοὺς δημοκρατικοὺς ἐκεῖ καὶ σ' ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου ('Αρκάδες καὶ Ἡλείους), νὰ χυτηρήσῃ τοὺς Σπαρτιάτες.

Στὸ μεταξύ, καὶ τὸν Παυσανία, τὸ νικητὴ τῶν Πλαταιῶν, τὸν περίμενε ἀκόμη φοβερώτερη τύχη. Κατηγορήθηκε πῶς πρόδωσε τὶς ἀρχές τῆς Σπάρτης, ὅταν ἤταν στὸ Βυζάντιο, κι ὅτι ἔκαμε προσπάθεια νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ τοὺς παραδώσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ

472 ἔξοστρακο
κατόρθωσε
οριστοκράτες

νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν σατράπη τους. Ἀφορμὴ στάθηκε τὸ θάμπωμα ποὺ ἔπαθε δὲ λιτοδίαιτος Σπαρτιάτης, ὅταν ἀντικρίζοντας τὸν ἀφάνταστο πλοῦτο τῶν Περσῶν στὸ Βυζάντιο ἔδωσε στὸν ἑαυτό του τὴν ἄδεια νὰ ντύνεται πλούσια καὶ νὰ ζῆ μὲ πολυτέλεια. Καταδικασμένος σὲ θάνατο, πρόσφυγε στὸ ναὸ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου οἱ συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔχτισαν τὴν πόρτα (πῆρε μέρος στὴ φριγτὴ τιμωρίᾳ ἡ μάνα κι ἡ γυναῖκα του), ἀνοιξαν τὴ στέγη καὶ τὸν ἄφησαν νὰ πεθάνῃ ἔρημος.

Οἱ Σπαρτιάτες στὴν ὑπόθεση τοῦ Παυσανίᾳ βρῆκαν εὐκαιρία νὰ μπλέξουν καὶ τὸ Θεμιστοκλῆ. Τὸν κατηγόρησαν πῶς κάποια γράμματα τοῦ προδότη βασιλιά τους ἦταν ἐνοχοποιητικά καὶ γι' αὐτόν.

'Ασυλόγιστα οἱ Ἀθηναῖοι τὸν καταδίκασαν, τὴ φορὰ αὐτή, σὲ θάνατο. Μὴν μπορώντας πιὸ νὰ σταθῇ δὲ Θεμιστοκλῆς στὴν Ἑλλάδα, ὅπου σὲ κάθε στιγμὴ κινδύνευε ἡ ζωὴ του, ξέφυγε κι ἔφτασε στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιά τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξη. Στὴ Μαγνησία τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ τοῦ εἶχε παραχωρηθῆ ἀπὸ τὸ Μεγάλο Βασιλέα γιὰ νὰ ζῆ ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά της, πέθανε λησμονημένος τὸ 461 π.Χ.

Ἡ κατηγορία ἐναντίον του δὲν ἀποδείχτηκε ποτέ, ἡ πόλη του δμας στεφθήκηκε ἀδικα τὶς ὑπηρεσίες του. Εἶναι παράξενο πῶς ἡ δημοκρατικὴ Ἀθήνα σκληρότερα ἀπὸ ὅλους μεταχειρίζόταν ἐκείνους, ποὺ μόνο αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης ἐπρεπε νὰ ἐμπνέουν στοὺς πολίτες της.

Τὸν ἵδιο χρόνο μὲ τὸ Θεμιστοκλῆ πέθανε φτωχότατος δὲ Ἀριστείδης, κι ἡ πόλη ἀνάλαβε νὰ προικίσῃ τὶς θυγατέρες του. Ἡταν μιὰ ἄλλη μεγάλη μορφὴ ποὺ δὲ γλίτωσε, ώστόσο, τὴν πικρία τῆς ἐξορίας.

4. Η ΑΘΗΝΑΙΚΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΗΓΕΜΟΝΙΑ — Γ' ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ Κίμωνα ἐξασφαλίστηκε σύντομη ἐσωτερικὴ εἰρήνη στὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ τὴν λαμπρὴ νίκη του στὸν Εὐρυμέδοντα, ἡ περσικὴ ἀπειλὴ εἶχε πολὺ ξεμακρύνει, κι ἐπειδὴ ὁρισμένες ἐλληνικὲς πόλεις δυσφοροῦσαν γιὰ τὴ στάση τῶν Ἀθηναίων, θέλησαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ συμμαχία. Οἱ πολίτες τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας εἶναι παράξενο πῶς ποτὲ δὲν κατόρθωσαν νὰ νιώσουν πῶς ἥταν ἴσοι μ' αὐτοὺς οἱ ἄλλοι "Ελληνες. Μ' ἐντολὴ τοῦ Δήμου, ὑποχρεώθηκε δὲ «έλληνικός ἡγεμών», δὲ Κίμων, νὰ καταπνίξῃ σκληρὰ τὴν ἀνταρσία στὴ Νάξο καὶ στὴ Θάσο.

‘Η ἀλλοτινὴ συμμαχικὴ εἰσφορὰ κατάντησε μὲ τὸν καιρὸν νὰ γίνη φόρος, ποὺ οἱ σύμμαχες πόλεις πλήρωναν στὴν Ἀθῆνα· τὸ 454 μάλιστα φρόντισαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὑστερα ἀπὸ μιὰν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία στὴν Αἴγυπτο ἐναντίον τῶν Περσῶν, νὰ μεταφέρουν γιὰ δισφάλεια τὸ συμμαχικὸ ταμεῦο ἀπὸ τὴ Δῆλο στὴν Ἀθῆνα (ἀργότερα, φυλαγόταν στὸν Παρθενώνα).

Τὸ 464 ξεσηκώθηκαν στὴ Σπάρτη οἱ Εἰλωτες, ὑστερα ἀπὸ ἔνα φοβερὰ καταστρεπτικὸ σεισμό. Ἀκολούθησε ἡ ἐπανάσταση τῶν Εἰλωτῶν τῆς Μεσσηνίας (Γ' Μεσσηνιακὸς πόλεμος 464 - 455 π.Χ.), ποὺ ἔφερε τὴν πόλη σὲ πολὺ δύσκολη θέση. Ζήτησαν, τότε, οἱ Σπαρτιάτες τὴν βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Μὲ συμβουλὴ τοῦ Κίμωνα δέχτηκαν ἐκεῖνου, ὁρίζοντας μάλιστα τὸν Ἰδιο, ἀρχηγὸ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος. ‘Η ἔξελλη ποὺ πήρε ἡ ὑπόθεση ἦταν ἀπροσδόκητη. Οἱ ἐπιχειρήσεις δὲν πήγαιναν καλὰ καὶ, κάποια στιγμή, οἱ Σπαρτιάτες φάνηκαν δύσπιστοι στοὺς Ἀθηναῖους, κι ὁ Κίμων διώχτηκε ἀπὸ τὴ Σπάρτη.

“Ωσπου νὰ κατορθώσουν οἱ Σπαρτιάτες νὰ νικήσουν στὸν πόλεμο, οἱ ἔχθροὶ τοῦ Κίμωνα πέτυχαν νὰ τὸν ἔξοστρακίσουν (461).

Στὴν Ἐλλάδα ἔσπασαν σὲ λίγο οἱ πρῶτες ἐμφύλιες συγκρούσεις καὶ σ' αὐτές μπλέχτηκαν Ἀθηναῖοι, Βοιωτοί, Μεγαρεῖς, Αιγαῖοι τε. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνακάλεσαν τὸν Κίμωνα ἀπὸ τὴν ἔξορια (μὲ εἰσήγηση τοῦ Περικλῆ, ἀρχηγοῦ τῶν δημοκρατικῶν), κι ἀφοῦ μὲ τὴ δική του μεσολάβηση ἔκλεισαν γιὰ πέντε χρόνια ἀνακωχὴ μὲ τὴ Σπάρτη, τὸν ἔστειλαν στὴν Κύπρο. Στὴν πολιορκία τοῦ Κιτίου πέθανε ὁ Κίμων, οἱ συμπολίτες του δύμας συνέχισαν τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ 449 νίκησαν τοὺς Πέρσες στὴ Σαλαμίνα (τῆς Κύπρου).

Τὸ 448, πάλι μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Περικλῆ, ποὺ κυριαρχεῖ πιὰ ὡς στρατηγὸς στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ἀθῆνας, κλείνουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσες, ποὺ ὑπογράφεται στὰ Σοῦσα. Ἀρχηγὸς τῆς πρεσβείας ἦταν ὁ Καλλίας, ἀντρας τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κίμωνα (Καλλίειος εἰρήνη). ‘Ο βασιλιάς τῶν Περσῶν ἀναγνώρισε μὲ τὴ συνθήκη τὴν ἀνεξαρτησία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας.

Τὸ 445 π.Χ. Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάτες κλείνουν εἰρήνη γιὰ τριάντα χρόνια (Τριακοντούτεις Σπονδαί) μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Περικλῆ.

Τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι στὸ ἔξωτερικὸ προσπαθοῦν νὰ ἀπλώσουν τὴν ἥγεμονία τους, στὸ ἔσωτερικὸ φροντίζουν νὰ διοικηθῶσουν τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα.

- KYRIA SΗMEIA :**
1. Στὸ διάστημα τῆς Πεντηκονταετίας οἱ Ἀθηναῖοι ίδρυουν τὴ μεγάλη συμμαχία, ὅπου ἐνώθηκαν 300 πόλεις. Ἀρχικά, ὅλα τὰ μέλη τῆς συμμαχίας εἰναι ἵσα, σιγὰ - σιγὰ ὅμως ἡ ἔγωιστική τῶν Ἀθηναίων μεταβάλλει τοὺς συμμάχους σὲ φορολογούμενους.
 2. Ἡ Ἀθήνα συνέχισε τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν μικρασιατικῶν πόλεων ἀπὸ τοὺς Πέρσες.
 3. Μὲ τὴν ἀποφασιστικότητα τοῦ Θεμιστοκλῆ τειχίζεται ἡ Ἀθήνα.
 4. Ἀντίπαλοι τοῦ Θεμιστοκλῆ εἰναι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν: ὁ Κίμων καὶ ὁ Ἀριστείδης.
 5. Κύρια πολιτικὴ τοῦ Κίμωνα ἦταν ἡ συνύπαρξη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἡ διατήρηση καλῶν σχέσεων Ἀθήνας καὶ Σπάρτης.
 6. Οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοὶ τῶν Περσικῶν πολέμων (Θεμιστοκλῆς καὶ Παυσανίας) εἶχαν φοβερὸ τέλος.
 7. Τὸ 449 κλείνεται ἡ Καλλίλιος εἰρήνη καὶ τὸ 445 οἱ Τριακοντάρτεις Σπονδαί.
 8. Στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τῆς Ἀθήνας ἐμφανίζεται ὁ Περικλῆς.

KEIMENA

Στὴν Πεντηκονταετία, οἱ ἑλληνικὲς πόλεις πηγαίνουν μὲ τὸ μέρος τῆς Ἀθήνας ἢ τῆς Σπάρτης:

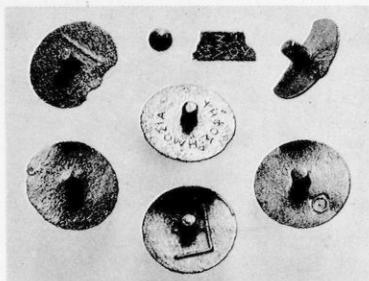
1. «Κι ἀφοῦ ἀπόδιωξαν (οἱ "Ελληνες") τὸν βάρβαρο μὲ τὸν κοινὸν ἀγώνα, δὲν πέρασαν πολλὰ χρόνια καὶ χωρίστηκαν, ἄλλοι μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλοι μὲ τῶν Λακεδαιμονίων, τόσο οἱ "Ελλήνες ποὺ ἐπαναστάτησαν κι ἐλευθερηθήκαν ἀπὸ τὸ βασιλιά τῶν Περσῶν, ὅσο καὶ κεῖνοι ποὺ εἶχαν πολεμήσει μαζί. Γιατὶ αὐτὲς οἱ δύο πολιτεῖες πρόβαλαν φανερὰ σὰν οἱ δυνατότερες. Καὶ ύπερεῖχε ἡ μιὰ στὴ στεριά καὶ ἡ ἄλλη στὴ θάλασσα μὲ τὰ καράβια τῆς».

Θουκυδίδον *"Ιστορία"* A, 18 (Μετ. "Ελληνική Λαμπρότητα")

Οἱ Ἀθηναῖοι μιλοῦν γιὰ τὴ δημιουργία τῆς συμμαχίας τους:

«Εἶναι, λοιπόν, ἡ δὲν εἶναι δίκαιη ἡ ἀξιωσή μας, τόσο γιὰ τὴν παλιὰ αὐτοθυσία μας, ὅσο καὶ γιὰ τὴ γνωστική μας σκέψη, νὰ μὴ μᾶς φθονοῦν τόσο ἀγριασία οἱ "Ελλήνες γιὰ τὴν ἔξουσία ποὺ ἔχομε; Γιατὶ κι αὐτὴ ἀκόμα τὴν ἔξουσία τὴν πήραμε χωρὶς τὴ βία τῶν ὅπλων, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐσεῖς (οἱ Σπαρτιάτες) δὲ θελήσατε νὰ ἔξακολουθήσετε τὸν ἀγώνα πρὸς τὴ δύναμη ποὺ εἶχε ἀκόμη ὁ βάρβαρος, καὶ οἱ σύμμαχοι ἥρθαν σὲ μᾶς καὶ μᾶς παρακάλεσαν νὰ τοὺς γίνωμε ἀρχηγοί. Ἀναγκαστήκαμε λοιπὸν ἀπὸ κεῖνον τὸν πόλεμο νὰ ἐπεκτείνωμε στὸ σημερινὸ σημεῖο τὴν ἔξουσία μας, τὸ περισσότερο ἀπὸ φόβο, ὕστερα ἀπὸ τὴν τιμή, καὶ τέλος καὶ γιὰ δφελος...»

Θουκυδίδον *"Ιστορία"* A, 75 (Μετ. "Ελληνική Λαμπρότητα")

Ψῆφοι τῶν
δικαστῶν

15

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

A'. ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΣΤΕΡΕΩΝΕΤΑΙ

Στήν Ἀθήνα, ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κίμωνα κι ἀφοῦ εἶχε πιὰ λείψει ὁ Ἀριστείδης, ἡ παρουσία ἐνὸς μέγιστου πολιτικοῦ, τοῦ Περικλῆ, ποὺ εἴκοσι πέντε χρόνια συνέχεια τὸν ἔβγαζε ὁ λαὸς στρατηγό, στερέωσε τὴ δημοκρατία.

Κυρίαρχο σῶμα στήν Ἀθηναϊκὴ πολιτείᾳ ἦταν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ποὺ συνεδρίαζε κανονικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἔκτακτες περιστάσεις, δυὸ φορὲς τὸ μήνα στήν Πυύνα ἢ στὸ Θέατρο τοῦ Διονύσου. Τὴν ἀποτελοῦσαν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι πολίτες τῆς Ἀττικῆς κι ὁ καθένας μποροῦσε νὰ σηκωθῇ καὶ νὰ πῆ τὴ γνώμη του. Ἐκεῖ ἀποφασίζονταν ὅλα τὰ σπουδαῖα ζητήματα κι ἀναδείχνονταν, μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου τους καὶ τὴν καθαρότητα τῆς σκέψης τους, οἱ ἄνδρες ποὺ διοικοῦσαν τὸ κράτος. Ἡ Ἐκκλησία ἀποφάσιζε ἀκόμη τὸν πόλεμο ἢ τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ὑπογραφὴν συμμαχιῶν.

Τὴν μεγαλύτερη δύναμη τὴν εἶχαν οἱ δέκα στρατηγοί. Αὐτοὶ ἦταν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, φρόντιζαν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς χώρας καὶ κατεύθυναν τὴν ἔξωτερην πολιτική. Ὁ καθένας τους ἀντιπροσώπευε μιὰν ἀπὸ τὶς δέκα φυλές ποὺ εἶχε ἰδρύσει ὁ Κλεισθένης.

Ἡ δικαιοσύνη πέρασε ὁριστικὰ στήν ἔξουσία τοῦ δήμου ἀπὸ τὸ 462, ποὺ ὁ Ἀρειος Πάγος, τὸ παλιὸ δικαστήριο τῶν εὐγενῶν, περιορίστηκε νὰ δικάζῃ μονάχα ἀδικήματα θρησκευτικὰ καὶ τοὺς φόνους «ἐκ προμελέτης».

Οι νόμοι έτοιμάζονταν άπό τη Βουλή τῶν 500 (όπου και πάλι άντιπροσωπευόταν άπόλυτα ό λαδς) και ψηφίζονταν, άφού γινόταν σχετική συζήτηση στήν 'Εκκλησία τοῦ Δήμου.

'Ο Περικλῆς διοκλήρωσε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στήν Ἀθήνα.

2. Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Ήταν τόσο έκπληκτική ἡ παρουσία του, ώστε τ' ὄνομά του δόθηκε στὴ λαμπρότερη ἐποχὴ τῆς ἀθηναϊκῆς ἴστορίας. "Εξοχος ρήτορας, ἥρεμος (τὸν ἔλεγαν γι' αὐτὸν Ὁλύμπιο), ἥταν ἀνθρωπος σοβαρός, στοχαστικὸς καὶ ἕξερε, πάνω ἀπ' ὅλα, καὶ σταθερὴ πολιτικὴ γραμμὴ νὰ χαράζῃ, καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἄξιων Ἀθηναίων πολιτῶν νὰ διαλέγῃ τοὺς καλύτερους γιὰ συνεργάτες του. Εἶχε τὴ θαυμαστὴ δύναμη νὰ πείθῃ τοὺς πολίτες μὲ τὸ λόγο του, χωρὶς ποτὲ νὰ τοὺς κολακεύῃ.

Καταγόταν ἀπὸ μεγάλη γενιά (γιὸς τοῦ Ξανθίππου, τοῦ νικητῆ τῆς Μυκάλης, καὶ τῆς Ἀγαρίστης, ἀνιψιᾶς τοῦ Κλεισθένη). Ἡ μόρφωσή του ἦταν ἔξαιρετικὴ κι ἀγαπώντας τὶς πνευματικὲς συζητήσεις εἶχε στὸ στενό του περιβάλλον τὸ φιλόσοφο Ἀραξαγόρα, που δηῆρε καὶ δάσκαλός του. Ἀφάνταστα ἐργατικός, παρουσιαζόταν μόνο ὅταν λογάριαζε νὰ μιλήσῃ στήν 'Εκκλησία, καὶ σκοπὸ τῆς ζωῆς του ἔταξε νὰ

Τὸ «βῆμα» στήν Πνύκα. Στὸ βάθος ἀριστερὰ ἡ Ἀκρόπολη.

Τὰ μεγάλα διομάρματα κτίρια ποὺ στόλισαν τὴν Ἀκρόπολη στὴν Ἀθήνα τὸν 5ο αἰ. π.Χ. Ἀριστερά τὰ προπύλαια, ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (έμπρός), καὶ τὸ Ἐρέχθειο (πίσω). Δεξιὰ ὁ Παρθενώνας.

στερεώση τὴ δημοκρατία, παρὰ τὴν ἀριστοκρατική του καταγωγή. Ὁ Περικλῆς ὑπῆρξε, δπως εἰπώθηκε σωστά, «ἡ ψυχὴ τῆς πόλης του σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ πόλη του στάθηκε ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος».

'Απὸ τὶς πρῶτες του προσπάθειες ἦταν νὰ ἐπιτρέπεται νὰ ἔκλεγωνται ἄρχοντες δῆλοι οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες. "Ετσι πέτυχε τὴν ἔξισωση τῶν πολιτῶν, ποὺ χρόνια ὀλόκληρα τὴ ζητοῦσαν οἱ κατώτερες τάξεις.

Γιὰ νὰ βοηθήσῃ μάλιστα ὅχι μόνο τὴ συμμετοχὴ στὴν πολιτική, ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν φτωχότερων πολιτῶν, μὲ πρότασή του στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφασίστηκε νὰ δίνεται μισθὸς ἀπὸ τὸ κρατικὸ ταμεῖο σ' ὅσους ἔπαιρναν δημόσιες θέσεις καί, καθιερώνοντας τὰ θεωρικὰ (εἰσιτήριο δωρεάν), ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸ λαὸ νὰ μπορῇ νὰ πηγαίνῃ στὸ θέατρο.

"Ολοὶ οἱ πολίτες εἶχαν ἵσα δικαιώματα. "Ορισαν ὅμως ἀνάλογα μὲ τὸν πλούτο τοῦ καθενὸς καὶ τὶς ὑποχρεώσεις του, ἔτσι ποὺ νὰ ἔξυπηρετηται τὸ κράτος, ὅταν χρειαζόταν νὰ κάμη μεγάλα ἔργα (κατασκευὴ καραβιῶν, ἀνέβασμα θεατρικῶν παραστάσεων, δργάνωση γυμναστικῶν ἀγώνων κτλ.). Οἱ πλουσιότεροι λοιπὸν ὑποχρεώθηκαν νὰ παίρνουν μέρος στὶς λειτουργίες (πληρωμὴ χρημάτων γιὰ τοὺς παραπάνω σκοπούς) καὶ νὰ δίνουν, ὅταν τὸ ζητοῦσε ἡ ἀνάγκη, ἔκτακτες εἰσφορές.

3. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ ὑπάρχουν: οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες (ποὺ

είχαν γεννηθῇ ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα Ἀθηναίους· αὐτοὶ μόνον ἔχουν δικαιώματα νὰ φηφίζουν, κι ἀπὸ αὐτοὺς βγάλινουν οἱ ἄρχοντες καὶ ὅλοι ὅσοι παίρνουν μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας. "Ολοι στὰ δικαιώματα εἶναι ἴσοι μεταξύ τους.

Οι μέτοικοι ἦταν "Ελληνες ἀπὸ ἄλλες πόλεις, ἐγκαταστημένοι στὴν Ἀθήνα. Πλήρωναν εἰδικὸ φόρο — τὸ μετοίκιο — γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ἀσφάλεια ποὺ τοὺς πρόσφερε ἡ Ἀθήνα. Δὲν ἐπιτρεπόταν, ὅμως, νὰ ἔχουν κτηματικὴ περιουσία ἢ σπίτια. Στὸν πόλεμο τοὺς ἔπαιρναν στρατιῶτες.

"Η πολυαριθμότερη τάξη ἦταν οἱ δοῦλοι: Αἰχμάλωτοι πολέμου, παιδιά δούλων ἢ ἀγορασμένοι ἀπὸ δουλευμόφορους.

Δούλους χρησιμοποιοῦσε ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολίτες καὶ τὸ κράτος: σὲ ἀστυνομικὰ καθήκοντα, γιὰ δεσμοφύλακες, γιὰ λογιστές, γιὰ ἐργάτες σὲ διάφορες δουλείες (στὰ μεταλλεῖα ἰδίως καὶ στὰ λατομεῖα). Ἡ ζωὴ τους δὲν ἦταν ἰδιαίτερα σκληρή, στὴν Ἀθήνα, ὅπου συχνὰ τοὺς ἔπαιρναν καὶ γιὰ παιδαγωγοὺς (τὶς γυναικες γιὰ παραμάνες), κι ἦταν σὰ μέλη τῆς οἰκογένειας ἀγαπητά. Στὰ ἔξοχα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τῆς κλασικῆς ἐποχῆς καθερεψίζεται πολὺ ἀντιπροσωπευτικὰ ἢ στενὴ σχέση τοῦ δούλου ἢ τῆς δούλης μὲ τὴν οἰκογένεια. Σπάνια λείπει ἡ μορφή τους πλάι ἀπὸ τὸ νεκρό ἢ τὴ νεκρή, ποὺ παραστέονταν καὶ ἔξυπηρετοῦσαν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ (βλ. σελ. 258). Ἀκόμη κάθε ἔφηβος Ἀθηναῖος, ὅπου κι ἀν πήγαινε, εἶχε συνοδεία του ἔνα μικρὸ δοῦλο.

Οἱ ἔμποροι κι οἱ ἐργοστασιάρχες χρησιμοποιοῦσαν πολλοὺς δούλους. | Σ' ἔξαιρετικὲς περιστάσεις τοὺς ἐλευθέρωναν (ἀπελεύθεροι).

"Αν τοὺς κακομεταχειρίζοταν ὁ κύριος τους, εἶχαν τὸ δικαίωμα, στὴν Ἀθήνα, προσφέγοντας ἵκετες σ' ἔνα ναό, νὰ πουληθοῦν σ' ἄλλον ἀφέντη. 'Ορισμένους τοὺς νοίκιαζαν οἱ κύριοι τους στὸ κράτος, εἰσπράττοντας ἔνα μέρος ἀπὸ τὸ μισθό τους.

"Ο ἀριθμὸς τῶν δούλων στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ ὑπολογίζουν ὅτι ἔφτανε τὶς 400.000 - 500.000 ψυχές. ~~800.000~~

Q1.290

④. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 5ου αι. π.Χ.

Τὸ χαρακτηριστικὸ στὸν πολιτισμὸ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι κάθισε ἐκδήλωση εἶχε κέντρο τὴν τὸν ἀνθρωπο.

"Οσα ὑλικὰ ἀγαθὰ κι ἀν ἀποκτήση κανεὶς στὴ ζωὴ, πάντα θέλει

κάτι περισσότερο, μὲν ἀποτέλεσμα νὰ μὴν εῖναι ποτὲ εὐχαριστημένος καὶ νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ κερδίσῃ τὴν ἡρεμία καὶ τὴ γαλήνη. Ἐχοντας συλλάβει οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι τὸ ἀληθινὸν νόμημα τῆς ζωῆς, προτιμοῦσσαν νὰ χαίρωνται τὴν κάθε τους ἡμέρα ἀπλὰ καὶ εἰρηνικά στὸ ὅπιθρο, ἐνῶ τὸ σπίτι τους ἥταν λιτὰ κι αὐτά, ὅπως κι ἡ τροφὴ τῶν ἀρχαίων: λαχανικά, ἔλιές, παστά φάρια καὶ, σπάνια στὶς γιορτὲς κυρίως καὶ στὶς θυσίες, κρέας ψητό. Στὴ διασκέδασή τους ἀγαποῦσσαν νὰ πίνουν κρασί, φρόντιζαν ὅμως νὰ τὸ ἀνακατέουσιν μὲ νερό, γιατὶ ἥθελαν νὰ κάνουν κέφι χωρὶς νὰ μεθοῦν, γιὰ νὰ μὴν κινδυνεύουν νὰ χάσουν τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπειά τους.

Τὸ πηγαδινὸν ὄστόσο καὶ πλουσιότερα σπίτια μὲ πολλὰ δωμάτια καὶ τοιχογραφίες, κι ἔπιπλα ὅχι φανταχτερά, ἀλλὰ κομψὰ καὶ ἀνετα, ἀν κρίνη κανεὶς ἀπὸ τὸ πλῆθος τὶς ζωγραφίες στὰ ἀγγεῖα, ποὺ δίνουν κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς καὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ καταλάβουμε πολλὲς συνήθειες τῶν ἀρχαίων.

Τὸ ντύσιμό τους ἥταν κι αὐτὸ ἀπλούστατο: ἔνα μακρὺ ἔνδυμα, ὁ χιτώνας, ποὺ τὸν φοροῦσσαν μὲ μιὰ ζώνη στὴ μέση. Στὴν ἀρχαιότητα ἡ κομψότητα στὸ ντύσιμο ἥταν δεῖγμα τῆς καλαισθησίας τοῦ καθενός. Μποροῦσσαν, ἀνάλογα μὲ τὸ γοῦστο τους, νὰ πτυχώνουν μὲ πολλοὺς τρόπους τὸ χιτώνα — κυρίως οἱ "Ιωνες ποὺ μὲ τὰ λινά τους φορέματα ἔφτιαχναν πλῆθος δίπλες. Ἐπάνω φοροῦσσαν τὸ ἱμάτιο, ἔνα μεγάλο, πλατύ καὶ μακρὺ κομμάτι ὑφασμα μάλλινο, ποὺ τὸ τύλιγαν γύρω τους πάλι μὲ πολλοὺς τρόπους. Χρησίμευε σὰν τὸ δικό μας παναφόρι. Στὰ πόδια φοροῦσσαν σαντάλια κι οἱ γυναικεὶς ἀγαποῦσσαν νὰ βάζουν διάφορα κοσμήματα. Ἡ μόδα στὸ χτενίσμα ὅλα ἀξε συχνά, ὅπως καὶ σήμερα.

Οἱ "Ελληνες ἥταν λαὸς τοῦ ὑπαίθρου. Πολλὲς ὕρες τῆς ἡμέρας τὶς περνοῦσσαν στὴν Ἀγορά, τὸ χώρο ὅπου συγκεντρώνονταν καθημερινὰ οἱ πολίτες: ἐκεῖ, περιδιαβάζοντας στὶς Στοές, συζητοῦσσαν γιὰ τὰ θέματα τῆς ἡμέρας καὶ γιὰ τὴν πολιτική. Γυμνάζονταν καθημερινὰ στὰ Γυμναστήρια.

Συχνὰ περνοῦσσαν ἀπὸ διάφορα καταστήματα, κουρεῖα, μυροπωλεῖα, παπούατσίδικα καὶ σιδεράδικα ὅπου συναντιόνταν μὲ ὅλους γνωστούς.

Μεγάλες συζητήσεις, μὲ εἰδικὸ θέμα, γίνονταν στὰ συμπόσια, βραδινὰ δεῖπνα, ὅπου μαζεύονταν οἱ ἀντρες καὶ ξαπλωμένοι σὲ κλίνες ἔτρωγαν κι ἔπιναν κουβεντιάζοντας.

Σκηνής ἀπό τη σχολική ζωή τῶν παιδιῶν στὴν ἀρχαία Ἀθήνα.

Περιγράψτε λεπτομερειακά τις διάφορες μορφές.

Οι γυναικες δὲν ἔπαιραν μέρος στὴ δημόσια ζωή, οὔτε παρουσιάζονταν στὶς συναναστροφές τῶν ἀνδρῶν. Καταγίνονταν μὲ τὶς σπιτικές δουλειές, καὶ δὲν ἦταν ὡραῖο νὰ κυκλοφοροῦν στοὺς δρόμους. Μόνο στὶς θρησκευτικές τελετὲς ἐμφανίζονταν δημόσια. Οἱ οἰκοδεσποινες εἶχαν πολλὲς ὑπηρέτριες· αὐτὲς φρόντιζαν καὶ τὸν καλλωπισμὸν τους, ὅπως βλέπομε στὶς ἀγγειογραφίες. Ὁ πατέρας ἢ οἱ συγγενεῖς τους διάλεγαν τὸν ἄντρα ποὺ θὰ τοὺς ἔδιναν, χωρὶς νὰ τὶς ρωτήσουν.

‘Ο ‘Ελληνας πολίτης, κυρίως ὁ Ἀθηναῖος, ξεχώριζε στὸν ἀρχαῖο κόσμο γιὰ τὴν ἀγάπην ποὺ εἶχε στὴ συζήτηση καὶ τὴν εὐθύνη ποὺ αἰσθανόταν σὰ μέλος τῆς πόλης του, γι’ αὐτὸ καὶ θεωροῦσε χρέος του νὰ πηγαίνῃ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου καὶ νὰ παρακολουθῇ τὴν πολιτικὴ κατάσταση, ἐκφράζοντας ἐλεύθερα τὴ γνώμη του.

5. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

‘Η ἐκπαίδευση στὴν Ἀθήνα ἦταν ἀπλὴ κι ὄχι κουραστική. Σκοπός της ἦταν νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀνθρώπο νὰ σκέφτεται σωστὰ καὶ νὰ εἴναι εὐγενής, μὲ καλὸ γοῦστο καὶ ἀξιοπρεπής. Ἐξίσου σκόπευε νὰ ἀναπτύξῃ ἀρμονικὰ τὸ κορμὸ τῶν παιδιῶν· γι’ αὐτὸ ἔδιναν στὴ γυμναστικὴ μεγάλη σημασία, ἔχοντας εἰδικοὺς δασκάλους, τοὺς παιδοτρόφες. Τὰ παιδιὰ ἔμεναν ὡς ἔφτα χρονῶν σπίτι τους. Συνηθισμένα παιγνίδια τους ἦταν τὰ κότσια, τὸ στεφάνι κ.ἄ. ‘Τστερα τὰ ἔστελναν στὰ σχολεῖα, ποὺ ἦταν ἰδιωτικά, στοὺς γραμματιστές. Ἐκεῖ μάθαιναν ἀνάγνωση, γραφή, ἀριθμητικὴ καὶ διάβαζαν τὰ ποιήματα τοῦ Ὄμηρου καὶ ὄλλων ποιη-

τῶν. Τεράστια σημασία ἔδιναν καὶ στὴ μουσικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν.

Τὸ μεγαλύτερο ὡστόσο καὶ καλύτερο σχολεῖο ἦταν ἡ Ἰδια ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας. "Οπου κι ἀν κυκλοφοροῦσε ὁ νέος, στοὺς δρόμους, στὰ καταστήματα ἡ στὴν Ἀγορά, εἶχε τὴν εὐκαρία ν' ἀκούσῃ τὶς σκέψεις καὶ τὶς ἰδέες τῶν μεγαλυτέρων καὶ μὲ τὴ συναναστροφή τους νὰ καλιγεργήσῃ τὸ πνεῦμα του.

Στὶς τελευταῖς δεκαετίες τοῦ πέμπτου αἰώνα, ποὺ ἡ Ἀθήνα ἔγινε τὸ πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πλῆθος μορφωμένων ἀνθρώπων ἔφτανε στὴν πόλη. Ἐπειδὴ θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νὰ μάθῃ ὁ νέος νὰ ἐκφράζῃ σωστὰ καὶ μὲ ἀκρίβεια τὴ σκέψη του καὶ νὰ μπορῇ νὰ μιλάῃ στὸ πλήθος, ἔγινε συνήθεια, τότε, νὰ πηγαίνουν οἱ νέοι σ' αὐτοὺς τοὺς μορφωμένους ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλες πόλεις (σοφιστὲς) καὶ νὰ διδάσκωνται ἀπὸ αὐτοὺς τὴν ρήτορικὴ μὲ μεγάλη πληρωμή.

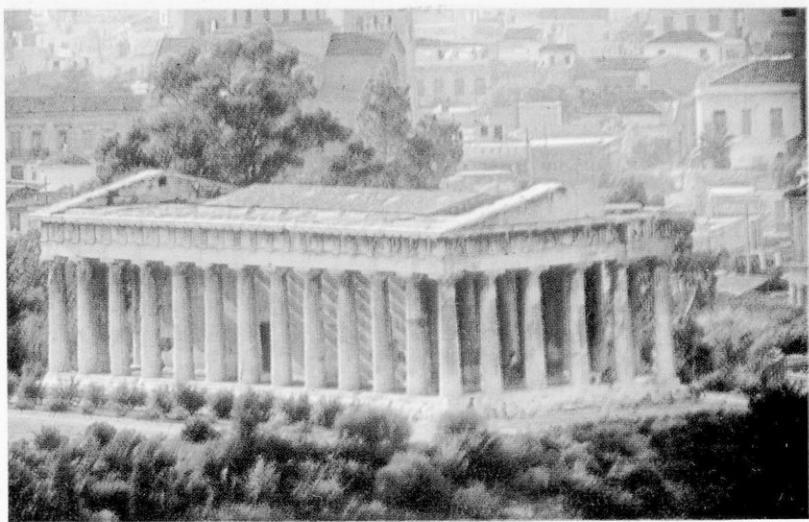
Δεκαοχτὼ χρονῶν οἱ ἔφηβοι τῆς Ἀθήνας γράφονταν στοὺς ἑπτήσημους καταλόγους τῶν πολιτῶν καὶ πήγαιναν στρατιῶτες, ἀφοῦ ἔδιναν τὸν περιφήμο ὄρκο. Ὑπηρετοῦσαν γιὰ δυὸ χρόνια. Ὡς ἑξήντα χρονῶν εἶχε τὸ δικαίωμα ἡ πολιτεία νὰ τοὺς καλέσῃ στὰ ὅπλα, ἀν κινδύνευε ἡ πόλη. Μόνο μεταξὺ 50 - 60 χρονῶν δὲν ἔπαιρναν μέρος σ' ἑκατονταεῖς εἴξω ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ.

6. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Μὲ τὴν αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ χρειάστηκε νὰ ἔρχωνται στὴν Ἀθήνα τρόφιμα ἀπὸ τὸν εἴξω κόσμο: παστά, σιτάρι κ.ἄ.

"Η ἀνθηση ὅμως τῆς βιοτεχνίας ἀπαιτοῦσε κι ἄλλων πολλῶν εἰδῶν τὴν εἰσαγωγή. "Ετσι ἔφερναν ἀπὸ τὶς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου παστά, δέρματα ἀκατέργαστα, ξυλεία, σιτάρι καὶ δούλους. Ἐπίσης ξυλεία γιὰ τὴ ναυπήγηση καραβιῶν καὶ μέταλλα ἔρχονταν ἀπὸ τὴν παραλία τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Ἀρκετὴ ποσότητα ἀπὸ σιτηρά ἔφτανε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἀπ' ὃπου ἔρχονταν κι ἄλλα εἰδὴ χρήσιμα στὴ βιοτεχνία.

Μὲ τὶς πρῶτες ὥλες τὰ πολυάνθρωπα ἀθηναϊκὰ ἐργαστήρια τοῦ πέμπτου αἰώνα κατασκεύαζαν ὑφάσματα, ὅπλα, δέρματα καὶ ἔπιπλα, δόνομαστὰ στὴν ἀρχαιότητα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ κατανάλωσή τους γινόταν καὶ σημαντικὴ ἐξαγωγή. "Ενα εἰδος ποὺ ἔφτανε παντοῦ

‘Ο Ναός τοῦ Ἡφαίστου (γνωστὸς ὡς Θησεῖο) στὴν Ἀθῆνα. Κατασκευάστηκε γύρω στὰ 440 π.Χ.

στὸν ἔξω κόσμο ἦταν τὰ ἔξοχα ἀγγεῖα τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμεικοῦ.

‘Η ἀνθηση τῆς πόλης καὶ τὸ πλούσιο ἐμπόριο τῆς τὴν ἔκαμαν νὰ πλημμυρίσῃ ἀπὸ ἔνους ἐμπόρους, καὶ νὰ δημιουργηθῇ τεφάστια κίνηση στὴν Ἀθῆνα καὶ στὸν Πειραιά. Καὶ στὶς δύο πόλεις κυκλοφοροῦσαν πλῆθος νομίσματα ἀπὸ ὅλῳ τὸν κόσμο, ποὺ οἱ τραπεζίτες τὰ ἀντάλλακζαν μὲ τὰ ὥραια ἀθηναϊκά. Ταυτόχρονα τὸ νόμισμα Ἀθήνας ἔφτανε σ’ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο.

KYPRIA ΣΗΜΕΙΑ : 1. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ στερεώνεται τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στὴν Ἀθῆνα.

2. Ὁ Ἀρειος Πάγος χάνει τελείως τὴ δύναμή του.

3. Ὁ Περικλῆς στάθηκε ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ τέλειου Ἀθηναϊκοῦ πολίτη.

4. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις στὴν Ἀθῆνα ἦταν τρεῖς : οἱ πολίτες Ἀθηναῖοι, οἱ μέτοικοι καὶ οἱ δοῦλοι.

5. 'Η κατοικία, τὸ ντύσιμο, ἡ τροφὴ κι οἱ ἄλλες λεπτομέρειες στὴ ζωὴ τῶν Ἀθηναίων ἤταν ἀπλές, χωρὶς πολυτέλεια.
6. 'Η ἐκπαίδευση δὲν ἤταν κρατική. Μεγάλη φροντίδα ἔδιναν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι νὰ ἀσκηθοῦν στὴ ρητορική.
7. 'Η Ἀθήνα, δλόκληρη τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ, στάθηκε «σχολεῖο τῆς Ἑλλάδας».
8. Τὸ ἀθηναϊκὸ ἐμπόριο κυριαρχεῖ σ' δλόκληρο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο.

B'. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

1. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Τὸ 449 π.Χ. ὁ Περικλῆς πῆρε μιὰν ἀξιέπαινη πρωτοβουλία : νὰ καλέσῃ Πανελλήνιο Συνέδριο μὲ θέμα συζήτησης τὴν ἀνοικοδόμηση τῶν ιερῶν, ποὺ ἀκόμη κείτονταν σὲ ἐρείπια ὕστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους.

'Ακόμη μὲ πολὺ σωστὸ πνεῦμα ἦθελε νὰ ἀποφασιστῇ ἡ κατάργηση τῶν φόρων ποὺ πλήρωναν τὰ ἐλληνικὰ καράβια στὰ διάφορα λιμάνια, καὶ δῆλες οἱ πόλεις νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν ἔξασφάλιση τῶν θαλασσινῶν δρόμων.

'Η τόσο σπουδαία αὐτὴ σκέψη ἔπεισε στὸ κενό. Οἱ σύμμαχοι τῆς Ἀθήνας, καθὼς καὶ οἱ Σπαρτιάτες καὶ οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἥξεραν πῶς ἐνῶ ἡ Ἀθήνα μιλοῦσε γιὰ πανελλήνια σχέδια, στὴν οὐσίᾳ δὲ ἔγωισμός της δὲν τὴν ἀφήνει νὰ ίδῃ ἵσες τῆς τὶς ἄλλες πόλεις. "Ετσι, δὲν ἀνταποκρίθηκαν στὴν πρόταση τῶν Ἀθηναίων.

Αὐτὲς ἤταν οἱ σκέψεις τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. 'Ο Περικλῆς δὲν πρέπει νὰ παραξενεύτηκε γιὰ τὴν ἀρνησή τους. Ἡταν φυσικὸ καὶ οἱ Σπαρτιάτες καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, βλέποντας τὴν Ἀθήνα νὰ ἔχῃ φτάσει σὲ τόση ἀκμή, νὰ ἐνοχλοῦνται καὶ νὰ τὴν ἔχθρεύωνται. Ποτέ, στὸ διάστημα τῆς ἀρχαιότητας, δὲν μπόρεσε καμιὰ ἐλληνικὴ πόλη νὰ ἀνεχθῇ εὔκολα τὴν ἀνθηση τῆς ἄλλης καὶ νὰ μὴν τὴ βλέπη σὰν ἀντίπαλο.

Τὰ ἀθηναϊκὰ ιερὰ εἶχαν καταστραφῆ στοὺς Περσικοὺς πολέμους. Σκέφτηκε ἔτσι ὁ Περικλῆς : 'Αφοῦ ἡ Ἀθήνα ἔξασφάλιζε τὴν εἰρήνη στὶς πόλεις κι ἀπομάκρυνε τὸν περσικὸ κίνδυνο, δὲ θὰ ἤταν ἀπρεπο νὰ

ΦΕΙΔΙΟ ΕΙΜΙ = «είμαι τοῦ Φειδία». Μὲ τὸ χέρι του ὁ μεγάλος γλύπτης χάραξε αὐτὲς τὶς λέξεις στὸ ἀγγεῖο ποὺ χρησιμοποιοῦσε καθημερινά, ὅταν ἔφτιαχνε στὴν Ὀλυμπία, τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διός.

χρησιμοποιηθῆ ἔνα μέρος ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς συμμαχίας, γιὰ νὰ ὑψωθοῦν καὶ πάλι οἱ ναοὶ τῶν θεῶν καὶ νὰ γίνῃ ἡ πόλη τὸ καλλιτεχνικὸ καὶ πνευματικὸ κέντρο ποὺ εἶχε διερευτῆ, ἀντάξιο γιὰ τὴν «Ἐλλάδα τῆς Ἐλλάδος», ὅπως χαρακτηρίζει τὴν Ἀθήνα σ' ἔνα του στίχο ὁ Θουκυδίδης.

2. ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

‘Η μεγάλη θεά, ἡ σοφὴ Ἀθηνᾶ, ποὺ εἶχε παρασταθῆ στὶς συμφορὲς τῶν πολιτῶν της στοὺς πολέμους καὶ ποὺ μὲ τὴ δική της βοήθεια εἶχαν καὶ πάλι σταθῆ τὰ πόδια τους, θὰ ἐπρεπε νὰ θλίβεται ἀντικρίζοντας, ψηλὰ ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο, ἐρειπωμένο τὸ καθετὶ στὴν Ἀκρόπολη.

Τὴν Ἀκρόπολη, τὸ σπουδαιότερο θρησκευτικὸ χῶρο στὴν Ἀθήνα, ἥταν ἀνάγκη νὰ φροντίσουν ἀμέσως οἱ πολίτες της.

“Ετσι ἄρχισε μιὰ περίοδος ἐκπληκτικῶν ἔργων πάνω στὸν Ἱερὸν Βράχο. Δημιουργήθηκαν τότε τὰ ὀραιότερα κτίρια καὶ τὰ πιὸ θαυμάσια γλυπτὰ ποὺ ἀνέκρισε ποτὲ ἡ ἀνθρώποτητα.

‘Ο Περικλῆς ἀνάθεσε τὴν παρακολούθηση τῶν ἔργασιῶν, μὲ τὸ ἀλάθητο αἰσθητήριό του, στὸ φίλο του, τὸν ἔξοχο Φειδία, ποὺ γιὰ χάρη του ἀνέλαβε τὴν προσπάθεια ποὺ θὰ ἀφηνε ἀθάνατη τὴν Ἀθήνα.

Μεγάλος ὀλομάρμαρος ναὸς θὰ στηνόταν στὴν Παλλάδα, στοιλισμένος μὲ πλούσια γλυπτά. Θὰ γινόταν λαμπρὴ μνημειακὴ εἰσοδος στὸν Ἱερὸν Βράχο, τὰ Προπύλαια. Δεξιά, ἀνεβαίνοντας, θὰ ὑψωνόταν ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, καὶ στὴ θέση ὅπου εἶχαν ἀγωνιστῆ οἱ θεοὶ — ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ποσειδών — γιὰ νὰ δώσουν τ' ὄνομά τους στὴν πόλη, ἐκεῖ ὅπου πανάρχαιες μνῆμες ἔδεναν τοὺς Ἀθηναίους μὲ τοὺς μυθικοὺς τους προγόνους, θὰ γινόταν τὸ Ἐρέχθειο.

‘Απὸ τὰ ἔξοχα αὐτὰ κτίρια, ποὺ ὁ Φειδίας παρακολούθησε τὴν

Φειδίακα γλυπτά άπό τὸν Παρθενώνα. Ἀριστερά : ἡ θεὰ Ἀφροδίτη ἀκουμπάει πάνω στὴ μητέρα τῆς Διώνη (Α. ἀέτωμα). Δεξιά : Ἰππεῖς τῆς πομπῆς τῶν Παναθηγαίων ποὺ εἰκονίζεται στὴ ζωφόρο.

κατασκευὴ τῶν σχεδίων τους, μόνο τῶν Προπύλαιων καὶ τοῦ Παρθενώνα ἀξιώθηκε νὰ ἴδῃ καὶ νὰ χαρῇ τὰ ἔγκαίνια, δὲ Περικλῆς τὸ Ἐρέχθειο κι ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τέλειωσαν ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὴν ἐποχὴ τοῦ φριγκοῦ πολέμου ποὺ θὰ ράγιζε δριστικὰ τὴν δόξα τῆς πόλης.

Δυὸς ἀρχιτέκτονες, δὲ Ἰκτίνος κι ὁ Καλλικράτης (ὁ Μνησικλῆς ἔφτιασε τὰ Προπύλαια) ἐργάστηκαν γιὰ τὸν Παρθενώνα, διοῦ θαυμαστὰ συνυφάνθηκαν στοιχεῖα τῶν δύο ἑλληνικῶν ρυθμῶν : τοῦ δωρικοῦ καὶ τοῦ ἰωνικοῦ. Στὰ ἀετώματά του ίστορήθηκε ἡ Γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἐμπρὸς στοὺς ἄλλους θεούς, καθὼς πάνοπλη πετάχτηκε ἀπὸ τοῦ πατέρα τῆς τὸ κεφάλι (ἀνατολικό), κι ὁ ὀγώνας τοῦ Ποσειδώνα μὲ τὴν Ἀθηνᾶ γιὰ τὴν ὀνομασία τῆς πόλης (δυτικό). Στὶς μετόπες παραστάθηκαν μυθικοὶ ἀγῶνες : μάχες τῶν Κενταύρων μὲ τοὺς Λακπίθες κ.ἄ.

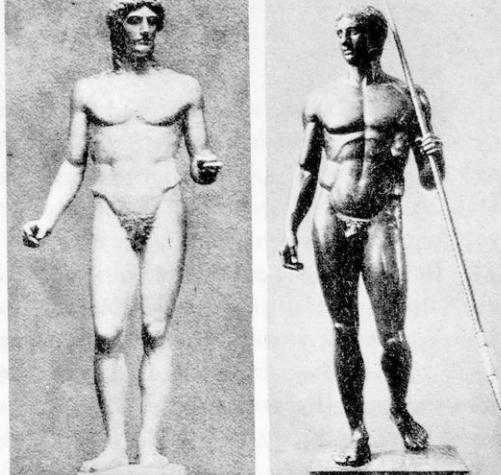
Στὴ ζωφόρο ποὺ προστέθηκε ψηλά, στὴν ἔξωτερη ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου τοῦ ἔξοχου κτιρίου, μέσα ἀπὸ τὸ περιστύλιο, ἀποτυπώθηκε, αἰώνια, ἡ πομπὴ τῶν Παναθηγαίων.

Στὸ ναὸ μέσα τοποθετήθηκε τὸ λαμπρὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ὀλόκληρο δουλεμένο ἀπὸ τὴ θεῖαν σμίλη τοῦ Φειδία.

‘Η Ἀκρόπολη γέμισε διάφορα ἀφιερώματα. ‘Αλλο ἄγαλμα χάλκινο τῆς Ἀθηνᾶς Προμάχου, πάλι ἔργο τοῦ Φειδία, ἥταν στημένο στὸ βπαυθρό, καθὼς καὶ ἡ Αημνία Ἀθηνᾶ.

‘Η τέχνη εἶχε φτάσει σ’ ἔνα τέτοιο σημεῖο τελειότητας κι εἶχε τόση λεπτότητα, εὐγένεια καὶ στοχασμό, ποὺ ποτὲ δὲν ξεπεράστηκε ἀπὸ τότε. ‘Ο Φειδίας δίκαια χαρακτηρίστηκε σὰν ὁ «πλάστης τῶν θεῶν».

‘Ο Απόλλων τοῦ Κάσσελ, νεανικό ἔργο τοῦ Φειδία (ἀριστερά). ‘Ο Δορυφόρος τοῦ Πολυκλείτου, ποὺ δύνομάστηκε «Κανών» γιὰ τὶς τέλειες ἀναλογίες του (δεξιά).

Τὴν ἴδια ἐποχὴ κατασκευάστηκε κι ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνα στὸ Σούνιο καὶ τοῦ Ἡφαίστου στὴν Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν (αὐτὸν ποὺ λέμε Θησεῖο σήμερα). Στὸ Ραμνούντα, ἔνα μεγάλο δῆμο τῆς Ἀττικῆς κοντά στὸ Μαραθώνα, κατασκευάστηκε ὁ ναὸς τῆς Θεᾶς Νέμεσης, ποὺ τιμώρησε τοὺς Πέρσες γιὰ τὴν ἀνόητη περηφάνια καὶ τὴ στέίρα πεποιθησή τους πῶς θὰ νικοῦσσαν τοὺς “Ελληνες (σελ. 201).

Στὴ Φιγαλίᾳ, ψήλᾳ στὰ βουνὰ τῆς Ἀρκαδίας, ὁ Ἰκτίνος, πάλι, θὰ στήσῃ ἔναν ἔξοχο ναὸ τοῦ Απόλλωνα, ποὺ διατηρεῖται σχεδὸν ἀκέραιος ως σήμερα, κι ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται ὁ κίονας τοῦ τρίτου ἔλληνικοῦ ρυθμοῦ ποὺ δημιουργήθηκε στὴν ἀρχαιότητα, τοῦ *Κορινθιακοῦ*.

Τὴ γενιὰ τῶν γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλῆ τὴν εἶχε προετοιμάσσει μιὰ σειρὰ ὄλοντορη ἀπὸ παλιότερους καλλιτέχνες, ποὺ μόχθησαν νὰ ἐπιτύχουν, μὲ τὴ θυητὴ τοὺς δύναμην, νὰ δώσουν τὴν ὑπεράνθρωπη γαλήνια μορφὴ τῶν θεῶν πάνω στὴ σκληρὴ πέτρα. Δυὸς αἰώνων προσπάθεια ἀσταμάτητη ὁδήγησε στὸ θαῦμα τῆς ἀφταστῆς ἐκείνης ἐποχῆς, ποὺ κατέβοθωσε νὰ καμῇ τὸ ψυχρὸ καὶ σκληρὸ ὄλικό, τὸ μάρμαρο, νὰ πάρῃ ἔκφραση καὶ ψυχὴ καὶ ν' ἀποτυπωθῇ πάνω του ὄλοζώντανη ἡ θεϊκὴ παρουσία, ἥρεμη, στοχαστική, αἰθέρια.

Πρὸν καὶ μετά τὸ Φειδία ἄλλοι μεγάλοι πλάστες ἔζησαν (Πυθαγόρας, Κάλαμις, Μύρων, Πολύκλειτος, Κρησίλας, Ἀλκαμένης, Ἀγοράκριτος), κανεὶς δύμας δὲν κατόρθωσε νὰ τὸν φτάσῃ. (‘Ο Φειδίας ἔφτιασε καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς γιὰ τὸ ναὸ τοῦ θεοῦ στὴν Ολυμπία).

Τῶν μεγάλων ζωγράφων τοῦ πέμπτου αἰώνα (Μίκωνος, Παναίνου, 'Απολλοδώρου) χάθηκαν τελείως τὰ ἔργα, ποὺ προκαλοῦσαν τὸ θαυμασμὸν τῶν ἀρχαίων. 'Απὸ τὰ περιφημότερα στάθηκαν οἱ ζωγραφιὲς στὴν Ποικίλη Στοὺς — ἥταν στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς Ἀγορᾶς — ὅπου ὁ ἔξοχος ζωγράφος Πολύγνωτος εἶχε ἵστορήσει τὴν Μάχη τοῦ Μαραθώνα.

Πολλὲς ἀπὸ τὶς σκηνὲς ποὺ οἱ καλλιτέχνες αὐτοὶ εἶχαν ζωγραφίσει στὰ διάφορα κτίρια, φημισμένες στὸν ἀρχαῖο κόσμο καὶ πασίγνωστες, οἱ ἀγγειογράφοι τὶς ἀπεικόνισαν στὰ ἑρμηρόμορφα ἀγγεῖα. "Ετοι μόνο ἀπὸ αὐτὰ σήμερα, ίδιως ἀπὸ τὶς ἔξοχες λευκὲς ληκύθους ποὺ μόνο στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Ἐρέτρια κατασκεύαζαν, παίρνομε μιὰ ίδεα τῆς ζωγραφικῆς δημιουργίας τῆς κλασικῆς ἐποχῆς.

'Εξάλλου, ἥταν τέτοιο τὸ καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο αὐτὰ τὰ χρόνια, ὡστε καὶ τὸ πιὸ ἀπλὸ ἔργο ν' ἀναδίνη πνοή καὶ νὰ προσφέρῃ ἀμέτρητη συγκίνηση.

3. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

'Ο πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εἶναι διλοκληρωμένος ἀπὸ κάθε πλευρά. Πέρα ἀπὸ τὴν τέχνη, ἡ Ἀθήνα θαυματούργησε καὶ στὴν ποίηση, καὶ στὸ χῶρο τῆς ἔζησαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι ἴστορικοι. 'Η πόλη αὐτὴ ἐπίσης, σὰν πρώτη στὸν ἐλληνικὸ κόσμο κι ἀνοιχτὴ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους "Ελληνες, εἶχε τὴ δύναμη νὰ προσελκύῃ τοὺς πιὸ δξιοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς νὰ τὴν ἐπισκεφθοῦν ἢ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ χῶρο τῆς." Ετοι γέμισε ἀπὸ πλήθος σοφοὺς καὶ, τέλος, δξιώθηκε νὰ γεννηθῇ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανό τῆς, νὰ τὴν ἀγαπήσῃ μ' ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ νὰ περιδικβάζῃ καθημερινὰ στοὺς δρόμους καὶ στὶς στοές της, διδάσκοντας τοὺς πολίτες μὲ τὶς συζητήσεις του, ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, δ Σωκράτης.

Οἱ ἀνησυχίες τῶν πρώτων 'Ελλήνων φιλοσόφων τῆς Ἰωνίας, ποὺ γεμάτοι πνευματικὴ περιέργεια πάσχισαν νὰ δώσουν ἀπόκριση στὶς ἀπορίες τους γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ὑποχωροῦν στὸν πέμπτον αἰώνα. Στὰ χρόνια αὐτά, ἡ σκέψη τῶν φιλοσόφων ἐγκαταλείποντας τὶς παλιές ἀπορίες γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς ποὺ δὲν εἶχαν λύση, θὰ κάμη κέντρο τῆς ἀποκλειστικὸ τὸν Ἀινθρωπο. 'Ως βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς θὰ κηρύξῃ ὁ Σωκράτης τὴν προσπάθεια νὰ γνωρίσῃ κανεὶς τὸν ἑαντό του καὶ νὰ ξῆ μὲ δικαιοσύνη καὶ ἀρετή. Μὲ τὴν ἶδια

του τὴ ζωὴ θ' ἀποδεῖξη, ὅταν τὸ φέρη ἡ ὥρα, τὴν πίστη στὶς ἰδέες του.

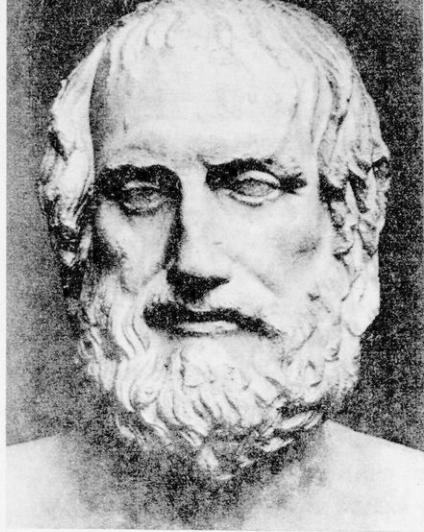
‘Ο Δημόκριτος ἀπὸ τ’ Ἀβδηρα θὰ διατυπώσῃ πρῶτος τὴ θεωρία γιὰ τὴ σύσταση τῆς ὥλης ἀπὸ ἀτομα (ἀτομικὴ θεωρία), μιὰ γνώση ποὺ τόσες διαστάσεις ἔχει πάρει στὴν ἐποχή μας μὲ τὰ συγκλονιστικὰ ἐπιτεύγματα τῆς φυσικῆς.

Ο δάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Περικλῆ Ἀραξαγόρας, κέντρο τοῦ κόσμου θὰ προβάλῃ τὸ Νοῦ, ἐνῶ οἱ Σοφιστὲς (Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος), ἔξοχοι ρήτορες καὶ στοχαστές, πάμπλουτοι σὲ γνώσεις δάσκαλοι τῆς σοφίας, μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου τους θὰ μποροῦν νὰ δώσουν ἀπόκριση σὲ κάθε ἔρωτημα. Συνήθιζαν νὰ ἐλέγχουν τὰ πάντα μὲ τὸ λογικό, κρίνοντας μὲ τὴ βοήθειά του ὅ,τι γινόταν γύρω τους. Προετοιμάζοντας μὲ ἀδρὴ πληρωμὴ τοὺς αὐτιστικοὺς πολίτες τῆς Ἀθήνας γιὰ τὸ Βῆμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, τοὺς ἔκαναν ἄξιους νὰ πείθουν τὸ πλῆθος γιὰ κάθε τους ἀποψη.

Στὴν Ἀθήνα θὰ ζήσῃ ἀγαπώντας την σὰν τὴν πραγματική του πατρίδα, ὁ «πατέρας τῆς Ἰστορίας», ὁ Ἡρόδοτος ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσό, δὲ ιστορικὸς τῶν Περσικῶν Πολέμων. Ἐχοντας ταξιδέψει σὲ πολλοὺς τόπους, βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ περιγράψῃ στὸ ἔργο του, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες λεπτομέρειες τῶν πολέμων, τὴν ἴστορία ὅχι μόνο πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ὀλλὰ κι ἄλλων ξένων λαῶν ποὺ γνώρισε τὴ χώρα καὶ τὴ ζωὴ τους στὰ ταξίδια του.

Στὴν Ἀθήνα, θὰ ίδῃ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὁ Θουκυδίδης, ὁ μεγαλύτερος ιστορικὸς τῆς ἀρχαιότητας κι ὁ ἔξοχος πεζογράφος. Δὲ στάθηκε τυχερὸς σὰν τὸν Ἡρόδοτο νὰ μιλήσῃ γιὰ νίκες ἑλληνικές. Κλῆρος δικός του ἔλαχε νὰ γράψῃ τὰ γεγονότα τοῦ φοβεροῦ ἐμφύλιου πολέμου, τοῦ Πελοποννησιακοῦ, ποὺ σφράγισε τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰώνα π.Χ. καὶ κατασπάραξε τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο. Ἔζησε ὅλες τὶς πικρές φάσεις τῆς πανελλήνιας αὐτῆς σύγκρουσης, ὅπου δὲ ίδιος ἀτύχησε σὰ στρατηγός. Ἐξόριστος, μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη του ποὺ στάθηκε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ περηφάνια του, μὲ ἀξιοπρέπεια κι ἀκριβοδίκαιη κρίση, προσπαθεῖ νὰ φανερώσῃ τὶς αἰτίες ποὺ δόθησαν σ' αὐτὸ τὸ χαλασμό, καὶ μὲ ἀκρίβεια κι ἀπρόσωπα νὰ περιγράψῃ τὰ γεγονότα.

Ο θάνατος τὸν βρῆκε πρὶν τελειώσῃ τὸ ἔξοχο ἔργο του, ποὺ σταμάτησε στὰ περιστατικὰ τοῦ ἔτους 411 π.Χ. Τὴν ιστορία του συνέχισε ἄλλος ιστοριογράφος, μαθητὴς τοῦ Σωκράτη, τὸν ἐπόμενο αἰώνα, ὁ Ξενοφῶν δὲ Ἀθηναῖος, στὸ ἔργο του «Ἐλληνικά».

Ο ποιητής Βύριπιδης.

στίς μεγάλες πανελλήνιες γιορτές ήταν άκρως έκδήλωση θρησκευτική. Οι νέοι ἔπαιρναν μέρος στὸν «κακὸν ἀγώνα» γιὰ νὰ τιμήσουν τοὺς θεούς, προβάλλοντας τὴ λεβεντιὰ καὶ τὴν ἀσκησή τους. Αὐτῶν τῶν γεμάτων ἀνωτερότητα κι εὐγενική ἄμιλλα ἐκδηλώσεων γίνεται φλογερὸς ὑμητῆς ὁ μεγάλος ποιητής.

Γεννημένος στὴ Θήβα, ταξίδευε στὶς ἐλληνικὲς πόλεις καὶ, μὲ τοὺς ἔξαίρετους «Ἐπινίκους» του, δίνει ἀσύγκριτη τὴν εἰκόνα τοῦ ακασικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν εὐγενικῶν του ἰδανικῶν, στὸ μεσουράνημά του, πρὶν βαρύνῃ πάνω του ἡ σκιὰ τῶν μεγάλων συμφορῶν που ἔφεραν οἱ ἔξακολουθητικοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Απὸ τὰ πιὸ ἀξιοσημείωτα ἔξαλλου ἐπιτεύγματα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Θεάτρου. Ξεκινώντας, ὅπως εἴδαμε (σελ. 186) ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ὑμητῇ ὁ Διύνυσος, ὁ θεὸς τῆς χαρᾶς, τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς βλάστησης, ὁ διθύραμβος ἔξελίχθηκε, σιγὰ - σιγὰ, παίρνοντας σὰ θέματά του τὴν ὑπόθεση κι ἀλλων μύθων ἐλληνικῶν, στὸ δράμα (ἀπὸ τὴ λέξη δράση), μιὰ παράσταση δηλαδὴ ὅπου δροῦν τρεῖς ἡ περισσότεροι ἥθοποιοι κι ὁ χορός, ποὺν τραγουδᾶ χορεύοντας, μὲ τὴν ὀδηγία τοῦ κορυφαίου κι ἐκφράζει τὰ συναισθηματά του ἀνοίγοντας διάλογο μὲ τοὺς ἥθοποιούς. Τὸ δράμα εἶναι εἰδος ποιητικό, ὅπου συνδυάστηκε ἡ ἐπική μὲ τὴ λυρικὴ ποίηση. "Οταν ἡ ὑπόθεση εἶναι θλιβερή, τότε τὸ δράμα λέγεται τραγωδία· κωμωδία, δταν εἶναι εὔθυμη.

4. Η ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

"Ενας ποιητής μοναδικὸς στὸ εἰδος του ἔζησε τὸν 5ον αἰώνα : ὁ Πίνδαρος (518 - 448). Καθρεφτίζει μὲ τὰ θαυμαστά του ποιήματα μιὰ πλευρὰ πολὺ ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ζωῆς στὴν ἀρχαιότητα : τὸ πνεῦμα τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων, ὑμνώντας ὅρισμένους σπουδαίους νικητὲς στὰ Πύθια, στὰ Νέμεα, στὰ "Ισθμια καὶ στὰ "Ολύμπια. Στὴν ἐποχὴ του οἱ ἀγῶνες

Τρεῖς μεγάλοι τραγικοί ποιητές έζησαν τὸν πέμπτον αἰώνα : ὁ Μαραθωνομάχος Αἰσχύλος, ὁ σύγχρονος τοῦ Περικλέους Σοφοκλῆς, τὸ «ἀηδόνι τῆς Ἀθήνας», κι ὁ Εὐφριπίδης, ὁ «ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος», ὅπως τὸν εἶπαν οἱ ἔδιοι οἱ ἀρχαῖοι.

Τὴν καμάδία ποὺ σατιρίζει τὴν πολιτικὴ κατάσταση καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρες τῆς ἐποχῆς ἀντιπροσωπεύει ὁ Ἀριστοφάνης (σήμερα τὰ ἔργα του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄλλη τους ἀξία, εἴναι ἔξαιρετικὰ πολύτιμα, γιατὶ δίνουν πλήθιος λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἀθήνας, κι ἀποτελοῦν μιὰ ἀπὸ τὰς καλύτερες πηγὲς γιὰ τὴν ἐρμηνεία πολ-λῶν ἀγγειογραφιῶν).

Πιστεύοντας βαθιὰ ὁ Περικλῆς στὴν τεράστια μορφωτικὴ ἀξία τοῦ θεάτρου, πρόσφερε μὲ τὰ θεωρικὰ (δωρεὰν εἰσιτήριο ἀπὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο) τὰ μέσα σ' ὅλους τοῦ Ἀθηναίους πολίτες νὰ πηγαίνουν στὶς παραστάσεις, ὅπου παρακολουθώντας ἔργα ὑψηλῆς ποιότητας εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ μορφώνωνται καὶ νὰ καλλιεργοῦνται.

Οἱ παραστάσεις γίνονταν σὲ ὑπαίθρια θέατρα, φτιαγμένα στὴν πλαγιὰ ἐνὸς λόφου. Ἐκεῖ διαμόρφωναν τὰ καθίσματα σὲ σειρές, ἡμικυκλικά, κι οἱ θεατὲς ἀντίκριζαν ἔναν ἐπίπεδο χῶρο ἀπέναντί τους, τὴν ὁροήστρα, ὅπου κινοῦνταν οἱ χορευτές. Στὸ βάθος ὑπῆρχε ἡ σκηνή, ξύλινη στὴν ἀρχή, ὅπως καὶ τὰ καθίσματα, ἀργότερα πέτρινη, διακοσμημένη ἐμπρός, ὥστε νὰ ἀποτελῇ τὸ σκηνικὸν γιὰ τὴν παράσταση, (πρόσοψη ἀνακτόρου, ναὸς ἢ ἄλλο χῶρο, ὅπου ξετυλιγόταν ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου).

5. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Τὰ μεγάλα Διονύσια, ἡ σπουδαία γιορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ Διονύσου, ἔδινε στοὺς Ἀθηναίους τὴν λαμπρὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσουν θεατρικές παραστάσεις ποὺ δίνονταν στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Γινόταν, τότε, διαγωνισμὸς θεατρικὸς γιὰ νὰ διαλεχτῇ τὸ καλύτερο ἔργο.

Οἱ ἡθοποιοὶ φοροῦσαν μάσκες κι ἤταν ἄντρες μονάχα· αὐτοὶ ὑπόδυονταν καὶ τοὺς γυναικείους ρόλους.

Στὴν Ἀθήνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Διονύσια, γίνονταν καὶ ἄλλες σπουδαῖες θρησκευτικὲς γιορτές. Λαμπρότερη ἀπ' ὅλες, σὰ γιορτὴ τῆς Ἰδιας τῆς πόλης, ἤταν τὰ Παναθήναια, ποὺ κρατοῦσαν ἔξι μέρες καὶ, στὸ πλαίσιο τους, γίνονταν ἀγῶνες μουσικοί, ἀθλητικοί, ἵπποδρομίες, λαμπαδηδρομία καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις. Τὴν ἔκτη μέρα, μὲ τὴν μεγα-

Νέοι ὄδηγοισιν βόδια γιὰ τὴ θυσία τῶν Παναθηναίων (πλάκα ἀπὸ τὴ ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα).

λύτερη ἐπισημότητα καὶ μὲ συμμετοχὴ ἀντιπροσώπων ἀπὸ ἄλλες πόλεις, ἔκλεινε ὁ ἑορτασμὸς μὲ τὴ μεγάλη πομπή, ποὺ ἔσκινοῦσε ἀπὸ τὸ Πομπεῖον, ἔνα μεγάλο κτίριο στὴν ἐπίσημη εἰσόδῳ τῆς πόλης, στὸ Δίπυλο. Ἀκολουθώντας τὴν 'Οδὸν Παναθηναίων, ἔφταναν πάνω στὴν Ἀκρόπολη ἀρχοντες, ἱερεῖς, ξένοι ἀντιπρόσωποι, γέροντες, μέτοικοι, καθὼς καὶ τὸ ζῶα τῆς θυσίας. Σκοπὸς τῆς πομπῆς ἦταν νὰ προσφερθῇ στὴ θεὰ ὁ πέπλος ποὺ εἶχαν υφάνει κορίτσια τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς πόλης γιὰ χάρη τῆς Ἀθηνᾶς. Ο πέπλος ἦταν κρεμασμένος σὰν πανὶ στὸ κατάρτι ἐνδὸς καραβιοῦ ποὺ τὸ κινοῦσαν μὲ ρόδες. Τελικὴ ἐκδήλωση ἦταν ἡ θυσία τῶν ἔκατον βοδιῶν (ἐκατόμβη).

Μεγάλη γιορτὴ ἦταν καὶ τὰ Ἐλευσίνια, ποὺ ὁ ἑορτασμὸς τους ἀρχιζε στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ τελειώσῃ στὸ Ιερὸν Δήμητρας καὶ τῆς Κόρης τῆς στὴν Ἐλευσίνα.

KYPRIA ΣΗΜΕΙΑ : 1. Κάθε ἐκδήλωση πολιτισμοῦ στὸν πέμπτον αιώνα ἔφτασε σ' ἔνα ὄψις ἑκπληκτικό. Ἡ τελειότερὴ του ἔκφραση ἐκδηλώθηκε στὴν Ἀθήνα.

2. Ἀνοιχτὴ ἡ πόλη γιὰ δλους τοὺς "Ἐλληνες, μὲ τὴν ἔξαιρετικὴ ἀνθησή της προσέλκυσε δλους τοὺς ἀξιούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς : καλλιτέχνες, σοφούς, ιστορικούς κ.ἄ.

3. Ἄξιος ὁ Περικλῆς σὲ δλα, εἶχε τὸ ἔξαιρετικὸ χάρισμα νὰ διαλέγη τὸν κατάλληλο γιὰ κάθε ἀξιώματο ἀνθρωπο. Θέλοντας νὰ κάμη τὴν πόλη του τὸ στολίδι δλης τῆς Ἐλλάδας καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἀποψη, ἀνάθεσε στὸ μεγαλύτερο καλλιτέχνη τῆς ἐποχῆς, τὸ Φειδία, τὴν ἐπίβλεψη τῶν μεγάλων ἔργων στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὴ φιλοτέχνηση τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τῆς προστάτισσας θεᾶς, τῆς Ἀθηνᾶς.

4. Τέχνη, φιλοσοφία, ιστορία καὶ ἄλλοι κλάδοι τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἀποτελοῦν τὸ «θαῦμα» τοῦ πέμπτου αιώνα, ποὺ στὴν Ἀθήνα γνώρισε τὴ μεγαλύτερὴ του ἀνάπτυξη.

KEIMENA

1. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Περικλῆ :

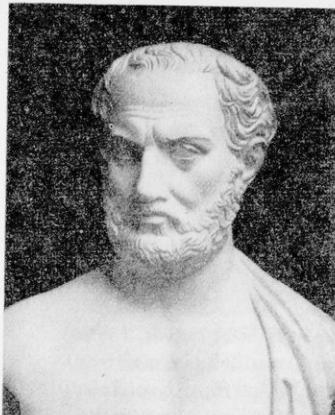
«"Οσον καιρὸν κυβερνοῦσε ἐκεῖνος τὴν πολιτεία καὶ ἡταν εἰρήνη, τὴν δόηγμοῦσε μὲν μετριοπάθεια καὶ τὴ διαφέντευε μὲν ἀσφάλεια· καὶ δυνάμωσε ἡ πολιτεία μὲ τὴν ἀρχηγία του περισσότερο παρὰ ποτέ... Ἡ αἰτία ἡταν πώς ἐκεῖνος, ἐπειδὴ εἶχε μεγάλη ἐπιρροὴ ἀπὸ τὸ ἀξιώματα του καὶ τὴν ἰσχυρή του διάνοια, καὶ ἡταν φῶς φανερὸ σὲ δῆλους πώς δὲν μποροῦσε νὰ διαφθαρῇ μὲ χρήματα, συγκρατοῦσε τὸ πλῆθος χωρὶς νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ τὴν ἐλευθερία τους, καὶ δὲν ἄφηνε νὰ τὸν παρασύρουν αὐτοῖ, παρὰ τοὺς δόηγμοῦσε ὃ ιδιος, ἐπειδὴ δὲν κέρδιζε τὴ δύναμή του μὲ ἀπτρεπτα μέσα καὶ μὲ ρητορεία ποὺ κολάκευε τὶς ὅρμες τους, ἀλλὰ μποροῦσε, ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐκτίμηση ποὺ τοῦ εἴχαν νὰ τοὺς ἐναντιώθῃ καὶ νὰ προκαλέσῃ καὶ τὴν ὁργὴ τους ἀκόμα. "Οταν λοιπὸν καταλάβαινε πώς παραγίνονταν τολμηροὶ ἀπὸ ἀνίερη περιφάνια, ἐνῶ ἡ περίσταση δὲν ἡταν κατάλληλη, τοὺς χτυποῦσε μὲ τὰ λόγια καὶ τοὺς ἔκανε νὰ φοβοῦνται, κι δποτε πάλι τοὺς ἔβλεπε πάρα πολὺ φοβισμένους χωρὶς λόγο, τοὺς ἔχανάδινε τὸ θάρρος τους. "Ετσι, στὸν καιρὸ του ὀνομαζόταν τὸ πολίτευμα δημοκρατία, στ' ἀλήθεια ὅμως ἔξουσίαζε ὁ ἀνώτερος ἄντρας ἀπ' δῆλους».

Θουκυδίδου «Ιστορία» B, 65 (Μετ. "Ελληνική Λαμπρότητη")

2. Τὰ ἔργα στὴν Ἀκρόπολη :

«Καθὼς ὑψώνονταν τὰ ἔργα περήφανα στὸ μέγεθος κι ἀμίμητα στὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴ χάρη, γιατὶ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν μεταξύ τους νὰ ξεπεράσουν μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐκτέλεση τὴ δημιουργικὴ ἐμπνευση, κατὰ κύριο λόγο προκαλοῦσε τὸν θαυμασμὸν ἡ ταχύτητα στὴν ἐκτέλεση. Γιατὶ ἐνῶ πίστευαν οἱ Ἀθηναῖοι πώς τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ τελειώνεται ἀπὸ πολλοὺς διαδοχικούς ἀρχοντες καὶ μετὰ παρέλευση πολλοῦ χρόνου, δλα μαζὶ τέλειωσαν στὴν ἀκμὴ τῆς διοικήσεως ἐνὸς μόνου ὀνθρώπου...Γι' αὐτὸ καὶ πιὸ πολὺ θαυμάζονται τὰ ἔργα του Περικλῆ, γιατὶ ἀν καὶ ἔγιναν μέσα σὲ λίγο χρόνο διατηροῦνται γιὰ πολὺ. Γιατὶ, ἐνῶ τὸ καθένα στὴν ὁμορφιὰ ἡταν ἀμέσως τότε ἀρχαιοπρέπες, ὥστόσο μέχρι σήμερα ἔξακολουθεῖ νὰ δίνη τὴν ἐντύπωση τοῦ πρόσφατου καὶ καινούριου. Τόσο ἐπανθίζει σ' αὐτὰ ἡ νεότητα ποὺ διατηρεῖ τὴν ὅψη τους ἀνέπαφη ἀπὸ τὸ χρόνο, σὰ νὰ ἔχουν τὰ ἔργα αὐτὰ ἀειθαλὲς πνεῦμα, ἀνάμεικτο μὲ δγέραστη ψυχή.»

Πλούταρχον «Βίος Περικλέους» (Μετ. "Αν. Λαζάρου")

Ο ιστορικὸς
Θουκυδίδης

16

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

‘Η ἀγεφύρωτη διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀριστοκρατικὴ καὶ κλειστὴ στὸν κόσμο Σπάρτη καὶ στὴ δημοκρατικὴ Ἀθῆνα, ποὺ ὁλοένα αὔξαινε ἡ δύναμή της, εἶναι ἡ βασικὴ αἰτία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Κι οἱ δύο πόλεις περίμεναν ἀπὸ χρόνια τὴ σύγκρουση, νιώθοντας πῶς οἱ Τριακοντούτεις Σπονδὲς ἥταν μονάχα μιὰ ἀναβολὴ γιὰ τὸν πόλεμο, ποὺ μὲ γοργὰ βήματα πλησίαζε.

‘Η σφαλερὴ τακτικὴ τῆς Ἀθηναῖς ἀπέναντι στοὺς συμμάχους τῆς, βοήθησε τὴ Σπάρτη νὰ βρῇ πιστευτὴ δικαιολογία γιὰ τὸν πόλεμο. Ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία εἶχε κατανήσει ἡγεμονία, καὶ τὰ ἀριστοκρατικὰ κόρματα στὶς διάφορες πόλεις μὲ δυσφορίᾳ ὑπόμεναν τὸν ἀθηναϊκὸ ζυγὸ (μόνο τὰ δημοκρατικὰ κόρματα—σ’ αὐτὰ ἀνήκαν οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιοτέχνες—καὶ εὐκολύνονταν στὶς οἰκονομικές τους ἐπιχειρήσεις μὲ τὴ φιλία τῶν Ἀθηνῶν, δὲ ζητοῦσαν ἀλλαγὴ).

“Ἐτσι, κατόρθωσε ἡ Σπάρτη νὰ πάρῃ εὐκολὰ τὸ ρόλο τοῦ ἐλευθερωτῆ τῶν καταπιεσμένων συμμάχων τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀριστοκρατικῶν κομμάτων σὲ κάθε πόλη.

Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἔχοντας κυριαρχῆσει οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸ ἐμπόριο τοὺς στὸν Εὔξεινο, στὸ Αἴγαοῖ καὶ στὴν Αἴγυπτο, στράφηκαν γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν στὸ Ίόνιο καὶ στὴν Ἰταλία, πράγμα ποὺ ζημίωσε ἀφάνταστα τοὺς Μεγαρεῖς καὶ τοὺς Κορινθίους. Γι’ αὐτό, πάσχισαν οἱ Κορίνθιοι μὲ κάθε τρόπο νὰ πείσουν τὴ Σπάρτη νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἀθῆνας. ‘Ο ἀδιάκοπος ἀνταγωνισμὸς τῶν πόλεων-κρατῶν στὴν Ἑλλάδα κι ἡ ἔλλειψη τῆς παραμικρότερης ἐνότητας μεταξύ τους, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ βλέπουν μὲ πολλὴ ζήλια καὶ φθόνο τὴν ἀκμὴ

τῆς Ἀθήνας. "Ετοι, κανένας ήθυνό ἐμπόδιο δὲν ὑπῆρχε γιὰ ν' ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος. Μπορεῖ, μάλιστα, νὰ πῇ κανείς, πώς οἱ περισσότερες πόλεις βιάζονται νὰ φτάσουν στὴ σύγκρουση στηρίζοντας τὶς ἐλπίδες τους στὴ Σπάρτη καὶ προτιμώντας τὴ δικὴ της κυριαρχία, ποὺ δὲν τὴν εἶχαν ἀκόμη δοκιμάσει.

2. ΟΙ ΑΦΟΡΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Οἱ Ἀθηναῖοι, καθὼς εἶχαν στρέψει τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴ Δύση, γιὰ νὰ ἀπλώσουν ὡς ἔκει τὸ ἐμπόριο τους, βρῆκαν ἀνέλπιστη εὐκαιρία τὴν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων τὸ 433 π.Χ., ποὺ μπλεγμένοι σὲ πόλεμο μὲ τὴν Ἐπίδαμνο χρειάστηκε ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν Κόρινθο.

'Η πρόταση ἦταν σκανδαλιστική. Δὲν ἤθελε ἡ Ἀθήνα νὰ ἀπογοητεύσῃ τὴν Κέρκυρα, ποὺ ἦταν κλειδὶ γιὰ τὸ ἐμπόριο μὲ τὴ Δύση. Γι' αὐτὸ δέχτηκε νὰ κλείσῃ μαζὶ τῆς ἀμυντικὴ συμμαχία, κι ἔτσι νικήθηκαν οἱ Κορίνθιοι ἀπὸ τοὺς Κερκυραίους σὲ ναυμαχία, ὅπου πῆραν μέρος καὶ τριάντα ἀθηναῖκα καράβια.

Γεμάτοι θυμὸι οἱ Κορίνθιοι, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν Ἀθήνα, ὑποκένυησαν τὴν παλιὰ τους ἀποικία Ποτίδαια στὴ Χαλκιδική, ποὺ ἀνῆκε τῶρα στὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία, νὰ ἀποστατήσῃ. Οἱ Ἀθηναῖοι κινήθηκαν ἀμέσως γιὰ νὰ ματαιώσουν τὸ σχέδιο (432).

'Ο Πειραιᾶς βλέποντας πιὰ τὸν πόλεμο πολὺ κοντά, θέλησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Μεγαρεῖς γιὰ πολλὲς ἔχθρικὲς πράξεις τους ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Μὲ πρότασή του ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἀποφάσισε νὰ ἀπαγορευθῇ στὰ μεγαρικὰ καράβια νὰ πλησιάζουν στὸν Πειραιὰ καὶ σ' ἄλλα συμμαχικὰ λιμάνια τῆς Ἀθήνας. Αὐτὸ ἦταν οἰκονομικὴ συμφορὰ γιὰ τοὺς Μεγαρεῖς (432).

3. ΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ — ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

'Ανυποψίαστοι γιὰ τὶς τραγικὲς συνέπειες ποὺ θὰ εἴχε γιὰ ὅλο τὸν Ἑλληνισμὸν ἡ φοβερὴ ἔκεινη ἐμφύλια σύρραξη, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Μεγαρεῖς κι οἱ Αἰγινῆτες—οἱ τελευταῖοι πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχαν τελείως διωχτῆ ἀπὸ τὸ νησί τους καὶ, πρόσφυγες, ἐγκαταστάθηκαν ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴ Θυρεάτιδα, στὴ βόρεια Λακωνικὴ—πρότειναν στὸ Συμβούλιο ποὺ ἔγινε στὴ Σπάρτη νὰ κηρυχτῇ ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

"Ετοι δέρχισε ή περιπέτεια που «θά γινόταν ή δρχή μεγάλων συμφορῶν γιὰ τοὺς "Ελληνες», ὅπως ἐπιγραμματικὰ προφήτεψε ὁ Μελήσιππος, ὁ τελευταῖος ἀπεσταλμένος τοῦ συνετοῦ Σπαρτιάτη βασιλιᾶ Ἀρχιδάμου, ὃταν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἔστειλαν πίσω, χωρὶς νὰ δεχτοῦν νὰ συζητήσουν τὶς τελευταῖες προτάσεις τῶν Πελοποννησίων. Τρεῖς ήταν οἱ φάσεις τοῦ πολέμου που κράτησε 27 διάληπτα χρόνια (431-404 π.Χ.) :

1. 'Ο Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431 - 421).
2. 'Η Σικελικὴ ἐκστρατείᾳ (415 - 413).
3. 'Ο Δεκελεικὸς πόλεμος (413 - 404).

Τὸ μεγαλύτερο ναυτικὸ κράτος, ή Ἀθῆνα, εἶχε ν' ἀγωνιστῇ μὲ τὴ σπουδαιότερη στὸ πεζικὸ ἑλληνικὴ δύναμη, τοὺς Σπαρτιάτες.

Συμπολεμιστὲς μὲ τοὺς Ἀθηναίους ήταν οἱ Πλαταιεῖς, οἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ή Κέρκυρα, ή Κεφαλληνία κι η Ζάκυνθος, λίγες πόλεις στὴ Σικελία καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία, τὰ νησιά που ἀνήκαν στὴ συμμαχία ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μῆλο, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκαρνανίας καὶ οἱ διωγμένοι ἀπὸ τὴ χώρα τους Μεσσήνιοι, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἶχαν ἐγκαταστήσει στὴ Ναύπακτο.

Τοὺς Σπαρτιάτες ἀκολουθοῦσαν οἱ πελοποννησιακὲς πόλεις, (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ "Αργος καὶ τὴν Ἀχαία), τὰ Μέγαρα, οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας (ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Πλαταιεῖς), οἱ Φωκεῖς, ὁ Τάρας (ἡ μεγάλη ἀποικία τῶν Σπαρτιατῶν), οἱ Συρακοῦσες κι ἄλλες ἀποικίες δωρικὲς στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα.

Καὶ τὰ δύο μέρη ήταν ἴσχυρά. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀφθονα τὰ μέσα· τὰ παλιά τους λάθι θμῶς ἀπέναντι στοὺς συμμάχους των εἶχαν δημιουργήσει ὅσχημα κλίμα στὴν ὕδια τους τὴν παράταξη καὶ πολλὲς δικές τους πόλεις πίστεψαν στὴ Σπάρτη, ποὺ βγῆκε στὸν πόλεμο κηρούσσοντας πὼς θ' ἀγωνιστῇ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τους.

'Ο Πελοποννησιακὸς πόλεμος παρουσιάζει δρισμένες ίδιοτυπίες :

α. οἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται μονάχα ἀνοιξη καὶ καλοκαίρι. Σταματοῦν ὕστερα, καὶ οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις προετοιμάζονται γιὰ τὴν ἐπόμενη χρονιά.

β. Οἱ Σπαρτιάτες κι ἡ παράταξή τους ἐπιδιώκουν συγκρούσεις μὲ πεζικές δυνάμεις, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι στηρίζονται στὸ ναυτικό τους.

γ. Τὴν πολιτικὴ τῆς Ἀθήνας τὴν ὁρίζει ἔνας μεγάλος ἀρχηγός, ὁ Περικλῆς (τὰ πρῶτα χρόνια τουλάχιστον). Στὴν Πελοποννησιακὴ συμμαχία δὲν ὑπάρχει ή ὕδια περίπτωση. 'Επικρατεῖ, βασικά, τὸ μίσος

έναντιον τῶν Ἀθηναίων, θρευμένο ἀπὸ τὴν ἀντιζηλία τῶν μεγάλων πόλεων ποὺ τὰ συμφέροντά τους ἀντιμάχονταν τῇ δύναμη τῆς Ἀθήνας.

4. Ο ΑΡΧΙΔΑΜΕΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τὸν πρῶτο καὶ δεύτερο χρόνο τοῦ πολέμου οἱ Πελοποννήσιοι μὲ ἀρχηγὸν τὸ βασιλιὰ τῆς Σπάρτης, τὸν Ἀρχίδαμο, κάνουν εἰσβολὴ στὴν Ἀττική, λεηλατοῦν καὶ καταστρέφουν τὴν ὕπαιθρο ὡς νὰ ἔρθῃ ὁ χειμώνας, μὰ δὲν πολιορκοῦν τὴν πόλη. Οἱ ἀγρότες τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ζήτησαν προστασία στὰ Μακρὰ Τείχη, παράτησαν ἔρημα τὰ κτήματά τους καὶ ζοῦσαν πρόχειρα, σὲ ἄθλιες συνθῆκες, δὲ ἔνας σχεδὸν πάνω στὸν ὅλο.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντίστοιχα, λεηλατοῦσαν μὲ τὸ στόλο τους τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, γιὰ νὰ προκαλέσουν δυσκολίες κι ἀντιπερισπασμὸν στὴ Σπάρτη.

“Οταν τὸ δεύτερο χρόνο ἔπεισε ξαφνικὰ στὴν Ἀθήνα λοιμὸς (ἐπιδημικὴ ἀρρώστια, τύφος ἵσως), ποὺ τὸν ἔφερε κάποιο καράβι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, οἱ ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο ὄλικὸ ἔξαιτίας τοῦ συνωστισμοῦ τῶν ἀγροτῶν στὰ τείχη ἦταν τεράστιες. Ἡ φριχτὴ ἀρρώστια καταπόνησε τόσο πολὺ τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε στὴ δυσκολία ποὺ βρέθηκαν, κατηγόρησαν τὸν Περικλῆ πῶς τοὺς ξεσήκωσε γιὰ πόλεμο, καὶ τοῦ ἀφαιρεσαν τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ. “Οταν, σὲ λίγο, τὸν ξανακάλεσαν στὴν ἔξουσία, πολὺ λίγος καιρὸς τοὺς ἔμενε νὰ χαροῦν τὴν ἀρχηγία του. Ἀρρώστησε κι ὁ Ἰδιος καὶ πέθανε, ἀφοῦ χάθηκαν στὴν ἐπιδημία καὶ οἱ γιοὶ του. Ἡ μοίρα τῶν Ἀθηναίων σκοτείνιαζε. ‘Ο δυνατὸς πολιτικός, ποὺ μὲ ψυχραιμία καὶ λογικὴ ἀντιμετώπιζε τὴν κατάσταση, ἔλειψε. Ἀρχισαν ξανὰ οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς δριστοκρατικοὺς (μὲ ἐκπρόσωπο τὸ Νικία) καὶ στοὺς δημοκρατικοὺς, μὲ ἀρχηγὸ τὸ φιλοπόλεμο δημαγωγὸ Κλέωνα, ποὺ ἦταν ἀνθρωπὸς τῶν ἀκρων. Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἔλειψε δὲ ὁ ‘Ολύμπιος’ Περικλῆς, καὶ τὴν ἡρεμη γλυκύτητά του τὴ διαδέχτηκαν οἱ πύρινοι λόγοι πολλῶν, ποὺ κοίταζαν μὲ ρήτορεῖς νὰ πείσουν τὸ λαό, ἀνάλογα μὲ τὰ πάθη τους, χωρὶς νὰ συλλογίζωνται πρῶτα καὶ πάνω ἀπ’ ὅλα τὸ συμφέρον τῆς πόλης.

Μιὰ ἐποχὴ μεγάλη χάθηκε μὲ τὸν Περικλῆ. Τὸ τελευταῖο ἔξοχο δεῖγμα τῆς προσωπικότητάς του στάθηκε δὲ περίφημος Ἐπιτάφιος, δὲ λόγος δηλαδὴ ποὺ ἡ πόλη τοῦ ἀνάθεσε νὰ ἐκφωνήσῃ γιὰ τοὺς νεκροὺς

Ο ναὸς τοῦ Ποσειδῶνα στὸ Σούνιο. Ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλῆ. τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου, ὅταν τοὺς ἔθαψαν στὴν ἀρχὴ τοῦ χειμῶνα τοῦ 430 στὸ Δημόσιο Σῆμα, στὸν Κεραμεικό. Βρῆκε ἐκεῖ τὴν εὐκαιρία ὁ ἔζοχος πολιτικὸς νὰ δώσῃ ἀνάγλυφη τὴν εἰκόνα τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας καὶ θαυμαστὰ νὰ προβάλῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀκτινοβολία τῆς (ὅ λόγος διασώθηκε στὴν ιστορία τοῦ Θουκυδίδη).

Ἄπὸ τὸ φόρο τοῦ λοιμοῦ οἱ Πελοποννήσιοι στράφηκαν σ' ἄλλα σημεῖα, μακρὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: ἔκαμαν ἐπίθεση στὶς Πλαταιές, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν μὲ στρατηγὸ τὸ Δημοσθένη νὰ δχυρώσουν τὴν Πύλο, καὶ τέλος, μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κλέωνα, νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ 292 παλικάρια τῆς Σπάρτης ποὺ ὑπεράσπιζαν τὴν Σφακτηρία.

Τὸ 428 σημειώθηκε ἡ πρώτη ἀνταρσία στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἀποστάτησε ἡ Λέσβος, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία. Γιὰ παραδειγματισμὸ οἱ Ἀθηναῖοι —ἐπικρατοῦσε πιὰ στὴν πολιτικὴ ἡ δξύτητα τοῦ Κλέωνα— σκότωσαν χίλιους ἀριστοκρατικοὺς στὸ νησί, μόλις ἐπικράτησαν ξανά.

Ἡ πράξη αὐτὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν ἔνα πολὺ κακὸ προηγούμενο. Ὁταν οἱ Σπαρτιάτες, ὕστερα ἀπὸ δυὸ χρόνων πολιορκία, πῆραν τὶς Πλαταιές, ἔσφαξαν χωρὶς λόγο τοὺς λίγους γενναίους ὑπερασπιστὲς τῆς πόλης. Ἡ πατροπαράδοτη ἐλληνικὴ εὐγένεια κι ἀνεκτικότητα ἐξαφανίζονταν.

Ὅταν εὐκαιρία νὰ σταματήσῃ ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός. Πρῶτοι τὸ ζήτησαν οἱ Σπαρτιάτες· ματαίωσε ὅμως τὴν πρότασή τους ὁ Κλέων, κι ὁ πόλεμος μεταφέρθηκε στὴ Μακεδονία. Ἀρχηγὸς τῶν Σπαρτια-

τῶν ἡταν δὲ φιλοπόλεμος στρατηγὸς Βρασίδας, ποὺ ἀρχισε νὰ ξεσηκώνῃ τὶς συμμαχικὲς πόλεις τῶν Ἀθηναῖων στὴ Χαλκιδική. Τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀρχηγὸς ἡταν ὁ Κλέων. Στὴ μάχη τῆς Ἀμφίπολης πέσανε καὶ οἱ δύο. Ἡ μεταφορὰ τοῦ πολέμου στὴ Μακεδονία εἶχε ἐνα ἀπροσδόκητο θύμα : ‘Ο Ἀθηναῖος ἴστορικὸς Θουκυδίδης δὲν κατόρθωσε νὰ φτάσῃ ἔγκαιρα, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μὲ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοια τὴν Ἀμφίπολη. Τὸν δίκασαν γι’ αὐτὸν ἐρήμην οἱ συμπολίτες του σὲ θάνατο καὶ δὲν μπόρεσε πιὰ νὰ γυρίσῃ στὴν Ἀθήνα. Ἔτσι, ἀποχώρησε στὰ κτήματά του στὴ Θράκη κι ἀφοσιώθηκε στὴ συγγραφὴ τῆς ἴστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

‘Οταν ἔλειψαν κι οἱ δυὸ φιλοπόλεμοι ἄνδρες, ἡ ἔγνοια τῶν Σπαρτιατῶν γιὰ τοὺς αἰχμαλώτους των, ποὺ ἀκόμη βρίσκονταν στὴν Ἀθήνα, καὶ ἡ σωφροσύνη τοῦ στρατηγοῦ Νικία ὁδήγησαν τοὺς δυὸ ἀντιπάλους νὰ κλείσουν εἰρήνη γιὰ 50 χρόνια, μὲ τὴ συμφωνία πῶς ἀμοιβαῖα θὰ παράδιναν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὶς πόλεις ποὺ δὲ καθένας εἶχε κυριέψει στὸ διάστημα τῶν δέκα χρόνων. Η εἰρήνη ὄνομάστηκε Νικίειος (421).

5. ΝΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

Θὰ πίστευε κανεὶς πῶς κι οἱ δυὸ ἀντίπαλες παρατάξεις θὰ ἔβαζαν γνώση, ὕστερα ἀπὸ τὴν πικρὴ πείρα ποὺ εἶχαν ἀποχήσει στὴ δεκάχρονη σύγκρουση, καὶ ὅτι μὲ κανένα τρόπο δὲ θὰ ἐπιζητοῦσαν νὰ ἀρχίσουν ἔνα τὶς ἔχθροπραξίες. Βλέπουμε, δημως, νὰ σημειώνη χαρακτηριστικὰ ὁ Θουκυδίδης στὸ ἔργο του : «εὗθυς μετὰ τὶς σπονδές, “Ὕπωπτευον” οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Λακεδαιμονίους, γιατὶ δὲν εἶχαν δὲνας στὸν ἄλλο, δημως συμφώνησαν, ἐπιστρέψει τὶς πόλεις ποὺ κυρίεψαν».

Στὸ χέρι ὅλων ἡταν νὰ σωθῇ δὲ τόπος φάνηκε δημως, στὴν περίσταση αὐτῆ, πόσῳ ὑπερίσχυαν οἱ μικρὲς σκέψεις. Οἱ Ἑλληνες δὲν εἶχαν νιώσει ἀκόμα πῶς ἡταν ἀνάγκη νὰ ἐνωθοῦν μεταξύ τους καὶ νὰ πάφουν νὰ χύνουν τὸ πολύτιμο ἀδελφικὸ αἷμα, ἀν ἥθελαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερία ποὺ τόσο ἀγαποῦσαν.

Στὴν Ἀθήνα, δυὸ ἄνθρωποι παλεύουν αὐτὰ τὰ χρόνια (415 - 413) στὴν πολιτικὴ σκηνή, ἐκφράζοντας ἀντίθετες ἀπόψεις : ὁ ἀριστοκρατικὸς Νικίας, ποὺ ἔβλεπε καταστροφικὴ τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου, κι ὁ φιλόδοξος νέος πολιτικὸς Ἀλκιβιάδης, μαθητὴς τοῦ Σωκράτη, ἔξαρετα μορφωμένος καὶ λαμπρὸς ρήτορας, συνεχιστῆς δημως τῆς ἰδέας νὰ,

έπιβληθη ἡ Ἀθήνα σ' ὅλο τὸν ἑλληνικὸν κόσμον καὶ νὰ σταθεροποιήσῃ τὴν ἡγεμονία τῆς.

Τὰ εὐγλωτταὶ μηνύματα τῆς ἀποστασίας τῶν συμμαχιῶν πόλεων δὲν εἶχαν συνετίσει τοὺς Ἀθηναῖους, ὥστε νὰ πάψουν νὰ βλέπουν τὴ θέση τῆς πόλης τους ἡγεμονικὴ ἀπέναντι στοὺς συμμάχους καὶ νὰ τοὺς συμπεριφέρωνται ὅπως μιὰ αὐτοκρατορία πολιτεύεται ἀπέναντι στοὺς ὑπηκόους τῆς.

Στὴν ψυχὴν πάλι τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων εἶχε σταλάξει τὸ μίσος γιὰ τὴν Ἀθήνα. Μιὰ μικρὴ ἀφορμὴ ἦταν ἀρκετή, κι ἡ ἐπιφανειακὴ ἡρεμία θὰ χαντάν, ὅσο κι ἀν προσπαθοῦσε ὁ Νικίας στὴν Ἀθήνα νὰ βάλῃ γνώση καὶ νὰ συγκρατήσῃ τοὺς συμπολίτες του. 'Ο Ἀλκιβιάδης, ἐπηρεάζοντας μὲ τὰ θερμά του λόγια τὸ δῆμο, κατόρθωνται, διολένα, ν' ἀποφασίζωνται διάφορες ἐνέργειες, στὸν καιρὸν ἀκόμη τῆς εἰρήνης, ἔναντίον τῶν Σπαρτιατῶν, παρὰ τὴ συνθήκη.

6. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑ

Απὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου — στάθηκε ἐξάλλου μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες του — οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν στὸ μυαλό τους τὸ ἀνθηρὸ διμόριο τῆς Μεγάλης Ἐλλάδας. Ἡ σπουδαία ἀποικία τους, οἱ Θουρίοι, ποὺ μὲ συμβουλὴ τοῦ Περικλῆ εἶχαν ίδρυσει, ἦταν σταγόνα στὸν ὀκεανὸν γιὰ τὰ σχέδιά τους.

Όνειροπολοῦσαν νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ἐπιφροή τους κι ἀλλοῦ, στὴν πλούσια αὐτὴ χώρα. Κι ὁ Ἀλκιβιάδης ποθοῦσε, ὅπως γράφει ὁ Πλάτων, νὰ ίδῃ τὸν ἔαυτό του νὰ ἀποχήσῃ ὄνομα καὶ νὰ γίνη «μέγιστος».

Μετάξυ τοῦ 417 - 416 π.Χ. ἐπικρατεῖ ἡ πολιτικὴ γραμμὴ τοῦ Ἀλκιβιάδη, ποὺ θέλοντας νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀθηναϊκὴν ἡγεμονίαν πείθει τὸ δῆμο νὰ ἐγκρίνῃ τὴν μάταιη ἐκστρατεία στὴν Ἀμφίπολη, γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς, καὶ τὴν ἐπίθεση στὴ Μῆλο. Ἡ πρώτη ἐπιχείρηση δὲν πέτυχε, στὴ Μῆλο δύμας σημειώθηκε νέο δεῖγμα ἀπανθρωπίας ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κάτοικοι τῆς σκοτώθηκαν ἢ πουλήθηκαν δοῦλοι, μόλις κυριεύτηκε τὸ νησί. Ἡ φοβερὴ αὐτὴ στάση γέμισε φρίκην πολλές ἑλληνικὲς καρδιές, χωρὶς νὰ δόηγγήσῃ στὴν ἀποφυγὴ τοῦ πολέμου.

Τὸ 415 π.Χ. ξαφνικὸ γεγονός ξέσπασε: 'Η πόλη "Ἐγεστα ζήτησε τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, γιατὶ τὴν πιεζανὸν οἱ κάτοικοι τοῦ Σελινοῦντος καὶ τῶν Συρακουσῶν. 'Ο Νικίας μάταια προσπάθησε ν' ἀκου-

στην ή φωνή του. 'Η Σικελία ήταν μακρινή χώρα, ό τόπος άγνωστος στους Αθηναίους ναῦτες καὶ στρατιώτες. Ποιό θά ήταν τό τέλος αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης; Μὲς στὴν Ἑλλάδα, ἔξαλλου, οἱ ἐχθροὶ παραμόνευαν.

Γεμάτος ἐνθουσιασμὸς δ 'Αλκιβιάδης, πιστεύοντας πῶς εἶχε φτάσει ή ὡρα του νὰ ὀδηγήσῃ τὴν πόλη σὲ μιὰ λαμπρὴ νίκη, μὲ τοὺς φλογερούς λόγους του κάλυψε τὴ φρόνιμη φωνὴ τοῦ Νικία κι ἡ ἐκστρατεία ἀποφασίστηκε.

«Τότε, γιὰ πρώτη φορά, ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ μόνο πόλη, στόλος καὶ στρατὸς ἑλληνικός, ἔξοπλισμένος μὲ τόσην ἀφθονία καὶ τόση λαμπρότητα», γράφει ὁ Θουκυδίδης. Τρεῖς δρίστηκαν στρατηγοὶ : δ Νικίας, παρὰ τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις του, δ 'Αλκιβιάδης ποὺ ήταν δ ἐμπνευστῆς τῆς ἐπιχείρησης, κι δ Λάμπαχος ποὺ ἀκολουθοῦσε τοῦ 'Αλκιβιάδη τὴ γνώμη.

Ἡ ἐκστρατεία ποὺ κίνησε μὲ τὶς θερμότερες εὐχὲς τῶν πολιτῶν καὶ μὲ τὸ ἄνθος τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, μποροῦσε νὰ καταλήξῃ σὲ ἐκπληκτικὴ νίκη τῶν 'Αθηναίων. Στὸν πόλεμο ὅμως χρειάζεται τουλάχιστον σύμπνοια καὶ ἀρμονικὴ συνεργασία. "Οταν οἱ τρεῖς στρατηγοὶ ἔφτασαν στὴ Σικελία, δὲ συμφωνοῦσαν γιὰ τὸ πότε ἔπρεπε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπιχείρηση. Μὲ τὸ χειρότερο ήταν πῶς ζέσπασε στὴν 'Αθήνα φοβερὴ κρίση, ποὺ κατάληξε στὴν ξαφνικὴ ἀνάκληση τοῦ 'Αλκιβιάδη, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ σύγκρουση στὴ Σικελία.

Ἐνδὲ ἀκόμη οἱ τρεῖς στρατηγοὶ συζητοῦσαν, ἔφτασε στὴ Σικελία τὸ ἱερὸ πλοϊο τῶν 'Αθηναίων, ἡ «Σαλαμινία», νὰ πάρη πίσω τὸν 'Αλκιβιάδη στὴν 'Αθήνα, γιὰ ν' ἀπολογηθῇ. Εἶχε κατηγορηθῆ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του πῶς τὴν παραμονὴ τοῦ ξεκινήματος, αὐτὸς κι οἱ φίλοι του, μεθυσμένοι, εἴχαν κόψει τὰ κεφάλια τῶν ὄδοιςεικῶν (ὅρθιογώνιων στηλῶν μὲ τὸ κεφάλι τοῦ θεοῦ Ἐρμῆ στὴν κορυφή). 'Η φοβερὴ ἱεροσύλια, ἔργο ἀγνώστων, ἀποδόθηκε στὸν 'Αλκιβιάδη, κι οἱ ἀντίπαλοι του ἔπεισαν τὴν Ἐκκλησία τοῦ Δῆμου νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ. Αὐτὸ ήταν ἡ ἀρχὴ τοῦ φοβεροῦ τέλους ποὺ πῆρε ἡ ἐκστρατεία αὐτῆ.

Ο 'Αλκιβιάδης, ἡ ψυχὴ τῆς ἐκστρατείας, χρειαζόταν νὰ βρίσκεται συνεχῶς κοντὰ στὶς ἐπιχειρήσεις. 'Αντίθετα, πρὶν ἀκόμη χαράξῃ μὲ τὴ διορατικότητά καὶ τὴν πολιτικότητά του τὴν γραμμὴ ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν, τὸν ἀπόσυραν ἀπὸ τὴ Σικελία. Καταλαβαίνοντας διόλου τὴ διάθεση νὰ καταδικαστῇ σὲ θάνατο ὡς ἱερόσυλος, προσποιήθηκε πῶς ἀκολουθεῖ μὲ τὴ δική του τριήρη τὴ Σαλαμινία, ὅταν ὅμως ἔφτασαν στοὺς Θουρίους, ἔξαφανίστηκε.

Στὴν Ἀθήνα δικάστηκε ἐρήμην καὶ καταδικάστηκε σὲ θάνατο. Ἡ περιουσία του δημεύτηκε. Καὶ νὰ τὸ ἥθελε, δὲν μποροῦσε πιὰ νὰ γυρίση πίσω. Στὸ φιλόδοξο μυαλό του κυριάρχησε σκέψη ἀνόσια: Νὰ πάγι στὴ Σπάρτη. Φτάνοντας ἐκεῖ, συμβούλεψε ἀμέσως τοὺς ἔχθρους τῆς πόλης του δι, τι φοβερώτερο γιὰ τὴν Ἀθήνα: Νὰ στείλουν ἐκστρατευτικὸ σῶμα στὴ Σικελία, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Συρακουσίους, καὶ, τὸ χειρότερο, νὰ δχυρώσουν οἱ Σπαρτιάτες στὴν Ἀττικὴ τὴ Δεκέλεια, κι ἔχοντας πιὰ μόνιμο στρατόπεδο ἐκεῖ νὰ σφίξουν τὴν πολιορκία τῆς Ἀθήνας.

"Οταν ἀρχισαν οἱ συγκρούσεις στὴ Σικελία, πολὺ γρήγορα σκοτώθηκε ὁ Λάμαχος, ἀφήνοντας μόνο του τὸ Νικία. Οἱ πρῶτες ἐπιτυχίες τῶν Ἀθηναίων δὲ σταθεροποίησαν τὴ θέση τους. Ὁ ἀγώνας ἔμεινε ἀμφιβόλος. Κι ὅταν ἔφτασε ὁ πονηρὸς Σπαρτιάτης Γύλιππος, ἡ κατάσταση ἔγινε ἀκόμη δυσκολώτερη. Μ' ὅλη τὴ γενναιότητα τοῦ Νικία καὶ τὴν ὑπεράνθρωπη προσπάθειά του, τὸ μέλλον δὲ φαινόταν εὐχάριστο. Μποροῦσε ἔξαλλου ποτὲ νὰ κερδίσῃ ἔναν τόσο δύσκολο πόλεμο (ὅσο τίμιος κι εὐσυνειδητὸς ἦν ἡταν), ἐκεῖνος ποὺ ποτὲ δὲν εἶχε πιστέψει σ' αὐτόν; Ὁ ἐμπνευστὴς τῆς ἐκστρατείας ἔλειπε ἀπὸ τραγικὸ λάθος τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὸ χειρότερο ἦταν πώς τὸ ἔξυπνο μυαλό του, αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμή, ἐργαζόταν γιὰ λογαριασμὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

'Ο ταλαιπωρημένος Νικίας ἔστειλε δραμάτικὸ γράμμα στοὺς Ἀθηναίους παρακαλώντας τους νὰ ἐγκαταλεύσουν τὸν ἀγώνα, ἡ νὰ στείλουν «στρατὸ καὶ ναυτικὸ καὶ χρήματα». Ἰκέτευε ἀκόμα νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν, γιατὶ ἡταν γέρος πιὰ κι ἄρρωστος ἀπὸ τὰ νεφρά του.

Πεισμαωμένοι οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν νέες δυνάμεις μὲ ἀρχηγὸ τὸ στρατηγὸ Δημοσθένη, χωρὶς νὰ ἀνακαλέσουν τὸ Νικία.

'Η κατάσταση καὶ πάλι δὲν ἀλλάξε, παρ' ὅλη τὴ γενναιότητα ποὺ ἔδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι. Δὲν ἦταν εὔκολο νὰ καταλάβουν τὶς Συρακουσίες, κι οἱ λιγοστὲς ἐπιτυχίες τους δὲν ἔφερναν κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, στὶς ναυμαχίες χάθηκε σημαντικὸ μέρος τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων καὶ, τέλος, οἱ δυὸ ἀτυχοὶ στρατηγοί, ὁ Νικίας κι ὁ Δημοσθένης, ἔχασαν τὸ στόλο τους σὲ ναυμαχία καὶ ὑποχώρησαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὕστερα ἀπὸ ἀφάνταστες ταλαιπωρίες ἀναγκάστηκαν νὰ παραδοθοῦν μὲ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ τους (413). Οἱ Συρακουσίοι εἶχαν ἀποφασίσει νὰ ἐκδικηθοῦν τόσο παραδειγματικὰ τοὺς ἔχθρους των, ὥστε στὴ μανία τους οὕτε οἱ δυὸ στρατηγοὶ δὲ γλίτωσαν

τὰ μαρτύρια καὶ τὸ θάνατο. Πολλοὺς ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες τοὺς σκότωσαν ἄλλους ταλαιπωρημένους καὶ ἀρρωστους ἀπὸ τὶς κακουχίες τοὺς ἔριξαν στὰ λατομεῖα νὰ δουλεύουν, καὶ ἐκεῖ σὲ λίγο βρῆκαν οἰκτρὸ θάνατο.

«Οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν καὶ στὴ στεριὰ καὶ στὴ θάλασσα, καὶ μὲ κάθε τρόπο· τὰ δυστυχήματά τους στάθηκαν, ἀπὸ κάθε ἀποψῆ, μεγάλα· γάσσανε στρατὸ καὶ στόλο κι ὅτι ἄλλο εἶχαν, καὶ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ποὺ ἐκστρατεύσανε, λίγοι γύρισαν στὴν πατρίδα», σημειώνει ὁ Θουκυδίδης κλείνοντας στὴν Ἰστορία του τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ Σικελικὴ ἐκστρατεία.

7. Ο ΔΕΚΕΛΕΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

«Ἐνας μεγάλος Εὐρωπαῖος ἴστορικός, δὲ Χέλμουτ Μπέρβε, γράφει πῶς «ἡταν μοιραία γιὰ τὴν Ἀθήνα ἡ ὥρα ποὺ ὁ μεγαλοφυῆς γίνεται, δὲ Ἀλκιβιάδης, πέρασε στὸ στρατόπεδο τοῦ ἀντιπάλου».

«Οταν πέφτη ὁ ἰσχυρός, τότε ὅλοι ζεσηκώνονται ἐναντίον του κι ὅλα γυρίζουν ἀντίθετα. Στὴν Ἀθήνα, μετὰ τὴν πανωλεθρία, ἐπικράτησε μεγάλη σύγχυση, γιατὶ ἔλειπε ὁ ἀρχηγὸς ποὺ θὰ ἔβγαζε τὴν πόλη ἀπὸ τὴ δύσκολη θέση. Ὁστόσο, ὁ γενναῖος λαός της μὲ θάρρος προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν κατάσταση κι ἀποφάσισε νὰ φτιάξῃ νέα καράβια.

Οἱ σύμμαχοι βρῆκαν πῶς ἡταν κατάλληλη ἡ ὥρα νὰ ἀποστατήσουν καὶ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων. Τέλος, οἱ Πέρσες, ποὺ μὲ τὴν Καλλίειο εἰρήνη εἶχαν ἀποτραβηγχτῆ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο, παρουσιάζονται ξανά, τώρα ποὺ νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ προσφέροντας σὰν ὅπλα ἀκαταμάχητα τὰ χρήματά τους ζητοῦν καὶ πάλι νὰ ἀνακατευτοῦν στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις.

«Ετοι συμβαίνουν, ξαφνικά, ἀνήκουστα πράγματα. Οἱ Ἀλκιβιάδης καταφέρνει μὲ τὴν εὐγλωττία του νὰ πείσῃ τοὺς Σπαρτιάτες νὰ ἐγκαλέσψουν τὴν πατροπαράδοτη κλειστὴ πολιτική τους καὶ νὰ πάρουν διπωσδήποτε τὴν ἡγεμονία ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴν προσπάθειά τους αὐτὴ δὲ δίστασαν οἱ Σπαρτιάτες, χάνοντας κάθε ἑθνικὴ ἀξιοπρέπεια, νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν περσικὴ κυριαρχία στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, παίρνοντας γιὰ ἀντάλλαγμα τὰ χρήματα ποὺ τοὺς πρόσφερε ὁ σατράπης Τισσαφέρνης, γιὰ νὰ ἐτοιμάσουν στόλο νὰ χτυπήσουν τοὺς Ἀθηναίους.

Στὴν περίπτωση αὐτή, καὶ στὰ δυὸ ἀντίπαλα στρατόπεδα ἔλειψε

ένας ήθικός ἀρχηγός. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἔξυπνος καὶ διορατικός, ἀπύθμενα δύμας φιλόδοξος, ἀφοῦ ἔστηκωσε τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων σὲ ἀποστασία, δὲ δίστασε, ὅταν κατάλαβε πώς τὸν ὑποπτεύονταν οἱ Σπαρτιάτες, νὰ προσφέρῃ, προσωρινά, τὶς ὑπηρεσίες του στὸν Σατράπη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τὸν Τισσαφέρονη. Ἔτσι, νέα καταστρεπτικὴ συμβουλή, καὶ γιὰ τὶς δυὸς ἐλληνικὲς πόλεις, ἔδωσε τὴ φορὰ αὐτῇ, τονίζοντας πώς τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν ἦταν νὰ ὑπάρχῃ ἀδιάκοπη διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δυὸς δυνατὲς ἐλληνικὲς παρατάξεις, ὥστε νὰ χτυπιοῦνται μεταξὺ τοὺς καὶ νὰ ἀδυνατίσουν.

Στὸ μεταξύ, οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν κάμει στόλο μὲ τὰ περσικὰ χρήματα καὶ βρίσκονταν στὸ Ἀνατολικὸ Αἴγαο. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ποὺ δὲν ἔνιωθε ἀσφάλεια κοντὰ στὸν ὕπουλο Τισσαφέρην, σκέφτηκε νὰ ζητήσῃ δικαίωση ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στὴ μπερδεμένη λοιπὸν αὐτὴ περίοδο συνεννοήθηκε μὲ τοὺς στρατηγούς των ποὺ βρίσκονταν στὴ Σάμο, καὶ κατόρθωσε νὰ τὸν ἀνακαλέσουν στὴν Ἀθήνα, ὅπου οἱ πολιτικὲς διαμάχες ἦταν φοβερές. Τοποσχέθηκε νὰ χαλάσῃ τὴ συμμαχία τῶν Περσῶν μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους.

Πρὶν γυρίσῃ, μὲ τὴ συνεργασία τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν καὶ μὲ λίγα καράβια ποὺ κι αὐτὸς ἔφτιασε μὲ περσικὰ χρήματα, κατόρθωσε νὰ νικήσῃ τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ καταλάβῃ πόλεις στὸν Ἐλλήσποντο γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ἀθηναίων. Γύτερο ἀπὸ αὐτό, δὲ ταλαιπωρημένος λαὸς τῆς Ἀθῆνας, κουρασμένος ἀπὸ τὸν ἀγώνα στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἔξωτερικό, τὸν δέχτηκε θριαμβευτικό, βρίσκοντας σωτηρία τὴν ἐπιστροφή του. Εἶχαν τόση ἀνάγκη νὰ νιώσουν καὶ πάλι οἱ Ἀθηναῖοι νὰ κατευθύνη τὶς τύχες τους ἔνας στιβαρὸς πολιτικός, ὥστε ξεχωνώντας τὴν προηγούμενη συμπεριφορά του τὸν διόρισαν στρατηγὸ μὲ ἀπεριόριστη ἔξουσία (στρατηγὸν αὐτοκράτορα) καὶ τοῦ ἀνάθεσαν νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμο.

“Αν αὐτὴ τὴ δεύτερη φορὰ τὸν ἄφηγαν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν ἔξουσία κι ἀν τὸν ἀκουγαν, καὶ τὴν τελευταία στιγμή, δὲ θὰ ἔχαναν τὸν πόλεμο. Εἶναι δύμας τόσο δύσκολο, πάντα, νὰ κερδίσῃ κανεὶς τὴν ἐμπιστοσύνη, ποὺ ἔξαιτίας του ἔχει κλονισθῆ στὶς ψυχὲς τῶν ἄλλων. Ἔτσι, μιὰ νέα ἀποτυχία τοῦ στόλου στὸ ἀκρωτήριο Νότιο, κοντὰ στὴν Ἔφεσο, ποὺ δὲν ἦταν διόλου φταιξιμὸ τοῦ Ἀλκιβιάδη, θύμισε στοὺς Ἀθηναῖους τὰ παλιά του λάθη, μὲ ἀποτέλεσμα καὶ τὴ στρατηγία νὰ τοῦ πάρουν καὶ νὰ τὸν ἀγρηστεύσουν τὴ στιγμὴ ποὺ τὸν εἶχαν μεγαλύτερη

ἀνάγκη. Ναύαρχος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου εἶχε φτάσει ἔνας ἄνθρωπος μὲ ἀφάνταστη ἵκανότητα καὶ πονηρία, ὁ Λύσανδρος.

‘Ο ‘Αλκιβιάδης ἀποσύρθηκε σὲ μιὰ ἴδιοκτησία ποὺ εἶχε στὴν χερσόνησο τῆς Καλλίπολης, καὶ ἀπὸ κεῖ παρακολούθουσε, σὰ θεατὴς πιέ, τὴν κατάσταση. Τὸ 406, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ κατόρθωσαν νὰ νικήσουν τὸ σπαρτιατικὸ στόλο στὶς Ἀργινοῦσες, μεταξὺ Μυτιλήνης καὶ Μ. Ἀσίας. ‘Ο στόλος τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντα ὁ ἴσχυρότερος καὶ, θέλοντας νὰ δώσουν οἱ στρατηγοὶ τῆς τὸ τελικὸ χτύπημα στὸ Σπαρτιατικό, ποὺ πάλι τὸν κατεύθυνε ὁ Λύσανδρος, τὸν παρακολούθησαν ὡς τὸν Ἐλλήσποντο. ‘Η τακτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν σφαλερή; ὁ ‘Αλκιβιάδης παρακολούθωντας τὶς κινήσεις τοὺς τοὺς παράγγειλε νὰ τὴν ἀλλάξουν. Κανεῖς, ὅμως, δὲν τὸν ἀκούσε, κι ἔτσι κατόρθωσε ὁ Λύσανδρος μὲ τέχνασμα στοὺς Αἰγαὶς Ποταμούς, τὴν ὥρα ποὺ τὰ ἀθηναϊκὰ πληρώματα βρίσκονταν στὴ στεριά, νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸ στόλο καὶ νὰ τὸν ἔχῃ πιὰ στὴν κατοχὴ του.

‘Η καταστροφὴ εἶχε γίνει μέσα σὲ λίγες στιγμές, κι ἡ ζημία ἦταν ἀνυπολόγιστη. ‘Η Ἀθήνα εἶχε μείνει χωρὶς στόλο. Τί θὰ μποροῦσε πιὰ νὰ τὴ σώσῃ; Τὸ τέλος τῆς ἦταν ἀναπόφευκτο. Τὸ ἱερὸ πλοῖο, ἡ Πάραλος, ἔφερε στὴν Ἀθήνα τὴν εἰδῆση τῆς συμφορᾶς.

‘Αποκλεισμένη ἡ πόλη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς στεριᾶς, ἐξαιτίας τοῦ μόνιμου στρατοπέδου τῶν Σπαρτιατῶν στὴ Δεκέλεια, ἀποκλείστηκε σὲ λίγο κι ἀπὸ τὴ θάλασσα ἀπὸ τὸ Λύσανδρο. Μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ πικρία οἱ Ἀθηναῖοι περίμεναν τὸ τέλος. Κι ὅταν πιὰ τέλειωσαν ὀλότελα οἱ τροφές κι ἡ πολιορκία ἔγινε ἀβάσταχτη, ζήτησαν εἰρήνη.

Στὸ Συνέδριο ποὺ ἔγινε στὴ Σπάρτη, οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, ιδίως οἱ Κορίνθιοι, προσπάθησαν νὰ τοὺς πείσουν νὰ ίσοπεδωθῇ τελείως ἡ Ἀθήνα. Στὴν περίσταση αὐτῆ, παρ’ ὅῃ τὴν ἀγριότητα ποὺ εἶχε ἐπιχρατήσει στὸν πόλεμο, οἱ Σπαρτιάτες ἔδειξαν εὐγένεια στοὺς νικημένους λέγοντας πῶς δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ καταστρέψουν πόλη ποὺ ἔσωσε ἀλλοτε τὴν Ἐλλάδα. ‘Ετσι, δὲν ἀκούσαν τὴ γνώμη τῶν συμμάχων, ἀποφάσισαν τὴν εἰρήνη ὅμως μὲ πολὺ βαριοὺς δρους.

α. Νὰ παραδοθοῦν ὅλα τὰ καράβια τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτὸς ἀπὸ δώδεκα.

β. Νὰ δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι ὅλους τοὺς πολιτικοὺς ἐξορίστους πίσω.

γ. Νὰ γκρεμίσουν τὰ τείχη τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ, καθὼς καὶ τὰ Μακρὰ Τείχη, καὶ

Ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τῆς Ἡγησῶς. Ἡ νεκρὴ καθισμένη παριστάνεται σὲ μιὰ ἀπὸ τις πιὸ ἀγαπητὲς στιγμὲς τῆς ἡμέρας τῆς: τὴν ὥρα ποὺ ἡ δούλη τῆς ἔφερνε τὸ κουτί μὲ τὰ κοσμήματά της, γιὰ νὰ στολιστῇ. Γύρω στὰ 410 π.Χ. Βρίσκεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

δ. Νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς Σπαρτιάτες, ἔχοντας ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τοὺς ἔδιους μ' αὐτοὺς ἔχθροὺς καὶ φίλους.

Ἄφοῦ ἀποβιβάστηκε ὁ Λύσανδρος στὴν πόλη καὶ ἔβαλε νὰ γκρεμίσουν τὰ τείχη της, πῆγε καὶ κατέλαβε τὴν τελευταία πιστὴ σύμμαχο τῶν Ἀθηναίων, τὴν Σάμο, ὅπου ἀνέβασε στὴν ἔξουσία τοὺς ὀλιγαρχικούς, καὶ γύρισε νικηθῆς στὴ Σπάρτη.

Ἡ Ἀθήνα εἶχε νικηθῆ κι ἤταν τώρα χωρὶς τείχη καὶ χωρὶς στόλο.

8. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ σύγκρουση τῆς Ἀθήνας μὲ τὴ Σπάρτη σημείωσε τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου καὶ χάραξε, ἀνεπανόρθωτα, τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Ἡ δημιουργικὴ πνοὴ ποὺ φύσησε ὑστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, χάθηκε, ἀφήνοντας στὴ θέση της τὴν πίκρα τοῦ χειρότερου ἐμφύλιου σπαραγμοῦ.

Καὶ τὰ δυὸ στρατόπεδα βγῆκαν κατεστραμμένα: πλῆθος ἀνθρώπων εἶχαν σκοτωθῆ, ἡ χώρα εἶχε μείνει ἀκαλλιέργητη, τὸ ἐμπόριο μαράζωσε καὶ, γενικά, ἄλλαξε ἡ ἐλληνικὴ νοοτροπία.

Λίγες δεκαετίες πρίν, ἐνώμενοι οἱ Ἑλληνες ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὴν χώρα τοὺς τοὺς Πέρσες. Γιὰ νὰ ἔξουδετερώσουν, τώρα, ὁ ἔνας ἀντίπαλος τὸν ἄλλον, ἔδωσαν στὸν ἔαυτό τους τὴ θιλιβερὴ ἄδεια, χάνοντας κάθε ἀξιοπρέπεια, νὰ ἐπιζητήσουν μὲ περσικὸ χρυσάφι νὰ ἀλληλογχτυπηθοῦν.

Ακόμη χειρότερο φαινόμενο στάθηκε ή φοβερή άγριότητα πού και οι δύο αντίπαλες μερίδες εκδήλωσαν στις διάφορες νίκες τους: μεταχειρίστηκαν συμπατριώτες τους, πού μιλούσαν τὴν ἴδια γλώσσα, πίστευαν στους ἴδιους θεούς κι εἶχαν τὴν ἴδια καταγωγή, σὰ νὰ ἤταν οι χειρότεροι ἔχθροι, ἐξολοθρεύοντας τους κατόκους ἑλληνικῶν πόλεων ἢ πουλώντας τους δούλους.

Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, χαρά, ἵκανοποίηση καὶ περηφάνια ὀδήγησαν στὸ θαῦμα τοῦ πέμπτου αἰώνα. "Τσερα ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, ὀλόκληρη ἡ Ἑλλάδα θρήνησε τὶς ἀπώλειες καὶ τὴν ἄσκοπη διαιμάχη. "Αλλαζε τόσο ὁ χαρακτήρας τῶν πολιτῶν, ὥστε νὰ μὴν ἀνέχωνται πιὰ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς λξιούς ἀνθρώπους, ποὺ πίστευαν καὶ κήρυτταν ἀκόμη ἀρχὲς καὶ ἴδεες.

'Απὸ τὰ χειρότερα φαινόμενα ποὺ σημειώθηκαν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, στάθηκε ἡ φθορὰ τῆς δημοκρατίας στὴν Ἀθήνα, ὅπου ὁ λαός της, πέφτοντας στὰ χέρια τῶν δημαρχῶν, μεταβλήθηκε σὲ ὄχλο.

Στὶς θυλιθρές πολιτικὲς διαιμάχες ποὺ θὰ ξεσπάσουν ἀμέσως ὕστερα, πρῶτο θύμα καὶ τραγικότερο ἀπὸ ὅλα θὰ πέσῃ ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν αἰώνων, ὁ Σωκράτης (399 π.Χ.). Οἱ ἴδιοι οἱ συμπολίτες του θὰ τὸν κατηγορήσουν, θὰ τὸν δικάσουν καὶ θὰ τὸν καταδικάσουν σὲ θάνατο. Πιστὸς ἐκεῖνος στὴ διδασκαλία του, ἀν καὶ τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαρία νὰ δραπετεύῃ καὶ νὰ σωθῇ, προτίμησε νὰ πιῇ τὸ κάνειο, δείχνοντας μὲ τὴν ὑπέροχη στάση του πῶς δι, τι εἶχε κηρύξει — πειθαρχία στους νόμους τῆς πατρίδας καὶ ἀρετὴ — δὲ θὰ τὰ πρόδινε γιὰ νὰ κρατηθῇ στὴ ζωή.

Μιὰ σιερὰ μεγάλων ἀνδρῶν κυβέρνησε τὴν Ἀθήνα στὸν πέμπτον αἰώνα ἡ ὅριση τὶς τύχες τῆς στὶς δύσκολες στιγμές. Παράξενο εἶναι πῶς κανεὶς δὲν τελείωσε ἥρεμα τὴ ζωή του. 'Ο νικητὴς τοῦ Μαραθώνα ἔσβησε, καταδικασμένος, στὴ φυλακή, ὁ μεγάλος Θεμιστοκλῆς ἐξέριστος καὶ κατατρεγμένος. 'Ο δίκαιος Ἀριστείδης ἐγνώρισε τοῦ ἔξοστρακισμοῦ τὴν πικρία. Τὸ ἴδιο κι ὁ νικητὴς τοῦ Εύρυμέδοντα, ὁ Κίμων, ποὺ πρόλαβε νὰ τὸν βρῆ ὁ θάνατος ἔνδοξο, πρὶν πάθη ἄλλα δεινά. 'Ο ἔξοχος Περικλῆς τὶς ὥρες τῆς δυσκολίας καμιὰ συμπαράσταση ἡ κατανόηση δὲ βρῆκε ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του. Ξεχωνώντας δι, τι τοὺς εἶχε προσφέρει, δῷξι μόνον ἐκεῖνον κατάτρεξαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀνῆκαν στὸ στενό του περιβάλλον (τὸν Ἀναξαράρχη, τὸ Φειδία, τὴν Ἀσπασία) τοὺς δυσφήμησαν καὶ τοὺς κακομεταχειρίστηκαν.

‘Ο Σωκράτης

Είχαν τὴ θαυμαστὴ ἵκανότητα νὰ ἔχωρίζουν καὶ νὰ ἀναδείχγουν τοὺς ἀξιούς οἱ ἄρχαιοι Ἀθηναῖοι. Γρήγορα, δῆμως, τοὺς κούραζες ἡ μεγαλοσύνη καὶ ζητοῦσκαν νὰ ἀπαλλαγοῦν, ἀπὸ φόβο μὴν τοὺς ἰδοῦν ἔχανικὰ νὰ παίρουν αὐθαίρετα τὴν ἔξουσία καὶ νὰ γίνωνται τύραννοι. Τῶν ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν ἡ στέρηση δὲν ἄφησε φάνερὸ τὰ χνάρια τῆς, γιατὶ νεώτεροι καὶ τὸ ἴδιο ἀξιοῦ μπῆκαν στὴ θέση τους ἀμέσως, χωρὶς νὰ σημειωθῇ χάσμα. Τοῦ Ἀλκιβιάδῃ δῆμως τὴν ἀσυλλόγιστη ἀνάκληση τὴν ὥρα τοῦ πολέμου, τὴν πλήρωσαν θανάσιμα οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπὸ τότε σβήνει, γιὰ πάντα, ἡ θεῖκὴ ἡρεμία καὶ ἡ γαλήνη ποὺ καθρεφτίζεται στὰ ἔξοχα πρόσωπά τους, δῆμως τὰ σμίλεψε μὲ τὴν ἀθάνατη τέχνη του ὁ Φειδίας στὴ ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. ‘Ο Θουκυδίδης ὑμεῖς στὸν ἐπιτάφιο του τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα τῆς Ἀθήνας :

«Κυβερνίσμαστε δηλαδὴ μὲ πολίτευμα, ποὺ δὲ ζηλεύει τοὺς θεσμοὺς τῶν ἄλλων, ἀλλὰ εἴμαστε μᾶλλον ἐμεῖς παράδειγμα γιὰ πολλούς, παρὰ ποὺ ἔστηκώνομε τὶς συνήθειές τους. Καὶ λέγεται μὲ τ’ ὄνομα δημοκρατία, γιατὶ δὲν κυβερνίεται γιὰ τὸ συμφέρον τῶν λιγών, ἀλλὰ γιὰ τοὺς πολλούς, κι ἔχουν δῆλοι τὰ ἴδια δικαιώματα σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους γιὰ τὶς ιδιωτικὲς διαφορὲς μεταξύ τους: γιὰ τὰ δημόσια ἀξιώματα, δῆμως, γιὰ δητοιαν ἵκανότητα ἑκτιμᾶται δὲ καθένας, δὲ φτάνει σὲ θέση πολιτικὴ ἐξ αἰτίας τῆς τάξης ὅπου ἀνήκει παρὰ ἀπὸ τὴν ἀξιοσύνη του: κι οὕτε ἐξ αἰτίας τῆς φτώχειας του, δηταν μπορῇ νὰ προσφέρῃ κάτι καλὸ στὴν πολιτεία, ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ ἀξίωμα, ἐπειδὴ εἶναι ταπεινῆς καταγωγῆς».

Θουκυδίδου «Ιστορία» B, 37 (Μετ. “Ελληνική Λαμπρότητη”)

2. ‘Ο Θουκυδίδης μιλάει γιὰ τὴν ἀξία τῆς ἴστορίας του :

α. «Τὶς πράξεις δῆμως ποὺ ἔγιναν στὸν πόλεμο, δὲ θεώρησα δξιό μου νὰ τὶς πληροφορηθῶ ἀπὸ ὄποιονδήποτε ἔτυχε νὰ βρίσκεται ἔκει, οὔτε δῆμως μοῦ φαινόταν πιθανὸν νὰ ἔγιναν· ἀλλὰ τὰ ἔξτασα λεπτόλογα, κι ἔκεινα ποὺ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, κι δσα ἔμαθα ἀπὸ ἄλλους, κοσκινίζοντάς τα μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀκρίβεια. “Ολ’ αὐτὰ βρέθηκαν μὲ πολὺν κόπο, γιατὶ δσοι παραστάθηκαν σὲ μιὰ μάχη δὲν ἔλεγαν δὲ καθένας τὰ ἴδια πράματα, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ δσα θυμόταν δὲ καθένας,

καὶ μὲ τὴν προτίμησή του πρὸς τὴν μιὰ ἡ τὴν ἄλλη μερίδα. Κι ὅταν ἀκούῃ κανεὶς τὴν ἴστορία, ἵσως δὲ φαίνεται τόσο εὐχάριστο ὅτι δὲ μοιάζει μὲ παραμύθι· ὅσοι δύμως θελήσουν νὰ ἔξετάσουν τὴν καθαρὴ ἀλήθεια τῶν ὅσων ἔγιναν καὶ ἐκείνων ποὺ μέλλουν κάποτε νὰ ἔσαγινουν, ὅπως εἶναι ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων, ἡ τὰ ἰδιαὶ ἡ παρόμοια, θὰ μοῦ φτάσῃ, ἢν αὐτοὶ τὰ κρίνουν ὠφέλιμα. Γιατὶ τὸ ἔργο μου ἔχει συγγραφῆ περισσότερο για νὰ τὸ ἔχουν οἱ ἀνθρώποι αἰώνιο κτῆμα τους παρὰ σᾶν ἀγώνισμα γιατὶ νὰ τὸ ἀκούσῃ κανεὶς μιὰ φορὰ μόνο».

β. «Γιατὶ ἡ πιὸ ἀληθινὴ αἰτία, ἀλλὰ πιὸ κρυμμένη μέσα στὰ λόγια, νομίζω, εἶναι τούτη : ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρα πολὺ δυναμώσει κι ἀρχισαν νὰ τρομάζουν τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ἔξανάγκασαν νὰ πολεμήσουν».

Θουκυδίδον «*Ιστορία* A, 21, 22, 23 (Μετ. "Ελληνική Λαμπρόδη")

3. 'Ο λοιμὸς στὴν Ἀθῆνα :

«Κι ἔπιασε ἡ ἀρρώστια, καθὼς λένε, πρῶτα - πρῶτα ἀπὸ τὴν Αἰθιοπία πέρα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, κατέβηκε ὑστερὰ στὴν Αἴγυπτο κι ἀπὸ ἑκεῖ στὴ Λιβύη καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἐπικράτειας τοῦ Πέρση βασιλιᾶ. Στὴν πολιτεία τῆς Ἀθήνας φανερώθηκε ξαφνικά, ἀφοῦ πείραξε μερικοὺς στὸν Πειραιά.

‘Η μορφὴ τῆς ἀρρώστιας ἦταν κάτι ποὺ ἔπειρον ὑσε τὶς λογικὲς εἰκασίες τῶν ἀνθρώπων, καὶ πρόσβαλλε τὸν καθένα πιὸ βαριὰ ἀπ’ ὅσο μπορεῖ νὰ βαστάξῃ ἥ ἀνθρώπινη φύση, καὶ φανερώθηκε κι ἀπὸ τὸ ἔντι πώς δὲν ἦταν καμὶ ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ἀρρώστιες: τὰ ὄντα δηλαδὴ καὶ τὰ τετράποδα ζῶα ποὺ τρῶνε ἀνθρώπην σάρκα, μ’ ὅλο ποὺ εἶχαν μείνει πολλὰ ἀταφα κορμιά, ἡ δὲν τὸ πλησίαζαν ἥ ἀν τὰ δοκίμαζαν, πέθαιναν κι αὐτά. Κι ἀπόδειξη, πώς παρουσιάστηκε καθαρὸς ἔλαττωση τῶν πουλιῶν αὐτῶν, καὶ δὲν τὰβλεπε κανεὶς οὔτε ἀλλοῦ, οὔτε γύρω σὲ νεκροὺς ἀπὸ τὴν ἀρρώστια· ἐνῶ τὰ σκυλιά ἔδιναν ἀκόμα καλύτερη ἀφορμὴ νὰ τὸ παρατηρήσῃ κανείς, ἐπειδὴ ζοῦνε μαζὶ μὲ τὸν ἀνθρώπο».

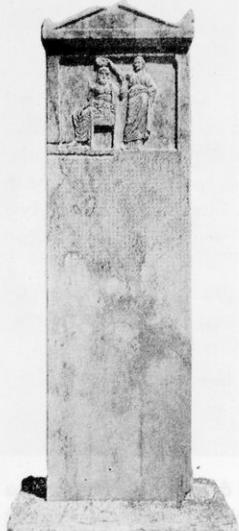
Θουκυδίδον «*Ιστορία* A, 48 - 50 (Μετ. "Ελληνική Λαμπρόδη")

4. Τὸ τέλος τοῦ πολέμου· ἡ εἰδήση τῆς συμφορᾶς στὴν Ἀθῆνα :

«Στὴν Ἀθήνα ἔγινε γνωστὴ ἡ συμφορὰ υὔχτα, ὅταν ἔφτασε ἡ Πάραλος, καὶ ὁ θρῆνος, καθὼς ὁ ἔνας τὴν ἀνάγγειλνε στὸν ἄλλο, ἔφτανε, μὲς ἀπὸ τὰ Μακρὰ τείχη, ἀπὸ τὸν Πειραιά στὴν πόλη· ὥστε δλόκληρη ἔκεινη τῇ υὔχτα κανεὶς δὲν ἔκλεισε μάτι, γιατὶ θρηνοῦσαν ὅχι μονάχα ἔκεινους ποὺ εἶχαν σκοτωθῆ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο τοὺς ἑαυτούς τους, γιατὶ νόμιζαν πώς θὰ πάθουν δι, τι αὐτοὶ ἔκαμαν στοὺς Μηλίους, ποὺ ἦταν ἀποικοι τῶν Λακεδαιμονίων, ὅταν τοὺς ὑπόταξαν ὑστερὰ ἀπὸ πολιορκία καὶ στοὺς κατοίκους τῆς Ἰστιαίας... καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους ἀπὸ τοὺς "Ελληνες. Τὴν ἄλλη μέρα ἔκαμαν συνέλευση κι ἀποφάσισαν νὰ φράξουν μὲ χῶμα τὰ λιμάνια, ἐκτὸς ἀπὸ ἔνα, νὰ ἐπιδιορθώσουν τὰ τείχη, νὰ τοποθετήσουν φρουρὲς καὶ νὰ πάρουν γενικὰ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα γιὰ τὴν πόλη ποὺ ἔπροκειτο νὰ πολιορκηθῇ».

Ξενοφῶντος «*Ελληνικά*, B, 3 - 4 (Μετ. Μιχ. Δαφέδη)

Στήλη ἐνεπίγραφη μὲν νό-
μο τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κράτους
ἐναντίον τῆς τυραννίας,
(336 π.Χ.).

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

1. ΟΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

‘Η Σπάρτη φέρθηκε μὲν γενναιοφροσύνη τὴ στιγμὴ τῆς ἥπτας τῶν Ἀθηναίων. Δὲ θέλησε νὰ σπιλώσῃ τὸ δόνομά της στοὺς αἰδίνες κι ἀπόρριψε τὶς φοβερὲς προτάσεις τῶν Κορινθίων καὶ ἄλλων Ἐλλήνων, που πόθησαν νὰ ἴδοιν ὶσοπεδωμένη τὴν Ἀθήνα νὰ σβήνῃ ἀπὸ τὸ χάρτη.

Στοὺς δρους τῆς εἰρήνης ὅμως στάθηκαν σκληροί. ‘Ο Λύσανδρος στὴν κοιτίδα τῆς δημοκρατίας παράδωσε τὴν ἀρχὴ σὲ τριάντα διλιγαρχικούς, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Θηραμένη, που κυβέρνησαν μὲ τόση ἀγριότητα, ὅστε δόνομάστηκαν Τύραννοι. Στοὺς δρυτὰς μῆνες που κρατήθηκαν στὴν ἔξουσία (τοὺς ὑποστήριξε ἡ σπαρτιατικὴ φρουρά), ἔκαμαν φριχτὲς καταδιώξεις τῶν πολιτῶν καὶ σκότωσαν γύρω στοὺς 1500 ἀνθρώπους. ‘Η ληστεία κι ἡ ἀρπαγὴ ἦταν στὴν ἡμερήσιᾳ διάταξη. Στὸ τέλος συγκρούστηκαν ἄγρια καὶ μεταξύ τους.

‘Ηταν τόσο φοβερὸ τὸ καθεστώς τους, ὡστε ὅταν οἱ δημοκρατικοὶ Ἀθηναῖοι, που μὲ ἀρχηγὸ τὸ Θρασύβουλο εἶχαν καταφύγει στὴ Θήβα, προχώρησαν ἀπὸ τὸ φρούριο τῆς Φυλῆς (στὴν Πάρνηθα) πρὸς τὸν Πειραιά καὶ ἀφοῦ τὸν κατέλαβαν, κατάλυσαν τὴν τυραννία, οἱ ἔδιοι οἱ Σπαρτιάτες δὲ θέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς Τριάκοντα.

‘Ο Θρασύβουλος ἔδωσε γενικὴ ἀμνηστία καὶ ἔκανάφερε τὴ δημοκρατία στὴν Ἀθήνα.

2. ΟΙ ΣΠΑΡΤΙΑΤΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΣΙΑ

‘Ο Λύσανδρος είχε γοητεύσει τὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξη μὲ τὴ γενναιότητά του. Ἔτσι, συμπάθησε χάρη σ’ αὐτὸν καὶ τὴ Σπάρτη. Ὅταν, δύμως, ὁ ἀδελφός του ὁ Κύρος, μὲ σπαρτιατικὴ βοήθεια, τὸν χτύπησε θέλοντας νὰ τοῦ πάρῃ τὴ βασιλεία, ὁ θαυμασμὸς γιὰ τὴ Σπάρτη χλώμιασε. Στὴ μάχη τῶν δύο ἀδελφῶν στὰ Κούναξα νικήθηκε ὁ Ἀρταξέρξης, ὁ Κύρος δύμως σκοτώθηκε (401 π.Χ.).

Τότε, σημειώθηκε ἔνα πρωτόφαντο γεγονός ἀπὸ τοὺς “Ἐλληνες μισθοφόρους, ποὺ ἔμεινε θαυμαστὸ κατόρθωμα στὴν ἱστορίᾳ : ἡ κάθοδος τῶν Μυρίων. Δέκα χιλιάδες Ἐλληνες ποὺ ἤταν στὸ στρατόπεδο τοῦ Κύρου, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἀθηναῖο Ξενοφόντα κατόρθωσαν, παρ’ ὅλες τὶς ἀντίξοες περιστάσεις, νὰ διαβασῦν τὴν ἔχθρικὴ χώρα καὶ νὰ φτάσουν στὸν Εὖξεινο.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνη οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, τὸ πιὸ τυραννισμένο μέρος τοῦ Ἐλληνισμοῦ, είχαν καὶ πάλι προβλήματα μὲ τοὺς Πέρσες. Οἱ Σπαρτιάτες πίστεψαν πῶς είχαν, τώρα πιά, χρέος νὰ τὶς βοηθήσουν. Ἔστειλαν, ἔτσι, δύο στρατηγοὺς—τὸ Θίβρωνα ἀρχικά, καὶ ὄστερα τὸ Δερκυλίδα—ποὺ δὲν κατόρθωσαν δύμως σπουδαῖα πράγματα.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν καθιερώνεται ἔνα παράξενο φαινόμενο : Πολλοὶ Ἐλληνες φεύγουν ἀπὸ τὶς πόλεις τους καὶ προσφέρουν, σὰ μισθοφόροι, τὶς στρατιωτικές τους ὑπηρεσίες στοὺς Πέρσες. Ἀρχίζει, μ’ αὐτὸν τὸ τρόπο, μιὰ ἀφίμαξῃ ζωτικῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα.

Στὸ μεταξύ, τὸ 396 ὁ βασιλιὰς τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαος,—ἔνας ἀνθρωπὸς ποὺ ὁ ἰστορικὸς Ξενοφῶν τὸν χαρακτηρίζει τέλειο—εὐγενικὸς καὶ φιλάνθρωπος, μὲ σκέψεις πανελλήνιες, ἔβαλε στὸ μυαλό του νὰ καταλύσῃ τὸ περσικὸ κράτος. Τὸ δύπλο δύμως ποὺ ἦδια ἡ πόλη του δέχτηκε ἄλλοτε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων (τὰ περσικὰ χρήματα), δόθηκε τώρα στοὺς ἔχθροὺς τῆς Σπάρτης. Καὶ τοῦ εὐγενικοῦ ἀνθρώπου ἡ προσπάθεια ἔπεσε στὸ κενό. Ἀναγκάστηκε, ἀφήνοντας τὴ Μ. Ἀσία δύπου είχε κερδίσει ἀρκετὲς νίκες ἐναντίον τῶν Περσῶν, νὰ γυρίσῃ γρήγορα στὴν Ἐλλάδα, γιὰ ν’ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς συνασπισμένους μὲ περσικὰ χρήματα Κορινθίους, Θηβαίους καὶ Ἀργείους, μαζὶ καὶ τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ τοὺς νίκησε τὸ 394 στὴν Κορώνεια τῆς Βοιωτίας.

“Εξι χρόνια κράτησε ὁ πόλεμος (ώς τὸ 392) καὶ στὸ διάστημα αὐτὸν, στὴν περιοχὴ τῆς Κορινθίας δύπου μεταφέρθηκαν οἱ ἐπιχειρήσεις (λέγεται γι’ αὐτὸν ὁ πόλεμος Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακός), φάνηκε κα-

‘Η μνημειακή Πηγή τῆς Πειρήνης στὴν Ἀρχαία Κόρινθο.

Θαρὰ πῶς οἱ Σπαρτιάτες δὲν κατέβοθωσαν νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς ἄλλους “Ἐλληνες.

Στὴν περίσταση αὐτὴ δύο σημαντικὰ γεγονότα ἀνέβασαν πάλι τὴν Ἀθήνα: α. Ὁ στρατηγὸς τῆς Ἰφικράτης ὁργάνωσε μ' ἔλαφρὰ σώματα (πελταστῶν) τὸν ἀθηναϊκὸ στρατὸ (νίκησε ἔτσι καὶ τοὺς Σπαρτιάτες στὸν Κορινθιακὸ πόλεμο). β. Ὁ στρατηγὸς Κόνων κατάστρεψε τὸ ναυτικὸ ποὺ εἶχαν οἱ Σπαρτιάτες στὴν Κύρδο (394). “Τοτερά, μὲ τὰ λύδια περσικὰ πλοῖα λεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, ἔδωσε χρήματα στοὺς ἀντιπάλους τῆς Σπάρτης καὶ, πάλι μὲ περσικὸ χρυσάφι, ὑψώσε ἔξαντα τὰ τείχη τῆς Ἀθήνας.

Ο φόβος τῶν Περσῶν, ἡ πικρὴ πείρα ποὺ ἀφῆσε ἡ σπαρτιατικὴ ἥγεμονία, κι ἡ θύμηση τῆς παλιᾶς αἴγλης τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, ἔκαμαν πολλὲς ἔλληνικὲς πόλεις νὰ πᾶνε μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων, ποὺ ὁργάνωσαν ἔξαντα τὴν ναυτικὴ τους συμμαχία (ἡ δεύτερη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία). Τὴν φορὰ αὐτῆ, βάση τῆς συμμαχίας ὅριστηκε ἡ ἴσονομία κι ἡ ἐλευθερία τῶν συμμάχων. Δὲ θὰ πλήρωναν φόρους. “Ολοι οἱ σύμμαχοι, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, θὰ ἔπαιρναν μέρος μὲ μία ψῆφο στὸ Συνέδριο ποὺ θὰ γινόταν στὴν Ἀθήνα. Στὴ συμμαχία προσχώρησαν ἡ Εὔβοια, τὸ Βυζάντιο, ἡ Λέσβος καὶ ἡ Τένεδος, ἡ Χίος καὶ ἡ Ρόδος.

3. Η ΑΝΤΑΛΚΙΔΕΙΟΣ ΕΙΡΗΝΗ (386 π.Χ.).

‘Η νέα ἐμφάνιση τῆς Ἀθήνας καὶ μερικὲς ἐπιτυχίες τοῦ ναυτικοῦ τῆς στὸν Ἑλλήσποντο ἀνησύχησαν τοὺς Πέρσες. Εἶχε φτάσει ἡ στιγμὴ νὰ ἔκμεταλλευτῇ τὴ δυσφορίᾳ τοῦ Ἀρταξέρξη ἢ Σπάρτη, ἔτσι ποὺ νὰ πάψουν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ χρήματα νὰ παίρνουν ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ νὰ δργανώνουν τὴ συμμαχία τους.

Μὲ τὶς προσπάθειες τοῦ πονηροῦ Σπαρτιάτη ναυάρχου Ἀνταλκίδα, ποὺ γι’ αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὸν ἔστειλαν στὴν Ἀσία, δ Ἀρταξέρξης ἐπιβάλλει τὸ 386 π.Χ. πρωτάκουστη συμφωνία. Τίμημα καὶ πάλι στάθηκαν οἱ ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ οἱ Σπαρτιάτες πρόθυμα τὶς παραχωρησαν στὸ Μεγάλο βασιλέα. Οἱ δροὶ τῆς εἰρήνης, ποὺ ὁνομάστηκε Ἀνταλκίδειος, εἶναι οἱ παρακάτω :

‘Η Κύπρος καὶ οἱ Μικρασιατικὲς πόλεις περνοῦσαν στὴν περσικὴ κυριαρχία. Οἱ πόλεις στὴν Ἐλλάδα θὰ ἔμεναν ἐλεύθερες κι ἀνεξάρτητες. Στὴν Ἀθήνα θὰ ἀνῆκαν, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, μόνο ἡ Λῆμνος, ἡ Ἰμβρος καὶ ἡ Σκύρος.

‘Η Σπάρτη θὰ κρατοῦσε τὴ Μεσσηνία καὶ θὰ φρόντιζε γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς συνθήκης.

“Ἐτσι, ἐκατὸ χρόνια μετὰ τοὺς λαμπροὺς κοινοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Περσῶν, τὸ μίσος τῆς Σπάρτης γιὰ τὴν Ἀθήνα ὄδηγγησε στὴν ἀθλια αὐτὴ εἰρήνη, ποὺ εὔτυχῶς δὲν κράτησε γιὰ πολὺ.

‘Ἐπιτύμβια στὴλη τοῦ Δεξίλεω, Ἀθηναῖου ἐφῆβου ποὺ ἔπεσε στὸν Κορινθιακὸ πόλεμο (Μουσεῖο Κεραμεικοῦ).

- KYRIA SΗMΕIA : 1.** 'Η έμφρανση τοῦ βασιλιά τῆς Σπάρτης 'Αγησιλάου, τελείως πρόσκαιρα, δημιουργεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ πανελλήνια δράματα.
- 2.** 'Η ἔχθρα κι ἡ ἀπογοήτευση ἐνώνουν τὸ "Αργος, τὴν Κόρινθο, τὴ Θήβα καὶ τὴν Ἀθήνα ἐναντίον τῆς Σπάρτης καὶ ὀδηγοῦν στὸ Βοιωτικὸ η Κορινθιακὸ πόλεμο.
- 3.** 'Η Ἀθήνα τειχίζεται ἔναντι κι ἀνανεώνει, σὲ περιορισμένη ακίμακα, τὴ συμμαχία τῆς, μὲ ίσονομία ἀνάμεσα στὶς πόλεις αὐτὴ τὴ φορά.
- 4.** Καθιερώνεται ἡ συνήθεια τῆς χρησιμοποίησης περσικῶν χρημάτων στοὺς ἀγῶνες τῶν ἑλληνικῶν πόλεων μεταξύ τούς.
- 5.** Τὸ θλιβερώτερο γεγονός στάθηκε ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, ποὺ μὲ εἰσήγηση τῆς Σπάρτης ἐπιβάλλει στοὺς "Ἐλληνες ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας.

KEIMENA

Οἱ ὅροι τῆς Ἀνταλκίδειου εἰρήνης :

«Ο Βασιλεὺς Ἀρταξέρξης θεωρεῖ δίκαιοι οἱ μὲν πόλεις τῆς Ἀσίας, καθὼς καὶ οἱ Κλαζομενὲς καὶ ἡ Κύπρος ἀπὸ τὰ νησιά, νὰ ἀνήκουν σ' αὐτὸν, οἱ δὲ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, μικρὲς καὶ μεγάλες, ν' ἀφεθοῦν ἐλεύθερες ἔκτὸς ἀπὸ τὴ Λῆμνο, τὴν Ἰμβρο καὶ τὴ Σκύρο, ποὺ ὅπως καὶ παλαιότερα θὰ ἀνήκουν στοὺς Ἀθηναίους. "Οσους δὲ δὲν δεχτοῦν αὐτὴ τὴν εἰρήνη θὰ τοὺς πολεμήσω ἐγώ, (ὅ βασιλιάς τῶν Περσῶν) μαζὶ μὲ ἕκείνους ποὺ θὰ τὴν ἀποδεχτοῦν, καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ μὲ τὰ πλοῖα καὶ μὲ τὸ χρῆμα μου».

Ξενοφῶντος «Ἐλληνικά», Ε, κεφ. A, 31 (Μετ. Μιχ. Δαφέρου)

18

Νόμισμα τῶν Θηβῶν
τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ

Γιὰ λίγα χρόνια μιὰ νέα δύναμη ἐλληνική, ἡ Θήβα, προβάλλει στὸν δρίζοντα τελείως ξαφνικά, μὲ τὴν ἐπιθυμία νὰ πάρῃ τὸ ρόλο ποὺ ἄλλοτε εἶχε ἡ Ἀθῆνα καὶ ἡ Σπάρτη. Δυὸς σπουδαῖοι ἀνδρες Θηβαῖοι θὰ δώσουν μεγάλη αἰγλη στὴν πόλη τους. Μὲ τὸ χαμό τους θὰ σβήσῃ καὶ τῆς Θήβας τὸ ὅραμα.

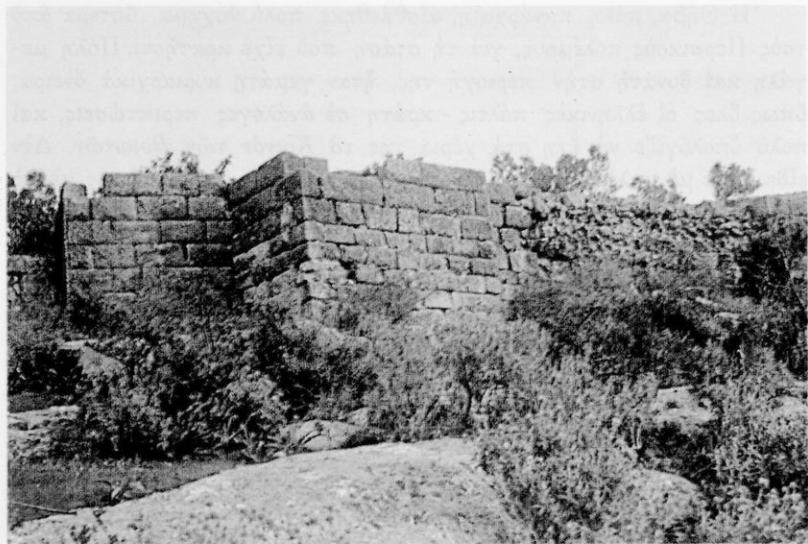
1. Η ΘΗΒΑ

Ἡ Θήβα, πόλη πανάρχαιη, αἰσθάνθηκε πολὺ ἀσχημα, ὥστερα ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, γιὰ τὴ στάσην ποὺ εἶχε κρατήσει. Πόλη μεγάλη καὶ δυνατὴ στὴν περιοχὴ της, ἦταν γεμάτη κυριαρχικὰ ὄνειρα, ὅπως ὅλες οἱ ἐλληνικὲς πόλεις - κράτη σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, καὶ πολὺ ὑπολόγιζε νὰ ἔχῃ στὰ χέρια της τὸ Κοινὸν τῶν Βοιωτῶν. Δὲν εἶδε ποτὲ μὲ καλὸ μάτι τὴ γειτονικὴ Ἀθῆνα, πηγαίνοντας ὅμως μὲ τὸ μέρος τῆς Σπάρτης στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, καμιὰ ἴκανοποίηση δὲν πήρε γ' αὐτό. Ἔτσι, μόλις σχηματίστηκε τὸ ἀντίθετο στρατόπεδο, στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ., μὲ προθυμία πῆγε ἐναντίον της στὸ Βοιωτικὸ ἡ Κορινθιακὸ πόλεμο.

Οἱ πολιτικὲς διαιρέσεις στὸ χῶρο της ἦταν ἔντονες. Καὶ τὰ δυὸ κόμματα, δημοκρατικὸ καὶ ἀριστοκρατικό, ἦταν ἴσχυρά. Στὴν περιπέτεια τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Τριάκοντα, βοήθησαν τοὺς δημοκρατικούς. Μεγάλη ἐλπίδα τῶν δημοκρατικῶν Θηβαίων καὶ αἰτία τῆς πρόσκαιρης ἀνόδου τῆς Θήβας στὸ πολιτικὸ στερέωμα τῆς Ἑλλάδας ὑπῆρξαν δύο σπουδαῖοι ἀνδρες ποὺ, γιὰ λίγα χρόνια, πῆραν στὰ στιβαρά τους χέρια τὴν τύχη τῆς πόλης τους: ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας.

Μές στὸν 4ον αἰ. π.Χ. ὀχυρώνονται γερὰ οἱ ἐλληνικὲς πόλεις μὲ τείχη. Πάνω : Πύργος καὶ μέρος τοῦ τείχους (χάτω) ποὺ σώζεται ἀπὸ τὴν ὄχυρωση τῶν Αἰγασθένων (Πόρτο - Γερμενό).

2. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ

Τὸ 382, ἡ Θήβα γνώρισε μιὰ περιπέτεια ἀπροσδόκητη. Σπαρτιατικὸς στρατὸς, μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν, περνώντας ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς πῆρε τὴν ἴστορικὴν τῆς ἀκρόπολην, τὴν Καδμείαν, ὅπερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἀριστοκρατικῶν, τοὺς παράδωσε τὴν ἔξουσίαν καὶ ἐγκατάστησε ἐκεῖ σπαρτιατικὴ φρουρά.

Οἱ δημοκρατικοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν καὶ γύρεψαν καταφύγιο στὴν Ἀθῆνα. Ἀπὸ κεῖ φρόντισαν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν πόλη τους. Συνεννοήθηκαν, γι' αὐτό, μὲ δόμοιδεατες φίλους τους στὴ Θήβα καὶ στὴν κατάλληλη στιγμὴ μπῆκαν κρυφὰ μὲς στὴν πόλη, ὅπου πῆραν τὴν ἔξουσίαν στὰ χέρια τους κι ἔδιωξαν τὴ σπαρτιατικὴ φρουρά.

Στὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ πῆρε μέρος κι ὁ Θηβαῖος Πελοπίδας. Σπουδαῖος στρατιωτικὸς ὄργανωτής, ἔμεινε περίφημος γιὰ τὴ φιλοπατρίατου. Ἐκεῖνος εἶχε φροντίσει νὰ ὀργανώσῃ τὸν Ἱερὸν Λόχο στὴ Θήβα (300 διαιλεχτὰ παλικάρια ἀποφασισμένα νὰ πολεμήσουν ὡς τὴν τελευταία τους πνοή, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς συμπολεμιστές τους ποτέ).

Ἴστορικὴ ἔμεινε ἡ φύλια τοῦ Πελοπίδα μὲ τὸν Ἐπαμεινώνδα, ἄνδρα συνετό, σπουδαῖο στρατιωτικὸν καὶ διπλωμάτη, τίμιο καὶ μὲ ἔξαιρετην μόρφωση, ὅχι ὅμως πολιτικὸν περιωπῆς.

Τὴν ἐποχὴν αὐτήν, μὲ τὴ φροντίδα τῶν δυὸς ἀνδρῶν, ἡ Θήβα ἀπόχτησε γερὸ στρατὸν κι ἀπλώσει τὴν ἡγεμονίαν τῆς στὶς ἄλλες βοιωτικὲς πόλεις. Τὸ πράγμα ἀνησύχησε τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ δὲν τοὺς ἔρεσε ἡ ὑπαρξὴ τόσο δυνατοῦ κράτους πλάι στὴ χώρα τους.

Γι' αὐτὸν ζήτησαν νὰ γίνη Συνέδριο στὴ Σπάρτη, γιὰ ν' ἀποφασιστῇ γενικὴ εἰρήνευση στὴν Ἐλλάδα καὶ κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Ο Ἐπαμεινώνδας, ἀπεσταλμένος τῆς πόλης του, ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψῃ τὴ συνθήκη. Δὲ δεχόταν νὰ γίνουν αὐτόνομες ὅλες οἱ πόλεις, ὥπως ἀποφασίστηκε, γιατὶ τότε θὰ διαιλυόταν ἡ Θηβαϊκὴ ἡγεμονία στὴ Βοιωτία. Οἱ ἄλλες πόλεις συμφώνησαν, καὶ σπαρτιατικὸς στρατὸς τράβηξε γιὰ τὴ Θήβα.

3. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΘΗΒΑΙΩΝ

Ἡ σύγκρουση τῶν Θηβαίων μὲ πολυαριθμότερο σπαρτιατικὸν στρατὸν κι ἀρχηγὸν τὸ βασιλιὰ τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτο ἔγινε στὰ Λευκτρα (371).

‘Η ἔξοχη ἀσκηση τοῦ Θηβαϊκοῦ στρατοῦ, ἡ νέα παράταξη (λοξὴ φάλαγγα) ποὺ ἐφάρμοσε δὲ Ἐπαμεινώνδας, καὶ ἡ ἀρταστη γενναιότητα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ποὺ τὸν ὁδήγησε δὲ Πελοπίδας, στάθηκαν ἀποφασιστικά. Οἱ Σπαρτιάτες νικήθηκαν πέρα γιὰ πέρα, δὲ βασιλιάς τους σκοτώθηκε καὶ ἀφησαν 1000 νεκροὺς στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Ἐφαρνιά, δὲ θρύλος γιὰ τὸν ἀνίκητο σπαρτιατικὸ στρατὸ ἀρχισε νὰ φαίνεται ἔπειρασμένος, καὶ πολλὲς σύμμαχες πόλεις τῆς Σπάρτης ἔδειξαν διάθεσην ἡ ἀποστατήσουν. Τὸ μεγάλο αὐτὸν χτύπημα ἦταν ἡ ἀρχή.

Τὸν ἄλλο χρόνο (370), δὲ Ἐπαμεινώνδας ἔφτασε μὲ στρατὸ ὡς τὴν ἴδια τὴν Σπάρτη λεηλατώντας τὴν Λακωνική. “Τοτερα, προχωρώντας πρὸς τὴν Ἀρκαδία, ὕδρυσε καὶ ὀχύρωσε στὰ σύνορά της τὴν Μεγαλόπολη, ποὺ τὴν ὅρισε κέντρο τῆς Ἀρκαδικῆς συμμαχίας. Κατόπιν πῆγε στὴ Μεσσηνία, τὴν ἀπελευθέρωσε καὶ ἔφερε τοὺς Μεσσηνίους νὰ κατοικήσουν στὴ νέα πόλη ποὺ ὕδρυσε, τὴν Μεσσήνη.

Ἡ δράση του γιὰ λογαριασμὸ τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἀντισπαρτιατικῶν δυνάμεων δὲ συγκίνησε τοὺς Ἀθηναίους, ποὺ ἀντίθετα, ὅταν ἔξαριθωσαν πῶς σκέφτονταν οἱ Θηβαῖοι νὰ ἔτοιμάσουν στόλο, ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τοὺς Σπαρτιάτες.

Οἱ Πελοπίδας, στὸ μεταξύ, στερέωσε τὴν ἐπιρροὴ τῆς Θήβας στὴ Θεσσαλία καὶ ἔκλεισε συμμαχία μὲ τὴ Μακεδονία. Μαζὶ του πῆρε 30 Μακεδόνες δομήρους γιὰ ἔξασφράλιση. “Ενας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ κατοπινὸς βασιλιάς τους, δὲ Φίλιππος ὁ Β’.

Τὸ παλιὸ πιὰ μάθημα τῶν Σπαρτιατῶν τὸ ἐφάρμοσαν καὶ οἱ Θηβαῖοι. “Ἐστειλαν τὸν Πελοπίδα στὰ Σοῦσα, ζητώντας νὰ ἀναγνωριστοῦν ἐκπρόσωποι τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα, ἀντὶ γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες.

Σὲ σύγκρουση τοῦ Θηβαϊκοῦ στρατοῦ μὲ τὸν τύραννο Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἔσεήκωσαν ἐναντίον τους ὅταν καράβια τῆς Θήβας παρουσιάστηκαν στὸ Αίγαο, νίκησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀλλὰ ἔχασε τὴ ζωὴ του δὲ Πελοπίδας (364).

Τὸ 362 γίνεται ἡ τέταρτη εἰσβολὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδα στὴν Πελοπόννησο. Ἀφοῦ δοκίμασε, μὲ ἀφάνταστο θάρρος, νὰ ἐπιτεθῇ αἰφνιδιαστικὰ στὴ Σπάρτη, συναντήθηκε μὲ τὸν ἐνωμένο στρατὸ ἀπὸ Σπαρτιάτες, Ἀθηναίους, Ἡλείους, Ἀρκαδές καὶ Ἀχαιούς στὴ Μαντίνεια. Τὸ στρατηγικὸ του σχέδιο καὶ πάλι θὰ τὸν ἔβγαζε νικητή, ἀλλὰ στὴ ὁρμὴ τῆς μάχης σκοτώθηκε.

Μαζὶ του ἔσβησε καὶ ἡ Θηβαϊκὴ ἡγεμονία.

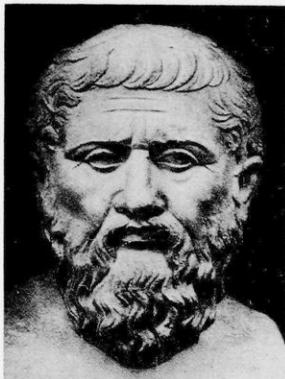
- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ :**
1. Δυο μεγάλοι άνδρες τὸν 4ο αἰ. π.Χ. δίνουν φτερὰ στὴ Θήβα νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας : δ Πελοπίδας κι ὁ Ἐπαμεινώνδας, σπουδαῖοι στρατηγοί.
 2. Σ' ἐλάχιστο διάστημα, πολλὲς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἡ Βοιωτία, ἡ Θεσσαλία κι ἡ Μακεδονία γίνονται σύμμαχοι τῆς Θήβας.
 3. Πρῶτος ὁ Ἐπαμεινώνδας νίκησε τοὺς Σπαρτιάτες στὰ Λεῦκτρα (371).
 4. Ἡ μεγάλη αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς τῆς Θήβας, τὸ δυνάμωμά της κι ἡ δημιουργία στόλου ὀδήγησαν σὲ συνασπισμὸ Αθήνας - Σπάρτης κ.ἄ. πόλεων ποὺ πολέμησαν στὴ Μαντίνεια τὸ 362 ἐναντίον τῶν Θηβαίων. Στὴ μάχη αὐτῇ σκοτώθηκε ὁ Ἐπαμεινώνδας.
 5. Χαρακτηριστικὰ τῆς Θήβας στὸν 4ο αἰ. π.Χ. εἶναι :
- α. Ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ κι ἡ νέα τακτικὴ (λοξὴ φράλαγγα). β. Ἡ διάλυση τοῦ θρύλου τῆς ἀνίκητης Σπάρτης. γ. Ἡ προσπάθεια νὰ ἔξυπηρετηθοῦν οἱ ἀντισπαριστικὲς δημοκρατικὲς δυνάμεις στὴν Πελοπόννησο. δ. Ἡ τεράστια ἔξαπλωση τῆς θηβαϊκῆς ἡγεμονίας σ' ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα. ε. Ἡ δημιουργία ναυτικοῦ στ. Λάθος της ἡ ἀνάμειξη τῶν Περσῶν.

ΚΕΙΜΕΝΑ

«Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ ἡ προέλασή του ὡς τὴ Σπάρτη :

«Ἄλλ’ ἐπειδὴ ἔβλεπε (ὁ Ἐπαμεινώνδας) πῶς καμιὰ πόλη δὲν προσχωροῦσε σ’ αὐτὸν καὶ ὅτι δικαιόσης περνοῦσε, νόμιζε πῶς ἔπρεπε κάτι νὰ κάμη διαφορετικὰ ἀντὶ γιὰ τὴν προηγουμένη δόξα του τὸν περίμενε μεγάλη ἀδοξία. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐπληροφορείτο, πῶς οἱ ἀντίπαλοι ἤταν ὄχυρωμένοι γύρω ἀπὸ τὴ Μαντίνεια, κι εἶχαν καλέσει τὸν Ἀγησίλαος καὶ δύος τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ ἔμαθε πῶς εἶχε ἐκστρατεύσει δ Ἀγησίλαος καὶ βρισκόταν κιόλας στὴν Πελλήνη, ἀφοῦ ἔδείπνησαν καὶ ἔβγαλε τὶς ἀναγκαῖες διαταγές, ξεκίνησε ἀμέσως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του ἐνευτίον τῆς Σπάρτης. Καὶ ἂν κάποιος Κρητικὸς δὲν ἐρχόταν, κατὰ θεία τύχη, ν’ ἀναγγείλῃ στὸν Ἀγησίλαος τὸν προσέγγιση τοῦ στρατοῦ, δ Ἐπαμεινώνδας θὰ καταλάμβανε τὴν πόλη σὰν φωιὰ μὲ πουλάκια, τελείως ἔρημη ἀπὸ ὑπερασπιστές. Ἄλλ’ ἐπειδὴ τὸ ἔμαθε ἀπὸ πρίν δ Ἀγησίλαος, πρόφτασε νὰ ἔρθῃ στὴν πόλη, ὅπου ἀφοῦ παρατάχθηκαν οἱ Σπαρτιάτες, τὴ φύλαγαν, ὃν καὶ ἤταν πολὺ λίγοι, γιατὶ καὶ τὸ ἴππικό τους ὅλο ἤταν στὴν Ἀρκαδία καὶ οἱ μισθοφόροι τους καὶ ἀπὸ τοὺς δώδεκα λόχους των οἱ τρεῖς».

Ξενοφῶντος «Ἐλληνικά», Z, κεφ. Δ, 9 - 10 (Μετ. Μιχ. Δαφέρου)

Ο Πλάτων

19

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

1. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ Β' ΑΘΗΝΑΙΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Η ἀλλοιονὴ πρώτη ἐλληνικὴ πόλη, ἐνῷ στὸν πνευματικὸ τομέα συνεχίζει νὰ εἶναι τὸ κέντρο στὴν Ἐλλάδα, χάνει ὄλοενα ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τῆς σὲ δργάνωση καὶ πολιτικὴ ἀκτινοβολία.

Τὴν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν τὴν κατευθύνουν πιὰ οἱ παλιοὶ ἔξοχοι ἄνδρες. Παρουσιάζεται, ὅστερα ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες δυστυχίες, μιὰ πτώση, καὶ ἀνεβαίνουν στὴν πολιτικὴ σκηνὴ δημαγωγοί, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ ἀκόμη κι αὐτὸι ἀπογοητεύουν τὸ λαό, ποὺ παύει σιγὰ - σιγὰ νὰ ἐνδιαφέρεται, ὅπως ἄλλοτε, γιὰ τὰ «κοινά». Οἱ πλούσιοι τοῦ χρήματος (ἔμποροι, τραπεζίτες, ἐφοπλιστές) κοιτάζουν νὰ ἔξυπηρετήσουν τὰ συμφέροντά τους μόνο, κι ἡ διαμάχη τῶν κομμάτων ἔχει πέσει πολὺ χαμηλά. Καταργεῖται ἡ ὑποχρεωτικὴ στρατιωτικὴ θητεία καὶ ὁ στρατὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ μισθοφόρους.

Καὶ στὴ δεύτερη συμμαχία παρατηρήθηκαν τὰ ἵδια λάθη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀμετανόητων Ἀθηναίων. Τὰ διάφορα μέτρα τους ἐναντίον τῶν συμμάχων (φορολογία, κληρουχίες, στρατολογία) προκαλοῦσαν τὴ δυσφορία τους, κι οἱ Πέρσες περίμεναν τὴν εὐκαρία νὰ τοὺς ξεσηκώσουν σὲ ἀποστασία. Γιὰ νὰ ἀντιδράσουν στὴ διάλυση οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπιχειρήσαν τὸ Συμμαχικὸ πόλεμο τὸ 357 - 355, γιὰ νὰ πάρουν πίσω τὸ Βυζάντιο, τὴ Χίο, τὴ Ρόδο καὶ τὴν Κᾶ. Εἶχε περάσει πιὰ ὁ καιρὸς ποὺ πετύχαιναν. Ἀναγκάστηκαν νὰ δεχτοῦν νὰ ὑπογράψουν συνθήκη (355), ποὺ ἔδινε τὴν εὐχέρεια στοὺς συμμάχους νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴ συμμαχία ἐλεύθερα, χωρὶς συνέπειες.

2. Η ΣΠΑΡΤΗ ΚΑΙ Η ΘΗΒΑ

‘Ακόμη χειρότερη ήταν τῆς Σπάρτης ἡ κατάσταση. Ἡ παρουσία τοῦ Ἐπαμεινώνδα στάθηκε τὸ μεγάλο τῆς χτύπημα. Δὲν μπόρεσε νὰ συνέληθη ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀπόσπαση τῆς Μεσσηνίας, κι οἱ πόλεις τῆς Ἀρκαδίας ἀποτελοῦσαν ἰσχυρὴ ἐναντίον της. Ἡ ἀλλοτινὴ ἥγεμονία τῆς εἶχε διαλυθῆ, κι ἡ πόλη ἀργόσβηνε στὴ σκιά. Οἱ πολλοὶ πόλεμοι ἔφεραν λεψανδρία κι οἱ κλῆροι περνοῦσαν στὰ χέρια τῶν γυναικῶν.

Ἡ ἐμφάνιση τῆς Θήβας ὑπῆρξε μονάχα ἕνα φεγγοβόλημα στὴν ἴστορία κι ὁ χαμός τῶν δυὸς μεγάλων στρατηγῶν, ποὺ τῆς εἶχαν δώσει φτερά, ήταν μοιραῖος. Κανεὶς δὲν μπόρεσε νὰ πάρῃ τὴ θέση τους, ὅταν ἐκεῖνοι ἔλευψαν.

Ἐχει κανεὶς τὴν αἰσθηση πώς στὴν κεντρικὴ Ἑλλάδα καὶ στὴν Πελοπόννησο οἱ ἄνθρωποι εἶχαν κουραστὴ ἀνεπανόρθωτα ἀπὸ τοὺς ἐμφύλιους πολέμους καὶ τὴν πολιτικὴ κατάπτωση. Ἀποζητοῦσαν τὴν ἡσυχία τους καὶ προτιμοῦσαν, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, ν' ἀφήνουν τὴν ὑπαιθροῦ καὶ νὰ μαζεύωνται στὶς πόλεις. Δημιουργήθηκε σιγὰ - σιγὰ τεράστια διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς πλούσιους καὶ στὴν κατώτερη τάξη.

3. Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Ἡ νίκη τῆς Ἰμέρας ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων δὲν εἶχε μεγάλη διάρκεια. Ἐχοντας βάσεις στὸ νησὶ οἱ σπουδαῖοι αὐτοὶ ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι (παλιοὶ ἀποικοὶ τῶν Φοινίκων), ὅταν βρῆκαν τὴν εὐκαιρία, δοκίμασαν καὶ πάλι ν' ἀπλωθοῦν στὴ Σικελία χτυπώντας τὶς ἐλληνικὲς πόλεις.

Τοὺς βοήθησε ὁ ἀδιάκοπος ἀλληλοσπαραγμὸς ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικὰ κράτη, ποὺ δὲ σταματοῦσαν νὰ πολεμοῦν. Ἔτσι ἐξασθένησαν, κι οἱ Καρχηδόνιοι ποὺ ἀγρυπνοῦσαν, κατόρθωσαν μὲ τὸν καιρὸν νὰ πάρουν τὸν Ἀκράγαντα, τὴ Γέλα, τὴν Ἰμέρα καὶ τὸ Σελινούντα. Ἡ τάση τους ήταν νὰ κυριαρχήσουν στὸ πλούσιο νησὶ, ποὺ θὰ τοὺς ἀνοιγε τὸ δρόμο πρὸς τὶς πόλεις τῆς Ἰταλίας. Προσωρινὰ τοὺς σταμάτησε ὁ τύραννος Διονύσιος ὁ Α' τῶν Συρακουσῶν (405 - 367 π.Χ.), ποὺ δχὶ μόνον ἔκαμε μεγάλον ἀγώνα ἐναντίον τους, ἀλλὰ ἀπλωσε τὴν κυριαρχία του καὶ ἀπέναντι, στὴν Κάτω Ἰταλία, καὶ ἔδρυσε ἀποικίες στὴν Ἀδριατικὴ καὶ στὰ παράλια τῆς Ἰταλορίας. Τὸ σχετικὰ ἐφήμερο κράτος του, ποὺ στὴν ἐποχὴ του ἀπόχτησε τεράστια ἀκτινοβολία, ὑπέφερε ἀπὸ νέες ἐπιθέσεις τῶν Καρχηδο-

Ο Δημοσθένης

νίων τὴν ἐποχὴν ποὺ κυβερνοῦσε διαδοχός του, διοτί οὐδεὶς διατάσσει τὸν πόλην σώθηκε τότε μὲν τὴν ἐπέμβασην τῆς μητρόπολης Κορίνθου, ποὺ ἔστειλε τὸ στρατηγὸν Τιμολέοντα νὰ χτυπήσῃ τοὺς ἔχθρούς (344).

Κι αὐτὴ τὴ φορὰ τὴν ἀποτελέσματα δὲν εἶχαν διάρκεια. Οἱ Ἑλληνες παντοῦ, μὲν τὶς αἰώνιες ἔχθρες καὶ ἀντιζηλίες, μόνοι τους προετοίμαζαν τὴ διάλυσή τους.

4. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΝ 4ο ΑΙ. π.Χ.

Ιστορία: Ἐνῶ ἡ πολιτικὴ κατάσταση χειροτέρευε καὶ ξέπεφτε στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ἡ σκέψη τῶν στοχαστῶν, ὁργανωμένη καὶ μὲ παράδοση μεγάλη πίστω τῆς, ἔδωσε νέα ἀριστούργήματα.

Τοῦ Θουκυδίδη τὸ ἔργο διοκλήρωσε διοτί οὐδεὶς Ξενοφῶν. Μαθητὴς τοῦ Σωκράτη, ἀνήσυχος ἀνθρώπων διδούς, προσπάθησε εύσυνείδητα νὰ συνεχίσῃ τὴν «Ιστορίαν» τοῦ μεγάλου του προκατόχου, ἔξαιροι ουθώντας τὴν περιγραφὴ τῶν γεγονότων καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸν

Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Δὲν ἔφτασε τοῦ Θουκυδίδη τὸ ὑψός, ὅμως κάποιες σελίδες του εἶναι ἔξοχες κι ὀλόκληρη ἡ ιστορία του (τὰ Ἑλληνικὰ) ἔξαιρετικὰ πολύτιμη. Τὸ ἔργο του αὐτὸν τὸ σταμάτησε στὰ γεγονότα τοῦ 362, κλείνωντάς το μὲ τὴ μάχη στὴ Μαντίνεια. Στὴν πρώτη τῆς φάση ἔχασε τὸν ἀγαπημένο του γιό, τὸ Γρύλλο, ποὺ ἀγωνίστηκε στὴν παράταξη τῶν Αθηναίων κι ἔπεσε. Οἱ πικραμένοι ιστορικὸι δὲ συνέχισε τὴ συγγραφή.

Ίδιαίτερα τραβήξε τὴν προσοχὴ του κι ἀνάδειξε τὶς πολύμορφες ἴνανθρέτες του ἡ κάθοδος τῶν Μυρίων, ποὺ σὰν ἀρχηγὸς τῆς τὴν ἔζησε φλογερά. Η Κύρου Ἀνάβασις δίνει τὴν περιγραφὴ τῆς. Ἔγραψε πολλὰ ἔργα (Ἀπομνημονεύματα, Ἀγησάλαος κ.ά.). Ίδιαίτερη ἀξία ἔχει ἡ Κύρου Παιδεία.

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ γράφει διοτί οὐδεὶς τοῦ Ισοκράτη Ἐφορος. Εδῶσε τὴν ἑλληνικὴ ιστορία ἀπὸ τὴν κάθοδο τῶν Δωριέων ὡς τὸ 340 π.Χ.

Ρητορική: Οι πολιτικές ἀνάγκες στὴν Ἀθήνα καὶ οἱ γενικότερες συνθῆκες τῆς ζωῆς βοήθησαν στὴ μεγάλη καλλιέργεια τῆς ρητορικῆς, ποὺ ἔχει πλῆθος ἀξιούς ἐκπροσώπους τῆς σ' αὐτὰ τὰ χρόνια (Λυσίας, Λυκοῦργος, Ὑπερείδης). "Ἐγραψαν δὲ οἱ διάφοροι λόγοι ποὺ δίνουν, πέρα ἀπὸ τὴν λογοτεχνικὴν τους ἀξίαν, πλῆθος πληροφορίες γιὰ τὸ Δίκαιο τῆς ἐποχῆς.

'Ο *Ισοκράτης*, περίφημος δάσκαλος τῆς ρητορικῆς, εἶναι φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς. Εἶχε δική του σχολὴ στὴν Ἀθήνα, ὅπου φοίτησαν οἱ καλύτεροι ἀπὸ τους νεώτερους ρήτορες.

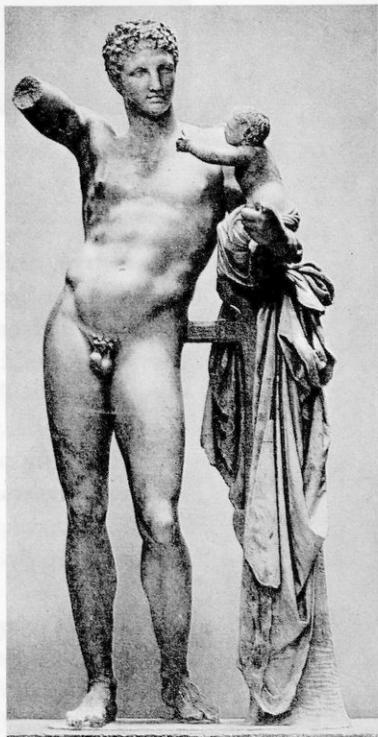
'Η κατάπτωση τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας καὶ ὁ κίνδυνος τῶν Περσῶν ὀδήγησαν τὴν σκέψη του ν' ἀναζητήσῃ ἔναν ἄξιο ἀρχηγό, ποὺ θὰ ἔνωνε ὅλες τὶς ἑλληνικές δυνάμεις σὲ κοινὸν ἀγώνα. 'Η σκέψη του προσκολλήθηκε τελικὰ στὸ Φίλιππο τὸ Β', βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας. Μὲ ίδιαιτερη ἐπιστολή του ἀπευθύνθηκε σ' αὐτὸν, ζητώντας νὰ συμφιλιώσῃ τους "Ἐλληνες καὶ νὰ γίνη ἀρχηγός τους στὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Περσῶν. Περίφημος εἶναι ὁ *Πανηγυρικός* του λόγος.

'Ολότελα ἀντίθετη γνώμη εἶχε ὁ *Δημοσθένης*, ὁ μεγαλύτερος ρήτορας τῆς ἀρχαιότητας. Διαφωνώντας μὲ τὸν *Ισοκράτη* καὶ πονώντας γιὰ τὴν κατάπτωση τῆς Ἀθήνας, ἔταξε ἔργο τῆς ζωῆς του νὰ ξυπνήσῃ τους συμπολίτες του, νὰ θυμηθοῦν τὴν παλιὰ τους δόξα, καὶ νὰ σταθῇ ξανὰ στὰ πόδια τῆς ἡ Ἀθήνα.

Στάθηκε ὁ μεγαλύτερος ἔχθρος τοῦ Φίλιππου, τοῦ Β', ποὺ τὸν ἔβλεπε σὸν τὸ φοβερώτερο κίνδυνο γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ γιὰ ὅλοντο τὴν Ἐλλάδα.

Φιλοσοφία: Δυὸς μεγάλοι φιλόσοφοι ίδρυσαν σπουδαῖες σχολές στὴν Ἀθήνα τὸν 4ο αἰ. π.Χ. 'Η ἀθλια πολιτικὴ κατάσταση σπρώχει τὸν πρῶτο, τὸν *Πλάτωνα*, τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ τοῦ *Σωκράτη*, νὰ ἀναζητῇ μὲ τὴ σκέψη του τὸ ίδινικὸ πολίτευμα. "Εξόχος στογχαστῆς καὶ εὐγενικὸς ἀνθρώπος, πιστὸς στὴ διδασκαλία τοῦ μεγάλου του δασκάλου, ἔξαφάνισε τὸν ἑαυτό του

'Ο *Ἐρμῆς* τοῦ *Πραξιτέλη*. 'Ο θεὸς κρατάει στὰ χέρια του τὸ Διόνυσο μαρό, μεταφέροντάς τον μὲ ἐντολὴ τοῦ Διὸς στὶς Μούσες γιὰ νὰ τὸν μεγαλώσουν (*Ὀλυμπία*).

Τὸ Στάδιο τῶν Δελφῶν

θεληματικά, βάζοντας τὸ Σωκράτη ὡς κύριο πρόσωπο στοὺς Διαιλόγους του νὰ ἀναπτύσσῃ τὶς διάφορες ἰδέες.

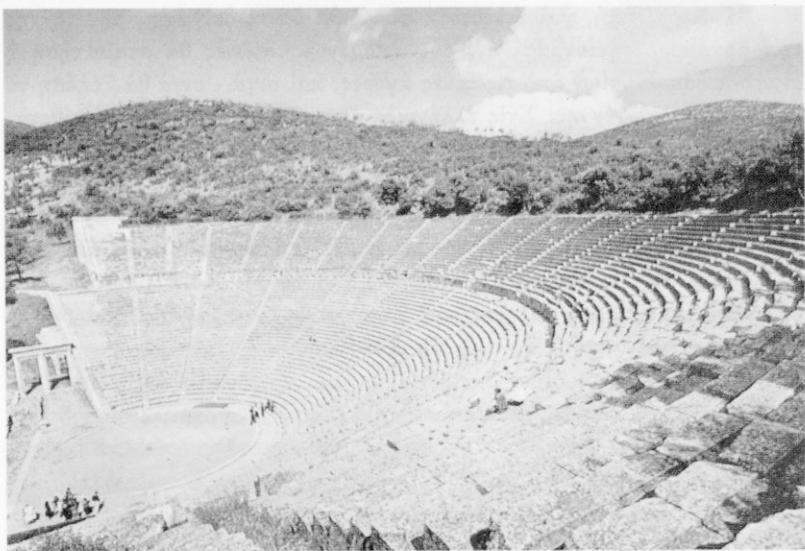
Ο Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὰ Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς, δάσκαλος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἵδρυσε τὴν Περιπατητικὴ Σχολὴ στὴν Ἀθήνα.

Θέατρο : Τὴν πολιτικὴ σάτιρα τοῦ Ἀριστοφάνη τὴ διαδέχεται ἡ Μέση Κωμῳδία, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴ διακωμώδηση διάφορων συνηθειῶν, τὴ σάτιρα τῶν φιλοσοφικῶν ἀπόψεων, καὶ εἰρωνεύεται τοὺς μύθους. Λίγα ἀποσπάσματα ἔχουν σωθῆ ἀπὸ τοὺς ποιητές της Ἀντιφάνη καὶ Ἀλεξί.

5. Η ΤΕΧΝΗ

Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία συνεχίστηκε χωρὶς διακοπὴ ὡς τὰ τέλη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, μὲ ἐπίδοση ἐκπληκτική. Ἡ τέχνη τοῦ 4ου αἰώνα, ἔξοχη στὸ ὄψος της, ἀλλάζει πνεῦμα μονάχα.

Παρακολούθημα στενὸ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ αὐτὴν ἐκ-

Τὸ Θέατρο τῆς Ἐπιδαύρου, θαῦμα ἀκουστικῆς. Περίφημο ἔργο τοῦ Πολυκλείτου τοῦ νεώτερου.

φράζει, δείχνει καθαρότατα πόσο ήταν χαμένη ὄριστικά ή γαλήνη κι ή
ἡρεμία ποὺ ήταν χυμένη στῆς φειδιακῆς τέχνης τ' ἀριστουργήματα.
Λαμπρὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα στήνονται στοὺς τάφους. Τὰ ὀραιότερα
δείγματά τους συναντιῶνται στὴν Ἀθήνα.

Πόνο κι ἀνείπωτη θλίψη τραγικὴ ἐκφράζουν τὰ πρόσωπα τῶν ἀγαλ-
μάτων τοῦ ἔξοχου Παριανοῦ γλύπτη Σκόπα γλυκύτητα, ἀφηρημένη συλ-
λογὴ καὶ ἡδυπάθεια οἱ θεοὶ τοῦ Ἀθηναίου Πραξιτέλη, γιοῦ τοῦ περί-
φημου πλάστη Κηφισοδότου, ποὺ ἔφτιαξε τὸ χάλκινο σύμπλεγμα τῆς
Εἰρήνης μὲ τὸν Πλοῦτο. Ὁ Λύσιππος ὁ Σικυώνιος, περίφημος ἀνδριαν-
τοποιός, ὁ ἀγαπητὸς καλλιτέχνης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, θὰ κατα-
σκευάσῃ φρυμισμένα ἀγάλματα.

Στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ σημειώνονται ἀληθινὰ θαύματα. Ὁραιοὶ καὶ
μεγάλοι ναοί, κυκλικὰ κτίρια (θόλοι), θέατρα κ.τ.λ. κατασκευάζονται στὶς
μεγάλες Ἑλληνικὲς πόλεις, ποὺ φροντίζουν νὰ στολίσουν τοὺς χώρους τους
μὲ ἀξιόλογα μνημεῖα.

Η Κεραμεική, για τελευταία φορά, θά δώση δείγματα της τέχνης τῶν ἀρχαίων ἀγγειογράφων. Τούς ἐπόμενους αἰῶνες θὰ σταματήσῃ ἡ ἀπορρόφηση ἀγγείων ἀπὸ τὶς ζένες ἀγορές, καὶ σιγὰ - σιγὰ θὰ ξεπέσῃ τὸ εῖδος αὐτὸ τῆς τέχνης. Στὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Ἰταλίας, ἀντίθετα, ἡ ἀγγειογραφία παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ κι ἀξιόλογα ἔργα, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν πολὺ γιὰ κτερίσματα στοὺς τάφους.

Απὸ τῶν μεγάλων ζωγράφων τὴ δημιουργία τίποτα δὲν ἔχει διατηρηθῆ· τὰ κείμενα μιλοῦν μόνο γιὰ τὰ ἔργα τους ('Απεδλῆς ἀπὸ τὴν Κολοφώνα τῆς Μ. Ἀσίας, Πρωτογένης ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία κ.ἄ.).

Τῆς Βοιωτίας ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία φανερώνεται στὰ ὡραῖα πήλινα ἀγαλματάκια (εἰδῶλα) τῆς Τανάγρας.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ :**
1. Οἱ μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις ξεπέφτουν οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ μὲς στὸν 4ο αἰώνα π.Χ. Νῦστερα ἀπὸ τοὺς ἐμφύλιους πολέμους.
 2. Ἡ Ἀθήνα ἔχει, ὡστόσο, ἀξιοθαύμαστη καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση.
 3. Τῆς Σπάρτης θανάσιμα πλήγματα στάθηκαν: ἡ λειψανδρία καὶ οἱ ἐναντίον τῆς ἔχθρικὲς ἐνέργειες τοῦ Ἐπαμεινώνδα.
 4. Ἡ Θήβα χάνοντας τοὺς δυὸ μεγάλους τῆς στρατηγοὺς πέφτει στὴ σκιά.
 5. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Δύσης, ἔξασθενημένες ἀπὸ τοὺς ἀκατάπαυστους πολέμους μεταξύ τους, φθίνουν ἀνεπανόρθωτα.
 6. Τὰ Γράμματα κι οἱ Τέχνες σημειώνουν τεράστια ἀνθηση.

20

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ — ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β'

“Αν ἡ φυλὴ μας κατόρθωσε νὰ ἐπιζήσῃ ὡς σήμερα, παρ' ὅλες τις ἀμέτρητες περιπέτειες ποὺ γνώρισε στὴν ἱστορίᾳ της, εἶναι γιατὶ κλείνει μέσα της ἀπέραντες δυνάμεις. Ἐκεῖ ποὺ νομίζει κανεὶς πῶς χάνεται καὶ διαλύεται, δλότελα ξαφνικὰ παρουσιάζεται μὲ νέα ὄρμη καὶ μὲ τὸ κεφάλι ψήλα συνεχίζει τὴν πορεία της.

Ἡ διαλυτικὴ κατάσταση στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. μὲ κανένα τρόπο δὲν προμηνοῦσε τὰ ἐκπληκτικὰ γεγονότα ποὺ θὰ σημειώνονταν τὰ ἔπομενα γρόνια.

“Αν οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις στὴν Κεντρικὴ καὶ στὴ Νότια Ἐλλάδα εἴχαν κουροστῆ, ὑπῆρχε ἀκόμη ἀφθαρτη, ὅπως φάνηκε, μιὰ τεράστια δύναμη στὴν Ἐλλάδα : η Μακεδονία. Στὴ δική της πρωτοβουλία χρωστάει ὁ κάσμος, σήμερα ἀκόμη, τὸ δεύτερο θαῦμα ποὺ σημειώθηκε στὴν ἀρχαιότητα.

‘Η παράτολμη ἐπιχείρηση τῆς δυνατῆς ψυχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου θὰ φέρη τὸν Ἐλληνισμὸν ὡς τὰ σύνορα τῆς Ἰνδίας καὶ στὴν Αἴγυπτο, μὲ τὴν κατάλυση τῆς τεράστιας περσικῆς Αὐτοκρατορίας. «Μὲ τὸ βῆμα του συγκλόνιζε τὴ γῆ δ' Ἀλέξανδρος», γράφει ἔνας “Ἐλληνας φιλόσοφος καὶ ἴστορικὸς τῆς ἐποχῆς μας. Τὰ πνευματικὰ δῶρα τῆς Ἐλλάδας, ἔτσι ὅπως προετοιμάστηκαν στοὺς περασμένους αἰῶνες, γεμάτα εὐγένεια, ἀνθρωπιὰ καὶ πνοή, θὰ προσφέρουν τὸ φῶς τους στὴν Ἀνατολή.

Τὰ σύνορα τοῦ Ἐλληνισμοῦ θ' ἀπλωθοῦν ἀφάνταστα. ‘Ο νέος κόσμος ποὺ θὰ γεννηθῇ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἐλληνισμοῦ τὴν προσέγγιση, μὲ γλώσσα κοινὴ (τὰ Ἑλληνικά), μὲ τέχνη, γράμματα καὶ φιλοσοφία ἑλληνική, θὰ μεσουρανήσῃ καὶ θὰ γείρη, ὅταν πιὰ ἔχῃ προετοιμάσει τὸ δρόμο κι ἔχῃ δώσει τὸ μέσον γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρόσφερε τὴ βάση γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ Ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ιδιωτικὸ σπίτι στὴν
ἀρχαία Πέλλα.

1. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, Δωριεῖς στὴν καταγωγή, ἔζησαν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες χωρὶς ἐπικουνωνία μὲ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Πλούσια ἡ χώρα τους, μὲ πεδιάδες ἀπέραντες, πανύψηλα βουνὰ καὶ πυκνὰ δάση, παρουσίαζε δικά της προβλήματα. Οἱ κάτοικοι τῆς δὲ γνώρισαν τὴν πενία τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, στὰ νῶτα τους ὅμως ὑπῆρχε ἀδιάκοπα ἔνας ἄλλος κίνδυνος: οἱ ξένοι ἀπολίτιστοι γειτονικοὶ λαοὶ ποὺ παραμόνευαν. Κλείστηκαν ἔτσι στὸ χῶρο τους, χωρισμένοι σὲ μικρὰ βασίλεια, κι ἀντιμετώπισαν τὶς δικές τους ἔγνοιες, ἄγνωστες τὶς περισσότερες σὲ μᾶς. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Αἰγανῶν (στὴ σημερινὴ "Ἐδεσσα") ἔνωσε δόλο-κληρη τὴ χώρα καὶ τὴν κυβέρνησε ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἐλληνικὲς ἀποικίες τῆς Χαλκιδικῆς ἔφερε νέα μηνύματα. Ἀναζητήθηκε τότε πρωτεύουσα κοντά στὴ Θάλασσα. Κι ἔτσι χτίστηκε ἡ Πέλλα.

Ἡ χώρα εὔκολα μπορεῖ νὰ πατηθῇ ἀπὸ ἐπιδρομεῖς. Ἐπ' ὅλες τὶς μεριές ὑπάρχουν περάσματα, κι οἱ μεγάλες της πεδιάδες δὲν εύνοοῦν τὴν ἀμυνα. Γι' αὐτό, τὴν ἐποχὴ τῶν Περσικῶν πολέμων, ὁ βασιλιάς της Ἀλέξανδρος ἀναγκάζεται νὰ προσφέρῃ «γῆ καὶ νερὸ» στὸ Μεγάλο βασιλέα, μὴν μπορώντας νὰ τὸν σταματήσῃ.

‘Ο βασιλιάς Ἀρχέλαος (413 - 399), σπουδαία φυσιογνωμία στὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας, εἶχε, ὅπως κι οἱ μεταγενέστεροί του βασιλεῖς, νὰ παλέψῃ μὲ τὶς ἀντιδράσεις τῶν παλιῶν βασιλικῶν οἰκογενειῶν, ποὺ νοσταλγώντας τὴν ἀλλοτινή τους ἀνεξαρτησία μὲ δυσκολία ἀνέχονταν νὰ τὸν ὑπακούουν.

Τὴν φιλοπρόδοδος καὶ ἔξαιρετικὰ φιλότεχνος ἡγεμόνας. Φρόντισε νὰ δργανώσῃ ἀπὸ κάθε ἄποψη τὴ χώρα του. Ἐκαμε δρόμους γιὰ νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἐπικοινωνία, καὶ θέλοντας νὰ ὀμορφύνῃ τὴν πρωτεύουσά του, τὴν Πέλλα, ὥρισε ἐκεῖ ὠραῖα ἀνάκτορα κι ἄλλα κτίρια, ποὺ μερικὰ τὰ στόλισε ἡ ἔξοχη τέχνη τοῦ ζωγράφου Ἀπελλῆ μὲ τοιχογραφίες. Θαμπωμένος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀλλης Ἑλλάδας, θέλησε νὰ δημιουργήσῃ πνευματικὴ κίνηση στὴν πρωτεύουσά του. Καλοῦσε γι’ αὐτὸ στὸ παλάτι του φιλοσόφους καὶ ποιητὲς ἀπὸ ἄλλες πόλεις. Στῆς Πέλλας τὸ θέατρο δίδαξε δράματά του ὁ ἔξοχος Εὔριπος, ποὺ ἀφῆσε τὴν τελευταία του πνοὴ στὴ Μακεδονία.

Ζεύξη

‘Η Μακεδονία στάθηκε γεωργικὴ χώρα καὶ τὴν κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς μὲ τοὺς εὐγενεῖς (έταίρους).

2. Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β'

Γύρω στὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., ὅταν ἡ ἀλλη Ἑλλάδα παλεύῃ μὲς στὴν ἀσυναρτησία καὶ στὴν ἀναρχία, στὴ Μακεδονία παρουσιάζεται μιὰ φυσιογνωμία συγκλονιστική, ποὺ χάραξε νέους δρόμους στὴν ἐλληνικὴ ἱστορία: ὁ Φίλιππος ὁ Β'.

Πῶς ξεπήδησε ξαρφικὰ καὶ ποῦ καλλιέργησε τὰ πλούσια φυσικά του χαρίσματα; Παιδὶ ἀκόμα (δεκαπέντε χρονῶν) βρέθηκε μ’ ἄλλους πατριῶτες του ὄμηρος στὴ Θήβα. ‘Η ζωὴ του κοντὰ στὸν Ἐπαμεινώνδα στάθηκε σχολεῖο γιὰ τὸ Φίλιππο. ‘Η ἀγρυπνη παρατηρητικότητά του καὶ ἡ ἀπέραντη ἔξυπνάδα του τὸν βοήθησαν νὰ προσέξῃ καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ στῶν ἐλληνικῶν πόλεών τὰ ἐλαττώματα. ‘Ο μεγάλος αὐτὸς ἀνθρωπὸς στάθηκε σπουδαῖος στρατιώτης, ἀλλὰ κυρίως ἀσύγκριτος διπλωμάτης, «ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους τῶν αἰώνων». Εἶχε πολλὰ δύνειρα γιὰ τὸ κράτος του, ποὺ τὰ ἔβαλε σὲ μιὰ σειρὰ κι ἀρχισε τὴν πραγμάτωσή τους μὲ ἔξυπνάδα, μὲ ὑπομονὴ καὶ μὲ ἀπέραντη διαισθηση. Πῆρε τὸ θρόνο τὸ 360 π.Χ. παραμερίζοντας τὸν ἀνιψιό του Ἀμύντα.

356

Σκοπό του ἔταξε, ἀφοῦ ἀναδιοργανώση στρατιωτικὰ τὸ κράτος

του, νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν Ἐλλάδα κι ἐνώνοντας τὶς πόλεις της, μὲ τὴ συνεργασία τους, νὰ χυτῆσῃ τοὺς Πέρσες.

Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ σωστὴ ἀντίληψη ποὺ ἀπόχτησε γιὰ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα κάθε ἑλληνικῆς πόλης. Γι' αὐτὸ μπόρεσε ἀργότερα νὰ τὶς μεταχειριστῇ ἀνάλογα, ἵδιας τὶς παλιές ιστορικὲς πόλεις.

Ο Φίλιππος ἔφτιασε πρῶτος τὴν «μακεδονικὴ φάλαγγα», ὅπως γράφει ὁ ἀρχαῖος ίστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Πρῶτο του μέτρο στάθηκε ἡ ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ὀπλισμοῦ του. Ἔκαμε τὸν πελταστές, ποὺ ὡς τότε ἀποτελοῦσαν τὸ μακεδονικὸ στρατό, βοηθητικὸ σῶμα καὶ κύριο τὴ φάλαγγα. Οἱ στρατιῶτες τῆς (οἱ πεζέταιροι) ὀπλίστηκαν μὲ τὴ σάρισα (ἔνα δόρυ ἔξι μέτρα μῆκος), ὅπλο ἀκαταμάχητο. Πυκνὴ ἡ παράταξὴ τῆς (πρότυπο τοῦ Φίλιππου στάθηκε τοῦ Ἐπαμεινώνδα ἡ στρατιωτικὴ ἰδιοφυία), σχημάτιζε μὲ τὸ ἀνθρώπινό της ὅλικδ ἐναν ὅγκο ἀδιαπέραστο (16 πυκνὲς γραμμές), ἐνῶ οἱ σάρισες τεντωμένες, ὅταν προχωροῦσε στὴ μάχη ὁ στρατός, ἔκέχοντας ἔνα μέτρο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ στρατιώτη τῆς πρώτης γραμμῆς, παρουσίαζαν ἀληθινὸ τεῖχος ἀπὸ λόγχες.

Ἀκοντιστές, τοξότες καὶ πελταστές συμπλήρωναν τὴ μαχητικὴ δύναμη τῆς Μακεδονίας μαζὶ μὲ τὸ ἱππικό, ποὺ ἔκαμε βαρύτερο τὸν ὀπλισμό του.

Καθιέρωσε τὴν ὑποχρεωτικὴ στρατολογία κι ὅρισε σιδερένια πειθαρχία καὶ σκληρὴ ἀσκηση στὸ στρατό, ποὺ τὸν ἐφοδίασε καὶ μὲ πολιορκητικὲς μηχανές. Ο Φίλιππος χρησιμοποίησε πρῶτος τὸν κεραυνοβόλο πόλεμο.

Κατόρθωσε ἔτσι ν' ἀποχήσῃ πραγματικὰ ἀκαταμάχητη δύναμη καὶ μ' αὐτὴν προχώρησε στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου του.

3. ΟΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

Ο Φίλιππος εἶχε διαπιστώσει τὴν ἔλλειψη ἐνότητας ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Οἱ ἀτέλειωτες διαμάχες μεταξύ τους θὰ ἥταν ἡ μεγαλύτερη βοήθεια γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του.

Δὲν ἥθελε νὰ ἐπιβληθῇ στοὺς ἄλλους Ἐλληνες μόνο μὲ τὸν πόλεμο, γι' αὐτὸ ἔξαγόραζε μὲ χρήματα καὶ διάφορα δῶρα φίλους τῆς πολιτικῆς του, ποὺ σὲ κάθε ἑλληνικὴ πόλη ἥταν ὅργανα τῆς προπαγάνδας του.

Πρὸν προχωρήση στὴν ἔξαπλωση τοῦ κράτους του, ἔξουδετέρωσε τοὺς γειτονικούς του λαούς ('Ιλλυριούς - Παίονες), γιὰ νὰ γλιτώσῃ ἀπὸ

τις έπιδρομές τους. "Υστερα, θέλοντας νὰ ἀποκτήσῃ ἔξοδο στὴ θάλασσα, ἔριξε τὸ μάτι του στὴ Χαλκιδικὴ καὶ ἀφαίρεσε πολλὲς ἀποικίες ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, συστηματικὰ καὶ ὑπομονετικά. Μετὰ ἥρθε ἡ σειρὰ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίκης, γιατὶ σκοπός του στάθηκε, ἀφοῦ πάρη στὴν ἔξουσία του τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου, νὰ φτάσῃ ὡς τὸν Ἐλλήσποντο καὶ νὰ ἔξουσιάσῃ τὰ στενά. Μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ Παγγαίου ἔφτιαξε στόλο καὶ ἐκαμε δυνατὴ πόλη τὶς παλιές Κρηνίδες, δίνοντάς τους τὸ ὄνομά του (*Φίλιπποι*). Σπουδαία ἐνέργεια του στάθηκε ἡ κοπὴ χρυσῶν νομισμάτων μὲ τὴν προτομή του, ποὺ σὲ λίγο κυκλοφοροῦσαν παντοῦ σὲ βάρος τῶν περσικῶν δαρεικῶν. Χτύπησε, ἔτσι, οὐσιαστικὰ τὴν περσικὴ οἰκονομία.

"Αρχισε τὸ 357 τὴν ἐπέκτασή του· ὡς τὸ 348 πῆρε τὴν "Ολυμθο, τὴν ἀνθηρότατη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, παρ' ὅλη τὴ φοβερὴ ἀντίδραση τοῦ Ἀθηναίου ρήτορα Δημοσθένη, ποὺ μάταια ἀγωνίστηκε νὰ πείσῃ τοὺς συμπολίτες του νὰ τὴ βοηθήσουν, ὅσο ἦταν καιρός. Ἡ "Ολυμθος ἴσοπεδώθηκε καὶ οἱ κάτοικοὶ τῆς πουλήθηκαν δοῦλοι.

Εἶχε πιὰ τότε δική του, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία, τὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴ Θρακικὴ χερσόνησο. Ὁ δρόμος ἦταν ἀνοιχτὸς γιὰ τὴν κεντρικὴ Ἐλλάδα. Δὲ βιάστηκε ὅμως νὰ τὴν πάρῃ στὴν κυριαρχία του.

"Οπως σωστὰ εἶχε καταλάβει, μόνοι τους οἱ "Ἐλληνες θὰ ζητοῦσαν τὴν ἐπέμβασή του, μὲ τὶς ἀδιάκοπες συγκρούσεις τους. Ἡ καταπάτηση γῆς ποὺ ἀνῆκε στὸ ἵερο τῶν Δελφῶν, πρῶτα ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς κι ὕστερα ἀπὸ τὴν "Αμφισσα, μετὰ ἀπὸ δύο Ἱεροὺς πολέμους, τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλη δύναμη στὴν Ἀμφικτυονία τῶν Δελφῶν." Εγινε ἔτσι εἰρηνικὰ ρυθμιστῆς τῆς κατάστασης στὴν κεντρικὴ Ἐλλάδα.

Χωρὶς νὰ σταματήσῃ τὴν ἐπέκτασή του στὸν Εὔξεινο, συστηματικὰ κέρδιζε ἔδαφος στὴν κάτω Ἐλλάδα. Ἔτσι, τὸ 338 φρικτὴ εἰδῆση ἀφησε τοὺς Ἀθηναίους ἀγρυπνούς μιὰ ὀλόκληρη νύχτα: ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε φτάσει στὴν Ἐλάτεια τῆς Φωκίδας. Πρώτη ἡ Θήβα κι ὕστερα ἡ Ἀθήνα βρίσκονταν στὸ δρόμο του.

Στὴν Ἀθήνα πάλευαν ἀπὸ καιρὸ δυὸ παρατάξεις: α) οἱ φιλιππίζοντες, οἱ φίλοι ἡ ὑποστηρικτὲς τῶν Μακεδόνων (οἱ ρήτορες Αἰσχίνης καὶ Ἰσοκράτης, ὁ γενναῖος καὶ τίμιος στρατηγὸς Φωκίων), ποὺ πίστευαν στὸ ἀστρο τοῦ Φιλίππου, βλέποντάς τον σὰν τὸν μόνο ἥγετη ποὺ θὰ ἔφερε τὴν ἔνωση στὴν Ἐλλάδα καὶ θὰ χτυποῦσε τὸν προαιώνιο ἔχθρο, τοὺς Πέρσες. β) Ο πιὸ φλογερός τους ἀντίπαλος στάθηκε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ δημοκρατι-

κοῦ κόμματος στὴν Ἀθήνα, ὁ Δημοσθένης. Ἐκεῖνος ἀγωνίστηκε μάταια νὰ γυρίσῃ τὸ δρόμο τῆς ἴστορίας, πιστεύοντας πῶς τῆς Ἀθήνας ἡ παλιὰ δόξα κι ἡ ἀκμὴ μποροῦσε νὰ ξαναζήσῃ. Ἐπειδὴ πίστευε ὅτι μόνον ἡ πόλη του ἦταν ὁ φυσικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἑλλάδας, ἔφτασε νὰ νομίζῃ πῶς θὰ μποροῦσε ἀκόμη καὶ βοήθεια ἀπὸ τοὺς Πέρσες νὰ μεταχειριστῇ ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. (Οἱ πύρινοι λόγοι του πρὸς τὸ λαό, Ὁλυνθιακοὶ καὶ Φιλιππικοί, ἔπεσαν στὸ κενό. Ποιός ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ γυρίσῃ τῆς ἴστορίας τὴν πορεία;).

Στὴν πεδιάδα τῆς Χαιρώνειας, πιὸ πάνω ἀπὸ τὴν Αιβαδειά, τὸν Αὔγουστο τοῦ 338 Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἔχασαν τὸν πόλεμο. Νικήθηκαν πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὸ Φίλιππο. Τὸ ἵππικὸ ὄδηγοῦσε ὁ νεαρὸς γιός του, ὁ Ἀλέξανδρος, ποὺ ἀγωνίστηκε μὲ ἀφταστὴ γενναιότητα. Μαθαίνοντας τὴν ἥττα τῆς πατρίδας του ὁ γέρος πιὰ Ἰσοκράτης, ἀρνήθηκε γιὰ τέσσερες μέρες νὰ πλησιάσῃ φαγητὸ καὶ πέθανε ἀπὸ τὴν θλίψη του.

Οἱ Θηβαῖοι τιμωρήθηκαν σκληρά. Πολλοὺς πρόσταξε ὁ Φίλιππος νὰ τοὺς σκοτώσουν. Ἐφερε πίσω τοὺς ἔξορίστους καὶ στὴν ἴστορικὴ Καδμεία, τὴν ἀκρόπολη τῆς Θήβας, ἔγκαταστησε μακεδονικὴ φρουρά.

Στοὺς Ἀθηναίους φέρθηκε μὲ συμπάθεια ὁ νικητής. Ἡ παλιὰ τους αἰγλὴ ἔσωσε τὴν πόλη. Δὲ θέλησε νὰ τὴν ἀγγίσῃ. Ζήτησε μόνο νὰ γίνουν σύμμαχοί του καὶ τοὺς ἀφησε ἐλεύθερους, χωρὶς νὰ θίξῃ τὸ πολίτευμά τους. Ἀναγνώρισε τὴν κυριαρχία τους σὲ διάφορα νησιά, ἔδωσε πίσω τοὺς αἰχμαλώτους κι ἔστειλε στὴν Ἀθήνα τὸν Ἀλέξανδρο νὰ συνοδεύσῃ τὴν στάχτη τῶν γενναίων Ἀθηναίων ποὺ εἶχαν πέσει στὴ μάχη. Στὴν Ἀθήνα συνέχιζε ὁ Δημοσθένης τὴν ἀντιμακεδονικὴ τακτικὴ του.

Ἀπὸ κεῦ, ὁ Φίλιππος προχώρησε παρακάτω καὶ ἀφοῦ ἔκλεισε συνθῆκες μὲ πολλὲς πόλεις στὴν Πελοπόννησο, συγκάλεσε συνέδριο τῶν Ἑλλήνων στὴν Κόρινθο. Ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκε νὰ πάρῃ μέρος. Δὲν τὴν πείραξε. Τὴν περιόρισε μόνο στὴ Λακωνική, ἀφαιρώντας τῆς τις ἄλλες πόλεις. Στὴν Κόρινθο ἀνακοίνωσε ὅτι οἱ ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἔμεναν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα αὐτόνομες. Δὲ θὰ ὑπῆρχαν πιὰ ἡγεμονίες. Πρότεινε τέλος πανελλήνια συμμαχία, μὲ τὴν ἀρχηγία του, γιὰ νὰ ἐποιμάσῃ τὸν πόλεμο τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν βάρβαρων Περσῶν (337).

Μέσα σὲ 20 χρόνια καὶ τὴ Μακεδονία ὀργάνωσε καὶ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἔνωσε, χωρὶς νὰ διαλύσῃ τὶς πόλεις της. Φαινόταν νὰ χαράζῃ μιὰ νέα ἐποχή. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι θὰ σταματοῦσαν καὶ θὰ ἔπαινε νὰ χύνεται ἀδικα τὸ ἀδελφικὸ αἷμα. Νέες δόξες ὀραματιζόταν ὁ Φίλιππος, κι ἦταν

μόνο 47 ἑτῶν. Ἔστειλε μάλιστα στρατηγούς του στή Μ. Ἀσία, γιὰ νὰ φροντίσουν τὶς λεπτομέρειες τῆς ἐκστρατείας. Ξαφνικὰ δὲ θάνατος τὸν βρῆκε ἀπὸ τὸ ξίφος ἐνὸς ἀξιωματικοῦ του, τοῦ Παυσανίᾳ (336 π.Χ.). Τὸ παράτολμο σχέδιό του θὰ τὸ πραγμάτωνε ἡ ἐκπληκτικὴ φυσιογνωμία τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ποὺ ἦταν πιὰ ἔτοιμος.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Ἡ Μακεδονία ὅψιμα ἐμφανίζεται στὴν ἀρχαὶ ιστορίᾳ.

2. Οἱ κάτοικοι τῆς ἦταν Δωριεῖς, καὶ στὸ χῶρο τῆς διατηρήθηκε ἡ βασιλεία. Ἡταν κράτος γεωργικό. Οἱ Μακεδόνες εἶχαν γερὸ διπικό.

3. Σπουδαῖος ὀργανωτὴς στάθηκε ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος στὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

4. Ὁ Φίλιππος ὁ Β', σπουδαῖος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικός, ἦταν προορισμένος νὰ πάρῃ στὰ χέρια του τὴν μοίρα τῆς Ἑλλάδας. Σὲ 20 χρόνια, ἀφοῦ ὀργάνωσε ἀπὸ κάθε ἄποψη τὸ κράτος του καὶ πλάτυνε τὰ δρια τῆς χώρας του μὲ διάφορα μέσα, κυριαρχεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ, τὸ 337, κηρύσσει στὸ Πανελλήνιο Συνέδριο τοῦ Ἰσθμοῦ τὴν Ἰδρυση Πανελλήνιας συμμαχίας γιὰ τὴν ὀργάνωση πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν μὲ τὴν ἀρχηγία του.

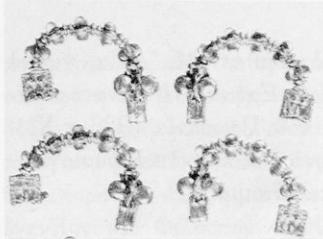
5. Δολοφονήθηκε ἀπὸ ἀξιωματικό του τὸ 336 π.Χ.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ο Ἀθηναῖος ρήτορας Ἰσοκράτης ἀπευθύνεται στὸ Φίλιππο :

«Ἅγιοστηρίζω πῶς ἔχεις ὑποχρέωση, χωρὶς νὰ παραμελήσῃς κανένα ἀπὸ τὰ δικά σου συμφέροντα, νὰ προσπαθήσῃς νὰ συνδιαλλάξῃς τὰ κράτη τῶν Ἀργείων, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Θηβαίων καὶ τὸ δικό μας. Γιατὶ ἀν κατορθώσῃς νὰ τὰ συνδιαλλάξῃς αὐτά, καὶ τῶν ἄλλων τὴ συμφιλίωση χωρὶς δυσκολία ἔπειτα θὰ πετύχῃς. Ὄλα τὰ ἄλλα κράτη ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ ἔξαρτῶνται, σ' ὅποιο τύχῃ ἀπ' αὐτὰ καταφεύγουν στὶς δύσκολες στιγμές τους, κι ἀπὸ κεῖ παίρνουν τὶς ἐνισχύσεις ποὺ χρείαζονται. Ἔτοι, ἀν τὰ τέσσερα μόνο κράτη πείστης νὰ σκέπτωνται σωστά, καὶ τὰ ἄλλα δλα ἀπὸ πολλὰ δεινὰ θὰ τὰ ἀπαλλάξῃς».

‘Ισοκράτους «Φίλιππος», ια' (Μετ. Β. Λαούδα)

Χρυσὰ κοσμήματα
τοῦ 4ου αἰ. π. Χ.

21

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ — ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

“Αν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάστηκε Μέγας, δὲ χρωστάει τὴν ὄνομασίαν αὐτὴν στὶς ἐκπληκτικές του κατακτήσεις μονάχα. Πέρα απὸ τὴν στρατιωτικὴν του μεγαλοφύια, τὸ Θάρρος, τὴν γενναιότητα καὶ τὸ ριψοκίνδυνο καρακτῆρα του, στάθμηνε μεγάλος ἐκπολιτιστής*.

Σὲ δέκα χρόνια μέσα, ξεκινώντας μ' ἐλάχιστα ἐφόδια καὶ μὲ διηγάριθμο σχετικὰ στρατό, δημιούργησε τὴν μεγαλύτερη αὐτοκρατορία τῆς ἀρχαιότητας καὶ ἀπλωσε τὸν Ἑλληνισμὸν σὲ τρεῖς ἡπείρους. Ἡ ἀξία τοῦ Ἀλεξάνδρου διφεύλεται κυρίως στὸ πρόγραμμα ποὺ ἐφάρμοσε στὸ καινούριο κράτος ποὺ δημιούργησε, στὴν πολιτικὴν ποὺ κράτησε ἀπέναντι τῶν κατακτημένων καὶ, βασικά, στὰ μέσα ποὺ συνειδητὰ ἔδωσε σὲ διάφορους ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ κάμουν τόσο πολλὲς παρατηρήσεις καὶ ν' ἀποχήση ὁ κόσμος πλῆθος ἀπὸ νέες γνώσεις. Γι' αὐτὸν ἡ ἐκστρατεία του καρακτηρίστηκε ως «ἐνοπλη ἐξερεύνηση».

1. Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

“Ἐξυπνος, γενναῖος καὶ ἐφευρετικός, εύκολος υγιείνητος καὶ μὲ ἀχαλίνωτη φαντασία, εἶχε τὴν τύχην ὁ Ἀλέξανδρος νὰ βρεθῇ κοντά σὲ σπουδαίους ἀνθρώπους καὶ νὰ θελήσῃ νὰ ὀφεληθῇ ἀπὸ τὴν παρουσία τους. Τὴν πρώτη πνοὴ τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ μεγάλο πατέρα του. Τὴ διάπλαση δύμως τῆς σκέψης του τὴν ὅφειλε στὸν ἔξοχο Ἀριστοτέλη. “Οταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν δεκατριῶν χρόνων, φρόντισε ὁ Φίλιππος νὰ καλέσῃ τὸ μεγάλο φιλόσοφο στὴ Μακεδονία, γιὰ νὰ τὸν πάρῃ μαθητή. Ἐκεῖνος τοῦ καλλιέργησε τὴν ψυχή, καθὼς καὶ ἡ μουσικὴ ποὺ τὴν ὑπεραγαποῦσε. (Διδάχτηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ποίηση, ρητορική, φιλοσοφία καὶ πολιτική).

Τὸ ἀγαπημένο του βιβλίο στάθηκε ἡ Ἰλιάδα, ποὺ δὲν τὴν ἀποχωριζόταν ποτέ, ἔχοντάς τη καὶ τὴ νύχτα κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό του. Οἱ ἥρωές της, ἰδίως ὁ Ἀχιλλέας, μεθούσαν κι ἐνθουσίαζαν τὴν ψυχή του. Ἀπέραντα φιλόδοξος ἀπὸ παιδί, λαχταροῦσε νὰ ἔρθη ἡ ὥρα ποὺ θὰ σημειωνόταν ἔντονα ἡ δική του παρουσία στὸν κόσμο, γι' αὐτὸ καὶ παραπονιόταν, ὅταν ἄκουγε τοῦ πατέρα του τίς ἐπιτυχίες, «πώς δὲ θὰ ἔφηνε τίποτα μεγάλο γιὰ κεῖνον».

Δεκάξι χρονῶν ἦταν σὲ θέση νὰ δέχεται πρεσβεῖες ἀπὸ τὴν πόλη τῆς σοφίας, τὴν Ἀθήνα, καὶ δεκαοχτώ χρονῶν πολέμησε ἥρωικὰ στὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὁδηγώντας τὸ ἵππικὸ τῶν ἑταίρων.

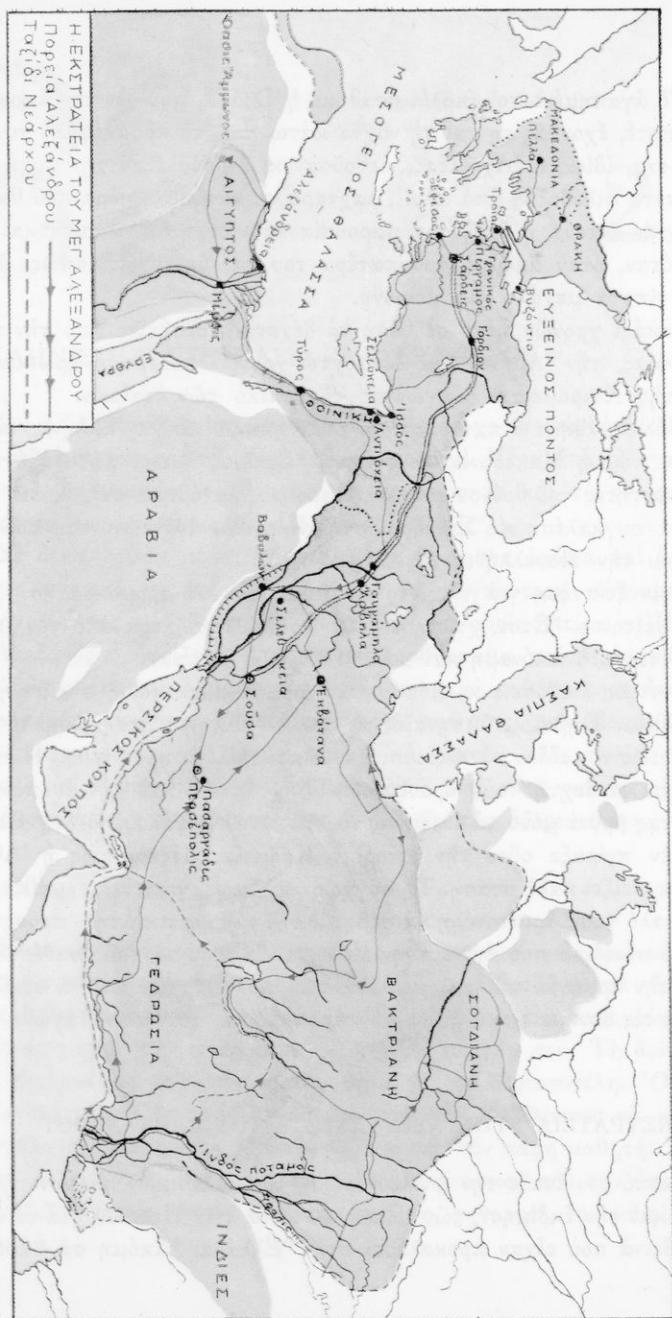
Μόλις χάθηκε ὁ πατέρας του, βιάστηκαν οἱ ἄλλοι "Ἐλλῆνες νὰ πιστέψουν πώς ἡ Μακεδονία θὰ ἔσβηνε. Ἐκεῖνος δόμως, ἀφοῦ ἔξόντωσε τοὺς ἀπαιτητὲς τοῦ θρόνου του, σὰν κεραυνὸς κατέβηκε στὴ Νότια Ἐλλάδα νὰ συγκαλέσῃ νέο Συνέδριο στὴν Κόρινθο, ἀνανεώνοντας τοῦ πατέρα του τὴν Πανελλήνια συμμαχία.

Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν Ἀσία, χρειαζόταν νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς ζένους γείτονες. Ἔτσι, χτύπησε τοὺς Τριβαλλούς, πέρα ἀπὸ τὸν Αἴμο, τοὺς Γέτες στὸ Δούναβη καὶ τοὺς Ἰλλυριούς ὕστερα.

"Ἐντονες διαδόσεις κυκλοφόρησαν πώς εἶχε σκοτωθῆ σ' ἐκείνη τὴν προσπάθεια. Θηβαῖοι, Ἀθηναῖοι κι ἄλλοι "Ἐλλῆνες ξεσηκώθηκαν" ξαφνικὰ δόμως τὸν εἶδαν νὰ παρουσιάζεται καὶ πάλι ἐμπρός τους. Ἡ Θήβα δὲ θέλησε νὰ δεχτῇ τοὺς δόρους του. Τὴ χτύπησε καὶ τὴν ἴσοπέδωσε, ἀφήνοντας δρυικά μόνο τὰ ιερὰ καὶ τὸ σπίτι τοῦ μεγάλου ποιητῆ Πινδάρου. Δὲν πείραξε οὔτε τὴν ἱστορικὴ Καδμεία. "Ηξερε πώς ἡ Ἀθήνα δὲν εἶχε δεῖξει καλὴ στάση. Τὴ συγχώρησε δόμως, γιατὶ εἶχε μάθει ἀπὸ τὸ δάσκαλό του Ἀριστοτέλη νὰ σέβεται τὴν πνευματική της προσφορά. Στὸ νέο συνέδριο ποὺ ἔγινε στὴν Κόρινθο, ζήτησε νὰ τοῦ ἀναθέσουν οἱ πόλεις τὴν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ νὰ στείλη ἡ καθημειὰ τὶς δυνάμεις ποὺ ἥθελε νὰ πάρουν μέρος στὸν κοινὸ ἀγώνα κοντά του.

2. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ - ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Σκοπό του ἔταξε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὴν ἐκδίκηση τῶν Ἐλλήνων κατὰ τὸν Περσῶν, γιὰ τὰ ἀμέτρητα δεινὰ ποὺ εἶχαν προκαλέσει στὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμη σὰ βασιλιάς

τῆς Μακεδονίας ἐνδιαφερόταν, βασικά, για τὴν ἔξασφάλιση τοῦ Ἑλλη-
σπόντου, ποὺ ἀνοιγε τὸ δρόμο στὸν Εὔξεινο γιὰ τὸ μακεδονικὸ ἐμπέριο.

Χρήματα δὲν εἶχε. Μόνο 30.000 πεζούς, 5.000 ἵππου καὶ λίγα
πλοῖα. Στὴ θέση του κάθε συνετὸς στρατηγὸς δὲ θὰ ξεκινοῦσε. Ἐκεῖνος
ὅμως τόλμησε, προχώρησε καὶ νίκησε.

Εἴδαμε παραπάνω (σελ. 193) πῶς τὸ σύστημα τῶν σατραπειῶν, μὲ
τὸ πλῆθος τῶν λαῶν ποὺ σχημάτιζαν τὸ Περσικὸ κράτος, εἶχε τὰ μειονε-
κτήματά του. Χωρὶς αὐτὸμα ἑθνικῆς ἀξιοπρέπειας οἱ σατράπες σὲ κά-
θε στιγμὴ μποροῦσαν, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν ἢ νὰ χτυπήσουν ὁ ἕνας τὸν
ἄλλο, νὰ φτάσουν στὴν προδοσία. Ἐξάλλου, μ' ὅλη τὴν περσικὴ ἀνεκτι-
κότητα, κάθε κατακτημένος λαὸς ποιοῦσε τὴν ἀνεξαρτησία του. Κι εἶχαν
πολὺ κουραστῇ οἱ ὑπήκοοι ἀπὸ τὴν μακροχρόνια ὑποδούλωσή τους. Πρό-
σμεναν τὴν εὐκαιρία νὰ γλιτώσουν. Ἡ κάθιδος τῶν Μυρίων καὶ ἡ ἐκ-
στρατεία τοῦ Ἀγγησιλάου εἶχαν δεῖξει πόσο ἀδύνατο ἦταν πιὰ τὸ Περσικὸ
κράτος. Βασιλιάς τῆς Περσίας ἦταν τότε ὁ Δαρεῖος ὁ Γ', ὁ Κοδομανὸς
(336 - 330 π.Χ.).

3. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ Μ. ΛΣΙΑΣ - ΣΥΡΙΑΣ - ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΚΛΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ο στρατὸς κίνησε τὴν ἀνοιξη τοῦ 334 π.Χ. Κοντά του εἶχε ὁ Ἀλέ-
ξανδρος ἐφτὰ εὐγενεῖς Μακεδόνες (Παρμενίωνα, Κλεῖτο, Φιλώτα, Κρα-
τερό, τὸ στενό του φίλο 'Ηφαιστίωνα κ.ἄ.). Φτάνοντας στὸν Ἑλλή-
σποντο, πέρασε στὸ Ἰλιο, ὃπου θυσίασε συμβολικὰ στὸν τάφο τοῦ ἀγα-
πημένου του ἥρωα, τοῦ Ἀχιλλέα.

Οἱ Πέρσες ἀποφάσισαν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν κοντά στὸ Γρανικό,
καὶ δὲν ἀκούσαν τὴν πρόταση τοῦ Ρόδιου μισθοφόρου Μέμνονα (νὰ καῖνε
τὰ σπαρτά, γιὰ νὰ μὴν ἔχῃ τρόφιμα ὁ μακεδονικὸς στρατός, καὶ νὰ στεί-
λουν δρισμένες ἀπὸ τὶς περσικὲς δυνάμεις μὲ πλοῖα, νὰ ξεσηκώσουν τὶς
πόλεις στὴν Ἑλλάδα. Ο Ἀλέξανδρος θὰ ὑποχρεωνόταν ἔτσι νὰ γυρί-
ση πίσω).

Ἡ μάχη στὸ Γρανικό ἦταν σκληρή, καὶ ἡ νίκη ποὺ κέρδισε ὁ Ἀ-
λέξανδρος, πολεμώντας στὴν πρώτη γραμμή, στάθηκε δύσκολη. Κινδύνε-
ψε μάλιστα νὰ σκοτωθῇ, ἀν δὲ βρισκόταν στὸ πλευρό του ὁ Κλεῖτος ποὺ
τὸν ἔσωσε. Τὴν φοβερὴ σύγκρουση περιγράφει ὁ ιστορικὸς Ἀρριανὸς (ἔ-
ζησε τὸ δεύτερο αἰ. μ.Χ.) στὸ ἔργο του «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», ὃπου
ίσταρε ὁλόκληρη τὴν ἐκστρατεία.

“Η νίκη ἀνοιξε τὸ δρόμο σ' ὀλόκληρη τὴν Μ. Ἀσία. Οἱ συτραπεῖς τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἵδιο καὶ οἱ παράλιες ἐλληνικές πόλεις, ὅπου οἱ Μακεδόνες ἐγκαταστήσαντες δημοκρατικὰ πολιτεύματα. Υστερα, ἥρθε ἡ σειρὰ τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας.

Στὸ Γόρδιο, κόβοντας μὲ τὸ σπαθί του τὸν περίφημο «Γόρδιο δεσμό», κάλυψε τὴν παράδοση ποὺ ἔλεγε πῶς κύριος τῆς Ἀσίας θὰ γίνη ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὸν λύσῃ.

Απὸ κεῖ ἀκράτητος προχώρησε ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἰσσό, ὅπου τὸν Ὁκτώβρη τοῦ 333 συναντήθηκε μὲ τὸν τεράστιο στρατὸ τοῦ Δαρείου. Καὶ στὰ στενά περάσματα τοῦ ἑπτού, μὲ τὸ στρατηγικό του δαιμόνιο, ὃχι μόνον ἀνάγκασε τὸν ἐχθρικὸ στρατὸ νὰ ὑποχωρήσῃ κατατρομαχμένος —μαζὶ κι ὁ Μέγας Βασιλεὺς—, ἀλλὰ στὰ χέρια του ἔπεσε, ἐκτὸς ἀπὸ ἀμέτρητα λάφυρα, κι ἡ οἰκογένεια τοῦ Δαρείου (ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν μεταχειρίστηκε βασιλικὰ).

Ἐκατὸ χιλιάδες Πέρσες ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης.

Οἱ πόλεις τῆς Φοινίκης, (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Τύρο ποὺ τὴν πολιόρκησε ἔφτα μῆνες), παραδόθηκαν ὕστερα στὸ μακεδονικὸ στρατό. Τὸ ἵδιο καὶ ἡ Παλαιστίνη (μόνο ἡ Γάζα ἔπεσε ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες πολιορκία).

Βλέποντας νὰ διαλύεται τὸ κράτος του, ὁ Δαρεῖος κατατρόμαξε. Πρότεινε στὸν Ἀλέξανδρο εἰρήνη —νὰ τοῦ παραχωρήσῃ τὴν χώρα δυτικὰ τοῦ Εύφρατη, νὰ τοῦ δώσῃ τὴν κόρη του γυναίκα καὶ νὰ πληρώσῃ πλούσια λύτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς οἰκογένειάς του. Ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀρνητική.

Νικητὴς ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ στὴν Αἴγυπτο, ποὺ θέλοντας νὰ γλιτώσῃ ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγό, τὸν δέχτηκε σὰν ἔλευθερωτή. Ἐδῶ φάνηκε καὶ ἡ πολιτικότητα τοῦ μεγάλου στρατηλάτη. Σεβάστηκε ἀπόλυτα τὶς συνήθειες καὶ τὴ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων καὶ ρύθμισε τὴ διοίκηση τῆς χώρας μὲ πολλὴ ἔξυπνάδα. Μὲ τὸ ἀετίσιο μάτι του ξεχώρισε μιὰ ἔξαιρετὴ θέση στὸ Δέλτα καὶ ἰδρυσε τὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ σχέδια τοῦ μηχανικοῦ Δεινοκράτη. Στὴ Μέμφιδα ἐνθρονίστηκε σὰν ὁ νόμιμος διάδοχος τῶν φαραώ. Ἔτσι, ὅταν ἀπὸ κεῖ τράβηξε μὲς στὴ Λυβικὴ ἔρημο, στὸ μεγάλο Μαντεῖο τοῦ Ἀμμωνος Διός, οἱ ιερεῖς τὸν χαιρέτησαν σὰ θεό, γιὸ τοῦ Ἀμμωνος.

Σχεδὸν τέσσερεις χιλιάδες χρόνια οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχαν ἀναρωτηθῆ ἀπὸ ποὺ πήγαξε ὁ Νεῦλος. Ο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη ὄργανωσε ἀμέ-

σως ἀποστολὴ γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν του, θέλοντας νὰ τὸ μάθῃ. Κι οἱ πηγὲς δὲ στάθηκε τότε δυνατὸ νὰ βρεθοῦν· ἐρμηνεύτηκε ὅμως ἡ αἰτία γιὰ τὶς ἑτήσιες πλημμύρες τοῦ ποταμοῦ.

4. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Εἶχε σημάνει ἡ ὥρα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας. Ὁ Δαρεῖος, καταλαβαίνοντας πῶς θὰ κρινόταν σὲ λίγο ἡ τύχη ἡ δική του καὶ τοῦ αράτους του, συγκέντρωσε ἀμέτρητο στρατὸ ἀπὸ πεζοὺς, σαράντα χιλιάδες ἵππεῖς, ἐλέφαντες καὶ 200 δρεπανηφόρα* ἄρματα, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση 40 χιλιάδων πεζῶν καὶ 7 χιλιάδων Μακεδόνων ἵπτεων.

Οἱ δύο στρατοὶ συναντήθηκαν στὰ Γανγάμηλα, κοντὰ στὴν ἀρχαία Νινευί. Ὁ Παρμενίων συμβούλεψε νὰ κάμουν οἱ Μακεδόνες τὴν ἐπίθεση μὲς στὴ νύχτα. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀλεξάνδρου δείχνει τὴν μεγάλη του τιμιότητα καὶ περηφάνια: «Ἐνναι αἰσχρὸν νὰ κλέψῃ κανεὶς τὴ νίκη». Καὶ δὲν τὴν ἔκλεψε. Μὲ ἡρωικὴ ὄρμὴ καὶ μὲ τὴν ἀλάθητη τακτική του, πολεμώντας σὲ λοξὴ φάλαγγα, ἐκμηδένισε τοὺς ἐχθρούς ὁ στρατός του.

Ἡ καρδιὰ τῆς Περσίας ἦταν ἀνοικτὴ ἐμπρός του. Ὁ Δαρεῖος, βλέποντας τὴν μάχη νὰ χάνεται, ὑποχώρησε καὶ πάλι στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας. Στὸ μεταξύ, ὁ ἔνας μετὰ τὸν ἄλλο, ἀρχισαν νὰ πέφτουν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ περσικοὶ θησαυροί. Ὑστερα μπῆκε χωρὶς ἀντίσταση στὴν περίφημη Βαβυλώνα, κατόπιν στὰ Σουσα, τὴν πρωτεύουσα τῶν Ἀχαιμενιδῶν, κι ἀφοῦ μὲ πολλὴ ἔξυπνάδα πέρασε τὶς δύσκολες Περσίδες Πύλες, πῆρε στὰ χέρια του τὴν Περσέπολη καὶ τοὺς Πασαργάδες.

Κάθε πόλη σήμαινε καὶ νέους θησαυροὺς (χιλιάδες τάλαντα). Ἀμέσως, μὲ τὸ ἀμύθητο χρυσάφι ποὺ βρῆκε σὲ ράβδους, ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα καὶ τὸ ἔριξε στὴν κυκλοφορία.

Στὸ μεταξύ, ὁ Βῆσσος, ὁ σατράπης τῆς Βακτριανῆς, δολοφόνησε τὸ Δαρεῖο, ποὺ τὸν καταδίωκε ὁ μακεδονικὸς στρατός. Ὁ Ἀλέξανδρος πρόσταξε νὰ θάψουν τὸ Μεγάλο Βασιλέα μὲ ἔξαιρετικὲς τιμές καὶ ἀμέσως κήρυξε τὸν ἑαυτό του διάδοχο τῶν Ἀχαιμενιδῶν, συνεχιστὴ δηλαδὴ τῆς περσικῆς δυναστείας.

*Αξιοθαύμαστη στάθηκε ἡ προσπάθεια ποὺ ἀμέσως ἀνάλαβε γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ Περσικοῦ αράτους. Ἔγνοια του κύρια ἦταν νὰ μὴν τὸν αἰσθανθοῦν ξένο οἱ Πέρσες, ἀλλὰ ἀκοπα νὰ συνηθίσουν τὴν ἑλληνικὴ κυριαρχία,

ποὺ τόσο ἔχαφνικὰ τοὺς εἶχε ἐπιβληθῆ. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη νέο σχέδιο χάραξε στὸ μυαλό του. Συνέχισε τὸ διοικητικὸ σύστημα τῶν σατραπεῖῶν, βάζοντας Πέρσες ἡ "Ἐλληνες σατράπες, καὶ σεβάστηκε τὴ θρησκεία καὶ τὶς συνήθειες τοῦ τόπου. Φοροῦσε κι ὁ Ἰδιος, συχνά, περσικὰ φορέματα καὶ στέμμα, κι ἄρχισε νὰ τὸν προσκυνοῦν.

Οἱ Πέρσες, ποὺ ποτὲ δὲν εἶχαν ζῆσι ἐλεύθεροι, τὰ ἔβρισκαν ὅλα φυσικά. Οἱ περήφανοι ὅμως "Ἐλληνες στρατιῶτες, ποὺ γιὰ χάρη του μόνου εἶχαν διασχίσει πεζοὶ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἄγνωστους μακρινοὺς τόπους, βρῆκαν θύιβρεῃ κατάληξη νὰ φτάσουν, ἐλεύθεροι αὐτοί, νὰ προσκυνοῦν τὸ βασιλιά τους στὴν ζένη χώρα. Μὲ τὴ στάση τους ἔδειξαν τὴ δυσφορία τους. Κάποιοι ἀπὸ τοὺς στρατηγῶν, ὅμως, ποὺ ἔκδηλωθηκαν κατευθεῖαν στὸν Ἀλέξανδρο, δοκίμασαν πρωτόφαντα σημάδια τῆς ὀργῆς του. Μὲ τὸ Ἰδιο τὸ χέρι τοῦ ἀρχηγοῦ σκοτώθηκε ὁ Κλεῖτος καὶ τὴν τύχη του ἀργότερα τὴν ἀκολούθησαν ὁ Φιλώτας, ὁ Παρμενίων κι ὁ φιλόσοφος Καλλισθένης, ἀνιψίος τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ παρακολούθησε τὴν ἐκστρατεία μ' ἐντολὴ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορία τῆς.

Στὴν πλούσια καὶ παραμυθένια Ἀνατολὴ ὁ μεγαλοφυῆς γιὸς τοῦ Φιλίππου ἔχασε τὸ ἑλληνικὸ μέτρο καὶ μεθυσμένος ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες του, μὲ ὄνειρα ποὺ δὲν μποροῦσαν οἱ δικοὶ του στρατιῶτες νὰ τὰ παρακολουθήσουν, δίλλαξε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ πλήγωσε τὴν εὐαισθησία τῶν Μακεδόνων του.

Ζητώντας νὰ τὸν προσκυνοῦν σὰ θεό, πίστεψε κι ὁ Ἰδιος πῶς ήταν, κι ἄρχισε νὰ τοῦ γίνεται ἀφόρητὴ ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν συμπολεμιστῶν του. Συνήθισε νὰ δέχεται εὐχάριστα τὴν κολακεία καὶ τὸ δουλικὸ θυμασμὸ (α' Ἀλεξανδροκόλακες) ὀνόματαν οἱ "Ἐλληνες ἐκείνους ποὺ τοῦ καλλιεργοῦσαν αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα). Σὲ λίγο ἄρχισε νὰ βρίσκη πίσω ἀπὸ τὴν πιὸ φιλικὴ συμβουλὴ συνωμοτικὲς διαθέσεις.

Μεταξὺ 329 - 328 κυριάρχησε στὴ Σογδιανὴ καὶ στὴ Βακτριανὴ, στὴν "Ανω Περσία. "Υστερα, τὸ 327, ἐστρεψε τὸ βλέμμα του στὴν Ἀνατολὴ καὶ λαχτάρησε νὰ πορευτῇ πρὸς τὶς Ἰνδίες, ποὺ πολὺ τὸν τραβοῦσε τὸ μυστήριο τους. Μὲ πολλοὺς στρατιῶτες, Πέρσες καὶ Μακεδόνες, πέρασε τὸν Ἰνδὸ πόταμὸ κι ἀφοῦ νίκησε τὸ γενναῖο βασιλιά Πόρο, προχώρησε πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγη ἀκράτητος. Ἐτοιμαζόταν νὰ φτάσῃ ὡς τὸν "Τραση ποταμό. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δόμως τὸν σταμάτησαν οἱ στρατιῶτες του. Δὲν ἀντεῖχε πιὰ ἡ ψυχὴ τους αὐτὴ τὴν ἀδιάκοπη πορεία χωρὶς ἀνάσα. Ἡταν ἀνθρωποι, κι ἡ ἀνθρώπινὴ τους ἀντοχὴ εἶχε στο-

Ψηφιδωτό άπό άρχαιο σπίτι της Πέλλας πού παριστάνει κυνήγι ελαφιού. Ή έπιτραφή δίνει τὸ παλαιότερο ὡς σήμερα γνωστὸ δόνομα ψήφισθέτη τῆς ἀρχαιότητας.

μώσει. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀκούραστος, εἶχε δύναμη ὑπεράνθρωπη. Ἡθελε διαρκῶς κάτι νέο. Τὸ ξύπνιο μυαλό του καὶ ἡ ἔμφυτη περιέργειά του τὸν τραβῦσαν δόλοένα σὲ κάτι καινούριο. "Ολα τὰ πλούτη ποὺ εἶχαν ἔκεινοι ἀντικρίσει, καὶ οἱ δύμορφες χῶρες ποὺ διάβηκαν πεζοὶ δέκα χρόνια, τοὺς συγκινοῦσαν λιγότερο ἀπὸ τῆς πατρίδας τους τὴ θύμηση. Μοναδική τους λαχτάρα ἦταν πιὰ ἡ ἐπιστροφὴ καὶ πόθος τους νὰ φιλήσουν τὸ χῶμα τῆς μακρινῆς τους γῆς.

Ὁ Ἀλέξανδρος πικράθηκε. Δὲν ἀντιστάθηκε δύμως. Ἐγοντας ναυπηγήσει 2.000 καράβια στὰ δάση τοῦ Ὑδάσπη, χώρισε σὲ δυὸ μέρη τὸ στρατό του, μὲ σκοπὸ νὰ τραβήξουν διαφορετικὸ δρόμο στὸ γυρισμὸ καὶ

νὰ συναντηθοῦν στὴ Βαθυλώνα. Ὁ ἵδιος ὁ δῆγγάντας τὸ πρῶτο τμῆμα διάλεξε τὸ δυσκολότερο δρόμο, μὲ τὴν ἀπύθμενη ἀνησυχία καὶ τὴν ἀκατανίκητη ἔλξη ποὺ ἀσκοῦσε στὴν ψυχὴ του τὸ μυστήριο : Θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴν ἔρημο Γεδρωσία· τὸ ἄλλο τμῆμα, μὲ δῆγγὸ τὸ ναύαρχο Νέαρχο, θὰ ἔξερενοῦσε τὴν παραλία του Περσικοῦ κόλπου.

Καὶ τὰ δύο τμήματα μαρτύρησαν κυριολεκτικὰ ὥσπου νὰ φτάσουν στὸ σκοπό τους. Ἡ Γεδρωσία ἦταν σχεδὸν ἀδιάβατη· μόνο ἡ συμπαράσταση καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἵδιου τοῦ Ἀλεξάνδρου στὶς ἀφάνταστες στερήσεις τοῦ γυρισμοῦ (πείνα, ἀτέλειωτη βασανιστικὴ δίψα) βρόνθησε τοὺς στρατιῶτες του νὰ τὰ βγάλουν πέρα. Τοὺς φάνηκε σὰ νὰ τὸν εἶχαν ξαναβρῆ, ὅπως τὸν πρῶτο καιρό, συμπολεμιστή τους ἀπλὸ καὶ γενναῖο, πρῶτο στὸν κίνδυνο καὶ στὸν ἀγώνα.

Τὸ 323 π.Χ. συγκλονιστικὴ στάθηκε ἡ ἐπίσκεψη ἀντιπροσώπων ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη (Σκυθία, Αἰθιοπία, Γαλατία, Ἰσπανία, Καρχηδόνα), ποὺ ἤρθαν νὰ χαιρετήσουν τὸν ἐκπληκτικὸ Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν συγχαροῦν καὶ νὰ τὸν στεφανώσουν, ἐκφράζοντας τὸν ἀπέραντο θαυμασμό τους γιὰ τὸ κατέρθωμά του. Ἡ ζωὴ του ὅμως βρισκόταν κοντά στὸ τέλος τῆς. Σὲ λίγο ἀρρώστησε ἀπὸ πυρετὸ καὶ σὲ μερικὲς μέρες πέθανε.

‘Ο χαμός του συντάραξε τοὺς συμπολεμιστές του. Στὴν ψυχὴ περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ διακρίνει κανεὶς τὴν ἀνείπωτη θλίψη ποὺ ἔνιωσαν, καθὼς ἔμπαιναν στὴ σκηνὴ του νὰ τὸν χαιρετήσουν γιὰ τελευταία φορά, ἐνῶ ψυχορραγοῦσε, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πιστέψει σ’ αὐτὸν καὶ στὴν ὑπεράνθρωπή του δύναμη κι εἶχαν μαζί του καὶ γιὰ χάρη του σμιλέψει τὶς θαυμαστές του νίκες.

5. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

‘Ο Μέγας Ἀλέξανδρος στάθηκε φυσιογνωμία μοναδικὴ στὴν ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἵδιοφυία καὶ ἡ ἱκανότητά του στὰ στρατιωτικὰ ἦταν μιὰ πλευρὰ μόνο τῆς ἀφάνταστα πλούσιας προσωπικότητάς του. Εσκίνησε μὲ 37.000 ἀνθρώπους, χωρὶς οἰκονομικὰ μέσα, καὶ σὲ 10 χρόνια κατάκτησε σχεδὸν ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Λένε πώς λογάριαζε νὰ χτυπήσῃ τὴν Ἀραβία καὶ τὴν Καρχηδόνα καὶ νὰ ἀπλώσῃ τὴν Ἑλλάδα ὡς τὴ δυτικὴ Μεσόγειο. ‘Ο θάνατος ὅμως, κόβοντας τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του, σταμάτησε τὸ ἐκπληκτικό του ἔργο.

Σὰ στρατιωτικὸς ἡγέτης ξεχώρισε γιὰ τὴν εὐγένεια του χαρακτήρα

του, τὴν αὐτοθυσία, τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ παράτολμο θάρρος του.³ Ακού-
ραστος προχωροῦσε δόλοένα ἐνθουσιάζοντας τὸ στρατό του κι ἤξερε πάν-
τος, μὲ τὴ θαυμαστή του τακτική, νὰ κερδίζῃ τὴ νίκη.

Ισάξια μὲ τὸ καταπληκτικό του ἔργο εἶναι ἡ ἔξοχη πολιτική του.
Νιωθοντας πῶς πρέπει νὰ φερθῇ στοὺς ξένους λαούς, ἤξερε νὰ κατακτᾶ
τὴν καρδιά τους μὲ τὸ εὐγενικὸ φέρσιμο καὶ τὴν ἔξυπνάδα του. Ξεχωρί-
ζοντας γιὰ τὴν εἰλικρίνειά του, κέρδιζε τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν λαῶν.
Δὲν εἶναι τυχαῖο γεγονός πῶς ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου ἀνθεξε κι ἔζησε
ὅστερα ἀπὸ τοῦ γιοῦ τῆς τὸ θάνατο, δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ ξεπεράσῃ τοῦ
Ἀλεξάνδρου τὸ χαμό.⁴ Αρνήθηκε νὰ πάρη φαγητὸ καὶ σὲ τρεῖς μέρες
μέσα πέθανε ἀπὸ τὴν ἀκράτητη λύπη. Δὲν εἶχε ποτὲ ξεχάσει μὲ πόση εὐ-
γένεια καὶ μεγαλοψυχία τὴν μεταχειρίστηκε· ὁ νεαρὸς στρατηλάτης, τὸν
καιρὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς κοντά του.

Πρόγραμμα πολιτικὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου στάθηκε ἡ συνένωση κι ἡ
ἀνάμειξη τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὸν περσικό. Δίνοντας ὁ ἕδιος τὸ
παράδειγμα παντρεύτηκε Περσίδες, βάζοντας καὶ τὸ στρατὸ καὶ τοὺς ἀ-
ξιωματικοὺς νὰ τὸν μιμηθοῦν. Θέλοντας νὰ κερδίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη
τῶν κατακτημένων, τὸ κατάφερε πέρα γιὰ πέρα.

Στὰ πιὸ νευραλγικὰ σημεῖα τῆς Περσίας κι ἄλλων χωρῶν ἵδρυσε
πλῆθος νέες ἐλληνικὲς πόλεις κι ἔδωσε τὴν εὐχέρεια, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο,
ἀνετα καὶ φυσιολογικὰ νὰ ἐγκατασταθῇ μόνιμα τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο στὴν
ξένη χώρα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν ἑστίες ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ παντοῦ.

Ἐδειξε ἀνεκτικότητα στὶς θρησκείες καὶ στὶς συνήθειες τῶν λαῶν
ποὺ κατάκτησε, καὶ δείχνοντας σεβασμὸ γιὰ τὸ διοικητικὸ σύστημά τους
δημιουργοῦσε κλίμα εὐχάριστο σὲ κάθε χώρα.⁵ Οργανώνοντας τὴ διοι-
κηση ἔδινε τὶς μεγάλες θέσεις σὲ "Ἐλληνες, ἀλλὰ ἀνέβαζε σὲ ἀνώτερα
ἀξιώματα καὶ δρισμένους Πέρσες, γιατὶ ἐνδιαφερόταν νὰ δημιουργηθῇ
μιὰ παράδοση.

"Ανοίγοντας τὰ σύνορα τοῦ Ἐλληνισμοῦ, ἔφερε στὴν ἀκρη τοῦ κόσμου
τὸ μακεδονικὸ νόμισμα, καὶ τὸ ἐμπόριο γνώρισε γιὰ λίγα χρόνια μιὰν
ἀνάπτυξη πρωτάκονστη.

"Απὸ τὰ ἀξιοθαύμαστα τῆς ἐκστρατείας του εἶναι τὸ ἐκπολιτιστικὸ
μέρος. ⁶ Η ἐλληνικὴ γλώσσα ἔφτασε ὡς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αι-
γύπτου, μιλήθηκε ἀπὸ τοὺς διάφορους λαούς κι ἔγινε διεθνὲς δργανο στὴν
ἐκφραστή, τὴ γραπτὴ καὶ τὴν προφορική. Εἶχε ριζώσει πιά, δταν χρησιμο-
ποιήθηκε στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ.

‘Ο Αλέξανδρος ἐνδιαφερόταν γιὰ κάθε πλευρὰ τῆς ζωῆς. Τὸ ταξίδι τοῦ Νεάρχου κι ἡ ἔξερεύνηση τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἀποτυπώθηκε σ’ ἓνα εἰδικὸ βιβλίο, «τὸν Παράπλουν», ποὺ μόνο λίγα μέρη του ἔχουν διατηρηθῆ σήμερα. Σὲ κάθε νέα περιοχὴ μορφωμένου ἄνθρωπου, μὲ δική του ἐντολή, μελετοῦσαν τὸ ἔδαφος καὶ τὸ ὑπέδαφος, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ κ.τ.λ. “Ολες οἱ σχετικὲς μ’ αὐτὰ ἐπιστῆμες, ἀκόμη κι ἡ Γεωγραφία κι ἡ Ἐθνογραφία, γνώρισαν τεράστια ἀνάπτυξη.

Τρεῖς ἔξερευνητικὲς ἀποστολές ἔστειλε ἀπὸ τὴ Βαθυλώνα, γιὰ νὰ βροῦν τὸ θαλάσσιο δρόμο ἀπὸ κεῖ πρὸς τὴν Αἴγυπτο. Ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ἀκόμη καλύτερη δργάνωση τοῦ ἀρδευτικοῦ συστήματος στὴ Μεσοποταμία, ἔτσι ποὺ νὰ καλλιεργηθοῦν πολλὲς ἄγονες ἐκτάσεις.

Πεθαίνοντας τριάντα τριῶν χρονῶν ἀφῆσε πίσω του ἕναν καινούριο κόσμο. Ἰσως ἔξασθένησε τὸν Ἑλληνισμὸ στὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀποσύροντας πληθυσμὸ γιὰ τὸ στρατό, τοῦ ἔδωσε ὅμως νέα πνοὴ καὶ πληγμύρισε τὸν κόσμο ὀλόκληρο μὲ τὰ μηνύματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἔτσι, διομάστηκε στὴν ἱστορία Μέγας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Ο Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε ἔξαιρετη φυσιογνωμία. Ωραῖος, εὐγενής, εύκολοσυγκίνητος, γενναῖος καὶ ἀποφασιστικός.

2. Σὲ δέκα χρόνια κατόρθωσε, καταλύοντας τὸ Περσικὸ κράτος, νὰ φτάσῃ ὡς τὶς Ἰνδίες.

3. Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ ἀνοιξε τὶς πύλες τῆς Μ. Ἀσιας· τῆς Ἰσσοῦ τὸ δρόμο γιὰ τὴ Συρία — Παλαιστίνη — Αἴγυπτο. Ἡ νίκη στὰ Γαυγάμηλα στάθηκε ἡ καταλυτικὴ μάχη γιὰ τὴν Περσία.

4. Ἀμύθητοι θησαυροὶ ἔπεσαν στὰ χέρια τοῦ Ἀλεξάνδρου κι ἔκοψε ἀμέσως καὶ κυκλοφόρησε χρυσὸ νόμισμα.

5. Ἐχτισε πάνω ἀπὸ 70 πόλεις, κατασκεύασε λιμάνια, δργάνωσε δδικὸ δίκτυο. Σεβόταν τὶς συνήθειες, τὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ τὴ θρησκεία τῶν ξένων λαῶν.

6. Σκέφτηκε νὰ συνενώσῃ Ἑλληνες καὶ Πέρσες, κι ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ αὐτὸν νὰ δώσῃ νέο πολιτιστικὸ σχῆμα στὸν κόσμο.

7. Τὸ ἐκπολιτιστικό του ἔργο εἶναι τεράστιο σὲ σημασία.

KEIMENA

1. Ἡ μεγαλοψυχία τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέναντι στὴν μητέρα τοῦ Δαρείου :

«Λένε δτὶ καὶ δ ἕδιος δ Ἀλέξανδρος πῆγε τὴν ἄλλη μέρα μέσα (στὴ σκηνὴ τῆς βασίλισσας τῶν Περσῶν) μόνο μὲ τὸν Ἡφαιστίωνα ἀπὸ τοὺς ἑταίρους· κι ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Δαρείου βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση ν' ἀναγνωρίσῃ ποιός ἀπὸ τοὺς δυὸς ἦταν διασιλιάς, γιατὶ φοροῦσαν κι οἱ δυὸς τὸν ἕδιο στολισμό· κι ὅτι ἐκείνη πῆγε κοντὰ στὸν Ἡφαιστίωνα καὶ προσκύνησε, γιατὶ τῆς φάνηκε ἐπισημότερος ἐκείνος. Κι ὅταν δ Ἡφαιστίων ὑποχώρησε πίσω καὶ κάποιος ἀπ' ὄσους ἦταν κοντά της, τῆς ἔδειξε τὸν Ἀλέξανδρο λέγοντας πώς αὐτὸς εἶναι δ Ἀλέξανδρος, ἐκείνη ντράπηκε γιὰ τὸ λάθος, δ Ἀλέξανδρος δμως τῆς εἴπε πώς δὲν εἶχε λαθέψει, γιατὶ κι δ Ἡφαιστίων ἦταν σὰ νὰ ἦταν δ ἕδιος δ Ἀλέξανδρος...»

'Αρριανοῦ «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», Βιβλ. A, κεφ. 12, 6 (Απόδοση A. K.)

Ο Δαρεῖος ζητάει εἰρήνη ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο :

«Ἐνῷ ἀκόμη ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴν πολιορκία τῆς Τύρου δ Ἀλέξανδρος, ἔφτασαν πρέσβεις τοῦ Δαρείου γιὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσουν πώς δ Ἀρεῖος πρόσφερε δέκα χιλιάδες τάλαντα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς μητέρας, τῆς γυναίκας καὶ τῶν παιδιῶν του καὶ πώς δεχόταν ὀλόκληρη ἡ χώρα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Εύφρατοῦ ὡς τὴ θάλασσα νὰ ἀνήκῃ στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ πάρῃ μάλιστα καὶ τὴν κόρη τοῦ Δαρείου ~~γυναικού~~ Ἀλέξανδρος γυναίκα του καὶ νὰ εἶναι φίλος καὶ σύμμαχός του.

Κι ὅταν αὐτὰ ἀναγγέλθηκαν στὴ συγκέντρωση τῶν ἑταίρων, λένε πώς δ Παρμενίων εἶπε στὸν Ἀλέξανδρο, πώς δὲν ἔκεινος ~~θὰ~~ τέλειωνε τὸν πόλεμο μ' αὐτοὺς τοὺς δρός τους καὶ δὲ θὰ κινδύνευε ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα. Λένε ἀκόμη πώς ἀποκρίθηκε δ Ἀλέξανδρος στὸν Παρμενίωνα πώς κι αὐτός, δὲν ἦταν Παρμενίων, θὰ ἐνεργοῦσε ἔτσι, ἐπειδὴ δμως ἦταν Ἀλέξανδρος ἀποκρίθηκε στὸ Δαρεῖο πώς οὔτε χρήματα χρειαζόταν νὰ πάρῃ ἀπὸ αὐτὸν οὔτε ἔνα μέρος τῆς χώρας αὐτῆς, ἀντὶ νὰ τὴν καταλάβῃ ὀλόκληρη. Γιατὶ καὶ τὰ χρήματα καὶ ἡ χώρα ὀλόκληρη ἦταν δική του...»

'Αρριανοῦ «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», Βιβλ. B, κεφ. 25 (Απόδοση A.K.)

«Βασίλεψε δώδεκα χρόνια καὶ δχτὼ μῆνες· στὸ σῶμα ἦταν ὠραιότατος κι ἀγαποῦσε ἴδιαίτερα τοὺς κινδύνους· ἔπαιρνε ἀποφάσεις ἀμέσως κι ἦταν ἔξαιρετικὰ ἀνδρεῖος, φιλότιμος, ριψοκίνδυνος καὶ εύσεβής... κι ἄξιος νὰ ἐνθουσιάζῃ τὴν ψυχὴ τῶν στρατιωτῶν καὶ νὰ τοὺς γεμίζῃ ἐλπίδες καλές καὶ στὶς ἐπικίνδυνες περιστάσεις νὰ ἔξαφανίζῃ τὸ φόβο τους μὲ τὴν ἀφοβία του...»

'Αρριανοῦ «Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις», Z Βιβλ. κεφ. 28 (Απόδοση A.K.)

Η Νίκη
της Σαμοθράκης,
(Μουσείο Λούβρου).

22

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ο Μέγας Ἀλέξανδρος, σὲ δέκα χρόνια μέσα, εἶχε ἀπλώσει σὲ τρεῖς ἡπείρους τὸν Ἑλληνισμό. Ἀν ζοῦσε λίγο ἀκόμη, θὰ εἶχε δημιουργῆσει τεράστια αὐτοκρατορία, δπου, δεσπόζοντας ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, αὐτὸς ποὺ πλάστηκε ἀπὸ τῆς δημοκρατικῆς Ἀθήνας τὸ πνεῦμα, θὰ εἶχε δώσει ὅλότελα διαφορετικὴ μορφὴ στὸν κόσμο.

Οσο κι ἀν τὸ ἔργο τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στάθηκε ὑπεράνθρωπο, ὁ Ἰδιος ἥταν θυητὸς καί, μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῆς φθαρτῆς του ὑπαρξῆς, τὰ πράγματα πῆραν ἄλλο δρόμο ἀπὸ κενον ποὺ λογάριαζε ὁ Ἰδιος νὰ γκράξῃ.

Τὸ τεράστιο κράτος του ἥταν δύσκολο νὰ κρατηθῇ γιὰ πολὺν καιρό, ἀκόμη κι ἀν εἶχε ὁ Ἰδιος ζήσει. Πλάντα, ἐξάλλου, εἶναι εὔκολωτερο νὰ ἀποχθῆσῃ κανεὶς κάτι παρὰ νὰ τὸ διατηρήσῃ.

Διάδοχος ἔξιος δὲν ὑπῆρχε στοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν οἰκογένεια, κι οἱ στρατηγοί του, μοιράζοντας μεταξύ τους τὸ κράτος του, διάλυσαν τὴν ἐνότητά του, ἰδρύοντας ἀνεξάρτητα βασίλεια ὁ καθένας. Στὰ κράτη αὐτὰ διατηρήθηκε κι ἀνθίσει, γιὰ τρεῖς αἰῶνες ἀκόμη, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός. "Ομως, τὸ κέντρο τοῦ βάρους δὲ βρισκόταν πιὰ στὴν Ἑλλάδα. Μὲ τὰ δικά της πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ δῶρα δημιουργήθηκαν σ' ἄλλους τόπους νέες πολυάνθρωπες πόλεις, ποὺ πρόκοψαν καὶ ἔγραψαν δική τους ἀξιόλογη ἱστορία.

Όλόκληρη ἡ ἱστορικὴ περίοδος ἀπὸ τὸ 323, ποὺ πέθανε ὁ Ἀλέξαν-

δρος, ώς τὸ (31) π.Χ. ποὺ ἡ Ρώμη κυριάρχησε σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο, ὃνομάζεται ἐλληνιστική, γιατὶ χαρακτηριστικό τῆς εἶναι ἡ διάδοση κι ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα.

Ἐκατὸν ἔξήγατα νέες πόλεις ἐλληνικὲς θὰ ἴδρυθοῦν ἀπὸ τοὺς Διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου στὴν Ἀσία καὶ ἄλλες πολλὲς στὴν Αἴγυπτο.

* Στοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους ἔξακολουθεῖ στὴν Ἐλλάδα ὁ ἀλληλοσπαραγμός. Μιὰ τελευταία προσπάθεια μερικῶν πόλεων νὰ ἐνωθοῦν σὲ συνασπισμούς, δὲν καρποφόρησε, γιατὶ ὑπῆρχε πάντα τὸ ἴδιο ἔντονα ἡ παλιὰ ἐγωιστικὴ νοοτροπία. "Ανετα ἔτσι, ὅταν ἔκαμε τὴν ἐπίθεσή της ἡ Ρώμη, κατόρθωσε σὲ λίγο διάστημα νὰ πάρῃ ὀλόκληρη τὴν Ἐλλάδα στὴν κυριαρχία τῆς. *

"Οσο γιὰ τὰ κράτη τῶν Διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, στὴν Ἀσία καὶ στὴν Αἴγυπτο, θριάμβευσε κι ἐκεῖ ἡ αἰώνια ἀδυναμία τῆς φυλῆς. Ἡ διαμάχη μεταξύ τους, ὁ ἐγωισμὸς κι ἡ ἐπιθυμία νὰ εἶναι πρῶτο τὸ καθένα, ὁδήγησαν σὲ αίματηροὺς πολέμους μεταξύ τους κι ἔφεραν σιγὰ - σιγὰ τὴν κατάπτωση. "Ετσι, ἔνα-ἔνα τὰ ἀνθηρὰ ἐλληνιστικὰ βασίλεια ξέπεσαν, κι εὔκολη λεία πιὰ πέρασαν κι αὐτὰ στὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία.

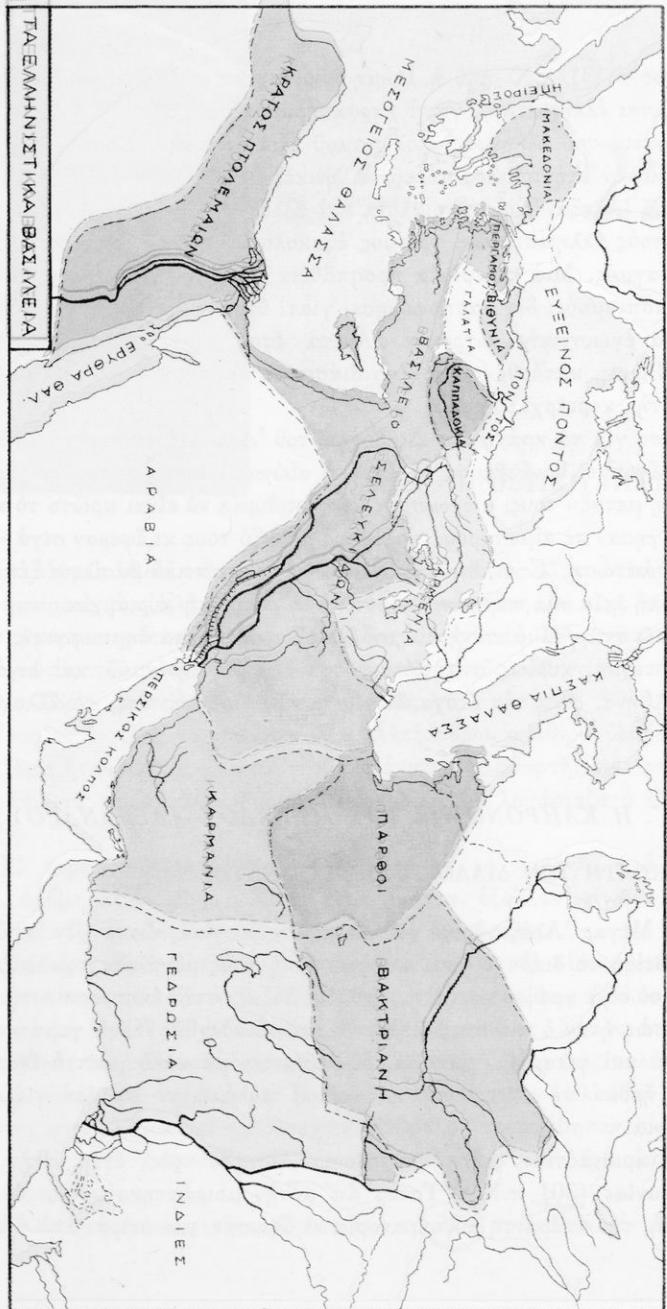
Ἐνῶ στὰ γράμματα ἡ κίνηση δὲν εἶναι ίδιαιτερα δημιουργική, ἡ ἐλληνικὴ τέχνη, κυρίως στὶς πόλεις τοῦ ἔξω Ἐλληνισμοῦ καὶ λιγότερο στὴν Ἀθήνα, δίνει νέα ἔξοχα δείγματα τῆς δύναμής της, σὲ ἄλλο ὅμως πνεῦμα πιά.

A'. Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ

'Ο Μέγας Ἀλέξανδρος χάθηκε τόσο ξαφνικά, ὥστε δὲν πρόλαβε νὰ ὑποδειξῇ τὸ διάδοχό του. Καθένας ἀπὸ τοὺς μεγάλους του στρατηγούς, ποὺ εἶχε γράψει κοντά του σελίδες δόξας στὴν ἐκστρατεία του, πίστεψε πως ἦταν ὁ πιὸ κατάλληλος νὰ τὸν διαδεχθῇ. "Ολοι γεμάτοι ἀπὸ ἐγωισμὸν καὶ φιλαρχία, μοιραίᾳ, δὲν ἔβλεπαν μὲ καὶ μάτι ὁ ἔνας τὸν ἄλλον, ἦρθαν σὲ σύγκρουση καὶ τέλος πολέμησαν σκληρὰ γιὰ πολλὰ χρόνια.

'Η κρισιμότερη μάχη ποὺ ἔδωσαν μεταξύ τους, ἔγινε στὴν Ἰψό τῆς Φρυγίας (301 π.Χ.) "Τστερ ἀπ' αὐτὴν μοιράστηκαν, ὅσοι ἔμειναν στὴ ζωή, τὴν ἀπέραντη αὐτοκρατορία κι ἴδρυσαν μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀνεξάρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τητα βασιλεια, που τὰ κυβέρνησαν αὐτοὶ κι οἱ διάδοχοὶ τους (Ἐπίγονοι).

Στὴ γεμάτη περιπέτειες ἐποχή, ἀπορεῖ κανεὶς γιατὶ χθεσινὸι συμπολεμιστὲς παλεύουν κι ἀλληλοεξοντώνονται σὲ τέτοιο βαθμό. Σταθερὲς φιλίες δὲν ὑπάρχουν μεταξὺ τους. Ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμὴ στὴν ἄλλη οἱ παρατάξεις ἀλλάζουν, οἱ περισσότεροι χτυποῦν πάντα τὸν πιὸ δυνατὸν κι ὕστερα ἀλληλοσπαράζονται μεταξύ τους, ὅσοι ἔμειναν.

Στοὺς ἔξοντωταικοὺς αὐτοὺς ἀγῶνες πῆραν μέρος οἱ δυνατότεροι καὶ οἱ πιὸ ἄξιοι ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου : ὁ Ἀντίγονος, ὁ γιός του Ἀημήτους δι Πολιορκητής, ποὺ τὰ κατακτητικὰ βήματά του τὸν ἔφεραν ὡς τὴν Ἀθήνα, τὸ 307 π.Χ. (Ἡ ἀπελπισμένη πόλη τοῦ παραδόθηκε ἀναγνωρίζοντας ἐλευθερωτὴν αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα του ἀπὸ τὴ μισητὴ μακεδονικὴ κυριαρχία). Ἀκόμη, ὁ Πτολεμαῖος δ' Α', ὁ Σέλευκος, ὁ Λυσίμαχος, ὁ Ἐνδέμηνς, ὁ Ἀντίπατρος, ὁ Περδίκας κι ὁ Κάσσανδρος.

Τοστερα ἀπὸ τὴ μάχη στὴν Ἰψό, ἔλειψε ὁ πιὸ δυναμικὸς ἀπὸ τοὺς Διαδόχους, ὁ Ἀντίγονος, κι ἡ ἀλλοτινὴ αὐτοκρατορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαμελίστηκε στὰ παρακάτω κράτη :

1. Τὸ βασίλειο τῆς Αἰγύπτου. Πρῶτος του βασιλιάς ὁ Πτολεμαῖος ὁ Α'.

2. Τὸ βασίλειο τῆς Συρίας ποὺ τὸ κυβέρνησε ἡ οἰκογένεια τῶν Σελευκιδῶν. Ἰδρυτής του ὑπῆρξε ὁ Σέλευκος.

3. Τὸ βασίλειο τῆς Ηεργάμου, πρόσκαιρο τελείως δημιούργημα.

4. Τὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας.

5. Τὸ βασίλειο τῆς Θράκης. Ἰδρυτής του ἦταν ὁ Λυσίμαχος.

Ορισμένες ὅλες περιοχὲς ἔμειναν ἔξω ἀπ' αὐτὰ τὰ βασίλεια καὶ ἔγιναν ἔθνη κράτη μὲν ντόπιους ἀρχηγοὺς (Ἀρμενία, Πόντος, Βιθυνία, Καππαδοκία κ.τ.λ.). Καὶ σ' αὐτὰ εἰσχώρησε καὶ ἐπίδρασε ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμός.

Στὰ ἐλληνιστικὰ βασίλεια ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὶς τύχες τῶν κρατῶν τὶς κατευθύνουν οἱ "Ἐλληνες βασιλεῖς ποὺ κυβερνοῦν. Υπήκοοί τους εἶναι λίγοι "Ἐλληνες καὶ τὸ πλῆθος τῶν ντόπιων κατοίκων.

Συνεχίζοντας τὴν τακτικὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἱ διάδοχοὶ του σεβάστηκαν τὶς συνήθειες καὶ τὴ θρησκεία τῶν ξένων λαῶν, κι ὅσον καιρὸ διατηρήθηκαν στὴ ζωὴ τὰ βασίλειά τους, ὁ λιγοστὸς ἐλληνικὸς πληθυσμὸς ποὺ τὰ κατοικοῦσε, κατεύθυνε τὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ πότιζε μὲ τὸ πνεῦμα, τὴ θρησκεία, τὶς συνήθειες καὶ τὸν πολιτισμό του γενικότερα τοὺς κατοίκους.

Ἡ λεγόμενη Σαρκοφάγος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

"Ετσι, γιὰ τρεῖς αἰῶνες τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κόσμου θὰ συνεχίζῃ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση καὶ θὰ γράφῃ ἑλληνικὴ ἱστορία. Πρέπει, μόνο, νὰ σημειωθῇ πῶς ἡ γνωριμία τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν Ἀνατολὴν ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν ἀπλωθοῦν ἀφάνταστα τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κι ὁ πολιτισμός του νὰ διαδοθῇ στοὺς ξένους λαούς, ἔγινε ὅμως ἀφορμή, σὲ πολλὲς ὅψεις τῆς ζωῆς, νὰ ἐπηρεαστοῦν κι οἱ Ἑλληνες ἀπὸ τοὺς ξένους, νὰ πάρουν ἀρκετές τους συνήθειες, κι ἡ ἀλλοτινὴ λιτὴ καὶ γεμάτη σφρίγος μορφὴ τῆς ζωῆς νὰ χαθῇ.

Τεράστια δύναμη ἀπόχτησαν τὰ κράτη τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ὅπου οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες καὶ τὸ ἐμπόριο ἀναπτύχθηκαν ἀξιοσημείωτα. Πλούσιες αὐτὲς οἱ χῶρες, μὲ ἀπέραντες δυνατότητες, καθὼς οἱ Ἑλληνες ἀρχοντες σεβάστηκαν τοὺς ντόπιους, μποροῦσαν, ἀν ἀγαποῦσαν τὴν εἰρήνην καὶ δὲ γύρευαν κατακτήσεις, νὰ διατηρηθοῦν πολὺ περισσότερο τὰ κράτη τους στὴ ζωὴ καὶ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα, ἀκόμη μεγαλύτερη ἐποχή. "Ομως, ἡ νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων ποὺ κυβερνοῦσαν ἦταν ἀχόρταγη. Λαχταροῦσαν ὅλοι τους δύναμη κι ἐπέκταση, καὶ τὸ ἔνα βασίλειο πολεμοῦσε τὸ ἄλλο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔξασθενήσουν ὅλα.

Τῆς Περγάμου τὸ κράτος ξεχώρισε γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ κίνηση

πού δημιούργησε. Ή νίκη τῶν Περγαμηνῶν ἐναντίον μιᾶς ἄγριας φυλῆς (τῶν Γαλατῶν), στὸν τρίτο αἱ π.Χ., τοὺς γέμισε πνοὴ καὶ περηφάνια. Οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου, καθὼς στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ χάνεται τὸ μέτρο κι ἡ εὔκολη ρητορεία κι ὁ ἔγωισμὸς καλλιεργοῦνται καὶ προβάλλονται, εἰδαν τὴ νίκη τους ἴσαξια μὲ τῶν Ἀθηναίων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶχαν διώξει τους Πέρσες. Γ' αὐτὸ καὶ πνευματική τους μητρόπολη θεώρησαν τὴν Ἀθήνα, τῆς πρόσφεραν πολλὰ ἀφιερώματα καὶ ἔδρυσαν κτίρια στὸ χῷρο τῆς (Στοὺς Ἀττάλου καὶ Εύμενους).

2. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΆΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

Στὴν Ἑλλάδα, κατασπαράχθηκαν καὶ πάλι οἱ πόλεις στὴν προσπάθειά τους νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴν τυραννική, γιὰ τὴ νοοτροπία τους, μακεδονικὴ κυριαρχία, ὅταν ἔλειψε ὁ φόβος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Νοσταλγοὶ τῆς παλιᾶς δόξας οἱ Ἀθηναῖοι, ἦταν ἀδύνατο νὰ μείνουν ἡσυχοι. Πίστευαν πῶς θὰ μποροῦσαν νὰ ὀρίζουν ἀκόμα τὴν ἱστορικὴ μοίρα τῆς Ἑλλάδας. Οἱ καιροὶ δμως εἶχαν ἀλλάξει. Ἐχοντας ἑτοιμάσει ἀρκετὸ στρατὸ κρυφά, καὶ μὲ νόποινητὴ τὸ ρήτορα Ὑπερείδη, μόλις μαθεύτηκε ὁ θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πῆγαν καὶ κατέλαβαν τὶς Θερμοπύλες τὸ 322. Ο Ἀντίπατρος, ὁ διοικητὴς τῆς Μακεδονίας, κατέβηκε ἐναντίον τους, κι ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις του δὲν ἦταν ἀρκετές, κλειστη-

‘Η ἀναστηλωμένη τελευταῖα (1957) Στοὰ Ἀττάλου, στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

κε στῆς Λαμίας τὰ τείχη (γι' αὐτὸ δό πόλεμος δυνομάστηκε Λαμιακός). Έκεῖ τὸν πολιόρκησαν οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων, τῶν Αἰτωλῶν κ.ἄ. Ταυτόχρονα ἀλλοι Μακεδόνες στρατηγοὶ ἀπὸ τὴν Ἀσία ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν τὸν Ἀντίπατρο καὶ σὲ μάχη, στὴν Κραννώνα τῆς Θεσσαλίας, νικήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι πέρα γιὰ πέρα.

Δὲν ἦταν ἡ μόνη τους συμφορά. Λίγους μῆνες πρὶν εἶχαν κάμει ἀκόμη μεγαλύτερο λάθος. Πιστεύοντας δτι θὰ μποροῦσαν καὶ πάλι νὰ κυριαρχήσουν στὶς θάλασσες, ποὺ τῷρα τὶς δριζαν τὰ μακεδονικὰ καράβια, θέλησαν νὰ ξαναπάρουν θέσεις στὸν Ἐλλήσποντο, ποὺ τὶς εἶχαν χάσει μετὰ τὴν μάχη στὴ Χαιρώνεια. Ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ νικηθοῦν στὴν Ἀβυδο καὶ κατόπιν, στὰ νότια τῆς Ἀμοργοῦ, νὰ συντριψθῇ δριστικὰ δ στόλοις τους. Ἀπὸ κεῖ κι ὕστερα ἡ ναυτικὴ δύναμη τῆς Ἀθήνας χάθηκε γιὰ πάντα, μὲ φοβερὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν οἰκονομία τῆς.

Τοὺς Αἰτωλούς, ποὺ ἔφυγαν γρήγορα γιὰ τὰ μακρινὰ βουνά τους, δὲν μπόρεσε νὰ τοὺς κυνηγήσῃ δ Ἀντίπατρος. Τὴν Ἀθήνα δύμας τὴν τιμωρήσε παραδειγματικά. "Αλλαξε τὸ πολίτευμα, τῆς ἀφαίρεσε τὴ Σάμο, ζήτησε πολεμικὴ ἀποζημίωση καὶ ὑποχρέωσε, τέλος, τοὺς Ἀθηναίους νὰ δεχτοῦν μακεδονικὴ φρουρά. Ὁ ρήτορας καὶ πολιτικὸς Ὑπερείδης, δ μεγάλος ἔχθρος τῶν Μακεδόνων, βρῆκε οἰκτρὸ θάνατο κι δ Δημοσθένης ἥπιε δηλητήριο, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῶν ἔχθρῶν, ποὺ τὸν καταδίωξαν ὡς τὸν Πόρο.

Προχωρώντας στὴν Πελοπόννησο δ Ἀντίπατρος ἀνέβασε σὲ πολλὲς πόλεις ἄρχοντες φίλους τῶν Μακεδόνων. "Οταν δύμας πέθανε, χωρὶς ν' ἀφήσῃ διάδοχο τὸν τὸ γιό του Κάσσανδρο, νέα διαμάχη ζεσηκώθηκε στὴν Ἐλλάδα ἀνάμεσα στὸν Κάσσανδρο καὶ στὸν Πολυσπέρχοντα, τὸν ἀντίπαλο του, καὶ σ' αὐτὴν ἀνακάτεψαν καὶ τὶς ἐλληνικὲς πόλεις. (Ο Κάσσανδρος διόρισε κυβερνήτη στὴν Ἀθήνα τὸ Δημήτριο Φαληρέα, φιλόσοφο καὶ ρήτορα).

"Ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη στὴν Ἰψό, δ γιδὸς τοῦ σκοτωμένου Ἀντιγόνου, δ Δημήτριος δ Πολιορκητής, περίφημος στρατηγός, μετὰ ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες ἔρχεται μὲ τὴ σειρὰ του στὴν Ἐλλάδα, γίνεται ἄρχων στὴν Ἀθήνα καὶ ἰδρύει τὴν πόλη Δημητριάδα στὴ Θεσσαλία. Μὲ τὶς ἀπέραντές του ἴκανότητες κατορθώνει νὰ πάρῃ γιὰ 7 χρόνια τὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας (294 - 287) καὶ νὰ γίνη γενάρχης τῆς νέας βασιλικῆς τῆς δυναστείας.

- ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1.** 'Ο θάνατος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔφερε τὴ διάλυση τοῦ ἀπέραντου κράτους ποὺ εἶχε δημιουργήσει.
- 2.** Ἡ κληρονομία του μοιράζεται σὲ μικρὰ κράτη μὲ βασιλεῖς τοὺς στρατηγούς του.
- 3.** Τὰ μεγαλύτερα (Αἴγυπτος, Συρία) θὰ ἐπιζήσουν ώς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, ἀκτινοβολώντας τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν στὴν Ἀνατολή.
- 4.** Τόσο στὴν Ἑλλάδα δσο καὶ στὰ κράτη τῶν Διαδόχων στὴν Ἀνατολὴ ὡς πόλεμοι δέ σταμάτησαν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φθείρουν ἀκόμη περισσότερο τὸν Ἑλληνισμό.
- 5.** Ἐθήνα καὶ Σπάρτη μπαίνουν δριστικὰ σὲ δεύτερη μοίρα στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐμφανίζονται νέες δυνάμεις (Αἰτωλοί, Ἀχαιοί).

B'. ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΤΟΝ ΕΞΩ ΚΟΣΜΟ

1. Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ

Τεράστιος κίνδυνος ἀπείλησε τὸ 280 π.Χ. τὴν Ἑλλάδα. Μιὰ ἄγρια πολεμικὴ φυλή, οἱ Γαλάτες, πλημμύρισαν τὸ βόρειο τμῆμα τῆς ἀπειλητικού, γεμάτου θηριωδία κι ἀρπαχτικὴ διάθεσης.

Εἶχαν ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη πρὸν πολλὲς δεκαετίες, καὶ μιὰ φυλὴ τους πέρασε κι ἀπείλησε καὶ τὴν Ἰδια τὴ Ρώμη, χωρὶς ἐπιτυχία. Ἐγκαταστάθηκαν, γιὰ ἔνα διάστημα, στὴ Βαλκανικὴ γύρω στὸ Δούναβη. Ἀπὸ κεῖ κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα.

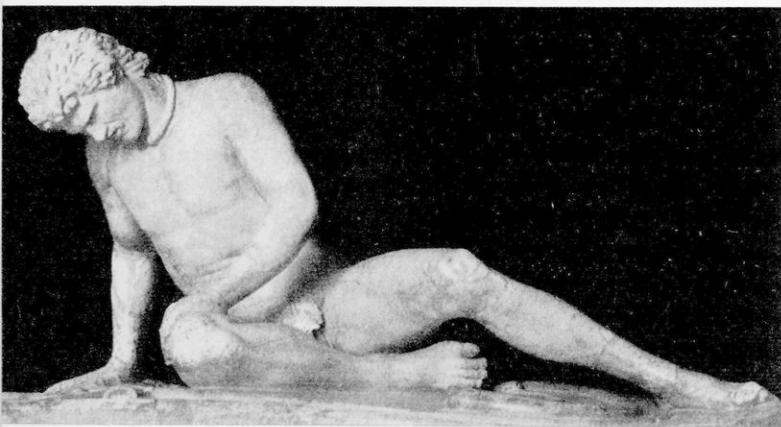
«Ἡταν ψῆλοι, περήφανοι, μὲ τρομερὴ ματιὰ καὶ σ' ὅλες τὶς ἡλικίες, ἀκόμα καὶ οἱ γέροι, ἥταν ἴκανότατοι καὶ θαρραλέοι στρατιῶτες». Τὸ 280 ἔφτασαν στὴ Μακεδονία, ποὺ στάθηκε ἀδύναμη νὰ τοὺς ἀποκρύψῃ. Στὸν ἀγώνα ἐναντίον τους σκοτώθηκε, μάλιστα, ὁ βασιλιάς τῆς Πτολεμαϊκὸς ὁ Κεραυνός.

Ἀπὸ κεῖ ἔνα τμῆμα τους, σπέρνοντας τὸν τρόμο, προχώρησε πρὸς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν.

Εἶναι συγκινητικὴ ἡ προσπάθεια ποὺ ἡ λυγισμένη πιὰ Ἀθήνα καὶ ἔλλες ἑλληνικὲς πόλεις ἔκαμαν, γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸν ἐχθρό, σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ δὲν ὑπῆρχε καν ἀρχηγὸς νὰ ἐνώσῃ τοὺς "Ἑλληνες σὲ κοινὸν ἀγώνα. Καὶ κατόρθωσαν, γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ δοξάζοντας τὸ Ἑλληνικὸν δῆμον, νὰ συγκρατήσουν τὸ φοβερὸ ἐπιδρομέα (ἀρχηγὸς τῶν Γαλατῶν ἦταν ὁ Βρέννος).

Από τις Θερμοπύλες, σὲ έφτα μέρες, κινήθηκε ἔνα τμῆμα τους γιὰ νὰ λεηλατήσῃ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Οἱ λιγοστοὶ κάτοικοι κατάφυγαν στὸ «χρηστήριον». Οἱ Φωκεῖς, ὅμως, μαζὶ μὲ Αἰτωλοὺς κι ὄλλους Ἑλληνες χτυπώντας στὰ νῦτα τὸν ἔχθρο τὸν ἀποδεκάτιζαν. Τὴν φθορὰ τὴ δικὴ τους συμπλήρωσε φριχτὴ κακοκαιρία. Ἀκόμη καὶ βράχια κύλησαν ἀπὸ τὸν Παρνασσὸν κι ἔπειταν ἀπάνω τους. Ή ἵδεα πῶς βρίσκονται πλάι στὸ ἱερὸν ἐνὸς μεγάλου θεοῦ, ἡ φριχτὴ τους ταλαιπωρία μὲ τὸν καιρό, οἱ ἀτέλειωτες ἀπώλειες σὲ ἀνθρώπινο ὑλικὸ δημιούργησαν ξαφνικὰ τέτοιον πανικὸ μέσα τους, ὥστε ὅμησαν, ὅσοι εἶχαν μείνει, νὰ φύγουν πρὸς τὸ βορρᾶ. Καταδιώκοντάς τους οἱ ἐλληνικὲς δυνάμεις τοὺς ἀποδεκάτιζαν.

Οἱ ξένοι αὐτοί, ποὺ εἶχαν κάμει φοβερὰ κακουργήματα στὴν Ἑλλάδα, «σκοτώθηκαν ὅλοι καὶ κανεὶς δὲν ἔμεινε, γιὰ νὰ γυρίσῃ πίσω», σημειώνει ὁ ἴστορικὸς Διόδωρος. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν μείνει στὴ Βόρεια Ἑλλάδα, λεηλατώντας τὸ καθετὶ προχώρησαν πρὸς τ' ἀνατολικά, ὥ-

‘Ο «Θυνήσκων Γαλάτης», ἀγαλμα ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἔργων μὲ σχετικὰ θέματα. Τὰ εἶχαν ἀφιερώσει οἱ Περγαμηνοὶ στὴν ἀκρόπολή τους, ὕστερα ἀπὸ τὴν νίκη τους ἐναντίον τῶν Γαλατῶν. Ἀντίγραφα τῶν ἔδιων ἔργων εἶχαν ἀναθέσει οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου στὴν ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν.

σπου ἀπαντήθηκαν (τὸ 277 π.Χ.) μὲ τὸν ἀνθρωπὸ ποὺ τὸν ὄλλο χρόνο θὰ γινόταν βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας: τὸν Ἀρτίγονο Γορατᾶ (γιὸ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητῆ). Ἐκεῖνος τοὺς νίκησε κοντὰ στὴ Λυσιμάχεια τῆς Θράκης. Δέκα χιλιάδες ὀπλισμένοι, συνοδεύοντας ὄλλα τόσα γυναικόπαιδα καὶ ἡλικιωμένους, πέρασαν στὴν Ἀσία, ὅπου τοὺς χτύπησαν οἱ Περγαμηνοί. Τὰ τελευταῖα τους ἔγνη ἐγκαταστάθηκαν στὴ Μ. Ἀσία, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιὰ τῆς Βιθυνίας, στὴν περιοχὴ ποὺ

ἀπ' αὐτοὺς δινομάστηκε Γαλατία. (Σ' αὐτοὺς γράφει ἐπιστολὴ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀργότερα).

Ἡ ἀπόκρουση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν ἦταν μιὰ ἀπόδειξη πώς ὁ Ἐλληνισμὸς εἶχε ἀκόμη γερές δυνάμεις μέσα του.

Μεταξύ 266 - 263, ὁ Χρεμανίδειος πόλεμος εἶναι ἔκφραση μιᾶς νέας προσπάθειας τῶν παλιῶν μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴν Μακεδονία. Μαζί τους ἀγωνιζόταν κι ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου. Ο Ἀντίγονος Γονατᾶς ὅμως βγαίνει νικητής καὶ παίρνει τὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ Χρεμανίδης ὁ Ἀθηναῖος κατάφυγε στὴν Αἴγυπτο.

Ολόκληρον αὐτὸ τὸν αἰώνα καὶ τὸν ἐπόμενο, οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας θὰ προσπαθοῦν, δύοτεν καὶ περισσότερο, νὰ κυριαρχήσουν στὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις (ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς θέλησε νὰ ἐπιβληθῇ παντοῦ). Ἔτσι, οἱ κάτω "Ἐλλήνες προσπαθῶντας νὰ ἀντισταθοῦν σ' αὐτὴ τους τὴ διάθεση, θὰ ίδρυσουν δύο συνασπισμούς, τὶς συμπολιτεῖες, μὲ σκοπὸ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ μακεδονικὸ κίνδυνο. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ θὰ καρποφορήσῃ γιὰ λίγα χρόνια, γιὰ νὰ πέσῃ ὕστερα στὸ κενό. Στὸ κατώφλι τῆς Ἐλλάδας ἑτοιμάζονταν νὰ ἐμφανιστοῦν οἱ Ρωμαῖοι, κι οἱ δρες τῆς ἑλευθερίας τῆς χώρας λιγόστευαν δύοτεν.

2. Ο ΗΠΥΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

Ο Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε γίνει θρύλος, κι ἡ φήμη του πολλοὺς αἰῶνες μετὰ τὸ θάνατό του συγκλόνιζε τὶς καρδιὲς ὡς τὴν ἄκρη τοῦ κόσμου. Κάθε στρατηγός, ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, λαχταροῦσε τὴ δόξα του, καὶ πολλοὶ νόμισαν πώς θὰ εἶχαν τὴ δύναμη νὰ τὸν μιμηθοῦν.

"Ισως ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία, ἀναζητῶντας εὐκαιρία πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν, ἐμπνεύσθηκε ὁ Πύρρος, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἁπείρου, ἐξαιρετικὰ γενναῖος καὶ παράτολμος στρατηγὸς καὶ ἀπέραντα φιλόδοξος, μιὰ παράλογη ἐπιχείρηση, ποὺ πίστευε πώς θὰ τὸν διδηγοῦσε στὴν κατάκτηση τῆς Δύσης, ἀφοῦ ἡ Ἀνατολὴ ἦταν πιὰ κλεισμένη κι ὀργανωμένη σὲ δυνατὰ Ἐλληνιστικὰ βασίλεια.

Μεταξύ τοῦ 280 - 275 π.Χ. δοκίμασε νὰ χτυπήσῃ τοὺς Ρωμαίους στὴν Ἰταλία.

Ο πατέρας του ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ ἡπειρωτικοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Μολοσσῶν, ἀπ' ὃπου καταχρόταν κι ἡ Ὀλυμπιάς, ἡ μητέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. "Τοστερα ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες κατόρθωσε νὰ

πάρη πίσω τὸν πατρικό του θρόνο, τὸ 296, στὴν "Ηπειρο, ποὺ πολὺ ἀργὰ κάνει τὴν ἐμφάνισή της στὴν ἑλληνικὴ ιστορία. Γρήγορα κατέρθωσε νὰ μεγαλώσῃ τὸ κράτος του (ὄνομάστηκε γ' αὐτὸ 'Αετός) καὶ σκοπό του εἶχε νὰ βασιλέψῃ στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας. 'Ο στρατός του δὲν ξεπερνοῦσε τὶς δέκα χιλιάδες· ἔκεινος ὅμως ἦθελε, ἔχοντας στὸ νοῦ του τὸν 'Αλέξανδρο, νὰ κυριαρχήσῃ στὸν κόσμο.

Τὴν ἐποκήν ἐκείνη ὁ 'Ελληνισμὸς στὴ Δύση πάλευε μὲ δύο μεγάλες δυνάμεις. Οἱ Συρακοῦσες ἀγωνίζονταν νὰ ἐκμηδενίσουν τοὺς Καιρηδονίους, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐπειδὴ τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος ἀπλωνόταν πρὸς τὸ Νότο, κινδύνευαν δλούνα καὶ περισσότερο νὰ ἔξαφαντοῦν.

Τὸ 280 π.Χ. οἱ κάτοικοι τοῦ Τάραντα ἀγωνίζονταν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ποὺ ἀπλώναν πιὰ τὴν κυριαρχία τους στὴν Κάτω Ἰταλία. Στὴ δύσκολη αὐτὴ στιγμή τους οἱ Ταραντῖνοι κάλεσαν τὸν Πύρρο γιὰ βοήθεια.

'Ο Πύρρος κατέρθωσε νὰ νικήσῃ δυὸ φορὲς τὶς ρωμαϊκὲς δυνάμεις, ἔχασε ὅμως τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ του. 'Αντὶ νὰ σταματήσῃ τὸν πόλεμο καὶ νὰ γυρίσῃ στὴν πατρίδα του, ὀδηγήθηκε σὲ νέα παράλογη ἐπιχείρηση, στὴ Σικελία αὐτὴ τὴ φορά, ἀπὸ πρόσκληση τῶν Συρακουσίων ποὺ μάχονταν μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Οὔτε ἔκει κατέρθωσε μὲ τὴν ἐπέμβασή του νὰ ἐκμηδενίσῃ τοὺς ἀντιπάλους, καὶ γυρνώντας στὴν Κάτω Ἰταλία νικήθηκε, τὴ φορὰ αὐτῇ, ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (275).

Τότε ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσῃ στὴν "Ηπειρο μὲ ἔξονταμένο τὸ στρατό του. 'Εκεῖ, νέα κατακτητικὰ σχέδια τὸν ἔφεραν σὲ σύγκρουση μὲ τὴ Μακεδονία. Τελικά, ἀποφάσισε προχωρώντας πρὸς τὴν Κάτω Ἐλλάδα νὰ τὴν πάρῃ στὴν κυριαρχία του. "Εφτασε ἔτσι στὴν Πελοπόννησο, καὶ βρέθηκε ἀκόμη καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ποὺ σώθηκε τότε μὲ τὴ γενναιότητα τῶν γυναικῶν της. Φεύγοντας πρὸς τὸ "Αργος, ὅπου ἤρθε νὰ τὸν χτυπήσῃ ὁ 'Αντίγονος Γονατᾶς, βρήκε ἀξιοθρήνητο τέλος σὲ ὄδομαχία μὲς στὴν πόλη, ἀπὸ ἔνα κεραμίδι ποὺ τοῦ πέταξε στὸ κεφάλι του κάποια γυναίκα.

3. ΟΙ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου αἰώνα, γύρω στὸ 280, παρουσιάζεται σὲ δύο περιοχὲς (τὴν Αἰτωλία καὶ τὴν Ἀχαΐα), ποὺ δὲν εἶχαν σημειώσει ξε-

χωριστή δραστηριότητα παλιότερα, ή διάθεση νὰ συνενωθοῦν πολιτικά οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις γύρω ἀπὸ παλιοὺς τοπικοὺς συνδέσμους, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ κατακτητικὰ σχέδια τῆς Μακεδονίας.

Οἱ πόλεις τῆς κάθε περιοχῆς ἀποφάσισαν, διατηρώντας τὴν αὐτονομία τους, νὰ σχηματίσουν μιὰ ἔνωση (τὴν συμπολιτεία), ποὺ θὰ εἶχε κοινὸ στρατό, κοινὸν νόμισμα, κοινὰ μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ κοινὴ ἐξωτερικὴ πολιτική, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Οἱ ἀποφάσεις παίρνονταν γιὰ τὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία στὸ Θέρμο (Παναιτώλιο λεγόταν τὸ ἔτησι Συνέδριο τους), καὶ γιὰ τὴν Ἀχαικὴ στὸ Αἴγιο. "Ολες οἱ πόλεις εἶχαν ἵσα δικαιώματα, καὶ τὴ διοίκηση τῆς Συμπολιτείας τὴν ἀναλάμβανε συμβούλιο ἀπὸ δέκα μέλη (στρατηγός, ἵππαρχος, ναύαρχος, δημόσιος γραμματεύς, ταμίας κ.ἄ.), ποὺ ἐκλεγόταν στὶς συνελεύσεις ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους κάθε πόλης.

Αξιολογώτερη δράση ἀπὸ τὶς δύο σημείωσες ἡ Ἀχαικὴ Συμπολιτεία, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔνας σημαντικὸς ἀνθρωπὸς, ὁ Ἀρατος ἀπὸ τὴ Σικουώνα, πῆρε στὰ χέρια του τὴν τύχη της. Προσπάθησε νὰ ἀπλώσῃ τὴν ἐπιφροὴ τῆς Συμπολιτείας σ' ὀλόκληρη τὴν Πελοπόννησο, πρόσθεσε στὴ δύναμιν τὴν τὸ "Αργος, τὴν Κόρινθο, ἀκόμη καὶ τὰ Μέγαρα, κι ὁ τελικὸς του σκοπὸς ήταν νὰ ἔνωση πολιτικὰ τὴν Πελοπόννησο.

Ἡταν γενναία καὶ δυνατὴ ψυχὴ ὁ Ἀρατος, περισσότερο διπλωμάτης παρὰ στρατηγός. Δὲν κατέρθισε ὅμως νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὸ παμπάλαιο ἐλάττωμα τῆς φυλῆς μας, τὸν ἐγωισμό, καὶ δὲν κατάλαβε πόσο εἶχε στὰ χέρια του τὴν τελευταία εὐκαιρία γιὰ ἔνωση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.

Ἐτσι ὅταν νέα πνοή, τελείως ἀπρόσμενα, φύσηξε στὴ Σπάρτη (σελ. 311 κ.έ.), ποὺ ήταν ἔξω ἀπὸ τὴ Συμπολιτεία, δὲν ἐμποδίστηκε νὰ συγκρουστῇ μαζὶ της. Νέο ἑλληνικὸ αἷμα χύθηκε ἔτσι, τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ Μακεδόνες ζητοῦσαν ἀφορμὴ νὰ ἀνακατευτοῦν στὴν Πελοπόννησο, κι ἡ Ρώμη εἶχε ἀρχίσει, μὲ τὴν προπαγάνδα της, νὰ μεγαλώνῃ τὸ χάσμα ποὺ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις.

Ο Ἀρατος ἔφτασε, ἐνῶ σκοπὸς τοῦ συνασπισμοῦ ήταν ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ μακεδονικοῦ κινδύνου, νὰ καλέσῃ, στὴ διαιρέχη του μὲ τὴ Σπάρτη, τὸ βασιλικὰ τῆς Μακεδονίας νὰ τὴν χτυπήσῃ. Τὸ ἀποτέλεσμα ήταν καὶ στὴ Σπάρτη νὰ δώσῃ τὴ χαριστικὴ βολὴ κι αὐτὸς νὰ πέσῃ δηλητηριασμένος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἔβαλε νὰ τὸν σκοτώσουν.

Τὴν ἐποχὴ ποὺ κατεύθυνε τὶς τύχες τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας

‘Αναθηματική στήλη νικητή σὲ ἀγώνισμα τοῦ ἵεροῦ τῆς Ὁρίας Ἀρτέμιδος στὴ Σπάρτη. Σημάδι τῆς νίκης εἶναι τὸ σιδερένιο δρεπάνι.

Κάτω Ἐλάσα ζητώντας τὴ βοήθειά τους οἱ Συμπολιτεῖες, ἀλλὰ καὶ συγκρούστηκαν τελικά μεταξύ τους, φθείροντας τὶς τελευταῖς δυνάμεις τοῦ Ἐλληνισμοῦ.

Μιὰ τελευταία φωνή, γεμάτη διαισθηση, ἀκούστηκε στὴ Συνέλευση τῶν Αἰτωλῶν: τὰ «σύννεφα ἀπὸ τὴ Δύση» πλησιάζουν — ήταν οἱ Ρωμαῖοι. “Ομως, ἡ ἀκοὴ τῶν Ἐλλήνων εἶχε στομώσει, κι οἱ Ἰδιοὶ δὲν ήταν πιὰ σὲ θέση νὰ καταλάβουν τὸ φοβερὸ κίνδυνο ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε. ‘Η φωνὴ τοῦ Ἀγελάου πνίγηκε, ἐνῶ οἱ ρωμαϊκὲς λεγεῶνες πλησιάζαν.

4. ΣΠΑΡΤΗ — ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ

‘Απὸ τὰ ὥραιότερα φεγγοβολήματα ποὺ παρουσίασε τοὺς τελευταίους αἰῶνες ὁ Ἐλληνισμός, στάθηκε μιὰ ἐκπληκτικὴ κίνηση ποὺ σημειώθηκε στὴ Σπάρτη, τὸν τρίτο αἰ. π.Χ.

Ο Ἐπαμεινώνδας εἶχε δώσει τὸ μεγάλο χτύπημα στὴ γενναία πόλη, ἀπογυμνώνοντάς την ἀπὸ τοὺς ζωτικούς της χώρους. Τὴ διάλυση τῆς ἐπιφροῆς της τὴν δόλοκλήρωσε, χωρὶς νὰ φτάσῃ σὲ πόλεμο μαζί της, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος.

“Οταν ὅλες οἱ ἔλληνικὲς πόλεις τρομοκρατήθηκαν στὸν ἥχο τῶν βημάτων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πεισματικὰ ἡ Σπάρτη ἀρνήθηκε νὰ

ὁ Φιλοποίμην ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη, φρόνιμος καὶ γενναῖος ἀνθρώπος, μπῆκε καὶ ἡ Σπάρτη στὸ συνασπισμό. Καὶ πάλι ὅμως οἱ Ρωμαῖοι μὲ ἀνθρώπους τους ἔσπήκωσαν σὲ ἀποστασία τοὺς Μεσσηνίους, κι ὁ Φιλοποίμην προσπαθώντας νὰ τοὺς φέρῃ πίσω, πιάστηκε αἰχμάλωτος καὶ τὸν σκότωσαν.

‘Ο Φιλοποίμην ἦταν γενναία ψυχή, γεμάτη ἐνθουσιασμό, εὐγένεια κι ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, γι’ αὐτὸ καὶ τὸ θάνατό του τὸν πόνεσαν χιλιάδες ἀνθρώποι. Τὸν ὄνόμασαν «ἔσχατο τῶν Ἐλλήνων». Ἀνῆκε στὴ σειρὰ τῶν μεγάλων ἀνθρώπων ποὺ εἶχαν ἐργαστῇ γιὰ τὴν ἔνωση καὶ τὴ σωτηρία τοῦ ἔθνους, κι ἔπεισε πολεμώντας γιὰ τὶς ἰδέες του αὐτές.

“Οχι μόνο τοὺς Μακεδόνες ἔφεραν στὴν

Κάτω Ἐλάσα ζητώντας τὴ βοήθειά τους οἱ Συμπολιτεῖες, ἀλλὰ καὶ συγκρούστηκαν τελικά μεταξύ τους, φθείροντας τὶς τελευταῖς δυνάμεις

τοῦ Ἐλληνισμοῦ.

Μιὰ τελευταία φωνή, γεμάτη διαισθηση, ἀκούστηκε στὴ Συνέλευ-

ση τῶν Αἰτωλῶν: τὰ «σύννεφα ἀπὸ τὴ Δύση» πλησιάζουν — ήταν οἱ Ρωμαῖοι. “Ομως, ἡ ἀκοὴ τῶν Ἐλλήνων εἶχε στομώσει, κι οἱ Ἰδιοὶ δὲν

ήταν πιὰ σὲ θέση νὰ καταλάβουν τὸ φοβερὸ κίνδυνο ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε.

‘Η φωνὴ τοῦ Ἀγελάου πνίγηκε, ἐνῶ οἱ ρωμαϊκὲς λεγεῶνες πλησιάζαν.

πάρη μέρος στὸ Συνέδριο τῆς Κορίνθου καὶ νὰ ἀποθέσῃ στὰ ἡρωικὰ του χέρια τὴ μοίρα τῆς Ἑλλάδας. «Πατροπαράδοτη συνήθειά μας εἶναι νὰ μὴν ἀκολουθοῦμε ἄλλους, ἀλλὰ ἐμεῖς νὰ δηγγοῦμε», τοῦ εἶχαν ἀπαντήσει.

Περήφανη ἡ Σπάρτη, μὲ ὁξιοπρέπεια κλείστηκε στὴ μοναξιά της καὶ συνέχισε μὲ πολλὴ στέρηση καὶ δυσκολία τὴ ζωή της τὰ χρόνια ποὺ οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου συγκρούονταν μεταξύ τους.

Τώρα οἱ παλιὲς καλὲς ἡμέρες κι οἱ αὐστηρὲς συνήθειες εἶχαν ὑποχωρήσει. Τὴ σκληρὴ ἔκεινη ζωή, τὴν τόσο κουραστικὴ στὴν κάθε της ὥρα, ἐλάχιστοι τὴν ἀναθυμάνταν κι ἀκόμη λιγότεροι τὴ νοσταλγοῦσαν.

Οἱ περισσότεροι κλῆροι εἶχαν περάσει στὰ χέρια ἐλάχιστων πολιτῶν (100), ποὺ ζοῦσαν πολυτελέστατα. Πλάι τους ἀγωνίζονταν γιὰ τῆς κάθε ἡμέρας τὴν τροφὴ οἱ ὑπόλοιποι ἀκτήμονες πολίτες Σπαρτιάτες, βουτηγμένοι στὰ χρέα.

Ἡ φτώχεια ποὺ τυραννοῦσε δυναστικὰ τὰ πλατύτερα στρώματα σὲ κάθε ἑλληνικὴ πόλη, εἴχε γεννήσει κάποιες ίδεις γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ κακοῦ. Ἐπρεπε νὰ μοιραστῇ ξανὰ ἡ γῆ (ἀναδασμὸς) καὶ νὰ καριστοῦν τὰ χρέα στοὺς φτωχούς, γιὰ νὰ κατορθώσουν νὰ δρθοποδήσουν οἱ μαραζώμενοι πληθυσμοί. Χρειάζοταν κι ἐδῶ μιὰ «σεισάγθεια».

Τὸ κήρυγμα, φτάνοντας στὴ Σπάρτη, θέρμανε τὶς καρδιὲς τῶν φτωχῶν πολιτῶν της, κι ἔνας εὐγενικότατος βασιλιάς της, ὁ ἹΑγις, ἀνεβαίνοντας εἰκοσι χρονῶν στὸ θρόνο (245 π.Χ.), ἔταξε σκοπό του νὰ τὸ ἐφαρμόσῃ καὶ νὰ φέρῃ ξανὰ τὴν πόλη του στὸν ἵσιο δρόμο καὶ στὴ γραμμὴ τῆς παλιᾶς παράδοσης. Γιὰ νὰ αὐξηθῇ ὁ πληθυσμὸς καὶ νὰ δυναμώσῃ ἡ τάξη τῶν Σπαρτιατῶν, πρότεινε νὰ δεχθοῦν καὶ περιοίκους.

Οἱ δυνάμεις ὅμως τοῦ κακοῦ, πάντα δυνατότερες ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐνεδρεύουν. Κι ὁ δεύτερος βασιλιάς, ὁ Λεωνίδας, μαζὶ μὲ τοὺς ἰσχυροὺς τοῦ πλούτου ἔβαλε νὰ σκοτώσουν τὸν ἹΑγι, τὴ μητέρα του καὶ τὴ γιαγιά του.

Οἱ ίδεις τοῦ εὐγενικοῦ βασιλιᾶ δὲ χάθηκαν. Μ' αὐτὲς πότισε βαθιὰ τὸν Κλεομένη τὸν Γ' ἡ γυναίκα του, ἡ χήρα τοῦ ἹΑγιδος. Ἐνθουσιασμένος δὲ Κλεομένης σκέφτηκε νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ πρόγραμμά του μὲ περισσότερη πολιτικότητα ἀπὸ τὸν προκάτοχό του. Θέλησε νὰ ὑψώσῃ ξανὰ τὴν αἰγλὴ τῆς πόλης καὶ μαζὶ νὰ δοξαστῇ κι ὁ Ἄδιος, ὡστε νὰ μὴν εἶναι εὔκολο νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση οἱ Ἔφοροι. Ἀφοῦ κυρίευσε δρισμένες πόλεις στὴν Ἀρκαδία, χτύπησε τὴ Μεγαλόπολη μὲ τὸ στρατὸ ποὺ ἐτοίμασε. Τότε, ὅμως, ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν ἹΑρατο, ποὺ τὸν εἶχε

άνησυχήσει ή ξαφνική άνοδος τῆς Σπάρτης κι είχε στραφῆ ἐναντίον της.

Γυρίζοντας νικητής ό Κλεομένης, σκότωσε τούς ἑφόρους, ἔξουδετέρωσε δύσους ἀντιδροῦσαν, κι ἐφάρμοσε τὸ πρόγραμμα ποὺ είχε χαράξει ό Ἀγια.

Τῶν βασανισμένων πληθυσμῶν τῆς Ἑλλάδας ή ματιὰ μὲ ἀνακούφιση γύριζε στὴ Σπάρτη αὐτὴ τὴ στιγμή. Ό "Αρατος δὲ θέλησε νὰ ἀνεχθῇ τὴν κατάσταση καὶ, καλώντας τὸ βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας, τοῦ πρόσφερε τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας καὶ τὸν ἔστρεψε ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Στὴν εἰσοδο τῆς Λακωνικῆς, στὴ Σελλασία (222), ό Κλεομένης νικήθηκε ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες. "Τοτερα ἐγκαταστάθηκε στὴν πόλη μακεδονικὴ φρουρὰ κι ἡ μεταρρύθμιση καταργήθηκε.

Παίζονταν πιὰ οἱ τελευταῖες πράξεις στὸ δράμα τῆς Ἑλλάδας, κι ἔκεινοι ποὺ ὁδηγοῦσαν τὶς τύχες της δὲν κατόρθωσαν νὰ ὑψωθοῦν πάνω ἀπὸ τὶς περιστάσεις καὶ νὰ μονοιάσουν.

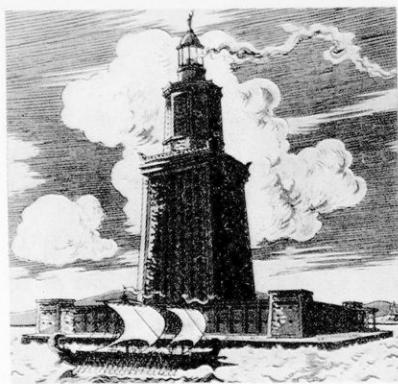
ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Ἐνῶ οἱ πόλεις στὴν Ἑλλάδα ἀδυνατίζουν καὶ ξεπέφτουν, οἱ πόλεμοι συνεχίζονται διηγώντας τὸ ἔθνος στὴν καταστροφῇ.

2. Σημαντικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνόρθωση τῆς Σπάρτης μὲ δυὸ μεταρρυθμιστὲς βασιλεῖς ("Ἀγια - Κλεομένης) ἀπότυχε, ἔξαιτίας ἐσωτερικῶν καὶ ἔξωτερικῶν ἀντιδράσεων τῶν ἄλλων πόλεων.

3. Δυὸ μεγάλοι συνασπισμοὶ πόλεων ("Ἀχαικὴ καὶ Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία) ποὺ γίνονται γνωστοὶ τὸν 3ο - 2ο αἰ. δίνουν τὴν ἀπίδα πὼς δὲ Ἑλληνισμὸς θὰ συγκρατηθῇ καὶ θὰ ἐνωθῇ. Αὐτοκαταστρέφονται ἀπὸ τὶς διαμάχες.

4. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Πύρρου, τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ, χωρὶς ἀπήκηση. Ἡ φιλοδοξία του τὸν διῆγγησε σὲ μάταιες ἐκστρατείες.

5. Ἡ Μακεδονία προσπαθεῖ, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἐπιβληθῇ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, τὸν 3ο καὶ τὸ 2ο αἰ., μὲ νέους πολέμους.

Αναπαρασταση του Φάρου της Αλεξάνδρειας, μεγάλο έπιτευγμα των έπιστημάνων της πόλης στα έλληνιστικά χρόνια.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

1. ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

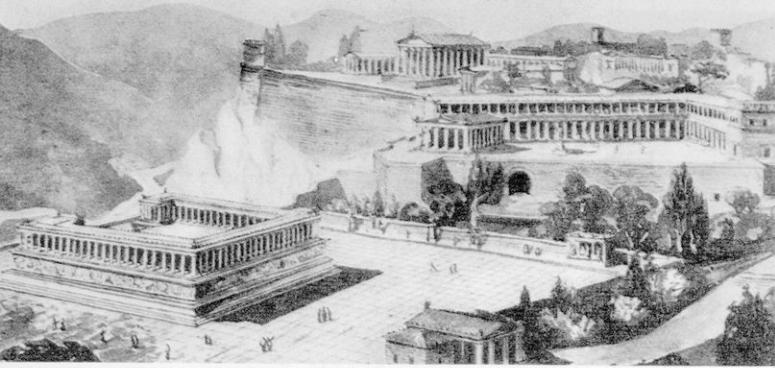
Η πνευματική ζωή στήν έλληνιστική περίοδο παίρνει νέα μορφή. Μεταφέρθηκε — μὲ εξαίρεση την Αθήνα — στὶς πολύνθρωπες πόλεις ποὺ δημιουργήθηκαν στήν Ανατολή, ὅπου ὁ έλληνικὸς πολιτισμὸς διαποτίστηκε μὲ πολλὲς ἀνατολικὲς ἰδέες.

Στὰ νέα βασίλεια οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ στρατιῶτες ἦταν "Ελλήνες καὶ χάρη σ' αὐτοὺς διαδόθηκε ἡ έλληνικὴ γλώσσα, τὰ ἔθιμα καὶ ἡ θρησκεία στους ντόπιους.

Περήφανοι καὶ φιλόδοξοι οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Αλεξανδροῦ θέλησαν, δημιουργώντας τὶς ὡραῖες καὶ καλοχειτιμένες πόλεις, νὰ τὶς κάμουν κέντρα πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικά. Καλοῦσαν, ἔτσι, μορφωμένους, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες στὶς αὐλές τους, ὅπου τοὺς πρόσφεραν κάθιε εὐκολία νὰ ἐργαστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν. "Ετσι, σιγά-σιγά, ἐξέλληνίστηκε ἡ Ανατολή. Η Αλεξανδρεια, η Αντιόχεια καὶ ἡ Πέργαμος, οἱ τρεῖς σπουδαῖες έλληνιστικὲς πρωτεύουσες, προσπαθοῦσαν νὰ ξεπεράσουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη σὲ λαμπρότητα καὶ ἀκτινοβολία. Παράλληλα ἀνθοῦσην καὶ στὴ Ρόδο, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια, τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες.

"Αν ὁ Ελληνισμὸς ἔδωσε πολλὰ στήν Ανατολή, πῆρε καὶ ὁ Ἰδιος ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς ξένους λαούς, ποὺ μαζί τους πιὰ εἶχε συνδέσει τὴ ζωή του.

Τὰ νέα κράτη δὲν εἶχαν τὴ μορφὴ τῶν παλιῶν έλληνικῶν πόλεων. "Ήταν μεγάλα σὲ ἔκταση, καὶ οἱ "Ελλήνες βασιλεῖς τους τὰ κυβερνοῦσαν

Τὰ τρία ἀνδήρα τῆς ἀκρόπολης τῆς Περγάμου.

ἀπολυταρχικά. Ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὶς συνήθειες τῶν ντόπιων ζητοῦσαν νὰ τοὺς προσκυνοῦν κι ἡταν ἀπρόσιτοι γιὰ τὸν πολὺ κόσμο. Σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀπέραντους χώρους μιλήθηκε, πέρα γιὰ πέρα, ἢ ἐλληνικὴ γλώσσα χωρὶς διαλέκτους κι ἔγινε κοινὸ δργανο συνενόησης τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ ἀσιατικὲς θρησκεῖες ἐπηρέασαν τὶς ἰδέες τῶν Ἑλλήνων, ποὺ λάτρεψαν ἔτσι δρισμένους αἰγυπτιακοὺς ἢ ἀνατολικοὺς θεούς.

‘Η Πόληση δὲν ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα στὴν πολυτάραχῃ ἐκείνη ἐποχῇ. Λιγοστοὶ στάθμακαν οἱ ποιητὲς καὶ πολὺ λίγοι, ἀνάμεσά τους, ἀξιζαν πραγματικά. Οἱ βασιλεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων εἶχαν τὴν ἀνθρώπινη ἀδύναμία νὰ θέλουν νὰ βροῦν ἀνθρώπους ποὺ νὰ ἔξυμνοῦν τὴν ζωὴ καὶ τὴν δράση τους.’ Ετσι, διάφοροι κόλακες ποὺ τοὺς περιστοίχιζαν, ἔγραφαν γι’ αὐτοὺς ὅμνους (ἔλεγεια), χωρὶς ὅμως νὰ νιώθουν πραγματικὴ συγκίνηση. ‘Ο ἀξιολογώτερος σ’ αὐτὸ τὸ εἴδος στάθηκε ὁ ποιητὴς Καλλίμαχος, ποὺ ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια.

‘Απόλυτα γνήσια ποιητικὴ φωνὴ ὑπῆρξε ὁ Θεόκριτος, ὁ δημιουργὸς ἐνὸς νέου εἰδούς ποίησης, τῆς βουκολικῆς, ποὺ τραγουδάει τὶς χαρὲς καὶ τὶς ὁμορφιὲς τῆς ζωῆς στὴν ἔξοχῇ, στὰ βουνὰ καὶ στὰ δάση, ποὺ τόσο τὴν εἶχαν στερηθῆ οἱ ἀνθρώποι ποὺ συγκεντρώνονταν στὶς πόλεις καὶ τὴν νοσταλγοῦσαν. ’Εγραψε τὰ *(Εἰδύλλια)*.

‘Ενας ἀργοπορημένος ἐπικὸς ποιητής, ὁ *Ἀπολλώνιος* ὁ Ρόδιος, γράφει τὰ *«Ἀργοναυτικά»*, βασισμένα στὸν παλιὸ μύθο τῆς *Ἀργοναυτικῆς* ἐκστρατείας.

Μεγάλη παραγωγὴ σημειώνεται στὸ ἐπίγραμμα (*Μελέαγρος*, *Ἀντίπατρος*).

Νέο εἴδος, ἐπίσης, εἶναι οἱ *Μίμοι* (*Ἡρώνδας*), ἐνα εὐχάριστο σατιρικὸ ποιητικὸ εἴδος, σὰ μονόπρακτο δράμα.

Στὸν τομέα τοῦ Θεάτρου ἀναπτύσσεται ἡ Νέα Κωμῳδία, μὲ ἔξοχο ἀντιπρόσωπό της τὸ Μέναρδο (ἀπὸ τὴν Κηφισιὰ τῆς Ἀττικῆς). Παρουσιάζει ἀνθρώπων τύπους καὶ διακωμωδεῖ τὰ ἐλαττώματά τους.

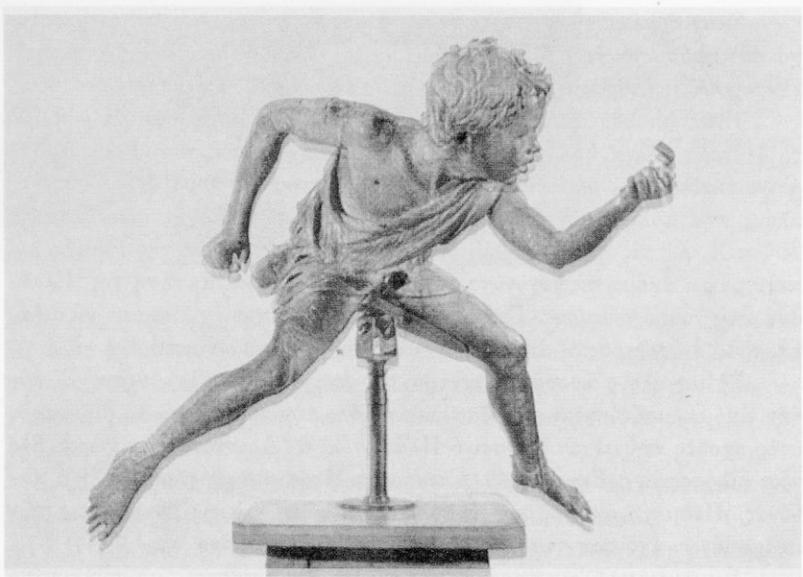
"Ενας σπουδαῖος ἴστορικός, ὁ Πολύβιος ἀπὸ τὴν Μεγαλόπολη, ζῆτο δεύτερο αἰώνα π.Χ. Τὸ 166 π.Χ. ἔφτασε ὅμηρος στὴ Ρώμη κι ἔμεινε ἐκεῖ δεκάξι ὄλοκληρα χρόνια. Γνωρίστηκε μὲ τοὺς ἡγετικοὺς κύκλους τῆς πόλης καὶ γράφοντας τὴν ἴστορία τῆς ἐποχῆς του (ἀπὸ τὸ 264 π.Χ. ὡς τὶς ἡμέρες του) μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἴστορία τῆς Ρώμης καὶ περιγράφει ἀκόμη τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Γράφοντας τὴν ἴστορία του ἔχει σκοπὸν νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀποφύγουν τὰ λάθη τῶν προγενεστέρων. *μεδομηνή Εισοροή*

Τὸ μεγάλο φιλοσοφικὸ κέντρο τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ Ἀθήνα. Σ' αὐτήν, ἀκόμα, μαζεύονται σπουδαστὲς ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμο, γιὰ νὰ διδαχθοῦν στὶς σχολὲς ποὺ εἶχαν ίδρυσει ὁ Πλάτων κι ὁ Ἀριστοτέλης. Τώρα, δύο νέοι φιλόσοφοι, ὁ Ζήνων κι ὁ Ἐπίκονδρος, ίδρυουν δική τους σχολὴ ὁ καθένας. Πεσμένη οἰκονομικὰ ἡ πόλη, ζῆται ἀκόμη, μὲ τὶς ἀναμνήσεις τῶν περασμένων ἔχοντας τέσσερα Πανεπιστήμια στὸ χῶρο τῆς.

Δημιουργικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ δὲν ὑπάρχει, μὲ συγκινητικὴ ἀφοσίωση ὅμως πολλοὶ μορφωμένοι καταγίνονται μὲ τὴ μελέτη τῶν

Τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόντος, τοῦ ἵερέα τῆς Τροίας ποὺ θέλησε νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς συμπατριῶτες του νὰ πάρουν μὲς στὴν πόλη τὸ Δούρειο "Ιππο". Τὸ ὅμηρικὰ ποιήματα ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας ἔξακολούθησαν νὰ ἀποτελοῦν πηγὴ ἔμπνευσῆς γιὰ τοὺς καλλιτέχνες.

Παιδί που ιππεύει. Ἐξαίρετο χάλκινο ἔργο τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ('Ἐθνικὸν Αρχαιολογικὸν Μουσεῖον').

παλαιοτέρων ποιητῶν καὶ πεζογράφων. Στὶς σχολές τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τῆς Περγάμου παρουσιάζονται σπουδαῖοι φιλόλογοι ('Αρίσταρχος δὲ Σαμόθραξ, Κράτης κ.ἄ.π.).

'Η ἐπιστήμη ἀνθεῖ ἀξιοθαύμαστα στὴν Ἑλληνιστικὴ περίοδο, ποὺ εἶναι ἐποχὴ θετικῆς γνώσης. 'Ο Μεγάλος Ἀλέξανδρος ἀνοίξε νέους δρόμους μὲ τὴν «ἐνοπλὴ ἐξερεύνησή» του. 'Η Γεωγραφία, ἡ Φυσική, τὰ Μαθηματικά, ἡ Ἱατρική, ἡ Ἀστρονομία σημειώνουν τεράστια ἀνάπτυξη. Περίφημο ἦταν τὸ Μουσεῖο (Πανεπιστήμιο) τῆς Ἀλεξάνδρειας.

2. ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ

Τὴν ταραγμένη, γεμάτη περιπέτειες κι ἔξαλλα πάθη ἐποχή, τὴν ἐκφράζει ἔξοχα μὲ τὴν ἀπαράμιλη δύναμη τῆς ἡ ἐλληνιστικὴ τέχνη.

Οἱ μορφὲς ποὺ σμιλεύουν οἱ γλύπτες ἀναδίνουν τὴν ἀγωνία, τὴ θλίψη, τὸν πόνον ἡ καὶ τὴν ἀπόγνωση ποὺ ἔνιωθαν οἱ περισσότεροι ἀνθρώποι μὲς στὴν ψυχὴ τους, ἀπ' ὅπου ἡ ἡρεμία κι ἡ γαλήνη εἶχαν ἔξοριστη.

Πόλεις έκπληκτικά μεγάλες μὲν ώραίους φαρδιούς καὶ ἵσιους δρόμους, ἐπιβλητικά θέατρα καὶ ἐντυπωτικά Ἱερά καὶ μεγάλα δυνατὰ τείχη κατασκευάστηκαν σ' αὐτὴ τῇ γεμάτῃ κίνηση καὶ ἀνησυχίᾳ ἐποχή. Οἱ ἡγεμόνες, θέλοντας νὰ καταπλήξουν, πρόσταζαν νὰ γίνωνται μεγαλόπρεπα παλάτια καὶ, χάροντας τὸ παλιὸ ἑλληνικὸ μέτρο, ἐπιζητοῦσαν νὰ θαμπώσουν μὲ τὸν δῆγκο καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια.

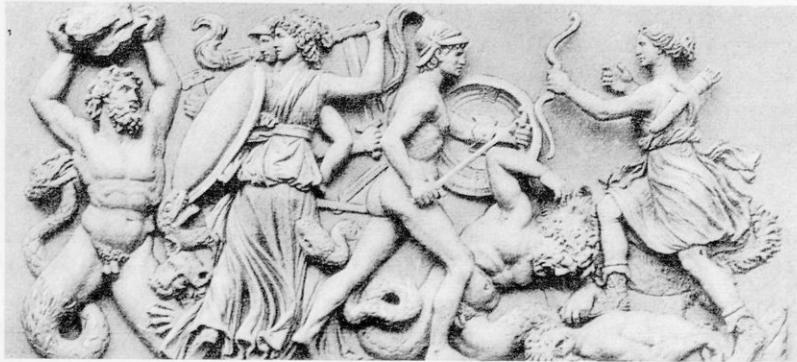
Πλοῦτος πολὺς κυκλοφορεῖ στὰ μεγάλα ἑλληνιστικὰ βασίλεια, ἐνῶ στέρηση καὶ δυσκολία βασιλεύει στὴν κυρίως Ἑλλάδα. Πουθενὰ δὲ ἀνθρώπινη ψυχὴ δὲ βρῆκε τὴν ἐσωτερικὴ γαλήνη. Ἡ ποίηση κι ἡ φιλοσοφία μᾶς δίνουν τὰ κείμενα ποὺ ἀπηχοῦν τὴν ταραχὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀκαταστασίαν ποὺ ἀποτυπώνει μὲ δραματικὸ πάθος, στὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς, ἡ τέχνη μὲ τὴν ἀνυπέρβλητη δύναμή της. Ἔτσι τόσο στὴν Ἑλλάδα δύσι καὶ στὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια δημιουργοῦνται ἀμέτρητα ἔργα ἄξια καὶ ώραῖα, ποὺ προβάλλουν τὶς ἀπέραντες δυνατότητες καὶ τὴ δημιουργικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνικὸς κόσμος πλησιάζει στὸ τέλος του, κι αὐτὸς σφραγίστηκε μὲ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση. Εἶναι, ὡστόσο, παράξενο, πώς ἀκόμη κι ὑστεραὶ ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση ἡ γραφίδα ἐνὸς μεγάλου Ρωμαίου ποιητῆ θὰ σημειώσῃ πώς «ἡ νικημένη Ἑλλάδα νίκησε τὸν τραχύ τῆς νικητῆ». Τὸν νίκησε καλλιεργώντας τὸν καὶ μεταδίνοντάς του τὸν πολιτισμό της. Τὸν νίκησε μὲ τὸ πνεῦμα της, ποὺ ἀκόμα σήμερα ζῇ ἔντονα καὶ θερμαίνει τὶς ψυχές τῶν ἀνθρώπων ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : Στὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἡ Ἄ θὴν α ἔξακολουθεῖ νὰ μένη μεγάλο φιλοσοφικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ κέντρο. Ἡ Ρόδος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Πέργαμος ἔχουν ἐντονώτατη πνευματικὴ ἀκτινοβολία. Μεγάλες Σχολές (σὰν τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια) Βιβλιοθήκες κτλ. δημιουργοῦνται στὶς πρωτεύουσες τῶν ἑλληνιστικῶν κρατῶν μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν βασιλέων.

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

‘Η προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἴστορία δὲν ἔχει τέλος. Κι ὅταν σβήσῃ τοῦ καθενός μας ἡ θυητὴ ὑπαρξη, ἄλλοι πολλοί, ὑστερ’ ἀπὸ μᾶς, θὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα γιὰ τὸ καλύτερο, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ. Τίποτα ἄξιο καὶ φωτεινὸ δὲν πηγαίνει χαμένο στὴ ζωὴ. ‘Αν εἴναι ὀφέλιμο στὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ίδεα του διαδίδεται, κι ἐκεῖ ποὺ νομίζει

Πλάκα ἀπὸ τὴ ζωφόρο τοῦ μεγάλου βωμοῦ τοῦ Διὸς στὴν ἀκρόπολη τῆς Περγάμου.

κανεὶς πῶς μπορεῖ νὰ χάθηκε, βλέπει ξαφνικὰ νὰ βλασταίνῃ καὶ νὰ δίνη νέους καρπούς.

Παρακολούθησαμε τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ἀπὸ τὸ πρῶτο του ἔκεινημα ὡς τὸ χρόνια σχεδὸν ποὺ γεννήθηκε ὁ Χριστός, φέροντας τὸ θαυμασύτερο μήνυμα στὸν κόσμο : τὴν ἀγάπη.

Οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ τῆς Ἀνατολῆς δῆμοιοργησαν πολλὰ καὶ θαυμαστά, ἀνέβασαν ἀφάνταστα τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καί, μὲν ξεχωριστὴ ἔγνοια γιὰ τὴν πρακτική της πλευρά, αὐτὴν προσπάθησαν νὰ καλυτερέψουν μὲν ἔξοχα ἐπιτεύγματα (σελ. 74 - 75). Στὶς τεράστιες ἐκεῖνες αὐτοκρατορίες, ὅπου ἡ ἀτομικὴ ὑπαρξη, ὁ ἀνθρωπός, χανόταν μὲν στὴν ἀτέλειωτη

μάζα και κανεὶς δὲν ὑπολόγιζε τὴν παρουσία του, δὲν ήταν δυνατὸν νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ στὸ δικό του ἐσωτερικὸ πρόβλημα, στὶς ἔγνοιες και στὶς ἀνησυχίες τῆς ψυχῆς του. Ἐκατομμύρια ἄνθρωποι ήρθαν ἔτσι στὴ γῆ, γιὰ χιλιάδες χρόνια, τὴν πότισαν μὲ τὸ μόχθο τους, πάλεψαν νὰ τὴν καλλιεργήσουν, νὰ θερίσουν, νὰ χτίσουν και νὰ πολεμήσουν ἀκόμη γιὰ χάρη τοῦ βασιλιᾶ τους, κι ἔφυγαν μὲ ὑποχρεώσεις ἀτέλειωτες ὡς τὴν τελευταία τους στιγμή. Κανεὶς δὲ συλλογίστηκε πώς ήταν δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν και δικαιώματα γι' αὐτούς. Ζώντας μὲς στὴν ἀργοκίνητη κρατικὴ μηχανὴ τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν, χάθηκαν μέσα της ἀνάνυμοι.

Οἱ Ἔλληνες πρῶτοι ἀλλαξαν τελείως τὴν μοίρα τοῦ ἀτόμου. Στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ χρωστάσι ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα τὴν προβολὴ τοῦ Ἀνθρώπου σὰν ἀξίας στὴ ζωή.

Στὴν ἄγονη και μικρὴ αὐτὴ γωνιὰ τῆς γῆς, μὲ τὴ διάφανη ἀτμόσφαιρα και τὴ γαλανὴ θάλασσα γύρω, γιὰ πρώτη φορά, δχι μόνο μίλησαν γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσαν τὴ θέση του στὴ ζωή, τὸν ἔκαμαν κέντρο τῆς γῆς. Πήρε τόσο πρωταρχικὴ θέση στὸν κόσμο, ὥστε μὲ τὴ δική του μορφὴ εἰκονίστηκαν ἀκόμη και οἱ θεοί.

Ο ἑλληνικὸς κόσμος, στὴ γῆ τῆς Ἰωνίας, ἀνακάλυψε τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμό, ἀναρωτήθηκε γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς και θέλησε νὰ βάλῃ τάξη στὴ σκέψη. Σ' ἀλλες ἑλληνικές πόλεις, ἀργότερα, θὰ προβληματιστῇ γιὰ τὸν ἵδιο τὸν ἄνθρωπο και τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς του ἢ θὰ διατυπώσῃ τὶς πρῶτες ἀρχὲς τῆς ἐπιστήμης.

Αφοῦ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία χιλιετηρίδων τὸ ἀτόμο και τὸ ἑλεύθερος, ήταν φυσικὸ στὴν Ἑλλάδα νὰ πάρῃ ἔκφραση μιὰ ἔννοια πρωτόφαντη: ἡ φιλοπατρία. Ο ἑλεύθερος ἄνθρωπος, ἐδῶ, θήθεις νὰ παλεύῃ τὴ διατήρηση τῆς γῆς του και τῆς ἑλευθερίας του, και νὰ τὶς διαφεύγει, δταν κινδύνευσαν, γιατὶ εἶχε νιώσει βαθιὰ τὴν ἀξία τους. Στὴ Σπάρτη ἡ ἔννοια τῆς ἑλευθερίας ταυτίστηκε μὲ τὴν ἔννοια τῆς φιλοπατρίας: τὸ τέλειο πρότυπο τοῦ ἄνθρωπου μὲ τὸ πρότυπο τοῦ πολίτη και τοῦ στρατιώτη.

Τὸ πολίτευμα και οἱ διάφορες μορφές του στὸν τόπο μας πῆραν μορφὴ και ἐξελίχθηκαν. Ἡ δημοκρατία τέλος στὴν Ἀθήνα, στὴν ἀνθρώπη της, χάρισε τὴν ἑλευθερία στὸν πολίτη και τὸν ἔκαμε ἀξιορέα, πολιτικὸ ἢ δικαστή.

Στὰ μεγάλα ιερά και στὰ γυμναστήρια τῶν πόλεων ἀναπτύχθηκε τὸ

σωστὸν ἀθλητικὸν πνεῦμα καὶ θεωρήθηκε συνυφασμένη ἡ καλλιέργεια τῆς σκέψης μὲ τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξην τοῦ κορμού.

Στοὺς ἀτέλειωτους πολέμους, ἐμφύλιους δυστυχῶς τοὺς περισσότερους, ἀναπτύχθηκε ἡ στρατιωτικὴ τέχνη καὶ δραγανώθηκε ἡ στρατηγικὴ τακτικὴ.

Στὰ ἀμέτρητα τέλος καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια τῆς Ἑλλάδας γεννήθηκε, ἔνθισε καὶ θαυματούργησε ἡ ὥραιότερη τέχνη τῆς ἀρχαιότητας, καὶ στὴν Ἀθήνα σημειώθηκε τὸ ἀποκορύφωμά της καὶ εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἡ ἀρμονικότερη στὸν κόσμο ἀρχιτεκτονικῇ.³ Απὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα σχεδὸν δὲν ὑπῆρξε τέχνη στὴν περιοχὴ τῆς Εὐρώπης, ποὺ νὰ μὴ δανείστηκε μορφὲς ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργία.

Στὸν ἐλληνικὸν χώρῳ, τέλος, δημιουργήθηκε κάθε εἰδος ποίησης, γεννήθηκε τὸ θέατρο, διαμορφώθηκε ἡ ἴστορικὴ σκέψη, ποὺ κληροδότησαν στὴν ἀνθρωπότητα μεγαλόπνοια ἔργα.

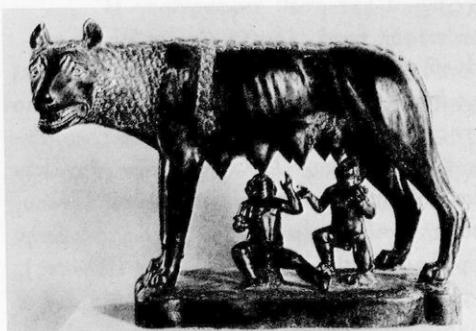
Στὰ μεγάλα ἐλληνιστικὰ βασίλεια δραγανώθηκε, μὲ κάθε εὐχέρεια, στὶς νέες πόλεις ἡ πολεοδομία^{*} καὶ στὰ Πανεπιστήμια τους μελετήθηκε μὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὸν τρόπον ἡ ἀνατομία, ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, ἡ ἀστρονομία, τὰ μαθηματικά, ἡ γεωγραφία, ἡ ζωολογία καὶ ἄλλες ἐπιστῆμες.

Απὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ πιὸ σημαντικὰ δῶρα ποὺ ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα κληροδότησε στὴν ἀνθρωπότητα, στάθηκε ἡ πλούσια καὶ δραγανωμένη της γλώσσα. Χάρη στὸ Μ. Ἀλέξανδρο καὶ στὰ ἐλληνιστικὰ βασίλεια, τὴν μίλησαν ἑκατομμύρια ἀνθρώποι, καὶ μὲ τὴ δική της βοήθεια διαδόθηκε σ' ὅλο τὸν τότε κόσμο ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία. Σὲ πολλοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης, σήμερα ἀκόμη, οἱ βασικοὶ ὅροι στὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες εἶναι ἐλληνικοί.

Σὲ λίγους αἰώνες μέσα, στὸ μικρὸ κομμάτι τῆς γῆς ὅπου ἀπλώνεται ἡ πατρίδα μας, ὁ μικρὸς ἀριθμητικὸς λαός της παρουσίασε τὸ «έλληνικὸ Θαῦμα», ποὺ ἔμεινε κληρονομιὰ αἰώνια τῆς ἀνθρωπότητας.

Κι αὐτὸς ὁ διλιγάριθμος λαός ἀφησε πίσω του τὴν μνήμη ἔξαίρετων ἀνθρώπινων φυσιογνωμῶν, ποὺ στόλισαν μὲ τὴν παρουσία τους τὴν γῆ καὶ πλούτυναν τὴν ἀνθρωπιά στὸν κόσμο.

Αὐτὸς ὁ Ἰδιος λαός, παρ' ὅλες του τὶς ἀφάνταστες ταλαιπωρίες, τὶς ὑποδουλώσεις ποὺ πέρασε, καὶ τὶς ποικιλόμορφες καταστροφές, κατοικεῖ συνέχεια τὴν Ἰδια γῆ ὡς σήμερα, δίνοντας πάντα, στὸ μέτρο τῶν δυνάμεών του, τὸ σημάδι τῆς παρουσίας του στὶς μεγάλες ἴστορικὲς στιγμές.

‘Η χάλκινη Λύκαινα,
συμβολικό μνημείο τῆς ἀρχαίας Ρώμης.

Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος, τὸν 80 αἰ. π.Χ., ἀρχίζει νὰ γράφῃ μιὰν ἀπὸ τὶς πιὸ ἔκανουσμένες σελίδες τῆς ἱστορίας του — τὸ δεύτερο ἀποικισμὸ — στὴν Κεντρικὴ Ἰταλία ιδρύθηκε ἡ Ρώμη (753 π.Χ.).

‘Η θαυμαστὴ αὐτὴ πόλη ἦταν ταγμένη νὰ κατορθώσῃ αὐτὸ ποὺ ποτὲ δὲν ἔγινε στὴν Ἐλλάδα πραγματικότητα: νὰ σχηματίσῃ, νὰ δργανώσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ μιὰ τεράστια καὶ ἴσχυρὴ αὐτοκρατορία, ποὺ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες κυριάρχησε στὴ μισὴ Εύρωπη καὶ σὲ σημαντικὸ μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Στὸ ξεκίνημά της ἡ Ρώμη ἦταν ἔνα ἀσήμαντο σύμπλεγμα συνοικισμῶν, κοντὰ στὸν Τίβερη: οἱ ἀνθρώποι ὅμως ποὺ πῆφαν τὶς τύχες της στὰ χέρια τους, δρισκῶν σοφοὺς νόμους (ρωμαιϊκὸ δίκαιο) καὶ βρῆκαν ἀκόμη τὸν τρόπο νὰ διοικήσουν σωστὰ τὸ κράτος, ποὺ σταδιακὰ ἀνάπτυξαν. Μὲ τὴν ἀξια νομοθεσία του καὶ τὸ σπουδαῖο διοικητικὸ σύστημα ποὺ ἐφάρμοσε τὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ἀναδείχτηκε σὲ μεγάλη δύναμη, καὶ μὲ τὴ δική του δραστηριότητα κλείνει ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

‘Απὸ τὶς σημαντικότερες προσφορές του στάθηκε τὸ ὅτι δὲν ἀφησε νὰ χαθῇ τὸ «ἑλληνικὸ θαῦμα». Ὁχι μόνο γεύτηκε κι ὠφελήθηκε ἀπὸ τὰ πλούσια δῶρα του, ἀλλὰ ἀπλόχερα τὰ σκόρπισε στοὺς χώρους ὅπου κυριάρχησε, στὴν ἄλλη Εύρωπη.

Ο πολεμιστής του Καπεστράνο, έφυγο Ιταλιώτικο, ἀνεξάρτητο ἀπό ἑτρουσκικές καὶ ἐλληνικές ἐπιδράσεις.

τερα μεγάλες· δταν ὅμως ἀνθρωπος τις ποτίση μὲ τὸ μόχθο του, μποροῦν ἄνετα νὰ τὸν ζήσουν.

Τὸ νότιο τμῆμα τῆς χερσονήσου, ὅπως κι ἡ Σικελία, ἦταν ἡ περιοχὴ τῆς Μεγάλης Ἐλλάδας. Τὰ παράλια τῆς γέμισαν ἐλληνικές ἀποικίες. "Ετσι, κι αὐτὸ τὸ κομμάτι χρειάστηκε νὰ τὸ κατακτήσῃ ἡ Ρώμη ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνες, καὶ μόνο στὸν 3ο αἰ. π.Χ. τὸ πῆρε στὴν κατοχὴ τῆς.

Αντίθετα ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα, ἡ Ιταλία δὲν ἔχει τὴν ἀτέλειωτη ἀλυσίδα τῶν νησῶν, ποὺ ἀπὸ νωρίς, ἔξαιτίας τῆς πενίας, ἐσπρωξε τοὺς "Ἐλληνες νὰ ταξιδέψουν καὶ νὰ γίνουν ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι. Ἐξασφαλίζοντας τὴν κάθε τους μέρα οἱ Ιταλιῶτες, δὲν ἀναγκάστηκαν νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα, κι ἡ ζωὴ τους ἔμεινε κλειστή, περιορισμένη καὶ χωρὶς κίνηση.

1. Η ΧΩΡΑ

Ἡ γῆ καὶ ἡ φύση τῆς Ἰταλίας δὲν ἔχει μεγάλες διαφορές ἀπὸ τὴν ἐλληνική. Τὸ βόρειο μέρος τῆς, μὲ ἀκραῖο σύνορο τὶς "Αλπεις, «ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία» τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, μὲ τὴ μεγάλη πεδιάδα τοῦ Πάδου, εἶναι τὸ πλουσιότερο μέρος τῆς χώρας. Στὴν περιοχὴ ἀυτὴ κατοικοῦσαν οἱ Κέλτες (Γαλάτες), κι ὡς τὸ τέλος τοῦ τρίτου αἰ. π.Χ. δὲν ἀνῆκε στὸ ρωμαϊκὸ κόσμο.

Τὸ κεντρικὸ τμῆμα τῆς Ἰταλίας τὸ διασχίζει, ἀπὸ τὸ βορρᾶ στὸ νότο, ἡ μεγάλη δροσειρὰ τῶν Ἀπεννίνων.

Ἡ ἀνατολικὴ ἀκτή, ποὺ ἀντικρίζει τὴν Ἀδριατική, δὲν ἔχει λιμάνια, ἀντίθετα μὲ τὴ δυτικὴ ποὺ ἀνοίγεται στὸ Τυρρηνικὸ πέλαγος καὶ σχηματίζει σίγουρα καταφύγια γιὰ τὰ καράβια. Ἀνάμεσα στὴ δυτικὴ καὶ στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ ἡ ἐπικοινωνία ἦταν πολὺ δύσκολη.

Τρεῖς πεδιάδες ὑπάρχουν στὸ κεντρικὸ μέρος — τῆς Ἐτρουρίας (ἢ σημερινὴ Τοσκάνη), τοῦ Λατίου καὶ τῆς Καμπανίας. Δὲν εἶναι ιδιαίτερα μάρτιντρας τὶς ποτίση μὲ τὸ μόχθο του, μποροῦν ἄνετα νὰ τὸν ζήσουν.

‘Η γεωγραφική θέση τῆς Ρώμης ήταν πραγματικά έξαιρετική. Ασφαλισμένη στις πλαγιές έφτα λόφων πού κυριαρχοῦν στὴν πεδιάδα, ἐνῶ ἀπέχει είκοσι σχεδόν χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Θάλασσαν, εἶχε τὴν εὐκολία τῆς ἀμεσῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος (μὲ τὸν Τίβερη ποὺ ήταν πλωτός).

‘Απὸ τὸ χῶρο τῆς φυσικὰ περάσματα ὁδηγοῦν, μὲς ἀπὸ τ’ Ἀπέννινα, στὴν Ἀδριατική, ἐνῶ μ’ ἄλλο δρόμο συνδέεται μὲ τὴν Καμπανία.

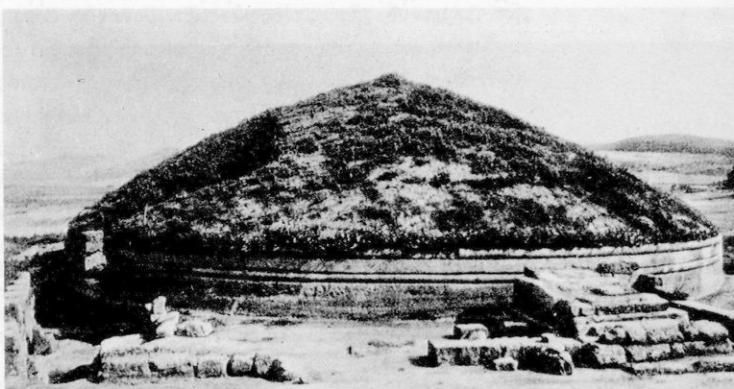
‘Η προνομιακή θέση τῆς ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους Ἰταλικοὺς χώρους καὶ νὰ γίνη πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας, πρὶν γίνη πρωτεύουσα μιᾶς τεράστιας αὐτοκρατορίας.

2. ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Πρὶν ἀπὸ τὸ 2.000 π.Χ. κατοικοῦσαν τὴν Ἰταλία οἱ Λίγουρες. Τὴν ἐποχὴν ποὺ κατεβαίνουν στὴν Ἑλλάδα οἱ ἐλληνικὲς φυλές, φτάνουν καὶ στὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο οἱ Ἰταλιῶτες, κλάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς. Ἀπ’ αὐτοὺς ἄλλοι διέλεξαν τὰ πεδινὰ μέρη (Λατίνοι καὶ Καμπανοί) γιὰ νὰ κατοικήσουν, καὶ ἄλλοι (Σαμνίτες, Ὀμβριοι κ.ἄ.) ἐγκαταστάθηκαν στὰ ὅρεινά, ὅπου ἡ ζωὴ ήταν δύσκολη, γι’ αὐτὸ καὶ στὶς κακὲς χρονιές ἔκαναν ἐπιδρομές στὶς πεδιάδες.

Τίποτα τὸ ἀξιοσημείωτο δὲν ξέρουμε νὰ ἔγινε στὴ χερσόνησο ὡς τὸν 8ο αἰ. π.Χ. Οἱ Ἰταλιῶτες ζοῦσαν μιὰ ζωὴ μέτρια καὶ ταπεινὴ καὶ

Ταφικὸς τύμβος ἀπὸ
νεκρόπολη τῆς Ἐ-
τρουρίας.

δὲν ἔδιναν κανένα σημεῖο τῆς παρουσίας τους στὸν ἀλλο κόσμο. Οἱ προστριβὲς ἀνάμεσα στὶς διάφορες φυλές τοῦ τόπου στάθηκαν τελείως ἐσωτερικὴ ὑπόθεση καὶ χάθηκε ἀκόμη καὶ ἡ θύμησή τους.

Τὸν ὅγδοο ὄμως αἰώνα ἔρχονται στὴν Ἰταλία δυὸς ξένοι λαοί : οἱ Ἐτροῦσκοι καὶ οἱ "Ἐλληνες, καὶ χάρη σ' αὐτοὺς ἀλλάζει ἡ ἱστορικὴ μοίρα τῆς χερσονήσου.

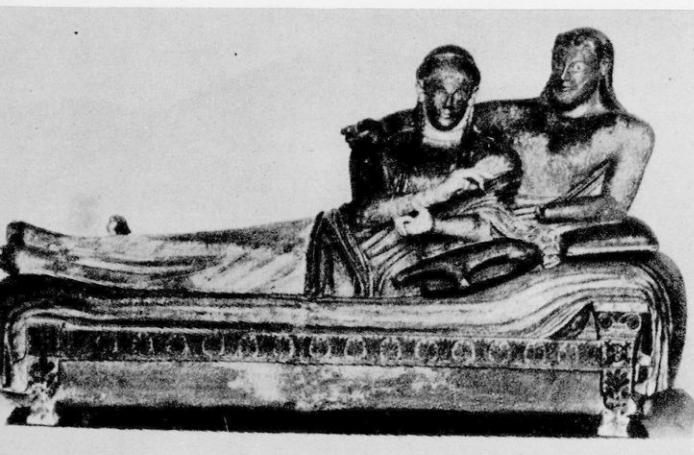
Φτάνοντας οἱ "Ἐλληνες ως τὴ Νάπολη καὶ τὴν Κύμη, πρῶτα - πρῶτα χάρισαν μὲ τὸ ἀλφάρβητό τους τὸ μέσο νὰ ἐκφράζωνται γραπτὰ οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου. "Τοτερα ὁ τρόπος τῆς ζωῆς τους, ἡ ἔξοχη τέχνη τους, ποὺ γέμισε μὲ ναοὺς τὸ χώρο ἀπὸ τὴν Ποσειδωνία ώς τὸν Ἀκράγαντα καὶ τὸ Σελινούντα, πότισε σιγά - σιγά τὴ ζωὴ τῶν Ἰταλιωτῶν κι ἀσκησε τεράστια ἐπίδραση πάνω τους.

Ἡ ἥδια τους ἡ θρησκεία, μὲ θεοὺς ποὺ δὲν εἶχαν πρόσωπο καὶ ἱστορία, πλουτίστηκε κι ἀναπτύχθηκε μὲ τῶν ἐλληνικῶν θεῶν τὶς μορφές καὶ τοὺς ἔξοχους μύθους.

Τὸν ἔδιο αἰώνα, (τὸν 8ο) ἵσως, στὴ σημερινὴ περιοχὴ τῆς Τοσκάνας φτάνει ἔνας λαὸς παράξενος, ἀγνωστῆς ἀκόμη καταγωγῆς, οἱ Ἐτροῦσκοι. Ἡρθαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Αιγαίου, ἵσως ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (οἱ ἀρχαῖοι "Ἐλληνες τοὺς ἔλεγαν Τυρρηνούς).

3. ΟΙ ΕΤΡΟΥΣΚΟΙ

Οἱ Ἐτροῦσκοι στάθηκαν πραγματικὴ εὐλογία γιὰ τὸν τόπο, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές. Κι αὐτοὶ ἐκφράστηκαν γραπτὰ μὲ τοὺς

Τοσκάνα, ήταν ἡ περιοχὴ ἀλεύρων τῆς ἀποδοτικῆς Αἰγαίου περιοχῆς ἡ Ρένη, τοῦτο τοποθετεῖται στὴν περιοχὴν τῆς Λατίου.

Πήλινη ἐτρουσκικὴ σαρκοφάγος μὲ ὄλοσα ματατά τῶν νεκρῶν στὸ κάλυμμα τῆς.

χαρακτήρες τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, καὶ τὸν Το αἰ. π.Χ. ἔδειξαν διαθέσεις κατακτητικές. Κυριάρχησαν στὸ βορρᾶ ὡς τὶς "Αλπεις καὶ ἀπλώθηκαν στὸ νότο ὡς τὴν Καμπανία. Ἀνάπτυξαν σπουδαῖο ἐμπορικὸ ναυτικὸ καὶ ἔξουσιαζοντας τοὺς στεριανοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους, ἀπὸ ὅπου ἐρχόταν ἥλεκτρο καὶ κασσίτερος, πλούτισαν ἀφάνταστα. Τὸ ἀπλωμά τους στὸ νότο τοὺς ἔφερε σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς "Ελληνες. Γνώρισαν ἔτσι τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαικὴ τέχνη καὶ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὶς μορφές της.

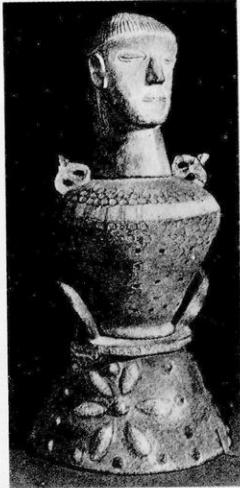
"Ιδρυσαν δώδεκα πόλεις, ποὺ τὶς ἀσφάλισαν μὲ δυνατὰ τείχη. Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο συγκεντρώνονταν ὅλοι μαζὶ γιὰ τὶς κοινὲς θρησκευτικές τους γιορτές.

"Ἡξεραν νὰ φτιάχνουν κανάλια καὶ ἔτσι ρύθμισαν τὸ πότισμα τῶν χωραφιῶν καὶ ἀποξήραν τοὺς χώρους ποὺ εἶχαν ἔλη. Ἡταν ἔξοχοι καλκοπλάστες, σπουδαῖοι ζωγράφοι καὶ μὲ πηλὸ κατασκεύαζαν ὥρατα ἀγάλματα, σαρκοφάγους καὶ τεφροδόχα * ἀγγεῖα. Στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τους χρησιμοποίησαν τὸ τέξο καὶ τὸ θόλο.

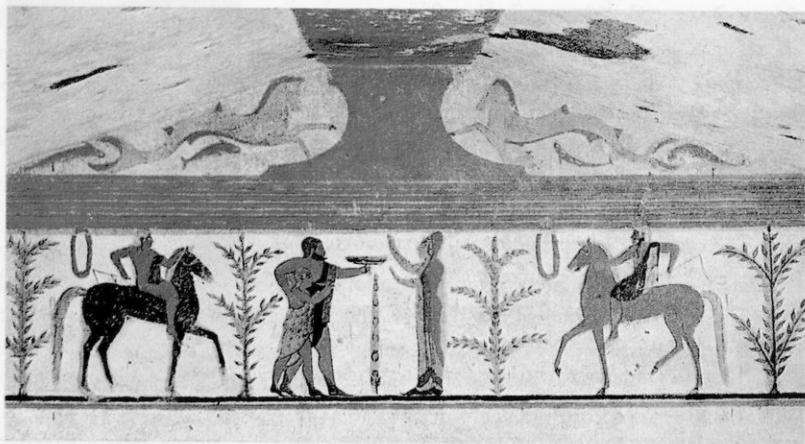
Οἱ Ἐτροῦσκοι ἦταν λαὸς ποὺ ἤξερε καὶ λαχταροῦσε νὰ χαρῇ τὴ ζωή. Αγαποῦσαν τὸ κυνῆγι, τὸ χορό, τὰ συμπόσια καὶ τὴ μουσική.

Στὴ θρησκεία τους κυριαρχοῦσε ὁ φόβος τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τοῦ θανάτου. Γι' αὐτό, μὲ πολλὲς τελετὲς καὶ γιορτὲς προσπαθοῦσαν νὰ κατευνάσουν τοὺς θεοὺς (τοῦ οὐρανοῦ, τῆς εὐφορίας, τῆς δύναμης, τῆς σορίας), ίδιαιτέρα δύμως τοὺς διάφορους δαίμονες (πίστευαν πῶς ἔνας δαίμονας παραστέκει τὶς πράξεις τοῦ κάθε ἀνθρώπου). Γιὰ νὰ μαθαίνουν τὶς διαθέσεις τους, καταγίνονταν μὲ τὴ μαγεία καὶ τὴ μαρτική.

Γιὰ τοὺς νεκροὺς κατασκεύαζαν χτιστοὺς ὑπόγειους τάφους μὲ μεγάλους θαλάμους. Τοποθετοῦσαν ἐκεῖ τὸν ὄπισμό τους, σκεύη σπιτικὰ καὶ ἔπιπλα, τὰ κοσμήματά τους, ἀκόμη καὶ τρόφιμα. Τὸ ὠραιότερα πήλινα ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς, αὐτὰ ποὺ ἔξαγονταν σ' ὅλο τὸν ἔξω κόσμο, ἔχουν βρεθῆ σὲ τάφους τῆς Ἐτρουρίας. Πλῆθος τοιχογραφίες παράστανταν τὶς χαρὲς καὶ τὶς ἀσχολίες τῆς ζωῆς. Σὲ μερικὲς προβάλλει ἡ εἰκόνα ποὺ εἶχαν γιὰ τὸν Κάτω Κόσμο, ὅπου φοβεροὶ δαίμονες σέρνουν τὸ νεκρὸ σὲ χώρους γεμάτους μὲ ἀγρια καὶ τρομαχτικὰ ζῶα. Στὸ κάλυμ-

Τεφροδόχο ἀνθρωπόμορφο ἀγγεῖο ἐτρουσκικοῦ τάφου.

"Ενα μέρος από θάλαμο μεγάλου έτρουσκικού τάφου, με τη ζωγραφιστή του διακόσμηση.

μα τῶν σαρκοφάγων ὑπῆρχαν πήλινα τὰ δμοιώματα τῶν νεκρῶν. (Οἱ τοιχογραφίες τῶν τάφων βοηθοῦν περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο γιὰ νὰ μάθουμε σήμερα τὴ ζωὴ τῶν Ἐτρούσκων, γιατὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ ἔχει ἔρθει στὸ φῶς, δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ διαβαστῇ ἀκόμη).

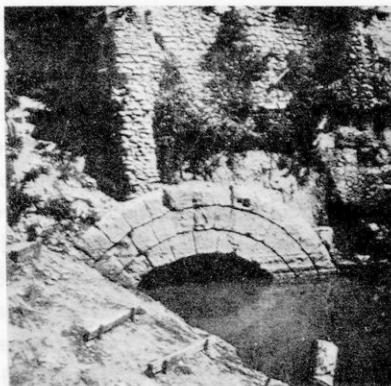
Στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλέους ἀρχίζει νὰ πέφτῃ ἡ δύναμή τους καὶ τὸν 40 αἰ. ἀρχίζει ἡ διάλυση τοῦ ἐφήμερου, ἀλλὰ ἴσχυροῦ κράτους των.

Ο Ἐτρούσκικὸς πολιτισμὸς ρίζωσε βαθιὰ στὰ πρώτα βήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. "Ἐτσι δὲ, τι ἔδωσαν οἱ μακρινοὶ Λίγουρες καὶ ἡ πολύτιμη προσφορὰ τῶν Ἐτρούσκων καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας στάθηκε ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ στέρεα θεμέλια ποὺ πάνω τους ἔστησε τὸ λαμπρὸ τῆς οἰκοδόμημα ἡ Ρώμη.

4. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

"Η ἀρχὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἴστορίας χάνεται στὴν περιοχὴ τοῦ μάθου (γιατὶ ἡ πρώτη ρωμαϊκὴ ἴστορία γράφτηκε ὅχτὶ σχεδὸν αἰῶνες ἀργότερα). Λένε πώς ἡ Ρώμη ιδρύθηκε τὸ 753 π.Χ. ἀπὸ τὸν ἀπόγονο τοῦ Τρωϊκοῦ ἥρωα Αἰνεία, τὸ Ρωμύλο (αὐτὸν καὶ τὸν ἀδελφό του τὸ Ρώμο τοὺς μεγάλωσε μιὰ λύκαινα). Ἐκεῖνος χάραξε τὴ γραμμὴ τῶν τειχῶν τῆς καὶ φρόντισε νὰ ἔρθουν ἄνθρωποι νὰ τὴν κατοικήσουν.

‘H Cloaca maxima, μεγάλο τεχνικό
ἔργο τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλιά Ταρ-
κυνίου τοῦ Ὑπερήφανου’ ἀκόμη καὶ
σήμερα λειτουργεῖ στὴ Ρώμη.

Τὸς τερεραίς ἀναφέρεται πῶς τὴν κυβέρνησαν ἔξι βασιλιάδες, Ἐτροῦ-
σκοι καὶ Ρωμαῖοι. Οἱ τελευταῖοι, ὁ Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος, ἔχασε τὸ
θρόνο τὸ 509 π.Χ., δταν ξεσηκώθηκαν ἐναντίον του οἱ κάτοικοι, κατάργη-
σαν τὴ βασιλεία καὶ καθιέρωσαν ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα, που οἱ Ρω-
μαῖοι τὸ ὄνομαζαν δημοκρατία.

Τὴν πραγματική ἀλήθεια, που αρύθεται πίσω ἀπὸ τοὺς μύθους,
τὴν ἀποκαλύπτουν οἱ ἀνασκαφὲς ποὺ ἔφεραν στὸ φῶς, πάνω στὸν Πα-
λατίνο καὶ στοὺς γειτονικοὺς του λόφους, στὴ Ρώμη, φτωχοὺς συνοικι-
σμοὺς (μὲ μικρές στρογγυλές καλύβες) ἀπὸ τὸ 10ο ὥς τὸν 8ο αἰ. π.Χ.

Φαίνεται πῶς δταν κατάκτησαν οἱ Ἐτροῦσκοι τὸ Λάτιο τὸν 7ο
αἰ. π.Χ., ἔκαμπαν ἐκεῖ ἔνα εἶδος συνοικισμοῦ (ὅπως στὴν Ἀθηναὶ ὁ Θη-
σεὺς) καί, μαζεύοντας τοὺς κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν, τοὺς ἔφεραν νὰ
κατοικήσουν στὴν πόλη ποὺ ἔδρυσαν. Οἱ Ἐτροῦσκοι, πιστεύεται, πῶς
στάθηκαν οἱ πραγματικοὶ ἰδρυτές τῆς Ρώμης.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴν πραγματώνονται σπουδαῖα ἔργα: ἀποξηραίνονται
τὰ ἔλη στὴν περιοχὴ ὅπου ἀργότερα ἔγινε ἡ Ρωμαϊκὴ Ἀγορά, χτίζεται
ναός τοῦ Διὸς στὸ Καπιτώλιο, κατασκευάζεται ἡ Cloaca Maxima*
καὶ ὁ Μεγάλος Ἰππόδρομος γιὰ τοὺς ἀγῶνες.

Γύρω στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. οἱ κάτοικοι τοῦ Λατίου ἐπαναστα-
τοῦν καὶ διώχγουν τοὺς Ἐτροῦσκούς ἀπὸ τὴ χώρα τους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ
ἐκείνη οἱ Ρωμαῖοι ἀρχίζουν μὲ ἀρχάταστη ἐπιμονὴ νὰ προσπαθοῦν, ἀρχί-
κα, νὰ αὐξήσουν τὸν πληθυσμὸ τῆς πόλης τους, κι ὕστερα συστηματικά
νὰ κυριαρχήσουν σ' ὅλοκληρο τὸ Λάτιο καὶ νὰ ἔξουδετερώσουν τοὺς

ἄλλους γειτονικούς λαούς (Ούόλσκους, Αίκουους, Σαβίνους, Σαμνίτες καὶ τοὺς Ἐτρούσκους), ποὺ συχνὰ ἔκαναν ἐπιδρομὲς στὴ χώρα τους.

Τρεῖς τάξεις διαμορφώθηκαν τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας στὴ Ρώμη: οἱ πατρίκιοι (οἱ παλιές ρωμαϊκές οἰκογένειες) ακλεισμένοι αὐστηρὰ σὲ γένη, οἱ πελάτες (φτωχοὶ ἐλεύθεροι πολίτες) ποὺ τοὺς πρόσφεραν τὴν προστασία τους οἱ πατρίκιοι (μὲ τὸν καιρὸν ὅμως ἤρθικαν σὲ ἐπιμειζία κι ἐνώθηκαν σὲ μιὰ τάξη μαζί τους), καὶ οἱ πληθεῖοι (ὅλοι οἱ νεώτεροι κάτοικοι. Δὲν ἀνήκαν στὰ γένη καὶ δὲν εἶχαν πολιτικὰ δικαιώματα).

Τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας κυβερνάει ὁ βασιλιάς μὲ τὴ Σύγκλητο. (Τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γενῶν). Ἐκεῖνοι καλοῦντὴν Ἐκκλησία (ἐπαιρναν μέρος μόνο οἱ πατρίκιοι) πού, ὅπως ἡ Ἀπέλλα στὴ Σπάρτη, «διὰ βοῆς» συμφωνεῖ ἢ διαφωνεῖ μὲ τὶς προτάσεις τοῦ βασιλιά.

Τοῦτο ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας, ἡ ἔξουσία περνάει ὄλο-
κληρωτικὰ στὰ χέρια τῶν πατρικίων.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Ἡ Ρώμη ὀργάνωσε μιὰν ἀπέραντη αὐτοκρατορία ποὺ ἔζησε γιὰ πολλοὺς αἰώνες χάρη στὴ σοφὴ νομοθεσία καὶ στὸ λαμπρὸ διοικητικὸ σύστημα.

2. Οἱ ἀρχές τῆς ρωμαϊκῆς ιστορίας εἶναι σκοτεινές.

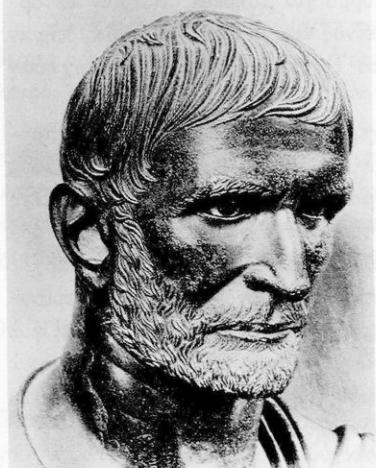
3. Ἀρχικά, ἡ χερσόνησος κατοικήθηκε ἀπὸ τοὺς Λίγουρες. Στὴν περίοδο ποὺ κατεβαίνουν οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι στὸ Νότο, ἔρχεται στὴν Ἰταλία μιὰ φυλή τους, οἱ Ἰταλιῶτες σχηματίσαν τὸν πληθυσμὸ τῆς Ιταλικῆς χερσονήσου.

5. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς χώρας ὀφείλεται στοὺς Ἐλληνες καὶ στοὺς μυστηριώδεις Ἐτρούσκους. Καὶ τῶν δύο ἡ παρουσία πρόσφερε ἀφάνταστα στὴ διαμόρφωση τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας.

6. Ἡ Ρώμη ιδρύθηκε, σύμφωνα μὲ τοὺς μύθους, τὸ 753 π.Χ.

7. Πρῶτο της πολίτευμα στάθηκε ἡ βασιλεία, ποὺ καταλύθηκε τὸ 509 π.Χ.

8. Τρεῖς τάξεις ὑπῆρχαν τὸν καιρὸν τῆς βασιλείας στὴν ἀρχαία Ρώμη: οἱ πατρίκιοι, οἱ πελάτες καὶ οἱ πληθεῖοι. Μαζὶ μὲ τὸ βασιλιά κυβερνοῦσε ἡ Σύγκλητος. Στὴν Ἐκκλησία ἐπαιρναν μέρος μόνον οἱ πατρίκιοι.

Ἐξαίρετο γάλκινο πορ-
τραιτο τοῦ Ζου αἱ. π.Χ.

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Πρὸιν σταθεροποιηθῇ ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία στὸ Λάτιο, ἡ πόλη κινδύνεψε σοβαρὰ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν, ποὺ τὸν τέταρτον αἰώνα, φτάνοντας ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς, τὴν πολιόρκησαν, τὴ λεηγάτησαν καὶ τὴν πυρπόλησαν. Μόνο τὸ Καπιτάλιο δὲν κατόρθωσαν νὰ κυριεψούν.

Οἱ κάτοικοι ἀντιμετώπισαν μὲ πολὺ θάρρος καὶ γενναιότητα τὴ γαλατικὴ ἐπιδρομή, ποὺ ἔμεινε ἡ μνήμη τῆς γιὰ καιρό, καὶ πλῆθος θρύλοι πλέχτηκαν γύρω τῆς.

Σκληρὴ στάθηκε ἡ προσπάθεια τῶν Ρωμαίων νὰ κυριαρχήσουν σ' ὀλόκληρη τὴ χερσόνησο. Γιὰ πολλὰ χρόνια πάλεψαν μὲ τοὺς γενναίους Σαμνίτες (γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Καμπανίας) καὶ μὲ τοὺς Ἐτρούσκους (ἡ πόλη τους Βήιοι μόνο κυριεύτηκε ὑστερα ἀπὸ δεκάχρονη πολιορκία).

Γύρω στὰ 295, εἶχαν κατορθώσει οἱ Ρωμαῖοι μὲ τὴν ἀξιοθάύμαστη μαστὴ μαχητικότητα καὶ τὴν ἐπιμονή τους νὰ ἐκμηδενίσουν τὴ δύναμη τῶν Ἐτρούσκων καὶ γίνουν κύριοι τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας.

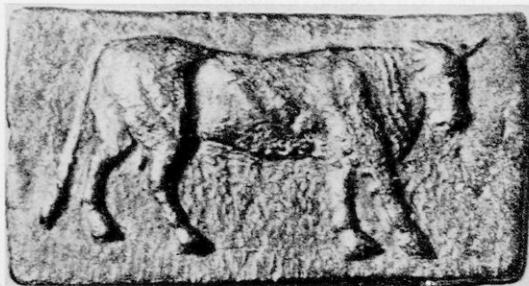
Ἡρθε, ὑστερα, ἡ σειρὰ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς χερσονήσου. Μιὰ - μιὰ ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Ρωμαίων. Ο Τάρας μόνο, στὴν προ-

σπάθειά του νὰ γλιτώσῃ, κάλεσε τὸν Πύρρο γιὰ βοήθεια, ποὺ δὲν κατέρθωσε, ώστόσο, νὰ τὸν σώσῃ. Μόλις ἐκεῖνος ἔφυγε στὴν Ἑλλάδα, πῆραν οἱ Ρωμαῖοι τὴν πόλη (272), ὕστερα τὸ Ρήγιο (270) καὶ κυριάρχησαν στὴν Κάτω Ἰταλία.

Ἡ ἐξάπλωση τοῦ κράτους στὴ χερσόνησο στοίχισε μεγάλη προσπάθεια καὶ πολὺ αἷμα στοὺς Ρωμαίους. Οἱ πόλεμοι μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς δὲν ἤταν πάντοτε νικηφόροι, καποτε μάλιστα δοκίμασαν καὶ μεγάλες ταπεινώσεις. Ἀν τελικὰ κατέρθωσαν τὸ σκοπό τους, εἶναι γιατὶ ὅργάνωσαν θαυμάσια τὸ στρατό τους, ποὺ ἔδειξε πάντα θάρρος, πειθαρχίας καὶ ἐπιμονὴ ἀκατάβλητη. (Στρατιῶτες πήγαιναν μόνον ὅσοι εἶχαν περιουσία, γιὰ νὰ νιώθουν τὴν ἀνάγκη ὑποστηρίζοντας την νὰ παλεύουν καὶ γιὰ τῆς πόλης τους τὴν σωτηρία). Στοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς πρόβαλλαν τὰ βασικὰ προτερήματά τους, ποὺ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τους βοήθησαν στὴν ἐπίτευξη τῶν μεγάλων πεπρωμένων τῆς Ρώμης.

2. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἄν τὸ ρωμαϊκὸ κράτος ἀπόχτησε ἐνότητα ζηλευτή, εἶναι γιατὶ

Πρωτόγονο εἰδος νομίσματος χάλκινο, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμη τὸν 3ο αἰ. π.Χ. στὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος.

ἔξαρχῆς οἱ Ρωμαῖοι φρόντισαν νὰ ρυθμίσουν τὴ σχέση τῆς πόλης τους μὲ τοὺς κατακτημένους.

Βασικὴ τους ἀρχὴ στάθηκε νὰ ἐμποδίσουν, μὲ κάθε τρόπο, συνενόηση τῶν ἄλλων πόλεων ἐναντίον τους. Γ' αὐτό, ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση, πρόσφεραν καὶ ὅρισμένα δικαιώματα στοὺς πολίτες τῶν ἄλλων πόλεων, ἀλλοῦ περισσότερα κι ἀλλοῦ λιγότερα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργοῦνται ἔχθρες κι ἀντιζηλίες καὶ νὰ ἀποφεύγεται κοινὴ δράση ἐναντίον τῆς Ρώμης, σὲ κρίσιμες περιστάσεις.

Σιγά - σιγά τὰ δικαιώματα ποὺ παραχωροῦσαν, δημιουργοῦσαν σύνδεσμο τῶν νέων πόλεων μὲ τὴ Ρώμη, κι ἔνιωθαν οἱ κατακτημένοι μὲ τὸν καιρὸν συνυφασμένη μαζὶ τῆς τὴν ὑπαρξή τους.

Γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῶν πόλεων δργανώθηκε λαμπρὸ δικτυοπρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς μποροῦσε νὰ κινηται γρήγορα, ὅταν τὸ καλοῦσε νὰ ἀνάγκη. Ταυτόχρονα καὶ τὸ ἐμπόριο ὀφελήθηκε ἀφάνταστα, γιατὶ ἡ ἐπικοινωνία σ' ὅλη τὴν χερσόνησο, ἀπὸ τὴν μιὰν ἀκρη στὴν ἄλλη, ἥταν εὔκολη καὶ σίγουρη.

3. ΟΙ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Τὴ θέση τοῦ βασιλιᾶ, στὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας, τὴν πῆραν οἱ δύο ὑπατοι. Στὰ χέρια τους εἶχαν, στὴν ἀρχῇ, ὅλη τὴν ἔξουσία (ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, πρόεδροι στὴ Σύγκλητο καὶ στὴν Ἐκκλησία καὶ ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ καὶ δικαστικοὶ ἀρχοντες).

‘Η ἐμφάνισή τους ἀπόπνεε μεγαλοπρέπεια. Κάθονταν σὲ ἐλέφαντινο θρόνο, φοροῦσαν τήβεννο, καὶ τοὺς ὀκολούθουσαν οἱ δώδεκα ραβδοῦχοι. ‘Αλλαζαν κάθε χρόνο.

‘Οταν τὸ κράτος κινδύνευε, γιὰ τὴν καλύτερη ἀντιμετώπιση τῆς περίστασης, διάλεγαν οἱ ὑπατοι ἔνα μόνο ἀνώτατο ἀρχηγό, τὸ δικτάτορα, που δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ κυβερνήσῃ πάνω ἀπὸ ἔξι μῆνες.

‘Η Σύγκλητος εἶχε πολὺ μεγάλη δύναμη καὶ ὑπῆρξε τὸ ἀξιοθαύμαστο πολιτικὸ σῶμα ποὺ στερέωσε τὸ ρωμαϊκὸ μεγαλεῖο. Ἡταν ἐνσάρκωση τῆς ἴδιας τῆς συνέγειας τοῦ κράτους. Μὲ τὴν σταθερότητα καὶ τὴ σύνεσή της ἔσωσε τὴν πόλη, στὶς δυσκολώτερές της στιγμές, τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Οἱ συγκλητικοὶ ἦταν ἰσόβιοι καὶ ἐπρεπε νὰ εἶχαν προϋπηρετήσει ὡς ἀνώτατοι ἀρχοντες στὴν πολιτεία. ‘Ετσι, ἔχοντας ἀποχτήσει πείρα καὶ ὀριμοὶ πιὰ στὴν ἡλικία, μποροῦσαν νὰ ὀφελοῦν τὸ κράτος μὲ τὶς σκέψεις τους. Στάθηκαν ἡ πνοὴ τῆς Ρώμης κι ἡ ἀσφάλεια τῆς. ‘Αγρυπνοι γιὰ τὴ σωστὴ τήρηση τῆς παράδοσης, παρακολουθοῦσαν ὅλη τὴ ζωὴ (τὴν οἰκονομικὴ συνήθωσ) κι ἥταν φύλακες τῆς θρησκείας. Αὐτοὶ ὅριζαν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική, δέχονταν τοὺς πρεσβευτές, καὶ πάντοτε ἡ μεγαλόπρεπη κι ἐπιβλητικὴ ἐμφάνισή τους θάμπωντες τοὺς ξένους.

Συνεδρίαζαν στὸ Βουλευτήριο ἢ σ' ἔνα ναὸ κι οἱ ἀποφάσεις τους λέγονταν «συγκλητικὰ δόγματα».

Τρίτο σῶμα τῆς Δημοκρατίας στάθηκε ἡ Ἐκκλησία. (Μὲ τὸν καιρὸν διαμορφώθηκαν τρεῖς «Ἐκκλησίες». Ή παλιότερη δὲν εἶχε ἔξουσία. Οἱ δύο ἄλλες ὅμως ψήφιζαν τοὺς νόμους καὶ διάλεγαν τοὺς ἀρχοντες). Ἀργότερα, διαμορφώθηκαν κι ἄλλες ἔξουσίες : οἱ ταμίες, οἱ πραίτορες, οἱ ἀνθύπατοι, οἱ τιμητὲς (ἥταν οἱ σπουδαιότεροι).

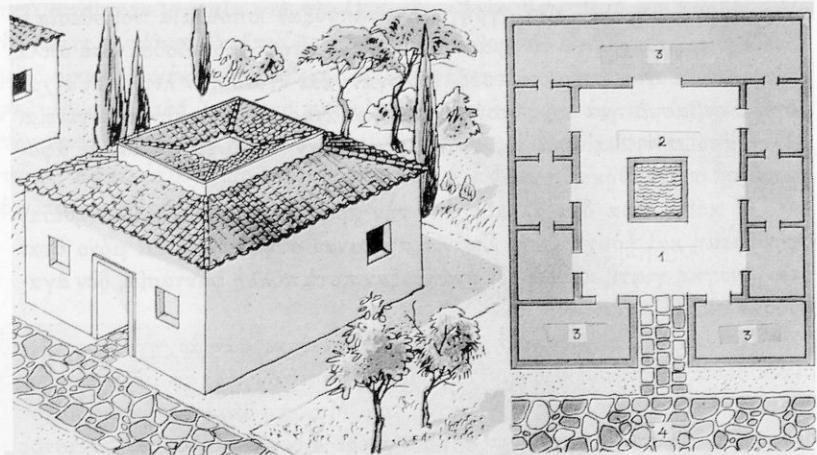
4. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΠΛΗΒΕΙΩΝ

Γιὰ δυὸ αἰῶνες μὲ σταθερότητα — χαρακτηριστικὴ ρωμαικὴ ἀρετὴ — ἀγωνίστηκαν οἱ πληβεῖοι νὰ ἀποκτήσουν πολιτικὰ δικαιώματα. Ἀπὸ τὰ πρῶτα τους αἰτήματα ἥταν νὰ τοὺς χαρίσουν τὰ χρέη που εἶχαν κάμει οἱ οἰκογένειές τους, ὅσο αὐτὸι ἐλειπαν στοὺς ἀδιάκοπους πολέμους τῶν πρώτων χρόνων. Πολλοὶ εἶχαν χάσει καὶ τὴν ἐλευθερία τους ἀκόμη κι εἶχαν γίνει δοῦλοι τῶν δανειστῶν τους.

Ἡ μεγαλύτερη ἐπιτυχία τῶν πληβείων στάθηκε ἡ ἀναγνώριση μιᾶς νέας ἔξουσίας, τῶν δημάρχων, που ἔργο τους ἀποκλειστικὸ ἥταν ἡ ἔξα-

Τουχογραφία ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἑτρουσκικὸ τάφο. Παριστάνονται φτερωτές μαρφές που μεταφέρουν τις ψυχές τῶν νεκρῶν.

*Αναπαράσταση (χριστερά) και διάγραμμα (δεξιά) ρωμαϊκού σπιτιού : 1. αύλή,
2. δεξαμενή, 3. δωμάτια, 4. δρόμος.

σφάλιση τῶν συμφερόντων τῶν πληθείων. Ἔταν πρόσωπα ιερά, καὶ σκληρὲς τιμωρίες δρίστηκαν γιὰ κείνους ποὺ θὰ ἔδειχναν τὴ διάθεση νὰ τοὺς προσβάλουν. Σὲ περίπτωση ποὺ οἱ δήμαρχοι δὲ συμφωνοῦσαν μὲ μιὰ πρόταση, γιατὶ ἔβρισκαν πὼς ἔβλαψτε τοὺς πληθείους, εἶχαν δικαιώματα νὰ ἀρνηθοῦν νὰ ψηφίσουν (τὸ βέτο*). "Οπως κι οἱ ἄλλοι ἄρχοντες (ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τιμητές καὶ τοὺς συγκλητικούς) ἀλλαζαν κάθε χρόνο, κι ἀπὸ δυὸ στὴν ἀρχὴ ἔγιναν στὸ τέλος δέκα.

Τὸ 450 π.Χ. κατόρθωσαν οἱ πληθεῖοι νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐπίσημη καταγραφὴ τῶν νόμων, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ παρακολουθοῦν τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ νομοθεσία δονομάστηκε Δωδεκάδελτος, γιατὶ χαράχτηκε πάνω σὲ δώδεκα χάλκινες πλάκες (δέλτους).

Μὲ τὴ βοήθεια τῶν δημάρχων καὶ μὲ ἀδιάκοπους πολιτικοὺς ἀγῶνες κατόρθωσαν οἱ πληθεῖοι, σιγὰ - σιγά, νὰ μειώσουν τὴν τεράστια ἀπόσταση ποὺ τοὺς χώριζε ἀπὸ τοὺς πατρικίους, ν' ἀποχτήσουν πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τέλος νὰ ἔξισθοῦν τελείως μαζὶ τους.

5. Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ

Οἱ Ρωμαῖοι στάθηκαν λαὸς μεθοδικὸς καὶ λογικός. Εἶχαν ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονὴ κι ἀγωνίζονταν φλογερὰ νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους, ὅταν

τοὺς ἀδικοῦσαν (γι' αὐτὸν γρήγορα ἀνάπτυξαν σπουδαία νομοθεσία).

Τὰ πρότα χρόνια τὸ κράτος τους ἦταν γεωργικό. Ζοῦσαν σὲ ἀπλὰ σπίτια κοντά στὰ κτήματά τους, ἔτρωγαν καὶ ντύνονταν λιτὰ καὶ εῖχαν μεγάλο σεβασμὸν γιὰ τοὺς θεούς, γιὰ τὸ κράτος καὶ γιὰ τὴν οἰκογένεια. Δὲν ἀγαποῦσαν ίδιαιτέρα τὶς συζητήσεις· ἦταν πολὺ ἐργατικοὶ καὶ ἀφοσιωμένοι στὸ καθῆκον τους.

'Η κάθε μέρα δὲν ἄλλαζε ἀπὸ τὴν προηγούμενη κι ἔτσι συνήθισαν στὴν ἡρεμηνὴ καὶ ἡσυχῃ ζωὴ. Σπάνια πήγαιναν στὴν πόλη, καὶ μόνο ὅταν ἦταν ἀνάγκη γιατί, καθὼς δὲν ἀνάπτυξαν ποτὲ πολλὴ φαντασία, δὲν ἀγαποῦσαν τὶς ἀλλαγές.

'Η οἰκογένεια ἦταν ιερὴ σχεδόν. 'Ο πατέρας σὸν ἀρχηγός τῆς θυσίας στοὺς ἑφέστιους θεούς, στὸ βωμὸν τοῦ σπιτιοῦ· ὅλα τὰ μέλη τὸν σέβονταν καὶ ὑπάκουαν στὶς προσταγές του. Μεγάλη θέση εἶχε καὶ ἡ οἰκοδέσποινα. Τὸ σπίτι, γενικά, κι ἡ οἰκογένεια ἦταν ἔνας μικρὸς κλειστὸς κόσμος καὶ ἡ ζωὴ του κι ἡ κίνησή του πορευόταν πάνω σὲ αὐστηροὺς κανόνες, ποὺ ἤξεραν νὰ τοὺς ὅριζουν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς οἰκογένειας σωστὰ μὲ τὰ ἔξαιρετικὰ ὅργανωτικά τους χαρίσματα, ποὺ ἀνάδειξαν σὰ λαὸν τοὺς Ρωμαίους.

Οἱ θεοὶ τους ἦταν πολλοὶ καὶ τοὺς προξενοῦσαν φόβο. Στὴν ἀρχὴ δὲν εἶχαν μορφὴ οὔτε ἴστορία. 'Μετερα ἀπὸ τὴν γνωριμία τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας συνδύονταν δικές τους θεότητες μὲ τοὺς ἑλληνικούς θεούς, ἔφτιαξαν ἀγάλματά τους κι ἔπλεξαν μύθους γύρω τους. 'Η δεισιδαιμονία βάρων πολὺ στὴ ζωὴ τῶν Ρωμαίων.

Προσκολλημένοι στὴν ίδέα τοῦ γένους, μὲ βαθύτατο σεβασμὸν καὶ θαυμασμὸν γιὰ τοὺς προγόνους τους, πολὺ περηφανεύονταν νὰ τονίζουν τὶς προγονικές τους ἀρετές: λιτότητα, σεβασμὸν στοὺς θεούς καὶ στοὺς νόμους τοῦ κράτους, πειθαρχία σιδερένια στοὺς ἀνωτέρους, καὶ ἀπλότητα στὴν καθημερινὴ ζωὴ.

Δυὸς αἰδῶνες ὀλόκληρους ποὺ πάλευαν οἱ Ρωμαῖοι γιὰ νὰ κυριαρχήσουν στὴν Ἰταλία, ἔδωσαν ἀναγκαστικὰ μεγάλη σημασία στὸ στρατό, γι' αὐτὸν καὶ χρειάστηκε ἡ πειθαρχία νὰ νψωθῇ σὲ μέγιστη ἀρετή.

Τὴν διατήρηση τῶν παλιῶν συνηθειῶν τὴν πίστευαν ὑποχρέωση κάθε πολίτη. 'Εξάλλου, ἔνα ἀπὸ τὰ κύρια ἔργα τῆς Συγκλήτου ἦταν ἡ ἀγρυπνη ἐπίβλεψη τῶν ποιτιῶν καὶ τῶν ἀρχόντων σ' αὐτὸν τὸν τομέα.

'Η λογικὴ καὶ ἡ σοβαρότητα ποὺ χαρακτήριζαν τοὺς Ρωμαίους, βοήθησαν πολὺ, ὅταν μεγάλωσε τὸ κράτος τους, νὰ γλιτώσουν ἀπὸ λάθη

ποὺ στάθηκαν μοιραῖα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἰταλία, ὅταν κυριάρχησε ἡ Ρώμη, οἱ πόλεις δὲν ἔπαψαν νὰ ἔχουν αὐτονομία. Ἐνώθηκαν ὅμως ὅλες μὲ διοικητικὸν κέντρο τὴν Ρώμη. Ἔξυπνα ἐκείνη, σταδιακά, τοὺς παραχώρησε δικαιώματα, γι’ αὐτὸν καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας, ὑστερα ἀπὸ τὴν κατάκτησή τους, δὲν αἰσθάνονταν ὑπήκοοι, ἀλλὰ σὰ μέλη τοῦ κράτους. Ἔτσι, ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα ἡ Ρώμη κέρδισε τὴ γαλήνη στὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας.

ΚΥΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ : 1. Γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας χρειάστηκε νὰ παλέψουν σκληρὰ καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια οἱ Ρωμαῖοι μὲ τοὺς γειτονικοὺς λαούς.

2. Ἡ Ρώμη, ποὺ τὸ 509 ἦταν μιὰ μικρὴ πόλη, τὸν 3ο αἰώνα εἶχε στὴν κατοχὴ τῆς δλόκληρη τὴν Κεντρικὴ καὶ τὴ Νότια Ἰταλία.

3. Ὁ στρατὸς καὶ τὸ πλούσιο ὁδικὸ δίκτυο βοήθησαν στὴ σταθερὴ ἐπίβλεψη τῶν πόλεων ἀπὸ τὸ κέντρο.

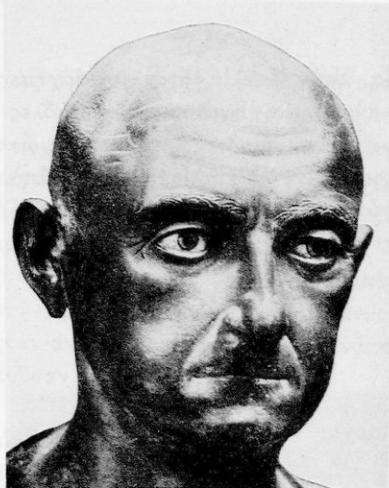
4. "Υστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς βασιλείας, οἱ δυὸ ὕπατοι μὲ τὴ Σύγκλητο καὶ τοὺς διάφορους ἀρχοντες κυβερνοῦν τὸ κράτος.

5. Οἱ πληβεῖοι κατόρθωσαν, ὑστερ’ ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνες, νὰ ἀποχήσουν ἵσα πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τοὺς πατρικίους.

6. Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκογένεια ἦταν ιερὸς θεσμός. Ὁ ἀρχηγός της καὶ ἡ οἰκοδέσποινα ἦταν πρόσωπα σεβαστά. Ἡ ζωὴ τῶν Ρωμαίων ἦταν ἀπλὴ.

7. Ἡ θρησκεία ἦταν πολυθεϊστική. Ἐπηρεάστηκε πολὺ ἀπὸ τὴν Ἑλληνική.

8. Πολὺ νωρίς διαμορφώθηκαν καὶ τονίστηκαν οἱ ρωμαΐκὲς ἀρετές : πίστη στοὺς θεοὺς, σεβασμὸς στοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ ἀφοσίωση στὴν οἰκογένεια. Ἀκόμη, πειθαρχία καὶ λιτότητα στὴν καθημερινὴ ζωὴ.

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

1. Η ΚΑΡΧΗΔΩΝ

'Η ἀδιάκοπη αὔξηση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὁδήγησε, μοιραῖα, τὸν Ζον αἰ. π.Χ. στὴ σύγκρουσή του μὲ τοὺς Καρχηδονίους.

Παλαιότατη φοινικικὴ ἀποικία ἡ Καρχηδών, στὴ βόρεια παραλία τῆς Ἀφρικῆς, ἀπέναντι στὴ Σικελία, μὲ τὴν ἀκούραστη δραστηριότητα τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ναυτικῶν τῆς εἶχε γίνει μᾶλλον οὐρανοῦ. Τὰ καράβια τῆς κυριαρχοῦσαν στὴ Μεσόγειο μεταφέροντας πορφύρα, ἀρώματα, πολύτιμες πέτρες ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, χρυσάφι καὶ ἐλεφαντόδοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρική, καστίτερο ἀπὸ τὴν Κορινουάλη, σίδερο κι ἀσήμι ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τοῦ σταριοῦ, ποὺ τὸ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ Σικελία.

'Η θέση τῆς πόλης τους στάθικε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους, γιατὶ δέσποζε καὶ στὰ δύο τμήματα τῆς Μεσογείου.

'Ἐνω· ὁ στόλος τῆς ἦταν παντοδύναμος, ὁ στρατός τῆς ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ἔθυμος. Ἀδιάφοροι γιὰ τὸν πόλεμο οἱ Καρχηδόνιοι, προτιμοῦσαν τὸ ἐμπόριο καὶ γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς γώρας τους πλήρωναν μισθοφόρους. Εἶχαν, ὅμως, γερὸ ἵππικὸ ἀπὸ Νουμιδοὺς καὶ χρησιμοποιοῦσαν πολεμικούς ἐλέφαντες. Μονάχα οἱ ἀξιωματικοὶ ἦταν Καρχηδόνιοι.

'Η πόλη εἶχε πολίτευμα ἀριστοκρατικό. Τὴν ἔξουσία εἶχαν στὰ χέρια τους πλούσιοι ἐμπόροι, ἐφοπλιστὲς καὶ μεγαλοκηματίες. Δυὸς ἦταν οἱ ἀνώτατοι ἀρχοντες, ποὺ ἐκλέγονταν κάθε χρόνο. Αὗτοὶ κυβερνοῦσαν μα-

ζει μὲ τὸ Συμβούλιο (ἀπὸ ίσχυροὺς τοῦ πλούτου). Ἡ Ἐκκλησία τοῦ δήμου δὲν εἶχε διόλου δύναμη.

Ἡ Καρχηδὼν στολίστηκε μὲ μεγάλα, πολυτελέστατα κτίρια καὶ ὁραίους ναούς. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, "Ἐλληνες καὶ Ρωμαίους, μαθαίνουμε πόσο φημιζόταν γιὰ τὴν πολυτέλεια τῆς καὶ γιὰ τὴν κακοπιστία, τὴ σκληρότητα, τὴ διάθεση γιὰ καλοζώia καὶ τὴ μανία τοῦ πλούτου τῶν κατοίκων της. Παρ' ὅλο ποὺ οἱ "Ἐλληνες καμιὰ ἐκτίμηση δὲν εἶχαν στοὺς Καρχηδόνιους, ἐκεῖνοι ἀγάπησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐπηρεάστηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη. Ἡ πόλη τους, ὅπως δείχνουν σήμερα οἱ ἀνασκαφές, ἦταν γεμάτη ἀπὸ καλλιτεχνικοὺς θησαυρούς, ποὺ ἡ τεγνοτροπία τους ἀκτινοβολεῖ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίδραση.

Ἡ θρησκεία τῶν Καρχηδόνιων, ἄγρια σὰν τὴ φοινικική, ἀπαιτοῦσε ἀνθρωποθυσίες.

Ἀπὸ τὸ 264 ὁς τὸ 146 π.Χ. Ρωμαῖοι καὶ Καρχηδόνιοι πάλεψαν μὲ πολὺ πεῖσμα μεταξὺ τους. Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, ποὺ ἔγινε σὲ τρεῖς περιόδους, μὲ διακοπές ἀνάμεσα, στάθηκε ἡ Σικελία, ὅπου οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπὸ πολὺ παλιά, εἶχαν τὶς δικές τους ἀποικίες στὴ δυτικὴ ἀκτή.

Γιὰ πρώτη φορά, οἱ μετρημένοι καὶ προσεχτικοὶ Ρωμαῖοι ἤρθαν σὲ σύγκρουση, ἔξω ἀπὸ τὸ πατρικό τους ἔδαφος. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι στάθηκαν ἡ ἀρχή. Ἀπὸ κεῖ κι uestera ὀλόκληρη ἡ πολιτικὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀλλαζεῖ μανία κατακτητικὴ κυρίεψε ἐκείνους ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους τὶς τύχες τῆς Ρώμης, ἐνῷ τὰ πλούτη ποὺ σωριάζονταν στὴ μεγάλῃ πόλη ἀπὸ τὶς ζένες χῶρες, δημιουργοῦσαν ὀλόενα διάθεση μεγαλύτερη γιὰ νέες κατακτήσεις. Ἔτσι, μέσα σὲ δύο σχεδὸν αἰῶνες, οἱ Ρωμαῖοι θὰ κυριαρχήσουν σ' ὀλόκληρη τὴ Μεσόγειο.

2. ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ — Α'. ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἄφορμὴ κάθε πολέμου εἶναι ἡ παραβίαση μιᾶς ίσορροπίας, ποὺ σὰ σιωπηρὴ συμφωνία ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς διάφορες δυνάμεις στὸν κόσμο.

Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν ὀφεληθῆ ἀπὸ τὶς ἀδιάκοπες συγκρούσεις ποὺ εἶχαν τσακίσει τὶς ἑλληνικὲς πόλεις στὴ Σικελία, κι ἔτσι εἶχαν ἀπλώσει τὴν κυριαρχία τους στὴν ἀνατολικὴ τῆς ἀκτή. Τὶς παραμονὲς τοῦ πολέμου πῆραν τὴν ἀλλοτινὴ ἑλληνικὴ ἀποικία, τὴ Μεσσήνη, ποὺ τὸ στενό της ἦταν κλειδὶ γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ ἐμπόριο.

Τότε ἀρχισε ὁ πρῶτος πόλεμος, που κράτησε είκοσι τρία χρόνια (264 - 241 π.Χ.) κι ἔκλεισε μὲ τὴ νίκη τῶν Ρωμαίων.

Οἱ ἐπιχειρήσεις ἔγιναν στὴ Σικελίᾳ ἀρχικά, κι ὕστερα στὴν Ἀφρική. Στὸ διάστημα τοῦ πολέμου οἱ ἑλληνικὲς πόλεις μὲ τὴ θέλησῃ τοὺς συμμάχησαν μὲ τοὺς Ρωμαίους, γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Καρχηδόνιων. Οἱ Ρωμαῖοι ἀναγκάστηκαν, γιὰ πρώτη φορά, νὰ ναυπηγήσουν στόλο καὶ νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχη τους στὴ θάλασσα.

Ἡ τελικὴ φάση τοῦ πρώτου πολέμου στὴ Δυτικὴ Σικελίᾳ, κοντὰ στὶς Αἰγαῖσσες Νῆστους, ἔδωσε τὴ νίκη στὸ ναυτικὸ τῆς Ρώμης. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Σικελίᾳ, που μὲ ἔξαρτεση τὶς Συρακοῦσες πέρασε στὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία. Πλήρωσαν ἀκόμη μεγάλη πολεμικὴ ἀποζημίωση κι ἔδωσαν πίσω τοὺς αἰχμαλώτους.

Ὦς τὸ 218, ποὺ ξέσπασε ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος, κατόρθωσαν οἱ Ρωμαῖοι, ἐπειδὴ στὴν Καρχηδόνα παρουσιάστηκαν ἐμφύλιες ταραχές, νὰ καταλάβουν τὴν Κορσικὴ καὶ τὴ Σαρδηνία. Ἀκόμη, ἔβαλαν πόδι στὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία, ξεκαθάρισαν τὴν Ἀδριατικὴ ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς πειρατὲς καὶ ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τὴν Ἐπίδαμνο καὶ τὴν Κέρκυρα.

3. Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἡ ἔξαπλωση τῆς Ρώμης κι ἡ αἰσθηση τῆς ἡττας ἀναψάν μεγάλο μίσος στὴν ψυχὴ πολλῶν Καρχηδόνιων. "Ἐνας στρατηγός, μάλιστα, ὁ Ἀμύκας Βάρκας, ποὺ εἶχε πολεμήσει ἐναντίον τῶν Ρωμαίων στὸν πρῶτο πόλεμο, πότισε τὸ γιό του Ἀννίβα μὲ τὸν πόθο νὰ τοὺς ἐκδικηθῇ. Ἡ ἀφορμή, τὴ φορὰ αὐτῆ, κίνησε ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, ὅπου ὁ Ἀννίβας, — ἔξοχη στρατιωτικὴ φυσιογνωμία — εἶχε σημειώσει ἐκπληκτικὲς ἐπιτυχίες, κατακτώντας γιὰ λογαριασμὸ τῆς πόλης του νέα δόλοένα ἐδάφη. Ἡ ἄλωση τῆς Ζάκανθας (219), ἐλληνικῆς ἄλλοτε ἀποικίας καὶ συμμάχου τώρα τῶν Ρωμαίων, ἀπὸ τὸν Ἀννίβα ἀναψέ τὸν πόλεμο.

"Ἐξυπνος, γεννημένος ἥγετης, διορατικὸς καὶ ἀπαράμιλλος στρατηγὸς ὁ Ἀννίβας, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία τοῦ Καρχηδονιακοῦ στρατοῦ. Ἀτρόμητος, ἀπλὸς καὶ πανάξιος, ἤξερε νὰ ἐμπνέῃ θυμασμὸ κι ἀμέτρητη ἀφοσίωση στὸ στρατό του.

Αὔτες τοι οἱ ἀρετὲς τὸν βοήθησαν νὰ βγάλῃ πέρα ἓνα ἀπίστευτο κατόρθωμα : Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἰσπανία, μὲ πενήντα χιλιάδες πεζούς,

δέκα χιλιάδες ίππεις και 42 έλέφαντες, νά βρεθῇ μέσα σὲ λίγους μῆνες στη Βόρεια Ιταλία (περνώντας τις χιονισμένες "Αλπεις γιὰ νά ἀφήσῃ πίσω του τὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ ποὺ τὸν περίμενε στὸν παραλιακὸ δρόμο).

Στὴν πρωτάκουστη αὐτὴ προσπάθεια ἔχασε τὸ μισό του στρατὸ, ἀλλὰ τὴν ἔβγαλε πέρα. Σὲ δυὸ μάχες στοὺς παραποτάμους τοῦ Πάδου (τὸν Τίκινο καὶ τὸν Τρεβία) νίκησε, πέρα γιὰ πέρα, τοὺς Ρωμαίους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ συμμαχήσουν μαζὶ του καὶ οἱ Γαλάτες.

Τὸν ἄλλο χρόνο (217 π.Χ.) περνώντας τὰ Ἀπέννινα, συναντήθηκε μὲ τὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ στὶς ὅχθες τῆς λίμνης Τρασιμένης. Νέα πανωλεθρία περίμενε ἐκεῖ τοὺς Ρωμαίους.

Δὲν προχώρησε τότε ὁ Ἀννίβας νὰ χτυπήσῃ τὴν Ἰδια τὴ Ρώμη, ἀλλὰ σκέφτηκε νὰ ἔγησηκαρσὴ ἐναντίον τῆς τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Ιταλίας. Τὸν ἄλλο χρόνο, χάνοντας ἔτσι ὅμως πολύτιμο καιρό, σύντριψε κυριολεκτικὰ τὴ ρωμαϊκὴ στρατιὰ στὶς Κάρνες (216 π.Χ.) μὲ τὴν ὑπέροχη τακτικὴ του.

Οἱ ἀπόλειες ἦταν φριγκὲς γιὰ τοὺς Ρωμαίους· τοὺς ἔσωσε ὅμως καὶ πάλι ἡ ἐπιμονὴ, τὸ θάρρος κι ἡ σταθερότητά τους. Οἱ Συρακοῦσες, ὅπως κι ὁ Φίλιππος ὁ Ε', ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας, ζήτησαν τὴ συμμαχία τοῦ Ἀννίβα, ἡ πόλη Καπύνη ἀποστάτησε, οἱ Σαμνίτες ἔδειξαν διάθεση νὰ ἐπαναστατήσουν, οἱ περισσότεροι ὅμως Ἰταλοὶ ἔμειναν πιστοὶ στὴ Ρώμη. Ἐκείνη ἔστηκασε τὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. "Τσερα, πολιόρκησε τὶς Συρακοῦσες, καὶ, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμήδη (μὲ διάφορες μηχανὲς ποὺ εἶχε βρεῖ), τὴν κυρίευσε ὁ ὑπατος Κλαύδιος Μάρκελλος (212 π.Χ.).

"Αρχιζε ἡ δύσκολη περίοδος γιὰ τὸν Ἀννίβα, ποὺ ἔμεινε χωρὶς βοήθεια ἀπὸ τὴν ἀδιάφορη κυβέρνηση τῆς Καρχηδόνας. Οἱ τελευταῖες του ἐλπίδες νὰ πάρῃ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸν ἀδελφό του, ποὺ βρισκόταν στὴν Ἰσπανία, διαψεύστηκαν, γιατὶ οἱ Ρωμαῖοι τὸν νίκησαν, καθὼς ἐρχόταν, καὶ τὸν σκότωσαν (207).

Πάνω στὴν ἀπελπισία του ὁ Ἀννίβας βάδισε ἐναντίον τῆς Ρώμης κι ἔφτασε ἐμπρὸς ἀπὸ τὶς πύλες τῆς, σκορπίζοντας τόσο τρόμο στὶς ψυχὲς τῶν Ρωμαίων, ποὺ γιὰ αἰῶνες πολλοὺς δὲ θά ἔσβηγε ἡ θύμησή του. "Ηξερε πῶς ἡ πολιορκία θὰ ἥταν μάταιη ὑπόθεση. Καὶ δὲν τὴν ἐπιχειρήσε. Οἱ σύμμαχοί του, ἐνῷ ἀποσύρονταν πρὸς τὴ Νότια Ιταλία ἔνας-ἔνας, τὸν ἐγκατέλειπαν.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀποφάσισαν, ἔχοντας φτιάσει νέο στρατό, νὰ μεταφέρουν

τὸν πόλεμο στὴν Ἀφρική, ὅπου τὸ 202 π.Χ., στὴ Ζάμα, νικήθηκε ὁλότελα ὁ καρχηδονιακὸς στρατός, παρ’ ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ Ἀννίβα (ποὺ τὸν εἶχαν, στὸ μεταξύ, ἀνακαλέσει οἱ συμπατριῶτες του γιὰ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ). Ὁ νικητὴς τοῦ πολέμου, ὁ Κορνήλιος Σκιπίων, ὁνομάστηκε Ἀφρικανός.

Οἱ ὄροι τῆς συνθήκης (201 π.Χ.) ἦταν σκληρότατοι. Ἡ Καρχηδὼν ἀναγκάστηκε νὰ ἀφήσῃ στὴ Ρώμη τὴν Ἰσπανία, νὰ παραδώσῃ τὸ στόλο τῆς, κρατώντας δέκα πλοῖα μονάχα, καὶ νὰ πληρώσῃ τεράστια πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Σὲ λίγο, ὁ Ἀννίβας ἐξορίστηκε καὶ κατάφυγε στὸν Ἀντίοχο τὸν Γ', τὸ βασιλιὰ τῆς Συρίας.

Τὸ 146 π.Χ., ὅστερα ἀπὸ δραματικὴ πάλη τριῶν χρόνων (τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος), ἡ Καρχηδὼν πολιορκήθηκε, πυρπολήθηκε καὶ καταστράφηκε τελείως ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἡ θάλασσα ἦταν ἀνοιχτὴ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Δὲν ὑπῆρχε ἀντίπαλος.

4. Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΟΛΗ

Οἱ ἀκατασύγαστες ἔχθρες ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικὰ κράτη κι ὁ φοβερὸς ἀνταγωνισμὸς στὰ ἑλληνικὰ βασίλεια ὀδήγησαν, μιὰ ὥρα ἀρχέτερα, τὴν Ρώμη στὴν Ἀνατολὴ (ἰκανοποιῶντας τὶς πρόσφατες κατακτητικές τῆς διαθέσεις), κι ἔριξαν σὰν ὡριμο καρπὸ τὴν Ἑλλάδα στὰ γέρια τῆς, τὸ 2ο π.Χ. αἰώνα.

Στὸν ἑλληνικὸ ἡπειρωτικὸ χῶρο μόνο ἡ Μακεδονία ἦταν ὑπολογίσιμη δύναμη, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ὁ βασιλιὰς τῆς Φίλιππος ὁ Ε' (220 - 179) φρόντισε καὶ ἀναδιοργάνωσε τὸ κράτος του. Ἡ φήμη τῶν θησαυρῶν τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, διάχυτη σ' ὅλο τὸν κόσμο τῆς ἐποχῆς, τραβοῦσε ἀρπακτικὰ τὰ βλέμματα στὰ ἐδάφη του.

Ἡ φωτεινὴ κίνηση ποὺ σημειώθηκε στὴ Σπάρτη, εἶχε σβήσει μὲ τὴ φυγὴ τοῦ Κλεομένην ὅστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Σελλασίας (222 π.Χ.). Οἱ δύο Συμπολιτεῖες, ἀντὶ νὰ σταθοῦν καὶ νὰ ισχυροποιηθοῦν, ἀγωνίζονταν νὰ διαλύση ἡ μιὰ τὴν ἄλλη.

Ἡ Αἴγυπτος εἶχε ἔπεισει ἡ Συρία, ὅμως, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ' τοῦ Μεγάλου (222 - 187) κατέρθισε ὅχι μόνο νὰ διατηρήσῃ τὸ ἔδαφός της, ἀλλὰ νὰ προχωρήσῃ κι ὡς τὸν Ἰνδὸ ποταμό.

Ἡ Ρόδος καὶ ἡ Πέργαμος, ισχυρὰ ἀλλὰ μικρὰ κράτη, χωρὶς καμιὰ

Χάλκινος καθρέφτης μὲ χαρακτὴ
διακόσμηση, ὡραῖο ἔργο τῆς ἑτρου-
σκικῆς τέχνης.

ἐμπιστοσύνη γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ἑλληνικὰ κράτη, ἀγρυπνα παρακολουθοῦ-
σαν τὶς κινήσεις τῶν ἴσχυρῶν Ἑλλήνων βασιλέων.

Ὑπῆρχαν, ἀκόμη, δυνάμεις στὴν Ἐλλάδα ὅσο καὶ σ' ὅλα τὰ σημεῖα
ποὺ εἶχε κυριαρχήσει ὁ Ἑλληνισμός. "Ομως, κι αὐτὴ τὴν ὕστατη ὥρα,
ποὺ τὰ κυριαρχικὰ βήματα τῆς Ρώμης ἀντίκχησαν μὲς στὸν ἑλληνικὸ
χῶρο, δὲν ἐνώθηκαν οἱ Ἑλληνες. Μόνοι τους ὅρισαν τὸ σβήσιμο τῆς
ἔλευθερίας τους.

Ἡ Ρόδος καὶ ἡ Πέργαμος, παρακολουθῶντας τὶς κινήσεις τοῦ Ἀντιό-
χου καὶ τοῦ Φιλίππου, διαπίστωσαν ὅτι οἱ δυὸς βασιλεῖς σχεδίαζαν νὰ
μοιράσουν μεταξὺ τους τὶς μικρασιατικὲς κτήσεις τῆς Αἰγύπτου ποὺ
κατέρρεε. "Ἐτσι, εἰδοποίησαν τους Ρωμαίους, ποὺ ήθελαν νὰ τιμωρήσουν τὸ
Φίλιππο (γιὰ τὴ συμμαχία ποὺ εἶχε κλείσει στὸ Β' Καρχηδονιακὸ πόλεμο
μὲ τὸν Ἀντίβα) καὶ τοὺς τραβοῦσσε στὴν Ἐλλάδα ἡ φήμη τῶν παραμυθέ-
νιων θησαυρῶν τῆς Πέλλας.

"Τοτερα ἀπὸ προσπάθεια δυὸς χρόνων, στὴ θέση Κυρδος Κεφαλαὶ
τῆς Θεσσαλίας ὁ Φίλιππος νικήθηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ποὺ τοὺς βοη-
θοῦσσε καὶ τὸ ἱππικὸ τῶν Αἰτωλῶν.

Ἡ Μακεδονία, ὕστερα ἀπ' αὐτό, ἀναγκάστηκε ν' ἀφήσῃ σπουδαῖες
θέσεις στὴ Ἰλλυρία καὶ στὸν Ἑλλήσποντο καὶ νὰ πληρώσῃ μεγάλη πο-
λεμικὴ ἀποζημίωση.

Τὸ 196 π.Χ. ὁ ὅπατος Φλαμίνιος, ὁ νικητὴς τοῦ Φιλίππου, στὴν πανελλήνια γιορτὴ τῶν Ἰσθμίων κήρυξε τὴν «ἀνεξαρτησία» τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ποὺ καὶ πάλι στάθηκαν ἀνίκανες νὰ καταλάβουν τὸ παιγνίδι ποὺ τοὺς ἔπαιξε ἡ Ρώμη.

Νέες διαμάχες καὶ ἔχθρες¹ ἀνάμεσα στοὺς "Ἐλληνες ἀλλαζαν τὴν συμμαχίαν σὲ λίγο. Ἐνωμένοι αὐτὴν τὴν φορὰ ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία, ἡ Πέργαμος καὶ ἡ Ρόδος μαζὶ μὲ τοὺς Ρωμαίους, νίκησαν τὸ στρατὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ' στὶς Θερμοπύλες. Οἱ ρωμαϊκὸς στρατὸς ἔφτασε στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὸ 190 π.Χ. χτύπησε στὴ Μαγνησία τὶς δυνάμεις τοῦ Ἀντιόχου, ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ κλείσῃ ἐξευτελιστικὴ εἰρήνη. Τοῦ ζήτησαν οἱ νικητὲς νὰ παραδώσῃ τὸν Ἀννίβα καὶ νὰ πληρώσῃ τεράστια πολεμικὴ ἀποζημίωση.

Οἱ ἔξαρτες Καρχηδόνιοι στρατηλάτης, σὰν κυνηγημένοι λιοντάρι, γενναῖοις πάντοτε, φριχτὰ ὄμως ἀπογοητευμένοις, μὴν μπορώντας νὰ βρῆτο πο στὴ γῆ νὰ σταθῇ, γιὰ μὴν πέση στὰ χέρια τῶν ἀνελέητων ἔχθρῶν του, ἥπιε δηλητήριο καὶ πέθανε στὴ Βιθυνία, ὅπου εἶχε καταφύγει.

Μιὰ νέα εὐκαιρία ἔδωσαν στὸν Ἐλληνισμὸ οἱ ἐνέργειες τοῦ εὐγενικοῦ βασιλικὸ Περσέα, γιοῦ τοῦ Φιλίππου, ποὺ ἤθελε νὰ χτυπήσῃ τοὺς Ρωμαίους. Προδόθηκε ὄμως ἀπὸ τοὺς ἀλλούς "Ἐλληνες στοὺς Ρωμαίους. "Ετσι, ὁ ὅπατος Αἰμιλίος Παῦλος ὅχι μόνο νίκησε τὸν τελευταῖο βασιλικὸ τῆς Μακεδονίας, στὴν Πύδνα (τὸ 168 π.Χ.), ἀλλὰ τὸν ἔξευτέλισε στὸ ἔσχατο σημεῖο, ἀφοῦ τὸν ἔπιασε αἰχμάλωτο, παίρνοντάς τον νὰ στολίσῃ μὲ τὴν παρουσία του τὸ λαμπρὸ θρίαμβο του στὴ Ρώμη.

Η Μακεδονία, τώρα πιά, ἔχασε τὴν ἐλευθερία της, ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, καὶ οἱ Ρωμαῖοι περιφρονώντας τοὺς ἀλλούς "Ἐλληνες, ποὺ εἶχαν συνεργαστὴ μαζὶ τους, ζήτησαν 1000 ὄμήρους ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα καὶ τοὺς μετέφεραν στὴν Ἰταλία. Στὴ Ρόδο καὶ στὴν Πέργαμο, τώρα πιὰ ποὺ δὲν τὶς χρειάζονταν, φέρθηκαν ἀλλαζονικά.

Μιὰ τελευταῖα ἀναλαμπή, ἡ ἔσχατη τοῦ καταπληγωμένου Ἐλληνισμοῦ, τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Ρωμαῖοι πολιορκοῦσαν τὴ γενναῖα Καρχηδόνα, ἥταν μοιραῖο νὰ πέσῃ στὸ κενό. Οἱ Ἀνδρίσκος, ἔνας ἰδιότυπος ἀνθρωπὸς στὴ Μακεδονία, ποὺ ἴσχυριζόταν πῶς εἶναι γιὸς τοῦ Περσέα, προσπάθησε νὰ ξεσηκώσῃ τοὺς Μακεδόνες ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ἐλευθέρωσε τὴ Μακεδονία καὶ ἔφτασε ὡς τὴ Θεσσαλία. Η ἐνέργειά του τελικὰ ἀπότυχε, καὶ τὸ 148 π.Χ. ὁ ὅπατος Καικίλιος Μέτελλος τὸν νίκησε κι ἔπια-

σε αιχμάλωτο και τὸν Ἰδιο. Ὅπειρος, Μακεδονία, νότια Ἑλλυρία και Θεσσαλία ἔγιναν ρωμαϊκές ἐπαρχίες.

"Ολα ἔδειχναν δτι πλησιάζει τὸ τέλος τῆς Ἐλλάδας. Πίκρα κι ἀπογοήτευση εἶχε φωλιάσει στὴν καρδιὰ τῶν Νότιων Ἐλλήνων, ποὺ περίμεναν μ' ἀγωνία νὰ φτάση ἡ ὑστατή τους ὥρα. Στρατιωτικὲς δυνάμεις ὑπῆρχαν ἐλάχιστες, κι οἱ περισσότεροι καταλάβαιναν πώς κάθιε ἀντίσταση θὰ ἤταν μάταιη.

"Οταν, ώστόσο, τὸ 147 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι θέλησαν νὰ ἀνακατευτοῦν στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας, διὸ γενναῖος στρατηγὸς Κριτόλαος ἀποφάσισε νὰ τιμήσῃ τὴν Ἑλλάδα μὲ μιὰν ἀπελπισμένη ἀντίσταση. Στὴ Σκάρφεια τῆς Λουκρίδας ὅμως νικήθηκε ἀπὸ τὸν ὕπατο Καικίλιο Μέτελλο. Χάθηκε ἔτσι κι ἡ Κεντρικὴ Ἑλλάδα.

Τέλος, τὸ 146 π.Χ., κοντά στὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου, ὁ ὥπατος Μόρμυιος διάλυσε τὶς ἐλάχιστες ἑλληνικὲς δυνάμεις ποὺ εἶχαν ἀπομείνει. Στὴν ἀπελπισία του ὁ στρατηγὸς Δίαιος, μὴ βούσκοντας ἀρκετοὺς ἄνδρες γιὰ τὸ στρατό, πῆρε στὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς δούλους. ¹ Ή ἐλευθερία ὅμως, τὸ εἰδαμες πολὺ καλὰ αὐτό, δὲ σώζεται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲ γενήτηκαν τὴν χαρὰ καὶ τὴν εὐλογία της. ² Ετσι, νικήθηκαν οἱ λιγοστοὶ τελευταῖοι "Ἐλληνες, κι ὁ Μόρμυιος προχωρώντας στὴν Κόρινθο τὴν ἔξθεμέλιωσε κυριολεκτικά, σβήνοντάς την ἀπὸ τὸ χάρτη (146 π.Χ.), τὸ χρόνο ποὺ καὶ ἡ ἰσχυρὴ Καρχηδόνα δοκίμασε τὴν ἴδια τύχη.

Ἐτσι ἔκλεισε, στὸν Ἰσθμό, ἡ τελευταῖα σελίδα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἴστοριας.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

‘Ο υπατος Μόμμιος, ἀνυποψίαστος γιὰ δ, τι εἰχε γίνει, σφράγισε μὲ τὴν εὔκολη νίκη του στὸν Ἰσθμό, τὸ 146 π.Χ., τὸ τέλος ἐνδὸς δλόκληρου κόσμου. Ἡ ἡπειρωτικὴ Ἐλλάδα ἔγινε ἔτσι μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐπαρχίες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ποὺ προχωροῦσε στὸ μεσούρανημά του.

Κι δύως! “Ἐνα σχεδὸν αἰώνα ἀργότερα, ἔνας μεγάλος Ρωμαῖος ποιητής, ὁ Ὁράτιος, ἐπιγραμματικὰ θὰ ἔγραφε: πῶς ἡ «ικημένη Ἐλλάδα ὑπόταξε τὸν τραχὺ τῆς κατακτητῆ». Τὸν νίκησε, πέρα γιὰ πέρα, μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς, ποὺ ὄρμητικὰ ἔφτασε ὡς τὴν καρδιὰ τοῦ ἰσχυροῦ κράτους, στὴ Ρώμη, καὶ τὴ θάμπωσε κυριολεκτικὰ μὲ τὴν δύορφιδ καὶ τὴ λάμψη του.

Τὰ κράτη, ὅπως κι οἱ ἀνθρωποι, ζώντανοι ὀργανισμοὶ καὶ τὰ δυό, εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν μοίρα τῆς φθορᾶς. Σημασία ἔχει τί μένει πίσω τους, κτῆμα αἰώνιο τῆς ἀνθρωπότητας.

Γνωρίσαμε φέτος πολλῶν μεγάλων πολιτισμῶν τὴν ὑπαρξὴ. Τὰ κράτη ποὺ τοὺς δημιούργησαν, ζώντας χριεστίες δλόκληρες, ἀνθισαν κάποτε κι ὕστερα λύγισαν καὶ σιγὰ-σιγὰ γάληκαν. Οἱ λαοί τους ἀφομοιώθηκαν μὲ τοὺς νικητές, καὶ σὲ λίγο ξεχάστηκε ἡ ἀλλοτινὴ λαμπρή τους παρουσία.

Τῆς Ἐλλάδας ἡ περίπτωση εἶναι ὀλότελα διαφορετική. “Οχι μόνο νίκησε τὴ Ρώμη κι ἐπέζησε στὶς ψυχὲς τῶν εὐγενέστερων ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἀκόμα σήμερα στὸ δικό της ἄφταστο πολιτισμὸ καὶ στὸ πνεῦμα του, μὲ ἄφατη ἀγάπη καὶ θαυμασμό, στρέφει τὰ μάτια τῆς ἡ ἀνθρωπότητα δλόκληρο.

Δὲν ἔζησε ἀτέλειωτους αἰώνες ἡ ἀρχαία Ἐλλάδα, ἡ παρουσία τῆς δύος δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ ξεχαστῇ. Στὸ ἀμέτρητα χρόνια ζωῆς ποὺ ἀριθμεῖ ἡ ἀνθρωπότητα, εἶναι παράξενο πῶς ἔφτασε τόσο γρήγορα (σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα ποὺ δὲν εἶναι καὶ αἰώνιας) ν' ἀνθίσῃ στὴν Ἀθήνα — ποὺ καλύπτει μὲ τὴν παρουσία τῆς δλόκληρο τὸν Ἐλληνισμὸ — σὰ σπάνιο λουλούδι, ἔνας τόσο σπουδαῖος πολιτισμὸς (τῆς ἐποχῆς τῶν Περιυλέους). Τὸ δικό του πνεῦμα ἔζησε, αὐτὸ νίκησε τὴν πανίσχυρη Ρώμη μὲ τὴν ἄφταστη δύναμή του κι αὐτὸ γέμισε μὲ τὴν αἰώνια παρουσία του δλόκληρο τὸν κόσμο.

Αὐτὴ ἡ διηγάνθρωπη δύναμη φώτισε τὴν Ἀνατολή, δταν μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπλώθηκαν στὰ πέρατα τῆς γῆς

τὰ σύνορα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σ' αὐτὸν τὸ μικροσοκοπικὸ τόπο ἔνιωσε τὸ
ἄπομο, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ιστορία τοῦ κόσμου, τί θὰ πῆ ἐλευθερία, ἀ-
πόγητησε συνείδηση τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων του καὶ ὑψώσε σὲ
ἀξία περάστια τὴ φιλανθρωπία. Σ' αὐτὸν τὸν τόπο, τέλος, ὁ ἐσχατος ἀν-
θρωπος, φτιάχνοντας τὸ πιο ἀσήμαντο καθημερινὸ σκεῦος, ἔβγαζε ἀπὸ
τὰ χέρια του ἕνα ἀριστούργημα.

Κι αυτό τὸν ἔξοχο τόπο εἰδάμε πῶς τὸν γονάτισε καὶ τὸν ἔξουθένωσε ἡ ἀσυνεννογσία, ὁ ἐγκινητής, ἡ διγκόνια κι ἡ ὄγλοκρατία.

Αύτό που ποτέ δεν ένιωσαν σαν άνάγκη οι όρχαλες έλληνικές πόλεις, την έγωση δηλαδή μεταξύ τους και τη δημιουργία δυνατοῦ κράτους, τὰ πραγμάτωσε ἡ Ρώμη μὲ τὸν καλύτερο τρόπο. Ἐκείνη πῆρε στὰ ἴσχυρά χέρια της τοῦ κόσμου τις τύχες κι ἔξια κράτησε, γιὰ πολλοὺς αἰώνες, αὐτὸ τὸ ρόλο.

Ποιησμένη ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμόν, λίγα χρόνια μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ρώμη τὸν θαύμασε, τὸν διατήρησε καὶ τὸν διάδωσε. Φτάνοντας κι ἐκείνη στὸ τέλος τῆς ζωῆς της, τὸν εἶχε σκορπίσει στὴν ἄλλη Εὐρώπη μαζὶ μὲ τὰ δικὰ της δῶρα, ἀφήνοντας ἀσβεστο σημάδι τῆς παρουσίας της στὴν ιστορία, τὸ δίκαιο καὶ τὴ λαμπρὴ κρατικὴ της δογμάτωση.

Ο Έλληνισμός, προσφέροντας τὰ μέσα γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, χάρισε ἔνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δῶρα στὴν ἀνθρωπότητα: τὸν ἐλληνοχριστιανικὸ πολιτισμό. Ξανάζησε στῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὴ χιλιόχρονη ὑπαρξὴ καὶ ἀκόμα, ὡς σήμερα, μ' ὅλες τὶς φριγιὲς περιπέτειες ποὺ ἔχει περάσει, ζῆ καὶ σημειώνει τὴν παρουσία του στὶς δύσκολες δρες τῆς ἀνθρωπότητας. «Γιὰ νὰ γίνη κανεὶς ἀνθρωπος, πρέπει πρῶτα νὰ γίνη “Ελληνας», ἔγραψε χαρακτηριστικὰ ὁ Ἰωάννης-Ιωακεῖμ Βίνκελμαν (1805 αἱ.), ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀρχαιολογίας.

ΤΕΛΟΣ

ότι πολλανά από τα έκπτωσησματα δεν εργάζονται στην πολιτική μας για την ανάπτυξη της χώρας μας, λόγω της αποτελεσματικότητας της πολιτικής που θέλουμε να εφαρμόσουμε στην Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορέσουμε να δημιουργήσουμε μια καλύτερη μέλλον για την Ελλάδα.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ἀνάγλυφο : γλυπτή διακόσμηση πού ἔχει ἀπό τὴν ἐπιφάνεια τῆς πέτρας ἡ τῆς πήλινης πλάκας. Υπάρχουν δύο είδη ἀνάγλυφα : α. τὸ ἐλαφρό (πρόστυπο) καὶ β. αὐτὸς ποὺ βγαίνει πολὺ ἔξω (ἔκτυπο).

αὐτόχθων : αὐτός πού οἱ πρόγονοι του γεννήθηκαν καὶ κατοίκησαν στὸ χῶρο, ὅπου ὁ ἰδιος γεννήθηκε καὶ κατοικεῖ.

βέτο : veto, λατινικό ρῆμα. Σημαίνει ἀπαγορεύω. Οἱ δήμαρχοι στὴν ἀρχαίᾳ Ρώμῃ εἶχαν τὸ δικαίωμα, προβάλλοντας τὸ βέτο, νὰ ἐμποδίζουν τὴ λήψη ὅπουασδήποτε ἀπόφασης ἀντίθετης μὲ τὰ συμφέροντα τῶν πληγείων.

ἐκπολιτιστής : ἑκεῖνος πού διαδίδει τὸν πολιτισμό.

εὐπατρίδης : ἀπόγονος παλᾶς οἰκογένειας στὴν Ἀττική, εὐγενής.

ζαφορά : κρόκος. Φυτὸς πού βγάζει κίτρινο λουλούδι. Οἱ ἀρχαῖοι Κρητικοὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴ βαφική.

θεοκρατικὸς κράτος : τὸ κράτος ὅπου ὁ ἀνώτατος ἀρχοντας θεωρεῖται θεὸς ἢ πρωσποποίησης τοῦ θεοῦ καὶ ἡ θρησκεία ἔχει τεράστια ἐπιδραση σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς.

θῆτες : ἡ τάχη ἐκείνων τῶν πολιτῶν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, πού εἶχαν περιουσία λιγότερη ἀπὸ 150 μεδίμνους ἢ δὲν εἶχαν διόλου.

ἱμπεριαστικὸς κράτος : (ἀπὸ τὸ λατινικὸ ρῆμα impero = διατάσσω) τὸ κράτος πού ἐπιδιώκει νὰ ἐπιβάλῃ τὴ θέλησή του σὲ όλλες ἐθνότητες.

cloaca maxima : ὁ κεντρικὸς ὑπόνομος τῆς ἀρχαίας Ρώμῃς. Οἱ κεντρικοὶ ὑπόνομοι τῶν πόλεων λέγονται συνήθως «συλλεκτῆρες», γιατὶ σ' αὐτοὺς συγκεντρώνονται (συλλέγονται) τὰ νερά ἀπὸ δόλους τοὺς μικρότερους ὑπονόμους.

κτερίσματα : τὰ ποικιλόμορφα ἀφιερώματα πού τοποθετοῦσαν στοὺς τάφους σὰ δῶρα γιὰ τὸ νεκρὸ οἱ ἀρχαῖοι λαοί.

κώδικας : σύνολο νόμων.

μεγαλιθικὰ μνημεῖα : μνημεῖα κατασκευάσμένα ἀπὸ πελώριες πέτρες.

μικροτεχνία : ἡ καλλιτεχνία μικρῶν ἀντικειμένων, σφραγίδων, κοσμημάτων κτλ.

μνημειακός : ὁ μεγάλος σὲ μέγεθος, αὐτός πού μπορεῖ νὰ μείνη στὴ θύμηση σὰ μνημεῖο.

μοτίβο : διακοσμητικὸ σχέδιο (ἰταλικὴ λέξη).

μυθολογία : τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων μύθων ἐνὸς λαοῦ καὶ ἡ ἐπιστήμη πού τοὺς ἔξετάζει.

νατουραλιστικός : αὐτός πού μιμεῖται τὴ φύση, ὁ φυσιοκρατικός. Προέρχεται ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη natura, πού σημαίνει φύση.

ὄναγρος : ἄγριο γαϊδούρι.

πεντακοσιομέδιμνοι: οι πολίτες της ἀρχαίας Ἀττικῆς ποὺ τὸ εἰσόδημά τους ξεπερνοῦσε τοὺς 500 μεδίμνους (δι μέδιμνος ήταν μονάδα χωρητικότητας γιὰ ἔχορα προϊόντα, π.χ. σιτάρι, κριθάρι κ.ἄ. Τὸν ὑπολογίζουν σήμερα γύρω στὶς 51,84 λίτρες).

πολεοδομία: ἡ διαμόρφωση τοῦ διαγράμματος μιᾶς πόλης μὲ τὰ οἰκοδομικὰ τῆς τετράγωνα, τοὺς δρόμους, τὶς πλατεῖες, τὰ δημόσια κτίρια καὶ τοὺς ναοὺς.

πολιτισμός: δι τι χαρακτηρίζει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς σὲ μιὰν ἐποχὴ ἢ μιὰ χώρα (ὑλικὴ ζωή, λογοτεχνία, τέχνες, ἐπιστήμες, θρησκεία κ.ἄ.). Συνήθως διακρίνουμε τὸν ὄλικό πολιτισμὸν ἀπὸ τὸν πνευματικό.

σφραγιδογλυφία: ἡ γλυπτικὴ τῶν σφραγίδων (εἴτε πρόκειται γιὰ δαχτυλιδόπετρες ἀπὸ πολύτιμες πέτρες, εἴτε γιὰ τὴ σφενδόνη δαχτυλιδιῶν χρυσῶν, εἴτε γιὰ κυλίνδρους).

σφραγιδοκύλινδρος: εἶδος σφραγίδων ἀπὸ πολύτιμα ἢ ἡμιπολύτιμα ὄλικά, που χρησιμοποίησαν πρῶτοι οἱ Ἀνατολικοὶ λαοί. Ἡ ἔξωτερη ἐπιφάνεια τοῦ κυλίνδρου είχε παράσταση ἀνάγλυφη.

τεφροδόχα ἀγγεία: πήλινα ἢ χάλκινα ἀγγεῖα, ὅπου οἱ ἀρχαῖοι ἔβαζαν τὴ στάχτη καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ νεκροῦ μετὰ τὴν καύση τοῦ κορμιοῦ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρώτο κεφάλαιο: Τὸ νόμιμα κι ὁ σκοπὸς τῆς Ἰστορίας.	1. Ὁ ἀνθρώπος δημιουργὸς τῆς Ἰστορίας.	2. Ὁρισμός, σκοπὸς καὶ χρησιμότητα τῆς Ἰστορίας.
3. Χρονολογία.	4. Πηγὲς τῆς Ἰστορίας.	5. Προϊστορία, Ἰστορία καὶ Γραφὴ.
6. Ἡ συμβολὴ τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν Ἰστορία.	7. Ἰστορικὲς περίοδοι.	
8. Φυλὲς		Σελ. 5 - 15

Δεύτερο κεφάλαιο: Οἱ προϊστορικοὶ χρόνοι.	1. Παλαιολιθικοὶ χρόνοι.	2. Νεολιθικοὶ χρόνοι.
3. Ἡ ἐποχὴ τῶν Μετάλλων		Σελ. 16 - 24
‘Ἡ προσφορὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐποχῆς τοῦ Λίθου		Σελ. 25 - 26

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Πρώτο κεφάλαιο: Ἡ Αἴγυπτος.	1. Ἡ Χώρα.	2. Πηγὲς γιὰ τὴν ἴστορία τῆς Αἰγύπτου.
3. Ἡ ἴστορία.	4. Ἡ ζωὴ τῶν Αἰγυπτίων.	5. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις.
6. Ἡ θρησκεία.	7. Οἱ τέχνες, τὰ γράμματα καὶ οἱ ἐπιστῆμες.	Σελ. 27 - 42

Δεύτερο κεφάλαιο: Οἱ ἀρχαῖοι πολιτισμοὶ τῆς Μεσοποταμίας.	1. Ἡ χώρα.	2. Πηγὲς γιὰ τὴν ἴστορία τῆς Μεσοποταμίας.
3. Λαοὶ καὶ ἴστορία τῆς Μεσοποταμίας.	4. Ἡ ζωὴ.	5. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις.
6. Η θρησκεία.	7. Τέχνη, γράμματα καὶ ἐπιστῆμες.	Τὸ νόμιμα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μεσοποταμίας
		Σελ. 43 - 57

Τρίτο Κεφάλαιο: Τὸ Ἐμπόριο καὶ οἱ Σημιτικοὶ Λαοὶ.	A'. Ἐβραῖοι.	1. Ἡ χώρα.	2. Ἡ ἴστορία.	3. Ἡ προσφορὰ τῶν Ἐβραίων.	Σελ. 58 - 66
B'. Φοίνικες.	1. Ἡ χώρα.	2. Ἡ ἴστορία καὶ οἱ κάτοικοι.	3. Ἡ θρησκεία.	4. Ο πολιτισμὸς τῶν Φοίνικων	Σελ. 66 - 70

Τέταρτο Κεφάλαιο: Οἱ Χετταῖοι.	1. Ἡ ἴστορία.	2. Οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ οἱ τέχνες.	3. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ γραφὴ	Σελ. 71 - 74
‘Ἡ προσφορὰ τῶν Ἀνατολικῶν πολιτισμῶν				Σελ. 74 - 79

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

Πρώτο Κεφάλαιο: Ὁ ἔλληνικὸς χώρος.	1. Τὸ «έλληνικὸ θαῦμα».	2. Ἡ χώρα.
3. Οἱ κάτοικοι καὶ οἱ φυλὲς στὴν Ἑλλάδα.	4. Πηγὲς γιὰ τὴ γνώση τοῦ πολιτισμοῦ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.	5. Περίοδοι τῆς ἀρχαίας ἔλληνικῆς ἴστορίας
		Σελ. 83 - 89

Δεύτερο Κεφάλαιο: 'Η ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴν Ἑλλάδα.

- A'. 'Ο Μινωικὸς πολιτισμός. 1. 'Η χώρα καὶ οἱ κάτοικοι. 2. 'Η ἱστορία.
3. 'Η ζωὴ στὴ Μινωικὴ Κρήτη — Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 4. Τὸ ἐμπόριο καὶ
τὸ ναυτικό. 5. 'Η θρησκεία. 6. 'Η τέχνη..... Σελ. 90 - 101
- B'. 'Ο Κυκλαδικὸς πολιτισμός..... Σελ. 102 - 103
- G'. 'Ο Ἑλλαδικὸς πολιτισμός. 1. Πρωτοελλαδικὴ περίοδος. 2. Μεσοελλαδικὴ
περίοδος Σελ. 104 - 107
- D'. 'Ο Μυκηναϊκὸς πολιτισμός. 1. Ηγγές. 2. Ἀκροπόλεις καὶ ἀνάκτορα. 3. Τά-
φοι. 4. 'Η τέχνη. 5. Τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ἔξαπλωση τῶν Μυκηναίων στὸ Αι-
γαῖο. 6. 'Ο Τρωικὸς πόλεμος Σελ. 108 - 116

Τρίτο Κεφάλαιο: 'Η ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου - Οἱ Δωριεῖς. 1. Οἱ Δωριεῖς φτά-
νουν στὴν Ἑλλάδα. 2. Οἱ συνέπειες τῆς Δωρικῆς καθόδου. 3. 'Ο μύθος
γιὰ τὴν «Ἐπιστροφὴ τῶν Ἡρακλειδῶν». 4. 'Ο πρῶτος ἑλληνικὸς ἀπο-
κισμός Σελ. 117 - 121

Τέταρτο Κεφάλαιο: 'Ο Ὄμηρος καὶ τὰ ἔπη του. 1. 'Η Ἰλιάδα καὶ ἡ Ὀδύσ-
σσεια. 2. Τὰ δμητρικὰ ἔπη σὰν ἴστορικὴ πηγὴ. 3. 'Η Γεωμετρικὴ τέχνη. 4. 'Η
ζωὴ καὶ οἱ ἀσχολίες τῶν κατοίκων..... Σελ. 122 - 128

Πέμπτο Κεφάλαιο: 'Ο Δεύτερος Ἑλληνικὸς ἀποκισμός. 1. «Γένος» καὶ Φυλὴ.
2. Οἱ πόλεις - κράτη. 3. Οἱ αἰτίες τοῦ ἀποκισμοῦ. 4. 'Ο τρόπος τῆς ἀπο-
στολῆς ἀποικιῶν. 5. Εἴδη ἀποικιῶν. 6. Οἱ ἀποικίες τοῦ Εὔξείνου. 7. Οἱ ἀποι-
κίες τῆς Χαλκιδικῆς. 8. Οἱ ἄλλες ἀποικίες. 9. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀπο-
κισμοῦ. 10. «Ἐλλήνες καὶ βάρβαροι» Σελ. 129 - 138

Επτάτο Κεφάλαιο: Οἱ πολιτικὲς μεταβολές. 1. 'Η συνελδηση τῆς ἀτομικῆς ἐ-
λευθερίας. 2. 'Η ἔξέλιξη τοῦ πολιτεύματος. 3. Οἱ «Ἐλλήνες στὶς ἀπο-
κίες Σελ. 139 - 142

Εβδόμο Κεφάλαιο: Οἱ Ἐλληνικὲς πόλεις. 1. Οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου
(Τὸ Ἀργος. 'Η Σικελία. 'Η Κόρινθος). 2. 'Η Χαλκίδα καὶ ἡ Ἐρέτρια.
3. 'Η Αίγινα. 4. Τὰ Μέγαρα. 5. Οἱ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. 6. Οἱ πόλεις
τῆς Μ. Ἑλλάδας Σελ. 143 - 148

Ογδοο Κεφάλαιο: Οἱ δύο μεγάλες ἑλληνικὲς πόλεις.

A'. 'Η Σπάρτη. 1. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 2. 'Η νομοθεσία τῶν Σπαρτιατῶν.
3. Τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης. 4. 'Η ἀγωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν. 5. 'Η ζωὴ τῶν
Σπαρτιατῶν. 6. Οἱ γυναικεῖς στὴ Σπάρτη. 7. 'Ο σπαρτιατικὸς στρατός. 8. 'Ο
πολιτισμός τῶν Σπαρτιατῶν. 9. 'Η Πελοποννησιακὴ συμμαχία. Σελ. 149 - 156

B'. 'Η Αθῆνα. 1. 'Η γῆ. 2. 'Η ἴστορία. 3. Τὸ ἀρχαιότερο πολίτευμα τῆς Αθῆ-
νας. 4. Οἱ ταραχές - Κυλάνειο ἄργος. 5. 'Ο Δράκων. 6. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλω-
νος. 7. 'Ο Πεισίστρατος τύραννος. 8. 'Ο Κλεισθένης..... Σελ. 156 - 165

Ένατο Κεφάλαιο: 'Η θρησκεία στὴν Ἀρχαϊκὴ περίοδο. 1. Οἱ θεοί. 2. Οἱ η-
ρωες. 3. Οἱ μύθοι καὶ οἱ θρύλοι. 4. 'Η λατρεία. 5. Πανελλήνιες γιορτές καὶ
ἀγῶνες. 6. Τὰ μαντεῖα. 7. 'Αμφικτυονίες. 8. Τὰ Μυστήρια. 9. Οἱ κοινοὶ
δεσμοὶ τῶν Ἑλλήνων..... Σελ. 166 - 176

- Δέκατο Κεφάλαιο :** Ἡ Ἀρχαιὴ τέχνη. 1. Ἡ Ἀρχιτεκτονική. 2. Ἡ Πλαστική. 3. Ἡ Κεραμικὴ Σελ. 177 - 184
- Ένδέκατο Κεφάλαιο :** Τὰ Γράμματα στὴν Ἀρχαιὴ περίοδο. 1. Ἡ ποίηση. 2. Ὁ πεζὸς λόγος. 3. Ἡ φιλοσοφία Σελ. 185 - 188
- Δωδέκατο Κεφάλαιο :** Οἱ γείτονες τῶν Ἐλλήνων στὴν Ἀνατολή.
- A'. Οἱ Λυδοὶ Σελ. 189 - 191
- B'. Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσες. 1. Οἱ Μῆδοι. 2. Οἱ Πέρσες. 3. Ἡ δργάνωση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 4. Ὁ χαρακτήρας τοῦ κράτους. 5. Ὁ Περσικὸς πολιτισμὸς Σελ. 191 - 197
- Δέκατο τρίτο Κεφάλαιο :** Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι. 1. Αἰτίες καὶ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. 2. Ἡ ἐπανάσταση τῶν Ιωνικῶν πόλεων. 3. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου. 4. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέροντος. 5. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθώνα. 6. Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς. 7. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη. 8. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπολῶν. 9. Ἡ ναυμαχία στὸ Ἀρτεμίσιο. 10. Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀθήνας. 11. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. 12. Τιμὲς στὸ Θεμιστοκλῆ. 13. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. 14. Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν. 15. Ἡ μάχη τῆς Μυκάλης. 16. Ἡ σημασία τῶν Περσικῶν πολέμων Σελ. 198 - 220
- Δέκατο τέταρτο Κεφάλαιο :** Ἡ Ἀθήνα στὴν Πεντηκονταετία. 1. Ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία — Ἀριστείδης. 2. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Κίμωνος. 3. Τὸ τέλος τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ Παυσανία. 4. Ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία γίνεται ἡγεμονία — Γ' Μεσσηνιακὸς πόλεμος Σελ. 221 - 227
- Δέκατο πέμπτο Κεφάλαιο :** Ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους.
- A'. Τὸ πολίτευμα καὶ ἡ κοινωνία : 1. Τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα στερεώνεται. 2. Ὁ Περικλῆς. 3. Οἱ κοινωνικὲς τάξεις. 4. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὴν Ἀθήνα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. 5. Ἡ ἐκπαλδεύση. 6. Τὸ ἐμπόριο Σελ. 228 - 236
- B'. Τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες. 1. Ὁ ρόλος τοῦ Περικλέους στὴν Ἀθήνα. 2. Τὰ μεγάλα ἔργα στὴν Ἀκρόπολη. 3. Τὰ γράμματα - φιλοσοφία καὶ ιστορία. 4. Ἡ ποίηση καὶ τὸ θέατρο. 5. Οἱ μεγάλες γιορτές στὴν Ἀθήνα. Σελ. 236 - 245
- Δέκατο ἕκτο Κεφάλαιο :** Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. 1. Οἱ αἰτίες τοῦ πολέμου. 2. Οἱ ἀφορμὲς τοῦ πολέμου. 3. Κήρυξη τοῦ πολέμου - Ἀγύπιαλες δυνάμεις. 4. Ὁ Ἀρχιδάμειος πόλεμος. 5. Νικίας καὶ Ἀλκιβιάδης. 6. Ἡ ἐκστρατεία στὴ Σικελία. 7. Ὁ Δεκελεικὸς πόλεμος. 8. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου Σελ. 246 - 261
- Δέκατο ἕβδομο Κεφάλαιο :** Ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης. 1. Οἱ Τριάκοντα Τύραννοι στὴν Ἀθήνα. 2. Οἱ Σπαρτιάτες καὶ ἡ Περσία. 3. Ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη Σελ. 262 - 266
- Δέκατο ὅγδοο Κεφάλαιο :** Ἡ ἡγεμονία τῆς Θήβας. 1. Ἡ Θήβα. 2. Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας. 3. Οἱ ἀγῶνες τῶν Θηβαίων Σελ. 267 - 271

- Δέκατο ένατο Κεφάλαιο :** 'Η παρακμή τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. 1. 'Η διάλυση τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. 2. 'Η Σπάρτη καὶ ἡ Θήβα. 3. 'Ο Ἐλληνισμὸς τῆς Δύσης. 4. Τὰ Γράμματα τῶν 40 αἰώνα π.Χ. 5. 'Η τέχνη.. Σελ. 272 - 278
- Είκοστό Κεφάλαιο :** 'Η Μακεδονία - Φίλιππος Β'. 1. 'Η Μακεδονία. 2. 'Ο Φίλιππος ὁ Β'. 3. Οἱ κατακτήσεις καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Φίλιππου. Σελ. 279 - 285
- Είκοστό πρώτο Κεφάλαιο :** 'Ο Ἐλληνισμὸς στὴν Ἀσίᾳ - Ἀλεξανδρος. 1. 'Ο Ἀλεξανδρος. 2. 'Η ἑκστρατεία στὴν Ἀσίᾳ - Σχέδια τοῦ Ἀλεξανδρου. 3. 'Η κατάκτηση τῆς Μ. Ἀσίας - Συρίας - Παλαιστίνης καὶ Αιγύπτου. 4. 'Η κατάλυση τοῦ Περσικοῦ κράτους. 5. Τὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξανδρου Σελ. 286 - 297
- Είκοστό δεύτερο Κεφάλαιο :** 'Η Ἐλληνιστικὴ περίοδος.
- Α'. 'Η κληρονομία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδρου. 1. Τὰ κράτη τῶν Διαδόχων στὴν Ἀνατολή. 2. 'Η Μακεδονία καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάδα Σελ. 298 - 305
- Β'. Οἱ πόλεμοι τῶν Ἐλλήνων μὲ τὸν ἔξω κόσμο. 1. 'Η ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν. 2. 'Ο Πύρρος καὶ οἱ Ἐλληνες τῆς Δύσης. 3. Οἱ Συμπολιτεῖες. 4. Σπάρτη - Ἱαγις καὶ Κλεομένης Σελ. 305 - 312
- Είκοστό τρίτο Κεφάλαιο :** 'Η πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἐλληνιστικὴ περίοδος.
1. Γράμματα - ἐπιστῆμες. 2. Οἱ τέχνες..... Σελ. 313 - 317
- 'Η προσφορὰ τοῦ ἀρχαίου Ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ Σελ. 318 - 320

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΡΩΜΗ

- Πρώτο Κεφάλαιο :** 'Η παλαιότερη ιστορία τῆς Ρώμης. 1. 'Η χώρα. 2. Οἱ κάτοικοι. 3. Οἱ Ἐτροῦσκοι. 4. 'Η περίοδος τῆς βασιλείας. Σελ. 321 - 328
- Δεύτερο Κεφάλαιο :** 'Η ἔξαπλωση τῆς Ρώμης. 1. 'Η ὑποταγὴ τῆς Ἰταλίας. 2. 'Η δργάνωση τῆς Ἰταλίας. 3. Οἱ ἔξουσίες στὴν Ἰταλία. 4. Οἱ ἀγῶνες τῶν πληθείων. 5. 'Η ρωμαϊκὴ νοοτροπία. Σελ. 329 - 335
- Τρίτο Κεφάλαιο :** Ρώμη καὶ Καρχηδών. 1. 'Η Καρχηδών. 2. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι - Α' πόλεμος. 3. 'Ο δεύτερος καὶ ὁ τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. 4. 'Η Ρώμη καὶ ἡ Ἀνατολή Σελ. 336 - 343
- Ἐπίλογος** Σελ. 344 - 345
- Γλωσσάριο** Σελ. 346 - 347
- Περιεχόμενα** Σελ. 348 - 351

'Εξώφυλλο Ζωγράφου ΛΟΥΤΖΑΣ ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΥ

'Επιμελήτρια έκδόσεως: Μ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ (ἀπ. Δ.Σ. ΟΕΔΒ 5636/13-7-65)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γρηγορίτητος αὐτῶν.

⁶ Αντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψύτυπον.⁷ Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸν διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ζεφύρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/28 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, A 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Α', 1965 (XIII)—ΑΝΤΙΤΥΠΑ 130.000—ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1305/14-7-65

⁶ Εκτύπωσις - Βιβλιοδεσία : I. ΜΑΚΡΗΣ Α.Ε. — ΑΘΗΝΑΙ

